

5. Báthory-Brassai

Tanulmánykötet 1. rész

Budapest, 2014

5. Báthory-Brassai

Tanulmánykötet 1. rész

**Tanulmányok, publikációk és előadások az
5. Báthory-Brassai Konferencia programjából**

Szerkesztette: Prof. Dr. Rajnai Zoltán
Dr. Fregan Beatrix
Dr. Ozsváth Judit

**Készült: az Óbudai Egyetem
Biztonságtudományi Doktori Iskola közreműködésével**

ISBN: 978-615-5460-38-8

Tartalomjegyzék

Dr. András Krisztina – Dr. Kozma Miklós: Hazánk versenyképessége a (hivatásos) sportban – gazdasági feltételek	- 5 -
Antalík Imrich – Šeben Zoltán: A versenyképesség és a vállalkozói környezet kérdései Szlovákiában.....	- 15 -
Árva Zsuzsanna: A mikroerőművek jogi szabályozása hazánkban és Európában.....	- 25 -
Dr. Bajor Tibor PhD: Versenyben vagyunk-e még a Közép-európai közlekedéslogisztikai központ címért?	- 32 -
Bali Papp Ágnes - Tempfli Károly: Molekuláris genetikai módszerek használata őshonos sertés és baromfi fajokban	- 41 -
Dr. Barta Attila PhD: Közigazgatás és gazdasági fejlesztés? A középszintű önkormányzatok átalakuló feladatai.....	- 45 -
Prof. Bencsik Andrea - Dr. Juhász Tímea - Kovács Szandra: A tudásátadás aktuális kérdései, különös tekintettel a tudásátadási hajlandóságra és a mentorálási gyakorlatra (empirikus vizsgálat alapján).....	- 55 -
Dr. Berényi László – Ligetvári Éva: Érdekek és elvárások a pályázati projektekben	- 62 -
Bognárné Dr. Kocsis Judit : Általános iskolás tanulók kutatásra nevelésének szerepe a tudásalapú fejlődésben	- 70 -
Bóna Lajos ^a , Ács Péterné ^a , Matuz János ^a , Tömösközi Sándor ^b , Langó Bernadett ^{a,b} : Rozsbúza, egy új lehetőség a gabonatermesztésben és feldolgozásban	- 76 -
Dr. Budavári-Takács Ildikó: A megváltozott munkaképességű munkavállalók társadalmi integrációjának pszichológiai dimenziói	- 83 -
Buvári Márta: A magyar nyelv versenyképessége.....	- 92 -
Csaba Beatrix: Életfa modell a Kárpát-medencében...Az identitás gyökereitől, az új típusú gondolkodásmodell gyümölcséig, a dinamikus idő perspektívájában.....	- 97 -
Csehné dr. Papp Imola: Kárpát-medencei munkavállalók a magyar munkaerőpiacon -	104 -
Cselényi István: Egy összeomlás tanulságai	- 111 -
dr. Cserháti László Gábor : Széchenyi üzenete a mának	- 119 -
Dr. habil Csiha Csilla PhD - Darai Márton: Bükk (Fagus Sylvatica L.) faanyag felületi feszültségének változása nanokezelés hatására.....	- 126 -
Dr. Csiszár-Kocsir Ágnes: A huszoneves magyar fiatalok pénzügyi döntéseinek háttere egy kérdőíves kutatás eredményei alapján.....	- 129 -
Csóti György: Tényleges és teljes körű autonómia, mint az elszakított nemzetrészek megmaradásának reális biztosítéka	- 135 -
Eperjesi Zoltán: Az Európai Unió Energia 2020 stratégiája, valamint az észak-alföldi régió megújuló energiaforrások előállításában rejlő potenciálja	- 138 -
Fáy Árpád : A matematikai gondolkodás haszna az iparban	- 145 -
Frang Gizella: Fejlődik vagy romlik a nyelvünk? Kérdések és válaszok az óvodapedagógus-hallgatók nyelvhasználata alapján	- 149 -
Frang Gizella: Sopron és környéke – nemzetiségei révén adott – nemzetközi kapcsolatai	- 156 -
Dr. Fregan Beatrix: Védelmi és biztonsági kérdések francia szakorgánuma	- 166 -
Dr. jur. Glavanits Judit, PhD: Állami részvétel a kockázati tőkepiacon: mentőőv vagy lábsúly?	- 170 -
Gáspár Gabriella: Szinkronitás és egymásnak feszülés a XIX. század eleji magyar szellemi életben	- 176 -

Hajduné László Zita: Az iskolai testnevelés magyarországi helyzete a rendszerváltást követően napjainkig	- 185 -
Harangus Katalin: Az erdélyi magyar diákok anyanyelvi tudásszintjének várható alakulása	- 189 -
Harkányiné dr. Székely Zsuzsanna: A Kárpát-medence legmonumentálisabb építménye a Csörsz-árok	- 195 -
Holik Ildikó: A pedagógusi pálya és a versenyképesség	- 204 -
Hunyadi Márton: Bevándorlók integrációjának és identitásainak gazdasági vetületei	- 210 -
Hurta Hilda: Innováció és imitáció a vizsgált magyar kis- és középvállalkozások körében.....	- 214 -
<i>Dr. Jarjabka Ákos - Oletics Zoltán : 10 Év az EU-ban – Az uniós forrás felhasználás hatékonyságának vizsgálata a 2004-2014 közötti időszakra vonatkozóan</i>	<i>- 223 -</i>
Juhász Erika: Láthatatlan értékeink: A pávaköri mozgalom múltja, jelene, jövője	- 232 -
Kantár Tamás: Paradigmaváltás a megismerés és kommunikáció területén napjainkban.....	- 239 -
Dr. Kántor Sándorné Dr.Varga Tünde: A matematikatörténet szerény apostola: Szénássy Barna	- 243 -
Kazainé Ónodi Annamária: A magyarországi vállalatok exportsikerei hátterében álló tényezők empirikus vizsgálata 2009 és 2013 között.....	- 251 -
Keczer Gabriella PhD: A magyarországi felsőoktatás finanszírozása és teljesítménye a közép-európai és a nyugat-európai országokkal való összehasonlításban	- 260 -
Keresztúri Judit Lilla – Lublóy Ágnes – Benedek Gábor: Cukorbetegség kezelésére újonnan fejlesztett készítmények terjedésének vizsgálata	- 274 -
Dr. Kerti András: Command and Information System at the HDF	- 279 -
Dr. Kerti András: Cyberterrorisme.....	- 284 -
Dr. Koltai Zoltán: Versenyképesség területi értelemben – A magyarországi települések versenyképességének megítélése napjainkban.....	- 287 -

Bevezetés

Tanulmányunkban Magyarország hivatásos sportbeli versenyképességének vizsgálatához teszünk hozzá a gazdasági feltételek középpontba helyezésén keresztül, az elméleti alapok kiemelt állításainak felvillantásával, az eddigi hazai és egy formálódó nemzetközi empirikus kutatási projekt eredményeinek bemutatásával.

A téma vizsgálatára magyar vonatkozásban különleges lehetőséget nyújt a Budapesti Corvinus Egyetemen Vállalatgazdaságtan Intézetében (korábban tanszékén) 1995 óta folynak versenyképességi kutatások az egyetem más tanszékeinek, intézeteinek bevonásával, a vállalati versenyképességre koncentrálnak. Mindemellett a Vállalatgazdaságtan Intézet Üzleti Gazdaságtan Tanszéke ad otthont a Sportgazdaságtani Kutatóközpontnak, ami a következőket jelölte meg céljai közt:

- a sportgazdaságtanra vonatkozó hazai és nemzetközi irodalom és ismeretanyag gyűjtése, rendszerezése,
- a sportgazdaságtanhoz kapcsolódó közgazdasági és gazdaságtani elméleti és alkalmazott kutatások folytatása,
- a sportszféra sikeres működését erősítő kutatási eredmények és ismeretek széles körben való terjesztése,
- a kutatási eredmények megjelenítése és integrálása az egyetemi oktatásba,
- szakértői tanácsadás folytatása a sportszféra érintettjei számára.

Tanulmányunkban írunk a versenyképesség hivatásos sportbeli értelmezéséről, ennek nehézségeiről, bemutatva a rendelkezésre álló nemzetközi és hazai kutatások eredményeit, legfőbb tapasztalatait.

A TÁMOP-4.2.1.B-09/1/KMR-2010-0005 azonosítójú projektjén belül alkatatást végeztünk Hazai (hivatásos) sportvállalatok nemzetközivé válása címmel. E kutatásunk célul tűzte ki, hogy feltárjuk a versenyképesség hatótényezőit egy speciálisvállalati körben. Foglalkoztunk a gazdasági versenyképességgel, kiemelten annak nemzetgazdasági szintű vetületével és a sport esetében történő értelmezésével. A gazdasági versenyképesség esetén kiemelten kezeltük az IMD és a WEF versenyképességi rangsorait, a sport esetén pedig szétválasztottuk a hivatásos és a szabadidősportot. A hivatásos sport esetén bemutattuk a sportszakmai versenyképességet indikáló és a sportszakmai versenyképességre hatással lévő gazdasági és társadalmi mutatókat egyaránt³.

Versenyképesség értelmezése a (hivatásos) sportban

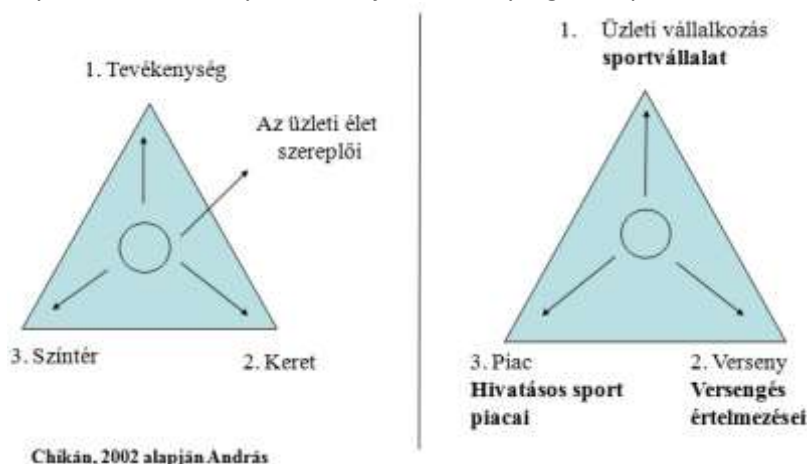
¹ Budapesti Corvinus Egyetem, Vállalatgazdaságtan Intézet, Üzleti Gazdaságtan Tanszék, Sportgazdaságtani Kutatóközpont krisztina.andras@uni-corvinus.hu

² Budapesti Corvinus Egyetem, Vállalatgazdaságtan Intézet, Üzleti Gazdaságtan Tanszék, Sportgazdaságtani Kutatóközpont miklos.kozma@uni-corvinus.hu

³ András Krisztina (2012): A hazai hivatásos sportvállalatok nemzetközivé válása. TÁMOP-4.2.1.B-09/1/KMR-2010-0005 azonosítójú projektje, http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/782/1/TM71_AndrasK.pdf, Stocker Miklós – Szabó Ágnes (2012): A nemzetgazdasági versenyképesség sportszakmai és gazdasági aspektusai. TÁMOP-4.2.1.B-09/1/KMR-2010-0005 azonosítójú projektje,

http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/866/1/TM7_Stocker_Szabo.pdf, Szabó Ágnes (2011): Milyen értéket teremt a szabadidősport, és mi a kapcsolata a versenyképességgel?. *Vezetéstudomány XLII. évf. 2011. Különszám*, 24-37.

A hivatásos sport⁴ gazdaságtani megközelítésében érdekes párhuzam, hogy a játékos, szabadidős tevékenységeket akár sporttevékenységgé alakító verseny, a közgazdaságtanban és annak alkalmazott területén, a gazdálkodásban is rendkívüli fontossággal bír, és jelensége, fogalma szorosan, keretet adva kapcsolódik az üzleti világ színteréhez, a piachoz. A sportgazdaságtani versenyértelmezés azonban számos specialitással bír a chikáni (1991), egyébként a hivatásos sport területén is jól értelmezhető verseny definícióhoz – ti. két vagy több szereplő egymással szembeni előnyszerzésre irányuló, adott szabályok közt zajló tevékenysége – képest⁵.

1. ábra Az üzleti világ szerkezete – sportgazdaságtani alapok⁶ Forrás: Chikán, 2002 alapján

Fontos sajátosság a sportgazdaságtanban végig jelenlevő kettősség – a sportszakmai és gazdasági értelmezési síkok megléte –, továbbá az üzleti szférában a fogyasztói érdekeket sértő versenykorlátozások tiltásának speciális megjelenése, és ezzel párhuzamosan akár a monopol, kartelljellegű szerveződések engedélyezése.

Éppen ezért a hivatásos sport versenyképesség értelmezése esetében meg kell néznünk, hogy milyen színtereken, milyen értelmezésben azonosítható ez a verseny és érdemes áttekinteni mindazon változásokat, amik az elmúlt évtizedekben nagy hatással voltak e témára.

A sport eredetét tekintve civil, magántevékenység. Kialakulásakor a keretét a non-profit jellemzőkkel bírta, tagsági forma adta. A nyereség keletkezése nem volt cél, de nem is volt kizárt tényező. A középpontban a tranzakciós költségek csökkentése és az esetlegesen képződött nyereség visszaforgatása állt⁷. A mai társadalmakat – Kornai (1986) szerint értelmezetten – az ún. vegyes koordináció jellemzi: az állami és a piaci koordináció együttesen szabályoz⁸. A XX. század óta a kettő közül dominánssá a piac vált, amely piaci koordináció folyamatosan nemzetköziesedik, közben az állami koordináció elhagyta a nemzetállami kereteket, és napjainkra regionalizmus jellemzi⁹. Mindez kihat a társadalom gazdaságon kívüli olyan alrendszerre is, amelyeknek logikája jelentősen eltér az üzlet logikájától. Így van ez a sport, a hivatásos sport működésével is. A hivatásos sport és annak

⁴ Hivatásos sport alatt András (2002) alapján azt értjük, amikor a fogyasztók (helyszíni és média-) jellemzően mások sportolásának megtekintésért fizetnek, és a sportoló specializálódott munkaerőként jövedelmét közvetlenül illetve közvetve a sportolási tevékenysége kapcsán kapja.

⁵ Chikán Attila: *Vállalatgazdaságtan*. AULA Kiadó, Budapest, 1991.

⁶ Chikán Attila (2002): A vállalat helye a társadalmi rendszerben. *Vállalatgazdaságtan előadás*, BCE 2002.09.23., sportvállalat, hivatásos sport piacai fogalmak ld. András Krisztina (2004): A hivatásos labdarúgás piacai. *Vezetéstudomány XXXV. évfolyam, PhD különszám* 40-57., András Krisztina (2003): A sport és az üzlet kapcsolata – elméleti alapok. *Műhelytanulmány*, 34., BKÁE Vállalatgazdaságtan Tanszék, Budapest

András Krisztina (2003): Üzleti elemek a sportban. *Ph.D. értekezés, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem*

⁷ András Krisztina (2011/a): Piacméretet növelni, de hogyan? – a hivatásos sport példáján. *NSSz Sportszakember továbbképzési konferencia sorozat III.* 27-32.

⁸ Kornai János (1986): Bürokratikus és piaci koordináció. *Közgazdasági Szemle*, 1986. 3. szám, 1025-1038.

⁹ Chikán Attila: *Vállalatgazdaságtan*. AULA Kiadó, Budapest, 2008, 4. átdolgozott, bővített kiadás

„médiaképes”¹⁰ változatai, az ún. látványsportágak a szórakoztatóipar részévé váltak, amire ugyanúgy hatással van a 2008 óta tartó gazdasági recesszió. Ugyanakkor a hivatásos sportot területén – más tényezők mellett – megjelenik az ún. „panem et circenses” (kenyeret és cirkuszt) adta effektus védelme¹¹. Napjaink egyik legfontosabb kihívása annak megismerése a hivatásos sportban, hogyan lehet sportszakmai és gazdasági értelemben együttesen sikeresen versenyezni a globális gazdasági keret adó rendszerben. A versenyben való helytállást kifejező versenyképesség fogalma különösképpen központi fogalomává vált.

Állandó feszültségeknek lehetünk tanúi a sport kialakulását jellemző, monopolisztikusan felépülő nemzetközi, európai és nemzeti sportági szakszövetségek és a mára sokszor társasági formában, üzleti logikával működtetett sportvállalatok között. A szövetségek gyakran ligásodnak, a korábbi versenyrendszerek üzletivé alakulnak, a különböző sportágakban komoly tényezővé váló, eredményeket elérő stratégiai, érdekvédelmi szövetségek alakulnak¹². Mindez komoly kényszereket ró a hivatásos sport területén működő sportvállalatokra, szövetségekre. Középpontba helyezi a fogyasztót, rákényszerít az üzleti modellben, érintettek figyelembe vétele melletti gondolkodásra, a piacméret növelése felé hajt, hosszú távú fenntarthatóságot követel.

A világgazdaság eddig leírt változásai és annak sportgazdasági következményei mellett még mindenképpen meg kell említeni a verseny élesedését¹³. Különösen érdekes jelenség ez, mert az üzleti szférától eltérően a hivatásos sportban ez nem feltétlenül jár együtt a követelményeknek való erősebb megfeleléssel, illetve a versenyben való helytállás erősebb kényszerével, a túlélés veszélyeztetésével. Magyarázó tényezőként itt válnak nagyon fontossá a hivatásos sport specialitásai (pl. monopolisztikus struktúrák megléte, az állam szerepvállalásának speciális megjelenése, az iparági önszabályozók erős szerepe, a sportszakmai és gazdasági verseny kiegyenlítetlenségét korlátozó szabályok).

Működési modellek és a verseny értelmezése

A leírt változások, a Czakó (2012) alapján értelmezhető gazdasági rendszerekben történő átalakulások hatására a hivatásos sportban is egyre erősebb és speciális értelmezést kívánó lett a verseny. A sportszakmai értelmezésű versenyen túl komoly verseny zajlik a fogyasztók idő- és pénzráfordításáért, az üzleti szféra figyelméért és az állam szervezeti, jogi és pénzügyi támogatásért¹⁴.

¹⁰ András (2002) szerint a médiaképességet a következő 5 tényező együttese határozza meg: (1) megfelelő lebonyolítási mód, (2) egyszerű szabályrendszer, (3) látványosság, (4) extra szakértelem, felszerelés nélküli közvetíthetőség, (5) magas nézői érdeklődés, András Krisztina (2002): Üzleti elemek a sportban. BCE Gazdálkodástani Doktori Iskola, doktori értekezéstervezet

¹¹ András Krisztina – Jandó Zoltán (2012): Hivatásos sportvállalatok nemzetközivé válása. *Logisztikai híradó 2012 március különszám*, 42-47., http://issuu.com/mlbkt/docs/logisztikai_hirado_kulonszam_2012/4, András Krisztina – Havran Zsolt – Jandó Zoltán (2012): Üzleti globalizáció és a hivatásos sport: sportvállalatok nemzetközi szerepvállalása. *TÁMOP-4.2.1.B-09/1/KMR-2010-0005 azonosítójú projektje*, <http://www.versenykepesség.uni-corvinus.hu/index.php?id=46167>

¹² András Krisztina (2011/a): Piacméretet növelni, de hogyan? – a hivatásos sport példáján. *NSSz Sportszakember továbbképzési konferencia sorozat III.* 27-32.

¹³ Ohmae, K. (ed. 1995): *The Evolving Global Economy, Making Sense of the New World Order*, Harvard Business Review Book, Cambridge, Mass, idézi: Chikán Attila (2006): A vállalati versenyképesség mérése. *Pénzügyi Szemle, Vol. 51, Nr.1*, 42-57

¹⁴ Chikán Attila (2009): A közgazdaságtudomány és a magyar sport – egy elemzési keret c. előadása. *Sporttudományi konferencia MTA*, Budapest 2009. október 9. alapján András Krisztina (2011/b): A hivatásos labdarúgás működési modellje. *Sportágak versenye - MSTT füzetek III.* 18-42., <http://www.sporttudomany.hu/kiadvanyok/fuzetek/sportagak.pdf>

	A verseny középpontjában:	Kikkel verseng a hivatásos sportvállalat?	Hol versenyez?
Üzleti szempontból	a fogyasztó áll	a szórakoztatóipar más termékeivel	piacokon
Állami szempontból	az állami források megszerzése áll	más sportágakkal	költségvetési és más törvényekben
Sportszakmai szempontból	eredmény(csség)	adott versenyrendszerben résztvevőkkel	versenyrendszerek

1. táblázat: A versengés értelmezése Forrás: András (2003 és 2011/b) alapján

A leírtakkal összefüggésben a verseny fontossága és szerepe igen eltérő a különböző gazdasági rendszerekben és az András (2003, 2011/a) alapján azonosított működési modellekben¹⁵.

2. ábra Gazdasági rendszerek¹⁶ Forrás: Czakó, 2012

Az üzlet középpontjában a kettős – párhuzamosan történő –, fogyasztói és tulajdonosi értékteremtés áll¹⁷. Az államot jellemző bürokratikus koordináció mögött emberi döntéseket, voluntarista magatartásra törekvést, kiterjesztésre törekvő, költséges és politikai ciklusokkal jellemezhető mechanizmust találunk. A sport eredeti formája tulajdonságaiban inkább az állami működés logikájához közelít.

	Non-profit	Állami	Üzleti
Tulajdonos	tagsági jellegű	képviseleti	valós tulajdonos
A sport	tevékenység	legitimál, presztizs	szolgáltatás
Fogyasztó	mellékes	mellékes	a legfőbb
Forma	civiliszervezet	vegyes	gazdasági társaság
Jellemző cél	tranzakciós költség csökkentése	társadalmi cél	értékteremtés
Koordinációs mechanizmus	bürokratikus	bürokratikus	piaci

2. táblázat: A non-profit, az állami és az üzleti működés főbb jellemzői¹⁸ Forrás: András (2011/b) alapján

Versenyképesség értelmezése a gazdaságtanban és sportgazdaságtanban

A versenyképesség napjaink egyik leggyakrabban használt közgazdasági¹⁹ és gazdálkodásban is értelmezett fogalma. A nemzetközi szakirodalomban jellemzően a gazdasági versenyképességnek

¹⁵ András Krisztina (2003): Üzleti elemek a sportban. *Ph.D. értekezés, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem*, András Krisztina (2011/a): Piacméretet növelni, de hogyan? – a hivatásos sport példáján. *NSSz Sportszakember továbbképzési konferencia sorozat III.* 27-32.

¹⁶ Czakó Erzsébet (2012): A nemzetközi környezet elemzése. *Nemzetközi vállalatgazdaságtan előadás*, BCE 2012.02.29., Czakó Erzsébet – Reszegi László: *Nemzetközi vállalatgazdaságtan*, Alinea Kiadó, Budapest, 2010

¹⁷ Chikán Attila (2003): [A kettős értékteremtés és a vállalat alapvető célja](#). *Vezetéstudomány* 5., 3-9.

¹⁸ András Krisztina (2011/b): A hivatásos labdarúgás működési modellje. *Sportágak versenye - MSTT füzetek III.* 18-42., <http://www.sporttudomany.hu/kiadvanyok/fuzetek/sportagak.pdf>

¹⁹ Chikán Attila (2006): A vállalati versenyképesség mérése. *Pénzügyi Szemle, Vol. 51, Nr.1*, 42-57.

négy szintjét szokták megkülönböztetni, értelmezik nemzeti, iparági, vállalati és a termék szintjén²⁰. A szakembereket megosztja²¹ a jelenség regionális versenyképesség értelmezése, amely szerint beszélhetünk makro- (pl. USA, EU, Kína, Japán vagy Délkelet-Ázsia)²² vagy kisebb földrajzi régiókról (Észak-Olaszország, Közé-Anglia, stb.)²³. A vállalati versenyképességnek mind a fogalom meghatározása, mind a mérése elhanyagolt az irodalomban összevetve a versenyképesség további szintjeivel²⁴, és ennek hivatásos sportvállalatokra történő értelmezésére, azok specialitásainak figyelembe vételére még inkább igaz ez.

A versenyképesség értelmezésnek számos megközelítése ismert – *ezekről bővebben*²⁵ *tanulmányunkban* – arra a képességre helyeződik a hangsúly, hogy a vállalat a versenyben a siker reményében vesz részt.

A sportgazdaságtanban történő versenyképesség értelmezésben kiemelten fontos a versenyképesség és a teljesítményre vonatkozó fogalmi és mérési rendszerének a megkülönböztetése. Itt is érvényes az a megállapítás, hogy a versenyképesség feltétele a folytonos működőképesség fenntartása mellett a változásoképesség (proaktív adaptivitás) folyamatos fenntartása²⁶.

Általában a versenyképesség, így a hivatásos sportban értelmezett versenyképesség is sokféle megközelítés és szempontrendszer alapján vizsgálható. Az elemzési keretrendszerben érdemes makro- és mikroszintű, ex ante és ex post, külső és belső, input és outputoldali hatótényezők és eredményeik minél teljesebb körét figyelembe venni²⁷.

A 3. ábra a versenyképesség makro- és mikroszintű megközelítésének kapcsolódásait mutatja²⁸.

²⁰ Chikán Attila (2006): A vállalati versenyképesség mérése. *Pénzügyi Szemle, Vol. 51, Nr.1*, 42-57., Czákó Erzsébet – Gáspár Judit (2007): *Vállalatok nemzetközivé válása és a versenyképesség..* In: Bartek-Lesi M. – Bartók I. – Czákó E. – Gáspár J. – Könczöl E. (szerk.) – Pecze K. [2007]: Vállalati Stratégia. Alinea Kiadó, Budapest, 2007

²¹ Vannak, akik szerint (pl. Krugman, 1994, idézi Chikán, 2006) nincs értelme a vállalatnál magasabb rendszerek szintjén versenyképességről beszélni, hiszen a verseny színhelye a piac, ott pedig vállalatok jelennek meg termékeikkel, szolgáltatásaikkal. Chikán Attila (2006): A vállalati versenyképesség mérése. *Pénzügyi Szemle, Vol. 51, Nr.1*, 42-57., Krugman, P. (1994): Competitiveness: A dangerous obsession, *Foreign Affairs* 732, 28–44

²² Buckley, P. J. (1998): A perspective on the emerging world economy: protectionism, regionalization and competitiveness, In: Mirza, H (1998b), 12–21, Mirza, H. (1998a): Globalization and regionalization: an introduction, In: Mirza, H., 3–11, Mirza, H. (ed. 1998b): *Global Competitive Strategies in the New World Economy*, Edward Elgar, Cheltenham, U.K, idézi: Chikán Attila (2006): A vállalati versenyképesség mérése. *Pénzügyi Szemle, Vol. 51, Nr.1*, 42-57.

²³ Porter, M. E. (1998): *The Competitive Advantage of Nations*. The Free Press, New York

²⁴ Chikán Attila (2006): A vállalati versenyképesség mérése. *Pénzügyi Szemle, Vol. 51, Nr.1*, 42-57.

²⁵ Chikán Attila – Czákó Erzsébet (2005): Kutatási tervtanulmány, Versenyben a világgal, 2004–2006, Gazdasági versenyképességünk vállalati nézőpontból című kutatás, 1. sz. műhelytanulmány, *Budapesti Corvinus Egyetem, Vállalatgazdaságtan Intézet, Versenyképesség Kutató Központ, Budapest*

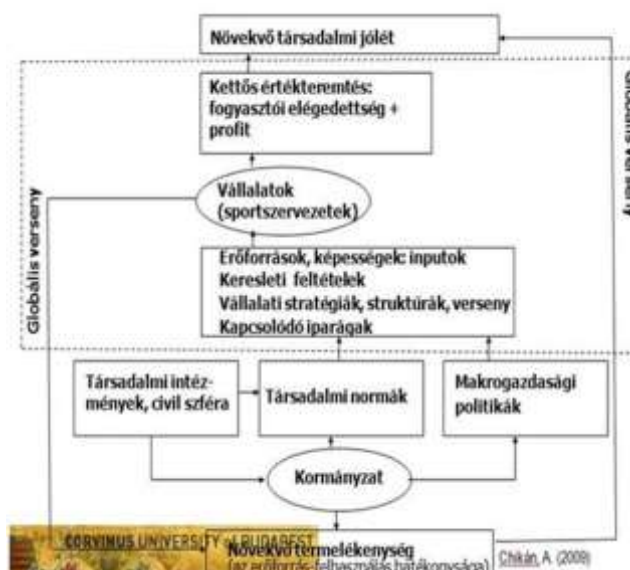
Chikán Attila – Czákó Erzsébet (2006): A versenyképesség szintjei: fogalmak és értelmezések, Versenyképességi Kutatások műhelytanulmány-sorozat, *Versenyképesség Kutató Központ, Budapest*

Chikán Attila – Czákó Erzsébet (szerk. 2009): *Versenyben a világgal, – vállalataink versenyképessége az új évezred küszöbén*, Akadémia Kiadó, Budapest

²⁶ Chikán Attila (2006): A vállalati versenyképesség mérése. *Pénzügyi Szemle, Vol. 51, Nr.1*, 42-57.

²⁷ Némethné Gál Andrea (2010): A kis- és középvállalatok versenyképessége – egy lehetséges elemzési keretrendszer. *Közgazdasági Szemle, LVII. évf., 181-193.*

²⁸ Chikán Attila (2009): A közgazdaságtudomány és a magyar sport – egy elemzési keret c. előadása. *Sporttudományi konferencia MTA*, Budapest 2009. október 9

3. ábra: A versenyképesség makro- és mikro megközelítésének kapcsolódásai²⁹
 Forrás: Chikán – Czakó, 2009, 80. old.

A makrogazdasági versenyképesség esetében a kormányzati politika emelendő ki, míg a sportvállalatok esetében is elmondható, hogy ezek napjainkra a hivatásos sport piacainak eltérő, de globális jellege miatt³⁰ közvetlenül ki vannak téve a globális verseny követelményeinek.

Egy nemzetközi kutatási kezdeményezés, a SPLISS-projekt

A bemutatott elméleti keretbe ágyazódva, a sportbeli, nemzeti versenyképesség egyik legalapvetőbb kérdése, hogy mire van szükség ahhoz, hogy egy ország a nemzetközi sportversenyeken eredményes legyen. Mit tehet azért egy ország kormánya, sportirányítása, illetve széles körben érintett társadalmi szereplői, hogy az élsportolók érmekeket nyerjenek?

A közfelfogás szerint két tényező magyarázza elsősorban, hogy egy soknemzetes tornán, például egy olimpián vagy futball világbajnokságon mely országok sportolói nyernek többször, mint mások. Nagyobb népességű országok előnyt élveznek, mert egyrészt nagyobb sportolói sokaságból választhatják ki a legjobb hazai versenyzőiket, másrészt a nagyobb népesség nagyobb potenciális piacméretet jelent és ezzel a finanszírozáshoz szükséges források szélesebb körét tudják bevonni a sport működtetésébe, a sportolók felkészítésébe. Másrészt szintén népszerű elgondolás, hogy az élsport finanszírozásának állami támogatása előbb-utóbb több győzelemhez vezet az adott ország sportolói számára a nemzetközi megmérettetéseken.

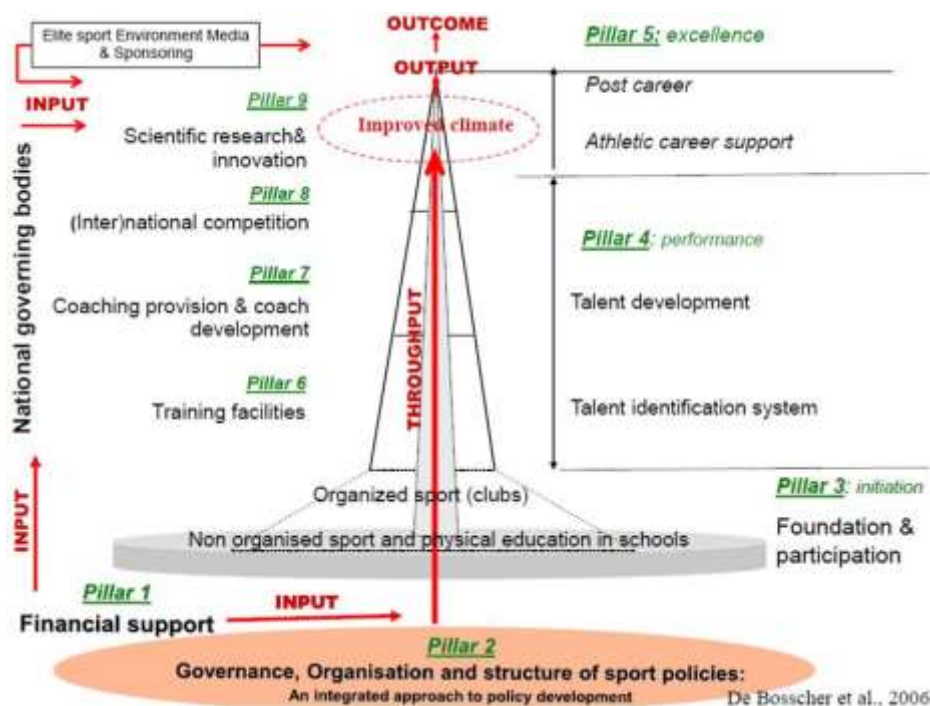
Az élsport állami finanszírozásának felmerülése kapcsán érdemes végiggondolnunk, miért lehet jelentősége egy társadalom számára annak, hogy élsportolói érmekeket nyernek. A tapasztalatok alapján a sportbeli siker nemzetközi büszkeség forrása, amellyel a társadalom különböző rétegei egyaránt képesek azonosulni. Az Aranycsapat sikere a magyarok számára mindmáig az önazonosságunkat formáló erejű élmény. Az ország számára nemzetközi elismerést hozhat a sportsiker, felhívhatja a figyelmet egy országra, amely egyébként ritkán kerül a globális figyelem középpontjába. A brazil labdarúgó világbajnokságon Costa Rica csapatának hőstettei sokakat késztettek arra, hogy utánanézzenek, hol is van ez az ország, és mit lehet róla tudni. Nyerni jó érzés, ezért a nemzeti érzésektől függetlenül az élete kihívásaival birkózó ember számára örömforrás, ha a vele valamilyen szintű azonosságot vállaló sportolók sikereket érnek el. Ha nyer a csapat, az napokig,

²⁹ Chikán Attila – Czakó Erzsébet (szerk. 2009): *Versenyben a világgal, – vállalataink versenyképessége az új évezred küszöbén*, Akadémia Kiadó, Budapest, 80.

³⁰ András Krisztina (2004): A hivatásos labdarúgás piaci. *Vezetéstudomány XXXV. évfolyam*, PhD különszám 40-57., András Krisztina – Jandó Zoltán (2012): Hivatásos sportvállalatok nemzetközivé válása. *Logisztikai híradó 2012 március különszám*, 42-47., http://issuu.com/mlbkt/docs/logisztikai_hirado_kulonszam_2012/4

Vannak tehát érvek, hogy miért nyerjünk érmeket, ez milyen tágabban értelmezhető társadalmi haszonnal járhat. Felmerül a kérdés, hogy vajon megtérülnek-e az élsportba fektetett állami pénzek? Mekkora összeg, milyen módon való hasznosítása járhat valóban érzékelhető eredménnyel? Ez a kérdés számos sportpolitikai döntéshozót foglalkoztat világszerte, valamint a közgazdasági kutatásoknak is egyre hangsúlyosabb irányát képezi.

A kutatócsoport a szakirodalmi elemzés alapján kilenc fő hatótényezőt azonosított, ezek előzetesen értelmezett összefüggésrendszerét egy kutatási modellben vázolta, majd ezeket a tényezőket részletes nemzetközi összehasonlító elemzés tárgyául tette³³. Ezek összefüggéseit mutatja be a 4. ábra, amely egyúttal a SPLISS-projekt kutatási modelljéül szolgált.

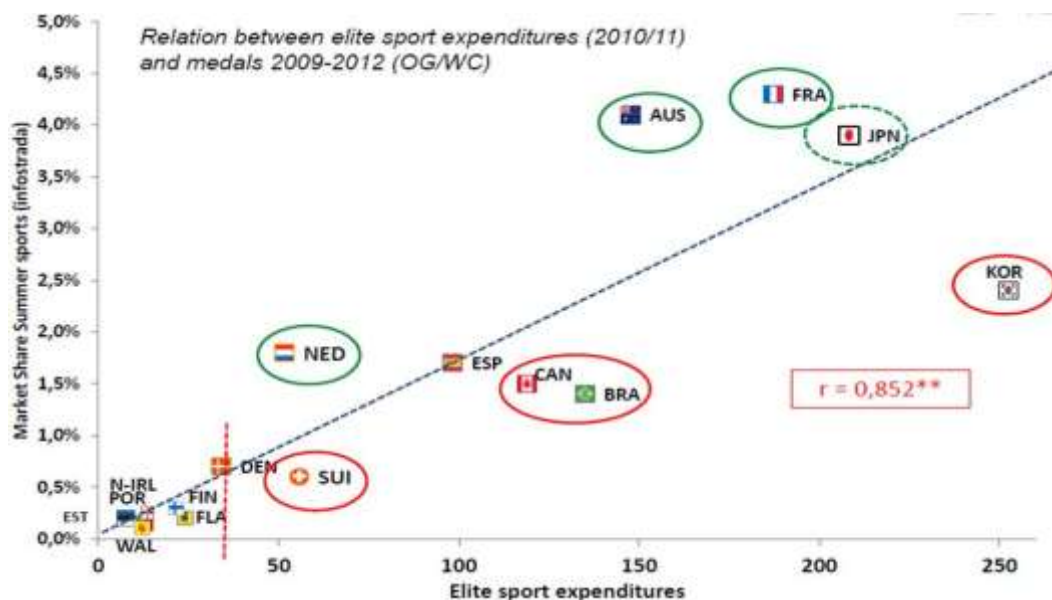
4.ábra: A SPLISS-projekt kutatási modellje Forrás: De Bosscher et al., 2008

³³ De Bosscher, V., Bingham, J., Shibli, S., Van Bottenburg, M., De Knop, P.: *The global Sporting Arms Race. An international comparative study on sports policy factors leading to international sporting success*. Aachen: Meyer & Meyer. ISBN: 978-1-84126-228-4, 2008

Az alábbiakban röviden összefoglaljuk, hogy az azonosított kilenc főbb magyarázó tényezővel kapcsolatban milyen megállapításokat tettek a kutatók az eddigi elemzések alapján³⁴.

Pillér 1: Finanszírozási támogatás

Az egyik legkézenfekvőbb kérdésként az merült fel, hogy ha egy ország nagyobb összeggel támogatja saját élsportját, vajon számíthat-e arra, hogy a jövőbeli nagy nemzetközi sporteseményeken több érmet nyernek sportolói. Más megfogalmazásban: „lehet-e érmekeket venni?”

5. ábra: Összefüggés az élsportra fordított kiadások és a sportbeli eredményesség között
Forrás: De Bosscher et al., 2013

Az empirikus vizsgálatok megerősítették, hogy egyértelmű pozitív összefüggés mutatkozik a nagyobb finanszírozási támogatás és az ezt követően elnyert érme száma között (ld. 5. ábra). Azok az országok, amelyek (főként a szerencsejátékon keresztül) a legnagyobb pénzeket költik az élsportjukra – így Dél-Korea, Japán, Franciaország, Ausztrália –, a legsikeresebb országok egyben.

Ugyanakkor megállapítható, hogy mivel egyre több ország növelte kiadásait ezen a területen, folyamatosan csökken az adott összeg ráfordításával elérhető többletérmekek száma. Az összefüggés ezért inkább úgy igaz, hogy amelyik ország jobban növeli a vonatkozó kiadásait, mint ezzel egyidőben a többi ország, az számíthat nagyobb sikerre.

További vizsgálatot igényel annak kérdése, hogy érdemes-e a sportágak egy szűkebb körére összpontosítani az állami támogatásokat, vagy eredményesebb lehet az ország, ha az adott finanszírozási összeget minél több sportág között osztja szét.

Pillér 2: Sportpolitikai szervezethez

Vannak országok, amelyek adott erőforrások felhasználása mellett több érmet nyernek, mint mások. Ők hatékonyan használják fel a forrásokat. Ilyen például Hollandia, Ausztrália, Franciaország és Japán. A vizsgálatok azt mutatják, hogy egyúttal ezek a legszervezettebb országok a sportpolitika szempontjából. A kapcsolódó tevékenységeket erős nemzeti koordinációval irányítják, egyértelmű döntéshozatali mechanizmusokkal, a sportolók és edzők bevonásával a sportpolitikai döntéshozatalba, főállású alkalmazottakkal a nemzeti sportszövetségekben, szolgáltatásorientált sportpolitikával, elszámoltatható forráselosztási struktúrával, stratégiai tervezéssel és politikai támogatással.

Pillér 3: sportolói részvétel

³⁴ De Bosscher, V., Westerbeek, H., Shibli, S., Van Bottenburg, M.: *WINNING THE GOLD WAR: An international comparison of elite sport policies in 15 nations*, előadás, SPLISS Conference, Elite Sport Success: Society boost or not?, Antwerpen, 2013. november 13-14.

Az empirikus adatok alapján – talán némileg meglepő módon – nem jelenthető ki, hogy a nagyobb sportolói bázis (széleskörű iskolai testnevelés, erős klubmunka a fiatalok testnevelésében) szükséges feltétele lenne a nagyobb eredményességnek. Ugyanakkor az élsport folyamatos utánpótlásának biztosítása tehetségekkel, valamint jobb utánpótlás-képzéssel előnyt jelent az érmekért vívott nemzetközi versenyben.

Pillér 4: tehetségkiválasztás és –gondozás

Ebben a dimenzióban a legtöbb ország nem szerepelt jól, azaz jelentős fejlődésre van tér nemzetközi szinten. Vélelmezhető, hogy azok az országok, amelyek stratégiai célul tűzik ki, hogy a tehetségek kiválasztásában és gondozásában előrelépjenek, több érmet fognak nyerni a jövőben, amíg a többi ország hasonló sportpolitikai lépésekkel fel nem zárkozik.

Pillér 5: karriertámogatás aktív és visszavonult sportolóknak

Egyre inkább jellemző, hogy holisztikus szemléletben értelmezik a sportolói karriert, azaz az aktív sportolói életszakaszt követő időszakra is kiterjed a sportpolitika formálójának figyelme. A központi támogatás lehet anyagi természetű és egyéb segítségben, tanácsadásban is megnyilvánulhat. Egyelőre az aktív karriert követő időszakban kevés támogatást kapnak a sportolók, és ez beárnyékolja az élsportolói karrier vonzerejét a fiatal tehetségek számára.

Pillér 6: sportlétesítmények, edzőközpontok

A felkészüléshez, rendszeres edzéshez igénybe vehető sportlétesítmények száma és minősége nagy szerepet játszik a sportsikerben. Külön hangsúlyt érdemes helyezni arra is, hogy a létesítményekhez az élsportolók hozzáférése is megfelelő módon biztosított legyen.

Pillér 7: edzőképzés

Ebben a dimenzióban a jó teljesítményt nyújtó országokban nagyszámú képzett edző áll rendelkezésre, kiépített edzőképzési rendszerrel, szakmai együttműködés különböző szakterületek között, az edzők főállásban, írásban rögzített szerződéssel dolgoznak, olyan jövedelemmel, amely megfelelő életszínvonalat biztosít, valamint az országban rendelkezésre áll egy adatbázis az edzőkről és végzettségükről.

Pillér 8: nemzeti és nemzetközi versenyszervezés

Az elemzések kimutatták, hogy azok az országok, amelyek több nemzetközi sporteseményt rendeznek, illetve sportolóik több nemzetközi tornán vesznek részt, jellemzően több érmet nyernek. Ez az összefüggés ugyanakkor nem meghatározó, más pillérek hatásaihoz mérten.

Pillér 9: tudományos kutatás és innováció

A sporttudományi eredmények hasznosítása terén a legtöbb ország még nagy fejlődésnek nézhet elébe. Az ebből származó innovációs lehetőség alkalmazása kitörési pont lehet a többi országgal való verseny szempontjából. A statisztikai elemzés alapján ráadásul ez a hatótényező a legerősebbek közé tartozik, a téli és a nyári sportok vonatkozásában egyaránt.

	r_s nyári	szig.	r_s téli	szig.	N
Pillér 1	0,929	0,000	0,594	0,046	16
Pillér 2	0,720	0,004	0,685	0,007	14
Pillér 3	0,049	0,873	0,267	0,377	13
Pillér 4	-0,094	0,737	-0,454	0,118	13
Pillér 5	0,489	0,076	0,385	0,174	14
Pillér 6	0,480	0,080	0,148	0,615	12
Pillér 7	0,350	0,240	0,627	0,026	11
Pillér 8	0,577	0,039	0,271	0,370	13
Pillér 9	0,710	0,004	0,784	0,001	14

3. táblázat: Spearman-féle korrelációs együttható értékei az egyes pillérek mentén elért pontszámok és az érmekben mért sikeresség között Forrás: De Bosscher et al., 2013

Összegző következtetések

A statisztikai összegzés alapján (ld. 3. táblázat) három pillérben értek el jobb teljesítményt a sportsikerekben gazdag országok a kevésbé sikeresekhez képest: a finanszírozási támogatás nagysága, a sportpolitika szervezettsége, valamint a sporttudományi eredmények alkalmazása terén. Míg a nagyobb népességű országok nem szánnak kellő figyelmet a társadalmi részvétel és a tehetséggongozás fejlesztésére, a kisebb országoknak ez versenyelőny forrása lehet, amennyiben jelentős erőforrásokat csoportosítanak erre a területre. Ez a versenyelőny addig tarthat, ameddig a nagyobb országok figyelme tartósan másra irányul.

A témában szervezett nemzetközi konferenciákon való részvételünk alapján egyértelműnek látszik, hogy a nemzetközi sportkutatói közösség kíváncsian várja a magyar kutatási eredményeket, amelynek révén fény derülhet arra, hogy mitől olyan sikeres a magyar élsport, az ország látható adottságaihoz képest. A SPLISS-kutatás harmadik fázisához a jelenleg formálódó, a témában jegyzett publikációkkal rendelkező magyar kutatócsoport csatlakozni fog³⁵, várhatóan új szint hozva a nemzetközi összehasonlító kutatásba. A kutatáshoz való csatlakozástól emellett várhatjuk, hogy más országok példáiból a saját gyakorlatunkkal való közvetlen összehasonlításból tanulva növelhetjük majd a magyar élsport hatékonyságát.

A hazai sportgazdaságtani kutatások egyik fő vonulata a sport nemzeti szintű versenyképességének vizsgálata. A Budapesti Corvinus Egyetemen működő Sportgazdaságtani Kutatóközpont kutatói más hazai egyetemek sporttal foglalkozó kutatóival összefogva az eddigi vonatkozó kutatási eredmények gazdagítása érdekében bekapcsolódnak a nemzetközi sportpolitikai összehasonlító elemzéseket végző SPLISS kutatási projekt harmadik fázisához, amelynek várható eredményeként a kutatási eredmények hasznosításával növelhető lesz a magyar élsport hatékonysága.

³⁵ Néhány kapcsolódó publikáció: Chikán Attila – Czákó Erzsébet (2006): *A versenyképesség szintjei: fogalmak és értelmezések*, Versenyképességi Kutatások műhelytanulmány-sorozat, Versenyképesség Kutató Központ, Budapest; Kozma Miklós (2013): *Public-Private Partnership Magyarországon – egy félreértés volt?*, Vezetéstudomány, 2013/2. 20-27. old.; Sterbenz Tamás, Gulyás Erika (2013): *Verseny-pályán, Bevezető a magyar sport versenyképességének kutatásához*, Magyar Sporttudományi Füzetek IX., 7-24. old.; Gulyás Erika (2013): *Még mindig a pályán*, Magyar Sporttudományi Füzetek IX., 133-138. old.; Kozma Miklós – Kazainé Ónodi Annamária (2014): *Measuring Business Performance in Sports, How revenue and cost calculations can help sports organisations in making good business management decisions*, előadás, IRI Economics Conference, Révkomárom, 2014. január 20-22.

Absztrakt

A tanulmány egy mondatban összefoglalva a versenyképesség fogalmával, annak megközelítéseivel és definíciójával, valamint a versenyképesség és a vállalkozói környezet minőségének összefüggéseivel foglalkozik, s teszi mindezt Szlovákia viszonylatában. A tanulmány bevezető szakaszában az elméleti ismeretek áttekintése történik a versenyképesség fogalmának főbb megközelítéseit szemlélítve. A tanulmány következő szakaszában kitér Szlovákia versenyképességének alakulására a nemzetközi versenyképességi rangsorok alapján, majd rámutat a regionális különbségekre és a versenyképesség regionális és lokális mérésének módszereire Szlovákiában. A tanulmány a vállalkozói környezet sajátosságait is ismerteti, melyek a vállalkozások versenyképességét befolyásolják és bemutatja azokat a tényezőket, melyek alakulása a leginkább meghatározza a vállalkozói környezet minőségét. A tanulmányban kiemelt szerepet kap Dél-Szlovákia versenyképességi helyzete, amely a magyar nemzetiségű lakosság lakóhelyeül szolgál Szlovákiában. A tanulmány összefoglalásában a versenyképesség javulását és megőrzését szolgáló ajánlások szerepelnek.

A versenyképesség fogalmának értelmezése

A versenyképesség fogalma gyakran használt fogalom, de a fogalom tartalma, értelmezése nem tisztázott, így a mindennapi életben a kommunikáció során ebből fakadóan félreértések, eltérések adódhatnak. A versenyképesség fogalmával kapcsolatos megközelítések és a versenyképesség fogalmával kapcsolatos szakirodalom rendkívül tágan nevezhető. Több a témával foglalkozó összefoglaló munkát is találhatunk, s hogy saját használatú meghatározást alkossunk, ezeket tanulmányoztuk át³⁸.

A leggyakoribb versenyképesség fogalmával kapcsolatos értelmezésbeli problémák a gyakorlatban abból fakadnak, hogy a versenyképesség értelmezésének különböző dimenziói figyelhetőek meg, melyeket tanulmányában Siggel foglalt össze³⁹:

- **Makro-, mezo- illetve mikroszintű értelmezések:** az e típusú megközelítéseknel elhatárolódnak egymástól azok a szintek, melyekre az adott értelmezés megfeleltetődik. A makroszintű versenyképesség a nemzetgazdaság szintjén, vagy regionális szinten értelmeződnek. Az ágazati szintet Siggel szerint mezoszintnek tekinthető, de a vállalati szintű versenyképesség értelmezésekhez hasonlóan mikroszintű megközelítéshez tartozónak tekinti ezeket az értelmezéseket.
- **Egy- illetve többdimenziós megközelítések:** az e dimenzió alapján történő megközelítés-csoportosítás alapja a versenyképesség mérésével áll összefüggésben és az alapján sorolható az egy-, ill. többváltozós csoportba egy megközelítés, hogy a versenyképesség alakulásának mérése során hány tényező figyelembe vételére kerül sor.

³⁶ PhDr. Antalík Imrich, Selye János Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Közgazdaságtan tanszék, e-mail: antaliki@selyeuni.sk

³⁷ Ing. Šeben Zoltán, Ph.D., Selye János Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Menedzsment tanszék, e-mail: sebenz@selyeuni.sk

³⁸ Ilyenek összefoglaló munkák Török (1999), Czákó (2000), Lengyel (2003), Borsi (2005), Chikán - Czákó (2009), Némethné (2009), Somogyi (2009), Szerb (2010), Csath (2010).

³⁹ Siggel, E.: *The many dimension of competitiveness. International Competitiveness and Comparative Advantage: a Survey and a Proposal for Measurement*. CESifo Venice Summer Institute, 2007

- **Statikus illetve dinamikus megközelítések:** e dimenzió alapján a megközelítések az alapján csoportosíthatóak, hogy egy adott időpillanatra értelmezik-e a versenyképességet, vagy egy időszak figyelembe vételével közelítik meg a versenyképesség mérését.
- **Determinisztikus és sztochasztikus jelleg, „ex post” ill. „ex ante” jelleg:** e dimenzió mentén az különbözteti meg egymástól a megközelítéseket, hogy a versenyképességet a múltbeli teljesítmény alapján való meghatározottság, vagy a jövőre vonatkozó potenciál szemszögéből közelíti-e meg szerző.
- **Pozitív vagy normatív jelleg:** a versenyképesség értelmezéseknél megjelennek olyan megközelítések, melyek a közgazdaságtan módszertani eltéréséből fakadóan a tényfeltárássra törekednek, míg egyes megközelítések előíró jelleggel bírnak, vagyis megoldáskeresésre, előírásra törekszenek. További dimenzióként értelmezhető a Czákó értekezésében megjelenő **közgazdaságtan** és **gazdálkodástan** irányából alapján történő megközelítés-csoportosítás, melyek alapfeltevései okozzák a szemléletbeli különbségeket⁴⁰.

A versenyképesség megfogalmazásokat munkáiban Somogyi (2009) összegezte versenyképességi dimenziókat is figyelembe véve és felhasználva a szakirodalom rendszerezéséhez (1. táblázat).

MEGKÖZELÍTÉS VERSENYKÉPESSÉG ÉRTELMEZÉSÉNEK SZINTJE	Közgazdaságtani megközelítés		MEGKÖZELÍTÉS VERSENYKÉPESSÉG ÉRTELMEZÉSÉNEK SZINTJE	Közgazdaságtani megközelítés	
	Gazdálkodástani megközelítés			Gazdálkodástani megközelítés	
Nemzetgazdasági szint	Smith modellje	Laura D' Tyson	Regionális szint	Horváth Gyula	Porter
	Ricardo	OECD		Botos József	OECD
	Heckscher-Ohlin	Porter		Longyel Inre	EU
	Kozma Ferenc	Aiginger és Landmann		Palkovits István	
	Trabold és Schüller	Chikán Attila és VVK		Fleischer Tamás	
	USA elnökségének ipari versenyképességgel foglalkozó bizottsága	WEF		Bató és Szentés	
	Horváth Gyula	IMD	Vállalati szint	Krugman	Porter
	Török Ádám	EU		Kozma Ferenc	Chikán Attila és VVK
	UK Competitiveness Indicators	ESMA		Horváth Gyula	OECD
	Botos József			Török Ádám	IMD
	Longyel Inre			Botos József	NCC
	Fleischer Tamás			Longyel Inre	Török Zoltán
	Szabó László			Eltető Andrea	
Oblath és Péntes		Fleischer Tamás			
Szalovetz Andrea		Antner Annamária			
Bató és Szentés		Bató és Szentés			
Kovács Árpád		Termékszint		Kozma Ferenc	
Ágazati szint	Botos József		Porter	Botos József	
	Bató és Szentés		OECD	Oblath és Péntes	
Egyéb	ECOSTAT	Bakács András	MEGJEGYZÉS: 1. ex post jelleg, 2. ex ante jelleg, 3. mindkét jelleg, 4. nem definiált		

1. táblázat. A versenyképesség megfogalmazások csoportosítása a versenyképesség dimenziói alapján Forrás: szerkesztés Somogyi (2009) alapján

A versenyképesség és a vállalkozói környezet fogalmának definíciója

A versenyképesség fogalmának megközelítését Endrődyné Bató Éva⁴¹ a verseny kifejezés értelmezésével kezdi. A Magyar Értelmező Szótára segítségével, a verseny fogalmának és értelmének feltárással arra jut, hogy a verseny „két vagy több szereplő egymással szembeni előnyszerzése

⁴⁰ Czákó, E.: *Versenyképesség az iparágak szintjén*. Doktori disszertáció. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, 2000

⁴¹ Endrődyné Bató É.: A versenyképesség elméletei és adaptálásuk a felsőoktatás versenyképességének értelmezésére In *Gazdasági élet és társadalom*, 2011, I-II. szám, 419-429.o., ISSN 2060-7466

körülhatárolt szabályok szerint”, a verseny további meghatározásai a „termelők gazdasági harca egymás ellen”, „olyan vetélkedés, küzdelem, amelyben a résztvevő egyének v. csoportok a többiekkel akarják győzni”. Kiegészítve gondolatmenetét a képesség fogalma „az eredményes tevékenység belső feltételeit, a mozgósítható belső erők összességét takarja”. Barakonyi⁴² szintén a Magyar nyelv értelmező szótárának megfogalmazásából indul ki, miszerint „a versenyképesség olyan kiváló képességek, lehetőségek megléte, amelyek alapján a győzelem, a siker reményében vehetünk részt”. Szintetizálva a két meghatározást arra jutottunk, hogy:

„A versenyképesség azon belső feltételek és mozgósítható erők meglétéként azonosítható, melyekkel eredményesen tevékenykedhetünk annak érdekében, hogy körülhatárolt szabályok szerint a versenyben előnyre tegyünk szert más szereplőkkel szemben.”

Versenyképesebbé akkor válhat egy szubjektum, amennyiben javulást ér el azoknak a „belső feltételeknek” és „mozgósítható erőknek” a helyzetében, amelyek a versenyben fontosak. Van egy másik lehetőség is, hogy versenyképesé váljon egy szubjektum, ez pedig nem más, mint a „körülhatárolt szabályok” megváltozása, s így azoknak a tényezőknek változik majd meg a köre, prioritása vagy súlya, amelyek a versenyben fontosak lesznek. Ebből kifolyólag a versenyképesség alakulásának szempontjából a külső környezet alkotóelemeinek is nagy szerepük lesz. Amennyiben vállalkozásokról beszélünk, akkor a vállalkozói környezet (más megnevezéssel üzleti) lesz az, amely a versenyképesség alakulása szempontjából meghatározó lehet. A vállalkozói környezetet az Imreh, Sz. – Kürtösi, Zs. – Majó, Z. – Vilmányi, M.⁴³ szerzőcsoport munkássága alapján a következőképp definiálhatjuk:

„A vállalkozói környezet nem más, mint a vállalkozói alanyok gazdasági tevékenységének szempontjából dinamikusan változó, általánosan jelentkező tényezőknek és érintetti körnek az összessége, melyek hatást fejtenek ki a vállalkozások működésére vagy melyekre a vállalkozások működésükkel hatást fejtenek ki.”

A versenyképesség mérése

A szakirodalomban a versenyképesség mérése a versenyképesség fogalmi megközelítéseinek sokaságához hasonlóan szintén sokféle módon jelenik meg. Az egyik legátfogóbb feldolgozást Siggel készítette el, s az egyes szerzőknél táblázatos formában tüntette fel azt az indikátort, amely segítségével a versenyképesség alakulása nyomon követhető a vizsgált szubjektum esetében, a megközelítéseket makro- ill. mikroszint alapján csoportosította⁴⁴.

Szerző vagy szervezet	Indikátor vagy a mérés kritériuma
MAKROSZINTÚ MEGKÖZELÍTÉSEK	
Lipschitz/McDonald (1991), Marsh, Tokarick (1994) IMF	RER, REER (real effective exchange rate) – reál effektív devizaárfolyam
Hatsopoulos, Krugan, Summers (1988)	kereskedelmi mérleg növekvő reáljövedelemmel
Markusen (1992)	kiegyensúlyozott kereskedelmi mérleg növekvő reáljövedelemmel
Dollar/Wolf (1993)	produktivitás
Fagerberg (1988)	piaci részesedés növekedése
Sharpe (1986)	piaci részesedés
WEF/IMD (1995)	versenyképességi index

⁴² Barakonyi K.: A felsőoktatás versenyképességéről In: *Vezetéstudomány*, 2010, XLI. évf., 12.szám, ISSN 0133-0179, 5.o.

⁴³ Imreh, Sz. – Kürtösi, Zs. – Majó, Z. – Vilmányi, M.: *Menedzsment I.*, Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar, Szeged, 2008

⁴⁴ Siggel, E.: *The many dimension of competitiveness. International Competitiveness and Comparative Advantage: a Survey and a Proposal for Measurement.* CESifo Venice Summer Institute, 2007

Aiginger (1998), Pitelis (2003)	n.a.
MIKROSZINTŰ MEGKÖZELÍTÉSEK	
Balassa (1965)	RCA (revealed comparative advantage) – komparatív előnyök
Bruno (1965)	hazai források költsége
Buckley et al. (1992)	összetett, többváltozós
Durand/Giorno (1987), OECD	ár-versenyképesség
Helleiner (1989)	reál effektív devizaárfolyam
Hickman (1992)	munka egységköltsége
Jorgenson, Kuroda (1992)	ár-versenyképesség
Krugman, Hatsoupulos (1987)	piaci részesedés és változása
Mendeng	piaci részesedés és változása
Oral (1993)	piacvezető szerep, egységköltség
Porter (1990)	összetett, többváltozós
Siggel/Cockburn (1995)	tejes egységköltség
Swann/Taghavi (1992)	termék jellemzői, ár
Turner/Gollub (1997)	munka relatív egységköltsége

2. táblázat. A versenyképesség mérésének indikátorai és kritériumai a szakirodalomban Forrás: Siggel, 2007

A Világgazdasági fórum versenyképességi indexe 12 vizsgált pillér (valamennyi pillér további tényezőkre oszlik meg) alapján alkot képet egy ország versenyképességi helyzetéről. A tizenkét pillér a következő: intézmények, infrastruktúra, makroökonómiai stabilitás, egészségügy és alapoktatás, felsőoktatás, árupiaci hatékonyság, munkaerő-piaci hatékonyság, a pénzügyi piac fejlettsége, technológiai felkészültség, piacméret, üzleti fejlettség, innováció.⁴⁵

A versenyképességi rangsorok közt érdemes megemlíteni az IMD⁴⁶, (International Institute for Management Development) és a Világbank Doing Business⁴⁷ versenyképességi rangsorát. Az IMD rangsora 58 országot vizsgál, míg a Világbank kifejezetten vállalkozói környezetre kihegyezett rangsora 183 országot vizsgál rendszeresen. Szintén jelentős és független mutatószáma egy a vállalkozói környezet minőségét jelentősen befolyásoló faktornak – a korrupciónak – a Transparency International, független minősítő intézmény által összeállított rangsora⁴⁸.

A Kis- és Középvállalkozás Fejlesztő Nemzeti Ügynökség 2010-ben publikálta azon jellemzését, amelyben összefoglalja az egyes városok vállalkozói környezetének értékelését. A kérdőíves vizsgálatban 3000 kis- és középvállalkozás válaszolt az alábbi kritériumok kaptak helyet, melyek további alcsoportokra és kérdésekre oszlottak⁴⁹:

1. Infrastruktúra és környezeti minőség (turizmus, természeti környezet, polgári infrastruktúra, szolgáltatások)
2. Vállalkozói környezet (hivatalok és önkormányzat, biztonság és egészség, gazdasági aktivitás, árak és adók)
3. Munkaerőpiac (munkanélküliség, adminisztratív támogatás, bértámogatás, munkaerő)
4. Önkormányzat (közszolgáltatások, önkormányzati gazdálkodás, közpénzek, vállalkozói elégedettség)
5. A kutatásban valamennyi városról átfogó értékelés született.

⁴⁵ WEF (2012): *The global competitiveness report 2010-11*. World Economic Forum, ISBN 978-92-950044-87-6. Interneten elérhető: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf

⁴⁶ IMD: *The academic definition used in World Competitiveness Yearbook*. Interneten elérhető: <http://www.imd.org/research/publications/wcy/upload/FAQs.pdf>

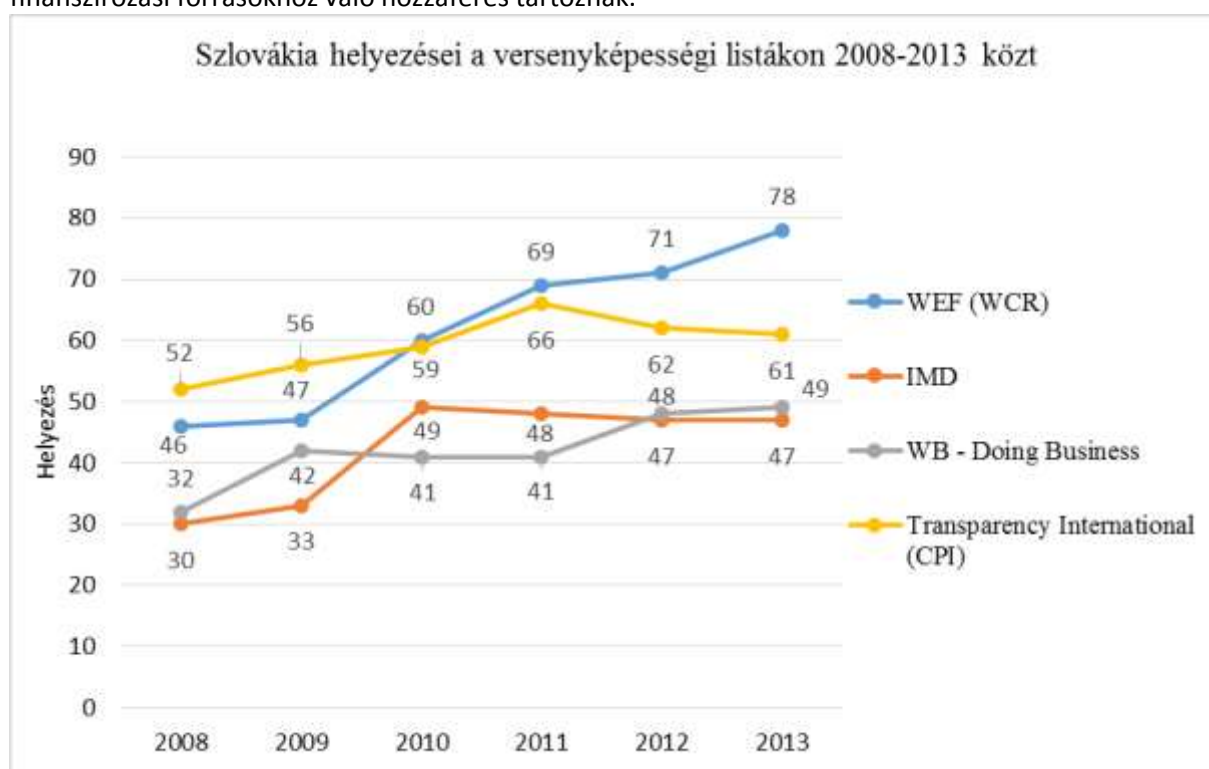
⁴⁷ World Bank: *Doing Business – Measuring Business Regulations*. Interneten elérhető: www.doingbusiness.org

⁴⁸ Transparency International: *Corruptions Perceptions Index*. Interneten elérhető: <http://cpi.transparency.org/cpi2013/>

⁴⁹ NARMSP - Národná agentúra pre rozvoj malého a stredného podnikania: *Správa o kvalite podnikateľského prostredia v regiónoch Slovenskej republiky*. 2010. Interneten elérhető: <http://www.nadsme.sk/files/1-IndexpodnikatelskehoprostrediaMESTO.pdf>

Szlovákia helyzete a globális versenyképességi rangsorok mérése alapján

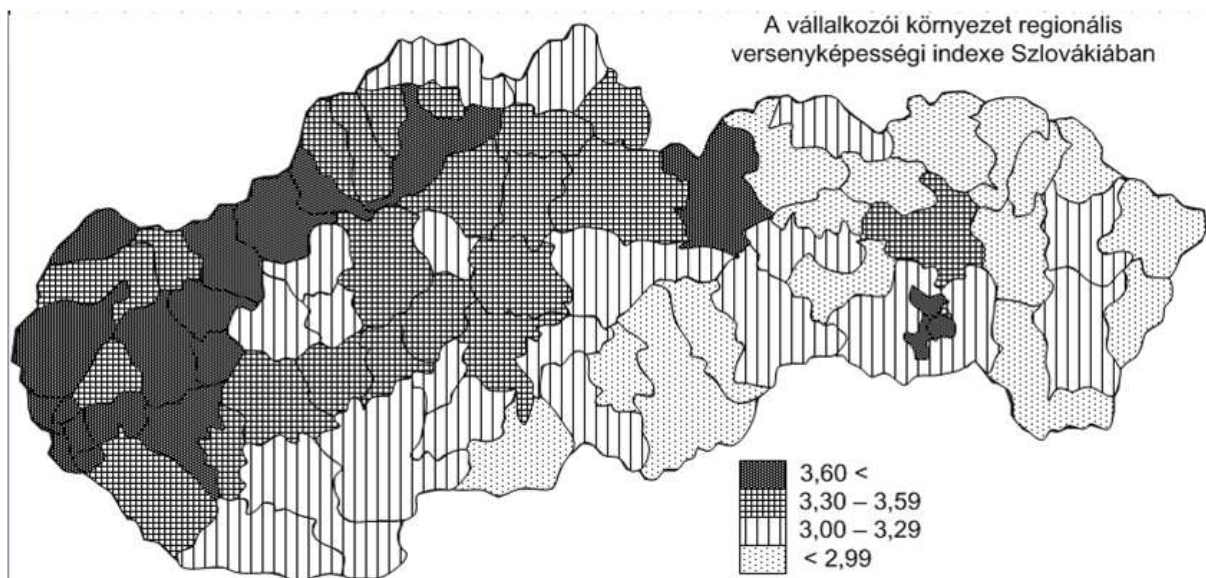
Amint azt megfigyelhetjük az 1. ábrán, a gazdasági válság kirobbanása után Szlovákia helyzete a nemzetközi versenyképességi rangsorok alapján romlik. Az ábra a World Economic Forum, az IMD, World Bank és a Transparency International rangsoraiból készült összegző ábra, melyből kitűnik, hogy Szlovákia a 2008 – as évhez mérten folyamatosan hátrébb szorul a többi vizsgált országhoz képest a vizsgált rangsorokon. A leromlás amiatt is látványos, mert a kirajzolódó negatív trend egyértelműen leolvasható a grafikonról, másrészt pedig valamennyi rangsor esetében megmutatkozik (annak ellenére, hogy a mért tényezők nem ugyanazok a rangsorok esetében). A legproblémásabb területeknek Szlovákiában a bürokrácia, korrupció, munkaerőpiaci szabályozás, instabil szabályozási környezet, adórendszer, infrastruktúra eloszlása az országban, innovációs kapacitás és a finanszírozási forrásokhoz való hozzáférés tartoznak.

1. ábra. Szlovákia helyzete a globális versenyképességi listákon. Forrás: saját szerkesztés

Regionális versenyképesség Szlovákiában

Szlovákiában a regionális eltérések nagymértékűnek tekinthetők, ezt mi sem bizonyítja jobban, mint egy 2010-ben elvégzett kutatás, amely a járásek szintjén vizsgálódott, s mutatta ki azok gazdasági szempontból vett versenyképességét. A 2. ábrán található térképen látható, hogy a legversenyképesebb térségnek Szlovákiában a főváros és közvetlen környéke, továbbá a Vág völgye tartoznak, míg legkevésbé versenyképes térségnek Közép – Szlovákia déli része, továbbá Kelet – Szlovákia járásai tekinthetők. A kerületi székhelyek ugyanakkor versenyképesnek számítanak, s szigeteket képeznek a kevésbé versenyképes térségek belsejében. Az ábrán minél sötétebb (minél magasabb indexértéket látunk) egy járás kitöltése, annál versenyképesebbnek számít.

2. ábra. Szlovákia és a regionális versenyképesség indexe. Forrás: Hajko – Klátik – Tunega, 2010

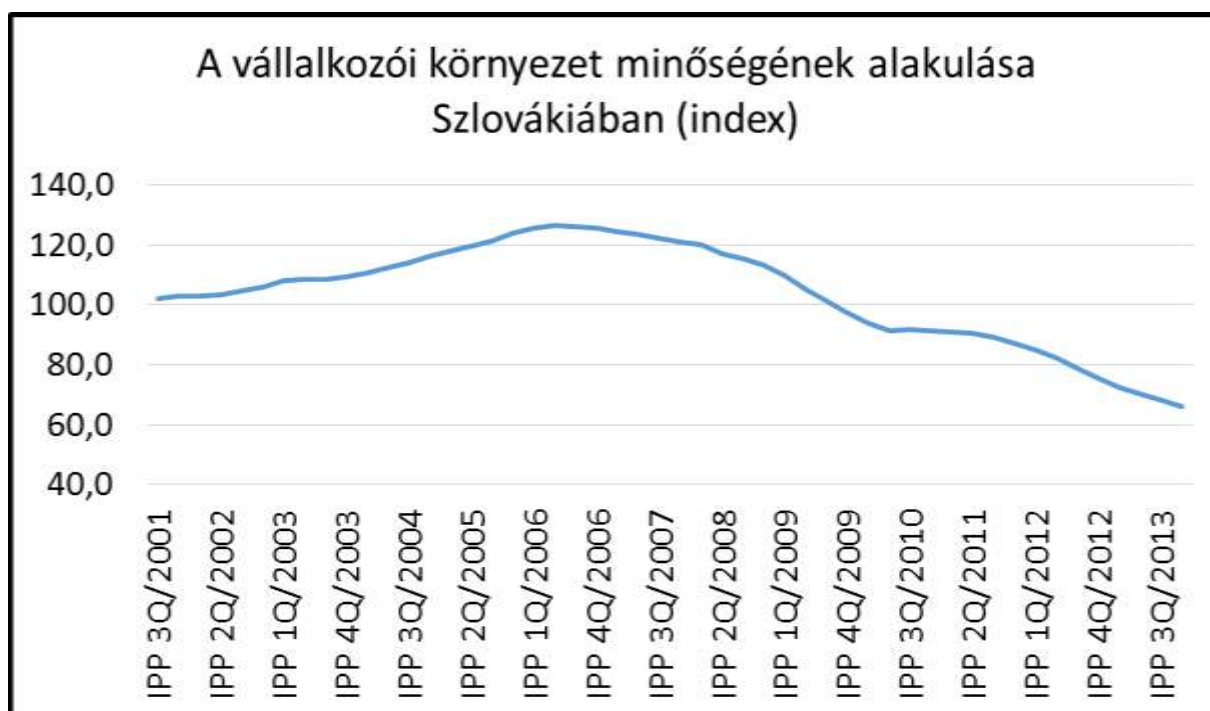
A vállalkozói környezet indexe

Egy további, több tényezőt is tartalmazó felmérésre példa a vállalkozói környezet indexe a Szlovákiai Vállalkozók Szövetsége (PAS – Podnikateľská Aliancia Slovenska) által 2001-től számított indexérték, amely negyedévente aktualizálásra kerül, 33 paramétert vizsgál. 500 vállalkozást kérdeznek meg rendszeresen az index értékének kiszámítása során. A paraméterek 3 nagyobb csoportba oszlanak⁵⁰:

1. Törvényi háttér és szabályozási környezet – adók, munkajogi kérdések, törvényi háttér változása, bíróságok működése stb.
2. Makroökonómiai tényezők – infláció, árfolyammozgások, gazdasági stabilitás, államapparátus működése, korrupció stb.
3. Vállalkozások hatása a vállalkozói környezetre – termelékenység, foglalkoztatás, nyereségesség, társadalmi felelősség stb.

A vállalkozói környezet minőségének alakulását (3. ábra) azért érdemes figyelemmel kísérni, mert fontos hozzáadott-értéket képez az ország gazdasági helyzetének monitorozásánál, továbbá az indexben található tényezők állapotában bekövetkezett változásról árulkodik. A vállalkozói környezet alakulásáról elmondható, hogy 2006-tól kezdve romlik, s a kezdeti 2001-es indexértéktől is elmarad már a vállalkozói környezet indexének értéke, tehát a vállalkozások megítélése alapján rosszabb a helyzet, mint századunk elején.

⁵⁰ PAS - Podnikateľská Aliancia Slovenska: *Index podnikateľského prostredia*. Interneten elérhető: http://www.alianciapas.sk/menu_pravidelne_indexipp.htm

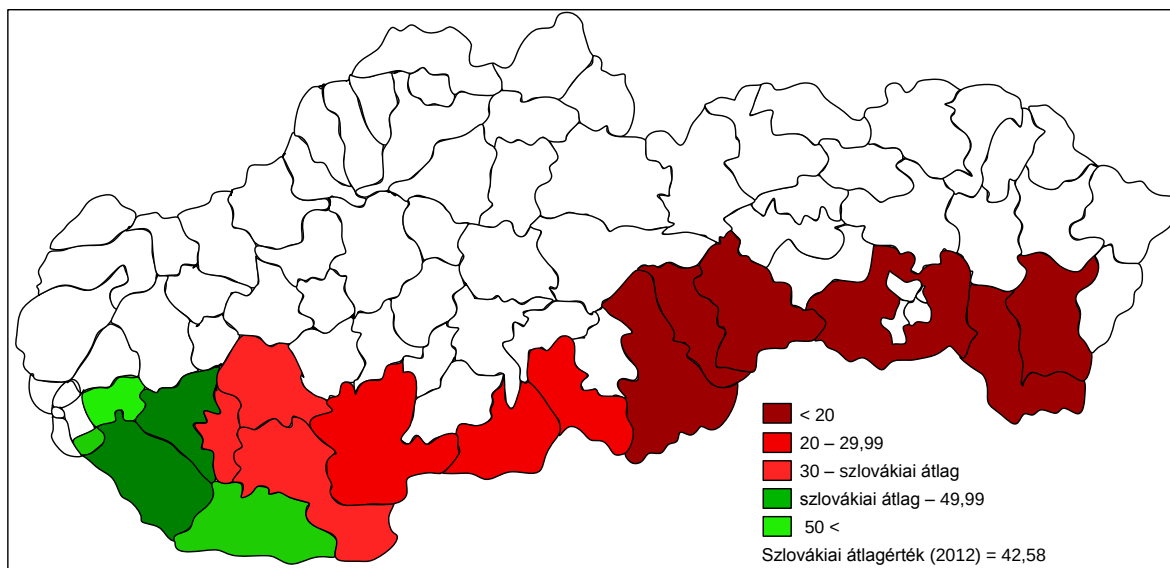

3. ábra. A vállalkozói környezet indexének alakulása. Forrás: Podnikateľská Aliancia Slovenska

Dél-Szlovákia helyzete

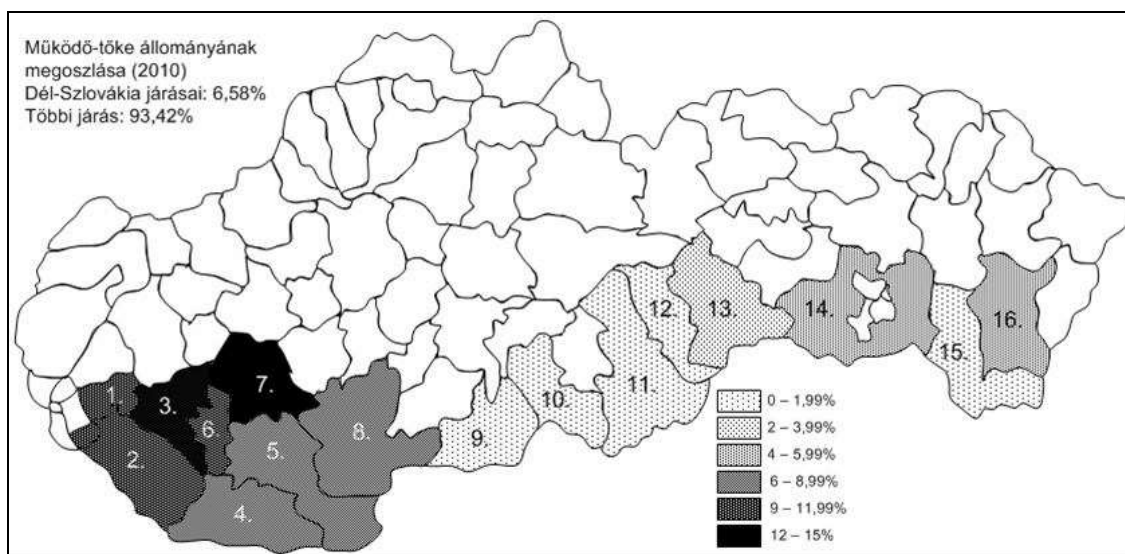
Dél – Szlovákia alatt munkánk szempontjából a Szlovákia déli részén elterülő, magyarok által is lakott 16 járást tekintjük (Szenci járás, Dunaszerdahelyi járás, Galántai járás, Komáromi járás, Érsekújvári járás, Vágsellyei járás, Nyitrai járás, Lévai járás, Nagykürtösi járás, Losonci járás, Rimaszombati járás, Nagyrőcei járás, Rozsnyói járás, Kassa vidéke járás, Tőketerebesi járás, Nagymihályi járás). E fejezet célja, hogy rávilágítson néhány érdekességre a vizsgált járásokban, melyek az itt játszódó folyamatokat és trendeket szemléltetik.

A 4. ábra azokat a különbségeket világítja meg, melyek Dél – Szlovákia járásai közt is megvannak, s azt a nyugat – keleti lejtőt is érzékeltetik egyben, mely egész Szlovákiát jellemzi, szinte minden téren. Az 1000 produktív korban lévő lakosra eső jogi személyként vállalkozók számát tekintve az szlovákiai átlagérték 2012 – ben 42,58 volt, ettől kedvezőbb értékeket azonban csak néhány nyugat – szlovákiai járásban láthatunk, míg a közép – szlovákiai és kelet – szlovákiai járások leszakadása e téren hatalmas, a vállalkozói kedv mintegy felével alacsonyabb a szlovákiai átlagnál.

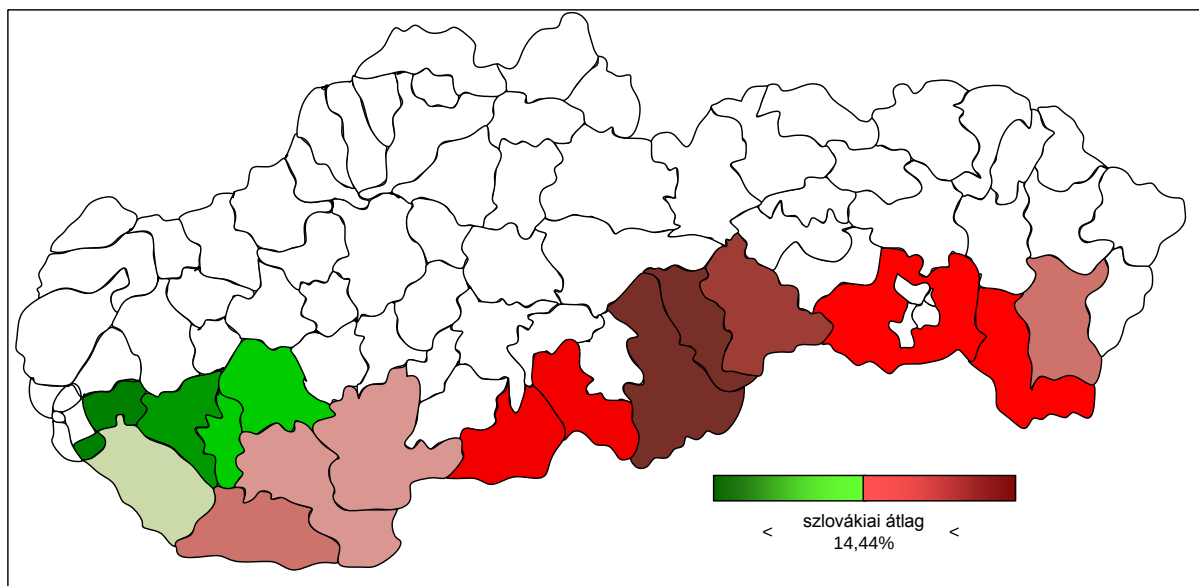
4. ábra. 1000 produktív korban lévő lakosra eső jogi személyként működő vállalkozások száma 2012-ben Szlovákiában. Forrás: saját szerkesztés, SZKSH RegDat adatok alapján

Az országba beáramlott külföldi működőtőke állományát tekintve a vizsgált járások szintén nagy lemaradást mutatnak. Szlovákia 79 járása közül a teljes beáramlott FDI állománynak csak mintegy 6,58 % - a áramlott a magyarok által is lakott 16 járásba, s annak eloszlását tekintve szintén érvényesül a nyugat – keleti lejtő a vizsgált térségen belül. Ezt szemlélteti az 5. ábra.

5. ábra. Az FDI állomány területi megoszlása Szlovákiában (2010)
Forrás: saját szerkesztés a Szlovák Nemzeti Bank adatai alapján

A 4–5. ábrákból is fakadó egyenes következményként is tekinthetünk a 6. ábrán szemléltetett munkanélküliségi rátára. Az ábrán az került szemléltetésre, hogy a szlovákiai munkanélküliségi rátához képest miképp alakult az adott járásban a ráta értéke. A zöld színek átlagérték alatti, a piros árnyalatai átlag feletti értéket mutatnak. A sötét bordó szín pedig már 30 % - ot is meghaladó munkanélküliséget jelez (pl. Rimaszombati járás)

6. ábra. A munkanélküliségi ráta értéke a szlovákiai átlagértékkal összevetve (2012).
Forrás: saját szerkesztés

A térség állapotáról árulkodó mutatók közt még számtalant hozhatnánk példaként, de egyre csak ugyanarról árulkodna valamennyi: a magyarlakta járások társadalmi – gazdasági leszakadásáról és a magyarlakta járások heterogén helyzetéről, a meglévő nyugat – keleti fejlettségbeli különbségekről.

Összefoglalás

A tanulmány áttekintette a versenyképesség fogalmával kapcsolatos meghatározásokat, az azok rendszerezésére tett kísérleteket, majd saját versenyképesség és vállalkozói környezet definíciót mutat be. A tanulmányban a Szlovákia globális szintű versenyképességében bekövetkezett romlást, az országon belül érzékelhető regionális versenyképesség béli különbségeket, továbbá a vállalkozói környezet minőségében bekövetkezett változásokat szemléltettük. Tanulmányunk végén egy kis szeletét ragadtuk meg a magyarlakta járások gazdasági helyzetének, melyek képet adnak a magyarlakta járásokat jellemző leszakadásáról és a Dél-Szlovákiában fennálló heterogén helyzetéről, a meglévő nyugat – keleti fejlettségbeli különbségekről. Következtetésként elmondható, hogy a nagy regionális különbségek csökkentése az ország nemzetközi versenyképességének javulásához is hozzájárulhat, így ehhez mihamarabb hozzá kell fogni.

Felhasznált irodalom

- Antalík, I.: A versenyképesség fogalmának értelmezése a szakirodalomban. In. *Podnikanie v konkurenčnom prostredí*. Mura, L. – Rózsa, L. EF UJS, Komárno, 2012, ISBN 978-80-8122-025-8, 14-25 o.
- Barakonyi K.: A felsőoktatás versenyképességéről In. *Vezetéstudomány*, XLI. évf., 12.szám, ISSN 0133-0179, 5.o.
- Borsi, B.: A vállalkozási környezet és a hazai versenyképes. In. *Európai Tükör*, 2005/11., 61-78. p.
- Csath, M.: *Versenyképesség menedzsment*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2010
- Chikán, A.- Czakó, E.: *Versenyben a világgal – vállalatunk versenyképessége az új évezred küszöbén*. Akadémiai kiadó, Budapest, 2009, 44-49.o.
- Czakó, E.: *Versenyképesség az iparágak szintjén*. Doktori disszertáció, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, 2000

- Endrődyné Bató É.: A versenyképesség elméletei és adaptálásuk a felsőoktatás versenyképességének értelmezésére In. *Gazdasági élet és társadalom*, 2011, I-II. szám, 419-429.o., ISSN 2060-7466
- Hajko, J. – Klátik, P. – Tunega, M.: *Konkurencieschopné regióny 21*, Podnikateľská Aliancia Slovenska, ISBN-13: 978-80-89493-05-0. Interneten elérhető: <http://www.regiony21.sk/vystupy/publikacia/KonkurencieschopneRegiony21.pdf> [2014. 06. 26.]
- IMD: *The academic definition used in World Competitiveness Yearbook*. Interneten elérhető: <http://www.imd.org/research/publications/wcy/upload/FAQs.pdf> [2014. 06. 26.]
- Imreh, Sz. – Kürtösi, Zs. – Majó, Z. – Vilmányi, M.: *Menedzsment I.*, Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar, Szeged, 2008.
- Lengyel, I.: *Verseny és területi fejlődés*, JATEPress, Szeged, 2003.
- NARMSP - Národná agentúra pre rozvoj malého a stredného podnikania: *Správa o kvalite podnikateľského prostredia v regiónoch Slovenskej republiky*. 2010. Interneten elérhető: <http://www.nadsme.sk/files/1-IndexpodnikatelskehoprostrediaMESTO.pdf> [2014. 06. 26.]
- Némethné, G. A.: A kis- és középvállalatok versenyképessége – egy lehetséges elemzési keretrendszer. In. *Közgazdasági szemle*, LVII. évf., 181–193. o.
- PAS - Podnikateľská Aliancia Slovenska: *Index podnikateľského prostredia*. Interneten elérhető: http://www.alianciapas.sk/menu_pravidelne_indexipp.htm [2014. 06. 26.]
- Siggel, E.: *The many dimension of competitiveness. International Competitiveness and Comparative Advantage: a Survey and a Proposal for Measurement*. CESifo Venice Summer Institute, 2007
- Somogyi, M.: *A vállalati versenyképesség modellje*. PhD értekezés, Miskolci Egyetem, 2009, 169-172.o. Interneten elérhető: http://www.gei.uni-miskolc.hu/phd/teziszfuzetek/somogyi_phd_vegl.pdf [2014. 06. 26.]
- Szerb, L.: A magyar mikro-, kis- és középvállalatok versenyképességének mérése és vizsgálata. In. *Vezetéstudomány*, Vol. 41., 12. sz., 20-25 p.
- SZKSH RegDat: *A Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatalának Regionális adatbázisa*. Interneten elérhető: <http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/> [2014. 06. 26.]
- Szlovák Nemzeti Bank: *Nemzetközi működőtőke befektetések állománya Szlovákiában*. Interneten elérhető: <http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/statistika-platobnej-bilancie/priame-zahranicne-investicie> [2014. 06. 26.]
- Transparency International: *Corruptions Perceptions Index*. Interneten elérhető: <http://cpi.transparency.org/cpi2013/> [2014. 06. 26.]
- World Economic Forum: *The global competitiveness report 2010-11*. World Economic Forum, ISBN 978-92-950044-87-6. Interneten elérhető: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf [2014. 06. 26.]
- World Bank: *Doing Business – Measuring Business Regulations*. Interneten elérhető: www.doingbusiness.org [2014. 06. 26.]

Bevezetés

Az Európai Unió napjainkban egyik legfontosabb célkitűzése az energiapolitika terén a külső függőség csökkentése, valamint az egységes belső energiapiac létrehozása. Ez utóbbi kialakítását azonban az EU a közös szabályozás tekintetében egyelőre nem a termelés, hanem főként a fogyasztás, azaz az energia-felhasználás oldaláról közelíti meg, így az előírások alapvetően a vezetékes szolgáltatások liberalizációjára és az átláthatóság elvére, valamint a felhasználás csökkentésének az ösztönzésére vonatkoznak.

Más azonban a szabályozás szintje akkor, ha a beruházó olyan energiatermelő egységet alakít ki, amellyel nem csupán a saját energiafelhasználását tudja fedezni, hanem még úgymond fölösleget is termel, amelyet át, illetve el kíván adni. Ilyen helyzetet teremtenek az alternatív kiserőművek, mint amilyenek például a napelemparkok. Ez utóbbi esetben ugyanis már az energiatermelés komplex hálózatába csatlakozik be a termelő egység, amely olyan infrastrukturális feltételeket és szabályozást igényel, mint a hálózat-menedzsment, annak érdekében, hogy a villamosenergia legfontosabb tulajdonságát, a stabilitást biztosítani tudják és kiküszöböljék az ingadozó teljesítményből fakadó problémákat. Az előadás ez utóbbi jogi szabályozásának mértékadó példáit és hazai gyakorlatát vizsgálja meg.

Fogalom-meghatározások

A téma tanulmányozásához szükséges egyes fogalmakat pontosabban is meghatározni, illetve egymástól elhatárolni. Ilyen a villamos energia decentralizációja, hiszen a mikroerőművek létrehozása által a központosított energiatermelés decentralizálttá válik. Ez utóbbi az általánosan elfogadott szakirodalmi meghatározás szerint azt jelenti, hogy az áramtermelés a felhasználás helyéhez közel történik. Ennek megoldásai alapvetően két csoportra oszthatók. Az egyik az ún. kapcsolt energiatermelés, amely viszonylag jó energetikai hatásfokkal működik, míg a másik a megújuló energiaforrásokon alapuló megoldás, amelybe a napelem-rendszerek, a kisebb vízerőművek, a helyi szél-erőművek és a geotermikus energiatermelés tartoznak⁵³. Ez az osztályozás tehát elsősorban nem a technológiára, hanem arra koncentrál, hogy milyen hatékonyságú az adott erőmű, és ebből a szempontból a megújuló energiaforrások a kevésbé hatékony megoldások közé sorolhatók.

A villamos energia termeléséhez kapcsolódó alapvető fogalom az elosztott termelés definíciója (Distributed Generation – DG) is, amely azt jelenti, hogy a termelés az adott rendszer méreteihez képest kisebb egységekből áll. A megújuló energiaforrások (Renewable Sources – REN vagy RES) ezzel szemben azok, amelyek vagy a nap által megújítottak – ilyen például a fény-, hő-, szél-, vízenergia, biomassa – vagy el nem fogyó jellegűek – mint pl. a geotermikus energia –, de egyes álláspontok a hulladékot is ide sorolják.

A megújuló energiaforrás fogalmát azonban több jogi dokumentum is tartalmazza. Szerepel egy fogalom-meghatározás a villamos energiáról szóló 2007. évi LXXXVI. törvényben (a továbbiakban:

⁵¹ Egyetemi docens habil, PhD Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

⁵² A tanulmány alapját a Dr. Horváth M. Tamás által vezetett 05 216 számú pályázattal létrehozott MTA Kutatócsoport keretében a szerző által megvalósított „A villamosenergia-termelés decentralizációja” című tanulmánya képezi.

⁵³ Veisse, István: A decentralizált energiatermelés növekedési lehetősége a világon, az európai és a magyar kihatások. *Magyar Energetika*, 2004/4. sz. 11.

Vet.)⁵⁴, de szerepel definíció a 2009/28/EK irányelv 2. cikk a) bekezdésében, valamint más nemzetközi dokumentumokban is. Ezen megfogalmazások bár néhány ponton különböznek⁵⁵, azonban közös bennük, hogy a megújuló energiák közé sorolják a nap, valamint a szél felhasználásával nyert energiát.

Könnyen belátható azonban, hogy az energiatermelés decentralizációja bár részben a megújuló energiaforrásokra épül, ez azonban nem kizárólagos, hiszen ismeretes olyan megoldás, amikor a helyi erőmű nem megújuló forrásból termel energiát – ilyen például a gázmotorok – míg a centrális erőművek között is lehet olyan, amely megújuló energiát használ fel – ilyen például a Kiskörei Vízerőmű⁵⁶.

A mikroerőművek létesítésének jogi feltételrendszere

A mikroerőművek terjedése útjában egyszerre állnak jogi, közgazdasági, műszaki és pénzügyi akadályok. Az Európai Unió által alkotott jogi szabályozás alapvetően törekszik arra, hogy elhárítsa a jogi akadályokat, és ösztönözze a kiserőművek létesítését. Ugyanakkor a villamosenergia-termelés jelenlegi piacának az összetétele alapján a nagyobb termelők monopolhelyzetét a szabályozási szisztéma csak tovább erősíti, hiszen a támogatási rendszer központi eleme nem véletlenül a hatékonyság, amely többirányú hatást gyakorol a decentralizáció ellenében.

Az egyik ilyen hatás, hogy a hatékonyságközpontúság miatt a szabályozás logikája a nagyobb erőművekre van pozitív hatással, így ezek szerepét tovább erősíti. A másik irány, hogy ez a környezet egyben a beruházások vonatkozásában a status quo megtartására ösztönöz. Akadályt jelenthet a hálózatokhoz való hozzáférés is annak ellenére, hogy jogi szabályozás az EU-n belül a hálózatokhoz való szabad és diszkriminációmentes hozzáférést biztosítja, ugyanakkor egy 2004-es tanulmány⁵⁷ arra mutat rá, hogy egyéb informális eszközökkel megnehezíthető a hozzáférés, így például akként, hogy a csatlakozási hálózat kiépítése során a kiserőmű tulajdonosát a hálózat túlméretezésére kötelezik, ezzel fölösleges többletköltséget okozva számára. Ehhez hasonló hatással bíró eszköz, ha az erőműtől távol eső csatlakozási pontot jelölnek ki számára, ismét csak a költségeit növelve. Szintén problémás, hogy a decentralizáció költségei csak nehezen térülnek meg, mindamellett hogy mikroerőművek általában rosszabb hatásfokkal is dolgoznak

A beruházások komoly gátját képezi a bizonytalan szabályozás is, amely nagy nehézséget okoz a befektetőknek. Általában alig látható előre a szabályozás iránya, amely megnehezíti a tervezést és a hosszú távú beruházások megtérülésének számítását. E körben nemcsak az engedélyezési szabályok vagy a villamos energiáról szóló törvény változásaira kell gondolni, hanem a konkrét támogatás mértékére és formáira, az átvételi árakra vagy a keletkező hulladék ártalmatlanításának árára, illetve a kibocsátási határértékek módosítására is, valamint a környezetvédelmi szabályok változásaira.

A termelés decentralizációjának azonban nem kizárólag akadályai vannak, hanem ösztönzői is. A legismertebb ösztönző eszközök közé tartoznak a pénzügyi megoldások. Ilyen például az adórendszerhez kapcsolt eszközök, mint az adókedvezmények vagy adóhitelek. Egyre terjedő ösztönzési lehetőség emellett a már egy ideje létező „zöld bizonyítvány” rendszer, amely által az állam az áramszolgáltatókat kötelezi arra, hogy az energia meghatározott százalékát megújuló vagy zöld forrásokból szerezze be, amely források a decentralizált erőművekhez kötődnek.

⁵⁴ A Vet. 3. § 45. pont szerint megújuló energia a nem fosszilis és nem nukleáris energiaforrás (nap-, szél-, geotermikus energia, hullám-, árapály- vagy vízenergia, biomassza, biomasszából közvetve vagy közvetlenül előállított energiaforrás, továbbá hulladéklerakóból, illetve szennyvízkezelő létesítményből származó gáz, valamint a biogáz).

⁵⁵ Bányai Orsolya: *Az energiaszolgáltatás csökkentésére és a megújuló energiaforrásokra irányuló szabályozás az ökológiai fenntarthatóság nézőpontjából*. PhD értekezés, 2012.
http://jog.unideb.hu/documents/doktori_nyilvanosvita/banyai-ertekezes.pdf [2014. 04. 10.] 75–77.

⁵⁶ Kádár Péter–Vajda István: *A villamosenergia-rendszer stratégiai kérdései*.
http://mta.hu/data/cikk/12/90/28/cikk_129028/31KadarVajdaVER.pdf [2014. 05. 12.] 15.

⁵⁷ Veisse, i. m., 15.

A támogatások mértéke azonban problémás is lehet. A villamos energia átvételi árának meghatározása akár oly mértékben alakulhat kedvezően, amely az Európai Unión belül felveti a verseny megsértésének a lehetőségét. A probléma nem új keletű. Az Európai Unió Bírósága előzetes döntéshozatali eljárás keretében a megújuló energiával⁵⁸ kapcsolatos átvételi ár német szabályozására vonatkozóan a C-379/98. sz. ügyben kimondta, hogy nem minősül állami támogatásnak a közösségi jog értelmében az a tagállami szabályozás, amely egyrészt arra kötelezi a villamosenergia-szolgáltató magánvállalkozásokat, hogy a szolgáltatási területükön a megújuló energiaforrásokból előállított villamos energiát olyan minimáláron vegyék át, amely meghaladja az ilyen típusú villamos energia valós gazdasági értékét, másrészt az e kötelezettségből eredő pénzügyi terhet megosztja az említett villamosenergia-szolgáltató vállalkozások és a villamosenergia-alaphálózatot üzemeltető magánvállalkozások között. A döntés megerősítette, hogy a szóban forgó nemzeti szabályozás a villamos energia piacára vonatkozó közösségi jog akkori állapotával összeegyeztethető.⁵⁹ Egyes szakértők azonban arra figyelmeztetnek, hogy a döntés óta a jogi környezet erőteljesen megváltozott, ugyanis az átvételi ár kifizetésének és áthárításának szabályai a magánautonómiát egyre kevésbé engedik érvényesíteni, ami által egyes álláspontok sokkal inkább különadónak tekintik az így meghatározott árat⁶⁰.

Az uniós jogi környezet

Az Európai Unió napjainkban egyik legfontosabb célkitűzése az energiapolitika terén a külső függőség csökkentése, valamint az egységes belső energiapiac létrehozása. Az Európai Unión belül az energiaügyi kérdések szabályozása, mint közösségi hatáskör az alapszerződések szintjén először csupán a Lisszaboni Szerződésben jelent meg, míg a liberalizációt érintő kérdések rendeletekben, illetve irányelvekben lettek rögzítve. Ez utóbbiak között elsőként éppen a villamosenergia-szektor közös szabályozására született rendelkezés 1996-ban, majd 2003-ban látott napvilágot ugyanezen területeket érintően a második energiacsomag, amely a fokozatos piacnyitást tűzte ki célul. Végül az egyenlő versenyfeltételek hiánya és a szétválasztási szabályok elégtelen volta miatt 2009-ben a harmadik energiacsomagot is megalkották, amely valamennyi piaci szereplő számára lehetővé tette a szabad választás lehetőségét.

Az EU ezzel elsősorban az energiafelhasználást szabályozta, míg a tagállamok energiatermelésének a szerkezetét alig érintette, holott éppen ennek változása lehet az a kulcs, amely a külső függőséget képes kezelni. A termelésre vonatkozóan az első fontos állomás az Európai Parlament és a Tanács 2003/54/EK irányelve volt a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 96/92/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről. Ez a jogszabály az I. Fejezetben a Definíciók között a 2. cikkely 31. pontjában meghatározta a „decentralizált termelés”-t, amely nem más, mint az elosztóhálózatra csatlakoztatott erőmű. Kimondta, hogy tagállamok gondoskodnak arról, hogy a kis és/vagy decentralizált erőművek engedélyezése során figyelembe vegyék azok méretének és potenciális hatásának korlátozott voltát.⁶¹ Követelményeket állított továbbá az elosztóhálózat fejlesztésének tervezésére vonatkozóan,⁶² valamint a hálózatokhoz való hozzáférés szervezése kapcsán előírta a közzétett, mindenkre egyformán vonatkozó tarifák, objektív kritériumok

⁵⁸ A konkrét esetben a szélerőművek átvételi árával volt kapcsolatos a vita, amelynek háttérében az állt, hogy a szabályozás elfogadásakor az adott társaság által szolgáltatott energia széleenergiából származó része 1991-ben 0,77% volt, addig ez a mérték 1998-ra már 15%-ra növekedett.

⁵⁹ <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=9ea7d2dc30dbb31c767d69344fde90bfde9874f8c9eb.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxuNaNf0?text=&docid=45891&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=497168> [2014.04.05]

⁶⁰ Fodor László: A németországi energiafordulatról. *Pro Futuro*. 2013/2. sz. 113.

⁶¹ Európai Parlament és a Tanács 2003/54/EK irányelve III. Fejezet Termelés 6. cikkely (3) bekezdés.

⁶² Európai Parlament és a Tanács 2003/54/EK irányelve V. Fejezet Elosztóhálózat üzemeltetése 14. cikkely 7. bekezdés

alkalmazását azzal, hogy az átviteli- vagy az elosztói rendszer üzemeltetője megtagadhatja a hálózati hozzáférést, ha nem áll rendelkezésre a szükséges kapacitás.⁶³

2005-ben az Európai Parlament és a Tanács 2006. január 18-i 2005/89/EK irányelve a villamosenergia-ellátás biztonságát és az infrastrukturális beruházások védelmét célzó intézkedésekről előírta, hogy a villamos energia ellátás magas szintű biztosítása érdekében hozott intézkedéseknél a tagállamoknak figyelemmel kell lenniük a megújuló energiaforrásokat használó technológiák és a decentralizált termelés bevezetése elősegítésének fontosságára.⁶⁴

2009-ben a 2003/54/EK irányelvet az Európai Parlament és a Tanács 2009/72/EK irányelve helyezte hatályon kívül. Az új direktíva a bevezető rendelkezések között akként szövegezte, hogy a tagállamok intelligens hálózatok létrehozása révén ösztönzik az elosztóhálózatok korszerűsítését, amit úgy kell megvalósítani, hogy serkentse a decentralizált villamosenergia-termelést és biztosítsa az energiahatékonyságot.

A 7. cikk az engedélyezési eljárással kapcsolatban írta elő, hogy a tagállamok gondoskodnak arról, hogy a kisméretű, decentralizált és/vagy elosztott termelésre külön engedélyezési eljárás vonatkozzon, amelynek során figyelembe veszik azok méretének és potenciális hatásának korlátozott voltát.

A villamos energia támogatását eleinte az Európai Parlament és a Tanács 2001/77/EK irányelve rendezte, amelyet az Európai Parlament és a Tanács 2009/28/EK irányelve helyezett hatályon kívül. Az új szabályozásban a Bevezető rész (6) bekezdése rögzíti a decentralizált megújuló energiatechnológiák bemutatási és kereskedelmi forgalomba hozatali szakasza támogatásának a célszerűségét. Az irányelv kiemelte, hogy a decentralizált energiatermelés felé történő elmozdulásnak számos előnye van, ideértve a helyi energiaforrások hasznosítását, a helyi energiaellátás biztonságának fokozását, a rövidebb szállítási távolságokat, valamint a csökkent energiaátviteli veszteségeket. Az ilyen decentralizáció továbbá – például bevételi források biztosításával és helyi munkahelyteremtéssel – elősegíti a közösségi fejlődést, valamint a kohéziót.

Az engedélyezéssel kapcsolatban kimondta, hogy a kisebb projektek és a decentralizált, megújuló energiaforrásból származó energiát előállító eszközök számára szükség szerint egyszerűsített és könnyített engedélyezési eljárást kell kidolgozni, amennyiben erre az alkalmazandó szabályozási keret lehetőséget ad.⁶⁵

Az irányelv továbbá szempontokat adott a megvalósítás mikéntjére vonatkozóan. Így előírta, hogy a tagállamoknak nemzeti szinten meg kell határozniuk azon célleírányzatokat, amelyekkel ösztönzik a megújuló energiaforrásokból előállított villamosenergia-fogyasztást. Az Európai Unió egészét tekintve célul tűzték ki azt is, hogy 2010-ig a bruttó nemzeti energiafogyasztást 12%-ban megújuló energiatermelés által fedezzék, míg az összes energiafogyasztásra ezt a mértéket 22,1%-ban határozták meg. Ezen célok elérése érdekében olyan ösztönző rendszereket kell bevezetni, amelyek elősegítik a megújuló energiaforrásból történő termelést és az ilyen hálózatokra történő csatlakozást.⁶⁶

A termelés decentralizációjának hazai szabályozása

Az irányelvek rendelkezéseit egyrészt a villamos energiát szabályozó Vet., másrészt más jogszabályok implementálták. A Vet. megkülönbözteti a kiserőműveket és a háztartási méretű kiserőműveket. Az előbbinek az az erőmű minősül, amelynek a névleges teljesítőképessége 50 MW-nál kisebb, míg az utóbbi olyan, a kisméretű hálózatra csatlakozó kiserőmű, melynek csatlakozási teljesítménye egy csatlakozási ponton nem haladja meg az 50 KVA-t.⁶⁷

⁶³ Európai Parlament és a Tanács 2003/54/EK irányelve VII. Fejezet A hálózathoz való hozzáférés szervezése 20. cikkely.

⁶⁴ Európai Parlament és a Tanács 2005/89/EK irányelve 3. cikkely (3) bekezdés (c) pont.

⁶⁵ Európai Parlament és a Tanács 2009/28/EK irányelve 13. cikk (1) bekezdés f) pont.

⁶⁶ <http://www.mekh.hu/gcpdocs/200704/decentralizalttermeladatsbmclean.pdf> [2010.04.05.]

⁶⁷ Vet. 3. § 32–33. pont

A termelés decentralizációja szempontjából az egyik legfontosabb kérdés, hogy miként létesíthetők új termelő kapacitások. E körben a törvény alapvető szinten rögzíti egyrészt azt, hogy bárki létesíthet új termelő kapacitást, másrészt azonban arra is felhívja a figyelmet, hogy ezt mindenki saját üzleti kockázatára teheti meg.

A törvény a szélerőművek létesítésére vonatkozóan külön feltételeket támaszt a villamosenergia-rendszer szabályozhatósága és biztonságos működése érdekében, valamint a műszakilag korlátozott lehetőségekre való tekintettel. Ilyen erőművet ugyanis külön miniszteri rendelet szerinti pályázati eljárás alapján lehet létesíteni. Nem vonatkozik azonban ez a korlátozás a háztartási méretű kiserőművekre és azon erőművekre, amelyek villamos műhöz nem csatlakoznak.⁶⁸

Sajátos szabályok vonatkoznak azon erőművekre, amelyek megújuló energiaforrást kívánnak hasznosítani, vagy kiemelt európai szervezettel való kutatás-fejlesztési célú együttműködés biztosításra jönnek létre. Ezen szervezetek a törvény előírásai alapján kötelesek viselni a rendelkezésre álló közcélú hálózat műszaki átalakítása költségeinek egyes részét. Ezen költségek elsősorban abból eredeztethetők, hogy a hálózati csatlakozásokat és a hálózat egészét alkalmassá kell tenni arra, hogy képes legyen fogadni a megtermelt energiát. A költségviselés konkrét mértékét a Vet. végrehajtási jogszabálya és a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal döntése határozza meg.

Az állam a megújuló energia hasznosításához külön is biztosít támogatásokat, amelynek feltételeit az energiapolitikáért felelős miniszter elektronikus úton teszi közzé havonta frissülő honlapon, mely úton a különböző felhasználók, így az építőipari szakemberek, a mérnökök, tervezők, valamint a megújuló energiaforrást hasznosító energiatermelő rendszerek üzembe helyezői információkat szerezhetnek. Támogatás kizárólag olyan energiatermelő berendezések létesítésére és működtetésére nyújtható, amelyek megfelelnek a megújuló energiaforrásból energiát termelő berendezések műszaki követelményeiről szóló rendeletben meghatározott feltételeknek.⁶⁹

A háztartási méretű kiserőművek ettől könnyebb helyzetben vannak, ugyanis a jogszabályok alapján az így megtermelt villamos energiát az üzemeltető kérésére az adott csatlakozási ponton értékesítő villamosenergia-kereskedő vagy egyetemes szolgáltató köteles átvenni. A háztartási méretet meghaladó kiserőmű esetében azonban mind a létesítés, mind a tevékenység megszüntetése engedélyhez kötött, amely engedélyt a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal bocsátja ki. Engedély azonban csak abban az esetben adható, ha a kiserőmű megfelel a külön jogszabályban meghatározott energetikai határfokra vonatkozó minimális követelményeknek.

Lényeges kérdés még a hálózatokhoz való hozzáférés is, amely alapvető fontosságú ahhoz, hogy ne csak centrális szerkezetű erőművek jöjjenek létre, hiszen ennek hiányában a megtermelt energiát csak helyben lehetne hasznosítani. A törvény éppen ezért a hálózati engedélyesek számára kötelezővé teszi, hogy az üzemelő átviteli és elosztó hálózatot más rendszerhasználók részére is rendelkezésre bocsássák. Erre vonatkozóan egyrészt szerződéskötési kötelezettséget írnak elő a hálózati engedélyes oldaláról, másrészt a rendszerhasználóknak rendszerhasználati díjat kell fizetniük.

A hozzáférésnek diszkriminációmentesen kell megtörténnie, biztosítva ezáltal az egyenlő bánásmódot, valamint a hozzáférés feltételei nem adhatnak alapot visszaélésre, nem tartalmazhatnak indokolatlan korlátozásokat, illetve nem veszélyeztethetik az ellátás biztonságát és a szolgáltatás előírt minőségét. Törvény azonban megengedi, hogy előnyben részesítsék a széndioxidkibocsátás-mentes technológiával, továbbá a megújuló energiaforrásokból, hulladékból energiát előállítókat, illetve kapcsoltan villamos energiát termelőket. Ennek pontos feltételeit szintén jogszabály írja elő. A háztartási méretű kiserőművekre még ennél is kedvezőbb szabályok vonatkoznak, ugyanis meghatározott teljesítményhatár alatt a felhasználókra vonatkozó szabályok kötik őket azzal, hogy háztartási méretű kiserőmű felhasználási helyenként csak egy csatlakozási pontra létesíthető.⁷⁰

⁶⁸Vet. 7–8. §

⁶⁹ Vet. 9–10. §

⁷⁰ Vet. 35–37. §

A megújuló energiaforrásból és a hulladékból nyert energiával termelt villamos energia termelését a törvény külön szabályokkal segíti elő azzal, hogy ún. kötelező átvételi rendszert hoz létre. A rendszer annak megfelelően differenciált, hogy milyen energiaforrásokat, illetve termelési eljárásokat alkalmaznak, mennyi az erőmű névleges teljesítőképessége, milyen az energiaátalakítás hatásfoka, hatékonysága, és hogy mikor történt az erőmű létesítésének időpontja.

A rendszer kialakítása során a Kormány a következő szempontokat veszi figyelembe: a rendszernek biztosítania kell a szükséges hosszú távú kiszámíthatóságot és az energiapolitikai elvekkel való összhangot, ugyanakkor fenn kell tartania a termelők közötti piaci versenyt, de csökkentenie kell a termelt villamos energia értékesítése során jelentkező versenyhátrányt. Az átvételi kötelezettség alá eső villamos energia átvételi árának, mennyiségének és a kötelező átvétel időtartamának megállapításakor figyelembe kell venni az egyes termelési eljárások átlagos megtérülési idejét, az egyes energiaforrások felhasználásának Magyarország természeti adottságaival összefüggő hatékonyságát, a felhasználók teherbíró képességét és a technológiák fejlődéséből adódó hatékonyságjavulást. Stabil gazdasági és jogi környezet kell biztosítania a kötelező átvételnek az adott projekt villamos energia termelésének kezdetétől számítottan a kötelező átvétel időtartamára. A szélerőművekre és a szélerőműparkokra e körben is külön szabályok vonatkoznak, ugyanis az így termelt energia átvételét elkülönítetten, a rendszerszintű szolgáltatások korlátozott technikai lehetőségeinek figyelembevételével kell meghatározni.⁷¹

Az átvétel az ún. mérlegkörü rendszerben történhet, amelynek szabályait alapvetően a rendszerirányító üzletszabályzata határozza meg. A mérlegkört az átviteli rendszerirányító egyenlíti ki. A jogszabály meghatározza az árképzés elveit is, így a kötelező átvétel megvalósulhat egyrészt piaci áron, másrészt jogszabályban meghatározott átvételi áron is. Az átvételi árat, az átvétel feltételeit és módját a Kormány rendeletben állapítja meg, míg a villamos energia mennyiségét és a kötelező átvétel időtartamát a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal. Az árképzés során csökkentő tényezőként kell figyelembe venni az állami támogatásokat, és a környezetvédelmi termékdíjról szóló külön törvény szerinti hulladékhasznosítói szolgáltatásra vonatkozó megrendelést. Állami támogatásnak minősülnek ebből a szempontból a beruházási támogatások, az adókedvezmények, valamint a megújuló energiaforrások mennyiségének, illetve arányának növelésén keresztül megtakarított kibocsátási egységekből eredő haszon, de nem kell figyelembe venni a szénipari szerkezetátalakítási, valamint átállási költségátalányt.⁷²

Ezen feltételrendszer által tehát az állam a törvényi szabályokon keresztül saját maga hárítja el azon akadályok jelentős részét, melyek az energiatermelés decentralizációjának az útjában állhatnak.

Következtetések

Az európai és a magyar jogi szabályozás áttekintése után rögzíthető, hogy a mikroerőművek termelése bár kétség kívül kívánatos, azok megvalósítása több problémába is ütközik. Ezen problémák egy része jogi eszközökkel kezelhető, más részük azonban csak részben orvosolható a szabályozás által. Hazánkban a szabályozó szerepkör egyelőre a rendszerirányító MAVIR Zrt-re hárul, amely a KÁT⁷³-mérlegkör szerződésekkel fedi le a területet. E körben azonban – a már említettek mellett – problémát okoz, hogy az egyes termelő egységeknek előre nyilatkozniuk kell a termelt energia pontos mennyiségéről, amelytől ha eltérnek, mintegy büntetést kell fizetniük. Szintén jelentős tényező az áram átvételi árának a meghatározása és a villamos energiával kapcsolatos tágabb szabályozás, mint a környezetvédelmi előírások változása.

Ahogy ezt az EU irányelvei is hangsúlyozzák, mindez nem kizárólag környezetvédelmi szempontból fontos, hanem az új munkahelyek létesítése, a beruházások ösztönzése és a közösségi kohézió szempontjából is.

⁷¹ Vet. 10. §

⁷² Vet. 11–12. §

⁷³ Kötelező átvételi rendszer

Összefoglaló

A tanulmány a mikroerőművek létesítésével kapcsolatos jogi szabályozást mutatja be Európai Unió és hazai aspektusból. A témakörrel kapcsolatos alapvető fogalmak – mint a villamosenergia-termelés decentralizációja vagy a megújuló energiaforrások – bevezetése után röviden vázolja a jogi feltételrendszer kereteit. Ezzel összefüggésben foglalkozik a legfontosabb jogi akadályokkal, mint a hatékonyságközpontú szabályozás vagy a bizonytalan és gyakran változó szabályzási környezet. Emellett rámutat, hogy a jogi akadályok mellett jelentős pénzügyi, közgazdasági és műszaki problémák gátolhatják a decentralizációt. Az Európai Unió a villamosenergia-termelés decentralizációjának elősegítése érdekében az utóbbi időszakban több irányelvet is alkotott a jogi természetű hátráltató tényezők lebontása, illetve mielőbbi megszüntetése érdekében. Ezek alapul vételével alkották meg a hazai szabályozást, amely több tekintetben is különleges rendelkezéseket tartalmaz a mikroerőművek létesítésére és működésére.

Irodalom:

1. F. Szlivka, I. Molnar: Measured and non-free vortex design results of axial flow fans, Journal of Mechanical Science and Technology 22:(10) pp. 1902-1907, 2008
2. Dr. Ferenc Szlivka, Dr. Péter Kajtár, Dr. Ildikó Molnár, Dr. Gábor Telekes: CFX Simulation by Twin Wind Turbine, International Conference on Electrical and Control Engineering (ICECE), Wuha, China, pp. 5780-5783

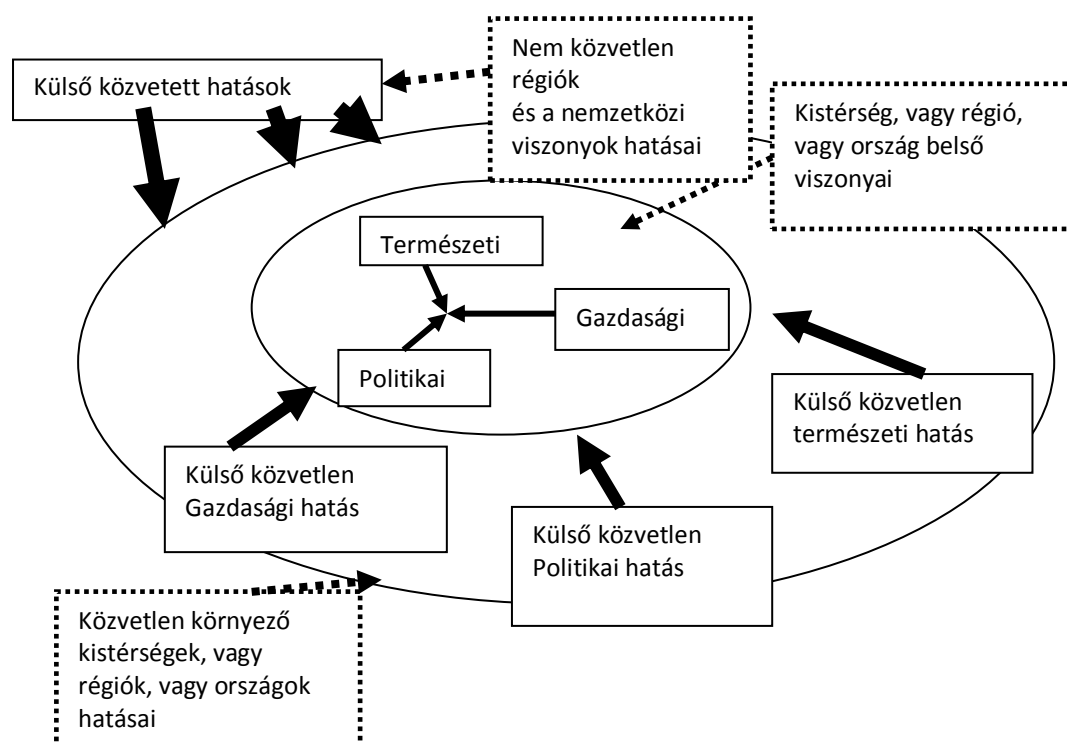
Az Európai Unió keleti országainak vezetése lázasan keresi az új – Oroszországot kikerülő – vasúti és egyéb szállítási összeköttetéseket Ázsiával. Magyarország a meglévő és az újonnan kialakuló szállítási vonalban meghatározó szerepet kíván betölteni. Sőt a különböző kormányok az elmúlt 25 évben arról beszéltek, hogy Magyarország lehet Európa meghatározó logisztikai központja. A program megvalósítása nem tűnik egyszerűnek.

Alapvető kérdések:

1. A Közép-európai országok milyen módon kívánják érvényesíteni érdekeiket?
2. Ki lehet-e kerülni Oroszországot, van-e erre reális lehetőség?
3. 5-10 éven belül van-e realitása az un. déli elkerülő útvonalnak?
4. Alkalmas-e Magyarország egy európai vagy Közép-európai közlekedési központ szerepére?

A Közép-európai országok érdekérvényesítése

Egy adott ország bármilyen fejlesztésben gondolkodik is, minden esetben meg kell, hogy vizsgálja a fejlesztés közvetlen környezetének és a fejlesztés megvalósulásában érintett távolabbi térségek gazdasági – természeti – politikai érdekeinek hatásait. Ezek a hatások felerősíthetők, de akár lehetetlenné is tehetik a fejlesztés eredményes megvalósítását. (1. ábra)

1. ábra. Egy adott térség belső és külső viszonyai Szerkesztette: Dr. Bajor Tibor 2008.
Forrás: Georges Benko Regionális tudomány Dialóg Campus 1999. Pécs - Budapest

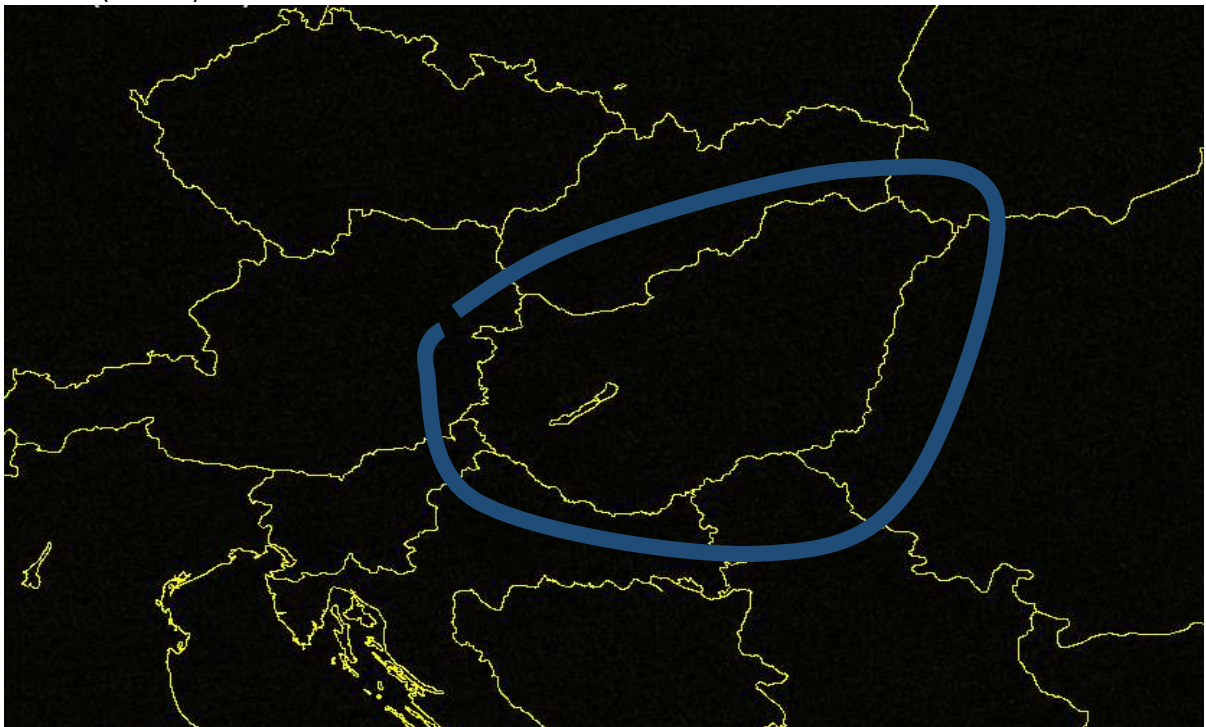
Magyarország Közép-európai közlekedési pozícióját Ausztria, Szlovákia, Ukrajna, Románia, Szerbia, Horvátország és Szlovénia érdekei közvetlenül befolyásolják. Németország, Lengyelország, Oroszország, Közép-Ázsia, Törökország érdekei közvetve befolyásolják. Bizonyos feltételeket

⁷⁴ Általános Vállalkozási Főiskola Budapest bajor.tibor@avf.hu

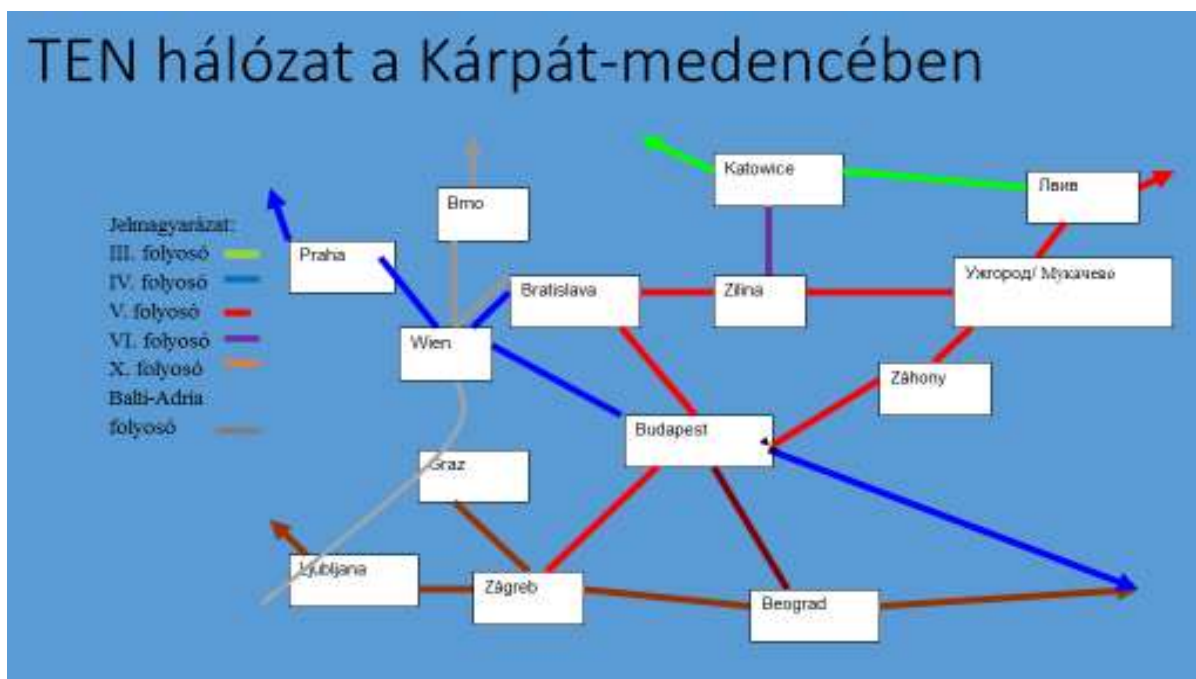
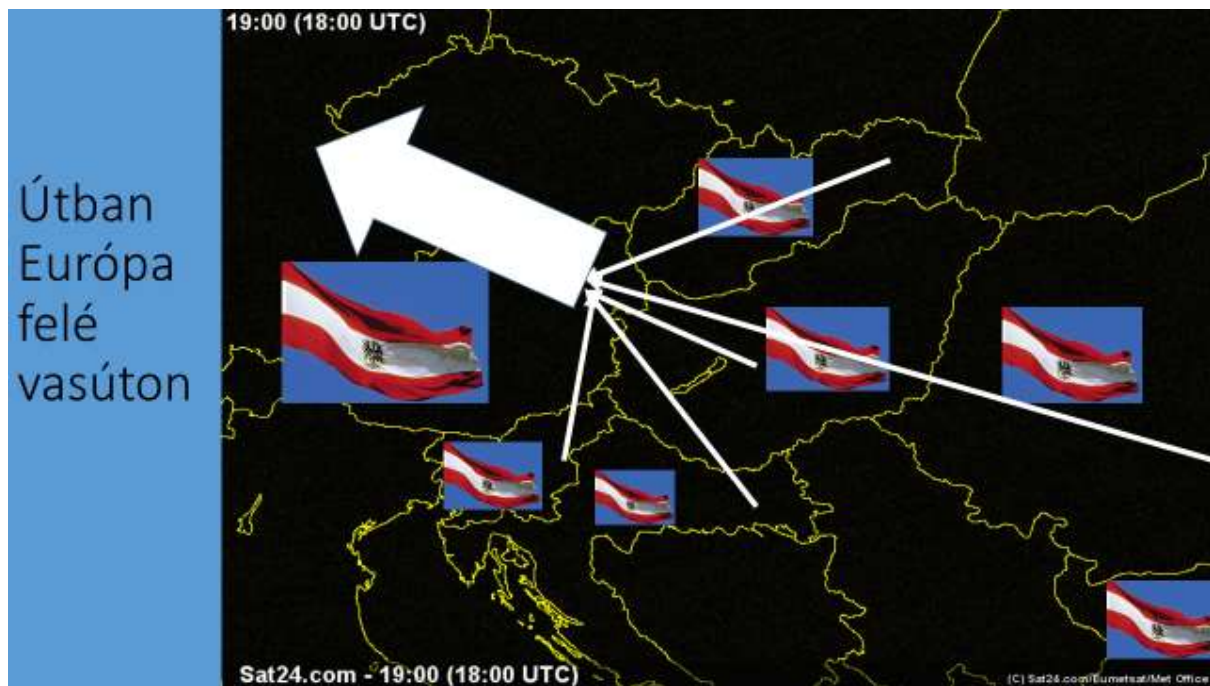
eredményes politikával meglehet változtatni, de vannak olyan adottságok, amelyek megváltoztatása számunkra lehetetlen (terepviszonyok, nemzetközi szerződések).

1920-tól a Kárpát – medence Magyarország érintése nélkül körbejárható, vagyis nem szükséges az ország területére belépni a medencén való áthaladáshoz. Az ország kikerülhető. (2. ábra) Azok a törekvések, melyek pozicionálni kívánják – *autópályák építésével* – Magyarország közlekedéslogisztikai szerepét, rendre nem a magyar elképzeléseket erősítik. A TEN hálózat folyamatos kiépítése Közép-Európában és ezen belül Magyarországon, egyrészt Bécs és Pozsony pozícióját erősítik és Európa – Ázsia viszonylatában Lengyelország meghatározó helyzetét garantálják. A „Visegrádi országok” a közlekedés szempontjából versenytársak. Ebben a közlekedési versenyben hatalmas előnnyel vesz részt Ausztria:

- ✓ A közép-európai vasúti teherszállítások európai szervezési központja Bécs. A magyar, horvát, szlovén, román, bolgár vasúti tranzit teherszállítás az Osztrák Állami Vasúttársaság (ÖBB) kezében van.
- ✓ A többi Közép-európai állam esetében a meghatározó megrendelő az ÖBB (3. ábra).
- ✓ A TEN hálózat Közép-európai útvonalainak döntő többsége áthalad a Bécs-Pozsony térségben (4. ábra)

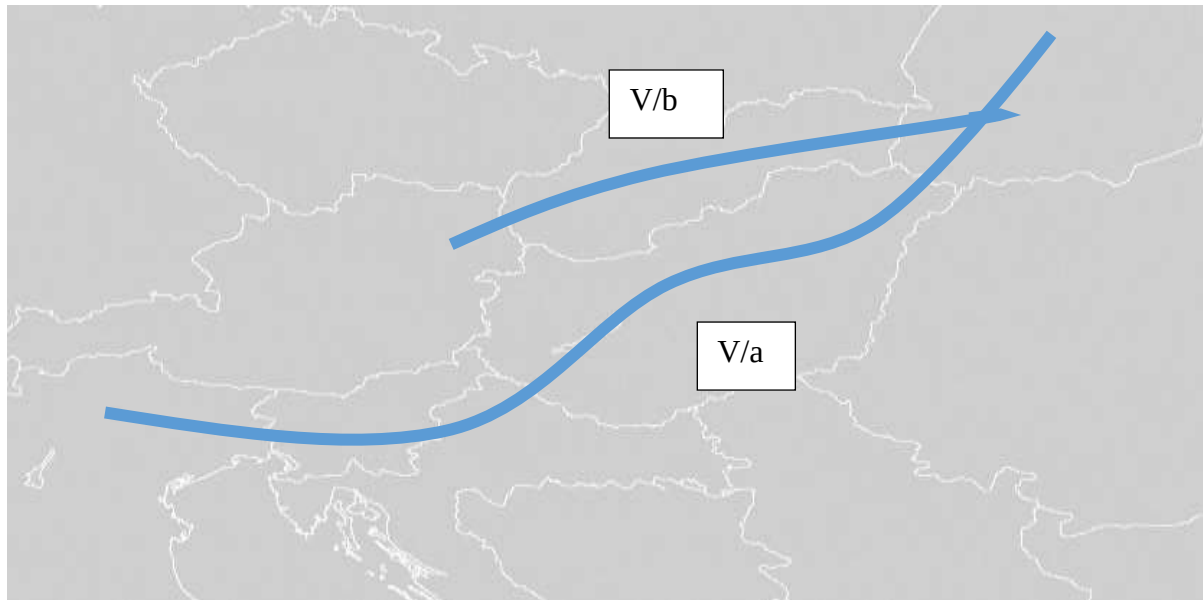

2. ábra A Kárpát – medence közlekedési körbejárhatósága Szerkesztett: Dr. Bajor Tibor 2014.

- ✓ Az V. korridor közép-európai nyomvonala /a, és /b, nyomvonalon halad. Az ukrán, lengyel, szlovák tájékoztatók a Magyarországon áthaladó „a” nyomvonalat nem jelölik – mintha nem is létezne, valamint nem jelölik a Kárpátalján és Kelet-Szlovákián áthaladó szakaszt sem. Helyette a III. folyosó Lvov – Katowice, a VI. folyosó Katowice – Zilina és az V. folyosó Zilina – Bécs nyomvonalat preferálják. Lengyelország közúton is igyekszik kizárni Magyarországot az Európa – Ázsia forgalomból. (5. ábra)

- ✓ Nem támogatja az orosz vezetés a Moszkva–Breszt és Kijev szállítási útvonalak további déli útvonalakkal való bővítését (ez a napi politikában is tetten érhető). Délkelet- és Kelet-Ukrajna térségének orosz kötődését erősíti (Krim, Donyeck)
- ✓ Az európai gazdaságra való orosz nyomás fokozása érdekében az orosz gazdaságpolitika elkészített egy: Ázsia–Európa–Észak-Amerika szállítási útvonal tervét (6. ábra) Ennek a szállítási vonalnak a kiépítésének (a vonal gyakorlatilag már létezik, csak még nem alkalmas a nagy terhelésre) következménye lehet, hogy jelentős forgalomcsökkenést okoz az európai kikötők forgalmában, valamint a Közép-európai átmenő közúti-vasúti szállításokban is

5.ábra az V. korridor Közép-európai, és a forgalmát befolyásoló TEN hálózat nyomvonalai
Szerkesztette: Dr. Bajor Tibor 2014.

- ✓ Oroszország szerződést kötött a Balti-tenger és az Arab-öböl közötti vasúti összeköttetés kiépítésére⁷⁵ (orosz – azerbajdzsáni - iráni vasúti nyomvonal). A nyomvonal Szentpétervártól halad Bakun és Teheránon át az Indiai-óceáni kikötőig. A terv megvalósulása fokozza Oroszország befolyását az ázsiai- európai vasúti szállításokra, mivel kettévágja a Kazahsztán–Törökország–Európa szállítási útvonalat és rövidebb, már ismert útvonalra terelné át a forgalmat.

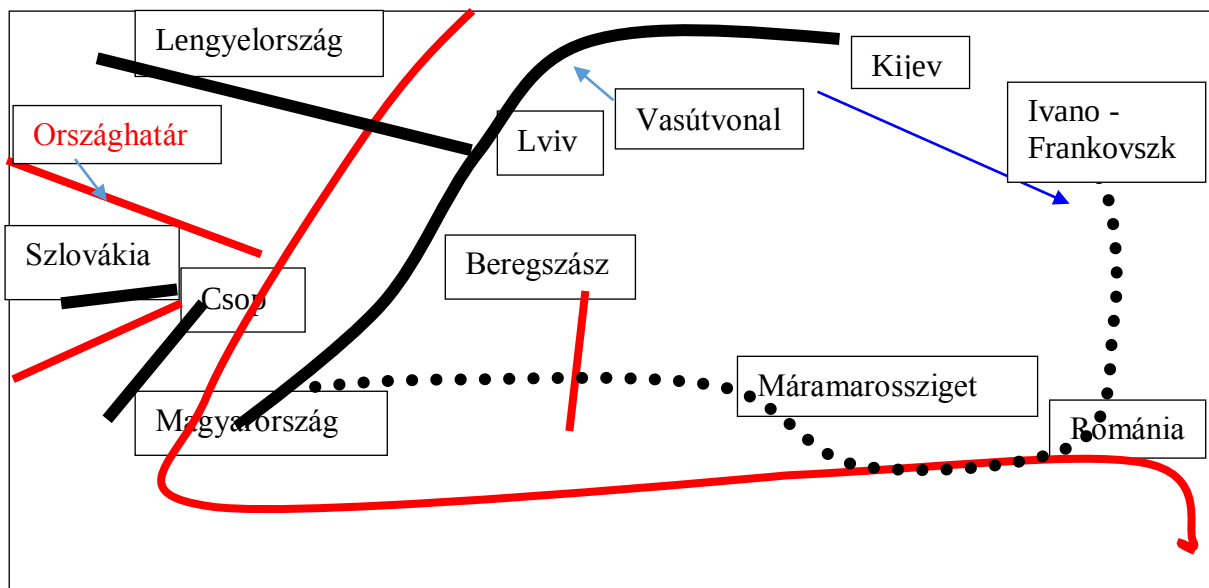
Ukrajna közlekedési helyzete

Európai tervekben szerepel egy új szállítási nyomvonal kialakítása Kazahsztán–Dél-Oroszország–Ukrajnán keresztül. Erre csak akkor volna lehetőség, ha Oroszország saját érdekeit háttérbe szorítja, mert ez a vonal elkerüli a jelenlegi gazdasági központjait, ezzel együtt a Kelet-ukrajnai térség (Harkov, Donyeck) gazdasági érdekei megváltoznak és nem Oroszország, hanem Európa lesz termékeik felvevő piaca. Hazánk és Közép-Európa szempontjából ez a megoldás nem változtat a jelenlegi szállítási helyzeten. Továbbra is Lviv az elosztó központ, ahol már jelenleg is igen erős a lengyel érdekérvényesítés.⁷⁶ Ukrajnán belül a jelenlegi vasúti viszonyok mellett Lviv vasúti csomópontot elkerülni nem lehet. Romániának, Szlovákiának és Magyarországnak az volna az érdeke, hogy a Csop–Beregszász–Máramarossziget–Ivano Frankovszk – a Párizsi Békeszerződés alapján a határokkal elvágott – vasútvonalat újra aktivizálják és rávegyék Ukrajnát arra, hogy ezt a vonalat nemzetközi forgalomba helyezze. Ez nyilvánvalóan sérti Lviv monopolhelyzetét, így erre igen kicsi az esély. (3. ábra) A vasútvonal Ukrajnán belül menetrendszerinti szállításokat bonyolít, de a Romániához csatolt

⁷⁵ <http://www.oroszvilag.hu/?t1=tortenelem&hid=1688>

⁷⁶ <http://www.fakprojekt.hu/docs/Wisniewski%20-%20Lengyelorszag.pdf>

szakasz miatt a vonal teljes hosszában nem működik. Az Ivano Frankovszk Máramarossziget vasúti pályán nincs ukrán–román vasúti határforgalom.

6. ábra Vasútvonalak Dél-nyugat Ukrajnában Szerkesztette: Dr. Bajor Tibor forrás: dr. Bajor Tibor és Bolodimir Panasovics Prihodko Kárpátalja vasúti és közúti közlekedésének fejlődése 2013.

A vasúti közúti forgalom szervezéséhez lényeges szempont, hogy Lengyelország minden eszközzel (gazdasági – politikai nyomás Ukrajnára és Szlovákiára) azt akarja elérni, hogy a kelet–nyugati szállítások területén monopolhelyzetbe, kerüljön. Nem elégszik meg a breszti forgalom adta lehetőségekkel, Lvivnél – új vasúti társaság létrehozásával – a dél felé menő (Magyarország, Szlovákia) forgalmat is igyekszik elterelni és Katowiczén keresztül továbbítani Európa felé. Ezzel jelentős forgalomkiesést és gazdasági kárt okoz más országoknak.

Az úgynevezett déli elkerülő útvonalnak

Közép-Ázsiából jelenleg Oroszországot kikerülő útvonal Dél- és Közép-Európa felé lehetséges. Ennek elsősorban technikai okai vannak, de politikai és gazdasági okok miatt az útvonalnak a tervezése megkezdődött.

A terv kiindulópontja Kazahsztán

Kazahsztánból északi irányba csak Oroszországon keresztül halad az út. Ez azt jelenti, hogy északi irányban Oroszország nem kerülhető el. Nyugati irányban van ugyan Kazahsztánnak és Azerbajdzsánnak közös határa, de az a Kaszpi-tengeren húzódik és ez csak vasútszállító komp használatával hasznosítható. A tenger déli megkerülése Azerbajdzsán bekapcsolását az útvonalba értelmetlenné teszi (7. ábra).

7.ábra A Kaszpi tó térsége forrás:

<https://www.google.hu/search?q=a+kaszpi+tenger+országai+térkép&biw>

A „Selyem út” keresése

A „Selyem út” Közép-Ázsián keresztül haladt Európa felé. A Közép-Ázsián keresztül vezető egykori karavánút felélesztése egy új útvonal kialakítását tenné lehetővé Ázsia és Európa között, Oroszország kikerülésével. Az ezeregy éjszaka meséje és a valóság azonban eltér egymástól, hiába hivatkoznak az út tervezői a „Selyem út” hagyományaira. A terv megvalósításának jelenlegi (és hosszú távú) akadálya, hogy ez az útvonal olyan területeken halad át, melyeken komoly gazdasági és politikai feszültségekkel kell számolnunk: Irak, Irán, Törökország kurdok lakta területei. Ebben a térségben – várhatóan még nagyon sok éven át – a szállítás biztonsága nem garantálható. Sőt arra kell felkészülni, hogy a gazdasági–politikai problémák fokozódnak. Ez az Oroszországot elkerülő szállítási útvonal Iránt és Törökországot emeli a kulcspozícióba a Közép-ázsiai térségben nem csak Európa felé, hanem az Arab-öböl felé is. Irán ideológiai–vallási indíttatású világhatalmi törekvései és Törökország európai uniós csatlakozási követelése hasonlóan „kiszolgáltatott” helyzetbe hozhatja az Európai Unió országait, mint az „északi” csatorna jelenlegi problémái.

A szállítási útvonal kialakítása szinte megfizethetetlen összegekbe kerülne:

1. Türkmenisztán és Irán közötti eltérő a vasúti nyomtáv. Ezért Kazahsztántól Türkmenisztánon át Iránig új vasútvonalat kell kiépíteni azonos nyomtávval. Erre van politikai törekvés Kína részéről, de egy új vasútvonal kiépítése Pekingtől Isztambulig horrorisztikus összegbe kerül, és megtérülése beláthatatlan időbe telik. Irán és Türkmenisztán határán a már működő vasúti átrakót bővíteni kell az igényeknek megfelelően. A Közép-ázsiai országok saját gazdasági érdekeik alapján elsősorban tengeri kijáratot keresnek. Iránon, vagy Afganisztánon és Pakisztánon át. Ezt erősíti az orosz–iráni gazdasági és politikai együttműködés.
2. Kazahsztán és Azerbajdzsán bár szomszédos országok, Kazahsztán csak Oroszországon keresztül tudja Afganisztán felé biztonságosan megvalósítani a vasúti szállítást, mert a határ a Kaszpi-tenger. Jelenleg a Kaszpi-tengeren keresztülvezető vasúti kompjárat ugyan működik, de ez nagy forgalmat biztonságosan nem tud lebonyolítani és ez nem teszi olcsóbbá és biztonságosabbá a szállítást.
3. Azerbajdzsánból Oroszország kikerülésével jelenleg csak Iránon keresztül lehet Európa felé eljutni vasúton, de ebben az esetben is probléma a vasúti nyomtáv eltérése. Azerbajdzsán

Örményország felé nem szállít a köztük lévő politikai ellentétek miatt. Ezért Afganisztán csak Grúzián keresztül szállíthat – ha megépül a grúz–török vasútvonal. Amennyiben megépül ez a vasútvonal, a vasúti nyomtáveltérés problémája itt is fenn áll. A Grúziát és Törökországot összekötő vasútvonal kiépítése tervezés alatt áll.

4. Irántól Európa felé vezető vasútvonal a Van-tavon keresztül vezet, a megbízható vasúti szállítás érdekében mindenképpen ki kell építeni a tavat kikerülő vasútvonalat. Jelenleg vasúti komp segítségével oldják meg a szerelvények szállítását, de a szállítási útvonal kiépítését befolyásoló földfelszíni terepviszonyok még tovább nehezítik a tranzitútvonal megvalósítását

A jelenlegi Közép-ázsiai gazdasági– politikai helyzet alapján Úgy gondolom, hogy Magyarország még nem készt el a déli útvonal fogadásának előkészületeivel. Ezen a vonalon még versenyben vagyunk.

Alkalmas-e Magyarország egy európai vagy – közép-európai közlekedési központ szerepére?

A Kárpát-medence és térsége az európai szállítások szempontjából kelet-nyugati irányában a Berlin–Varsó–Breszt–Moszkva útvonalon elkerülhető. A Kárpát-medencén belül Magyarország a TEN-hálózat útvonalain elkerülhető (4. ábra, és ez Magyarország szerepét jelentősen csökkenti. A rendkívül agresszív lengyel törekvések a tranzit útvonal monopolizálására Magyarország helyzetét továbbgyengítik. Az 1920. előtt kialakított térségi gazdasági központok jelentős számban határainkon kívülre kerültek (Zsolna, Temesvár, Munkács, Zágráb). Magyarország a TEN-hálózat magyarországi szakaszainak megépítésével éppen ezeket a városokat köti össze. A probléma az, hogy ezzel nem Magyarország, hanem a szomszéd államok pozíciója erősödik. Magyarország 1920. óta semmit sem tett a trianoni szerződésnek a közlekedésre vonatkozó káros hatásainak ellensúlyozására, nem alakította át közlekedési rendszerét és hálózatát a megváltozott feltételekhez.

A szerződés következménye a magyarországi sugaras közlekedési hálózat Budapest központtal. Az ország gazdasági és földrajzi helyzeténél fogva nem célország, ezért, a szállítások vagy elkerülik az országot, vagy megállás nélkül keresztülhaladnak rajta. A szomszédos országok megerősítették a határ menti nagyvárosok logisztikai funkcióját, és jelentős logisztikai/áruforgalmi beruházásokat valósítottak meg. Az utód országok törvényi eszközökkel segítették az európai és az ázsiai befektetéseket.

Ausztria a Kárpát-medence térségében és a medence külső határai mellett elterülő országokban erősíti pozícióját a vasúti teherszállítások területén és az EU-feladat felvállalásával – a közép-európai vasúti szállítások irányító központja Bécs – adminisztratív és gazdasági hatalommá vált. Vagy tulajdonosa, vagy jelentős pozíciót szerzett meg a Közép-európai vasúti teherszállító vállalatokban. Ma Magyarország területén – Budapesten kívül – az egyetlen város, ahol rendelkezésre állnak a feltételek egy nemzetközi áruforgalmi/logisztikai központ folyamatos nyereséges üzemeltetéséhez, Záhony, de a város és térsége politikai és megyei gazdasági okok miatt 1990-től folyamatos leépítést kénytelen elszenvedni.

A kérdésre, hogy: Versenyben vagyunk-e még a Közép-európai közlekedés logisztikai központ címért? A válasz az, hogy igen. Ám hozzá kell tenni az alábbiakat:

- Az „északi” folyosó esetében jelentős áldozatokat kell hozni és kemény nemzetközi küzdelmet kell vívni Lengyelország drasztikus közlekedést kisajátító törekvései ellen.
- A „déli” folyosó esetében Magyarország nem az EU határállama, és ezért pozíciói sokkal gyengébbek, mint a másik út esetében.

Summary

Economic experts plan the development of a second transit route between Europe and Asia. Central - and East - European countries compete with each other for the role of the transport logistics center. I analyze my thesis that Hungary occupies what position in this race. My conclusion is that we are at a disadvantage against Poland and Austria.

Felhasznált irodalom:

- Alternative Routes Between the Far East and Europe (With Special Regard to the Foreign Trade of Hungary) by Tibor BAJOR – Ferenc ERDŐSI Series editor Gábor Lux, Institute For Regional Studies Centre For Economic And Regional Studies Hungarian Academy Of Sciences DISCUSSION PAPERS 92 Pécs 2013 ISSN 0238-2008, ISBN 978 963 9899 66 7, 978 963 9899 67 4 (PDF)
- A MAGYAR BÉKETÁRGYALÁSOK. Jelentés; A magyar békeküldöttség működéséről Neuilly ⁵/S.-ben 1920. januárus – március havában. II. kötet Kiadja a M. Kir. Külügyminisztérium. Budapest M. KIR. Tudományegyetemi Nyomda 1921. XXII. jegyzék. Magyarország hatáiról. Neuilly, 1920. évi februárus hó 12.-én
- A magyar–orosz gazdasági kapcsolatok helyzete és perspektívája, különös tekintettel Magyarország Közelgő Európai Unió Tagságára I.I.H.H. Consulting Kft. 2004.
- 146/2002. (VI. 29.) Korm. rendelet az ENSZ Transz-Európai Vasúti Együttműködési Alapítványi Egyezményről (TER) szóló, Genfben, 1992. december 17-én kelt Megállapodás 2001-2005 közötti időszakra történő meghosszabbításáról, valamint a Megállapodás, melléklete és függelékei egységes szerkezetben történő kihirdetéséről.
- 1998. évi LV. Törvény a Magyar köztársaság és Ukrajna között a magyar-ukrán államhatár rendjéről, a határkérdésekben való együttműködésről és kölcsönös segítségnyújtásról szóló, Kijevben, 1995. május 19.-én aláírt Szerződés kihirdetéséről.
- A XXI. század elvárásainak megfelelő stratégiai logisztikai raktárbázis megvalósítása. BHZ BAUMEISTER Építőipari Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. 2004.
- A magyar–ukrán határtérség közös fejlesztési koncepciója. Excellence Rt. 2002.
- Apáti Ferenc 2008: Kárpátalja bekapcsolódásának segítése az Észak-alföldi régió gazdasági életébe. Debrecen, Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma. Kézirat.
- Autópálya vonalvezetési lehetőség Záhony térségében (előtanulmány) Közlekedés Fővárosi Tervező Iroda Kft. Budapest, 2000.
- Bajor Tibor. Lehet-e Magyarország Európa logisztikai központja? Magyar Logisztikai Évkönyv 2012. Magyar Logisztikai Egyesület 2011. december 14. ISSN 1218-3849 Bajor Tibor 2006: Logisztika és területfejlesztés Magyarországon. – Ma & Holnap. 3. 2006. 22–23. o.
- Bajor Tibor 2007a: Az ipari parkok tapasztalatai Magyarországon. In: Lácza Magdolna (szerk.): Magyar Tudomány Napja tudományos konferencia, 2007. november 2. Nyíregyházi Főiskola, Gazdasági és Társadalomtudományi Kar. 23–32. o.
- Bajor Tibor 2008a: A határ menti ipari fejlesztés kérdései. In: Galó Miklós–Kiss Lajos András–Kukla Krisztián–N. Szabó József (szerk.): A tudásteremtő fakultás eredményei, Inventárium 2008. Nyíregyháza. Nyíregyházi Főiskola Gazdasági és Társadalomtudományi Kara. 269–274. o.
- Bajor Tibor 2008b: Záhony település térségi viszonyai az Osztrák-Magyar Monarchiától napjainkig. In: Buday Sántha Attila–Zemplényiné Bartha Júlia (szerk.): Évkönyv 2008 Pécs, PTE Közgazdaságtudományi Kara Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola. 7–19. o.
- Bajor Tibor - Prykhodko Volodymyr KÁRPÁTALJA KÖZLEKEDÉSLOGISZTIKAI HELYZETE Közép-Európai Közlemények 2014. megjelenés alatt.
- Baranyi Béla 2005: Hungarian–Romanian and Hungarian–Ukrainian border regions as areas of co-operation along the external borders of Europe. Pécs, Centre for Regional Studies of Hungarian Academy of Sciences.
- Benko, Georges 1992: *Technológiai parkok és technopoliszok földrajza*. Budapest, MTA Regionális Kutatások Központja.
- Bizottsági jegyzőkönyv. 1998-2002. Országgyűlés Gazdasági Bizottság Magyar–Ukrán Gazdasági Vegyes Bizottság Magyar Albizottsága. Budapest, Országgyűlés. 2002.
- Dancs László 2005: Magyar–román és magyar–ukrán határon átnyúló együttműködések. In: Baranyi Béla (szerk.): *Az Európai Unió külső határán: Együttműködés Magyarország keleti államhatárai mentén*. Debrecen, MTA Regionális Kutatások Központja Debreceni Osztály 2005. 71–91. o.
- Erdősi Ferenc 1996: A Kárpát-medence közlekedési hálózatának alakulása és nemzetközi kapcsolódásai. In: Frisnyák Sándor (szerk.): *A Kárpát-medence történeti földrajza*. Nyíregyháza MTA Szabolcs–Szatmár–Bereg Megyei Tudományos Testülete és a Bessenyei György Tanárképző Főiskola Földrajzi Tanszék. 225–238. o.

- Erdősi Ferenc 1998: A transzeurópai hálózatok hatása a területi fejlődésre. – Tér és Társadalom. 3. 27–50. o.
- Erdősi Ferenc Kelet-Európa közlekedése Dialóg Campus Kiadó Budapest Pécs 2009.
- Erdősi Ferenc A Visegrádi országok vasúti közlekedése MÁV Zrt. Budapest 2010.
- Horváth G. – Probáld F. – Szabó Pál (szerk.) (2008): Ázsia regionális földrajza. (P. F. az Ázsia társadalomföldrajza - bevezető áttekintés, Délnyugat-Ázsia országai, Kazahsztán, Fülöp-szigetek, Kína és A két Korea c. fejezetek szerzője). 618 p., ELTE Eötvös Kiadó, Bp.
- Fleischer Tamás 2008: Logisztika – trendek és mítoszok. In: Szegedi Zoltán (szerk.): *Logisztikai Évkönyv*. Budapest: Magyar Logisztikai Egyesület. 55-61. o.
- Fóti, Gábor–Ludvig, Zsuzsa (eds.) 2005: Eurointegration challenges in Hungarian – Ukrainian economic relations: a conference volume: Budapest, 26–27 May 2005. Institute for World Economics HAS (Hungary) and Institute for Economic Forecasting NASU (Ukraine) Budapest Hungarian Academy of Sciences, Institute for World Economic.
- Freight Transport and Logistics in Russia and the CIS the Baltics and Eastern Europe 31 march and 1 april 1998 Domumentation The Adam Smith Institute 1998.
- Győri Róbert–Hajdú Zoltán (szerk.) 2006: *Kárpát-medence: Települések, tájak, régiók, térstruktúrák*. Pécs–Budapest, MTA Regionális Kutatások Központja, Dialóg Campus Kiadó.
- Information Memorandum The Hungarian Southern Motorway Project. Déli Autópálya Rt. 1994.
- Kiss Szilvia KÖZÉP-ÁZSIA GAZDASÁGAI ÉS A VILÁGGAZDASÁGI VÁLÁSÁG Kelet-Európai tanulmányok 2011. VIII. sz. 166- 209. p
- Kiss I., Senkyr M. Kassai Biztonságmenedzsment Főiskola: Logisztikai fejlesztési tendenciák a kassai régióban. Logisztikai klaszterek szerepe az innovációban. Konferencia. 2009. november 06. Miskolc Egyetem
- Kozák Tamás é.n.: A MÁV Cargo szerepe és jelentősége a záhonyi térség fejlesztésében. www.integratorforum.hu.
- <http://www.magyarokozlekedes.hu/hir/5418-az-europa-azsia-kozotti-vasuti>
- <http://iho.hu/hir/letrejott-az-első-kazah-turkmen-vasuti-kapcsolat-130528>
- http://mle.hu/images/upload/MLE%20XIX_%20Konf_%20besz%C3%A1mol%C3%B3.pdf
- http://www.zahony-port.hu/prospektus/zp_2011_hu.pdf
- <http://iho.hu/hir/ui-vasutvonalat-epitene-uzbegisztan-130217>
- <http://mapyourinfo.com/wiki/hu.wikipedia.org/T%C3%BCrkmeniszt%C3%A1n%20vas%C3%BAti%20k%C3%B6zleked%C3%A9se/>
- <http://www.turkmenistan.it/ferroviegb.html>
- <http://iho.hu/hir/kozep-keleti-egyuttmukodes-120326>
- <http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=1164&title=az-irani-islam-koztarsasag-es-a-f%C3%BF%BDk-orszagok-kapcsolata>
- <http://www.kormany.hu/hu/nemzeti-fejlesztési-miniszterium/infrastrukturaert-elelos-allamtitkarsag/hirek/budapesten-ulesezik-a-transzsziberiai-szallitasok-koordinacios-tanacsa>
- <http://www.mav.hu/hirek/hir.php?mid=15286236fcc0ad>
- http://binx.ktenet.hu/rendezvenyek/tagozati/2014-02-07_VT_transzkont-aruszallitas/SomodiKalman.pdf
- <http://edok.lib.uni-corvinus.hu/109/1/Gelei-Hal%C3%A1szn%C3%A9.pdf>
- http://m.napi.hu/nemzetközi_gazdaság/igy_jarhatjak_meg_az_orszok_mutatjuk_kik_lehetnek_a_ny_ertesek.578326.html
- <http://posztinfo.hu/kulvilag/kezdodik-a-deli-vasuti-folyoso-gruz-torok-szakaszának-epitese/>
- http://www.orsosvilag.hu/?t1=elemzesek_interjuk&hid=2515
- <http://hungarian.cri.cn/1368/2014/04/08/2s171668.htm>
- <http://www.asiaport.hu/index.php/gazdasag/del-azsia/1320-tesztelik-afganisztan-els-vasutvonalat>

Bevezetés- Molekuláris Genetika Laboratórium

Az 1818-ban Albert Kázmér szász tescheni herceg által Wittman Antal jószágkormányzó javaslatára alapított Magyaróvári Felsőbb Gazdasági Magántanintézet Európa első mezőgazdasági felsőoktatási intézménye. Az alapító okirata NYME MÉK Intézménytörténeti Múzeumában illetve az ovarigazdasz.hu honlapon megtekinthető: ovarigazdasz.hu/1818-2018/ [archiv-anyagok/dokumentumok/html](#).

Az Állattudományi Intézet Biotechnológiai munkacsoportja két területen végez kutatómunkát hazai és nemzetközi együttműködésben. A 90-es években kezdték meg a sertés in vitro maturációs, fertilizációs, és embriótenyésztési munkánkat, mely az ivarsejtek krioprezervációjával foglalkozó kísérleteikkel bővült. A külföldi együttműködések INRA Tours-i intézetével több, mint egy évtizedes munkakapcsolatban voltak az Universidad de Murcia tudósaival. A kutatócsoportunk egyik PhD hallgatója Japánban (NIAS Developmental Biology Department, Tsukuba) két éves egyetemi ösztöndíjat kapott. A prágai Agráregyetem Állatorvosi Fakultásán (Csehország) közös in vitro fertilizációs, embriótenyésztési kísérleteket folytattak, a Socrates/Erasmus EU program keretében PhD hallgatók cseréje történt. In vitro embriótenyésztési és mélyhűtési kutatásokból 3 PhD disszertáció készült a tanszéken. A másik kutatási terület a sertés géntérképezés a munkát az alomszámot befolyásoló gének vizsgálatával kezdték meg a csoport tagjai mangalicában, a továbbiakban a kutatómunka a zsíryanagcserét befolyásoló gének vizsgálatával bővült. Ennek keretében bekapcsolódtak az EU Sertés Genom Programba: részt vettek a Pignet COST 861 programban, együttműködést valósított meg Roberta Davoli professzorral a Bologna University-ről, két PhD hallgató volt 3-3- hónapos STSM ösztöndíjon, valamint két PhD és egy BSc hallgató volt Erasmus ösztöndíjon kutatólaboratóriumában. Két PhD hallgató készítette el disszertációját géntérképezési kutatásokból a tanszéken, ebből 1 hallgató 9 hónapos Fulbright ösztöndíj keretében a Purdue Egyetem kutatómunkájába kapcsolódott be, prof Macháthy Zoltán laboratóriumában. Jelenleg egy hallgató kezdte meg PhD munkáját a lovak vérmérsékletét befolyásoló dopamin receptor gén hatásának tanulmányozásával. A sertés géntérképezési munkák kiegészültek sárga magyar tyúk tojástermelését és növekedését befolyásoló kulcsszerepet játszó gének vizsgálatával.

Mangalica prolaktin gén vizsgálatok

A mangalicát a XIX. században elsősorban zsírtermeltetésre használták a Kárpát medencében. A szerb sumadiával keresztezett bakonyi sertésből eredő mangalica az 1840-50-es évektől széles körben elterjedt volt a XX. század közepéig. Az I világháború utáni területvesztés, vásárlói szokások megváltozása és a korszerű fajták megjelenése a kihalás szélére sodorta, 1975-ben 40 állat volt mindösszesen. A mangalica számos tulajdonságban hátrányba került az új fajtákkal szemben: alomszám, zsír-hús arány, takarmány hasznosítás, napi súlygyarapodás tekintetében. A kedvezően alakuló világpiaci helyzet, az őshonos fajta státusz lehetővé tette, hogy száma ismét növekedő tendenciát mutal és közel 7000 volt a szőke, fecskehasú és vörös kocák létszáma 2013-ban. A prolaktin a hipofízis által termelt hormon, melynek 300 különböző hatása van, elsősorban szaporodásbiológiai és anyagcsere funkciói fontosak. A polimorfizmusok genotipizálásához PCR és RFLP módszereket illetve agaróz gélelektroforézist használtunk.

⁷⁷ Nyugat –magyarországi Egyetem - Mezőgazdaság és Élelmiszertudományi Kar, Mosonmagyaróvár

A vizsgált sertés populációban a prolaktin receptor polimorfizmusra AA, AB és BB egyedeket izoláltunk.(1. táblázat)

Genotípus	ÉM	ÖM	VT	HM
AA (n _{alom} = 25)	7,68 ± 2,23a	8,16 ± 1,89a	115,44 ± 4,05	0,48 ± 1,19
AB (n _{alom} = 132)	7,01 ± 1,66b	7,46 ± 1,47b	114,83 ± 3,71	0,45 ± 0,82
BB (n _{alom} = 178)	6,57 ± 1,90b	7,11 ± 1,74b	115,04 ± 3,22	0,54 ± 0,98
Összes(n _{alom} = 335)	6,82 ± 1,86	7,33 ± 1,67	114,99 ± 3,48	0,50 ± 0,94

1. táblázat.

Az egyes genotípusok és a hozzájuk tartozó adatok átlaga: élve született malacok száma (ÉM), összes született malacok száma (ÖM), vemhesség tartama napokban (VT) és halvaszületett malacok száma (HM) ± szórás értékek. a, b: az értékek mellett szereplő különböző betűk szignifikáns eltérést jelölnek (P< 0,05)

A vizsgált állományban az AA genotípusú egyedek rendelkeztek a legmagasabb átlagos alomszámmal. Ebből arra következtethetünk, hogy az A allél befolyásolja kedvezően a szaporasági tulajdonságokat.

Leptin gén polimorfizmus vizsgálatok mangalicánál

A leptin hormon főként a sertések fehér zsírszövetében termelődik, összefüggésben van a testsúly változásaival és szerepet játszik a takarmányfelvétel szabályozásában. A sertésekben a megemelkedett leptin-szint a takarmányfelvétel abbahagyását válthatja ki. A leptin a szervezetben az aktuális energiaállapot egyik fontos indikátora lehet, jelentős szerepet játszhat továbbá az étvágy alakításában és szaporodási folyamatokban is (Barb et al. 2001).

A T3469C és egyéb LEP polimorfizmusokat vizsgálva számos sertés fajtánál megállapították, hogy jelentősen befolyásolják a testtömeg-gyarapodást, a takarmányfelvételt, a szalonnastagságot és a vágáskori testtömeget is (Peixoto et al. 2006, Stepień-Poleszak et al. 2011).

Allél és genotípusgyakoriság a mangalica x duroc F1 csoportban (n=60)		Allél- és genotípusgyakoriság a szőke mangalica csoportban (n=10)	
T allél	93,3%	T allél	85%
C allél	6,6%	C allél	15%
TT genotípus	86,7%	TT genotípus	70%
TC genotípus	13,3%	TC genotípus	30%

2. táblázat. Leptin gén allél- és genotípus gyakoriságok az egyes csoportokban

A fajta jellegzetességei (pl. zsírban gazdagabb húsformák, vastagabb hátszalonna) összefüggésben vannak a vizsgált polimorfizmussal (1.kép). Homozigóta C egyedeket nem azonosítottunk, ami a C allél rendkívül alacsony gyakoriságára utalhat mindkét csoportban.

1.kép: A: mangalica x duroc F₁, B: mangalica szalonna vastagság eltérése

A termelési adatok eloszlását figyelembe véve kijelenthetjük, hogy a C allél a fokozottabb zsírbeépítéssel és nagyobb tömeggyarapodással van összefüggésben. Szignifikáns összefüggést

figyeltünk meg (3. táblázat) a genotípus és a hátszalonna vastagság, a sonka tömege illetve a napi súlygyarapodás között. A C alléllal is rendelkező heterozigóta egyedek kimagasló tömeggyarapodással, vastagabb hátszalonnával rendelkeztek.

A leptin (LEP) polimorfizmusra homozigóta (2-táblázat) T és heterozigóta (TC) egyedeket azonosítottunk.

Genotípus	BFT [mm]	HW [kg]	SW [kg]	ADG [g/nap]
TT	42,73±4,53a	11,44±0,94a	7,14±0,48	703±49a
TC	47,63±2,92b	12,15±0,43b	7,32±0,39	756±79b

3. táblázat. A keresztezett mangalica x duroc genotípus és különböző termelési tulajdonságok közötti összefüggések.

BFT: hátszalonna vastagság, HW: jobb sonka tömege, SW: lapocka tömege, ADG: napi súlygyarapodás. Az azonos oszlopon belüli, különböző betűvel ellátott értékek közötti különbség szignifikáns ($P < 0,05$)

A keresztezett mangalica x duroc populációban a vizsgált leptin polimorfizmus szignifikáns ($P < 0,05$) összefüggést mutatott a hátszalonna vastagsággal, a jobb sonka tömegével és a napi súlygyarapodással is.

Prolaktin gén polimorfizmus vizsgálatok sárga magyar baromfiban

Az őshonos sárga magyar baromfiban előfordult a vizsgált PRL polimorfizmus, mindkét allélra homozigóta és heterozigóta egyedeket is genotipizáltunk. PRL polimorfizmust kimutattak őshonos kínai fajtákban is, vizsgálták leghornban is. Eredményeink értékelése során megerősíthetjük a feltevést, miszerint az inzerció populáción belüli aránya összefüggésben van a fajtára jellemző tojástermelési adatok alakulásával (4. táblázat): a 300 körüli éves tojástermelést produkáló leghornban kizárólag az inzerció, míg az évente kb. 70 tojást termelő kínai yangshanban szinte csak a delécio fordult elő (Cui et al. 2006). A sárga magyar baromfi tojástermelése évente 190-210 között alakul, az állomány 51%-ában figyelhető meg a tojástermelést előnyösen befolyásoló, a kotlási hajlamot valószínűleg csökkentő inzerció.

A vizsgált fajta	Inzerció	Delécio
Leghorn (Cui et al. 2006), n=30	1,00	0
Sárga magyar , n=39	0,51	0,49
Yangshan (Cui et al. 2006), n=30	0,05	0,95

4. táblázat. A PRL allélok arányai különböző fajtákban.

A genotipizálást követően a rendelkezésre álló adatok és a genotípusok közötti kapcsolatot elemeztük (5. táblázat). Az inzerciónak hatása volt a tojástömeg alakulására, azt növelte az állományban. A legalacsonyabb tojástermelést a delécióra homozigóta egyedeknél figyeltük meg, amely alátámasztja az inzerció kedvezőbb hatását.

PRL24 genotípus	Tojástömeg [g]	Tojástermelés a kezdeti szakaszban [db]
Inzerció/Inzerció (II)	55,8 ± 4,5 ^a	13,4 ± 2,7
Inzerció/Delécio (ID)	55,4 ± 2,7 ^a	14,6 ± 3,2
Delécio/Delécio (DD)	52,8 ± 3,9 ^b	12,2 ± 2,1
Összes	54,6 ± 4,1	13,2 ± 2,6

5. táblázat. A PRL genotípusok és a tojástömeg ill. tojástermelés összefüggései. Azonos oszlopon belül a különböző betűkkel jelölt értékek között szignifikáns ($P < 0,05$) a különbség.

A kísérletek pénzügyi forrását a TÁMOP-4.2.1.B és a TÁMOP-4.2.2.B-project "Talentum" programok valamint a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 Nemzeti Kiválóság Program című kiemelt projekt biztosította. A projektek az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósultak meg

A szerzők röviden bemutatták a magyaróvári felsőoktatás, a NYME MÉK Állattudományi Intézet Molekuláris Genetikai Laboratóriumának történetét. A mangalica sertésfajta a prolaktin repotor gén polimorfizmusának alomszámra kifejtett hatásvizsgálatát, valamint a leptin gén polimorfizmus vizsgálatával megállapították, hogy a keresztezett mangalica×duroc populációban a leptin polimorfizmus) összefüggést mutatott a hátszalonna vastagsággal, és a napi súlygyarapodással is. A sárga magyar baromfinál a PRL polimorfizmus tojástermelésre kifejtett hatását vizsgálták.

A különböző állatfajok és fajták összehasonlító molekuláris genetikai vizsgálata a takarmányhasznosítási, húsminőséget befolyásoló és zsírsavanyagcsere gének tekintetében teljesen új eredményeket ad a sertés és baromfitenyésztés területén egyaránt.

Bevezető

Az 5. Báthory – Brassai Konferencia központi témájához igazodva tanulmányomban a gazdaság-fejlesztés egy meghatározó szegmensét, a területfejlesztést vizsgálom. Az egyik legelterjedtebb felfogás szerint a potens, versenyképes nemzeti gazdaság két meghatározó tényezője az adott ország gazdaságpolitikája, valamint az állami működés. Ezt a dualisztikus megközelítést napjaink állam- és közigazgatás-fejlesztési programjai is széles körben inkorporálják. Példaként utalok a Magyar Zoltán Közigazgatás-fejlesztési Programra (későbbiekben Magyar Program, vagy MP), amelynek a nemzetközi kihívásokra reagálva alapvető törekvése egy erős és hatékony végrehajtó apparátus kialakítása.⁸⁰

Szeretnék rámutatni azonban arra, hogy az állami szféra nem csupán mint költség, mint kiadás értelmezhető, hiszen a gazdaság stimulálása a modern országokban sokszereplős, komplex folyamat, aminek a magánszereplők mellett az állami szervek is aktív résztvevői (sőt, bizonyos esetekben koordinátorai, katalizátorai is). **Tekintettel arra, hogy a teljes hazai fejlesztési intézményrendszer bemutatására nincs lehetőségem (hiszen az jelen tanulmány kereteit bőven meghaladná), munkámban kifejezetten a középszintre, annak is önkormányzati oldalára (legfőképpen a megyei önkormányzatokra) helyezem a hangsúlyt.** Úgy vélem a bemutatás indokolt, hiszen a 2014-2020 közötti Európai Unió programozási időszak még csak most vette kezdetét, a körülbelül 7500 milliárd forintos fejlesztési forrásnak pedig közel az 1/6-a a lentebb bemutatásra kerülő középszintű önkormányzatok közreműködése nyomán fog hasznosulni.

A jogi szabályozás átalakulása. Az intézményfenntartóból fejlesztővé vált megye

2010-2014 között a hazai közjogi szabályanyag jelentős változáson esett át. A második önkormányzati kódex, a 2011. évi CLXXXIX. törvény (továbbiakban Möt.) nyomán Magyarországon a megyék feladat- és hatásköre jelentősen átalakult. **Az átalakulás irányát egyértelműen a saját területéért felelősséggel tartozó, azt tervszerűen fejlesztő önkormányzat kialakításának szándéka, valamint az ehhez kapcsolódó adekvát jogi és gazdasági eszközök megteremtése jelöli ki.**⁸¹ Ha csak röviden is, de célszerű utalni arra, hogy a területi folyamatokat aktívan formáló, az indokolatlan eltéréseket kiegyenlítő megye koncepciója régebben is ismert volt a magyar közigazgatásban. A rendszerváltást megelőző időszakkal ugyan most nem foglalkozom, de arra utalok, hogy a tanácsrendszerben a megyei apparátusok erős területgazdai szerepkörrel rendelkeztek, ami magában foglalta – igaz akkoriban még más logika és rendszerkeretek mentén – a települések feletti, de az országosnál kisebb léptékben zajló fejlesztési tevékenységet.⁸²

A rendszerváltás egyik közvetlen következménye a közigazgatásban a korábban mindigis markáns területi dezintegrálása volt.⁸³ Több más megyei jogosítvány leválasztása mellett a területi relevanciával bíró fejlesztési jogosítványok is az önkormányzati rendszeren kívülre kerültek. Ennek hátterében nagy valószínűséggel a rendszerváltást megelőző túlsúlyos megyei adminisztrációval szembeni negatív politikai viszonyulás állt. A demokratizálás jegyében életre hívott, nagy

⁷⁸ egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

⁷⁹ „A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.”

⁸⁰ Vö. Magyar Program 2011. 5-20.

⁸¹ Lásd részletesebben: Barta Attila: Területfejlesztés, területrendezés. In *Közigazgatási jog – Fejezetek szakigazgatásaink köréből (II. kötet): Gazdasági közigazgatás, infrastruktúra igazgatás*. Szerkesztette Lapsánszky András. Complex, Budapest, 2013. 442.

⁸² Vö. Szamel Katalin: *A megyerendszer fejlődésének története Magyarországon*. ÁSZI, Budapest, 1981. 173.

⁸³ Barta Attila: *Területi államigazgatás Magyarországon*. Gondolat, Budapest, 2013. 120.

szabadságfokkal bíró települési szintet nem kívánták (újból) a megyék alárendeltjévé tenni, emiatt nem akartak a döntéshozók a területi önkormányzatoknak pénzosztással járó szerepkört adni. **Az első önkormányzati törvényünk liberális megközelítése a történeti előzményeket, valamint a korszak hangulatát ismerve érthető, az azonban már sokkal nagyobb probléma, hogy a fejlesztési funkció éveken keresztül gazdátlan maradt, bizonyos értelemben sodródott az egyes alrendszerek között, emiatt pedig nem egy koncepcionalizált úton, hanem evolutív módon fejlődött.**

1996-ig, amíg a jogalkotó elkülönült intézményrendszerbe nem kovácsolta a területfejlesztést, több szakmai elképzelés is született ennek a feladatnak a megyei önkormányzatokhoz való visszavezetésére.⁸⁴ **1994-ben, az első önkormányzati törvényünk (az 1990. évi LXV. törvény) novelláris megújítását megelőzően a szakemberek⁸⁵ például kifejezetten javasolták a lebegtetett megyei önkormányzatok feladatainak területfejlesztéssel és –rendezéssel, környezetvédelemmel, továbbá idegenforgalommal, koordinációval és foglalkoztatási teendőkkel való kiegészítését.** A területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény (továbbiakban Tft.) nyomán a középszintű fejlesztés – jelentős mértékben a partnerség elvére való hivatkozással nem a közigazgatás klasszikus szervein keresztül, hanem - egy paritásos alapon szerveződő kvázi közigazgatási intézményrendszer útján valósult meg, aminek középszinten a megyei önkormányzatok csak az egyik, de semmiképpen nem a leghangsúlyosabb szereplői voltak. **A területfejlesztési tanácsok fokozatosan kiteljesedő rendszerében a 2000-es évek közepére a regionális, valamint az alsó-középszintű (másképp kistérségi) döntéshozó fórumok váltak meghatározóvá.⁸⁶**

A terjedelmi korlátokra is figyelemmel, eltekintve most az 1996 és 2011 közötti időszak területfejlesztési intézményrendszerének részletes ismertetésétől, kiemelem, hogy a 2011 nyarán megszületett belügyminisztériumi koncepció – a korábbi elképzelésekhez hasonló módon - deklarálta, hogy a területi léptékű fejlesztést kifejezetten a megyei önkormányzatok (kizárólagos, vagy legalábbis egyik legfontosabb) feladatává kell tenni.⁸⁷ **A 2/3-os változtatások véghezvitelét biztosító politikai többséggel a háttérben ez az 1996-2011 közötti irányvonallal való markáns szakítást vetítette előre, amit az is alátámasztott, hogy a jogalkotó a megyéket 2011 végére megszabadította adósságállományuk mellett az intézményfenntartó szerepkörüktől is.⁸⁸** A „lecsupaszított” megyéknek a kereteket a fokozatosan hatályba lépő Mötv. míg az új tartalmat a novált Tft. adta meg. Ezeket egymás mellé téve megállapítható, hogy **a mai magyar megyék célra rendelt, „monofunkciós”⁸⁹ szervezetek, melyek** (részben a fővárosi önkormányzattal, valamint a megyei jogú városokkal való együttműködés eredményeként) **négy nagy szakigazgatási szektoron keresztül képesek a középszintű folyamatok érdemi befolyásolására. Ezek a terület- és vidékfejlesztés, a területrendezés, valamint az előbbiekkal összefüggő koordinációs tevékenység.⁹⁰**

A közeljövő várható fejleményei

⁸⁴ Lásd például: *Állam és Igazgatás*, 1989/9. 812-856., valamint *Magyar Közigazgatás*, 1990/3. 193-217.

⁸⁵ *Magyar Közigazgatás*, 1994/6-7. 321-345.

⁸⁶ Lásd például a települési önkormányzatok többcélú kistérségi társulásáról rendelkező 2004. évi CVII. törvényt.

⁸⁷ A munkaanyag az alábbi linken volt elérhető (a kormányzati portál átalakítása miatt már nem tölthető le innen):

<http://www.kormany.hu/download/2/08/30000/%C3%B6tv%20konceptci%C3%B3%20munkaanyag.pdf> [2013. január 2.]. A munkaanyag 20-21. oldala részletezte a megyei önkormányzat megújításának három lehetséges irányát, valamint a területfejlesztési feladatok elhelyezésére vonatkozó elképzeléseket.

⁸⁸ A megyei önkormányzati intézmények és a Fővárosi Önkormányzat egyes egészségügyi intézményeinek átvételéről szóló 2011. évi CLIV. törvény.

⁸⁹ Vö. Pálné Kovács Ilona: Az önkormányzati rendszer és a területi közigazgatás átalakulása 2010-2013. MTA, Law Working Papers. 2014/2. http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2014_02_Palne_Kovacs_Ilona.pdf 6. [2014. június 27.].

⁹⁰ Mötv. 27. § (1) bek.

A 2014-2020 közötti fejlesztési időszakban a tervek szerint tíz operatív programja (továbbiakban OP) lesz hazánkban (a tanulmány megírásának időpontjában az Európai Unió Bizottsága ezekről egyelőre még nem döntött):

- a Rászoruló Személyeket Támogató OP,
- a Közigazgatás- és Közszolgálat-fejlesztési OP,
- a Magyar Halgazdálkodási OP,
- a Környezeti és Energiahatékonysági OP,
- az Emberi Erőforrás Fejlesztési OP,
- a Gazdaságfejlesztési és Innovációs OP,
- az Integrált Közlekedésfejlesztési OP,
- a Terület- és Településfejlesztési OP,
- a Versenyképes Közép-Magyarország OP,
- valamint a Vidékfejlesztési Program.

Az OP-ok közül a továbbiakban én kizárólag eggyel, a terület-orientált TOP-pal, azaz a Terület- és Településfejlesztési Operatív Programmal foglalkozom.⁹¹ **Ennek lényege, hogy a programhoz tartozó fejlesztési pénzek felhasználásáról – a többi OP-tól eltérően, amelyek az adott területért felelős szakminisztérium és háttérapparátusának felelősségi körébe tartoznak – a területi és települési önkormányzatok döntenek, központi szinten pedig csak a koordináció marad.** A TOP alapvető céljai:

- egyfelől a gazdasági növekedés ösztönzése,
- másfelől a foglalkoztatás bővítése,
- végezetül a lokális életminőség-javító fejlesztések támogatása.

Ennek érdekében a TOP „születési anyakönyvi kivonatának” is tekinthető 2013-as kormányhatározat⁹² úgy foglalt állást, hogy a programra a gazdaságfejlesztésre meghatározott forráskeret 26,9%-a kerüljön keretként meghatározásra.

Ma már tudjuk, hogy az elkövetkező hét évben összesen mintegy 1100 milliárd forint jut ezen a programon keresztül a helyi kezdeményezésekre. A TOP Budapest és Pest Megye kivételével a teljes országot lefedi. **A tervezés és a döntések három szinten születhetnek meg: a 18 megye, a 22 megyei jogú város (továbbiakban MJV), valamint (a helyi közösségek és települések együttműködésén alapuló) várostérség és megyei jogú város térségének szintjén.**

Érdekességgéppen utalok arra, hogy a tervezés korai szakaszában sem a megyei jogú városok, sem pedig a fővárosban a kerületi önkormányzatok nem voltak markánsan nevesítve a fejlesztési rendszerben.⁹³ Térnyerésük oka minden valószínűség szerint a polgármesteri lobbinak köszönhető. A tervezés későbbi szakaszában a kormányzat célként jelölte meg, hogy az Európai Regionális Fejlesztési Alapból (ERFA) és az Európai Szociális Alapból (ESZA) finanszírozott megyei programok indikatív forráskerete összesen 450 milliárd forint, míg a megyei jogú városoké ennek közel fele, 220 milliárd forint legyen. Az MJV-k ezáltal komoly részesedést kaptak/kapnak a területi léptékű fejlesztésben, növekedési centrumokká válhatnak, ami egybevág a kormányzat azon törekvéssel, miszerint az elkövetkező években **az MJV-k bázisán 20-25 növekedési zónát alakít ki az országban.** A várostérségek és megyei jogú városok térségeit érintő fejlesztések területi meghatározása a területfejlesztési-statisztikai kistérségi lehatárolás alapján történik. Azaz nem keverendő össze a 2013 óta létező járási beosztással, ami kizárólag államigazgatási feladatokkal rendelkezik és (jelenleg) nem

⁹¹ http://palyazat.gov.hu/forum_topic_pate/763/filter?offset=0&theme_filter= [2014. május 1.].

1831/2013. (XI. 14.) Korm. határozat a 2014-2020 közötti időszakban a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program tervezésének egyes szempontjairól, az operatív programhoz tartozó megyék megyei önkormányzatai és a megyei jogú városok önkormányzatai tervezési jogkörébe utalt források megoszlásáról, valamint a 2014-2020 közötti források területi koordinációjának kereteiről szóló 1115/2013. (III. 8.) Korm. határozat módosításáról.

⁹³ 1495/2013. (VII. 29.) Korm. határozat a 2014-2020 közötti időszakra a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program tervezésének egyes szempontjairól és az operatív programhoz tartozó megyék megyei önkormányzatai tervezési jogkörébe utalt források megoszlásáról, valamint a 2013-ban jelentősen átdolgozott Tft-t.

bír területfejlesztési teendőkkel. A városi térségek indikatív forráskerete meghaladja a megyei jogú városok önálló forráskeretét, összesen 298,08 milliárd forint.

A tanulmány megírásának időpontjában megismerhető számok alapján várhatóan a legtöbb forrást Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék kapják (előbbi 49 509,7 millió, utóbbi 45 846,1 millió forintot, ami együtt a teljes TOP forrás 1/5-e!). Legkevesebbet Komárom-Esztergom Megye kap, összesen 13 322,4 milliót. A megyei jogú városok tekintetében a szórás jóval nagyobb. A legtöbb forrásra várhatóan Debrecen pályázhat majd, 24 623,5 millióval, ami nagyságrendileg majdnem Baranya Megye forráskeretével azonos (hozzáteszem a Debreceni Kistérség viszont arányaiban alatta marad valamennyi más várostérségnek, mintegy ezzel kompenzálva a fenti kiugró tételt). A legkevesebbre, 3 900,8 millióra Szekszárd jogosult.

Összefoglalás, következtetések

Az elmúlt évek átalakításainak alapvető célja egy olyan fejlesztési intézményrendszer kialakítása volt, amely mentes a párhuzamosságoktól, ugyanakkor a lehető leghatékonyabban biztosítja az EU-s források felhasználását. Ez a fajta törekvés integrációs és központosító folyamatokat indított el. A decentralizált forrásfelhasználás tehát elsősorban csak a TOP esetében igaz, a többi OP centralizáltabb logika mentén működik. Ezt jól érzékelteti, hogy központi szinten a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség felszámolásával párhuzamosan a fejlesztési feladatok a szaktárcákhoz kerültek át, amelyek közül kiemelkednek a Miniszterelnökség fejlesztési feladatai).⁹⁴

Látható, hogy a 2007/08-as gazdasági-pénzügyi válság nyomán a gazdaság-fejlesztés és –élénkítés (pl. turizmus támogatása), valamint a foglalkoztatás növelése valamennyi szektort érintő általános programelemmé, horizontális céllá vált. Ennek érdekében nem csak a megyei önkormányzatok, de a teljes intézményrendszer aktivizálható. Ha kifejezetten az önkormányzati oldalt vizsgáljuk, akkor a fenti célon túl a másik két alapvető fejlesztési irány:

- az üzleti szereplők számára vonzó önkormányzatok kialakítása,
- és a helyi közösségek megerősítése és öngondoskodó képességének javítása.

A sporadikus, szétaprózott fejlesztés helyett tehát a jövőben súlypontokra (pólusokra) koncentrált fejlesztés várható. **Nem véletlen, hogy meghatározó törekvés lett a város és térségét/vidékét összekötő kapcsolatrendszer helyreállítása, megerősítése (ennek válhatnak katalizátoraivá a megyei jogú városok).** Ugyancsak ehhez köthető, hogy a megyei szintű programokkal összefüggő valamennyi tervezési és koordinációs feladatot a megyei önkormányzatok végzik a jövőben. Ez a helyzet a várostérségek és a megyei jogú városok térségének fejlesztése esetén is, ezeknél azonban sor kerül az érintett települési önkormányzatok bevonására. Ennek hátterét a Tft. teremtette meg 2012-2014 között azzal, hogy a területfejlesztési tanácsok felszámolását követően intézményesítette az ún. regionális (RTKF) és megyei területfejlesztési konzultációs fórumokat (MTKF).⁹⁵ A változtatás nem csupán játék a szavakkal. A konzultációs fórumok összetétele jóval homogénebb a korábbi tanácsokhoz képest, ugyanis előbbieket kizárólag a megyék és megyei jogú városok vezetőiből, illetve delegáltjaiból állnak.

Külön utalok arra, hogy a megyei önkormányzatok a Tft. értelmében olyan gazdaságfejlesztő szervezeteket hozhatnak létre, amelyek útján koordinálják a megye területén az ipari parkok és a szabad vállalkozási zónák tevékenységét, az önkormányzatok és a gazdasági szervezetek fejlesztési elképzeléseit a megye gazdasági szereplőivel együttműködve.⁹⁶ Miután a regionális fejlesztési ügynökségeket a Magyar Állam a megyéknek adta tovább, új feladataik ellátásához véleményem szerint megfelelő szakmai- és humán-infrastruktúrával rendelkeznek.⁹⁷

⁹⁴ Lásd a miniszterek és minisztériumok portfólióját leíró Magyarország minisztériumainak felsorolását tartalmazó 2014. évi XX. törvényt, valamint a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről szóló 152/2014. (VI. 6.) Korm. rendeletet.

⁹⁵ Tft. 14/A-B. §-ok.

⁹⁶ Tft. 5. § y) pont, valamint 11. § ce) pont.

⁹⁷ Tft. 29. § (2)-(3) bek.

Bár a gyakorlati tapasztalatok csak ezután születnek meg, az eddigiek alapján úgy vélem, hogy az elkövetkező hétéves ciklus számos lehetőséget hordoz magában. Mindazonáltal fel kell készülni az új intézményrendszer finomhangolására is, hiszen valószínűleg annak nem minden eleme marad meg jelenlegi formájában. Erre a működés során szerzett tapasztalatok alapján az következő évek nyújtanak majd lehetőséget.

Összefoglaló

A versenyképesség egyik meghatározó tényezője a gazdasági fejlődés. A gazdaság fejlesztése a modern államokban sokszereplős feladat, aminek napjainkban az állam, és annak végrehajtó apparátusa, a közigazgatás is megkerülhetetlen szereplője. Írásomban a közigazgatási szervek közül kifejezetten a középszintű (másképp területi) - azaz megyei - önkormányzatok ezzel összefüggő fejlesztési feladatainak, jogosítványainak bemutatására törekszem.

A 2012-től fokozatosan hatályba lépett új közjogi joganyag alapján Magyarországon a megyék feladat- és hatásköre jelentősen átalakult. Az átalakulás irányát egyértelműen a saját területéért felelősséggel tartozó, azt tervszerűen fejlesztő önkormányzat kialakításának szándéka jelöli ki. A mai magyar megyék négy nagy szakigazgatási szektoron keresztül képesek a mezoszintű folyamatok befolyásolására. Ezek a terület- és vidékfejlesztés, a területrendezés, valamint az előbbiekkal összefüggő koordinációs feladat.

Munkámban elsősorban nem a tételes joganyag normatív bemutatására törekszem, hanem arra vállalkozok, hogy felvázoljam, miképpen járulhat hozzá ez az új intézményrendszer a magyar versenyképesség fokozásához.

Bevezetés – Témaválasztás indoklása

Kutatásomban a stressz és egyéb romboló tényezők, mint például a szorongás és a depresszió pszichés jólétre gyakorolt hatását vizsgálom a felsőoktatásban tanuló fiatalok körében. A célom egyrészt, hogy a kutatás eredményeivel bővítssem a magyarországi validálás alatt álló Ryff es DASS kérdőívek adatbázisát, másrészt, hogy felhívjam a figyelmet arra, hogy a stressz nemcsak a dolgozó emberek betegsége, a fiatalságot sem kíméli. Továbbá fontosnak tartom, hogy a mai fiatalok megtanulják alkalmazni a megfelelő konfliktuskezelő stratégiákat.

Szakirodalmi áttekintés

Stressz

A stressz szükséges és elkerülhetetlen velejárója a mindennapi életünknek ⁹⁹(Nandamuri, PP., Gowthami, C, 2011). Selye János megfogalmazása szerint a stressz az élet sava bors ¹⁰⁰(Selye, 1976). Egy bizonyos mértékig hasznos, hiszen megakadályozza, hogy a szervezet csak vegetáljon. Ezen kívül jótékony hatással van a hallgatókra, hiszen motiváltabbak lesznek tőle és nő a teljesítőképességük is ¹⁰¹(Alzaeem, Syed, & Gillani, 2010). Ugyanakkor normál szinten túl negatívan befolyásolja az érzelmeket, a gondolkodást és a cselekvést, átrendezi a szervezet erőforrásait és ezáltal a testi és a lelki egészség romlásához ¹⁰²(Nagy, 2012), számos pszichoszomatikus betegség kialakulásához vezethet ¹⁰³(Császár, 1980).

Az emberek különböző módon reagálnak a különböző tényezők (stresszorok) által kiváltott stresszhelyzetekre ¹⁰⁴(Dér, 2012). Ezek a helyzetek igen sokféle érzelmi reakciót válthatnak ki, mint például: szorongás, harag, agresszió, fásultság, depresszió, félelem. Súlyos stressz hatására pedig akár kognitív károsodások is bekövetkezhetnek, melyek koncentrációs nehézségekben, a logikus gondolkodás szétesésében mutatkozhatnak meg ¹⁰⁵(Atkinson, Hilgard, 2005).

Selye János szerint a legkárosabb stresszorok közé tartozik a szellemi feszültség, a kudarc, a bizonytalanság és a céltalanság ²(Selye, 1976). Ebből is látszik, hogy mennyire veszélyeztetettek a felsőoktatásban tanuló fiatalok, hiszen náluk a stressz gyakran fejti ki negatív hatását, ezáltal befolyásolva a tanulmányi teljesítményt, fizikai és mentális egészséget valamint a jólétet.

Jólét (Well-being)

A jólét az egyénnek a saját életminőségéhez való érzelmi és tudati viszonyulása ¹⁰⁶(Takács, 2005), melynek alapja a testi és a lelki egyensúly egyaránt ¹⁰⁷(Frankl, 1996). Az életminőség pszichológiai vizsgálatának háttere a pozitív pszichológiai irányzat, mely az emberi psziché erősségeinek feltérképezését, törvényszerűségeink vizsgálatát tartja alapvetőnek ¹⁰⁸(Kopp, Martos, 2011). Felmérések szerint már a fiatalok körében is igen magas a mentális problémákkal küzdők aránya ¹⁰⁹.

⁹⁸ Debreceni Egyetem Egészségügyi Kar, Témavezető: Dr. Kiss János

⁹⁹ Nandamuri, PP., and Gowthami, C., "Sources of Academic Stress – A Study on Management Students," Journal of Management and Science, (1:2), 2011, pp 31- 42.

¹⁰⁰ Selye János: Stressz distressz nélkül, Akadémia Kiadó, Budapest, 1976

¹⁰¹ Ali Yousif Alzaeem, Syed Azhar Syed Sulaiman, Wasif Gillani: Assessment of the validity and reliability for a newly developed stress in Academic Life Scale (SALS) for pharmacy students, International Journal of Collaborative Research on Internal Medicine & Public Health, 2010 Vol. 2 No. 7 (Pages 239-256)

¹⁰² Nagy Tamás: Lehet-e pozitív a stressz?, Mindennapi pszichológia IV. évf. 5. szám, 38-39 old., 2012

¹⁰³ Császár Gyula: Pszichoszomatikus orvoslás, Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1980

¹⁰⁴ Dér Ilona: Munkahelyi stressz – Megküzdés – Elégedettség Virtuális környezetben, Szakdolgozat, 2012

¹⁰⁵ Atkinson, Hilgard: Pszichológia, Osiris Kiadó, Budapest, 2005

¹⁰⁶ Takács Dávid: „Jóléti gazdaságtan” – avagy a gazdaságpolitika újragondolásának szükségessége. Ifjú Regionalisták IV. Konferenciája, Győr SZE MTDI 2005.

¹⁰⁷ Frankl V (1996) Az ember az értelemre irányuló kérdéssel szemben. Kötet kiadó, Budapest, .148–156.

¹⁰⁸ Kopp Mária, Martos Tamás: A magyarországi gazdasági növekedés és a társadalmi jólét, életminőség viszonya, 2011

¹⁰⁹ http://ec.europa.eu/health/mental_health/docs/mhpact_hu.pdf (A Lelki Egészség és Jól-lét Európai Paktuma)

Egy korábbi, 2013-ban végzett felmérés is mutatja, hogy nagyobb hangsúlyt kellene fordítani a fiatalok stresszre és annak kezelésére. A Debreceni Egyetem Egészségügyi Karának nappali tagozatos, első-, másod- és harmadéves, ápoló, mentőtiszt és szülésznő szakos hallgatói közepesen magas stressz szinttel rendelkeznek már ilyen fiatalon is ¹¹⁰(Barth, Nagy, 2013).

A kutatás módszertana

Jelenlegi kutatásomat a Debreceni és a Nagyvárad Állami Egyetem, továbbá a Partiumi Keresztény Egyetem hallgatóinak körében végeztem. A vizsgálat során az alábbi kérdésekre kerestem a választ:

1. Van-e kapcsolat/statisztikai együtt járás a depresszió, a szorongás, a stressz és a pszichés jólét között a magyarországi és a nagyvárad hallgatók körében.
2. Van-e különbség az egyetemek illetve a nemek között?
3. A különböző kulturális értékek, hagyományok befolyásolják-e a hallgatók stressz-tűrő képességét?

Alkalmazott kérdőívek:

A vizsgálatához egy 43 itemes önkitöltős, anonim, online kitölthető kérdőívet alkalmaztam, amely három részből állt:

- Az első rész a szocio-demográfiai változókat tartalmazta, mely az alábbi tényezőket foglalta magába: nem, életkor, szakirány, évfolyam
- A kérdőív második része a DASS kérdőív. Ennek rövidített, 21 itemből álló változatát használtam, amely négyfokozatú Likert - skálán pontozódik. Ez a viszonylag rövid kérdőív három negatív érzelmi állapot mér fel: a depressziót, a szorongást és a stresszt¹¹¹.
- Az utolsó rész Ryff jólét skáláját tartalmazza, amely 18 itemből áll és hatfokozatú Likert - skálán pontozódik. A pszichológiai jóllétet a korábbi elsősorban a humanisztikus és a pszichoszociális fejlődéelméletek alapján az alábbi összetevőkkel jellemzi: önfogadás, pozitív kapcsolat másokkal, autonómia, környezet uralása, életcél, személyes növekedés¹¹²(Ryff, 1989).

A kutatás eredményei

A vizsgálatban 215 hallgató vett részt, melyből 156 nő és 59 férfi. Tehát a vizsgálati minta 72,6 %-a nő míg a 27,4 %-a férfi. A kérdőívet kitöltő hallgatók átlagéletkora 22 év.

A felmérésben a Debreceni Egyetem hallgatói közül 143 fő (a teljes minta 66,5%-a), míg a Nagyvárad Állami Egyetem és a Partium Keresztény Egyetem hallgatói közül 72 fő (a minta 33,5 %-a) vett részt.

DASS-21

	Normál	Enyhe	Mérsékelt	Súlyos	Extrém súlyos	Total
Depresszió	111	34	36	17	17	215
Szorongás	106	38	33	14	24	215
Stressz	96	30	39	38	12	215

A fenti táblázatból leolvasható, hogy a hallgatók többsége a depresszió, a szorongás és a stressz tekintetében a normál kategóriába tartozik. Ennek ellenére, az is jól látszik, hogy a felsőoktatásban tanuló fiatalok közül 89 fő (a teljes minta 41,4%-a) a mérsékelt és súlyos kategóriába tartozik a stressz tekintetében, annak ellenére, hogy ez az időszak még vizsgamentes.

¹¹⁰ Barth Anita, Nagy Ildikó: Úton a Burn-out felé a felsőoktatásban, VII. Nyíregyházi Doktorandusz (PhD/DLA) Konferencia Kiadványa, 2013

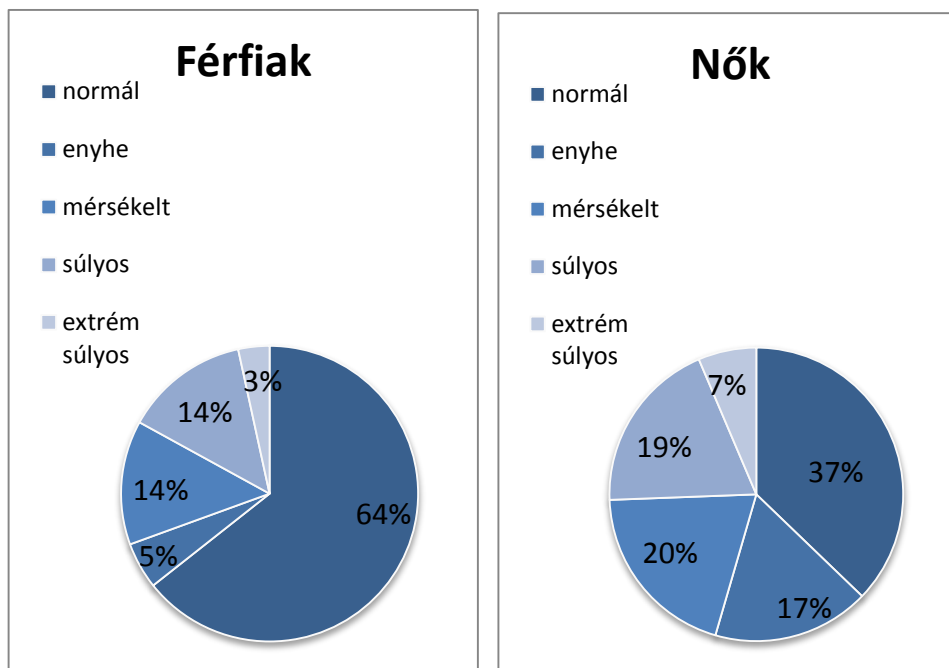
¹¹¹ <http://www2.psy.unsw.edu.au/groups/dass/>

¹¹² Ryff, C. "Happiness is everything, or is it? Exploration on the meaning of psychological well-being". *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 1069-1081., 1989

A stresszre vonatkozó adatok megoszlása a férfiak és a nők körében

	Normál	Enyhe	Mérsékelt	Súlyos	Extrém súlyos	Total
Férfi	38 (64,4%)	3 (5,1%)	8 (13,6%)	8 (13,6%)	2 (3,4%)	59 (100%)
Nő	58 (37,2%)	27 (17,3%)	31 (19,9%)	30 (19,2%)	10 (6,4%)	156 (100%)

A stresszre vonatkozó adatok százalékos megoszlása a férfiak és a nők körében

A kördiagramon és a táblázatban is jól látszik, hogy a nemek között, nagy különbségek vannak. Az eredmények alapján elmondható, hogy a nők jóval stresszesebbek, mint a férfiak, hiszen közel kétszer annyi nő tartozik az extrém súlyos, továbbá feleannyi a normál kategóriába, mint férfi. Ezek az értékek megegyeznek egy korábbi felméréssel, melyet 2013 márciusában végzett a Life.hu. Az ő eredményeik alapján elmondható, hogy a férfiak stressztűrő képessége jóval magasabb, mint a nőké¹¹³.

Az eredmények oka véleményem szerint, hogy a nőkre napjainkban egyre több társadalmi elvárás nehezedik. Az állandó rohanás, a szerepek halmozódása, a teljesítménykényszer előbb utóbb szorongást, majd kimerülést okoz.

A stresszre vonatkozó adatok megoszlása az egyetemek között:

Intézmény	Stressz átlag
Debreceni Egyetem	9,035
Nagyvárad Állami Egyetem	7,571
Partium Keresztény Egyetem	8,000

A fenti táblázatban található átlagok minimálisan térnek el egymástól, tehát elmondható, hogy az egyetemek között nincs különbség. Ezen kívül varianciaanalízist (eredménye: $p=0,190$) és a Kruskal-Wallis tesztet (eredménye: $p=0,168$) is alkalmaztam. Ezek alapján pedig ugyanaz mondható el: a két ország hallgatóinak stressz-szintje közel azonos.

¹¹³ www.hvg.hu/pr_cikkek20130509_A_nagy_stresszteszt_x

Ryff-18

Skála	Átlag
autonómia	12,2000
környezet uralása	12,2233
személyes fejlődés	13,4651
másokkal való jó kapcsolat	12,7953
életcél	13,2186
önelfogadás	12,3070

A vizsgálatban részt vevő 215 hallgató a Ryff skálán a két legmagasabb átlag értéket a személyes fejlődés (átlag: 13,5) és az életcél (átlag: 13,2) skálákon érte el. Ezek az értékek azonban alacsonyabbak, mint Ryff vizsgálatainak eredményei (személyes fejlődés átlag: 15,5 ; életcél átlag: 14). Ugyanakkor a mentális egészséghez, érettséghez hozzátartozik az életcéllal kapcsolatos elképzelés, a céléléréshez kapcsolódó szándék megléte. A pszichoszociális fejlődésemélet is hangsúlyozza a célok fontosságát, például az eriksoni felnőttkorban fejlődési feladatként megjelölt generativitásnál ¹¹⁴(Erikson, 2003). Továbbá a humanisztikus teóriák az egészség feltételének tekintik a személyben rejlő potenciálok kifejtésének megvalósulását, a fejlődés és kibontakozás érzésének fontosságát.

A két legalacsonyabb értéket az autonómia, vagyis a viselkedés belső kontrolljának képessége és a függetlenség (átlag:12,2) valamint a környezet uralása skálán mértem (átlag: 12,2). Ryff átlagához viszonyítva azonban az eltérés nem jelentős (autonómia átlag: 12, a környezet uralás átlaga: 12,5).

Összefoglalás

A felsőoktatásban eltöltött évek számos stresszforrást rejtenek magukban, melyek lehetnek pozitívak és negatívak egyaránt. Ezért nagyon fontos, hogy a hallgatók tisztában legyenek önmagukkal, a saját személyiségükkel, képességeikkel, céljaikkal, ezáltal pedig egy megfelelő konfliktuskezelési stratégiát tudjanak majd kialakítani.

Irodalomjegyzék

- Ali Yousif Alzaeem, Syed Azhar Syed Sulaiman, Wasif Gillani: Assessment of the validity and reliability for a newly developed stress in Academic Life Scale (SALS) for pharmacy students, International Journal of Collaborative Research on Internal Medicine& Public Health, 2010 Vol. 2 No. 7 (Pages 239-256)
- Atkinson, Hilgard: Pszichológia, Osiris Kiadó, Budapest, 2005
- Barth Anita, Nagy Ildikó: Úton a Burn-out felé a felsőoktatásban, VII. Nyíregyházi Doktorandusz (PhD/DLA) Konferencia Kiadványa, 2013
- Császár Gyula: Pszichoszomatikus orvoslás, Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1980
- Dér Ilona: Munkahelyi stressz – Megküzdés – Elégedettség Virtuális környezetben, Szakdolgozat, 2012
- Erikson, E. (2002) Gyermekkor és társadalom, Osiris Kiadó, Budapest
- Frankl V (1996) Az ember az értelemre irányuló kérdéssel szemben. Kötet kiadó, Budapest, .148–156.
- Kopp Mária, Martos Tamás: A magyarországi gazdasági növekedés és a társadalmi jóllét, életminőség viszonya, 2011
- Nagy Tamás: Lehet-e pozitív a stressz?, Mindennapi pszichológia IV. évf. 5. szám, 38-39 old., 2012

¹¹⁴ Erikson, E. (2002) Gyermekkor és társadalom, Osiris Kiadó, Budapest

Nandamuri, PP., and Gowthami, C., "Sources of Academic Stress – A Study on Management Students," *Journal of Management and Science*, (1:2), 2011, pp 31- 42.

Ryff, C. "Happiness is everything, or is it? Exploration on the meaning of psychological well-being". *Journal of Personality and Social Psychology*, **57**, 1069-1081., 1989

Selye János: Stressz distressz nélkül, Akadémia Kiadó, Budapest, 1976

Takács Dávid: „Jólléti gazdaságtan” – avagy a gazdaságpolitika újragondolásának szükségessége. Ifjú Regionalisták IV. Konferenciája, Győr SZE MTDI 2005.

A Léleki Egészség és Jól-lét Európai Paktuma
http://ec.europa.eu/health/mental_health/docs/mhpact_hu.pdf
<http://www2.psy.unsw.edu.au/groups/dass/>
http://hvg.hu/pr_cikkek/20130509_A_nagy_stresszteszt_x

Absztrakt

A tudásmenedzsment napjaink egyik divatos menedzsment területe. A szervezetek életében a tudástőke a versenyképesség alapvető forrása, amelynek megőrzése, transzferálása, erősítése érdeke minden versenypiacon mozgó és működő vállalat számára. A tudásmenedzsment területei közül a tudástranszfer talán az egyik leginkább kutatott és vitatott kérdés így többek között az, hogy a tudásmenedzsment folyamatában szereplők, mennyire is hajlandóak egymással megosztani az általuk birtokolt ismereteket és ezt milyen összetevők befolyásolják.

A múlt évben egy nem reprezentatív vizsgálat arra kereste a választ, hogy milyen is a kutatásban résztvevők tudásmegosztási motivációja, mi az az ismeret, amit szívesen átadnak másoknak, mi az a tudás, amit megőriznek maguknak, a tudásmegosztásért mit várnak cserébe, és a spontán, illetve a szervezett formában megvalósuló tudástranszferrel kapcsolatban milyen benyomásaik vannak. A tanulmány e kutatás néhány eredményét mutatja be, külön fókuszálva a megkérdezetteknek tudásátadási hajlandóságára és a mentori gyakorlatra vonatkozó tapasztalataikra és az azokat meghatározó tényezőkre.

Néhány gondolat a tudásmenedzsmentről

A közgazdasági elemzések hívják fel a figyelmet arra, hogy versenyképes gazdaság nem csupán tárgyi ismeretekkel, készségekkel rendelkező állampolgárookra, hanem kooperációra képes, értékek által vezérelt, több szempont mérlegelésére, eltérő perspektívák figyelembe vételére képes emberekre építhet (Csehné, 2013).

A tudásmenedzsment a vállalatok működését és hosszú távú sikerességét tekintve a cégek életében stratégiai területté nőtte ki magát. A szakirodalom számos megfogalmazását adja a menedzsment tudomány e viszonylag fiatal, ám annál inkább izgalmas területének. McInerney (hivatkozik rá Stevens, 2002) a tudásmenedzsmentet úgy írja le, mint egy üzleti gyakorlatot, és mint a tanulás egy elméleti területét. Más szerzők (Stevens, 2010) ugyanakkor, arra a következtetésre jutnak, hogy a tudásmenedzsment a szervezet által megalkotott, transzferált és összegyűjtött tudást foglalja magában.

Kibővítve ezen értelmezést, a tudásmenedzsmentet úgy tekinthetjük, hogy a tudástőke létrehozásának, megtartásának, megosztásának, számontartásának és felhasználásának a rendszere, annak érdekében, hogy a vállalatok minél sikeresebben tudjanak a piaci környezetben működni és képesek legyenek a versenyképességüket erősíteni.

Nem véletlen, hogy napjainkban e menedzsment terület széleskörű elterjedését több tényező is indukálta. Alavi (2000) szerint a három fő hajtóerő az üzleti környezet változékonysága, a globalizáció, és a tudásalapú termékek és szolgáltatások. Ezek azok, amelyek arra készítetik, illetve ösztönzik a cégeket, hogy a tudásmenedzsment stratégiai területté váljon, és növelje, valamint befolyásolja a vállalat értékét és a szervezet hatékony működését.

Miután a globalizálódó társadalomban az emberi erőforrás egyre inkább középpontban kerül, amelynek munkaerején túl, ma már egyre inkább a tudástőkéjét értékeli elsősorban a vállalatok, ezért olyan tényezők jelennek meg, és kapnak prioritási szerepet, mint a bizalom, a megbízhatóság, a megbecsülés, a motiváció, a tudásátadás és megosztás, amelyek mint szemlélet, és mint gyakorlat áthatják a vállalati működést és beleivódnak a szervezeti kultúrába.

A tudással rendelkező, és a vállalat számára hasznosnak tekinthető ismereteket birtokló munkavállaló, tehát értéket jelent a cégek számára, és ez a tudásvagyon egyik fő forrása lehet a versenyelőnyének. A tudásmenedzsment fogalom tehát ilyen értelemben kibővül, azaz nemcsak a tudás ésszerű menedzselése, a tapasztalok cseréje érthető ezen szervezeti szinten, de a tudással

¹¹⁵ Széchenyi István Egyetem, Univerzita J. Selyeho

rendelkező emberi erőforrás gazdálkodás is azaz, hogy a tudás tulajdonosaitól miképpen és hogyan lehet a leghatékonyabban hasznosítani az ismereteket, a tapasztalatokat, összhangban és együttműködve a vállalati célkitűzésekkel, stratégiákkal és eszközökkel.

A kérdés azonban, hogy milyen tudás is van az egyén tulajdonában és miben rejlik annak értéke? A tudás fajtáját a szakirodalom két csoportban határozza meg: azaz explicit tudást és tacit tudást különböztet meg. Nonaka és Takeuchi (1995) szerint az explicit tudás számokban, szavakban kifejezhető és közlése, valamint megosztása számos formában történhet. Ezzel szemben a tacit tudást nem lehet kodifikálni, a tapasztalatokra és a cselekvésre való képességre épül. Ez egyfajta fejlett tudásként értelmezhető, amelyet hosszú évek során lehet elsajátítani, nehezen megfogalmazható, körülhatárolható, strukturálatlan és jellemzően az elsajátítási módja a megfigyelés, illetve a gyakorlás. Ebből következően elmondható, hogy a tacit tudás sokkal inkább személyhez kötöttebb, mint az explicit ismeretek, nehéz megragadni, így nehezebb is kommunikálni és átadni.

Singh és Premarajan (2007) ugyanakkor utal rá, hogy a szakirodalomban két iskola is létezik a tacit tudás megjelenítésére és kodifikálására. Az egyik, amely hisz abban, hogy a tacit tudást kifejezhetővé lehet tenni a megosztás céljából, míg a másik azt az elvet vallja, hogy a tudásnak ez a típusa mindig is tacit marad. Ezt tárgyalva a szerzőpáros, hivatkozva Nonaka és Konno modelljére, megemlíti, hogy a tacit tudás transzferje 4 módozatra épül: így a szocializáció, az externalizáció, a kombináció, és az internalizáció egy folyamatos körforgásban biztosíthatja e tudásfajta átadását.

A tudás megszerzését, illetve a tanulási folyamatot a szervezeti szinten több tényező befolyásolhatja. Ezek a támogató és esetleg korlátozó tényezők három dimenzióban azonosíthatók. Így az egyén szintjén (például, hogy ki mennyire nyitott az új iránt, milyen a problémamegoldó képessége, az érzékenysége, stb.), a szervezeti kultúrában (például a bizalom szerepe, az innovativitási hajlandóság, stb.), illetve számos olyan szervezeti tényező van (a vezetői hozzáállás, a tudástámogató rendszerek és protokollok, stb.), amelyek ezt kardinálisan befolyásolják (Polyákné, 2011).

A szervezetben felhalmozódó tudást ugyanakkor megfelelő motiváló eszközökkel felszínre kell hozni, rendszerezni kell, mások számára is elérhetővé, és hozzáférhetővé kell tenni. Ennek sikerességét persze nagyban determinálja, hogy az egyének milyen hajlandóságot mutatnak a tudás megosztására, átadására, befogadására. A mostani tanulmányban bemutatott kutatás többek között arra fókuszált, hogy milyen is az egyének ez irányú motiváltsága, hajlandósága, és mit várnak a tudástranszferért cserébe.

Ezen átadási folyamat egyik fontos eleme a tudás azonosítása. A tudás a szervezetben több szinten tud megjelenni: Mathew és Kavitha (2008) megkülönbözteti a szervezet és az alkalmazottak szintjét. Szervezeti szinten a szerzőpáros azt a széles és rendszer alapú tudást azonosítja, amely magában foglalja az összes tényleges tevékenységet és operatív működést, ami a cégen belül zajlik. A vállalatok ezen tudásukat különböző formában tárolhatják, terjeszthetik az alkalmazottak között, és betekintést engedhetnek e tudásba a tanulás és a döntéshozatal során. Az alkalmazotti szinten megjelenő tudás a szervezeti szinten megszerezhető tudáson alapszik, amely a funkcionális területen kerül felhasználásra. A tacit tudás formája különbözik dolgozónként és funkcióként. A különbség oka a szakértelem, a képesség, a tapasztalat. Mathew és Kavitha (2008) külön hangsúlyozza, hogy az egyén, a csoport és a szervezet szinergiája fejlesztheti a tudástranszfer és management folyamatokat. A tudásátadás a szervezet és az egyén szintjén, mint egyfajta tudásbankban manifesztálódhat, amelyet érdemes hozzáférhető tenni például az új dolgozók számára.

A tudástranszfernek ugyanakkor többféle módja van, így a szerzőpáros a következő módszereket sorolja fel: az indukció, az alkalmazottak rotációja, a képzés és fejlesztés, a csoporttanulás, illetve a tanácsadó módszer, amelyet hívnak mentori folyamatnak is. Jelen tanulmány többek között ez utóbbi gyakorlatába is enged betekintést a bemutatandó felmérés alapján.

Kram 1985-ös tanulmányában a mentorálást olyan tevékenységek tárházának tulajdonította, amelyek többek között a tanítást, a pártfogást, a támogatást jelentette, és amelyet a klasszikus

értelemben egy magas szintű vezető nyújt a mentoráltjai számára. Ez alapján a mentor alapvetően a mentorált karrierjében tud segítséget adni, másrészt viszont közreműködik a tanítványának pszichoszociális fejlődésében. A karrier típusú pártfogásba a coaching, a személyiség kibontakoztatásának támogatása, a megvédés és még számos olyan elem beletartozik, amely biztosítja, hogy a mentor pozitívan tudjon hozzájárulni a mentorált karrierjéhez.

Eközben azonban a pszichoszociális támogatás során a mentor, mint egy barát, egy szerepminta jelenik meg, és érzelmi fejlődésében segíti a tanítványt.

A mentorálás gyakorlati megvalósulásának formája a vállalati keret között jellemzően 2 típusban történhet meg: azaz a szakirodalom megkülönbözteti az úgynevezett formális, illetve informális mentorálást. A formális mentorálás során a cégek szervezésén belül megvalósuló és a vállalat által irányított programot jelenti, amelyben egy általában magasabb rangú, idősebb vezető, és egy új, avagy tapasztalattal még kevésbé rendelkező szervezeti munkatárs működik együtt a mentori program keretében.

Az informális mentorálás ezzel szemben nem szervezett, és nem a vállalati protokoll szerint működik, hanem a spontaneitásra épül, az önkéntes együttműködési formája mentor és mentorált között, amely során szintén egy tapasztalt vezető önkéntelenül támogat egy mentoráltat, akit nemcsak okít, de személyesen is közreműködik a szervezeten belüli előbbre jutásában, karrierjében, stb. (Arogundade, 2011, Haynes-Ghosh, 2008).

Végezetül a klasszikus mentorálási fajták mellett az utóbbi időben több új forma is azonosítható. Az úgynevezett fordított mentorálás lényege, hogy nem az idős, tapasztalt menedzserek lépnek fel mentorként, hanem pont ellenkezőleg, a fiatal alkalmazottak tanítják az idősebb kollegákat az új ismeretekre. Ez a gyakorlat jellemzően az új technológiák, számítógépes ismeretek miatt lépett életbe, miután ebben gyakran a fiatalabb korosztály sokkal jártasabb, mint az idősebbek (Harvey-McIntyre-Heames-Moeller, 2009).

Ugyanakkor a szakirodalomban megjelenik a mentorálás már igen újszerű felfogása is, amely egy kétirányú tudáslétrehozásként és csereként értelmezhető a szervezeten belül a mentor és a mentorált közös munkája, azaz az úgynevezett reciprok mentorálás úgy értékelhető, mint a mentor és a mentorált kölcsönös, egymástól és egymással történő tanulási folyamata, amely működése során pozitív hozadékat nyújt mindkét fél számára.

A tudásátadási hajlandóságról szóló kutatás bemutatása

A szakirodalom alapján elmondható, hogy a tudásmenedzsment, és azon belül is a tudástranszfer folyamata összetettségéből következően számos faktor által determinált, így függ például az egyének tudásátadási hajlandóságától és e tekintetben az önzetlenségüktől is. A múlt év végén egy nem reprezentatív kutatás során, többek között ez a motiváltság került megvilágításra illetve, hogy egy ténylegesen megvalósuló, akár szervezeti, akár önkéntes keretben szerveződő tudástranszferhez (mentori folyamathoz) miképpen viszonyulnak a kutatásban résztvevők. Habár a minta nem tekinthető reprezentatívnak, egy kép megalkotására ad lehetőséget a kérdést illetően. A vizsgálat kvantitatív módon, kérdőíves felméréssel készült és a kiértékelés során egy- és többváltozós módszerek segítségével történt az összefüggések feltárása és a jelenlegi helyzet leírása a vizsgálati minta esetében.

A kutatás módszertana

A kvantitatív felmérés során a mintagyűjtési technika a hólabda módszer volt, amely során 221 válaszadó válaszolt a kérdésekre országszerte. A válaszadók közül 2 résztvevő volt 18 év alatti, így ők kikerültek a vizsgálatból, hiszen az alacsony mintaszám miatt nem tudták reprezentálni ezt a vizsgálati korosztályt. A kutatásban végül is 219 kérdőív került kiértékelésre.

Az elemzés módszerei egy- és többváltozós statisztikai eljárások voltak, azaz az egyváltozós elemzések közül gyakorisági, átlag, szórás egyszerű összehasonlítások, míg a többváltozós módszerek közül kereszttábla-elemzés, ANOVA módszer, független 2 mintás t-próba került alkalmazásra.

A kérdőív kérdései alapvetően zárt jellegű kérdések voltak, amelyek jellemzően nominális és metrikus skálákra (5 fokozatú skála) épültek. A kérdések 3 témakör mentén járták körül a problémát. A kérdőív szerkezeti felépítését az alábbi táblázat foglalja össze:

A minta specifikálása	Tudásátadási hajlandóság és ez ezért elvárt kompenzációk	A mentorálási gyakorlat és az ezzel kapcsolatos tapasztalatok
Nem Életkor Családi állapot Tartózkodási hely Jelenlegi tevékenysége Legmagasabb iskolai végzettsége	Milyen tudás birtokában vannak a vizsgálati egyének? Milyen tudás birtokában hajlandók az ismereteiket megosztani? Milyen esetekben segítenek másoknak a tudás, ismertszerzés tekintetben? Milyen elvárásaik vannak az egyes társadalmi csoportokkal szemben a tudásmegosztásért cserébe?	Volt –e már része mentorálásban? Milyen kapcsolatban volt a mentorral? Milyen tényezők befolyásolják a mentori gyakorlatot? Mennyire vár el másoktól segítséget a tudásmegosztás során?

1. táblázat A kérdőív szerkezeti felépítése, Forrás: saját táblázat

A táblázatból jól látható, hogy a kérdőív első része a minta specifikálására fókuszált. Ez alapján elmondható, hogy a kutatásban résztvevők nemek szerint eloszlása a következőképpen alakult: 23,9%-ban férfiak, míg 76,1%-ban női válaszadók vettek részt a vizsgálatban. Az életkor alapján 23,3%-uk 18 és 22 év közötti volt, 59,4%-uk 23 éves vagy annál idősebb, de 26 évnél fiatalabb volt, 14,6%-uk 27 és 39 év közöttiek, míg legkisebb arányban (2,7%) a 40-es korosztály került a mintába. A családi állapotot vizsgálva a többség (69,7%) nőtlen, vagy hajadon volt, míg a házasság aránya 4,6% értéket mutatott. A válaszadók jelenlegi tevékenysége alapján 58,9%-uk a felsőoktatásban tanult, 32%-uk már dolgozott, 8,7%-uk pályakezdő volt, míg 0,5%-uk nem volt alkalmazásban (munkanélküliek) a vizsgálat idején. Az iskolai végzettség szerint a válaszadók 63,5%-a rendelkezett felsőfokú képesítéssel, míg a többiek középfokú végzettségűek voltak, illetve felsőfokú szakképzésen vettek részt, vagy valamilyen OKJ-s tanfolyamot végeztek.

A kérdőívben a minta specifikálását követően megvizsgálásra került, hogy miképpen jellemezhetőek a tudásmegosztás tekintetében a válaszadók. 5 fokozatú Likert-skálán kellett a megkérdezetteknek az adott állításokat értékelniük, hogy mennyire jellemző rájuk a megállapítás. Az egyáltalán nem jellemző az 1-est kapta, míg a teljes mértékben történő megfelelés az 5-ös érték volt. Az alábbi táblázat néhány megállapításhoz köthető átlag és szórás értékeket mutatja:

Megállapítás	N	Átlag	Szórás
Biztos vagyok a tudásomban a munkahelyemen, illetve az egyetemen vagy a főiskolán.	219	3,69	0,831
Bárkinek szívesen segítek, ha kéréssel vagy kérdéssel fordul hozzám.	219	4,47	0,679
Ha új információhoz jutok, azt mindig megosztom azokkal, akiket érinthet.	219	3,83	0,848
A saját tapasztalataimat rendszeresen megosztom másokkal, hogy tanulhassanak belőle.	219	3,53	0,9
Sosem tartom vissza az információimat a saját érdekemben.	219	3,77	0,969

2. táblázat A tudásmegosztási hajlandóság a válaszadók körében (mintaszám, átlag, szórás),

Forrás: saját táblázat

Az átlag és szórás eredmények alapján a következő megállapításokat lehetett tenni:

A vizsgálati mintában a megkérdezettek jellemzően úgy érezték, hogy az a tudás, aminek a birtokában vannak számukra megbízható, azaz e tekintetben magas volt a mintában a tudás megbízhatóságának az értékelése. Ez is indokolhatja, hogy nagyobb motivációval és bátrabban hajlandóak megosztani másokkal egy olyan ismeretet, amelyben biztosak, mint amelyben maguk is bizonytalanok. E két állítás során viszonylag alacsonyabb szórás értékekkel lehetett számolni, azaz nem volt olyan magas az átlagtól való eltérés, vagyis ezen meghatározások tekintetében viszonylag homogénebb véleménykiállás volt azonosítható.

A tudás és az ismeret értékét tekintve a vizsgálat rákérdezett arra, hogy az új ismeretet, avagy a tapasztalatot (tacit tudást) osztják meg a megkérdezettek nagyobb hajlandósággal. Az eredmények azt mutatják, hogy a válaszadók a tapasztalati tudás átadás tekintetében voltak kevésbé nyitottak, és a tekintetben a minta is igen heterogén volt. Az információ visszatartás saját célból, viszonylag alacsony szinten jellemző a vizsgált csoportnál, ugyanakkor a szórás érték e megállapításra vonatkozóan volt a legmagasabbak, azaz a válaszadók e megállapítást tekintve voltak a legheterogénebbek.

A kutatás során megvizsgálásra került, hogy az életkor és a végzettség tekintetében található-e valamilyen különbség a megállapításokat vizsgálva. Az ANOVA vizsgálat az életkor alapján egy esetben talált összefüggést, „A saját tapasztalataimat rendszeresen megosztom másokkal, hogy tanulhassanak belőle.” állítás esetében, a vizsgálat eredményei a következők voltak Levene-teszt: 1,056 df1: 3 df2: 215 szign.: ,369 F: 3,831 szign.: ,011 $p < 0,05$. Az átlag értékek alapján megállapítható volt, hogy a 40-es korosztály szívesebben osztja meg a tapasztalatait (átlag érték 4), mint például a 20-as és 30-as korosztály (23-26 éves átlag értéke: 3,60, 27-39 évesek: 3,66). A legmagasabb iskolai végzettség tekintetében nem volt eltérés a megállapításokat vizsgálva, azaz nem volt eltérő véleménykülönbség a közép- és a felsőfokú végzettségűek között. Megtekintésre került továbbá az is, hogy a nemek között található-e szignifikáns eltérés az állítások tekintetében. A független 2 mintás t-próba alapján két esetben volt igazolható a különbség, így „Ha új információhoz jutok, azt mindig megosztom azokkal.”, illetve a „Sosem tartom vissza az információimat a saját érdekemben.” megállapításoknál. Mind a két esetben az volt igazolható, hogy a nők magasabb átlagot mutattak, azaz nyitottabbak az információ megosztás iránt. Igaz, ezen eredményeket óvatosan kell kezelni, miután a két minta mérete jelentősen eltér egymástól.

A kutatás vizsgálta azt is, hogy milyen viszonzást remélnék, várnak el az egyének a tudásmegosztásért cserébe. A vizsgálati metódus hasonló volt, mint a tudásmegosztási hajlandóság esetében, azaz megállapítások kerültek megfogalmazásra azzal kapcsolatban, hogy mit várnak el az információ átadásért cserébe a válaszadók. 5 fokozatú Likert-skálán kellett a résztvevőknek értékelniük, hogy kitől és mit remélnék ellenszolgáltatásként. A megállapítással történő teljes azonosulás az 1-est jelentette, míg az elutasítás az 5-öst. Az eredmények a következő táblázatban kerültek összefoglalásra:

Megállapítás	N	Átlag	Szórás
Ön vár-e valamilyen viszonzást a segítségéért? Közeli barátoktól, családtól	219	4,4	0,935
Ön vár-e valamilyen viszonzást a segítségéért? Ismerősöktől, szaktársaktól, kollégáktól	219	3,7	1,116
Ön vár-e valamilyen viszonzást a segítségéért? Távolabbi ismerősöktől, akivel nincs napi kapcsolat, de ismerem.	219	3,68	1,204
Ön vár-e valamilyen viszonzást a segítségéért? Idegenektől (pl. utcán útbaigazítást kérnek)	219	4,55	0,889

3. Táblázat A tudásmegosztási hajlandóság a válaszadók körében (mintaszám, átlag, szórás),
Forrás: saját táblázat

A táblázat eredményei azt mutatják, hogy a megkérdezettek a közeli barátokkal és családtagokkal, és az idegenekkel a legönzetlenebbek, míg a formális kapcsolatot ápoló személyekkel szemben leginkább elvárják az ellenszolgáltatást. Ezen megállapítások tekintetében a minta igen heterogén volt. Megvizsgálásra került, hogy az életkor és az iskolai végzettség alapján található-e valamilyen összefüggés a megállapításokkal, de az ANOVA vizsgálat nem mutatott különbséget e két független változó tekintetében. A nemek közötti különbséget vizsgálva a független 2 mintás t-próba egy esetben mutatott szignifikáns véleménykülönbséget, azaz a távolabbi ismerősök esetében. Így a hölgyek velük szignifikánsan önzetlenebbnek tűntek a férfiaknál, habár a minta mértet jelentősen eltért.

A kutatás vizsgálta azt is, hogy a jelenlegi munkahelyén, tevékenységi területén milyen mértékben várja el a válaszadó a segítséget a feladatok megoldásakor. Válaszadók 72,6%-a a feladattól függően várt el segítséget, 13,2%-uk csak minimális segítséget remélt, míg például 4,1%-uk nyilatkozta, hogy szeret önállóan rájönni a megoldásokra. A kereszttábla elemzéssel végzett vizsgálat során kitért, hogy a nők és a férfiak között e tekintetben nem volt szignifikáns véleményeltérés (Pearson-féle Khi-négyzet próba. 1,943 df: 4 szign.: ,746 $p>0,05$). Hasonló lett az eredmény a végzettségeket tekintve is (Pearson-féle Khi-négyzet próba. 4,037 df: 8 szign.: ,854 $p>0,05$).

A válaszadók 19,6%-a mindenképpen igényli, hogy egy új, vagy leendő munkahelyén legyen mellette egy mentor hosszabb ideig (minimum 6 hónap), 65,3%-uk csak rövid ideig vár el ilyen segítséget, míg 15,1%-uk nem venne igénybe ilyen lehetőséget. A nemek tekintetében e kérdésben sem lehetett tapasztalni vélemény különbséget. A Pearson-féle Khi-négyzet próba eredményei a következők voltak: ,505 df: 2 szign.: ,777 $p>0,05$, azaz például a férfiak 13,5%-a, míg a nők 15,7% nem szeretné a mentori segítséget, míg hosszabb ideig a nők 20,5%-a a férfiak 17,3%-a igénybe venné. A végzettséget vizsgálva a Khi-négyzet próba szignifikáns különbséget mutatott, de a próba nem volt megbízható, mert a cellák 33%-ában volt az elvárható érték kisebb, mint 5.

A mentori rendszer működését a válaszadók 42%-a hasznosnak tartja, 55,3%-uk nem vett részt ilyen rendszerben, míg 2,7%-uk a megkérdezetteknek úgy válaszolt, hogy nem érzi támogatónak ezt a lehetőséget. Azokban az esetekben, ahol dolgoztak már a mentorral a megkérdezettek, a többség baráti kapcsolatban volt a mentorjával (29,3%), mintegy 35,9%-uk úgy ítélte meg, hogy támogató volt a kapcsolatuk, ám 8,7%-uk ugyanakkor arról számolt be, hogy kimondottan szigorú munkakapcsolat volt közöttük. A közös munka során azok, akik részt vettek ilyen mentori programban arról nyilatkoztak, hogy 64,8%-uknál a mentor mindig segített, ha bármilyen kérdésük volt, 24,2%-uk esetében többnyire segítőkész volt, 9,9%-uknál néha segített nekik, míg 1 fő arról számolt be, hogy nem volt támogató a mentor. A mentori kapcsolat a többségnél 63,8%-uknál maximum 3 hónapig tartott, 26,6%-uk három hónaptól egy évig terjedő időszakig volt folyamatos kapcsolatban a mentorával, 8-an jelezték, hogy egy évnél is hosszabb ideig dolgoztak együtt, míg 1 fő tett arról említést, hogy 3 évnél is hosszabb volt a mentorával a közös munka.

Végezetül a vizsgálat kitért arra, hogy a nemek és a végzettség tekintetében található, e mentori gyakorlatot megítélését illetően eltérő vélemény. Az elemzésbe csak azok kerültek be, akik részt vettek ilyen programban, azaz rájuk szűkített a mintát. Az eredmények azt mutatják, hogy sem a mentori rendszer működését illetően, sem a mentorral végzett közös munka megítélésében nem volt szignifikáns eltérés a nemek között, a végzettség és az életkor alapján.

Összefoglaló

Jelen tanulmány a múlt évben, nem reprezentatív mintán végzett kutatás néhány eredményét mutatta be. A vizsgálatok tükrében elmondható, hogy a mintában résztvevők között a tudásátadási hajlandóság közepes, míg az átadott információért történő elvárások differenciáltak. A mentori program megítélése azok között, akik részt vettek már ilyen programban igen pozitív, mintegy 93,8%-uk nyilatkozott úgy, hogy igen hasznosnak itéli, ezt a tudástranszfer módot. Ehhez valószínűleg az is hozzájárult, hogy a résztvevők többsége tényleges segítséget kapott a mentorjától, és rendszeresen számíthatott a munkájára.

A vizsgálat arra is kitért, hogy elsősorban a nemek és végzettség alapján, illetve az életkort tekintve található a tudásátadást tekintve bármilyen szignifikáns különbség. Az eredmények azt igazolták,

hogy alapvetően a nők önzetlenebbek e tekintetben, mint a férfiak (igaz, a minta mérete jelentősen eltérő volt), és az életkor növekedésével a tudásátadási hajlandóság erőteljesebb, míg végzettség nem mutatott a mintánkban szignifikáns befolyást. A mentori gyakorlatot megítélését illetően a nem, a végzettség, és az életkor, mint független változók tekintetében nem volt szignifikáns különbség kimutatható.

A vizsgálati eredmények habár nem tekinthetők reprezentatívnak, de információt adtak a tudásátadási hajlandóságról és a mentori gyakorlat megítéléséről az adott minta tükrében, és igazolták egy további kutatás szükségességét, amely a hazánkban megvalósuló szervezeti mentor gyakorlat megismerését és feltérképezését célozhatja majd meg.

Felhasznált irodalom

- Alavi M. (2000): *System for Management Organizational Knowledge*. The Organizational Change Program for the CGIAR Centers. Washington
- Arogundade, O. (2011): Mentoring and Leadership Succession in Industries and Organizations. *IFE PsychlogIA 2011 Supplement*. pp. 180-187.
- Bencsik Andrea (2009): *A tudásmenedzsment emberi oldala*. Z-Press Kiadó Kft. pp. 1-269.
- Harvey, M.-McIntyre N.-Heames J. T.-Moeller M. (2009): Mentoring Global Female Managers in the Global Marketplace: Traditional, Reverse and Reciprocal Mentoring. *The International Journal of Human Resource Management*. Vol. 20. No. 6. June, 2009. pp. 1344-1361.
- Csehné Papp I. (2013): A munkaerőpiac igényeinek megfelelő oktatási rendszer?, *Vzdelávanie, vyskum a metodologia (Oktatás, kutatás és módszertan)*, szerk. Karlovitz J T, Torgyík J, International Research Institute, Komarno, pp. 650-657,
- Haynes, R.-Gosh, R. (2008): Mentoring and Succession Management: An Evaluative Approach to the Strategic Collaboration Model. *Review of Business*. 28: pp. 2-12.
- Kram, K. (1985) *Mentoring at Work*. Boston: Scott, Foresman
- Kovács Sz. (2013): *Jobb kapni, mint adni? Fiatalok a mentori rendszerben*. szakdolgozat pp. 1-79.
- McInerney C. (2002): KnowledgeManagement and the Dynamic Nature of Knowledge. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*. 53 (12), pp. 1009-1018
- Nonaka I.- Takeuchi H. (1995): *The Knowledge Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovations*. Oxford University Press, New York. pp. 1- 114.
- Polyák Zoltánné (2011): *Tudásmenedzsment és szervezeti tanulás, mint a kis-és középvállalatok sikerfaktora*. Doktori értekezés. pp. 1-296.
- Stevens H. R. (2010): Managing Human Capital: How to Use Knowledge Management to Transfer Knowledge in Today's Multi-Generational Workforce. *International Business Research*. 2010 July Vol.3. No.3. pp. 77-83.
- Tripti S.- Premarajan R.K. (2007): Antecedents to Knowledge Transfer: Trust and Culture. *South Asian Journal of Management*. pp. 95-105.

A projektek megkerülhetetlensége

A projektek jelenléte egy szervezet életében egyértelmű jele annak, hogy a szervezet változáson megy keresztül¹¹⁸, amivel meg akar felelni a környezet és a jövő elvárásainak. A projektek változatos indíttatással és formában jelennek meg a szervezetek életében. Ide tartoznak a különböző pályázati forrásokból finanszírozott fejlesztések is. Magyarországon például a Nemzeti Fejlesztési Terv keretében 1.243 milliárd forint, az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretében (2007-2013) ennek többszöröse, mintegy 8.200 milliárd forint állt rendelkezésre. A hét év alatt több mint 120.000 pályázat (projekt-terv) érkezett be, aminek a fele elnyert valamilyen támogatást¹¹⁹. Az Európai Szomszédsági és Partnerségi Támogatási Eszközhöz 11.181 millió euró keretösszeget rendeltek¹²⁰. A források és finanszírozási formák sorának ismertetése túlmutat a tanulmány keretein, a fenti adatokkal csupán utalni szeretnénk arra a tényre, hogy a pályázati forrásokkal a projektek megkerülhetetlenül részei lettek a hazai és nemzetközi gondolkodásnak egyaránt. A források csábítóak, a pályázáshoz különböző útmutatók, sőt képzések is elérhetők, azonban a projektek megtervezésére és szakszerű végrehajtására nincs minden szervezet felkészülve. Véleményünk szerint a 2014-2020 tervezési időszak sikerességének alapvető feltétele, hogy fejlődjön a projektmenedzsment kultúra.

Tanulmányunkban a pályázati projektek érintettjeinek kezelésével, mint kritikus területtel foglalkozunk. Az érintettek meghatározása, elvárásaik megismerése és érdekeik figyelembe vétele gyakran nem kap kellő figyelmet, ami fontosságát és hatását tekintve ahhoz hasonlítható, mintha egy ház nem kapna alapot.

A projekt sikeressége

Projektnek tekinthető minden olyan tevékenység, amely egy szervezet számára olyan egyszeri és komplex feladatot jelent, amelynek teljesítési időtartama (kezdés és befejezés), valamint teljesítésének költségei meghatározottak és egy adott eredmény (cél) elérésére irányul¹²¹. Más meghatározásokat¹²² is figyelembe véve a projekt karakterisztikus vonásait a következőkben lehet összefoglalni:

- egyszeri, nem ismétlődő erőfeszítésről van szó, nem a folyamatosan végzett termelési-szolgáltatási tevékenységekről,
- egyedi, újszerű, addig nem ismert vagy létező eredményt állít elő (legalább a szervezet és a megrendelő számára újdonságtartalma van),
- időben behatárolt, jól definiált kezdő és befejezési időpontja van,
- megszokottól eltérő munkamódszereket és munkaszervezést igényel.

A projekt előre meghatározott korlátok között valósul meg, sikeres végrehajtásról első megközelítésben akkor beszélhetünk, ha sikerül e korlátokon belül maradni, aminek biztosítása a projektmenedzsment feladata. A korlátok a projekt fogalmából adódnak:

- projekt megvalósítása határidőn belül,

¹¹⁶ egyetemi docens, Miskolci Egyetem Vezetéstudományi Intézet, szvblaci@uni-miskolc.hu

¹¹⁷ ügyvivő szakértő, Miskolci Egyetem Minőségbiztosítási Iroda, kkkleva@uni-miskolc.hu

¹¹⁸ David I. Cleland: *Project Management: Strategic Design and Implementation*. McGraw-Hill Professional Publishing, New York, 1999. 560.

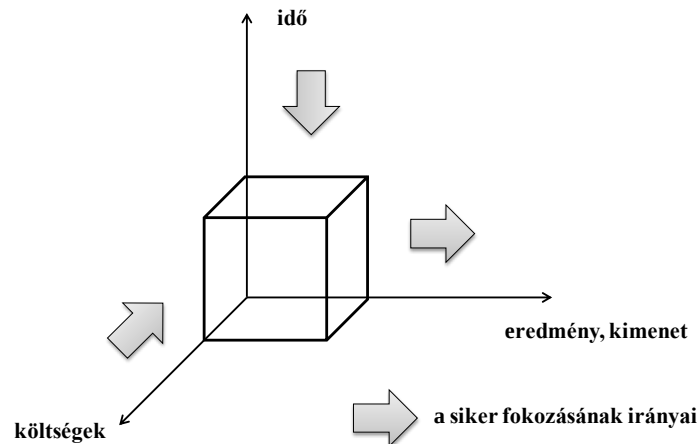
¹¹⁹ lakossag.szechenyi2020.hu

¹²⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2006/1638/EK rendelete az Európai Szomszédsági és Partnerségi Támogatási Eszköz létrehozására vonatkozó általános rendelkezések meghatározásáról.

¹²¹ Görög Mihály: *Általános projektmenedzsment*. Aula Kiadó, Budapest, 2003. 190.

¹²² Részletesen foglalkozik a kérdéssel Eric Verzuh: *Projektmenedzsment*. HVG Kiadói Zrt., Budapest, 2006. 425.; Papp Ottó: *Projektmenedzsment a gyakorlatban*. LSI Oktatóközpont, Budapest, 2005. 402.

- projekt megvalósítása a költségkereteken belül,
- kitűzött eredmény megfelelő minőségű létrehozása (funkcióban és teljesítményben egyaránt).

1. ábra: A projektháromszög sikertényezői¹²³

A projekt azonban soha nem függetleníthető gazdaszervezetétől, azaz valamilyen társadalmi-gazdasági szerveződés céljait szolgálja. A fenti sikertényezőkön túl, általánosságban a sikerességet abban lehet meghatározni, hogy a projekt minél teljesebben megfelel az érintettek elvárásainak. Nem elégséges tehát az a megközelítés, hogy sikerről beszélhetünk, ha a projekt eredményének felhasználója (megrendelője) időben, megfelelő költségen jut hozzá a várt eredményhez. A gyakorlatban bonyolult belső és külső érdekrendszernek kell megfelelni, ami társadalmi, szervezeti és egyéni elemeket egyaránt magában foglal:

- a megrendelő és a végső felhasználó eltérhet egymástól, és utóbbinak is meg kell felelni, mert a felhasználó elégedetlensége a megrendelő elégedetlenségét vonja maga után,
- a megrendelő és a felhasználó mellett más érintettek igényeit is figyelembe kell venni (finanszírozó, projektmenedzsment, jogi és gazdasági szabályozó szervek, munkatársak stb.),
- a projekthez kapcsolódó személyes és szervezeti érdekek eltérése a résztvevők motivációjának csökkenéséhez, vagy a szervezeti célok megvalósulásának csorbulásához vezethet,
- a projekt megvalósításának erőforrás-szükségletét össze kell hangolni a szervezet napi működésével, gondoskodni kell az erőforrások megosztásáról,
- az igények és elvárások egy része egzakt módon definiált, mások azonban látens módon rejtve maradnak.
- a projekt viszonylag hosszabb időszükségletéből adódóan előfordulhat, hogy változnak a felhasználói elvárások vagy a külső körülmények, így az eredetileg tervezett termék vagy szolgáltatás már nem képes az igényeket kielégíteni.

A projekt érintettjeinek meghatározására, valamint kezelésükre a későbbiekben részletesen kitérünk, a kihívások és megoldások meghatározásához azonban szükségesnek látjuk előzetesen a pályázati projektek sajátosságait áttekinteni.

Pályázati projektek sajátosságai

Egy projekt életciklusát¹²⁴ a kezdeményezés, tervezés, végrehajtás, nyomon követés és zárás általános szakaszaival lehet leírni. A pályázati forrásokból megvalósuló projektek is követik ezt a logikát, azonban a projektmenedzsment folyamatok tartalma sajátos megközelítést és értelmezést kíván. A kritikus területek:

- Projekt feltételei és tervezése: a projekt megvalósítója szakmailag és pénzügyileg is külső (mindenképpen szervezeten kívüli) fél felé tartozik felelősséggel, általában egy átfogó program

¹²³ Berényi László: Projektek szerepe a szervezetben. In *A minőségfejlesztés új útjai*. Szerkesztette Róth András. Verlag-Dashofer Kiadó, Budapest, 2013. 5.6.1. fejezet.

¹²⁴ Eric Verzuh: *Projektmenedzsment*. HVG Kiadói Zrt., Budapest, 2006. 425.

megvalósításának részeként. A projekt céljainak és tevékenységeinek kialakításakor prioritást élveznek a program elvárásai még akkor is, ha az a megvalósító számára nehezen vagy egyáltalán nem értelmezhető. Tipikus példa a tervezésénél a kötelezően előírt célcsoportok és indikátorok vállalása.

- **Érintettek felelőssége és szerepe:** a projekt menedzselésével és megvalósításával foglalkozó belső szereplőket a tervezés során véglegesíteni, nevesíteni kell, aminek megváltoztatása hosszadalmas procedúra, ráadásul külső jóváhagyáshoz kötött. A megrendelő szerepe nem jelenik meg tisztán, azt részben a finanszírozó, részben a végrehajtó (gazda) szervezet tölti be. Formálisan megoldást jelent, ha a szervezet első számú vezetője a megrendelő, ez azonban szerepkonfliktusokhoz vezethet, mert a felhasználó és a megvalósító szervezet érdekeit egyszerre kell(ene) képviselnie.
- **Szervezeti keretek:** A pályázati projekt kiírása megkövetelhet olyan érintetteket és szerepköröket, amelyek idegenek a megvalósító szervezet struktúrájától és szabályozásától. Projektet ritkán futtató szervezetek számára ezek hatékony és szakszerű megoldása gondot jelenthet, a hasonló projektekkel gyakran dolgozók viszont intézményesíthetik a szükséges szaktudást.
- **Ellenőrzés, nyomon követés:** a projekt nyomon követésének és ellenőrzésének eljárása annak rendszeressége, módszere és tartalma is külső érintett által meghatározott. A nyomon követés belső eszközeit a duplikációk elkerülése érdekében a külső elszámoláshoz igazítják, ezzel felrúgva a szervezeti szokásokat. Az ellenőrzés kitér az előrehaladásra, a források hatékony felhasználásra stb., azonban az összemérés alapja nem a szervezeti elvárásokból és teljesítménymutatókból levezetett.
- **Változások követése:** a változások jóváhagyása szervezeti hatáskörön kívül esik, továbbá figyelembe kell venni, hogy a változás nem okozhat ütközést a kiírásnak keretet adó program céljaival.

A program és a projekt képviselőinek feladatait a pályázati projekt folyamata mentén az 1. táblázat foglalja össze.

Kiíró (szponzor) szerepe	Folyamat	Pályázó (szervezet) szerepe
Célok és feltételek meghatározása, tájékoztatás	Pályázat kiírása	Kiírások szisztematikus nyomon követése
Pályázó kérésére információadás	Döntés a pályázaton való indulás előkészítéséről	Pályázati feltételek és célok részletes áttekintése, érintettek azonosítása, belső lehetőségek feltárása, továbbá annak vizsgálata, hogy a pályázat mennyire illeszkedik a szervezet elképzeléseihez (projekt relevanciájának megállapítása)
-	Kezdeményezés	Projektalapítás (okirat elkészítése), belső célok, résztvevők és egyéb érintettek és feladatok kijelölése
Tervezési módszerek biztosítása, pályázó kérésére információadás	Tervezés	A pályázati és szervezeti célokkal harmonizáló tevékenységek tervezése (tartalom, ütemezés, költségek, kockázatok); továbbá a felelősségi szabályok kialakítása; megvalósíthatósági tanulmány összeállítása

Pályázat befogadása, ellenőrzése, hiánypótlásra felhívás	Pályázat beadása	Formai és tartalmi megfelelés ellenőrzése, beadás, hiánypótlás
Döntéshozatal, pályázók értesítése, aktív közreműködés a szerződéskötésben	Támogatási döntés és szerződéskötés	Aktív közreműködés a szerződéskötésben, adatszolgáltatás
Finanszírozási forrás biztosítása; Projekt előrehaladási jelentések (PEJ) fogadása, ellenőrzése és összevetése a támogatási szerződéssel	Projekt tevékenységeinek végrehajtása	Erőforrások biztosítása, feladatok végrehajtása, előrehaladás dokumentálása, továbbá esetlegesen önerő biztosítása; PEJ jelentések összeállítása és benyújtása
A kiíró csak különböző (pl. helyszíni) ellenőrzések keretében követi nyomon a projekt előrehaladását, illetve a zárás keretében; továbbá döntést hozni a szerződésmódosításokról	Nyomon követés	Előrehaladás vizsgálata, adatok elemzése, korrekciós döntések meghozása szervezeten belül; továbbá szükség esetén szerződésmódosítások kezdeményezése
Záró PEJ fogadása és ellenőrzése; szükség esetén döntés a szerződés módosításáról	Zárás	Záró PEJ jelentés összeállítása, beadása. Szakmai tevékenységek, illetve a projekt egészének zárása
Fenntartás megfelelőségének ellenőrzése; rendszeres adatszolgáltatás az érintettek számára	Utógondozás, fenntartás	Fenntartás erőforrásainak biztosítása, értékelések elvégzése, utógondozási jelentések összeállítása és benyújtása

1. táblázat: Pályázati projekt folyamatának vázlata¹²⁵

A problémák alapvető oka lényegében az, hogy elsősorban a kiíró elképzeléseinek és feltételeinek kell megvalósulni, a megvalósító (pályázó) szervezet stratégiai célkitűzéseinek megvalósítása másodlagos. Rövid távon ezt a szervezetek nem érzik problémának, mivel az elérhető pénzügyi forráshoz jutás egyéb problémáikra megoldást nyújt. Az alapvető okot nem látjuk megszüntethetőnek, azonban a projektek, programok és a megvalósításban részt vevő szervezetek számára a meglepetések elkerülését jelenti, ha figyelmet fordítanak az érintettek kezelésére.

A projekt érintettjei

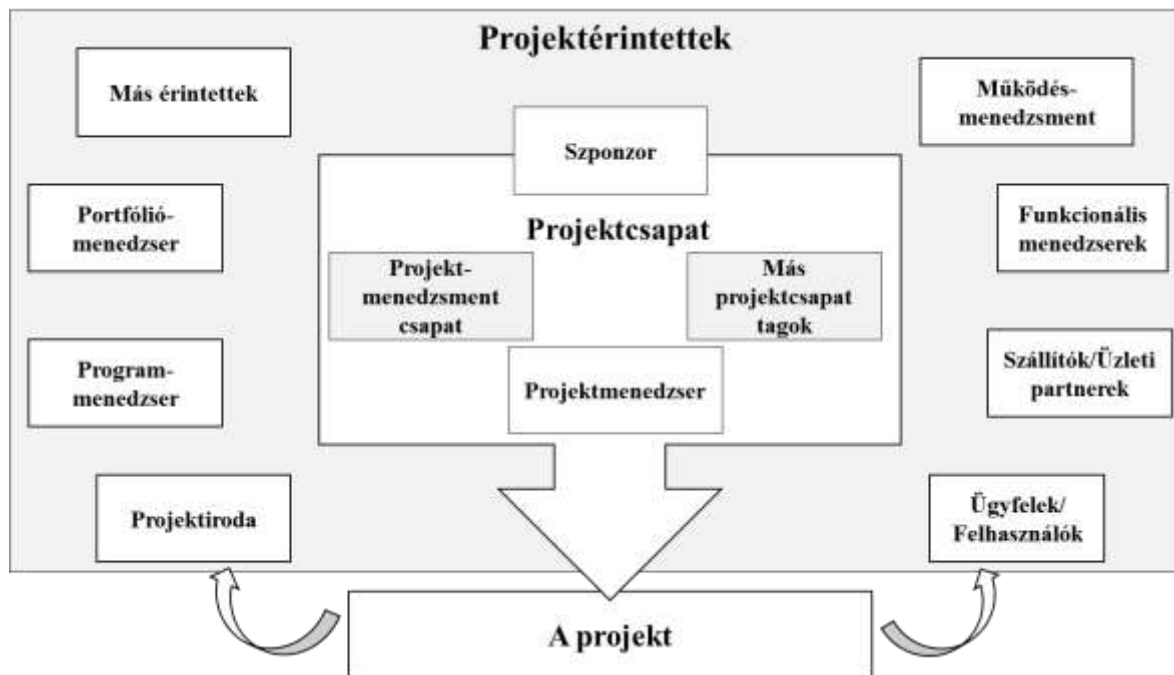
A projekt érintettjeinek (érdekelt fél, kockázatviselő, stakeholder elnevezések is használatosak) köre széles lehet. Ide tartozik minden személy, szervezeti egység vagy szervezet aki aktívan részt vesz a projektben, vagy akinek érdekeit a projekt végrehajtása vagy befejezése befolyásolja. Természetesen az érintettek is befolyással vannak a projekt folyamatára és/vagy annak eredményére¹²⁶. Tapasztalataink alapján az érintettek és elvárásaik meghatározása a projekt életciklusának kritikus feladata, ami kevés figyelmet kap a tervezés során. A projekt terveinek kidolgozása, eredményeinek (sikerének) mérése, illetve az esetlegesen szükségessé váló változtatások a tevékenységekben csak akkor képzelhetők el hatékonyan, ha az érintettek igényeire és elvárásaira épülnek az intézkedések. Minden projekthez egyedileg kell meghatározni, hogy az érintetteket milyen körét kívánja kiszolgálni és kezelni, azonban a gyakorlati tapasztalatok alapján rendelkezésre állnak útmutatók a szereplők meghatározásához. Verzuh¹²⁷ a projekt irányítására és külső kapcsolataira ún. érintetti szerepeket határoz meg. A projektmenedzser és a projektcsapat mellett a projekt termékének megrendelőjét, a projektért hivatalosan felelős szponzort és a menedzsmentet emeli ki. A menedzsment a projekt

¹²⁵ Ligetvári Éva, Berényi László: Pályázati projektek minőségmenedzsmentjének támogatása. *Magyar Minőség*, 2013/8-9. sz. 16-24. alapján

¹²⁶ Ligetvári Éva, Berényi László: A projekt érintettjeinek kezelése. *Magyar Minőség*, 2013/7. 11-19.

¹²⁷ Eric Verzuh: *Projektmenedzsment*. HVG Kiadói Zrt., Budapest, 2006. 425.

gazdáját képező szervezet vezetőit jelenti, akik a végrehajtáshoz szükséges erőforrásokkal eredetileg rendelkeznek. A PMI szabványa hasonló megközelítést mutat be, de részletesebben, figyelembe véve a szervezetbe illesztés lehetőségeit is.

2. ábra: A projekt érintettjeinek rendszere¹²⁸

A szervezeti működés sajátosságait és a külső feleket is számításba véve minden projektnél kezelni kell legalább az alábbi érintetteket:

- Felhasználó (ügyfél, megrendelő): az a személy vagy szervezet, aki a projekt termékét, szolgáltatását (eredményét) használni fogja,
- Szponzor: a projekt pénzügyi erőforrásainak biztosítója,
- Projektmenedzser: a projektcél eléréséért, a projektmenedzsmenetszervezetért felelős személy
- Projektcsapat: a projekt tevékenységeit végrehajtó személyek,
- Projektadminisztráció: a projekttel kapcsolatos formális és dokumentációs feladatokat kezelő személy vagy szervezeti egység,
- Funkcionális és vonalbeli vezetők: azok a szakterületi vezetők, akik projektet megvalósító szervezetnél az erőforrásokkal elsődlegesen rendelkeznek,
- Üzleti partner: olyan szervezeten kívüli személy vagy szervezet, akinek terméke és/vagy tevékenysége hatással van a projektre (például szállító, jogi tanácsadó stb.).

Nagyobb szervezeteknél a fentiekén túl megjelennek:

- Portfólió menedzser, Program menedzser: Szervezeti szinten felelősek azért, hogy a projektek illeszkedjenek a szervezeti stratégiához, illetve egymáshoz is,
- Projektiroda: szervezeti egység, ami változatos feladatokat láthat el, általában a tervezés és háttértámogatás területén.

Az érintettek kezelése

A Project Management Institute PMBOK® szabványának 2013-as kiadása külön tudásterületként foglalkozik az érintettek kezelésével, részletesen és konzekvensen meghatározza az érintettekhez

¹²⁸ A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK® Guide). Fifth edition. Project Management Institute, Newton Square, 2013. 589.

kapcsolódó folyamatokat és a használható technikákat, amelyek segítségével biztosítható érdekeik és elvárásaik magas szintű figyelembe vétele (2. táblázat).

Folyamat	Bemenetek	Eszközök és módszerek	Kimenetek
Projektérintettek azonosítása	Projektalapító dokumentum Beszerzési dokumentumok Vállalat környezeti tényezői Szervezeti folyamatokhoz kapcsoló tudásvagyon	Projektérintett-elemzés Szakértői vélemény Megbeszélések	Projektérintett-nyilvántartás
Projektérintett-menedzsment-tervezés	Projektmenedzsmentterv Projektérintett-nyilvántartás Vállalat környezeti tényezői Szervezeti folyamatokhoz kapcsoló tudásvagyon	Szakértői vélemény Megbeszélések Elemzési technikák	Projektérintett-menedzsment-terv Projektdokumentum-frissítése
Projektérintettek bevonásának menedzselése	Projektérintett-menedzsment-terv Kommunikációmenedzsment-terv Változtatás-nyilvántartás Szervezeti folyamatokhoz kapcsoló tudásvagyon	Kommunikációs módszerek Interperszonális készségek Menedzsmentkészségek	Problémanapló Változáskérelmek Projektmenedzsment-terv-frissítések Projektdokumentum-frissítések Szervezeti folyamatokhoz kapcsoló tudásvagyon frissítései
Projektérintettek bevonásának felügyelete	Projektmenedzsmentterv Problémanapló Munkateljesítési adatok Projektdokumentumok	Információmenedzsment-rendszer Szakértői vélemény Megbeszélések	Munkateljesítési információ Változtatáskérelmek Projektmenedzsment-terv-frissítések Projektdokumentum-frissítések Szervezeti folyamatokhoz kapcsoló tudásvagyon frissítése

2. táblázat: Projektérintett menedzsment¹²⁹

Lehet, hogy egy szervezetnek nincs szándéka vagy lehetősége arra, hogy a fenti folyamatokat teljességében kezelje, mert például nem kezeli azokat a tevékenységeket, amelyek az inputokat szolgáltatják, vagy az kimeneteket felhasználják. Tapasztalataink szerint a projekt sikerének megalapozásához legalább három dokumentált eszközre minden esetben figyelmet kell fordítani:

- érintettek listájának összeállítása (projektérintett-nyilvántartás),
- érintettek pozíciójának elemzése például mátrixok segítségével,
- érintettekkel kapcsolatos akciók és kapcsolattartás kezelésének tervbe foglalása (projektérintettmenedzsment-terv).

¹²⁹ A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK® Guide). Fifth edition. Project Management Institute, Newton Square, 2013. 589.

A pályázat kiírásától a kezdeményezésig tartó folyamatokban kell az érintetteket és elvárásaikat azonosítani, majd ezek ismeretében megvizsgálni a projekt megvalósíthatóságát. A folyamatos egyeztetések, ülések, dokumentumelemzés mellett olyan listát szükséges készíteni, ami segít dokumentálni az érintettekkel kapcsolatos alapvető információkat:

- érintett megnevezése és képviselője,
- érintett hatása a projektre,
- érintett fontossága a projektben,
- érintett elvárásai a projekttel kapcsolatban (leszállítandó termék, információk, dokumentumok stb.),
- a projekt elvárásai az érintettekkel szemben (aktivitás, adatszolgáltatás, forrásbiztosítás stb.).

Ezeket az adatokat összegyűjtve rendszerezhető és akár vizuálisan is áttekinthető, hol vannak közös pontok, átfedések vagy éppen ellentmondások. Az érintettek szerepét segítenek tisztázni a különböző mátrix-elemzések. A besorolási szempontok között szerepelhet a hatalmi (befolyásolási) pozíció, a befolyásolhatóság, érintettség mértéke, projekt támogatásának (vagy blokkolásának) mértéke, részvétel aktivitása stb. E mellett tartalmi és kommunikációs szempontból is célszerű vizsgálni az érintett jelenlegi és elvárt magatartását. Lehetséges kategóriák:

- Ismerő: ismeri a projektet és várható hatásait,
- Ellenálló: ismeri a projektet és várható hatásait, és a változás ellen van,
- Semleges: ismeri a projektet és pillanatnyilag sem támogató sem ellenálló magatartást nem tanúsít,
- Támogató: ismeri a projektet és várható hatásait, és a változás mellett van,
- Vezető: ismeri a projektet és várható hatásait, aktívan elkötelezett a projekt sikeresének biztosításában.

Az eredmények – a kiszorgálni kívánt érdekek és a kapcsolódó stratégiák – rögzítésére szolgál az érintettek kezelésének terve, vagy hasonló célra a projekt alapító dokumentuma is használható. A későbbi félreértések elkerülése érdekében a minden szervezetnél ajánlott figyelmet fordítani az érdekek és elvárások rögzítésére.

Az érintettek érdekeinek kezelése a fentiekkel nem ér véget, komplex menedzselési feladatról van szó, aminek során egyéni és szervezeti érdekeket kell összehangolni. A kiíró célja a minél nagyobb hozzájárulás a program céljainak megvalósulásához, továbbá a források szabályszerű felhasználása (a szervezeti értelemben vett hatékonyság itt nem értelmezhető). A szervezet célja a tevékenységek megvalósítása, továbbá a források olyan felhasználása, ami a szervezet és tagjai számára a leghatékonyabb. A személyes célok közül a jövedelemhez jutást lehet kiemelni.

A célrendszerek eltéréséből adódó problémák a gyakorlatban fokozottan jelennek meg, ha a projekt kivitelezésben jogilag független alvállalkozók is részt vesznek. Ilyenkor a célok összehangolása a projekt sikeressége érdekében – még alapos minőségbiztosítási intézkedések esetén is – nagyfokú bizalmat igényel a partnerek között. Az alvállalkozó már „csak” a szerződésében rögzített eredményért felel, számára a program és projekt céljai nem relevánsak.

Az indikátorok korlátozó hatása

A pályázati projekthez készítendő megvalósíthatósági tanulmánynak tartalmaznia kell a közvetlen és közvetett célcsoportok körét, be kell mutatnia érdekeiket, elvárásaikat és a rájuk gyakorolt hatást is. A célcsoport fogalma nem azonos az érintettel, azonban lefedi az érintettek egy jelentős részét. A pályázat elbírálásakor ez alapot jelent a tervezett tevékenységek indokoltságának vizsgálatához, azonban a projekt megvalósítása során szerepe csökken. Az információt az indikátorokban kell mérhető és ellenőrizhető módon rögzíteni. Problémát az okozhat, ha:

- a finanszírozás elnyeréséhez szükséges bizonyos vállalásokat tenni, amelyek területe vagy mértéke nincs összhangban a szervezet stratégiai elképzeléseivel,
- a kedvezőbb elbírálás reményében átgondolatlan, túlzó vállalásokat tesz a pályázó,
- a hatásokra vonatkozó vállalások függetlenek a szervezet és a projekt teljesítményétől.

Nem akarjuk megkérdőjelezni az indikátorok fontosságát a projekt előrehaladásának és a sikeresség mérésében, csupán arra akarunk rávilágítani, hogy rajtuk keresztül a projektgazda rögzíti a projektre vonatkozó elvárásokat: pályázati projekt esetén gyakorlatilag ezek válnak teljesítési céllá. Ha az indikátorok nem az érintettek elvárásaira vezethetők vissza, akkor teljesítésük konfliktusokhoz vezet. Határon átnyúló projektek megvalósítása esetén azzal is számolni kell, hogy hasonló érintetti csoportok eltérő elvárásokkal jelennek meg, illetve a jogszabályi követelmények miatt másképpen lehet (kell) reagálni a felmerülő problémákra. A helytelenül megfogalmazott indikátorok belső konfliktusok forrásai lehetnek, így a projekt sikeres megvalósítását nehezítik azzal, hogy érintettek egy vagy több csoportjánál az elvárásaik teljesülése csorbul.

Konklúzió

A sikeres pályázati projekt a megvalósító (pályázó), a kiíró (finanszírozó), és a felhasználó közös célja. Minden projektre igaz, hogy a tervezés és a megvalósítás során különböző, egymással részben szemben álló érdeket kell összehangolni, a pályázati projekt esetén azonban számos speciális eljárási sajátosságot is figyelembe kell venni. A sikerességnek számos tényezője van, ezek közül csak az egyik a projekt érintettjeinek kezelése. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a kérdés sokszor kevesebb figyelmet kap a szükségesnél, így a projekt tervezett tevékenységeinek végrehajtása során „meglepetések” érik a projektmenedzsmentet. Tanulmányunkban a kapcsolódó sajátosságokat vesszük számba és javaslatot teszünk olyan technikák alkalmazására, amelyek általánosan alkalmazhatók. A projekt érintettjeinek azonosítása, szerepük és pozíciójuk tisztázása, továbbá bevonásuk kezelésének előzetes tervezése alapot nyújt az indikátorok és a tevékenységek tervezéséhez.

Összefoglaló

A különböző pályázatok a szervezetek egyik legjelentősebb finanszírozási forrásává váltak az elmúlt években. A hozzájuk kapcsolódó projektek behálózák és meghatározzák mindennapjainkat. A szervezet többsége úgy találkozik e kihívással, hogy nem rendelkezik sem általános sem speciális tapasztalatokkal a projektek irányításában. Tanulmányunkban a pályázati és nem pályázati projektek összevetésével útmutatót kívánunk nyújtani a felkészüléshez, rámutatva az általános projektmenedzsment ismeretektől eltérő megoldások szükségességére. Kitérünk a projekt folyamatára, kritikus tényezőire, továbbá olyan módszerekre és eszközökre, amelyek segítségével a szervezetek széles köre számíthat nagyobb sikerre. Központi kérdésnek tartjuk a projekt érintettjeinek azonosítását és igényeik integrálását, mivel az meghatározza az alapvető célokat és a tevékenységek rendszertét egyaránt.

Források:

- A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK® Guide). Fifth edition. Project Management Institute, Newton Square, 2013. 589.
- Az Európai Parlament és a Tanács 2006/1638/EK rendelete az Európai Szomszédsági és Partnerségi Támogatási Eszköz létrehozására vonatkozó általános
- Berényi László: Projektek szerepe a szervezetben. In A minőségfejlesztés új útjai. Szerkesztette: Róth András. Verlag-Dashofer Kiadó, Budapest, 2013. 5.6.1. fejezet.
- David I. Cleland: Project Management: Strategic Design and Implementation. McGraw-Hill Professional Publishing, New York, 1999. 560.
- Eric Verzuh: Projektmenedzsment. HVG Kiadói Zrt., Budapest, 2006. 425.
- Görög Mihály: Általános projektmenedzsment. Aula Kiadó, Budapest, 2003. 190.
- Ligetvári Éva, Berényi László: A projekt érintettjeinek kezelése. Magyar Minőség, 2013/7. 11-19.
- Ligetvári Éva, Berényi László: Pályázati projektek minőségmenedzsmentjének támogatása. Magyar Minőség, 2013/8-9. sz. 16-24. alapján
- Papp Ottó: Projektmenedzsment a gyakorlatban. LSI Oktatóközpont, Budapest, 2005. 402.

Bevezető

A tudás iránti vágy felkeltésének és a maradandó tudás megszerzésének egyik leghatékonyabb útja a kutatás. A kutatás folyamatában a kutató önálló, egyéni tanulást végez, amely nem merül ki a tantárgyi tanulásban, hanem annál sokkal teljesebb, átfogóbb, élményekben gazdagabb tevékenységet jelent. A tanulmány kitér az általános iskoláskorúak kutatásra nevelésének kérdéseire a tudás megszerzése és a tudásban való fejlődés szempontjából.

A tudás megszerzésének, avagy a kutatásra nevelésnek elméleti kiindulópontjai

Az általános iskoláskorú tanulók kutatásra nevelésének kérdése már az 1970-es években felvetődött Zsolnai József¹³⁰ nézete alapján. Zsolnai József azt állította, hogy már kisiskolás kortól, tíz évesen is lehet kutatni, vagyis a tudás megszerzésének ez az útja nem csupán az egyetemek privilégiuma. Kiemelte, hogy az általános iskolában a tanulókat kutatásra, a tudományok művelésére is meg kell tanítani, vagyis nem elegendő, ha csak a mások által leírt vizsgálati eredményekkel ismertetjük meg őket tényszerűen. A kutatási folyamatban való aktív részvétel erősíti a motivációt a tudományterületek, az egyes tantárgyak iránt.

Zsolnai az elméletét a gyakorlatban is bizonyította akciókutatás keretében Zalabéren. A kutatás két nagyobb részből állt: az elsőként azt kívánta igazolni 1998-2003 között, hogy már a tízéves kortól lehetséges a kutatás, 2004 és 2008 között pedig tudományos tevékenység szerepének, a tudás újszerű megismerésének vizsgálata zajlott a közoktatás keretei között. A kutatás folyamatában megfigyelhető a fejlődés a kognitív képességeken túl, többek között a szakmai kommunikáció, az érvelési kompetenciák szintjén is. A kutatás eredményeiről Zsolnai József 2004-ben a *Magyar Tudományban* publikált.¹³¹

Az általános iskolás tanulók kutatási tevékenységének megszervezése, működtetése

Zsolnai József az akciókutatást egy fővárostól távoli településen akarta elsőként kipróbálni, hogy véletlenül se kerüljenek válogatott gyerekek a mintában. Így esett a választás Zalabérre, ahol Értékközvetítő és Képességfejlesztő Program (ÉKP) szerint működik az iskola.¹³²

Zsolnai József elvárásokat fogalmazott meg az akciókutatásban résztvevőknek:

- eligazodnak a tudományos életben,
- követik a legfrissebb tudományos eredményeket,
- tájékozottak pl. a könyvtárhasználatban, a szövegértelmezésben,
- tudománytani, kutatásmódszertani kurzusokon vesznek részt.

A kutatni kívánó diákok a megalapozott szaktudású témavezetőjük segítségével megkezdtek a munkát.

A széleskörű szakirodalom gyűjtése érdekében a tanulók Zalaegerszegre (is) utazhattak, könyvtárakba látogattak, az interneten gyűjtötték az információkat, sőt térségük kutatóival is felvették a kapcsolatot. Mivel a kutatás időigényes, ezért a tanulók felmentést kaptak abban az időszakban az iskolába járás alól. (A tananyagot bepótolták.) A kutatási eredmények több hónapos kitartó munka után elkészültek. Elmondható, hogy az 1997/98-as tanévben lefolytatott akciókutatás igazolta, hogy már általános iskolás korban (9-14 év között) is lehetséges a kutatásra nevelés és nemcsak az egyetemek privilégiuma. A vizsgált tanévben bekapcsolódó tanulók munkája bizonyította a tudományos alkotásra nevelés eredményességét. A következő tanévben a programot kiterjesztették

¹³⁰ Forrás: Zsolnai József: *A tudomány egésze*. Műszaki Kiadó, Budapest, 2005. 2-31.

¹³¹ Bognárné Kocsis Judit: *Pedagógiai kutatások módszertana és statisztikai alapjai*. Veszprém, Pannon Egyetemi Kiadó, 2014. 14-16.

¹³² A KGyTK történetének forrása: Kiss Albert (2009): *Tudományos diákkör az általános iskolákban – Zalabér szerepe az első 10 évben*. Pannon Egyetem ÉKP Központ, Pápa

a környező iskolákra is és így összehasonlíthatóvá váltak a zalabéri iskolával. Az összevetés eredménye azt mutatta, hogy a zalabéri tanulók magabiztosabbak, a kutatott kérdéskört körültekintőbben dolgozták fel. A program eredménye után Zsolnai országos szinten népszerűsíteni kezdte a tudományos diákköri munkát.

2003-ban az Oktatási Minisztérium az Oktatási Közlönyben közzétette a komplex tanulmányi verseny kategóriában a Kutató Gyermekek Tudományos Konferenciája (KGyTK) elnevezéssel a programot. Ebben az évben már 351 általános iskolás diák jelentkezett a kutatómunkára.

A KGyTK főbb elemei:

- 15-30 oldalas kutatási beszámoló leadása – mikrokutatás vagy ismeretterjesztő kategóriában,
- a kutatás szóbeli bemutatása 10-15 percben zsűri előtt (ppt segítségével),
- az egyes fordulók alkalmával a zsűri által feltett spontán kérdésekre válaszadás,
- iskolai, megyei, regionális és országos szintű versenyeken való megmérettetés.

Az általános iskolás tanulók életkori sajátosságainak, szükségleteinek és kutató tevékenységének összefüggései

Az általános iskolás korosztály életkori sajátosságainak megfelelően számos tevékenységgel motiválható. Az alábbi táblázatban (1. táblázat) a kutatás, a kutatási tevékenység szempontjából vizsgáljuk meg, hogy milyen szükségleteket elégít/elégíthet ki e korosztály számára ez a folyamat.¹³³

Motiválás típusa	A motiválás tevékenysége a kutatás során
közlési szükséglet	szövegalkotás, a kutatás szóbeli bemutatása
felfedezési vágy	a kutatás során nyert új információk
versengési szükséglet	a nagyszámú jelentkezés miatt ez folyamatosan jelen van
teljesítmény elismerése, a siker	kutatási beszámoló elkészítése, annak pozitív értékelése
önálló tanulás	döntési helyzetekben önálló döntések meghozatala
önkifejezés szükséglete	önálló alkotás
életszerűség szükséglete	ismeretterjesztő szövegek, szakszövegek olvasása, feldolgozása, könyvtárhasználat megtanulása stb.
szeretlenségi szükséglet	a kutatás bemutatása a zsűrinek, közönség előtt
élményszerűség szükséglete	kísérletezés, empirikus tapasztalatok begyűjtése, interjúk készítése stb.

*1. táblázat A kutatási tevékenység során jelentkező tevékenységek és a szükséglet összefüggései
(Készült: Zsolnai, 2010, 185 táblázat felhasználásával)*

A táblázat alapján jól látható, hogy az általános iskoláskorúak számára számos életkori sajátosságot, szükségletet kielégít a kutatási tevékenység.

A pedagógus, illetve a szülők szerepe a tudásalapú fejlődésben

Kijelenthető, hogy az általános iskoláskorban történő fejlesztés igényli a felnőtt, a pedagógus segítségét. A tanulásirányítás része a nevelésnek, amely komoly felkészültséget, tervszerű, céltudatos, következetes munkát jelent.

A tanuló sikere vagy éppen a sikertelensége nagyban függ a pedagógus tárgyi, módszertani tudásától, de a személyiségétől is, hiszen fontos, hogy bátorítani, motiválni tudja a tanulót a kívánt cél eléréséig. A szülők szintén sokat segíthetnek, hozzáadhatnak az eredményes teljesítéshez, mivel megerősítő,

¹³³ Zsolnai József: *Egy gyakorlatközelítő pedagógia*. PE MFTK, Pápa, 2010. 182-189.

kiegészítő funkciójuk van/lehet a tudás megszerzésének folyamatában. A tanulásirányításnak hat munkaszakasza¹³⁴ van Zsolnai József szerint:

1. motiválás,
2. tanulásszervezés,
3. döntés,
4. feladatadás és feladatmegoldás,
5. ellenőrzés,
6. értékelés.

A pedagógusok akkor tudják hatékonyan ellátni a tanulásirányítás feladatkörét, ha tisztában vannak mindegyik munkaszakasszal és következetesen alkalmazzák is. A kutatásban való mentoráláshoz, segíteshez a pedagógusoknak is szükség van tehát tudományelméleti, kutatásmódszertani felkészültségre, folyamatos szakmai megújulásra.

A pedagógus iskolai szakmai tevékenysége¹³⁵ több formában megnyilvánulhat:

- lehet adaptálás, azaz amikor egy már meglévő anyagot saját maga számára felhasználhatóvá tesz, ha szükséges azt átalakítja (pedagógiai adaptálásról akkor beszélünk, amikor a pedagógusok kézhez kapott tankönyvekből, taneszközökből dolgoznak);
- lehet alkotás, azaz eredeti, új mű létrehozása pl. művészeti tevékenység – a pedagógus önkifejezése.

A pedagógus alkotó tevékenysége lehet:

- egyéni alkotás: a pedagógus személyes, önálló munkája pl. saját készítésű mérőeszköz vagy oktatási segédeszköz;
- közös alkotás: a tanulóval közös tevékenység eredménye pl. tudományos diákköri munka, kutatási beszámoló, azaz a tanulónak a pedagógus irányításával létrejött műve.

A pedagógiai alkotáshoz, alkotó folyamathoz a tanár tudása, motiváltsága mellett fontos szerepe van az iskolai alkotó, innovatív légkörnek, amely nagyban segíti/segítheti a munkát.¹³⁶

A szülők szerepe kiterjedhet ugyan a tanulásirányítás mind a hat szakaszára, de leginkább a motiváló szerepüket emelném ki. Emellett fontos hangsúlyozni a nyugodt, elfogadó családi légkör meghatározó szerepét is, amelyben felszabadultan, örömmel végezhetik feladatukat a tanulók.

A 2013. évi KGyTK országos döntőjére bejutott tanulók munkáinak vizsgálata

A 2013. év KGyTK országos döntőjébe¹³⁷ 28 fiú és 22 lány jutott be, összesen 50 versenyző vett részt a konferencián. A fiúk-lányok aránya a vizsgált évben viszonylag kiegyenlített (56% és a 44%), a fiúk részvételi aránya egy kicsit magasabb.

Az országos fordulóra bejutott tanulók évfolyamonkénti megoszlása jól mutatja (1. ábra), hogy a legaktívabb évfolyam a 6. és a 7. osztály. A 4. és a 8. osztály csak kicsivel marad le. A vizsgált 2013-as évben a 3. osztályosok voltak a legkevesebben, de ez érthető, hiszen még bátortalanok, csak a legmerészebbek jelentkeznek a versenyre.

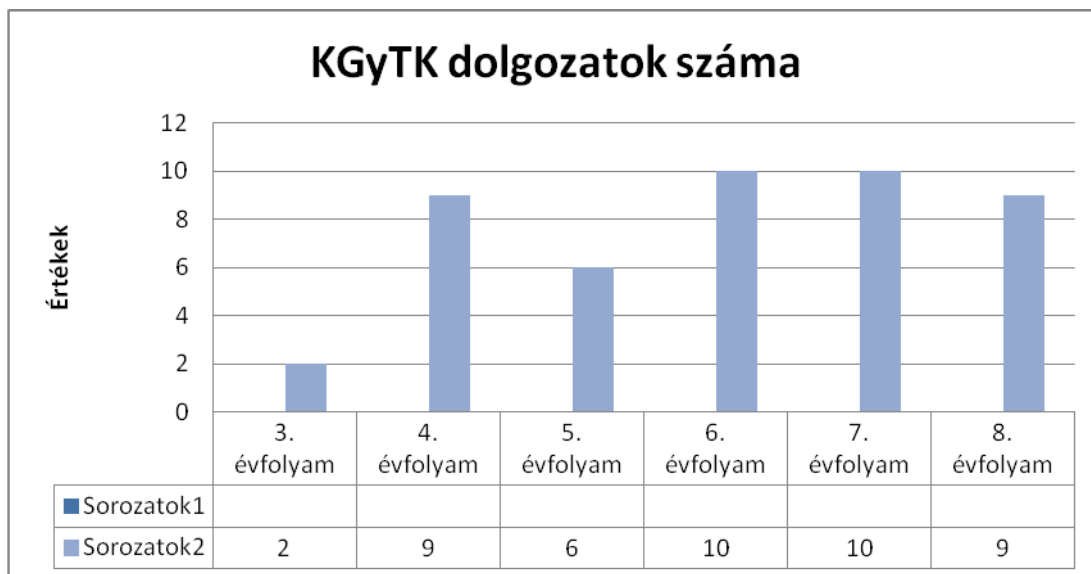
A KGyTK fordulókra két kategóriában lehet indulni, a tanulók választhatnak: az ismeretterjesztő és a mikro kutatás közül. A 2013. évben lényegesen nagyobb (64%) azon tanulók aránya, akik az empirikus kutatás mellett döntöttek. Az arány rendkívül biztató, hiszen sokkal nagyobb teljesítmény, koncentráltabb munkát igényel egy kisebb kutatást lefolytatni, mint szakkönyvek, szakfolyóiratok alapján egy témát feldolgozni.

¹³⁴ Zsolnai József: *Egy gyakorlatközeli pedagógia*. PE MFTK, Pápa, 2010. 184-189.

¹³⁵ Zsolnai József: *A tudomány egésze*. Műszaki Kiadó, Budapest, 2005. 2-31

¹³⁶ Zsolnai József: *Az alkotó pedagógia programja*. In: Alkotó pedagógia. JPTE Pécs, 1996. 45-56.

¹³⁷ Bognárné Kocsis Judit: Általános iskolás korú gyermekek kutatásra nevelésének elméleti és gyakorlati kérdései. In *Sokszínű pedagógiai kultúra*. Szerkesztette: Torgyik Judit. International Research Institute s.r.o., Komarno, 2014. 258-267.

1. ábra A KGyTK dolgozatok évfolyamonkénti megoszlása

A kutatási folyamat után a tanulóknak egy dolgozatot kell leadniuk, amely bírálat alá esik. A bírálók véleményét, megjegyzést, illetve összegző véleményt fűzhetnek a pontozáson túl az adott dolgozathoz, továbbá kérdéseket tehetnek fel a tanulók munkáira vonatkozóan.

Az országos döntőre bejutott 50 dolgozathoz 43 esetben találhatók kérdések. A kérdések egy része a kutatáshoz kapcsolódik, pl. *„Mely tudományterületbe sorolható a kérdőíves adatgyűjtéssel történő megközelítése a problémának? vagy Ha más folyadékokban, illetve más vastagságú és anyagi minőségű csövekben, megismétlik a légbuborék mozgásának mérését, akkor feltételezésük alapján milyen mérési eredményeket kaphatnak? vagy Mi indokolta az interjúkészítést a témával kapcsolatban? Milyen plusz információt vártál az interjú alapján, amire a szakirodalomban nem kaptál választ?”*, másrésztől általánosabb, a kutatás továbbgondolásával függnek össze, pl. *„Mi a jelentősége a mai kultúra számára a tárgyi értékmegőrzésnek? vagy A szerző milyen lehetőségeket lát a nemzetközi együttműködés fejlesztésére a fehér gólyák megfigyelése és védelmére vonatkozóan?”*

A bírálók véleményezik, illetve összegző véleményt írnak mindegyik dolgozathoz, amelynek célja a felkészítő tanár (esetleg szülők) és a tanuló további eredményes munkájának segítése.

A bírálók által megfogalmazott tipikus kritikai vélemények, észrevételek:

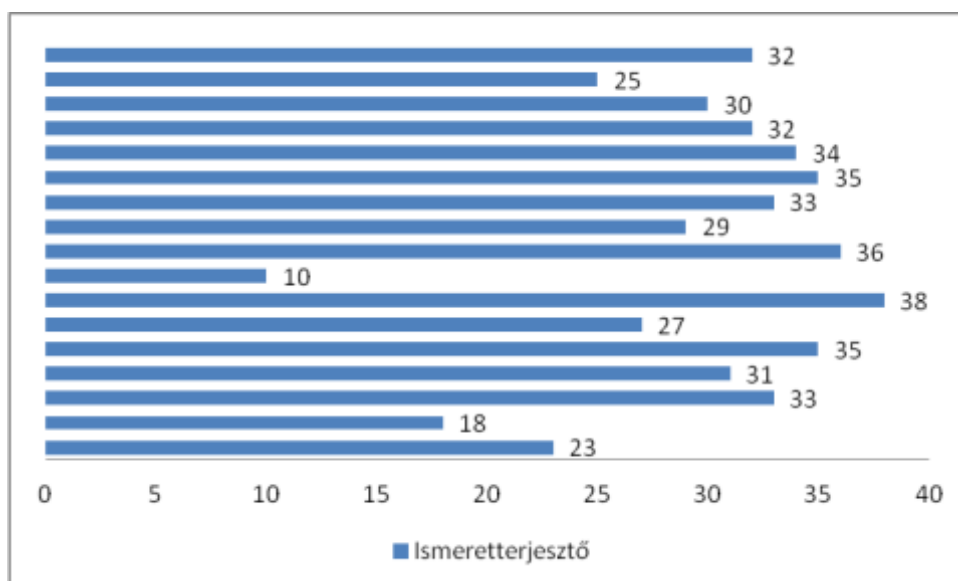
- a cím túl általános;
- a tartalomjegyzékben nem található meg minden alfejezet;
- a hivatkozás sok esetben nem jelölt vagy nem szakszerű;
- az alkalmazott hivatkozások nem egységesek;
- az ábrák nem számozottak;
- a szakirodalom nem a legfrissebb anyagokra támaszkodik;
- az internetes forrás nem megbízható, illetve nem jelölt az utolsó letöltés dátuma stb.

A bírálók megjegyzései többségében a szakirodalom feldolgozása, a hivatkozás, és a formai hibákra vonatkoznak.

Természetesen számos pozitív vélemény is helyet kap a dolgozatokra vonatkozóan az értékelő lapokon pl.:

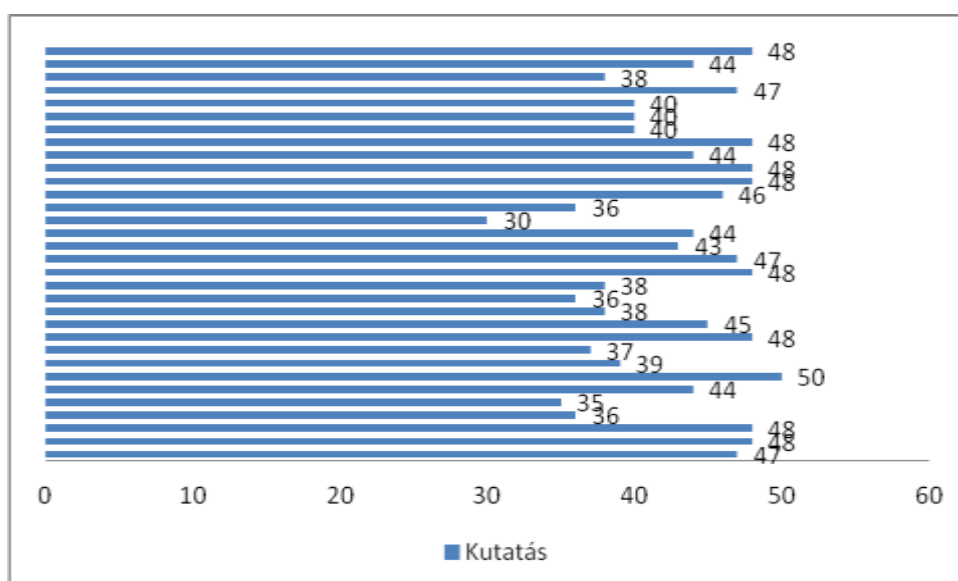
- a cím egyértelmű;
- fontos, aktuális témaválasztás;
- a dolgozat jól tagolt;
- gondosan összeállított, megszerkesztett munka;
- a szerző a formai előírások betartására ügyel;
- gazdag szemléltető anyag található a dolgozatban stb.

Érdemes megvizsgálni az elért pontszámokat is az értékelések tükrében. Az ismeretterjesztő kategóriában max. 40 pont adható, a mikrokutatás kategóriában pedig max. 50 pont.

2. ábra Az ismeretterjesztő kategóriában elért pontszámok

Az ábráról (2. ábra) leolvasható, hogy viszonylag változatos eredményeket értek a tanulók, maximális pontszámot senki sem ért le.

3. ábra A mikrokutatás kategóriában elért pontszámok

A kutatás kategóriában viszonylag magas pontszámokat kaptak a tanulók, az eredmények kiegyensúlyozottabbak (3. ábra). A legalacsonyabb érték a 30 pont, de volt olyan tanuló, aki 50 pontot, azaz maximális pontszámot kapott. A tanulók jelentős része 40 és 50 pont között teljesített és többen 45-50 pont közötti pontszámot értek el.

Összegzés

A kutatási folyamat során az általános iskoláskorú tanulók tudása a széles körben fejlődik. Az életkori sajátosságait figyelembe véve jól kihasználhatóak azok a motiváló tényezők, amelyek a kutatások, és az azt követő megméréstetések során jelentkeznek. Zsolnai József elméleti és gyakorlati eredményei megerősítik, hogy már az általános iskolában, és nemcsak középiskolában, illetve az egyetemen lehetséges a kutatással, az alkotó munkával szakszerűen foglalkozni. Természetesen a tanulók számára nagy kihívást jelent ez a feladat.

A kutatás során megtapasztalják, megtanulják az önművelődés, az egyéni tanulás lehetőségeit, és biztosan sokat fejlődnek a fegyelmezett munka és a kitartás területén is. A kutatásban résztvevő tanulók tudását nemcsak a tananyag elsajátítása, majd visszamondása jelenti, hanem sokkal tágabban értelmezett ismeretkörök alaposabb feldolgozását, további összefüggések felfedezését.

Összefoglaló

A kutatásra nevelés kérdése az általános iskolákban Zsolnai Józsefet már több mint 40 évvel ezelőtt foglalkoztatta. Hangsúlyozta, hogy a kutatás, vagyis a tudás megszerzésének empirikus módja sokkal inkább valódi tudást eredményez, mint az iskolai gyakorlatban jellemző repetitív tudás.

A Kutató Gyerekek Tudományos Konferenciája (KGyTK) tanulmányi versenyt ennek szellemében alakította ki. A tehetséggondozásnak e formája segít kialakítani a tanulóknak, hogy észrevegység a környezetükben fellelhető problémákat és azok megoldására, illetve fejlesztésére törekedjenek.

A kutató munkában részt vevő tanulók számos kompetenciája fejlődik pl. kommunikációs készség, a problémamegoldó képesség, az IKT használata, a számítógépes szövegalkotás stb., továbbá hosszú távon kialakul az önművelés, az alkotás igénye. A kutatásra nevelésben természetesen nagy szerepe van a pedagógusoknak, akik mentorként segítik a tanulók munkáját.

Felhasznált irodalom:

Bognárné Kocsis Judit: *Pedagógiai kutatások módszertana és statisztikai alapjai*. Veszprém, Pannon Egyetemi Kiadó, 2014.

Bognárné Kocsis Judit: Általános iskolás korú gyermekek kutatásra nevelésének elméleti és gyakorlati kérdései. In *Sokszínű pedagógiai kultúra*. Szerkesztette: Torgyik Judit. International Research Institute s.r.o., Komarno, 2014.

Kiss Albert: *Tudományos diákkör az általános iskolákban – Zalabér szerepe az első 10 évben*. Pannon Egyetem ÉKP Központ, Pápa, 2009.

Zsolnai József: *Az alkotó pedagógia programja*. In: Alkotó pedagógia. JPTE Pécs, 1996. Zsolnai József: *A tudomány egésze*. Műszaki Kiadó, Budapest, 2005.

Zsolnai József: *Egy gyakorlatközeli pedagógia*. PE MFTK, Pápa, 2010.

Bevezetés

A gabonafélék az emberiség legfontosabb táplálékforrásai. Földünk lakossága folyamatosan gyarapszik. Különösen gyorsan nő a városi lakosság. Egyre kevesebb ember foglalkozik földműveléssel és egyre kevesebb hely is jut erre, hiszen földünkön az egy főre jutó megművelt terület aránya is csökken. Fontos tehát, hogy növénytermesztésünkben produktív fajokat, fajtákat termeljünk. A gabonafélék palettáján egy különleges és értékes színfolt a triticales, kiejtve: tritikálé (*Triticosecale Wittm.*) – magyar nevén rozsbúza.

Irodalmi áttekintés

A rozsbúza az emberi elme által létrehozott mesterséges (nemesített) gabonanövény a búza (*Triticum aestivum* L.) és a rozs (*Secale cereale* L.) keresztezése révén, amely köztermesztésbe került. Míg a szülő nemzetségek gyakorlatilag az emberrel egyidősek, addig a rozsbúza alig másfél évszázados múltra tekint vissza. Az 1800-as években fogalmazódott meg az igény, hogy a búza terméspotenciálját társítani kellene a rozs ellenálló képességével. Az első steril F1 hibridek az angol Wilson és az amerikai Carman botanikusok nevéhez fűződnek. Kezdetben a hibridizációk sikertelenek voltak, gyakorlati hasznosításukra nem került sor. Többnyire vagy az F1 nemzedékek sterilitása, vagy a hibridek instabilitása volt a sikertelenség oka. A XIX. század végi, jobbra botanikus korszak után egy csendes periódus következett, nem foglalkoztak e faj kutatásával egészen az 1930-as évekig. Ekkor újraindultak az agronómiai, analitikai, a szélesebb körű beltartalmi vizsgálatok. *Triticale*-ként német kutatók említették először ötletesen mozaik szót alkotva a búza (*Triticum*) és a rozs (*Secale*) nemzetség botanikai neveiből. A sterilitási probléma leküzdése az oktaploid rozsbuzak és a primer hexaploid rozsbúza hibridek keresztezéséből származó F1 nemzedékek hexaploid rozsbúzával végzett többszöri visszakeresztelésével (mesterséges poliploidizáció) valósult meg és így jött létre a másodlagos (secunder) hexaploid rozsbúza a 20. század második felében¹³⁹. Hazánk a kutatásokban a múlt század közepén Kiss Árpád (1916-2001) kecskeméti munkásságának köszönhetően a világ élvonalába került. Még szakmai körökben is kevésbé ismert, hogy Kiss Árpád állította elő a világ első fajtáit, az 1968-ban minősített stabil és termékeny Triticales No.57-et és No.64-et.¹⁴⁰ A mai rozsbúza nemesítési eredmények megalapozásában Kiss mellett Muntzing (Svédország), O'Mara és Metzger (USA), Nakajima (Japán), Pissarev (Oroszország), Sanchez-Monge (Spanyolország), Pienaar (Dél Afrika) és Wolski (Lengyelország) is részt vettek. Az első termesztésre alkalmas rozsbúza fajták előállítását követően a sikeres nemesítési programok eredményeképp a világ sok országában versenyképesé vált. Sajnos, 1969-70-ben a rozsbúza nemesítését hazánkban leállították. Kiss Árpád kutatási anyagát Lengyelország vette át, és lengyel nemesítők abból, illetve saját anyagaikból számos új fajtát állítottak elő, és a nyolcvanas évektől a mai napig uralják Európa rozsbúza vetőmagpiacát.¹⁴¹ Az utóbbi évtizedekben a magyar nemesítés ismét fellendült, jelenleg 25 fajta szerepel a magyar Szántóföldi Növények Nemzeti fajtajegyzékében, ezek közül 7 magyar nemesítésű.¹⁴²

¹³⁸ ^aGabonakutató Non-Profit Kft., POB. 391, Szeged 6701, Hungary, ^bBudapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Alkalmazott Biotechnológia és Élelmiszertudományi Tanszék, 1111 Budapest, Műegyetem rp. 3-9., email: lajos.bona@gk-szeged.hu

¹³⁹ Radics, L., Pusztai, P. (2011). Alternatív növények korszerű termesztése. Budapest, Szaktudás Kiadó Ház, 68-85.

¹⁴⁰ Bona, L. (2004): Triticales in Hungary. In: M. Mergoum (Ed.) Triticales FAO Book. S., Rome, 2004. 119-121.

¹⁴¹ Bona, L., Kiss, J. (2002). Árpád Kiss (1916-2001). A Brave Man in Tough Times. *Cereal Research Communications*, 30, 217-218.

¹⁴² https://www.nebih.gov.hu/szakteruletek/szakteruletek/novterm_ig/szakteruletek/fajta_szap/jegyzek/nemzeti.html [2014.06.25.]

Ma a rozsbúzát több mint 4,5 millió hektáron termesztik. A legjelentősebb termőterületei Európában vannak; Magyarországon mintegy 150 ezer hektár.

A rozsbúza rendkívül sokoldalúan felhasználható növény, Európában elsősorban takarmányozásra használatos, Indiában és Etiópiában kifejezetten kenyérgabonaként termesztik. Kedvező aminosav összetétele miatt jobb a takarmányozási értéke, állatetelési kísérletekben nagyobb súlygyarapodást értek el a rozsbúza felhasználásával. Ezért jó komponense a takarmányoknak vagy takarmánytápoknak sertések, marhák és 6 hetesnél idősebb szárnyasok (pulyka, liba, kacsa, broiler), de a zöld növényből is értékes szálaskormány, szilázs készülhet. Vannak már olyan fajták is, melyek sütőipari tulajdonsága eléri az őszi búzáét, és beltartalmi értékük (diétás rost tartalom, fehérje tartalom, ásványi anyag tartalom) alkalmassá teszi humán célú felhasználásra.¹⁴³ A nagyobb léptékű sütőipari felhasználás hazánkban még csak a kezdeteknél tart. E téren bizonyos, hogy fejlődés várható, mert az egészségközpontú táplálkozás, a funkcionális élelmiszerek fogyasztása egyre nagyobb teret hódít.

Nemesítés

Kísérleti adataink azt bizonyítják, hogy az átlagostól eltérő, stresszekkel telített évjáratokban (nagy hőség, aszály, belvíz, stb.) a rozsbúza túltermi a búzát és a rozst is. Megfelelő (optimális) időjárású években pedig a gyengébb adottságú talajokon bővebb termést nyújt, mint a többi gabona, míg az erősebb táperejű talajokban a búzához hasonló terméseket hoz.

Nemesítési munkánk célja olyan alapanyagok és fajták előállítása, melyek

- fokozott mértékben képesek ellenállni a különböző stressz-hatásoknak (szárazság, alacsony és magas talaj-pH, tápelemekben szegény talajok, kései vetés és betakarítás, aratáskori esők, fagy- és hőstresszek, stb.), jobban alkalmazkodnak a hátrányos adottságú ökológiai térségekhez
- betegség-ellenállóságuk hozzájárul a hazai mezőgazdaság vegyszerfelhasználásának csökkentéséhez
- közepes és alacsony tápelem szinten is terméshozamuk elegendő a jövedelmező gazdálkodáshoz
- szem és az őrlemény minőségi, beltartalmi paramétereinek optimális alakulása megfelel a malom- és takarmányipar, a felhasználók igényeinek és az európai élelmiszerbiztonsági előírásoknak
- fentiek alapján alkalmasak a fenntartható gazdálkodás és az igényes növénytermesztés biológiai hátterének további bővítésére

Mindezek a nemesítés folyamatos korszerűsítésével, bővülő hazai és nemzetközi együttműködésekkel valósíthatók meg.

Három új, bőtermő fajta

Az elmúlt években az Országos Mezőgazdasági Fajtaaminősítő Bizottság 3 olyan új, magyar nemesítésű fajtát minősített, melyek egy, vagy több különleges agronómiai tulajdonságot, a ma divatos kifejezést használva „hozzáadott értékeket” képviselnek. Ezek a fajták gazdaságos tulajdonságaikkal valóban képesek a fenntartható növénytermelés biológiai alapjaként szolgálni.

GK Rege – betegség-mentes

Bő szemtermés és szalma hozam, valamint az ellenállóság a különböző kórokozókkal szemben jól ötvöződik a fajtában. Az eddigi tapasztalataink szerint igen jól bírja a kietlen, sülevényes, homokos talajokat is, de a tömörödött, levegőtlen szikeseken is jól terem. A jelenleg forgalomban lévő fajták közül kiemelkedik a betegségek elleni tulajdonságaival. A GK Rege ellenáll a Kárpát medencében fertőző főbb gabonabetegségeknek (lisztharmat, rozsdák, levélfoltosságok). Ma, amikor már a rozsbúzák legtöbbje is fertőződik a fenti betegségekkel, ez különösen nagy érték. A jó táperejű talajokban kimagasló, 8 t/ha körüli terméseket érhetünk el e fajtával minimális befektetéssel.

¹⁴³ Bóna L., Ács P. Rozs és rozsbúza-nemesítéstől a fogyasztóig. In *A tanyák fenntartható gazdálkodása*. Szerkesztette Széll E., Lengyel L. Lux color printing, 2012, 91-119.

1.ábra: A GK Rege kalászoslaskor

Optimális vetési ideje október hó során van, de szeptember elejétől késő ősziig biztonsággal vethető. Vetési norma: 200 kg/ha körüli. Ha rendkívüli jól előkészített, optimális magágyunk van, akkor elegendő 150 kg vetőmag hektáronként. Sülevényes, száraz homoktalaj esetén érdemes 250 kg/ha-s normával vetni. Erős bokrosodás jellemző a fajtára. Tipikus, hogy kora tavasszal még lassú fejlődésű, vontatottan indul, sokáig elterülő, földhöz lapuló növekedésű, majd május elejétől hirtelen indul, s erős lombzatot képez a virágzás idejére. Közép-kései érésű, azaz a búzák után kb. 1 héttel érik be. Betakarításkor nem hajlamos a pergésre, még túlérettség esetén sem. Minden talajtípuson jól termesztendő, normál és biotermesztésre egyaránt ajánljuk. Értékes beltartalmi mutatókkal bíró szemtermése nagy lehetőséget kínál a takarmányozás, a humán ételmezés, de a bioetanol gyártás alapanyagaként is. Dús levélzete, nagy vegetatív hozama pedig egy új lehetőség a szarvasmarha és juhtenyésztésben a tavaszi legeltetésre és silókeverékekbe, s vadgazdálkodóknak, erdészeteknek is ajánljuk vadlegelőnek vetésre. Gyümölcsösökben, szőlőkben jó talajvédő hatású. Nyersfehérje tartalma: 11-14%. Ezerszem tömege: 38-42 g, HI-tömege pedig 70-71 kg. Hagberg esésszáma kiemelkedően magas a rozsbúzák közt: optimális betakarítási időben 300 s körüli értékű – ennek a ténynek malomipar részére való termesztéskor különös jelentősége lehet.

GK Idus - plasztikus vetésidejű

Bő hozam, rövid tenyészidő és igen magas fehérjetartalom jellemző e fajtára.

A hazai terület döntő részén őszi vetésű fajtákat termelnek, s az őszi vetésekkel mindig magasabb hozamot érhetünk el, mint a tavasziakkal. De számos alkalommal szükség lehet a tavaszi vetésre, sőt az is előfordul, hogy késő ősszel, vagy a tél során, amint azt a talajviszonyok lehetővé teszik kezdeményezzük a vetést. Ezért óriási érték az a fajta, amely közömbös a vetési időre, azaz lehet vetni a magját tavasszal, de ha az időjárás és a talaj állapota lehetővé teszi, akkor a tél folyamán, vagy ősszel is. Ilyen fajta a GK Idus, amely a nevét onnan kapta, hogy jó, ha március idusáig földbe kerül a magja. Vetési normája: őszi vetésben 220-260 kg/ha, tavaszi vetésben 250-280 kg/ha a talaj állapotától függően. Minden talajtípuson sikerrel termelhető.

A GK Idus gyors fejlődésű fajta. A kifejtett növény levele, s kalásza is igen erősen viaszolt, a szár vége erősen szőrözött. Mindez hozzájárul jó alkalmazkodóképességéhez, a klimatikus hatások (hőstressz stb). és a betegségek elleni rezisztenciához. Az egyes évjáratokban elszaporodó gabonaszipolyok károsíthatják, ezért ellenük, amennyiben szükséges, védekezni kell. Korai tenyészidejű, általában az

őszi vetésű búzák után pár nappal aratható. Nyers fehérjetartalma meglehetősen magas (13-16%), acélos kemény szemű fajta. Ez a tulajdonság különlegessé teszi, hisz a magas, 80-90-es keménységi érték még a búzák között is ritkaságszámba megy. Ezer szem tömege 40-42 g, HI-tömege 70-72 kg. Ez a fajta teljes mértékben alkalmas arra, hogy a humán élelmezésben is szerephez jusson. Termesztése ökonomikus, nem igényel drága agrotechnikákat, igazi energiatakarékos gabona. Az öthalmi fakultatív rozsbúza kísérletben (amikor ugyan azokat a fajtákat, törzseket ősszel is és tavasszal is egymás mellé elvetettük) a GK Idus a legtöbb tulajdonságban felülmúlta a vizsgált törzsek, fajták átlagát. Az ősszel vetett állomány hektáronként 7 tonnát termelt (a kísérleti átlag 5,4t/ha), tavaszi vetésű állomány terméshozama pedig 4,3 tonna volt a kísérleti átlag 3,2 t/ha-os hozammal szemben. Fehérje tartalma az őszi vetésben 12,8% volt (kísérleti átlag 10,5%), míg tavaszi vetésben a GK Idus kiemelkedően magas 15,8%-ot ért el a kísérleti átlag 11,3%-ával szemben.

GK Szemes – a kalászos rekorder

A GK Szemes fajta, mely nevét egészséges és nagyméretű szemeiről kapta, 2010-ben kapott állami elismerést. A hivatalos fajtakísérletekben, a 2010-es, jó csapadék ellátottságú esztendőben, kiváló agronómia mellett a szombathelyi állomáson 13,1 t/ha volt a szemtermés mennyisége. Ezzel felállította és tartja a magyar kalászosok a szemtermés rekordját, ekkora termést még a hibrid búzák sem voltak képesek elérni. Igen korai érésű, a biotikus és abiotikus stresszekkel szemben ellenálló, kimagasló termőképességű fajta. Őszi és tavaszi növekedése gyors, a termesztésben elterjedt fajtáknál általában egy bő héttel korábban kalászol. Közepesen magas (átlagosan 100 cm), a levelei hamvasak, a kalásztartó szártag szőrözött.

GK Szemes sikeresen termeszthető a legkülönbözőbb talajviszonyok között. Ugyan őszi fajtaként nyert állami minősítést, de járó típusú, azaz tavaszi vetésben is szárba indul és jól terem. Bokrosodó képessége kiváló, ezért ne vessük túl sűrűre, így ráadásul így az egyébként is testesre növekvő kalászhai még nagyobbak lesznek. Ajánlott vetési normája jó talajokon: 150-200 kg/ha, homokos talajokon 200-250 kg/ha. Gyors fejlődése következtében igen jó a gyomelnyomó képessége. A GK Szemes energiatakarékos gabona, termesztése nem igényel drága agrotechnikát.

2. ábra: A GK Szemes rozsbúza érésben

A fajtát piros, telt, nagy, ovális, kemény szemek jellemzik. Ezer szem tömege 48-58 g, HI-tömege, pedig 68-78 kg. Igen korán érő fajta, vigyázni kell, hogy a szép sárgára beérett állomány egy része az esetlegesen érkező esők és viharok következtében ne peregjen ki. A GK Szemes a korai érésű őszi búzák után azonnal aratható. Előzetes vizsgálataink alapján a szemtermésének őrlési tulajdonságai

kedvezőek, ezért alkalmas a gabonaipari alkalmazásokra, rozs őrlmények kiváltására. Szemtermése kiváló humán és állati táplálék, ugyanakkor erőteljes vegetatív növekedése, dús állománya következtében szálas- és zöldtakarmányként, sőt silózásra is felhasználható.

Beltartalmi vizsgálatok és azok eredményei és jelentősége

A gabonafélék fontos szerepet töltenek be a humán táplálkozásban, nemcsak az energiabevitel meghatározó részét képezik, hanem beltartalmi tulajdonságaiknál fogva a napi fehérje- és szénhidrát bevitel jelentős hányadát adják. Ezért nagyon fontos az alapanyag gabona pozitív élettani hatásokat biztosító beltartalmi értékeinek biztosítása, mely paraméterek a jövőben a nemesítésnek is meghatározó tényezői lehetnek.

A legtöbb hazai és nemzetközi irodalom a rozsبúza beltartalmi értékeit a búza és a rozs értékei közé helyezi. Diétás rostok és ásványi anyagok tekintetében a búzánál jobb értékeket mutat, míg fehérje tekintetében a rozs értékeit haladja meg¹⁴⁴ Különböző termőhelyeknek szignifikáns hatása volt az ott termesztett svéd fajták termésének ásványi anyag, élelmi rost és fehérje tartalmára.¹⁴⁵

Táplálkozás-élettani szempontból fontos ismerni az egyes rostkomponensek arányát, melyek, mint bioaktív komponensek külön-külön és együttesen is hozzájárulnak a táplálkozással összefüggő betegségek (2-es típusú cukorbetegség, szív- és érrendszeri megbetegedések, vastag- és végbél daganatok) kialakulásának kockázatának csökkentéséhez.¹⁴⁶

A Gabonakutató Nonprofit Kft. 10 rozsبúza genotípusát (fajtákat: GK Szemes, GK Idus, GK Rege; törzseket: Tc1, Tc2, Tc3, Tc4, Tc5, Tc6, Tc7) vizsgáltunk és hasonlítottunk össze búza (GK Békés, Jubilejnaja-50) és rozs (Wibro) fajtákkal. A minták Kiszombor termőhelyről származtak, a 2012-es évjáratból.

A következő anyagok mennyiségét határoztuk meg teljes őrlésű őrleményekből: nyers fehérje, nyers zsír, hamu, élelmi rost, arabinoxilánok, keményítő, ásványi anyagok. A méréseket a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Alkalmazott Biotechnológia és Élelmiszertudományi Tanszékén végeztük. A nyers fehérje tartalmat Dumas eljárás szerint mértük. A nyers zsírtartalom meghatározása a MSZ 6369-12:1979 szerint, a hamu tartalom meghatározása a MSZ 6369-3:1987 szerint történt. A diétás rostok mérését a MÉ, 3-2-2008/1 számú irányelve szerint, enzimes-gravimetriás módszerével végeztük. Az arabinoxilán tartalmat GC módszerrel állapítottuk meg. Az ásványi anyagok mérése ICP-OES házi módszer segítségével történt.

A vizsgálati eredményeink az irodalmi adatokat tükrözik, a vizsgált komponensek aránya a rozsبúzában a búza és a rozs értékei között helyezkednek el, habár az egyes rozsبúza fajták és törzsek között jelentős eltéréseket tapasztaltunk.

¹⁴⁴ Pena, R. J. (2004): Food uses of triticale. FAO Plant Production and Protection Paper, 179, 37-48.

¹⁴⁵ Rakha, A., Aman, P., Andersson, R. (2011): Dietary fiber in triticale grain: Variation in content, comparison, and molecular weight distribution of extractable components. Journal of Cereal Science, 54, 3, 324-331. doi: 10.1016/j.jcs.2011.06.010

¹⁴⁶ Sauliner, L., Sado, P. E., Branlard, G., Charmet, G., Guillon, F. (2007). Wheat arabinoxylans: Exploiting variation in amount and composition to develop enhanced varieties. Journal of Cereal Science, 46, 261-281. doi: 10.1016/j.jcs.2007.06.014

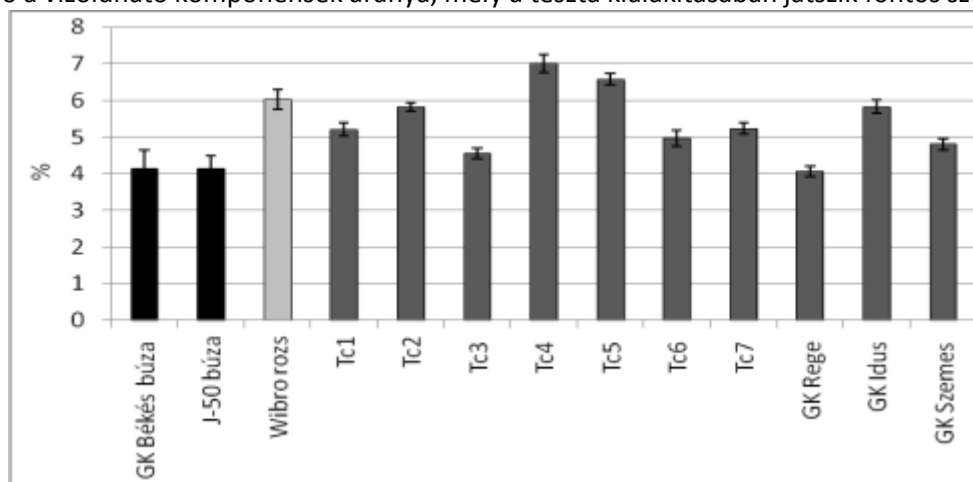
	Nyers fehérje	Nyers zsír	Hamu	Diétás rost	Keményítő
Tc 1	13,38	1,15	1,65	12,82	71
Tc 2	14,37	1,22	1,61	12,5	70,3
Tc 3	14,11	1,14	1,61	10,95	72,19
Tc 4	12,16	1,05	1,63	11,65	73,51
Tc 5	11,73	0,89	1,65	12,14	73,59
Tc 6	11,28	0,98	1,61	12,48	73,65
Tc 7	12,57	0,86	1,67	11,9	73
GK Rege	11,63	1,25	1,74	10,24	75,14
GK Idus	11,81	1,59	1,62	14,42	70,56
GK Szemes	12	1,09	1,63	10,5	74,78
GK Békés búza	12,89	1,43	1,69	10,24	73,75
J-50 búza	12,79	1,45	1,39	8,82	75,55
Wibro rozs	12,68	1,26	1,66	15,15	69,25
SD	0,93	0,19	0,08	1,71	1,83

1. táblázat Rozsbúza minták beltartalmi értékei szárazanyag %-ban (g/100g) búza és rozs kontrollhoz viszonyítva (Kiszombor, 2012)

A nyers fehérje (11,3-14,4%) illetve nyers zsír (0,9-1,6%) tartalom tekintetében a vizsgált rozsbúzákat, néhány kivételtől eltekintve (Tc1, Tc2, Tc3, GK Idus) elmaradtak mind a búza, mind a rozs értékeitől (1. táblázat). A rozsbúza fajták közül a GK Szemesnek a legnagyobb a fehérjetartalma. A GK Idus fajtának volt a legnagyobb nyers zsírtartalma, amely meghaladta a búza és a rozs értékeit.

Élelmi rost tartalomban a rozsbúzákat (10,2-14,4%) meghaladják a búza értékeit (1. táblázat). A rozsbúza fajták közül kiemelkedő rost tartalmú a GK Idus, mely megközelíti a rozs értékét. Megfigyelhető, hogy a magasabb élelmi rost tartalom alacsonyabb keményítőtartalommal párosul. A rozsbúzákat keményítőtartalma 58,9-63,3% között változik (1. táblázat).

A rozsbúzákat esetében a diétás rostok közel 50%-át az arabinoxilánok adják, melynek értékei (4,3-7,4%) meghaladják a búza értékeit, némely esetben (Tc4, Tc5) a rozs értékeit is (1. ábra). Az arabinoxilánokat alkotó arabinóz és xilóz aránya a GK Idus és a GK Szemes fajta esetén 0,7 feletti, mellyel nő a vízdoldható komponensek aránya, mely a térsza kialakításában játszik fontos szerepet.

3. ábra Rozsbúza minták arabinoxilán tartalma szárazanyag %-ban (g/100g) búza és rozs kontrollhoz viszonyítva (Kiszombor, 2012)

A GK Rege fajta és több törzs (Tc2, Tc4, Tc7) Ca, Mg, P, K, Cu és Zn tartalma kimagasló értékeket mutatott. (2. táblázat).

	Ca	Mg	K	P	Cu	Zn
Tc1	472	1340	34,7	3180	6,5	23,6
Tc2	381	1340	36,7	3250	6,6	25,2
Tc3	435	1250	30,3	3000	6,3	23,5
Tc4	409	1350	33,3	3360	6,7	27,9
Tc5	420	1240	29,4	3220	4,6	24,1
Tc6	361	1350	32,4	3310	6,2	27,6
Tc7	449	1490	36	3680	6,9	26,2
GK Rege	477	1630	34,4	3960	8,1	31,1
GK Idus	301	1180	29,5	3030	5,7	19,6
GK Szemes	315	1160	29	3040	5,7	26,1
GK Békés búza	300	1190	35,2	3420	5	26,3
J-50 búza	277	949	35,1	2620	5,4	22,8
Wibro rozs	293	1140	34,5	3110	5,7	21,7
SD	37,9	135,8	511,75	330	0,6	2,85

2. táblázat Rozsbúza genotípusok makro- és mikroelem tartalma (mg/kg) (Kiszombor, 2012)

Összegzésként elmondható, hogy a vizsgált rozsbúzák beltartalmi értékeik alapján alkalmasak lehetnek humán célú felhasználásra, mint funkcionális élelmiszer, különösen rozsbúza - búzaliszt keverékek formájában, így kompenzálódik technológiai hátrányuk. A dúsítások az egyes fajták jellemzőinek megfelelően különböző célúak lehetnek.

Összefoglaló

A gyenge talajadottságú, tápelem-hiányos, kitett, száraz területeken a búza termesztése korlátozott a világ számos országában, így hazánkban is. Az emberi elme és leleményesség által alkotott gabona faj a rozsbúza –idegen nevén tritcale (X Triticosecale Wittm.) képes megteremni a gyengébb körülmények közt is. Fiatal fajról beszélünk, hisz első egyedeket rozs és búza keresztezéséből a XIX. sz. végén állították elő a kutatók, és a világon az első termesztésre alkalmas fajtát épp magyar nemesítő, Kiss Árpád állította elő 1968-ban. Termőterülete fokozatosan nő, mára megközelíti a 4,5 millió ha-t a világban. Szemtermését ma döntő részben takarmányozásra használják fel, de értékes rost összetevői, magas ásványi elem tartalma következtében a humán táplálkozásban is nő a jelentősége. A nemesítés szempontjai a termőképesség biztonságával összefüggő bélyegek mellett napjainkban tehát kiegészül: az értékes beltartalomra való szelekció, a gabonaipari technológia szempontok is előtérbe kerülnek.

Dr. Budavári-Takács Ildikó: A megváltozott munkaképességű munkavállalók társadalmi integrációjának pszichológiai dimenziói

Bevezetés

A megváltozott munkaképességű munkavállalók társadalmi integrációjának talán legfontosabb eleme a munkába való visszailleszkedés, a foglalkoztatási rehabilitáció. A tanulmány négy egymást követő évben vizsgálta a megváltozott munkaképességű emberek munkába való visszailleszkedésének pszichológiai kérdéseit. Az első vizsgálatot 2011-ben végeztük. Első vizsgálatunk fókuszában a Munkaügyi Központokban nyilvántartott megváltozott munkaképességű emberek pszichológiai jellemzői voltak. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a megváltozott munkaképességű emberek hogyan küzdenek meg a helyzetükkel, milyen szolgáltatásokat igényelnek a munkaügyi szervezettől, ill. milyen elvárásaik vannak a munkahelyekkel kapcsolatban. A második vizsgálatot 2012-ben végeztük. Ekkor a már megváltozott munkaképességű embereket foglalkoztató munkáltatókat ill. az ott dolgozó munkavállalókat vizsgáltuk. Nem védett munkahelyeket, hanem nyílt munkaerőpiaci¹⁴⁷ viszonyok között alkalmazó és alkalmazott szereplőket vizsgáltunk. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a két fél milyen attitűdökkel jellemezhető: milyen munkaértékeik vannak a megváltozott munkaképességű munkavállalóknak, ill. milyen elvárásai vannak a munkáltatóknak? A harmadik vizsgálatot 2013-ban végeztük, amikor is alternatív rehabilitációs szolgáltatásban résztvevő munkáltatók elvárásait vizsgáltuk meg, ill. ehhez kapcsolódva a munkavállalók jellemzőit, a foglalkoztathatósághoz kapcsolódó társas kompetenciákat. A három vizsgálat más-más oldalról mutatja be a megváltozott munkaképességű emberek társadalmi integrációjának pszichológiai kérdéseit.

Első vizsgálat

A vizsgálat célja

Az első vizsgálatunk célja, amelyet 2011-ben végeztünk az volt, hogy megnézzük, hogy a Munkaügyi Központokban nyilvántartott megváltozott munkaképességű emberek életük mely területén élik meg leginkább betegségük terheit, ill. milyen pszichológiai megküzdési stratégiákat alkalmaznak. Megvizsgáltuk továbbá azt is, hogy a munkaügyi központokban rendszeresen megforduló megváltozott munkaképességű emberek milyen szolgáltatásokat vennének szívesen igénybe, amelyek munkaerőpiaci reintegrációjukat segíthetné, ill. milyen elvárásaik vannak a munkahelyekkel kapcsolatban.

A vizsgálat helyszíne, a vizsgálati minta

Vizsgálatunk helyszíne egy Észak-magyarországi régióban található kisváros Munkaügyi Központja volt.¹⁴⁸ A vizsgált személyeinket a Munkaügyi Központban egy fél év alatt megjelenő személyek adták. 100 főt vizsgáltunk meg, akik mindegyike megváltozott munkaképességű személy. A vizsgálat ideje alatt nem dolgoztak, azonban járadékot kaptak. A vizsgált személyeink 39%-a nő, 61%-a férfi. 38 % érettségizett, 41% szakmunkás bizonyítvánnyal, 21% általános iskolai végzettséggel rendelkezik.

¹⁴⁷ A nyílt munkaerőpiac a nyilvánosan – állásbörzéken, munkaközvetítőkön keresztül, álláshirdetéseken – közzétett állásokat jelenti. Lásd: Cseh Papp I., Csapóné Riskó T.: Historical overview of the Hungarian labour market, *International Journal of Social Science*, 2014/1. 39-49.

¹⁴⁸ Szabó J.: *Megváltozott munkaképességű álláskereső társadalmi integrációja és életminőség vizsgálata*, (szakdolgozat), Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Gödöllő, 2011.

A vizsgálat módszerei

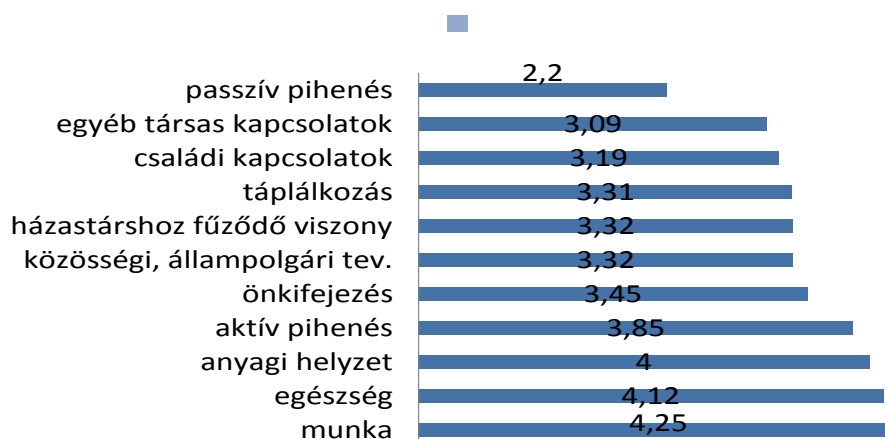
A vizsgálatunkhoz kérdőívet állítottunk össze, amely a következő kérdéssorokból állt:

- „Betegségteher Index” skála^{149 150}
- Megküzdési módok Kérdőív^{151 152}
- Kérdéssor a munkaügyi központ szolgáltatásairól, ill. a munkavállalási szempontokról

A vizsgálat eredményei

A vizsgált személyek egy hétfokú skálán megítélve a leginkább a munka (4,25 pont átlag), az egészség (4,12 pont átlag) és az anyagi helyzet (4 pont átlag) területén élték meg a betegségük terheit. Az életnek ezeken a területein szenvednek leginkább egészségi állapotuk miatt. (1. ábra) Megvizsgáltuk, hogy a betegséggel töltött idővel mely életterületek terhei korrelálnak szignifikánsan. Azt találtuk, hogy minél hosszabb ideje beteg valaki, annál inkább a munkájában ($p<0.05$), a közösségi, állampolgársági tevékenységében ($p<0.05$), egyéb társas kapcsolataiban ($p<0.05$), ill. a passzív pihenésében ($p<0.05$) akadályozza a betegsége, vagyis elsősorban azokon a területeken, ahol szociális kompetenciákra van szükség.

A betegségteher index egyes itemjeinek átlagértékei (N=100)

A vizsgált személyeink megküzdési mechanizmusait is megvizsgáltuk Folkman és Lazarus kérdőívével, amely hét skálával mér. A vizsgált személyeink a problémamegoldó és a visszahúzó viselkedési stratégiát mérő skálákra adták a legmagasabb pontokat. (2. ábra)

Megvizsgáltuk, hogy az iskolai végzettség és a válaszadók neme hogyan függ össze a skála értékekkel. Azt találtuk, hogy a férfiakat és nőket összehasonlítva szignifikáns ($p<0.05$) különbség van az érzelmi egyensúly keresése skálán (nők=0,96, férfiak=1,37), az érzelmi indíttatású cselekvés skálán (nők=0,78, férfiak=1,11), és a visszahúzó skálán (nők=1,43, férfiak=1,73). Vagyis a mintánkat adó megváltozott munkaképességű férfiakra nehéz, megterhelő élethelyzetekben jellemzőbb a visszahúzó (pl. társaságtól való visszahúzó), az érzelmi egyensúly keresése (pl. érzelmek szabadjára engedése), ill. az érzelmi indíttatású cselekvések (pl. evés, ivás, dohányzás).

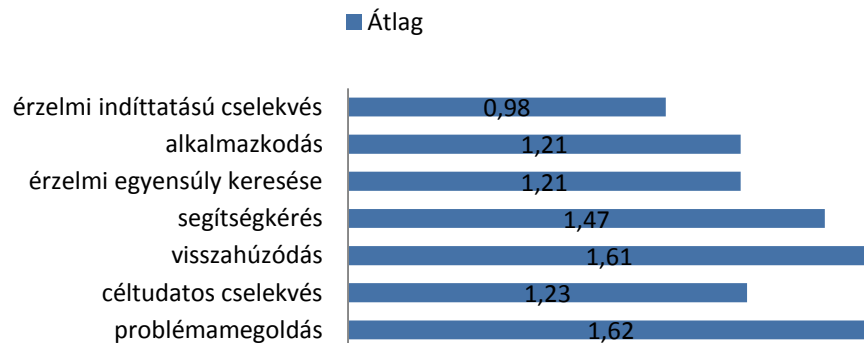
¹⁴⁹ Devins G. M., Mandin H., Hons R. B., Burgess E. D., Klassen J., Taub K., et al.: Illness intrusiveness and quality of life in end-stage renal disease. Comparison and stability across treatment modalities. *Health Psychol.*, 1990./9. (2) 117-142.

¹⁵⁰ Novak M., Mah K., Molnar M. Zs., Ambrus Cs., Csepanyi G., Kovacs A., Vamos E., Zambo M., Zoller R., Mucsi I., Devins G. M.: Factor structure and reliability of the Hungarian version of the Illness Intrusiveness Rating Scale: invariance across North American and Hungarian dialysis patients. *J. Psychosom Research*, 2005. 58 (1) 103-110.

¹⁵¹ Folkman, S., Lazarus R., S.: An analysis of coping in a middle-aged community sample. *Journal of Health and Social Behavior*, 1980. 21. 219-239.

¹⁵² Kopp M., Skrabski, Á.: *Magyar lelkiállapot*, Végeken kiadó, Budapest, 1992.

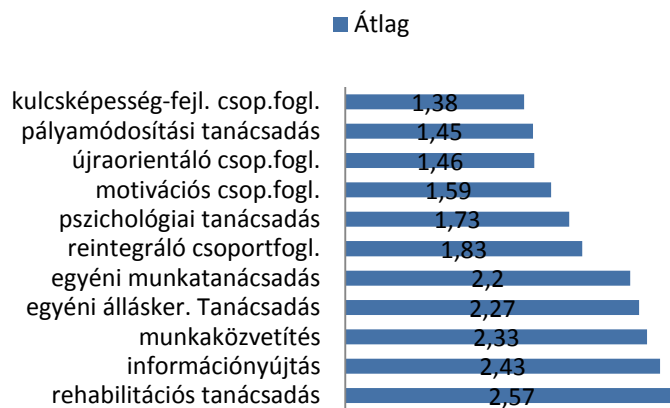
Coping mechanizmusok átlagértékei (N=100)

Az iskolai végzettséggel összefüggésben azt találtuk, hogy a vizsgált mintánk esetében minél magasabb volt az iskolai végzettség, annál inkább magasabb pontszámot adtak a segítségkérés skálára. ($p < 0.05$)

Vizsgált személyeinket megkérdeztük arról, hogy milyen szolgáltatásokat igényelnének a munkaügyi szervezettől. (3. ábra) Ötfokú skálán kellett megítélniük a szolgáltatásokat, hogy mennyire lenne hasznos számukra. Legmagasabb átlag pontszámot a rehabilitációs tanácsadás kapta, majd az információnyújtás, és a munkaközvetítés. Kíváncsiak voltunk arra is, hogy az, hogy valaki mennyi ideje megváltozott munkaképességű, az milyen szolgáltatási igényrel korrelál.

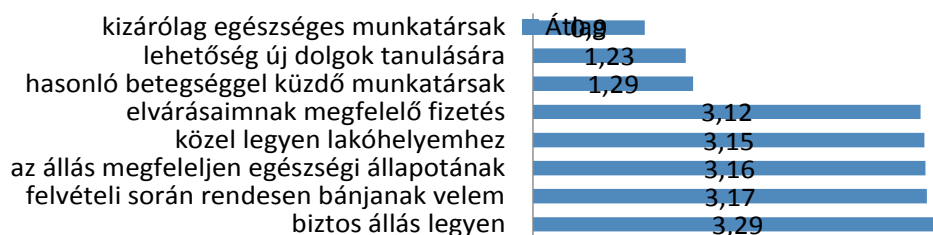
Milyen szolgáltatásokat igényelne? (N=100)

Azt az eredményt kaptuk, hogy minél régebb óta megváltozott munkaképességű valaki, annál inkább igényelné a pályamódosító tanácsadást ($p < 0.05$), a motivációs csoportfoglalkozást ($p < 0.05$), ill. a munkaközvetítést ($p < 0.05$)!

A megváltozott munkaképességű személyeket megkérdeztük arról is, hogy egy állás elfogadásakor milyen szempontokat mérlegelnének, mi lenne a leginkább meghatározó? (4. ábra) A válaszadóink szinte egyformán magas pontszámra értékelték az ötfokú skálán öt szempontot: biztos állás legyen, rendszeresen bánjanak velük, vegyék figyelembe az egészségi állapotukat, közel legyen a lakóhelyhez, ill. megfelelő fizetést kapjanak.

Az állás elfogadásában szerepet játszó tényezők átlagértékei (N=100)

Második vizsgálat, a vizsgálat célja

A második vizsgálatunk célja, amelyet 2012-ben végeztünk az volt, hogy megnézzük, hogy a nyílt munkaerőpiacon megváltozott munkaképességű embereket foglalkoztató munkáltatók milyen szempontokat mérlegelnek akkor, amikor megváltozott munkaképességű embereket foglalkoztatnak, ill. megvizsgáljuk, hogy a nyílt munkaerőpiacon munkát vállaló személyeknek mi a legfontosabb a munkájukkal kapcsolatosan, vagyis milyen munkaértékeket részesítenek előnyben?

A vizsgálat helyszíne, a vizsgálati minta

Vizsgálatunk helyszíne tizenöt, az ország különböző régióiba tartozó szervezet volt, akik élen járnak a megváltozott munkaképességű emberek foglalkoztatásában (több éve, folyamatosan, több megváltozott munkaképességű személyt foglalkoztatnak). A szervezetek között található sütőipari vállalkozás, műanyag feldolgozó vállalkozás, nyomda-bördízműipari kft, csatornázással foglalkozó vállalkozás, és szálloda. (Kizárólag piaci körülmények között működő szervezeteket vizsgáltunk.) Az itt dolgozó 15 fő vezetővel készítettünk interjút.¹⁵³

A megváltozott munkaképességű személyeket többféle úton értük el¹⁵⁴: munkahelyeken, internetes fórumokon és alapítványok, egyesületek közvetítésével. 97 fő adott értékelhető választ. A vizsgált személyeink 49%-a nő, 51%-a férfi. 8% diplomával rendelkezik, 37% érettségizett, 23% szakmunkás bizonyítvánnyal, 32% általános iskolai végzettséggel rendelkezik. 25%-uk kevesebb, mint egy éve dolgozik, 31%-uk 2-4 éve dolgozik, 23%-uk 4-6 éve dolgozik, 21%-uk pedig 6 évnél régebben dolgozik.

A vizsgálat módszerei

A megváltozott munkaképességű személyeket foglalkoztató szervezetek vezetőivel interjút készítettünk, amelyekben többek között a következő kérdésekre kerestünk választ: milyen megfontolásból kezdtek el foglalkozni a megváltozott munkaképességű munkavállalók foglalkoztatásával, milyen előnyei és milyen hátrányai vannak a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatásának.

A megváltozott munkaképességű személyek vizsgálatához kérdőívet állítottunk össze, amely a következő kérdéssorokból állt:

- Munkaérték kérdőív^{155 156}
- Munkával, munkahellyel kapcsolatos elvárások kérdéssor

¹⁵³ Pálfi A.: *A befogadó szervezeti kultúrák szerepe a megváltozott munkaképességűek munkaerő-piaci integrációjában*, (szakdolgozat), Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Gödöllő, 2011.

¹⁵⁴ Pálfi A.: *A befogadó szervezeti kultúrák szerepe a megváltozott munkaképességűek munkaerő-piaci integrációjában*, (szakdolgozat), Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Gödöllő, 2012.

¹⁵⁵ Super D., E.: *The work values inventory*, Houghton Mifflin, Boston, 1969.

¹⁵⁶ Szilágyi K.: *A Super-féle munkaérték kérdőív*. In: *Érték és munka. A munkához kapcsolódó értékek vizsgálatának tapasztalatai a felsőoktatásban*. Oktatókutató Intézet, Budapest, 1987. 7-33.

A vizsgálat eredményei

A megváltozott munkaképességű munkavállalókat foglalkoztató vezetők az interjúk alkalmával elsősorban a gazdasági megfontolásokat emelték ki (15-ből 15 vezető) indokként, hogy miért foglalkoztatnak megváltozott munkaképességű embereket. Kiemelték a rehabilitációs hozzájárulás kiváltásának indokát. Ugyanakkor a gazdasági szempont mellett szociális szempontok is érvényesültek a megkérdezett szervezeteknél. Többen hangsúlyozták a felelősség vállalást, az emberséget és a segítségnyújtást. Végül a foglalkoztatással járó (nem gazdasági) előnyöket is megemlítették, vagyis a szervezeti kultúrára gyakorolt pozitív hatást, amit a megváltozott munkaképességű emberek alkalmazásával magyaráztak. Ilyen előny a kisebb fluktuáció, toleránsabb szervezeti légkör, profitszempontú, és egyben szociálisan felelős szervezeti kultúra. A megkérdezettek azokra a kérdésekre, amelyek azt feszegették, hogy milyen akadályai, esetlegesen hátrányai vannak a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatásának, a következőket emelték ki: információhiánnyal küzdenek (mind a beteg emberekkel kapcsolatban, mind az elérhetőségükkel, mind az alkalmazással járó kérdéseikkel kapcsolatban). Úgy érzik továbbá, hogy a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatása túlságosan nagy felelősséggel jár, kockázatos, amit nem szívesen vállalnak (pl. félnek, hogy a dolgozó váratlanul rosszul lesz, balesetet, anyagi kárt okoz). Kiemelték azt is, hogy úgy gondolják, hogy a különleges bánásmód biztosítása túlságosan nagy terhet ró a szervezetre, nem tudják a megfelelő fizikai környezetet biztosítani a dolgozók számára. Mindez túl sokba kerül, és nagy terhet jelent a személyzeti osztályokon dolgozó munkatársaknak is.

A vizsgálatunk másik iránya a megváltozott munkaképességű személyek munkaértékének vizsgálata, vagyis annak feltérképezése, hogy a megváltozott munkaképességű dolgozók mit tartanak a legfontosabbnak a munkával kapcsolatban. D. Super munkaérték kérdőíve 15 értékkört mér. Az értékkörök minimálisan 3, maximálisan 15 értékpontot kaphatnak. A vizsgált személyeink preferált értékei (legmagasabb pontszámot kapott három érték) a biztonság (12,92 átlagérték), társas kapcsolatok (12,73 átlagérték), és az anyagiak (12,73 átlagérték). (5. ábra) Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy válaszadóinknak a munkával kapcsolatban az a legfontosabb, hogy olyan munkájuk legyen, amely biztos megélhetést nyújt, kevésbé fontos, hogy mit csinálnak, fontosabb, hogy ne fenyegetsen a munkahely elvesztésének lehetősége. Fontos továbbá, hogy a munkatársakkal jó kapcsolatot tudjanak létrehozni, ill. fontos, hogy a munka olyan megélhetést adjon, ami biztosítja az egyén számára fontos dolgok megszerzését.

Értékkör	Átlagérték	Szórás	Ranghely
Biztonság	12,97	1.98	1.
Társas kapcsolatok	12,73	1.93	2.
Anyagiak	12,73	1.89	3.
Fizikai környezet	12.03	2.03	4.
Önérvényesítés	12.01	2.01	5.
Munkateljesítmény	11.53	2.01	6.
Hierarchia	11.53	2.26	7.
Esztétikum	11.49	2.26	8.
Kreativitás	11.43	2.10	9.
Presztízs	11.38	2.06	10.
Altruizmus	11.34	1.94	11.
Változatosság	11.03	2.27	12.
Függetlenség	10.84	2.63	13.
Szellemi ösztönzés	9.59	2.48	14.
Irányítás	8.56	2.69	15.

5. ábra: A megváltozott munkaképességű munkavállalók munkához kapcsolódó értékeinek átlagai (N=93)

(Ez az eredmény rárimel a 2011-es vizsgálatunk eredményeire, amikor is a válaszadók kiemelték a munkahellyel kapcsolatos elvárásaikban azt, hogy biztos állás legyen, rendszeren bánjanak velük, vegyék figyelembe az egészségi állapotukat, közel legyen a lakóhelyhez, ill. megfelelő fizetést kapjanak.)

A preferált értékek ugyanakkor a munkáltatók által említett előnyöket is magyarázzák, hiszen a kis fluktuációt a dolgozók biztonságra való törekvése biztosítja. A vizsgált megváltozott munkaképességű munkavállalók elutasított értékei (legalacsonyabb átlagértékek) az irányítás (8,56 átlagérték), a szellemi ösztönzés (9,59) és a függetlenség (10,84) értékei. Fontos, hogy ezekre odafigyeljen a munkáltató, vagyis önállóságot, irányítói tevékenységet igénylő munkákat nem javasolt adni a vizsgált személyeink zömének.

Megkérdeztük a megváltozott munkaképességű személyeket arról is, hogy mit gondolnak arról, hogy a velük szemben támasztott elvárások mennyiben térnek el a többi munkavállalóval szembeni elvárásoktól. A válaszadók 51%-a úgy gondolja, hogy a munkáltatónak velük szemben nagyobb elvárásai vannak, többet kell bizonyítani. 29%-uk úgy vélekedett, hogy az elvárások teljesen megegyeznek az egészségesekével, és mintegy 20% azt válaszolta, hogy a munkáltató részéről alacsonyabb elvárásokat tapasztal.

A harmadik vizsgálat

A vizsgálat célja

A harmadik vizsgálatunk célja, amelyet 2013-ben végeztünk az volt, hogy megvizsgáljuk, hogy egy alternatív rehabilitációs szolgáltatásban résztvevő munkáltatónak milyen elvárásai vannak a munkavállalókkal kapcsolatban, ill. a munkát vállaló megváltozott munkaképességű személyeknek milyen jellemzőik vannak, milyen szintűek és hogyan változnak a foglalkoztathatósághoz kapcsolódó társas kompetenciáik (empátia, konfliktuskezelés, együttműködés, tolerancia, kommunikáció).

A vizsgálat helyszíne, a vizsgálati minta

Vizsgálatunk helyszíne egy Észak-magyarországi régióban található kisvárosban működő alternatív munkaerő-piaci szolgáltatást végző intézménye (megváltozott munkaképességű álláskereső és a munkáltatók részére) volt.¹⁵⁷ Az alternatív munkaerő-piaci szolgáltatás része, hogy a munkavállalókat három szinten készíti fel a munkavállalásra. A munkavállaló felkészítésében erősítik a munkavállaló motivációját, önrendelkezését, a döntési képességét, tervezési képességét, a tanulási kompetenciáit, társas kompetenciáit. A három szintű felkészítés egyéni és csoportos szintű felkészítésből áll, valamint motiváció- és készségfenntartó foglalkozásból.¹⁵⁸ A vizsgált személyek dolgozó és nem dolgozó megváltozott munkaképességű munkavállalók voltak, mintegy 100 fő. 52 % nő, 48 % férfi. 28% általános iskolát végzett, 31% szakiskolát, 33% érettségizett, 8% diplomás.

Az alternatív munkaerőpiaci szolgáltatást végző szervezet másik fontos tevékenysége a munkáltatókkal való kapcsolattartás és a munkavállalók kiközvetítése. A vizsgálatba bevont munkáltatók különböző szakmai területeken, különböző szektorokban működnek: oktatás, kereskedelem, feldolgozó ipar, közlekedés, pénzintézet, civil szervezet. Összesen tíz vezetőt vizsgáltunk.

A vizsgálat módszerei

A megváltozott munkaképességű személyeket foglalkoztató szervezetek vezetőivel interjút készítettünk, amelyekben többek között a következő kérdésekre kerestünk választ: miért alkalmaz megváltozott munkaképességű munkavállalót, milyen elvárásai vannak, milyen szempontok alapján választja ki a megváltozott munkaképességű dolgozókat?

¹⁵⁷Bibók Péterné: *A társas kapcsolatok jelentőségének vizsgálata a foglalkoztathatóságra a megváltozott munkaképességűek körében*, (szakdolgozat), Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Gödöllő, 2014.

¹⁵⁸TÁMASZ Alapítvány: *Jó gyakorlatok a foglalkoztathatóság fejlesztésére a hajléktalan emberek körében/III.* (programismertető), 2001.

A megváltozott munkaképességű személyek vizsgálatához kérdőívet állítottunk össze, amely a következő kérdéssorokból állt:

- Szociális kompetenciákra¹⁵⁹ (empátia, együttműködés, kommunikáció és érdekérvényesítés, konfliktuskezelés, tolerancia) vonatkozó kérdéssor
- Képesség, készség fejlesztő csoportfoglalkozásokon való részvételi hajlandóság, igény felmérésére szolgáló kérdéssor

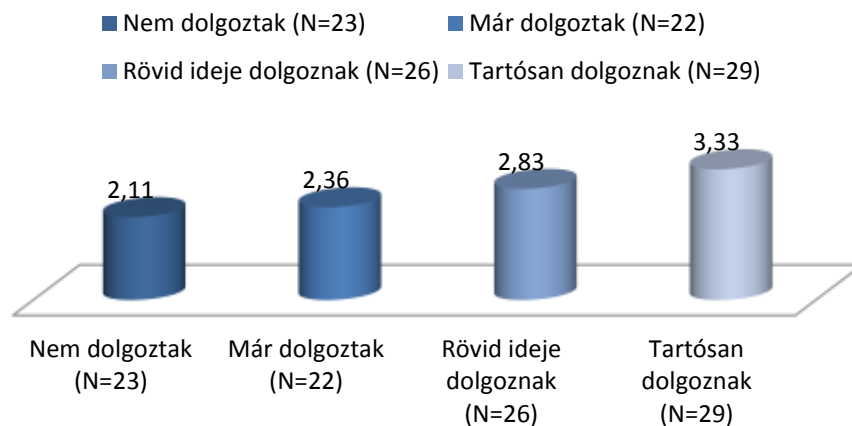
A vizsgálat eredményei

A megváltozott munkaképességű személyeket foglalkoztató munkáltatók a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatásának elsősorban gazdasági okait emelték ki az interjúkban. Elsősorban a rehabilitációs hozzájárulás kiváltása az, amit a foglalkoztatás okaként kiemeltek. Az elvárásokkal kapcsolatban hangsúlyozták, hogy a munkavállalók között igyekeznek nem tenni különbséget. Úgy gondolják, hogy mindenkinek egy célja van: „dolgozni, hajtani”. A dolgozók kiválasztásánál ugyan azokat a technikákat, módszereket használják, mint az egészséges munkavállalók esetében. A kiválasztásnál nagy hangsúlyt fektetnek a társas kompetenciák vizsgálatára. A munkáltatókat megkérdeztük arról is, hogy mi az, amit problémának látnak a megváltozott munkaképességű emberek foglalkoztatásában. Az interjú alanyaink hasonló problémákat soroltak fel, mint az előző, 2013-as vizsgálatban, azonban itt új szempontokat is behoztak, amikor „problémás” konkrét képességekre, készségekre, kompetenciákra kérdeztünk rá. Kiemelték a munkavállalók megjelenését, kommunikációját, konfliktuskezelési képességeit, együttműködési képességeit, toleranciáját és empátiáját, amelyekben úgy érzik, hogy alacsonyabb szinten vannak az egészséges társaiknál. Ezeket a képességeket kifejezetten meghatározónak gondolták az alkalmazás sikere szempontjából. Ez az eredmény volt az, ami alapján megterveztük a vizsgálat második részét, vagyis a megváltozott munkaképességű munkavállalók társas kompetenciáinak (együttműködés, empátia, kommunikáció, konfliktuskezelés, tolerancia) vizsgálatát. A társas kompetenciákat egy önértékelő skála segítségével vizsgáltuk, ahol a vizsgált személyeknek egy ötfokú skála segítségével kellett megítélniük a saját társas kompetenciájuk szintjét. Öt társas kompetencia szintjét ítéltettük meg: együttműködés, empátia, kommunikáció, konfliktuskezelés, tolerancia. ezeket külön-külön is megnéztük, ill. képeztünk belőle egy összpontszámot, amelynek az átlagait hasonlítottuk össze a különböző ideje foglalkoztatott csoportok szerint. (7. ábra)

Láthatjuk, hogy minél régebb óta dolgozik valaki, annál magasabbra értékeli a saját társas kompetenciáit. A nem dolgozók társas kompetenciái a minta átlagához (2,56 pont) képest alacsony (2,11). Már a rövid ideje (kevesebb mint 6 hónapja) dolgozók átlagai (2,83) is az átlag fölött vannak, a tartósan dolgozók (több mint 6 hónapja) átlagai pedig jóval az átlag fölött vannak. Azok az emberek, akik a megváltozott munkaképességű helyzetük óta már dolgoztak valamennyit, de jelenleg nem dolgoznak, már azok társas kompetenciái is magasabb szinten vannak (2,36), mint azoké, akik egyáltalán nem dolgoztak soha. A társas kompetenciák tehát magával a társas helyzet megteremtésével, vagyis a munkavégzés során megszerzett rutinban fejlődnek. A munkáltatók előzetes elvárásait ehhez a helyzethez kellene igazítani, hiszen a társas kompetenciák megszerzése magában a munkatevékenységben lesz eredményes.

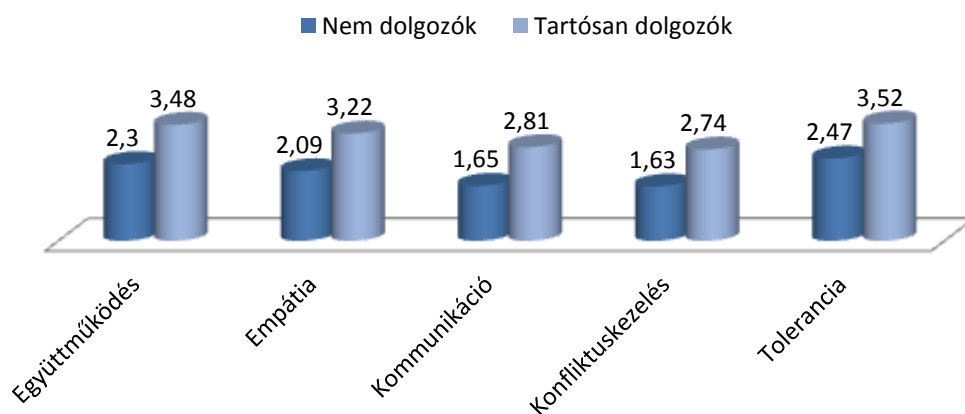
¹⁵⁹ A szociális kompetencia az egyén, a csoport, a társadalom életminőségének megőrzéséért, javításáért felelős motívum- és tudásrendszer. A motívumrendszer átfogó motívumai a szociális életprogramok, az ambíciók, a normarendszerek, a magatartási hajlamok és a tanult motívumfajták: a magatartási rutinokba kötött motívumok, a szociális attitűdök, a meggyőződések, az adoptált értékek. Lásd: Kasik L.: A szociális kompetencia fejlesztésének elmélete és gyakorlata. *Iskolakultúra*, 2007. 17. 11–12. sz. 21–38.

Társas kompetenciák átlagai a foglalkoztatás ideje szerint (N=100)

Ha megnézzük a társas kompetenciákat külön-külön (8. ábra), akkor azt láthatjuk, hogy a legalacsonyabb szinten a kommunikáció (1,65) és a konfliktuskezelés (1,63) van a nem dolgozók csoportjában. Ezen kompetenciák változása is kiemelkedő, ha azt nézzük, hogy a tartósan dolgozók több mint egy ponttal magasabb átlagot mutatnak mindkét kompetenciában. Minden kompetencia esetében elmondható, hogy a tartósan dolgozó csoportban ezek szintje szignifikánsan ($p < 0.05$) magasabb, mint a nem dolgozók csoportjában.

Társas kompetenciák átlagai a tartósan dolgozó és nem dolgozó csoportok szerint (N=100)

A vizsgált személyeinknek több kérdést tettünk fel azzal kapcsolatban, hogy a csoportos foglalkozásokon milyen tevékenységekben vennének részt szívesen, milyen tevékenységekre lennének hajlandók. A válaszadóink leginkább mások meghallgatását emelték ki, de szívesen beszélgetnének másokkal és szívesen vennének részt csoportos foglalkozásokban.

Vizsgálataink összefoglalása

A vizsgálatokba bevont 25 munkáltatóval készült interjú alapján elmondható, hogy a munkáltatók elsősorban anyagi megfontolásból alkalmaznak megváltozott munkaképességű személyeket, azonban amikor már alkalmazzák őket, akkor észreveszik a foglalkoztatás előnyeit is (alacsony fluktuáció, munkahelyi tolerancia). A munkáltatóknak kevés információjuk van a megváltozott munkaképességű személyekkel kapcsolatban, és több (indokolatlan) félelmük van. Sokkal több információt szeretnének

a megváltozott munkaképességű emberek jellemzőiről, igényeiről, elérhetőségükről, azonban nem igazán tudják, hogy kihez fordulhatnak. A munkáltatók elvárásaiban kitüntetett szerepük van a társas kompetenciáknak (empátia, kommunikáció, konfliktuskezelés, együttműködés, tolerancia).

A kutatásainkba közel 300 megváltozott munkaképességű személyt is bevontunk. A három vizsgálatunk alapján rámutattunk arra, hogy a megváltozott munkaképességű személyek minél több időt töltenek a betegséggel, annál inkább a társas kapcsolataikban jelent terhet a betegségük (munka, közösségi, állampolgársági tevékenységek, egyéb társas kapcsolatok). Rámutattunk arra is, hogy amennyiben sikerül munkát vállalniuk, a munkával töltött idő együtt jár a társas kompetenciák növekedésével. Minél több ideje dolgozik valaki (egyáltalán, valaha dolgozott!), annál jobb az együttműködésben, konfliktuskezelésben, kommunikációban, jellemzőbb rá az empátia és a tolerancia. A megváltozott munkaképességű személyek megküzdési módjaiban különbséget találtunk nők és férfiak között, miszerint a férfiakra jellemzőbb a visszahúzódás (pl. társaságtól való visszahúzódás), az érzelmi egyensúly keresése (pl. érzelmek szabadjárá engedése), ill. az érzelmi indíttatású cselekvések (pl. evés, ivás, dohányzás). Az iskolai végzettséggel összefüggésben azt találtuk, hogy minél magasabb valakinek az iskolai végzettsége, annál inkább jellemző a segítségkérés. Miután a megváltozott munkaképességű személyekről általánosan elmondható, hogy alacsonyabb az iskolai végzettségük, mint az átlag népességnek, ezért vizsgálatunk alapján elmondható, hogy a segítségkérés mint megküzdési mechanizmus nem igazán lesz jellemző erre a csoportra. A társadalom felelősség vállalása tehát nem megkerülhető.

A megváltozott munkaképességű emberek munkaértékeit és a munkahellyel kapcsolatos elvárásait is megvizsgáltuk. A vizsgált személyeink a munkától biztonságot, társaságot és megélhetést várnak. Nem vágnak különösebben szellemi kihívásra, irányításra. ill. önállóságra. Ezeket a szempontokat a munkáltatóknak érdemes szem előtt tartaniuk.

Végül megnéztük azt is, hogy milyen szolgáltatásokat igényelnének a munkaügyi szervezetektől, ill. van-e motivációjuk csoportos foglalkozásokon részt venni. Azt találtuk, hogy minél régebben megváltozott munkaképességű valaki, annál inkább igényelné a pályamódosító tanácsadást, a motivációs csoportfoglalkozást, ill. a munkaközvetítést. Vizsgált személyeink szívesen vennének részt csoportos foglalkozásokon.

Javaslatunk mindezek fényében a rehabilitációs pályatanácsadás megvalósítása a megváltozott munkaképességű személyek körében. A rehabilitációs pályatanácsadás lényege a munkavállalók és a munkáltatók támogatása. A munkavállalók esetében az önismeret fejlesztése, a munkaerőpiaci tudás, a pályaismeret fejlesztése, a foglalkoztatáshoz kapcsolódó kulcskompetenciák és a motiváció fejlesztése. A munkáltatók részére pedig információnyújtás, érzékenyítés és a munkavállalók és munkáltatók egymásra találásának segítése.

Összefoglalás

Tanulmányunkban arra vállalkoztunk, hogy bemutassuk a megváltozott munkaképességű emberek társadalmi integrációjának néhány pszichológiai dimenzióját. Vizsgálatainkat három éven keresztül végeztük, 2011 és 2013 között. Vizsgálatainkba megváltozott munkaképességű személyeket és nyílt munkaerőpiacon működő munkáltatókat vontunk be. Vizsgálataink alapján elmondható, hogy a megváltozott munkaképességű személyek társadalmi integrációjának legfontosabb feltétele maga a munka lehetőségének megteremtése. A munkatevékenység maga fejlesztő hatással bír az egyén társas kompetenciáira, amelyeket a munkáltatók kiemelten fontosnak tartanak a munkavégzés szempontjából. Tyúk-tojás problémáról van szó, hiszen a munkáltató magas társas kompetenciákat várna el, a már belépő munkavállalótól, azonban ezek a kompetenciák annál alacsonyabb szintűek, minél régebb óta megváltozott munkaképességű valaki. A társas kompetenciák munkatevékenységben, társas közegben fejlődnek. Minél régebben dolgozik valaki, ezek a kompetenciák annál jobban működnek. A megoldás két irányú lehet. Az egyik a munkavállalók felkészítése csoportos készségfejlesztési programokban, ill. a munkáltatók informálása és motiválása (anyagi) a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatásával kapcsolatosan, még akkor is, ha nem túl magas társas kompetenciákkal rendelkeznek.

Az emberráadás kezdetén az érintkezés minden valószínűség szerint többjelentésű, rövid mondatszavakkal történt. Ezt megfigyelhetjük a kisgyermek beszélni tanulásában is. Például unokámnak a „hamma” egy ideig jelentette az ennivalót: „kérek enni”, „ezt megeszem”; a *cumit*: „hol a cumim?”, „leesett a cumim”. A „lá” pedig a vizet jelentette neki a kúttól az innivalón át a pocsolyán, a nedves ruhán át a Dunáig. Hogy miért éppen „lá”, ezen törtem a fejem. Talán az *l* hang folyékonyasága miatt, és bár a vizet mi nem így hívjuk, vannak ilyen szavaink: *lé, leves, lötyög, latyak*. Az ősi szavak hangalakja valamennyire bizonyára összefüggött a jelentésükkel. Ma is sok hangutánzó, hangfestő szavunk van. Minden nyelvben vannak ilyenek, de a magyarban különösen sok van. Ezért feltételezik, hogy a magyar nagyon ősi nyelv lehet, illetve az ősnnyelvből nagyon sok maradt meg benne. Grover S. Krantz egyenesen az átmeneti kőorból származtatja.¹⁶⁰ Balázs Géza szerint is „a legrégebbi európai nyelvek közé tartozik (pl. az örménnyel, a göröggel és az albánnal együtt).¹⁶¹

A jelentések árnyalásának, továbbfejlesztésének és a szavak mondatokká való kapcsolásának háromféle módja ismeretes: 1. a tartalmi elemek külön, rövid szavakként való egymás mellé helyezése; 2. a szó megtoldása egy vagy több hanggal vagy egész szóval; 3. a szó belsejében való változtatás. Eszerint megkülönböztetnek 1. *izoláló* (szó szerinti fordításban *elszigetelő*, jobb magyar kifejezéssel *különítő* vagy *tagoló*) nyelveket, mint például a kínai; 2. *agglutináló* – magyarul *ragozó* (v. ö. *ragasztó*) nyelveket – pontosabb és egyszerűbb lenne *toldónak* nevezni őket, mert nemcsak a ragok tartoznak ebbe a megoldásba, hanem a jelek, képzők, igekötők, sőt az összetétel is; 3. *flektáló* (*hajlító*), azaz *tőváltoztató/belváltoztató* nyelveket: ilyeneknek tartják az indoeurópai nyelveket.

A típusok általában nem érvényesülnek tisztán. A magyar alapjában véve *toldó* nyelv, de vannak benne a *tőváltoztatásnak* is nyomai, például a nagyon régi igékben és régies ragozásokban: *van, volt, való; megyek, mégy, mén*; valamint az ún. szóhasadásokban, illetve szóbokrokban: *maszat, moszat; merit, márt; kör, kerek, karéj* stb. A németben is főleg a régi igékben és a régi főnevek többes számában van *tőváltoztatás*, pl. *gehen, ging*, de a *tőváltoztatás* ragokkal is kiegészül, pl. *Haus, Häuser*, vannak igekötők, és bőségesen élnek az összetétel lehetőségével. Az angolban sok a *tőváltoztató* elem, pl. *man, men; think thought*, előfordulnak összetételek, rag alig, a mai angol közelít a különítő jelleghez.

Más különbségek is vannak a magyar és az indoeurópai nyelvek közt:

1. Az indoeurópai nyelvekben általában van nyelvtani nem. Ki tudja, milyen misztikus gondolkodás vezetett oda, hogy a tárgyaknak nemet tulajdonítanak. A magyarban nincs ilyen, ez szerintem ésszerűbb. Balgaság volt, amikor valaki ezt meg akarta teremteni a magyarban. Az angolban már csak a névmásokban van nem szerinti megkülönböztetés.
2. Az indoeurópai nyelvek a viszonyokat előjárókkal fejezik ki, mi utánvetett elemekkel: ragokkal vagy névutókkal. Pl. in dem Zimmer – a szobában.
3. Nálunk nincs a főnévnek birtokos esete, a birtokviszonyt a birtokon jelöljük. Szükség esetén, például, ha a birtokos és a birtok közé ékelődik valami, -nak/-nek részeshatározó raggal tudjuk kifejezni összetartozásukat: pl. *a hegynak a lenyugvó naptól megvilágított csúcsát*. Az indoeurópai nyelvek a birtokviszonyt a birtokoson jelölik, birtokos esetben teszik, illetve viszonszóval fűzik a birtokhoz: *die Tür des Hauses, le sommet du mont, dver skoly*.
4. A magyarban nincs birtoklásige, az indoeurópai nyelvekben általában van (have, haben stb.), de az orosz a magyarhoz hasonlóan fejezi ki a birtoklást: nekem van – u minnyá eszty... (szó szerint: nálam van). A birtoklásigét próbálták utánózni nálunk régebben a *bír* igével, mostanában a *rendelkezik* igével. Ez általában fölösleges körülményeskedés.

¹⁶⁰ Grover S. Krantz: Az európai nyelvek földrajzi kialakulása. Ősi Örökségünk Alapítvány. Budapest, 2000

¹⁶¹ Balázs Géza: Magyar nyelvstratégia. Budapest 2001. Magyar Tudományos Akadémia 43. old.

5. A legtöbb indoeurópai nyelvben nincs névszói állítmány, ki kell mellé tenni a létigét. Az orosz ebben is a magyarra hasonlít, sőt, ott még határozói állítmány is van.
6. Eredendő szemléletbeli különbség mutatkozik meg abban, hogy a szenvedő mondat szerkezet nem jellemző a magyar nyelvre, ellentétben az indoeurópai nyelvekkel. A szenvedő megoldás sokszor hiányzik. Amikor a fordítások miatt szükség lett rá, megteremtették a megfelelő igealakot saját anyagból: a műveltető -tat/-tet képzőből ikes ragozással. Az idegenkedés azonban megmaradt, a -tatik/-tetiket magyartalannak nyilvánították. Ezután jöttek a körülményesebb és pontatlanabb megoldások: *megíródik*, *be lesz/lett festve*, majd a *kerül* és *nyer* + -ás/-és képzős igék.

Indoeurópai nyelvészek próbálták a hajlító nyelveket felsőbbrendűnek fejlettebbeknek beállítani – hazabeszéltek -, de ez hamis. Talán előbb volt a különítés, azután a hajlítás, végül alakult ki a ragozás, erre mutat az, hogy a régi, elemi igék a töv változtatók, de az angolból látható, hogy visszafelé is van út kopás révén a különítő nyelvek felé. Az is lehet, hogy párhuzamosan alakultak ki ezek a megoldások, és a nyelvek egymásra való hatása miatt keveredtek. Mindenesetre mindegyik módon ki lehet fejezni mindent. Mindegyik nyelvben föl lehet fedezni előnyöket. A különítés egyszerű, áttekinthető, a hajlításról ez nem mondható el. A toldás szintén áttekinthető, rugalmas, de bonyolultabb. Mindenki a maga lovát dicséri, de még külföldi tudósok is fölismerték a magyar nyelv előnyeit, miért kellene hát összehúznunk magunkat? Néhány példa:

Mezzofanti bíboros: „Tudják-e, melyik az a nyelv, amelyet konstruktív képessége és ritmusának harmóniája miatt az összes többi elé, a göröggel és a latinnal egy sorba helyezek? A magyar!”

Jakob Grimm meseíró, nyelvész: "a magyar nyelv logikus és tökéletes felépítése felülmúl minden más nyelvet"

George Bernard Shaw: „ha a magyar lett volna az anyanyelvem, az életművem sokkal értékesebb lehetett volna. Egyszerűen azért, mert ezen a különös, ősi erőttől duzzadó nyelven sokszorta pontosabban lehet leírni a parányi különbségeket, az érzelmek titkos rezdüléseit.”¹⁶²

A MAGYAR NYELV ELŐNYEI

Szilárdság

Ha a magyar nem lett volna már az államalapításkor kiforrott nyelv, nem tudott volna megmaradni egészen más szerkezetű nyelvektől körülvéve. Írásos emlék nem maradt fenn a korábbi időkből, már azért sem, mert ha voltak ilyenek is rovásos feljegyzések, azokat tudatosan megsemmisítették kultúráváltáskor. De nem biztos, hogy voltak, mert a vándorló népek inkább az élő emlékezetre hagyatkoztak. Latin betűvel elsősorban latin szövegeket találunk az első századokból, de ha itt-ott felbukkantak véletlenszerűen könyvkötésekben töredékek, nyilván sokkal több volt eredetileg. A Halotti beszédet jobbra ma is értjük. Ha ezer év alatt csak ennyit változott nyelvünk, hány ezer év alatt alakulhatott olyanná? Versenyképesnek is mondható az akkori viszonyok közt: a keresztény hit kifejezéseinek jelentős részére föl tudták használni régi szavainkat: *Isten*, *Boldogasszony*, *egyház*, *üdv*, *ördög*, *imád*, *áld*, *áldoz*, *átkoz*, *bűn*. Az Ómagyar Mária-siralom igazi költemény. Ha az új hitről ilyen verset tudtak írni – még ha fordítás is. mennyi népköltésnek kellett ezt megelőznie? A régi bibliafordításokat, nyelvméleket csak azért nehéz olvasni, mert sokkal több hangunk van, mint a latinak volt, és csak fogyatékosan tudták lejegyezni a kevés latin betűvel, még nem alakult ki egyöntetű írásmód.

Minek köszönhető ez a szilárdság?

Czakó Gábor szerint annak, hogy a szó elején van a hangsúly, így a szótő nem kophatott le. Mégpedig azért van ott a hangsúly, mert ott van a lényeg, a gyök.¹⁶³ A gyökökből a képzők segítségével és

¹⁶² <http://www.urbanlegends.hu/2013/03/mit-mondtak-a-kulfoldiek-a-magyar-nyelvrol> 2014.05.18.

¹⁶³ Czakó Gábor: Beavatás a magyar észjárásba. Cz. Simon Bt. 2009.

oldalirányban hangváltással is egész szóbokrok ágaznak el. A bokrok tagjai védik egymást a kopástól, és egyben a szószerkezet rámutat a fogalmak mélyebb értelmi összefüggéseire is.

Pl. *kör, körítés, körül, köré, kerek, keret, keretez, kert, kerít, kar, karéj, karol...*: *jel, jeles, jellem, jelöl, jelentékeny, jellem, jelen, jelölt, jelleg, jelenség* – és *jegy, jegyez, jegyzék, jegyzet, jegyes* (Ezek közül némelyiket már a reformkorban a nyelvújítók alkották, fölismerve a nyelv eredeti működését.)

Közrejátszik a szilárdságban a pontos hangképzés és a mérsékelt beszédtempó. **Vigyázat! Ezek romlanak a mai sietős korban!**

Gazdag szókincs

1. Nyelvünk megőrizte képszerűségét. Több száz hangutánzó, hang(ulat)festő szavunk van. Rengeteg képzőnkkel szinte korlátlanul tudunk újabb és újabb fogalmakat, *gond, gondol, gondos, gondatlan, gondtalan, gondoskodik, gondolat, gondúzó, műgond...*
2. A képzők szintén részben hangfestők. Így egész sorozatok alakultak ki rokon értelmű szavakból, amelyek mindegyike más árnyalatot fejez ki, pl. *megy, ballag, baktat, bandukol, lépked, sétál, ődöng, aztán siet, fut, szalad, rohan, robog* stb.
3. A szókincs gazdagsága abból is adódhat, hogy nemzetünk valószínűleg több népből ötvöződött, és ezek ősi szókincse is összeadódott. Ez azért nem okozott zavart, mert ezek rokon típusú nyelvek voltak. A finnugor és a török népek mind ragozó nyelvűek. Ezért vannak teljesen azonos jelentésű váltószavaink, mint pl. *kutya* és *eb*.
4. Az igekötőkkel a befejezettségen kívül az igéknek nagyon sokféle jelentésárnyalatot tudunk adni.
5. A szóösszetétellel is újabb és újabb fogalmakat tudunk megnevezni.

Talán túl kényesen is igyekszünk minden jelentésárnyalatot megkülönböztetni, részben ezért veszünk át sokszor idegen szót egy fogalomra, amely csak egy kicsit különbözik valamelyik meglévőtől. Pedig mindent ki tudunk fejezni magyarul, ha akarjuk. **FŐLÖSLEGES IDEGEN SZAVAKKAL TELETÖMNI NYELVÜNKET.**

Logika

1. **Rugalmas szórend:** A ragok pontosan jelölik a mondatrészek szerepét, ezért a szavak sorrendjét az értelem szolgálatába tudjuk állítani. Pl.
A szomszéd tegnap lekasálta a füvet.
A szomszéd kasálta le tegnap a füvet.
Tegnap kasálta le a szomszéd a füvet.
2. A legnagyobb nyomatékot az állítmány előtti szó kapja.
3. **A tárgyas ragozással** vissza tudunk utalni, nem szükséges sem névmás, sem (ál)alárendelés. Pl *Találtam egy igazolványt. Leadom a portán.* (Nem pedig: *leadom azt, vagy amelyet leadok...*)
4. Nem „esetek vannak, hanem **rengeteg önálló jelentésű rag** – így pontosan ki tudjuk fejezni a viszonyokat. Határozóink jellemző vonása az **irányhármasság**: *-ba, -ban, -ból; -ra, -on, -ról, alatt, alá, alól* stb. (A rag és a névutó közt nincs lényeges különbség, a ragok többsége névutókból lett.)
5. Logikus az is, hogy **nincs nyelvtani nem** a magyarban.
6. Kibontó felépítés: előbb a nagyobb, aztán a kisebb. Ez nyilvánul meg a számokban, a nevekben. A jelzős szerkezetben fordítva van, ott a megkülönböztető áll elől, mert az ismerthez képest az a fontosabb, hangsúlyosabb.
7. Gondolkodásunk alapvetően szintén fokról fokra kibontó, mellérendelő. Csak ott van helye az alárendelésnek, ahol tényleg a fő gondolat egy részét (egy mondatrészt) fejtünk ki részletesebben. Ez a logikus felfűzés kedvező a tudományos gondolkodáshoz.

Tömörség

A ragok révén egy szóval több tartalmat ki tudunk fejezni. Különösen igaz ez az igeragozásra: egyszerre benne van a ragozott időben a személy, a szám, az idő, a mód, és még a tárgyra is utalunk vele. A ragozott főnévi igenév célhatározót fejezhet ki.

Nyelvünk – valószínűleg idegen hatásra – fokozatosan veszít tömörségéből. Régen határozói igenév is lehetett állítmány, pl. *a kapuk nyitvák*. Gyakran használnak rag helyett névutót, névutó helyett ragos főnevet. Az ellenkező végtet, hogy egész mellékmondatokat, külön felfűzhető mondatokat jelzőként betoldanak egy szó elé. Ettől persze nem lesz kevésbé alárendelt a szerkezet, csak érthetlenebb.

Mindemellett nyelvünk szerkezetét eddig csak kisebb mértékben sikerült kikezdeniük az idegen hatásoknak. Ennek oka Balázs Géza szerint talán éppen az alapvető különbözőség.

Zeneiség

1. **Sok magánhangzónk van.** Sajnos fogynak: visszaszorulóban a nyílt *e* és zárt *e* megkülönböztetése, a budapesti nyelvben az *á* és az *é* is az *e*-hez közelít, sok a félhang.
2. **Rövid és hosszú magánhangzóink** vannak, mégpedig a hangsúlytól függetlenül.
3. A magán- és mássalhangzók, valamint a rövid és hosszú szótagok **ritmikusan váltakoznak**. Nem szeretjük a mássalhangzó-torlódásokat, de ha több nyílt szótag kerül egymás után, akkor kiejtünk egy magánhangzót a ritmus kedvéért. Pl. *indokolás* helyett *indoklás* a helyes forma, a jogi szokással ellentétben, miként nem *haldokoló*, hanem *haldokló*.

Mindezek miatt **magyarra bármilyen fajta verselés lefordítható.**

LEMARADÁS, IDEGEN HATÁSOK, NYELVÚJÍTÁS

A Középkorban a nyugati kultúrához való alkalmazkodás magával hozta, hogy az egyház, az állam, a műveltség nyelve a latin lett. Ez így volt egész Európában, de a többi nép nyelvétől nem volt olyan idegen a latin, szervesen tudott beléjük épülni. A magyar nyelv házi használatra szorult vissza, ott élt önálló életet. Mátyás király korában Janus Pannonius még latinul írta verseit, de egy évszázaddal később szinte berobbant egy költőóriás: Balassi Bálint, akinek költeményeit – énekeit – ma is élvezzük. A török hódoltság nem tudott ártani a magyar nyelvnek. A maradék Magyarországon ekkor fordította magyarra Sylvester János az Új szövetséget, és írta meg latin-magyar nyelvtanát. Ebben kimutatta, hogy a magyar mindenre képes, amire a latin. A török kiűzése és különösen a Rákóczi-szabadságharc leverése után a német is rátelepedett a magyar nyelvre. Mindig voltak nagyjaink, akik rugódoztak ezellen.

1577-ből származik az első magyar nyelvű matematikai mű, a *Debreceni Arithmetika*.

80 évvel később Apáczai Csere János a *Magyar Encyclopaediában* kora minden tudományát összefoglalta magyarul. (Egy alfejezet szól *A nyavalyák okainak meggyógyításokról* is.) Ezzel megteremtette a korának megfelelő magyar tudományos nyelvet.

Bessenyei György, Mária Terézia testőre mondta ki: „*Minden nép csak a maga nyelvén válik tudóssá, idegenén sohasem.*”

A tudományos nyelv magyarításában a élen járt a debreceni református kollégium. 1775-ben megjelent Csapó József *Új füves és virágos magyar kert* c. műve, majd 1807-ben Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály *Debreceni magyar fűvészkönyve*, 1813-ban az Orvosi fűvészkönyv, 1823-tól Kerekes Ferenc magyarul tanította a kémiát. Kovács Mihály és Schusztér János az ásványtan, vegytan, gyógyszerészet, a fizika magyar szaknyelvét teremtette meg. Bugát Pál két könyvében: *Éptan*, *Közönséges Kórtudomány* megalkotta kora magyar orvosi nyelvét. A *Közönséges kórtudomány* előszavában megjegyzi: „*némely műszavakra szükségem lévén, azokat jól meggondolva nyelvünk tárházából alkotni bátorkodtam.*”

Az irodalmi nyelvet Kazinczy és társai fejlesztették. Olyan széles mozgalommá vált a nyelvújítás, hogy még asztaltársaságok is találtak ki szavakat. Ezek közül sok megmaradt, sokat viszont nem fogadott be a nyelvközösség.

A nyelvújítóknak végül sikerült is az élet minden területére alkalmassá tenniük a magyar nyelvet: **A VERSENYKÉPESSÉG HELYREÁLLT.**

Az új szavaknak mégsem sikerült teljesen kiszorítaniuk az idegen szavakat, hanem sok közülük tovább élt az új mellett. Sőt, mostanában előveszik azokat is, amelyeket már egyszer sikerült kiszorítani. Melléjük az új fogalmakra gondolkodás nélkül átveszik az idegen elnevezést, legjobb esetben rossz tükörfordításokkal helyettesítik őket, nem a fogalom lényegét jegyzik magyar gondolkodás szerint. Ha a sokjelentésű idegen szavak helyett megkeressük a megfelelő magyar szót, mindjárt világosabb lesz a gondolat.

ELSZIGETELTSÉGÜNK

A magyar nyelv éppen árnyaltsága, bonyolultsága miatt nehezen tanulható, közvetítő nyelvnek nem alkalmas. Nem is akarja senki arra használni, mert viszonylag kevesen beszélik. Közeli nyelvrokonunk nincs. De ne legyen kisebbségérzetünk! A 67 európai nyelv közül a 12. helyen áll a mienk.¹⁶⁴ Közvetítő nyelvnek egy egyszerűbb nyelv, mint az angol, alkalmasabb, de a legalkalmasabb egy teljesen szabályos, mesterséges nyelv, mint az eszperantó. Nekünk viszont nagy érték a magyar nyelv. Vigyázzunk rá!

TANULJUNK IDEGEN NYELVEKET, DE ÁLLJUNK KÉT LÁBBAL SAJÁT NYELVÜNK TALAPZATÁN!

Összefoglalás

A magyar nyelv igen régi. Típusa szerint ragozó. Előnyei:

- 1. Szilárdság: szó eleji hangsúly, gyökrend – szóbokrok, határozott hangképzés, mérsékelt beszédtempó*
- 2. Gazdag szókincs: képszerűség, hangutánzó–hangfestő szavak, sok képző, igekötők, összetételek, nyelvek összeolvadása. Árnyalt kifejezőmód.*
- 3. Logika: rugalmas, értelmi szórend, irányhármasság, nincs nyelvtani nem, kibontó szerkezet, főként mellérendelés*
- 4. Tömörség – csökken!*
- 5. Zeneiség: magánhangzók, rövid és hosszú szótagok váltakozása.*

Történelmi hátrány: a latin és német hivatalos nyelv miatt a magyar nem fejlődött. Nyelvújítás – a versenyképesség helyreállt. Folyamatos nyelvújításra, nyelvünk öntudatos gondozására van szükség. Az idegen nyelveket csak közvetítésre használjuk!

¹⁶⁴ Balázs m.f..

*Csaba Beatrix*¹⁶⁵: **Életfa modell a Kárpát-medencében...Az identitás gyökereitől, az új típusú gondolkodásmodell gyümölcseig, a dinamikus idő perspektívájában**

A mai kor egyik legnagyobb kihívása valójában nem csupán fizikai jelleggel bír, és koránt sem jelenti leszűkíthető értelemben, egy globális méretű válsághullám okozta, gazdasági folyamatból eredő problémahalmaz kérdéskörét. Amely gyakorlatilag az egész Glóbuszt érinti, és evvel együtt a teljes emberiséget. A mai kor legnagyobb kihívása, mesze túlmutat a válság fogalmával jelzett folyamatokon, és nem csupán gazdasági értelemben. **A mai kor kihívása a rendszerek olyan mértékű megváltoztatását igényelné, amire eddig, ennyire átfogó értelemben talán alig volt példa. Hiszen bár minden lokális történésként érzékelhető az egyes ember számára, ugyanakkor oly mértékben kezdett el függeni az emberiség sorsa a globális folyamatok hatásaitól, ami egyféleképpen kezelhető, vagy orvosolható. Kizárólag az emberi együttgondolkodás, a közös felelősségvállalás szükségszerűségének a felismerése mentén létrehozott, együttes fellépéssel oldható meg.** És itt nem lehet csupán az ökológiai egyensúly, az ökológiai lábnyom nagysága, a természet, és környezetvédelem, vagy az innovációs kényszer szempontjai szerint vizsgálni a teendőket. A valódi kérdés sokkal inkább az, hogy hogyan jutottunk el addig az állapotig, amely a mai világot, és a benne élő emberiséget jellemzi? Milyen társadalmi folyamatok váltak domináns formáló erővé, miközben a szubjektum jellemzői, talán koránt sem tudtak lépést tartani a technikai fejlődéssel?

Úgy tűnik, miközben egyféleképpen zseniális technikai, orvosi, gazdasági fejlődés tanúi vagyunk, eközben mintha elfelejtkeztünk volna arról az egyszerű, ám szembetűnő tényről, hogy mindezt az EMBER csinálja. És a társadalom összessége, az egyének összességének egyfajta közös tapasztalaton, és megegyezéseken alapuló működési rendszere, amit bizonyos nagyságrend mentén jogi, törvényi szabályok kereteivel igyekszünk működőképessé tenni, rendszerszervező elemekké alakítani.

A morális szempontok, a felelősségvállalás kérdése önmagunk, és egymás élteért, az élettér tisztaságáért, és élhető sávban tartásáért, nem általánosan értelmezett, és legfőképpen nem egységes sok tekintetben. Ez a megállapítás nagyon sokrétű problémahalmazt érint. Egészen a vizek, a levegő, a föld szinte tudatos, vagy legalább is ismert károkat okozó szennyezésétől, a humán erőforrás gazdálkodás színterein történő energiapocsékolás kérdésköréig.

Amennyiben a világ, és az emberiség képes elkerülni a nukleáris pusztítást, a vegyi fegyverek használatát, és esetleg képes felvenni a harcot a terrorizmus pusztításával szemben, akkor is számos kérdés marad még, amit sürgősséggel, napi szóhasználattal „tegnapra” kellett volna megoldania.

Az egyik ilyen kérdés például a gazdasági folyamatok átvizsgálása, az életfeltételek kiegyensúlyozottabbá tétele a bolygó egészén, az energiaforrások megújítása, a megújuló energiák teljeskörű, és általános bevezetése, a Föld általános kiszigerelésének leállítása, az életet, és a Földet megóvni képes találmányok, orvosi, és ipari felfedezések alkalmazásba vétele, túllépve az egyéni érdekekből fakadó ellenálláson. És itt már a gazdasági versenyképesség kérdésének közepében is vagyunk. És még felsorolásra sem került minden.

Számos olyan magyar, és nemzetközi találmányról tudunk már ma is, ami nemzetközileg is elismert lehetne, amennyiben kellő támogatást kapna a feltalálója, a teljes ellehetetlenítése helyett. Amely ellehetetlenítés oka, és alapja, a személyes, és gazdasági érdekkülönbségekből fakad.

A Kárpát-medencei versenyképesség kérdése messze túlmutat a gazdasági folyamatok, és eredményesség címkörén. Az a kérdésfelvetés, hogy a testi-lelki egészség szerepet játszhat-e a versenyképességben, már magjában rejtje az új felismerés lehetőségét. Miképpen nem szabad az embert, a humánumot külön választani az életfolyamatától.

¹⁶⁵ humán rendszerfejlesztő, szervezetfejlesztési, és közösségfejlesztési tanácsadó, mester mediátor Life coach
www.mediaciospont.com

És üdvözlendő tény, hogy a Báthory-Brassai Konferencia szervezői már felismerték ennek a tényezőnek a lehetséges létezését, és hatásának komolyságát. Ami persze nem csupán a Kárpát-medencére érvényes, de itt talán fokozottan igazzá válik.

Eredeztethető egyrészt a történelmi gyökerekből, másrészt azokból a térséget érintő gazdasági, és emberi szervező folyamatokból, amelyek a mai állapot kialakulásában szerepet játszottak, beleértve az oktatási, közösségformálási tényezőket is.

Az alábbiakban csupán gyakorlati nézőpontokat fogok megemlíteni. Nem fogok sem történelmi, sem gazdaságtudományi, sem filozófia tudományi kérdéseket megvitatni.

A társadalmi tényezőket is csupán a szervezetfejlesztési, vállalatvezetési, munkavállalói háromszög szempontjából vizsgálom, amelyből azonban nem lehet kihagyni, hogy minden vezető, és munkavállaló, a társadalom minden szektorában egyben szubjektum, magánérinthetőséggel bíró ember is, annak minden sajátosságával. A versenyképesség egyik legfontosabb tényezőjét hagyják ki általában a szempontrendszerből. Ez pedig éppen a szubjektum kérdése. Az egyéni jelleg nem tűnik, nem tűnhet el a szakmaiság palástja alatt. Sőt. A kiemelt élethelyzetekben mutatkozik meg igazán a talentum, kontra ellenérdekeltség vagy a szakmai kompetenciával bíró bátor helyzetbe állás, kontra kishitűség, kicsinyes látásmód, vagy éppen a vakhittel párosuló elbizakodottság párharca.

Egészséges gyökér nélkül, nincs egészséges, élő, és szép termésű fa!

A Kárpát-medencei versenyképesség kérdésénél nem lehet kihagyni azt a tényezőt, amit az adott földrajzi területen élők a lelkükben, szívükben, a tudatukban, avagy a tudatalattijukban hordoznak. Miképpen a világ bármely pontján élő emberekre is ugyan ez igaz. Azonban úgy tűnik a magyar hitvallás, az eszmék iránti fogékonyság, és az önfeláldozásra is képes, a szabadság eszméi iránt elkötelezett érzékenység, egy új mintát is hordoz magában.

Mind ahogy egyre többször hallani a legkülönbözőbb szempontok figyelembe vételével, hogy a Kárpát-medencében élők képesek, és alkalmasak arra, hogy a világ jobbítása érdekében nagy dolgokat is megcselekedjenek. Ahogy erre számos történelmi példát látunk akár a forradalmi felfedezések, akár a találmányok, akár az orvosi kutatói munka irányába tekintünk. Ám nem kevesebb a talentum megnyilvánulása a kulturális szférában sem.

Utalnék itt a konferencián elhangzott lenyűgöző előadásra, Dr. Czeizel Endrétől, a Magyar Génuszról, amely tökéletesen megmutatta ennek mélységeit.

Ám arra is kitért, hogy ezen térségben milyen sok génuszi tehetség tűnhet el, a kellő figyelem hiányában. Ha mindaz igaz, hogy a magyar talentum, amikor megmutatkozik, képes lenyűgözni a világot, akkor vajon miért nem érvényesül mindez a tehetség sokkal dominánsabban a mindennapok szintjén, az élet bármely területén a Kárpát-medence térségében?

Hová leszen mind az a tehetség, amely okán oly sok nemzet fiai néznek ránk csodálattal, ha a magyarok találmányosságáról, eszéről, kitartásáról, képességeiről, tehetségéről kerül szó?

Ennek a kérdéskörnek néhány aspektusáról kívánok szólni az alábbiakban, a konferencián elhangzott előadásom gondolatai mentén, amelyet a Testi-lelki erőnlét hatása a versenyképességre szekcióban volt módom megosztani a jelen lévő hallgatósággal.

A fentiek fényében kezdjük a címben is említett identitás gyökerekkel.

A kollektív tudatban lévő identitás minta létezéséről egyre többen tudnak. De mit is jelent ez a versenyképesség szempontjából? A versenyképesség megléte feltételez néhány nagyon fontos együttthatót. Az egyik ilyen, annak a belső identitás képnek a felfedezése, ami ma még csupán nagyon kevés emberben jön létre. Lehetnek-e ennek valós kihatásai a versenyképességre? Hangozhat el a kérdés. A választ egy másik kérdésben vethetjük fel. Vajon mi okozza számtalan megfigyelt eset tanulságai alapján, hogy oly sok esetben, ha egy magyar származású, magyar gyökerekkel rendelkező ember kikerül az ország határain túlra, akkor a teljesítő képessége látványosan megugrik, és a sikerhez való viszonya oly mértékben megváltozik, hogy kiemelkedő produktumok létrehozására válik képessé, akár világhírűvé is válva?

Ugyan ez a folyamat vajon miért nem jön létre Magyarország határain belüli élete során? Miért nem tudnak számosan elkezdni szárnyalni a teljesítményeiben, eredményeket elérni az általa választott

területen, amíg itt él? És mi történik ugyan ebben az emberben, az ország határainak elhagyása után? Milyen blokk szabadult fel az egyes egyénben a hely megváltozásával?

Mindez egyébként nem csupán gazdasági, vagy földrajzi kérdés. Számos esetben figyelhető meg a tény, hogy az egyén, az őt valamiképpen megítélő, akár teljesítményében erősen korlátozó körből való kikerüléssel, új lelki-szellemi erőforrásokhoz juthat. Valamint a tehetséget jól tápláló, megengedő, előítélet-mentesebb környezet felszabadítja az emberi alkotó képességet, és új dimenzióba helyezi a potenciálok megvalósulási rátáját.

Mindebből fakadóan nem lehet elmenni néhány kérdés mellett, ha komolyan vesszük a konferencia alap célkitűzését, a Kárpát-medencei versenyképesség vizsgálatát.

Az ember, közösségi lényként nagymértékben függ teljesítmény tekintetében, az őt körülvevő környezet visszajelzésitől. Annak motiváló, vagy éppen korlátozásra is képes, visszafogó megnyilvánulásaitól.

Azok a személyek, akik megengedő, elfogadó környezetből jönnek, akik a felnövekvésük, testi-lelki-szellemi fejlődésük során megengedhették maguknak, hogy kísérletezzenek, több dolgot kipróbáljanak, kiépiítsék az élethez elengedhetetlen önbizalmukat, gyakorta jobban boldogulnak. Azok, akik a hibáikból tanulhattak, és korrigálhatták is azokat, anélkül, hogy ez végzetes tévedésként lett volna aposztrofálva, az életútjukat felismerve, és gyakorlati tapasztalás útján kimunkálva a saját életpályájukat, messze jobb pályát futhatnak be.

Emellett sokkal kimunkáltabb személyiségűek, toleránsabbak, kezdeményezőbbek, és sokkal gyorsabban képesek reagálni a változásokra azoknál az egyéneknél, akik nem ilyen háttérrel érkeztek. Nem egyszerűen a stressz tűrő képességük nagyobb, hanem jobb válaszokat képesek adni az életben számukra megfogalmazott kérdésekre. Relevánsabb az ontológiájuk, kevésbé, vagy ritkán fatalista a heurisztikájuk. Tehát egyszerűen szólva életképesebbek mind emberi, mind gazdasági szempontból. Valamint általában gyorsabban képesek követni a fejlődés ütemét, és lépést tartani a fejlődés által nyújtotta lehetőségekkel, a számukra megnyíló új potenciál halmazzal. Tehát összefoglalva a versenyképességük sokszorosa azokéhoz képest, akik még nem rendelkeznek a fenti tulajdonságokkal.

A Kárpát-medencében élők számára mindez elérhető potenciális távlat. Azonban sokszorosára kell emelni azokat a generáló tényezőket, amelyek utat nyitnak az érettebb generációnak a felzárkózásra, valamint a fiatal generációnak arra, hogy szabadabban érvényesíthesse a képességeit.

Mind a féltékenységek, mind az irigységek, mind a közepszerűség akadályozó tényezőit le kell küzdenie az ebben a térségben élő embereknek. Ki kell lépni a kishitűség bűvköréből. És felül kell emelkedni azon a kollektív fájdalom téren, amely az elmúlt történelmi időszak veszteségeit oly mértékben tartja az emberi tudat fókuszában, amely szinte megbénítja a mai generációt.

Olyan tudati képet festve, mintha sosem lehetne a veszteség körökön kívülre kerülni, és aki ide születik, az vagy azért eredménytelen, és boldogtalan, mert Magyarország határain belülre helyezte a sorsa, vagy azért mert a mai országhatáron kívül született, ámde azokon a területeken, amely egykor ide tartozott.

Tehát ez egyenlő a másodrendű állampolgár gondolatiságával. Az elnyomott magyar, más országban kényszerűen élő, más nemzet nyelvét kényszerűen használó ember gondolati, tudati képével.

Az már sokak számára nyilvánvaló felfedezés, hogy a gyökerek ereje, az identitás tisztázottsága, milyen mértékben képes befolyásolni az emberi működőképességet. Kiemelve azt a tényt is, hogy amely cél elérését az ember, az elméjével nem képes elképzelni, ami kép nem él benne, azt a célt elérni is csak csekély eredménnyel, vagy egyáltalán nem képes, hacsak egy véletlen fordulat, a sorsa oda nem helyezi az ölébe. Ám gyakorta látjuk, hogy ezekben az esetekben is képes elrontani az ölébe hullott ajándék hozta eredményeket.

Tisztában vagyok vele, hogy mindezen sorok bizony szigorúnak ítélnétek. Ám ha valamikor is mód, és alkalom nyílna ezek kifejtésére, akkor megállapíthatnánk, hogy hány, és hány esetben képtelenek az emberek saját felemelkedésüket segítő, átlépni a múlt árnyékait. Amely múlt súlyos fellegetként nehezedik rájuk.

Válasz a versenyképessé válás mikéntjére, egyrésztől amikor a családokban valóban támogató háttérként megjelenő alapokra épülés történhet meg, amelyben mindenki azzá fejlődhet, ami létezése valódi célja. És nem azzá kell válnia, ami a családi hagyományok, elvárások, vagy gazdasági víziók szerint megteremtett énképre épülő életpálya. Másrésztől, az iskolai nevelési módszerek megváltoztatása, amely sokkal inkább keresi, és fejleszti a személyes énből található talentumot, valamint a humán erőforrás gazdálkodás lehetne hivatott arra, hogy mindezen kérdésekben, megvalósítható, jó válaszokat, és megoldásokat találjon.

A továbbiakban csak felsorolás szerűen, gondolatindítási szándékkal, néhány tényezőt sorolok fel, amely az alapkérdés tekintetében befolyásoló jelleggel bír, és amely tényezőket elengedhetetlen lenne felülvizsgálni a megoldások kimunkálása érdekében:

- Vezetői kompetencia szintek releváns felmérése, a vezetői gondolkodásmód erős felülvizsgálata, a régi sztereotípiák felülírása, kompetencia határok aktualizált tudás alapú kiterjesztése.
- Annak felülvizsgálata, hogy milyen mértékű személyi identitás képek megjelenése a döntéshozatalban?
- Vonzó jövőscenáriók megalkotásának képességére irányuló feltáró munka. Azok átvitele az operatív szintekre. Hogy lesz az „álomból” valós cél, és megvalósításra alkalmas terv?
- A humán erőforrás gazdálkodás, mint érték megjelenése a gazdasági térben. A humán erőforrás számszerűségében is mérhető, követhető értéként való releváns kezelése.
- A mentális erőforrások felmérése, és bekalkulálása az üzleti modellek megalkotásánál (érzelmi intelligencia erősségei, és előnyei).
- A humán erőforrás kapacitások túlfeszítésének megszüntetése. A stressz tűrő képesség megállapításának újszerű megközelítése. Miképpen a stressz tűrés szintje a munkaadó számára azt kell jelentse a továbbiakban, hogy milyen határon NEM viszem túl az alkalmazott, munkavállaló leterhelését, megóvando a munkavállaló teljesítő képességét. Ezzel visszaszorítható a kimerültség okozta megbetegedések, táppénzen töltött napok száma, és csökkenthető az ezzel együtt járó pénzügyi terhek a cég számára. Ezzel együtt jelentősen megnövekedhet a munkavállaló cég iránti lojalitása, és csökkenthető a fluktuáció. Mindennek egyenes következménye szervezetfejlesztési, és hozam szint megőrzési szempontból az a tény, hogy egyre több szakmailag jó színvonalú, az adott struktúrát jól ismerő, elkötelezett munkavállalóval rendelkezhetünk. Ami egyértelműen gazdasági megtartó erővel bír.
- A munkáltatók/munkavállalók ontológiájának felismerése (világkép alapú gondolkodás ismerete).
- Az egyéni tehetség kibontakoztatásának lehetősége a közösség érdekében, illetve a közösségi munka nem szüntetheti meg az egyéni individuum jelenlétét. Ha felismerjük a tételben megbúvó előnyöket, akkor a versenytársaink elé érhetünk, hiszen a hozzáadott értéktöbblet, gazdasági értéktöbblettel is együtt jár.
- A csapatépítő szemlélet mellé, a mentális tréningek fokozott megjelenése, az egyénből a jobb teljesítmény szint kihozása szintén aktuális értéktöbblet létrehozására alkalmas.
- A személyiségfejlesztés fontosságának felismerése felnőtt korban, a munkavállalói szinteken is gazdasági mutató növelő jelleggel bír. Az aktuális trendek nem csupán követendő minták! Aki létre tudja hozni a trendet a piacon, az diktálhatja a piac bizonyos mozgásait.
- A vezetői coachingok releváns jelenléte, kompetencia, kreativitás, kooperáció, reziliencia, új szemléletmódok megjelenése, gazdaságnövelő hatással bír. A vezetőnek együtt kell fejlődnie a piac fejlődésével ahhoz, hogy mindig az aktuális mértékű, és megvalósítható víziót legyen képes célként megfogalmazni. Ez megkerülhetetlen tényező, a versenyképesség megtartása érdekében.
- A vezető is ember! A vezetői pozíció, és a stressz szintek összefüggéseinek felismerése, piaci értékkel bíró jelleg.

- Egy új típusú gazdasági látásmód, az érték alapú gazdasági modellek kidolgozása a verseny szférában, versenyképesség tekintetében elengedhetetlen (minta lehet a szociális vállalkozó fogalmi rendszere, amit Angliában már egyetemi szinten tanítanak).
- A tudás alapú képzési rendszerek mellé, az értékesség alapjára építő tudás-kompetenciákra alapozó, - az ember, mint holisztikus lény - alapvetéseinek figyelembe vételével operáló képzési rendszerek kidolgozása szükséges.
- Versenyképességi tényező, a társadalmi változások rugalmasabb követése az üzleti modellekben, társadalmi felelősségvállalás megjelenése a CSR mellett. Domináns elem az önkéntesség fogalomköre, ami nem keverendő az ingyenesség fogalomkörével, ahogy az most ebben a régióban általában értendő. Az összefogás kérdésköre merőben új alapokra helyezve, a vállalkozási, gazdasági szintek bevonásával, és ezek mentális formáló hatása még felismerésre vár.
- Elengedhetetlen a tervezettebb pályaorientáció tehetség, és képesség alapokra helyezése.
- Időszerű a döntéshozatali attitűdök felismerése/megismerése, a gazdasági modellekben való megjelenítése.

Itt az idő a másként gondolkodásra!

- Szükségszerű a versenyképességhez a Kárpát-medencei, történelmi gyökerekből is fakadó „veszteség” tudatnak a megszüntetése. Az identitás gyökereiben mélyen rejtőző, tudattalan befolyásoló tényezőinek, és akadályozó voltának felismerése.
- Felismerendő a közgondolkodás átalakításának szükségessége, a verseny szférával, és a gazdasági világgal kapcsolatban újra gondolása.
- Elkerülhetetlen a pénzhez való negatív viszony megváltoztatása. Különös figyelemmel a magyar köztudatban, és kollektív tudatban megjelenő, a témával kapcsolatos megfogalmazásokra, mint pl. a magyar közmondásokban, szólásokban, a mindennapi szóhasználatban: „A pénz nem boldogít.”, „Tisztességesen nem lehet pénzt keresni”, „piszkos pénz”, „mocskos pénz”, „a pénz megront”, „a pénz szükséges rossz”, és folytathatnánk a sort...
- Ezért a versenyképesség elérése érdekében a verbális kommunikációban megjelenő negatívan befolyásoló mintáinak átírása, gondolati szerkezetek kicserélése elkerülhetetlen folyamat. Az emberi gondolat, és amit kifejez, az hatással van a döntéshozatali attitűdre, és a döntések eredményeit is befolyásolja.
- Attraktív eredményekkel bír a személyiségfejlesztés komolyan vétele, már gyerekkortól való tudatos figyelemmel kísérése.
- Megfontolandó a hierarchikus világkép releváns megváltoztatása, a közgondolkodás átalakítása, a társadalmi elvárások felülvizsgálata, a családi minták megjelenése az üzleti szférában.

- Értékkel bíró megközelítés az önbecsülés, és megbecsülés szintjének megjelenése már iskolai szinten, valamint ennek a megközelítésnek a megjelenése a mindennapi nevelési technikákban, összpontosítva a tehetséggondozásra is.
- Versenyképességet növelő tényező, az eredmény, és a teljesítmény visszacsatolásának mentális erőforrásként kezelése.
- Reális eredményeket hoz a relaxáció, és az éber jelenlét megfelelő mértékű összehangolása, és ennek teljesítménynyújtó hatásának felismerése a gazdasági színtereken. A verseny gyakorta már a fejben eldőlhethet. Gondoljunk csak a sport-pszichológiára!
- Felismerendő tényezővé kellene válnia a lelki folyamatok figyelembe vételének a munkavállaló, és munkaadó viszonylatában. Mivel az ember a lélekkel együtt értendő, a lélekben történő folyamatok kizárása, figyelmen kívül hagyása a munkafolyamatokban, negatív hatást ér el a gazdasági teljesítő képesség szinterein is.
- A stressz tűrés ma már felvételi alapkövetelmény, de mit teszünk a permanens stressz állapot elkerülésére, illetve a kiégés ellen? Hogyan biztosítja a munkaadó a munkavállaló számára, hogy a szellemi nívó is megjelenjen a tudás alapú kompetencia szint mellett. Illetve hogyan jelenik meg, a test-lélek-szellem-tudat ma már nyilvánvaló egysége a verseny szférában, a munka világában?
- Megvizsgálendő a Kárpát-medencében élő emberek viszonya a siker fogalmához (családi gyökerek, összetársadalmi megítélés, elvárások, megfelelési kényszerek jelenléte a gazdaságban, és ennek teljesítménycsökkentő hatásai).
- Kiemelten fontos elem, az alkoholfogyasztás, mint stressz oldó tényező jelenléte a Kárpát-medencében, valamint további függőséghez vezető stressz oldásként értelmezett mentális, és fizikai egészségromboló szerek, eszközök használatának mellőzése a versenyképesség elérése, és megőrzése területén.
- A munkamánia, mint „önterápia”, és vélt „terápiás” megoldási mechanizmus kiiktatása, mint magánéleti konfliktuskezelési módszer mellőzése, és ezek hatásának vizsgálata a teljesítményre nézve.
- Megvizsgálendő a családi vállalkozások hierarchiája. Felismerendő a felszín alatt rejlő konfliktusforrásokból adódó feszültségek hatása a versenyképességre.
- Fontos elem a közeli családtagok megjelenése a munka világában, értelmezendő a munkamorál, és döntési kompetenciabefolyásoló tényezői, és annak hatása az eredményességre.
- Ajánlott az új típusú gondolkodási minták megjelenése a gazdasági, és versenyszférában, a PR, kommunikáció, reklám hatása a gazdasági folyamatokra, ezek pszichés építő, vagy romboló hatásainak értelmezése.
- Megismerendő a dinamikus idő fogalma, és megjelenési formái a hierarchiában, és eredmény orientált hatása a vezetői szinteken.
- Szükségszerű annak vizsgálata, hogy jó kérdést teszünk-e fel az „Életnek”, annak tükrében, milyen válaszok érkeznek meg a dinamikus idő terében kódolva.

A fentiekben részben, vagy teljesebb mértékben kifejtett gondolatoknak az összessége, sokkal nagyobb mélységet rejtenek, mint ami ebben az anyagban, terjedelme okán megjeleníthető. Azonban azzal a reménnyel írtam meg minden sorát, hogy olyan új gondolatok, együttgondolkodási lehetőségek irányába mutathatnak, amelyek képesek arra, hogy valóban elinduljunk a Kárpát-medencei versenyképesség fogalomrendszerének elvi megfogalmazásán túl, a gyakorlati megvalósulások irányába. Olyan társadalmi összefogás generálása a vízióm, amely messze túlnő Magyarország határain, és amely képes arra, hogy valóban összefogja azokat a gondolkodókat, akik nem csak szaktudásuk alapján, hanem személyes elhivatottságuk alapján is, személyes felelősségüknek érzik e térség valódi versenyképessé tételét, az identitás megőrzésével, és szellemi értékrendjével együtt.

Itt az ideje a bölcsesség megjelenésének...mentori hálózatok kialakításának!

Bár a környezetünkben ma kevésbé alkalmazott a mentori hálózat használata. Az összegyűjtött bölcsesség alkalmazása, mégis időszerű lenne az ebben a törekvésben rejlő erőforrások felismerése. Számos olyan tudás halmozódott fel a szakember gárdában, a legtöbb életterületet beleértve, amely figyelmen kívül hagyása, már-már véték. És bár a mai trend sokkal inkább az, hogy a fiatal generáció menedzser gondolkodású vezetői nem szeretik az idősebb generáció tapasztalatai releváns tényezőnek tekinteni, mert legfőképpen elavultnak ítélik azt, a Kárpát-medencei versenyképesség szempontjából hasznos lenne, ha a két generációs szint egyféleképpen megbékélne egymással, és együtt gondolkodva, együtt teremtve, együtt alkotná meg azt az életteret, amelyben mindannyian otthon lehetünk. És akkor akár az a pillanat is eljöhetne, amikor a mai ember már „próféta lehet a saját hazájában”, és nem kell messzi külhonba szaladnia ahhoz, hogy a megélhetése mellett, a megbecsülését is megszerezze.

**„ Hass, alkoss, gyarapíts, és a haza fényre derül”
(Kölcsey Ferenc: Huszt 1831)**

Felhasznált képek: Gyöngy Edina uvegenat@gmail.com

Elméleti háttér

A rendszerváltás után a munkaerőpiacon egyik meghatározó jelensége a munkanélküliség felbukkanása, a külföldi magyarok munkavállalásának engedélyezése¹⁶⁶ és a felsőfokú végzettségűek számának ugrásszerű növekedése volt.

A legtöbb tagországhoz képest Magyarországon kimondottan alacsony a külföldi születésű munkaerő aránya, a legfrissebb adatok szerint az összes munkavállaló 4%-át sem éri el (Csehországban 6%, Szlovákiában ez az arány 5% feletti, Görögországban 10%, Németországban 13%, Ausztriában 15% az Eurostat adatai szerint). A teljes népességet nézve, még jelentéktelenebb, 1,8% körüli a hazai migránsok aránya, noha a bevándorlás üteme 2008-ban a korábbi évek 20-25000-es létszámáról 37000 fölé ugrott. Gödri-Tóth (2004)¹⁶⁷ tanulmánya a Magyarországon 2001-ben bevándorló státuszt szerzők, a szomszédos országokból érkezők társadalmi helyzetének néhány vonatkozását próbálta megvilágítani. A munkaerő-piaci helyzetük alapján az szűrődik le, hogy a csoport egészét tekintve mind a megelőző állapothoz, mind a magyarországi viszonyokhoz képest inkább pozitív változásokat eredményezett a migráció. A munkaerőpiacon való elhelyezkedés a korábban értelmiségi, vezető foglalkozásúak esetében volt a legsikeresebb, annak ellenére, hogy foglalkozás szempontjából viszonylag jelentős részük rosszabb helyzetbe került. A szomszédos országokból érkező bevándorlók esetében, a különböző területekkel való elégedettségük alapján úgy tűnik, hogy a szubjektív helyzetképük jobb, mint a magyar népességé. Az objektív körülményekkel (életszínvonallal, jövedelemmel, anyagi körülményekkel), valamint a jövőbeli kilátásaikkal való jelenlegi nagyobb elégedettségük is azt jelzi, hogy a migráció mindenképpen pozitív változást jelentett az életükben. Gödri (2008)¹⁶⁸ rámutat, hogy többnyire gyorsan, és szakmájuknak valamint iskolai végzettségüknek megfelelően találnak munkahelyet. Ugyanakkor a gyors munkataláláshoz az ismerősök és a származási országban élő kapcsolatok is hozzájárultak, ami egyfelől a gyenge kötések szerepét igazolja, másfelől rámutat arra a nyilvánvaló tényre, hogy bevándorlók esetében a kapcsolathálók átlépik a földrajzi határokat.

Napjaink egyik legfontosabb hatótényezője a 2008-as világgazdasági válság. Hazánkban a gazdasági teljesítmény csökkenése már 2005-ben elkezdődött, de jelentős visszaesés csak 2009-ben volt tapasztalható. A válság hatására ugrásszerűen megnőtt a munkanélküliek száma (több mint félmillió álláskeresőt tartott nyilván a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat), csökkent a reálkereset, a hiteltörlesztések terhei nőttek. Ezek a problémák bizonyos társadalmi csoportoknál különböző mértékben jelentkeztek (Csiszárík-Kocsir, 2012)¹⁶⁹. A Központi Statisztikai Hivatal eredményei alapján, a vizsgálat időpontjában, 2013. július-augusztusában a munkanélküliségi ráta Magyarországon 9,9 % volt. Ez a szám 2013. III. negyedéve előtt utoljára 2009-ben volt egy számjeggyű, és azt jelenti, hogy a gazdaságilag aktív népességből minden 10. ember volt munkanélküli.

Közismert tény (Varga, 2010)¹⁷⁰, hogy a felsőoktatási intézményekben továbbtanuló hallgatók száma 1990 és 2009 között hatalmas ugrást mutatott. Ez alatt az időszak alatt a nappali tagozaton tanulók száma 16 ezerről 61 ezer főre duzzadt, az összes képzési formát figyelembe véve pedig 34 ezerről 80 ezerre nőtt a hallgatói létszám. A bekövetkező jelentős növekedés ellenére az országban a felsőfokú

¹⁶⁶ Pongrácz Attila: Vázlat a határon túli magyarság humán erőforrás-tartalékairól, Humánpolitikai Szemle, 21: 2010/7-8 pp. 92-99.

¹⁶⁷ Gödri Irén – Tóth Pál Péter: Bevándorlók társadalmi helyzete, In: Társadalmi riport, Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, 2004, pp. 425-438.

¹⁶⁸ Gödri Irén: Bevándorlók munkaerő-piaci integrációját meghatározó tényezők Magyarországon — a kapcsolati erőforrások szerepe, Statisztikai Szemle, 2008/6. pp. 533-563

¹⁶⁹ Csiszárík Kocsir Ágnes: A gazdasági válság hatására kialakult recesszió érzékelése egy kérdőíves kutatás eredményeinek tükrében, Humánpolitikai Szemle, 2012/3. pp. 52-60.

¹⁷⁰ Varga Júlia: Mennyit ér a diploma a kétezres években Magyarországon?, Educatio, 2010/3. pp. 370-383.

végzettségűek népességen belüli aránya jóval elmarad az EU és az OECD országainak átlagától¹⁷¹. A felsőfokú végzettségűek kínálatának növekedése következtében a munkahelyek szerkezete jelentősen átalakult, és a gazdaságban egyre nagyobb számban jelentek meg a diplomás munkavállalók iránt keresletet támaztató munkahelyek. Az 1995 és 2004 között létrejött munkakörök majdnem felét a diplomások töltötték be. Az ezredforduló után a pályakezdők kereseti hozama nőtt, a felsőoktatási intézmények számottevően megnövekedett kibocsátása ellenére a kínálat még mindig kevesebb volt, mint a kereslet. A diplomások munkaerő-piaci aránya jelenleg is magasabb, mint a népességen belüli arányuk, mely a nagyobb aktivitásukból adódik¹⁷². Polónyi (2012)¹⁷³ rámutat arra a várható tényre, hogy minél magasabb egy országban a diplomások népességen belüli aránya, annál többen fognak közülük végzettségük szintjét nem igénylő munkakörben dolgozni. Ennek további következménye lesz, hogy az arányuk növekedésével a kereseti előnyük csökkenni fog a középfokú végzettségűekkel szemben. Érdekes, hogy a 1990 és 2005 között a „Szolgáltatási jellegű foglalkozásúak” és az „Irodai és ügyviteli (ügyfélforgalmi) jellegű foglalkozásúak” foglalkozási főcsoportban együttesen 40 ezer fővel növekedett a diplomások száma.

Az ezt követő időszakban merült fel a probléma, miszerint a felsőoktatás kibocsátása sem a mennyiséget, sem a szerkezetét tekintve nem felel meg a munkaerő-piaci keresletnek, amely akadályozhatja a gazdaság hatékony működését és a foglalkoztatottság növekedését (Elek, 2010)¹⁷⁴. A felsőfokú végzettség is szelektálódik a piacon; kiderült, hogy a főiskolások jobban preferáltak, mint az egyetemi végzettségűek, illetve a gyakorlati tudás a fontosabb a lexikálissal szemben. Ez igazolja Czeglédi-Juhász (2013)¹⁷⁵ kutatása is, akik felsőoktatásban tanulókat vizsgálva megállapították, hogy habár a diákok többsége a végzés után dolgozni szeretne, mégis több mint a fele a válaszadóknak úgy érzi, hogy nem felel meg a munkáltató követelményeinek. A vállalatok tapasztalatai szerint túl sok a mély elméleti ismeret, ezzel szemben kevés a hasznosítható gyakorlati tudás.

A Diplomás Pályakövetés Rendszerben (DPR) lezajlott vizsgálatokból kiderül (HVG, 2012)¹⁷⁶, hogy a felsőfokú végzettségűek átlagos keresete jóval több, mint az alacsonyabb iskolai végzettségűeké; és a férfiak többet keresnek, mint a nők. A férfi-női kereset közötti legnagyobb különbség a műszaki területen, legkisebb eltérés pedig a társadalomtudományi területen mérhető. Átlag feletti bért kapnak a műszaki, informatikai, jogi és gazdaságtudományi diplomával rendelkezők, míg a legalacsonyabb keresetről a pedagógusok számoltak be. A bérek nagysága attól is függ, hogy milyen területen, milyen cégnél helyezkednek el. A gazdasági szektorok közül a legjobban a pénzügyi-biztosítási tevékenység, az információ-kommunikáció és a villamos energia, gáz-, gőzellátás, légkondicionálás területén dolgozók keresnek. Jóval átlagon felüli jövedelemről számoltak be a szállítás-raktározás, a szakmai, tudományos, műszaki és a feldolgozóipar területeken munkát vállalók is. A legrosszabbul az oktatás, az egészségügy és a művészetek ágazataiban dolgozók keresnek. Leginkább a magántulajdonú, de ezen belül is a teljes mértékig külföldi tulajdonossal rendelkező cégek fizetik meg dolgozóikat. Jóval kevesebb bért kapnak a munkavállalók magyar tulajdonú vállalatoknál, és az állami szférában dolgozók.

A mai munkaerőpiacra tehát az a jellemző, hogy lassan növekszik a foglalkoztatás, a GDP, és gyorsan emelkedik a felsőfokú végzettségűek alacsony munkanélküliségi rátája, valamint a bérelőnyük.

¹⁷¹ Keczer Gabriella: A közép-európai országok felsőoktatási rendszereinek teljesítménye, *Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei* V. évfolyam 1. szám, A-sorozat 4. Szeged, 2012. pp. 7-14.

¹⁷² Keczer Gabriella: Higher Education in Middle-Eastern Europe: financing and performance. In: *Proceedings of 10th International Conference of ASECU*. Babes-Bolyai Egyetem, Kolozsvár, 2014.

¹⁷³ Polónyi István: Foglalkoztatathatóság, túlképzés, Bologna. *Educatio*, 2012/3. pp. 384-401

¹⁷⁴ Elek Lenke: Munkaerőpiac és felsőoktatás: a legbiztosabb a ma még nem is létező szakma! *Humánpolitikai Szemle*, 2010/6. pp. 40-44.

¹⁷⁵ Czeglédi Csilla-Juhász Tímea: Reconciliation plan of career and private life in the circle of daytime students in Hungary In: *Proceedings from VIII. International Conference on Applied Business Research ICABR* 2013, pp. 70-77.

¹⁷⁶ HVG: *Elemzők szerint kedvezően változott a munkaerő-piaci helyzet.* 2012, In: http://hvg.hu/karrier/20120828_Elemzok_szerint_kedvezoen_valtozott_a_mun (2012. 08. 10.)

Vizsgálati tapasztalatok

A vizsgálat célja, annak feltárása volt, hogy a Magyarországon munkát vállaló külföldi magyarok miként illeszkedtek be a hazai munkaerő-piaci létbe. Az alapfeltevés szerint ezek a munkavállalók elégedettek az itteni munkaerő-piaci helyzetükkel, nyilván azért, mert elegendő információ birtokában döntöttek a bevándorlás/letelepedés mellett, miközben viszonylag reális képpel, ismeretekkel rendelkeztek a magyar munkaerőpiac által kínált lehetőségekről, érdeklődésüknek és végzettségüknek megfelelő munkahelyet találva.

A kutatás magyarázó jellegű következtető vizsgálat, amelynek középpontjában a 30-50 éves diplomás, külföldi magyar munkavállalók állnak. A 2013 nyarán kezdődő kérdőíves vizsgálatban összesen 302 kitöltő, 165 fő (55%) nő és 137 fő férfi (45%) vett részt, amely közel megegyezik a 2013 évi lakónépesség nemek szerinti arányával. A vizsgálat országos mintavétellel készült. Az adatfelvételhez szükséges kérdőív zárt és nyitott kérdéseket egyaránt tartalmazott. Az adatok SPSS 19.0 statisztikai adatelemző program segítségével kerültek kiértékelésre.

A származási országot tekintve legtöbbször (35%) Kárpátaljáról, ezt követően a Vajdaságból és a Felvidékről (23%), legkevesebben pedig Erdélyből (19%) települtek át Magyarországra (1. sz. táblázat).

A kitöltők életkora 30 és 50 év között mozog. Legtöbbször a 30-35 éves korcsoportba tartoznak (60%), 21% alkotja a 36-40 éves, 10% a 41-45, 9% a 46-50 éves kategóriát.

		Kitöltők neme (fő)		
		Nő	Férfi	Összesen
Ország	Románia	25	33	58 (19%)
	Szerbia	40	30	70 (23%)
	Szlovákia	38	30	68 (23%)
	Ukrajna	62	44	106 (35%)
	Összesen	165 (55%)	137 (45%)	302 (100%)

1. sz. táblázat: A munkavállalók megoszlása nemek és országok szerint (fő és %)

A válaszadók 60%-a Budapesten él. A kisvárosban élő válaszadók alkotják a következő nagy csoportot (18%), illetve a megyeszékhelyeken élők is részt vettek a vizsgálatban (13%). A nagyközség (5%) és falu lakossága kisebb arányban vannak jelen (4%).

A kérdőíves kutatás válaszadóinak végzettsége rendkívül széles és változatos képet mutat, de legnagyobb arányban (32%) a gazdaságtudományi és műszaki területhez (25%) kötődik. A megkérdezettek 10% pedagógus, 8% informatikai, 7%-uk társadalomtudományi végzettséggel rendelkezik.

A **munkanélküliség**, mint állapot a válaszadók valamivel több, mint 20%-át érintette eddigi élete során. Ezen belül is a nők nagyobb arányban tapasztalták meg ezt az élethelyzetet (23,6% nő, 16,1% férfi). Jelen kutatásban a statisztikai program azt mutatta ki, hogy nincs összefüggés a két tényező között, de a társadalomban érzékelhetően jelen van.

A kérdőívet kitöltő válaszadók közül a legnagyobb arányban a falusi lakóhellyel rendelkezők éltek meg a munkanélküliséget, és az arány a kisvárosokban volt a legkevesebb. A fővárosban élők közül 37 fő tapasztalta már meg ezt az élethelyzetet. Jelen kutatás adatai között ugyan nem mutatható ki szignifikancia e két tényező között, országos szinten egyértelműen kirajzolódik egy olyan mintázat, amely azt bizonyítja, hogy a periféria és a centrum között jelentős különbségek vannak az elhelyezkedést illetően, melynek egyik katalizátora a magyar munkaerőpiacon tapasztalható mobilitási hiány, illetve a már több évtizedes regionális gazdasági különbségek. Magyarországon

perifériának tekinthetők az Észak-alföldi, Észak-magyarországi régiók, a Tisza menti területek, de Somogy megyében is magas munkanélküliséggel rendelkező térségek vannak. Ezekre a területekre jellemző az akut foglalkoztatási válság, magas munkanélküliségi ráta, rossz infrastruktúra, nehéz megközelíthetőség, szegénység, elvándorlás, és tartós gazdasági regresszió.

Lényeges szempont, hogy mennyi időt töltöttek a munkaerőpiactól távol munkanélküliként, azok, akiket érintett. Ebben a kérdéskörben csak azt a 61 fő válasza került kiértékelésre, akik voltak már álláskereső. A fővárosi lakhelyű válaszadók jelentős többsége (37 főből 28 fő) kevesebb, mint fél év alatt talált új munkát, a falvak és nagyközségek vizsgált lakosai közül a többségnek már akár egy évet is munkanélküliként kellett tölteniük. A fővárosi lakhelyű válaszadók közül nagyon kis arányban (9 fő) voltak azok, akik több mint fél év után találtak újra munkát. Ennek az az oka, hogy a fővárosban több a munkalehetőség, még akkor is, ha nem a képesítésüknek megfelelő területen találnak munkát az érintettek.

A válaszadók végzettségét vizsgálva az eredmények alapján az orvos-, egészségtudományi és sporttudományi diplomával rendelkezőket (8,7%) érintette a legkevésbé a munkanélküliség. A műszaki végzettségűek közül is kisebb arányban (14,1%) élték még ezt az élethelyzetet. A gazdasági diplomával rendelkezők közel egyharmada volt már álláskereső, ők képezik legnagyobb sokaságot (27,8%), majd őket követik az agrár- és természettudományi végzettségűek (21,4%).

A **munkakeresés** formái közül a legkimagaslóbb értéket az ismerősökön keresztül történő elhelyezkedés kapta (126 fő esetében), de az internet (37 fő) is egyre inkább előtérbe került, mint egy új összekötő híd a munkáltatói és a munkavállalói oldal között. A magán munkaközvetítők, a fejevadász cégek, illetve a több helyre küldött önéletrajz a vizsgálati minta 10%-ának hozott szerencsét.

A vizsgálatban részt vettek közül legtöbbjüknek (110 fő) az áttelepülést követően azonnal lett munkája, 104 főnek 3 hónapon belül, 24-nek félévig tartott az álláskereső, 6-an csak egy év eltelte után találtak munkát. Érdekes azonban, hogy 64 fő már úgy költözött ki Magyarországra, hogy volt munkája.

A **jelenlegi munkahelyek** paramétereit vizsgálva, megállapítható, hogy a vizsgált mintából legtöbben (egyharmad) második munkahelyükön dolgoznak, egyötödük pedig az első, illetve a harmadik helyen. A megkérdezettek 5%-a azonban már több mint 5 munkahelyet mondhat magáénak.

A munkahely tulajdonosi formáját és méretét tekintve a válaszadók közel egy harmada (32%-a) dolgozik multinacionális cégnél vagy nagyvállalatnál. A következő legnagyobb csoportot az állami szektorban foglalkoztatottak alkotják (27%), 17% középvállalkozásnál, 12% kisvállalkozásnál helyezkedett el, 9% pedig magánvállalkozó. A nonprofit szférában helyezkedett el a legkevesebb kitöltő (3%).

A válaszadók 55%-a beosztottként, 29%-a középvezetőként, 16%-a felsővezetőként látja el a munkakörét jelenlegi munkahelyén. Itt az adatok némi torzulást mutathatnak, mert a kiértékelésnél megfigyelhető volt, hogy a magánvállalkozók nagy része felsővezetőnek ítélte meg magát. A válaszadók végzettségét és a beosztást tekintve nem volt szignifikáns különbség, mindazonáltal elmondható, hogy a legtöbb felsővezető a műszaki és informatikai végzettségűek közül került ki, illetve nem volt felsővezető az agrárvégzettségűek között.

A munkavégzés földrajzi helyét vizsgálva kiderült, hogy a legtöbb válaszadónak a munkahelye Budapesten van, de ez nem meglepő, minthogy a válaszadók többsége is a központi régióból származik.

Nagyon fontos vizsgálati szempont volt, hogy a munkaköri feladatok mennyire kötődnek a válaszadók diplomájához. Hogy a jelenlegi munkavégzés feladataihoz a diploma teljes mértékben kötődik, ezt 202 (66,9%) fő válaszolta, 12 fő (3,9%) szerint pedig tevékenysége egyáltalán nem igényel felsőfokú végzettséget. A multinacionális vállalatnál dolgozók közül 59 főnek (61,5%), a kis- vagy középvállalkozásnál 59 főnek (64,4%), a magánvállalkozóként vagy nonprofit szférában 25 főnek (71,4%), az állami szektorban 60 főnek (74,1%) teljes mértékben megfelel a diplomája az általuk betöltött munkakörnek. A válaszadók közül kevesen gondolják úgy, hogy egyáltalán nem illeszkedik a

diploma az általuk betöltött álláshoz; az multinacionális cégnél 2 fő (2,1%), a kis-közép vállalkozásoknál 3 fő (3,3%), az állami szférában 4 fő (11,4%), a magánvállalkozóként, illetve a nonprofit szférában 3 fő (3,7%). A diploma és a jelenlegi munkahely kapcsolatát tovább vizsgálva, a végzettséggel való összefüggésből kiderül, hogy a legnagyobb arányban az orvos-, egészség tudományi és sport tudományi diplomával rendelkező válaszadók (22 fő; 95,7%) végeznek a diplomájuknak megfelelő munkát, ezt követi a társadalomtudományi és jogi végzettségűek esete, hiszen 90%-uk (18 fő) dolgozik olyan munkakörben, amely teljesen megfelel a diplomának. A gazdaságtudományi végzettséggel rendelkezők 70,1%-a (68 fő), a műszaki és informatikai diplomások 61,7%-a (58 fő), a bölcsész végzettségűek 55,6%-a (30 fő), az agrár- és természettudományi diplomával rendelkezők 42,9%-a (6 fő) nyilatkozta azt, hogy a diplomája teljes mértékben összhangban a végzett munkával.

A megkérdezettektől egy 6-os skálán történő értékelést is kértünk **munkaerő-piaci helyzetük megítéléséről**. Azért a 6-os skála, hogy ne legyen közepes eredmény benne. A válaszadók átlagosan 4,61-es értékre osztályozták azt, hogy mennyire tartják biztosnak jelenlegi munkájukat. Ezen belül is a férfiak (4,63) kis mértékkel, de biztonságosabbnak gondolják munkahelyüket, mint a nők (4,60). Ez azt jelenti, hogy a vizsgálatban részt vevők egyértelműen stabilnak ítélik meg a pozíciójukat.

A biztonságos pozíciót a tudományterület szerint kategorizált végzettséggel együtt vizsgálva azt az eredményt kapjuk, hogy a természettudományi végzettségűek érzik a legstabilabbnak az állásukat (4,78), őket követik 4,75-ös értékkel a műszaki diplomások és 4,72-vel a gazdaságtudományi területen végzettek. Ugyanakkor az orvosi (4,22) és pedagógiai diplomával (4,16) rendelkezők ítélik meg a legkevésbé biztosnak a jelenleg betöltött pozíciójukat.

A **kereset mértéke** is nagymértékben hozzájárul az elégedettséghez, mely az összes válaszadó esetében átlagosan 4,07-es érték lett.

A végzettséggel összevetve a kereset változóját, szignifikáns összefüggés látható. A vizsgálatból kiderült, hogy az informatikai végzettséggel rendelkezők 4,43-as értékkel a legelégedettebbek a keresetükkel, majd szorosan őket követik a műszaki és a gazdasági diplomások is (4,42). A pedagógiai végzettségűek viszont egyértelműen alacsonynak ítélik meg a fizetésüket (2,59-es értékkel, ami már az elégedetlen kategóriák egyike).

Nemek szerinti bontásban is érdemes megfigyelni a kereset mértékét, hiszen a két változó között szintén szignifikáns összefüggés van. A férfiak (4,28) magasabbnak ítélték a keresetükkel való elégedettséget, mint a nők (3,89).

A munkahelyen betöltött pozícióról és az **előmeneteli lehetőségekről** is nyilatkoztak a vizsgálatban részt vevő munkavállalók. A válaszadók együttesen 3,72-es eredménnyel értékelték azt, hogy kedvezőek az előrejutás lehetőségei a munkahelyükön.

A férfiak ezekkel a szempontokkal elégedettebbek (3,81), mint a nők, de az eltérés nem látványos (3,64).

Ugyanezt a tényezőt korcsoportok szerint is lehet vizsgálni, melyek között számottevő összefüggés van. A 30-35 évesek (3,91) szerint, jó lehetőségek kínálóznak a ranglétrán való feljebbjutáshoz. Ezt kevésbé gondolják így a 46-50 évesek, (3,12) mivel ők már valószínűleg a karrierjük csúcsát elérték vagy nem is céljuk feljebb jutni.

A válaszadóknak lehetőségük volt értékelni, hogy mennyire **piacképes a diplomájuk**. Összesen 4,76-os értékkel piacképes a végzettségük, ami szintén az elégedettséget tükrözi.

Nemek szerinti bontásban a két tényező között szignifikáns összefüggés van. A férfiak közel 5-ös (4,99-es) értékkel piacképesnek ítélik a végzettségüket. Míg a nők ugyanezt 4,56-ra értékelték.

A piacképes végzettséget érdemes végzettség szerinti összefüggésben is vizsgálni, hiszen a két tényező között erős szignifikáns összefüggés van. A gazdaságtudomány területén diplomázott válaszadók közel (5,24-es értékkel) teljesen piacképesnek vélik a diplomájukat. A számok tekintetében szorosan követik őket a műszaki és informatikai végzettségűek (5,21-es értékkel). Az

orvos, egészség- és sporttudományi végzettséggel rendelkezők 4,70-es értékkel pontozták a piacképes végzettséget, de ez a szám is egyértelműen az elégedettség felé mutat. A bölcsész tudományterületen végzettek (3,26) érzik a munkaerőpiacon legkevésbé érvényesíthetőnek a diplomájukat, de ők is még az elégedettség pozitív intervallumán mozognak.

A vizsgálat lényeges részét képezte annak feltérképezése, hogy milyen a határon túlról érkező munkavállalók **közérzete** egyes tényezők mentén. Egy 5 fokú skálán kellett megjelölniük közérzetüket öt tényező mentén, ahol az 1-es volt a legrosszabb, az 5-ös pedig a legjobb érték. Arra a kérdésre, hogy hogyan érzi magát Magyarországon, a lakóhelyén, munkahelyén és a családban, hasonló arányú válaszok érkeztek: a minta kb. fele jól, hatodrésze nagyon jól. A legegyszerűsebb válaszok a semlegesség és az elutasítás tekintetében a magyarországi elégedettség tekintetében születtek, amikor 10% közepesen, rosszul és nagyon rosszul választ adott¹⁷⁷. Érdekes, és örömteli, hogy a legtöbb „nagyon jól” válasz (157) a párkapcsolatok esetében született, miként a legkevésbé „nagyon rosszul” is, hisz az itt 0 (2. sz. táblázat).

Hogy érzi magát?	Magyarországon	Lakóhelyén	Munkahelyén	Családban	Párkapcsolatban
nagyon rosszul	25	14	9	9	0
rosszul	29	18	24	2	20
közepesen	35	48	25	69	25
jól	158	148	174	124	100
nagyon jól	55	74	70	98	157

2. sz. táblázat: A munkavállalók érzelmi állapota különböző tényezők mentén (fő)

Végül a megkérdezettek arról nyilatkoztak, hogy **„hogyan látják magukat 10 év múlva?”**. Szinte az összes megkérdezett munkavállaló körében megjelent a szakmájában sikeres karrier, elismerés valamint a szakmai fejlődés (67%). Ezt szorosan követi a boldog családban (56%), gyerekekkel körülvéve (48%) és az anyagi biztonságban (47%) válaszok. Sokuknak nagyon fontos, hogy mindezek mellett elég szabadideje is legyen családjára és saját magára. Akadtak olyan válaszadók is, akik a továbbképzést, mint a szakmai sikeresség fontos feltételét fogalmazták meg, ám ez a válaszadók kis hányadánál (12%) jelent meg.

Összegzés, következtetések

A vizsgálati eredmények igazolták a feltételezést, miszerint a Magyarországon munkát vállaló külföldi magyarok elégedettek a munkaerőpiacon elfoglalt státuszukkal. Következtetésként megállapítható, hogy bár a 30-50 éves diplomás munkavállalókat sem kímélték az elmúlt 20 év munkaerő-piaci nehézségei, tudtak alkalmazkodni a megváltozott állapotokhoz. Annak ellenére, hogy többen nem az eredeti végzettségüknek megfelelő pozícióban dolgoznak, mégis feltalálták magukat, és elégedettek a jelenlegi helyzetükkel, az elmúlt évek válságának ellenére is.

Javaslatként csupán annyi fogalmazható meg, hogy mivel napjainkban egyre fontosabbá válik a munkaerő-piaci tájékozottság bővítése, a munkaerő-piaci alkalmazkodóképesség növelése, a

¹⁷⁷ Ezen eredmények arra is utalhatnak, hogy a magyarországi általános légkör nem megfelelő, az emberek bizalmatlanok, az együttműködések inkorrektak (Hurta Hilda.: Vállalatvezetési magatartás a válságkezelés során, In: *Erdei Ferenc VI. tudományos konferencia*, Kecskemét, 2011. pp. 474-478).

rugalmasság fokozása, az egész életen át tartó tanulás szemlélete, a folyamatos ismeretszerzés segít a munkaerő-piaci tájékozódásban, és a munka világában történő eligazodáshoz szükséges készségek, képességek fejlesztésében, ami hozzájárul egy boldog és elégedett munkavállalói réteg kialakulásához.

Összefoglaló

Az, hogy az egyén mennyire elégedett az életével, nagymértékben függ a saját potenciálok kihasználásától – azaz a sokat emlegetett önmegvalósítástól – valamint a munkaerőpiacon betöltött szerepétől. Ez utóbbi függ a szervezet sajátosságaitól, a munkakörülményektől, a végzett tevékenység jellegétől. A tanulmány a Kárpát-medencei diplomás munkavállalók magyar munkaerő-piaci helyzetének bemutatására vállalkozik, melynek alapját egy empirikus vizsgálat képezi.

Az elemzés célja, hogy – a szakirodalom eredményeit és a bevándorlás vizsgált szeletének sajátosságait szem előtt tartva – feltárja, milyen mértékben valósul meg (hasonlít az átlagra) a környező országokból érkező bevándorlók magyarországi munkaerő-piaci integrációja. A vizsgálat rámutatott, hogy bár a 30-50 éves diplomás munkavállalókat sem kímélték az elmúlt 20 év munkaerő-piaci nehézségei, tudtak alkalmazkodni a megváltozott állapotokhoz. Annak ellenére, hogy többen nem az eredeti végzettségüknek megfelelő pozícióban dolgoznak, mégis feltalálták magukat, és elégedettek a jelenlegi helyzetükkel, az elmúlt évek válságának ellenére is.

A keleti blokk összeomlása

Immár negyed évszázad telt el a rendszerváltás óta, de még ma is adósak vagyunk a „reálisnak” mondott **szocializmus bukása okainak** feltárásával. A 80-as évek végén, a 90-es évek elején sorra omlottak össze a volt ún. szocialista államok, köztük a Magyar Népköztársaság. A szocializmus válsága kiterjedt az élet minden területére. Legszembetűnőbb volt a **gazdasági összeomlás**, ami – mint azt azóta láttuk – még az utódállamokat is lehetetlen helyzet elé állította, de legalább ekkora volt (és maradt) e térségben az **erkölcsi, szellemi, kulturális válság** is. A civilizáció tekintetében már addig is elmaradott Kelet- és Közép-Európát még inkább visszavetette a fejlődésben az államszocializmus. Most, negyedszázad elteltével érdemes ezeket az okokat előásnunk, hogy megbirkózhassunk utóregzéseivel, felfedezzük, leleplezzük mai életünk torzulásaiban.

A válság ideológiai gyökerei

Tökéletes félreértés lenne a gazdasági-társadalmi válság gyökereit tisztán a gazdaságban keresni, mintha ügyesebb gazdaságpolitikával más lehetett volna az eredmény. Ez már annak idején is önáltatás volt a rezsimek vezetői részéről. Valójában a szocializmus összeomlása **ideológiai válság** volt, a lehető legtipikusabb ilyen tekintetben az egész történelem folyamán.¹⁷⁸ A válság igazi oka maga a **marxista-leninista ideológia** volt, más szóval a dialektikus materializmus, amelyre az egész szocialista államrend épült, és amely ezekben az országokban hivatalos, állami ideológia (afféle „kötelező hittan”) volt. Ez tévedésekre épült, és így nem is vezethetett életképes társadalom kialakulásához.

Materializmus és dialektika

A válságba-sodródás tulajdonképpen és legfőbb gyökere a marxizmus **materialista szemlélete** volt. A materialista ismeretelmélet kiindulópontja az volt, hogy ismereteink tárgya a megismerő alanytól függetlenül létezik és nem csupán a megismerési folyamat hozza létre. Ez a kiindulás – az **ismeretelméleti realizmus** – lényegében megfelel a keresztény bölcselet realizmusának is. Lenin és követői azonban túlmentek ezen, és egyenlőségjelet tettek a lét és az anyag közé, tehát **realizmusból materializmusba** ugrottak át, az ismeretelméletet átvitték az ontológia (lételmélet) területére is, és ez már nem igazolható.¹⁷⁹

Felfogásom szerint a **Lét köre** sokkal tágabb, mint az anyag köre: magába foglalja az abszolút létet (Istent) és a relatív létet. Utóbbinak egyik része tényleg az anyag, de mellette ott van a szellemi, tudattal átvilágított lét is, amely legalább annyira reális, mint az érzékekkel megismerhető lét, az anyag.¹⁸⁰ A marxizmus, azzal, hogy „kihagyta” a létből a tudatos létet, a **történelmet megfosztotta legfőbb hajtóerejétől**. Azzal pedig, hogy nem ismerte el az isteni létet, az anyagot abszolutizálta, végső soron a mítoszok, a **panteizmus** szellemi szintjére zuhant vissza.

A marxizmus a materializmust a **dialektikával** kapcsolta egybe, amelyet Hegeltől örökölt, azonban nem a szellemre, hanem az anyagra alkalmazta. A dialektika azt a szerepet töltötte (volna) be a marxizmusban, hogy megmagyarázza az anyag és a történelem – úgymond – önmozgását.

A marxista **dialektika törvényeivel** (mennyei változások minőségibe való átcsapása, ellentétek harca, a tagadás tagadása) kapcsolatban meg kell jegyeznünk: ezek az ún. mozgástörvények csak a mozgás, a változás leírását, de nem magyarázatát adják. Az „átcsapás”, a „harc”, a „tagadás” ugyanazt fejezi ki, mint a „mozgás”, az „átmenet”, tehát tautológiával (körkörös okoskodással) van

¹⁷⁸ Cselényi I. G., Roots of moral crisis in Hungary. *Scientific Bulletin*, Baia Mare, Serie C. vol. XI. 1997. 43-48.

¹⁷⁹ Dewan, L.: St. Thomas Aquinas against metaphysical materialism. *Studi Tomistici*, vol. 14, Vaticano, 1982. 412. kk.

¹⁸⁰ Cselényi I. G., L'anima in un ambiente materialistico. *L'anima nell'antropologia di S. Tommaso d'Aquino*, Milano, 1987. 535-538.

dolgunk. Amellett épp arra kellett volna választ találni: miért előre mennek a dolgok, egyáltalán, hogyan lehetséges minőségi fejlődés, ha van entrópia, szétesés, visszaesés is?

Ugyanakkor a dialektikának vannak **elgondolkodtató elemei** is. Úgy tűnik, a marxista és a hegeli dialektika helyesen világít rá arra, hogy a dolgokban ellentétpárok vannak (NB csak ellentétpárok, és nem ellentmondások, ezt ezek a gondolkodási rendszerek szintén félreértik!), még tágabban: viszonyok, valamiféle szimmetria-elv. Ez a mozzanat tovább-gondolkodásra késztet: mi lehet ennek az elrendezettségnek az oka. A keresztény gondolkodás joggal alkalmazza itt is a **nomológia** megoldását: ha nomosz, törvényszerűség van a dolgokban – adott esetben éppen a dialektika, a szimmetrikus felépítés – az isteni logikára utal, a dolgokban meglévő viszony-rendszerekből pedig – a “minta-okság” elve alapján – az isteni léten beüli relációkig (végső soron a Szentháromságig) juthatunk el.¹⁸¹

A marxizmus ezektől az összefüggésektől természetesen eltekintett, saját elméletét szinte **vallási ideológiaként** alkalmazta, attól várta a választ az élet minden kérdésére. A dialektika alapján igazolhatónak vélte az ellentmondás elvének feladását, ami a logika felborulásához vezetett. Bár most elsősorban a marxizmus társadalmi hatásai fontosak számunkra, láthatjuk, hogy mindenestől **ingatag ontológiai alapokra**, jogtalanul kiterjesztett törvényekre épült. Szükségszerű is volt, hogy ennek következményei jelentkeztek a társadalomelmélet – és társadalom-építés – területén.

A marxizmus történelem-szemlélete

Az ideológiai, ontológiai alapokat a marxizmus hangsúlyosan alkalmazta a történelem értelmezésére is. Ez a **történelmi materializmus** összetevője. Hegellel együtt úgy tartotta, a történelmet nem az egyes emberek, hanem az emberiség viszi előre. Ám Hegeltől eltérően e rendszer szerint nem az eszmék, hanem a társadalmi-termelési viszonyok szabják meg a társadalmi változások menetét: nem a tudat határozza meg a létet, hanem a lét (ti. a társadalmi lét) a tudatot, tehát az alépítmény a felépítményt.

A marxizmus mindezt úgy kapcsolta össze a dialektikával, hogy azt állította: minden egyes társadalomban osztályellentétek feszülnek (lásd: “ellentmondások”), ezek vezetnek el forradalmi változásokig, végső stádiumban a kapitalizmusban a munkásosztály forradalmáig, amely – a magántulajdonra épülő társadalmak tagadásaképpen – létrehozza a **magántulajdon- és osztályok nélküli társadalmat** (a szocializmust ill. kommunizmust). Ebben aztán megvalósul a “társadalmiasult emberiség” eszméje, az emberi lényeg kiteljesedése stb.¹⁸²

Elemzésünk legdöntőbb pontjához érkeztünk el. A marxizmus a történelem materialista szemléletével **beszűkítette az embereszemélyt**. Ennek az antropológiai torzulásnak következménye volt az említett válság. Igazában a történelem mozgatója nem az anyag, nem az anyagi vagy gazdasági alapok – ezek csak merő lehetőségek, potenciák –, hanem a **tudattal és szabadsággal rendelkező ember**, aki legyőzi a természetet, átalakítja a gazdasági kereteket, viszonyokat.

A napi élet is mutatta, hogy ott, ahol az ember kizárólag gazdasági ügyekkel kívánt foglalkozni, e **túlzott összpontosítás** következtében végül éppen gazdaságilag jutott csődbe. Jézus mondása jut eszünkbe: „Keressétek először Isten országát...” Ahol erről hosszasan és végérvényesen megfeledeznek, és csak a kézzel foghatót, a pénzben megszámlálhatót tekintik valóságnak (vö. **gyakorlati materializmus**), ott előbb-utóbb bekövetkezik a gazdasági összeomlás.

Véleményünk szerint a marxizmus a “reális szocializmus” országaiban tévesen alkalmazta a meghirdetett dialektikát, hiszen klasszikusai szerint az azt jelentette volna, hogy az anyag és a tudat együtthatása alakítja a történelmet. A gyakorlatban az anyagon és az anyagin maradt a hangsúlyt. A szocializmus, minden antikapitalista jellege ellenére, olyan fokú **anyagiaságot** táplált az emberekbe, amelyhez hasonló még a liberalizmusban sem figyelhető meg. Sajnos, ez a gyakorlati materializmus még sokáig jelen lesz társadalmunkban, amire a változások után is sok jel mutat.

¹⁸¹ Cselényi I. G., La relazione di Dio e del mondo in unita' dell'essere. *Noetica, critica e metafisica in chiave tomistica*, Vaticano, 1991. 317-322.

¹⁸² Lukács Gy., *A társadalmi lét ontológiájáról, II. k. Prolegomena*, Budapest, 1973. 201.

Kollektivistá társadalmi modell

A dialektikus és történelmi materializmus ismeretelméleti, ontológiai és antropológiai alapjaihoz a szocializmusban **kollektivistá társadalom-modell** kapcsolódott. Mint tudjuk, Marx az egyes embert a társadalom alkatrészének tekintette, aki csak úgy találja meg önmagát, ha az emberi nem lényegéhez visszacsatolódik. Egyfajta vallás (re-ligio) ez, az egyes visszacsatolása a közösségbe.

Mi is a **kollektizmus tévedése**? A szocializmus és főleg a kommunizmus **totalitárius rendszer**, csak a közösséget tekinti létezőnek, nem számol az egyes ember személyi jogaival. Holott a tulajdonképpeni létező, a tényleges szubsztancia az **egyes ember**, igaz, nem a többiektől függetlenül (ami individualizmus volna), hanem a többiek felé való nyitottságában, de közösség nincs tagjainak kiteljesedése nélkül.¹⁸³ Az egyes szabadságának, demokráciájának figyelembevétele nélkül csak áldemokrácia, csak **diktatúra** alakulhatott ki a szocialista országokban, ami be is következett. A kollektizmus az egyediség és a személyiség elsorvadásához vezetett tömeg-méreteken, ami mind kulturális, mind társadalmi téren megmutatkozott. A "szocialista embertípus" – a deklarált eszmék ellenére – **tömeg-ember**, arc nélküli ember volt, mérhetetlen távolságban attól, hogy "minden-oldalúlag kiteljesedett" ember legyen.

A szocializmus másik oldala, szükségszerű velejárója volt a **diktatúra és a személyi kultusz** kivirágzása. Sokan ezt sem értik mind a mai napig: hogyan alakulhatott ki ezekben az országokban sztálinizmus, Rákosi-rendszer, titoizmus stb. Sokan úgy vélik, mindez egy-egy határozott egyéniség fellépésének következménye. Valójában a kollektizmussal szükségszerűen együtt jár, hogy a névtelen, szabadságától megfosztott tömeg helyett a Párt, illetőleg – mivel az maga is arctalan kollektívum – egy-egy diktátor vegye kezébe a hatalmat. Ennek veszélye még **ma is, a többpárt-rendszerekben is** fennáll, mindaddig, míg meg nem valósul az igazi demokrácia. Félő azonban, hogy a felülről diktált utasítások korszakai után a kialakuló új demokráciák is csak lassan jutnak el az igazi önrendelkezésig, s ezért újra és újra jelentkezhet a diktatúrává-válás veszélye.

A vallásháború

A marxizmus okozta torzulások és sérülések jelentős vonulata az a vallásháború, melyet a szocializmus a vallás ellen folytatott. Ez a vallásellenesség a **marxista világnézet lényegéből fakadt**. Helytelen tehát és illuzórikus különválasztani a marxizmust, mint szociológiai rendszert, és mint ontológiai rendszert. A materialista kiindulópont éppen az Isten-hit tagadása, tudatosan vállalt antiteizmus és ateizmus. A marxista társadalomkritikának szerves része, sőt központi eleme volt a valláskritika, Marxék a vallást mindenfajta elidegenedés csúcsának és összefoglalójának tekintették, éppen ezért a szocialista országok egyszerűen nem is akartak helyet hagyni a vallásoknak, csak lassacskán tűrték meg úgy-ahogy őket, miután rájöttek, hogy a "vallás kihalásáról" szőtt vágyálmok egyszerűen nem valósulnak meg.

A szocialista országok **egész arzenálját** vonultatták fel a vallás, az egyház elleni harcnak, a bebörtönzéstől és megkínzásoktól az adminisztratív intézkedéseken át a látszat-együttműködésig. Közben nem számoltak azzal, hogy a vallásháborúval együtt módszeresen kiszorítják a társadalomból azokat az értékeket, erkölcsi, nevelési módszereket is, amelyeket az egyházak képviselnek, és amelyek évszázadokon keresztül pozitív szerepet tölthettek be a magyarság életében is. Talán csak a szocialista korszak vége felé jelentek meg olyan hangok, hogy tanítani kellene az iskolákban bibliaismeretet, esetleg erkölcsant is. Egy, sőt két nemzedék **hit és erkölcs nélkül** nőtt fel a magyar iskolákban. A pártfunkcionáriusok, iskolavezetők legfőbb gondja az volt, hogy elhatárolják a gyerekeket a hitoktatástól. De hogy erkölcs nélkül nőnek fel, azt nem látták problémának. Így azt is mondhatnók, a gazdasági és társadalmi összeomlás ennek az erkölcsnélküliségnek, erkölcsi válságnak volt a következménye.

A vallásellenességet az is motiválta, hogy a marxizmus sok tekintetben gnózis, afféle **pótvallás** volt, ami abban is megmutatkozott, hogy – a valláshoz hasonlóan – az élet minden területére ki akart terjedni, szinte vallási jellegű kultusz-formákat hozott létre (lásd szocialista esküvő, temetés, felvonulások, a "nagy vezetők" tisztelete stb.).

¹⁸³ Maritain, J., *Humanisme integral*, Cerf, Paris, 1936. 203.

De még ennél is tovább mehetünk. A marxizmus egyfajta (ateista) **teológia volt**, amelynek megvolt a maga protológiája, ti., hogy minden rossz kezdete, afféle "eredeti bűn" a magántulajdon, megvolt a szotériológiája: hogy a "megváltás" a magántulajdontól való megszabadulás, és eszkatológiája: az "osztály nélküli társadalom". Nos, nemcsak ennek az eszkatonnak az elérkezése tolódott ki egyre jobban és jobban, de, mint láttuk, nyilvánvalóvá vált, hogy a tulajdonviszonyok megváltozásával, a kollektívizmussal a társadalom nem jutott előbbre még gazdasági téren sem. Így tehát a marxizmus, mint vallás, utópiának, **mítosznak bizonyult**.¹⁸⁴ Talán ennek is szerepe volt abban, hogy a rendszerváltás után a volt szocialista országokban újra egész tömegek kezdtek érdeklődni az igazi vallás iránt.

A százharmincéves prófécia

Bár – sajnos – száz évnek kellett eltelnie, és egy fél világ negatív tapasztalata kellett hozzá, de tény, hogy a szocializmus összeomlása messzemenőkéig igazolja **XIII. Leó pápa jó százhusz évvel ezelőtti előrejelzését**, próféciáját, amellyel ti. téves útnak nevezte a szocialista megoldást.¹⁸⁵ A *Rerum novarum* jól jelezte azokat a torzulási lehetőségeket, amelyek aztán jelentkeztek is: a materializmus, a kollektívizmus szélsőségét és a forradalomra, osztályharcra, tehát erőszakra épülő szocialista "megoldás" tarthatatlanságát. A *Rerum novarum* azonban, mint tudjuk, legalább annyira magában foglalta a **kapitalizmus kritikáját**, mint a szocializmusét.

A *Rerum novarum*-ot egész sor szociális pápai enciklika követte. Legyen szabad most csupán felsorolnom ezeket. Mind „visszarímelték” a *Rerum*-ra, többnyire már címükkel is. 1931-ben jelent meg XI. Pius *Quadragesimo anno*-ja (a 40. évfordulóra). A II. Vatikáni zsinatot megnyitó XXIII. Jánosnak (az év egyik szentjének) több ilyen jellegű körlevele is volt: a *Mater et Magistra*, 1961-ben és a *Pacem in terris* 1963-ban.

Szent XXIII. János pápa

A másik zsinati pápa, VI. Pál is folytatta a sort, a *Populorum progressio*-val, 1967-ben és az *Octogesima adveniens*-szel, 1971-ben, tehát a nyolcvanadik évfordulón.

És azután következett a „szociológus pápa”, II. János Pál, az idei év másik nagy szentje, aki a *Rerum* megjelenésének 90. évfordulójára adta ki a *Laborem exercens* kezdetű enciklikáját, 1988-ban a *Sollicitudo rei socialis*-t, és a *Rerum* centenáriumára a *Centesimus annus*-t.

¹⁸⁴ Farkas I., *Egzisztencializmus, strukturalizmus, marxizálás*, Budapest, 1972. 356.

¹⁸⁵ Cselényi I. G., Az emberi jogok a katolikus egyház tanításában. *Keresztény Szó*, 2013/6. 15.

Szent II. János Pál

A bukás igazi okai

Témánk szempontjából épp ez az utóbbi érdemel figyelmet. **Centesimus annus** c. enciklikáját a nagy pápa ugyanis éppen a rendszerváltás idején adta közre, üzenete tehát épp a szocializmus bukásának és az abból levonható következtetéseknek a summázása.

Érdekes, hogy II. János Pál a kommunizmus **bukásának okát** "emberjogi" tényezőkben: a munkajog, a szabadság-jogok és a vallásszabadság megsértésében látja: "Az elnyomó rendszerek bukását számos tényező idézte elő... A legfőbb tényező a munka jogának megsértése volt."¹⁸⁶ "A válság másik összetevője... a kezdeményezésre, a tulajdonra és a szabadságra vonatkozó emberi jogok megsértése.... és az Isten tagadása miatt támadt lelki üresség."¹⁸⁷

A pápai körlevél megjelenését a volt keleti blokk összeomlása indokolta. A szocializmus bukása (1989) után a régi "keleti blokk" országaiban élők - egyháziak és világiak – számára már nyilvánvaló: tévút volt a szocializmus. De vajon akkor merre kellene haladnunk, **milyen modellt** kellene követnünk? – vetődött fel a kérdés. A nagy pápa a Centesimus annusban /CA/ (1991) óva intett attól, hogy az ún. rendszerváltásban bárki is a kapitalizmus végső diadalát lássa, vagy, hogy most már az egyháznak a kapitalizmus mellé kellene szegődnie. Van egy hosszú eszmefuttatása, amely feltétlenül ide kívánczok:

„Mondhatjuk-e azt, hogy a kommunizmus bukása után a kapitalizmus a győztes társadalmi rendszer, és hogy azok az országok, amelyek gazdaságuk és társadalmuk újjáépítésén fáradoznak, erőfeszítéseiket feléje irányítsák?... A válasz természetesen összetett. Ha a 'kapitalizmus' olyan gazdasági rendszert jelent, amely elismeri a vállalkozás, a piac és a magántulajdon és ebből következően a termelőeszközök felhasználásával járó felelősség, valamint a szabad emberi kezdeményezés alapvető és pozitív szerepét a gazdasági életben, az válasz természetesen '**igen**', még ha talán helyesebb lenne 'vállalkozási gazdaságról', vagy 'piacgazdaságról', vagy egyszerűen 'szabad piacgazdaságról' beszélni. De ha a 'kapitalizmus' alatt olyan rendszert értünk, amelyben a gazdasági téren érvényesülő szabadság nem egy olyan szilárd politikai rendszerbe illeszkedik be, amely a gazdasági szabadságot a teljes emberi szabadság szolgálatába állítja és a teljes emberi szabadság egyik összetevőjének tekinti, melynek etikai s vallási magja van, akkor a válasz egyértelműen '**nem**'!"¹⁸⁸.

Mi ennek a nem-nek az oka?! A szentatya az **emberi személy méltóságát** látta veszélyben a kapitalizmus kiéleződött formájában. Igaz, az is kiderül a passzusból, hogy van a kapitalizmusnak olyan eleme is, amely továbbélésre érdemes, és ez a piacgazdaság, amely épp az ember önrendelkezésének mintegy gazdasági vetülete, meghosszabbítása. Fenntartja azonban azt a **kétirányú kritikát**, amely a katolikus társadalmi tanítást jellemzi a Rerum novarum óta.

¹⁸⁶ *Centesimus annus* (CA) 23.

¹⁸⁷ CA 24.

¹⁸⁸ CA 42

A katolikus tanítóhivatal e megnyilatkozásait olvasva, az a kérdés érlelődik meg bennünk: vajon az egyház kétirányú kritikája nem azt jelenti-e, hogy az egyház valamiféle közbülső, **harmadik utat** keres a két szélsőség között?

Ezt a lehetőséget II. János Pál egyértelműen elvetette már a **Sollicitudo rei socialis**-ban is. „Az egyház társadalmi tanítása nem 'harmadik út' a liberális kapitalizmus és a marxista kollektívizmus között, sem pedig egy lehetséges alternatíva..., hanem önálló, minden tekintetben sajátos út...”¹⁸⁹. A pontos indokot is megadta a szentatyja: „Nem az ideológia, hanem a teológia, mégpedig az erkölcsstan területéhez tartozik.”

A perszonalizmus felé

A **Centesimus annus**ban pedig még világosabb választ adott erre a kérdésre: „Az egyháznak nem feladata, hogy modelleket kínáljon: Valódi és tényleg hatékony modellek csak a különböző történelmi helyzetekben születhetnek felelős személyek erőfeszítése nyomán, akik a konkrét problémákkal, azok egymással összefüggő társadalmi, gazdasági, politika és kulturális vonatkozásaival szembesülnek. Ehhez a törekvéshez az egyház nélkülözhetetlen eszmei irányvonalként társadalmi tanítását ajánlja fel, amely... elismeri a piac és a vállalkozás hasznosságát, de ugyanakkor kiemeli annak szükségességét, hogy ezeknek a közjóra kell irányulniuk.”¹⁹⁰

Ez a semlegesség azonban semmiképp sem jelenti azt, hogy az egyháznak ki kellene vonulnia a társadalomból. A kétirányú kritika alapja pedig a katolikus egyház legújabbkori tanításában az **ember személyi méltósága**, amelyet egyaránt veszélyeztet a szocializmus és a kapitalizmus is. A kettős tagadáson és a harmadik-utas megoldáson túl tehát egyfajta **szintézis lehetősége** is felrajzolódik a katolikus egyház társadalmi tanításában, és ez nem más, mint a **perszonalizmus, a személyközpontú társadalom** rendszere.

Egyértelmű ez a Centesimus annus-ból. A pápa kapitalizmus-képe igen árnyalt: tagadást, de **állítást** is tartalmaz. Hasonló ez ahhoz, ahogy VI. Pál vagy a II. Vatikáni zsinat különbséget tett a szocializmus negatív és (viszonylag) pozitív elemei között. Maga II. János Pál is utalt számos olyan elemre – mint a szakszervezetek, a munkásszolidaritás stb. – amelyek az – akár szocialista, akár szociáldemokrata – munkásmozgalomban is szerepet játszottak.

Úgy tűnik tehát, hogy a **perszonalizmus nemcsak kétirányú kritikát feltételez, hanem valamiféle szintézis lehetőségét is magában hordozza**: a két fél-megoldás értékeinek összegzését, az elidegenítő, elszemélytelenítő tendenciák kiiktatásával. A CA-ban főként a **demokrácia** címszava alá kívánczik az, ami ezt a szintézist képviselheti. „A marxista totalitarizmus, valamint más parancsuralmi és „nemzetbiztonsági” rendszerek bukása után napjainkban a demokratikus eszme ellentmondásokkal tarkított előretörésének vagyunk tanúi”¹⁹¹ – mondja egyértelműen a pápa.

Azt mondhatnók tehát, a **demokrácia** jelenti a perszonalista szempont diadalra-jutását. „Az egyház nagyra értékeli a demokratikus rendszert, mint olyan rendszert, amely biztosítja a polgárok számára a döntésekben való részvételt és garantálja a kormányzottaknak, hogy maguk válasszák meg és ellenőrizzék vezetőiket... Valódi demokrácia csak jogállamban’ és az emberi személy helyes kibontakozása alapján lehetséges. A demokrácia igényli azon nélkülözhetetlen feltételek megteremtését, amelyek biztosítják a személy kibontakoztatását a valódi eszményekre irányuló oktatás és nevelés által, valamint a „társadalom személyességének” növekedését a részvétel és a közös felelősség struktúráinak megteremtése által.”¹⁹²

Ugyanilyen szintézis-lehetőséget jelent az ember kettős, ti. egyedi és társadalmi természetének hangsúlyozása, vagy a tulajdon magán-jellegének és társadalmi funkciójának együttes hangsúlyozása, ami szerepel a CA-ban is. A perszonalizmus **nem individualizmus és nem kollektívizmus**, más szóval sem nem jobboldal, sem pedig baloldal, ugyanakkor mégis mind az egyes jogainak, mind az igazi közösségnek a megvalósítása, a két oldal egybeötvözése.

¹⁸⁹ *Sollicitudo rei socialis* 41

¹⁹⁰ CA 43

¹⁹¹ CA 47

¹⁹² CA 46

E gondolatok visszhangja a CA 61. pontja: (Az egyház) „a II. világháború után a **személy méltóságát** helyezte társadalmi üzenetének középpontjába, miközben az anyagi javak egyetemes rendeltetését hirdette, valamint az együttműködésre és a szolidaritásra épülő, elnyomás nélküli társadalmi rendet”. Világos tehát, hogy nem pusztán kétirányú tagadásról van szó, **hanem a két szélső alakulat értékeinek integrálásáról**. De vajon létrehozható-e egyáltalán egyfajta szintézis a két véglet között? Ha kapitalizmus és szocializmus szociológiai tartalma individualizmus és kollektivizmus, e két véglet között a szentatyák, és főleg II. János Pál pápa által hangoztatott **perszonalizmus jelentheti a szintézist**, hiszen ez vállalja fel az egyes ember jogainak, méltóságának megvédését, anélkül, hogy az egyes ember a kollektívum alkatrészévé válna, tehát megőrzi az embernek mind egyéni, mind társas természetét.¹⁹³ A katolikus tanításnak abban lehet próféta szerepe az új keleti democráciákban, hogy segítik a **személyi elv uralomra-jutását**, a tulajdonviszonyoknak az emberi jogok alapján történő újrendezésétől kezdve az oktatásban is alkalmazott pluralizmuson át a valódi demokrácia és a szociális védőháló kialakításáig. Természetes, hogy mindebben az egyháznak a **kovász szerepét** (a humanizálás és a demokrácia elősegítőjének nem könnyű funkcióját) kell betöltenie. Úgy tűnik, **I. Ferenc pápa** tévőlegesen viszi tovább az egyház személy-központúságát és szociális érzékenységét.

Összefoglaló

Immár negyed évszázad telt el a rendszerváltás óta, de még azóta is adósak vagyunk a „reálisnak” mondott szocializmus bukása okainak feltárásával. A 80-as évek végén, a 90-es évek elején sorra omlottak össze a volt ún. szocialista államok, köztük a Magyar Népköztársaság. A szocializmus válsága kiterjedt az élet minden területére. Legszenbetűnőbb volt a gazdasági összeomlás, ami – mint azt azóta láttuk – még az utódállamokat is lehetetlen helyzet elé állította, de legalább ekkora volt (és maradt) e térségben az erkölcsi, szellemi, kulturális válság is. A civilizáció tekintetében már addig is elmaradott Kelet- és Közép-Európát még inkább visszavetette a fejlődésben az állam-szocializmus. Most, negyedszázad elteltével érdemes ezeket az okokat előásnunk, hogy megbirkózhassunk utórezgéseivel, felfedezzük, leleplezzük mai életünk torzulásaiban.

Irodalom:

- ANZENBACHER, Arno: *Keresztény társadalometika*. Bp.: SZIT, 2001.
- Az Egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok. (Szerk. Tomka Miklós - Goják János) Szent István Társulat, Bp. 1993.
- Az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa: *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*.
- BUBER, Martin: *Das dialogische Prinzip*, Heidelberg 1965.
- BÜCHELE, Herwig: *A keresztény hit és politikai ész*. Budapest – Luzern, 1991.
- CONGAR, Y.: *Für eine dienende und arme Kirche*, Mainz 1965.
- CSELÉNYI I.: “A bűn társadalmi oldala”, in: *Teológia*, 1973/4.
- CSELÉNYI I.: “Dialog als Übersetzung”, in: *Internationale Dialog Zeitschrift*, 1973/4. pp. 102.,
- CSELÉNYI I.: “Abortion and dialogical existence of man”, in: *Philosophical Review*, Washington, 1991/1. pp. 67.
- HÖFFNER, Joseph: *Keresztény társadalmi tanítás*. Bp.: SZIT, 2002.
- KECSKÉS Pál: *A keresztény társadalomszemlélet irányelvei*. Bp.: Actio Catholica, 1944.
- KOVÁCS K.Z.: “A keresztény társadalomelmélet hatása a magyar közéletben”, in: *Távlatok*, 1992/23. 335. kk.
- MUZSLAY István: *Az Egyház szociális tanítása*. Bp.: Márton Áron, 1977.

¹⁹³ Cselényi I. G., Személyközpontú társadalmat! *Keresztény Szó*, 2013/3. 1.

- NELL-BREUNING, Otto: *Soziallehre der Kirche*, Europaverlag, Wien, 1983.
- NELL-BREUNING, Otto: *Baugesetze der Gesellschaft. Solidarität und Subsidiarität*. Herder, Freiburg, 1990.
- OCKENFELS, Wolfgang: *Kis katolikus társadalomtan*. Köln – Budapest, 1992.
- PAPINI, R.: "Maritain politikai filozófiája", in: *Mérleg* 192/3.
- TOMKA Ferenc: *Intézmény és karizma az egyházban. Vázlatok a katolikus egyház szociológiájához*. Katolikus Társadalomtudományi Akadémia, Bp. 1991.
- TOMKA Miklós: "Demokrácia az egyházban?" in: *Teológia* 1991/1. 7. kk.
- TROELTSCH, E.: *Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen*, Tübingen, 1965.
- TUBA Iván: *Hűség és szabadság*. Bp.: Jel, 2006.
- VERGHEL, O. von: *Die Kirche der Armen in der Sicht des Zweiten Vatikanischen Konzils*, Rocklinghausen 1975.
- VIRT László: *Katolikus társadalmi alapértékek*. Bp.: Márton Áron, 1999.
- ZSIFKOVITS, V.: "Gemeinwohl", in: *Kath. Soziallexikon*, Tyrolia, Graz 1980.

Tisztelt Hölgyeim, Uraim!

Egész életemben a szeretet, a megbecsülés vett körül, aminek sok – sok jelét tapasztaltam, amikor Brassótól Érsekújvárig, Nagykapostól, az Ung vidéktől Szabadkáig beszélhettem Széchenyiről, Széchényiekről, most is megtiszteltetésnek tartom, hogy erre a Világtalálkozóra Széchenyi üzenetét elhozhattam. Köszönöm a lehetőséget.

Amikor Széchenyi üzenetéről beszélünk, akkor, mielőtt az Ő üzenetére térnénk, édesapjából, a múzeum alapítójából, a többek között királyi biztosi, a valóságos belső titkos tanácsosi, főispáni címetek, az Aranygyapjas Rendet elnyert személyiségből kell kiindulni, aki a II. József Magyarország elnémetesítésére kiadott rendeleteivel egyet nem értve lemondott hivataláról. Belőle kell kiindulni, mert Széchenyi István az édesanyai neveléssel együtt az Apától vett példákban lett közgondolkodású. Hogy milyen politikus, főispán, arisztokrata volt Széchényi Ferenc, az Apa, azt életművéből tudjuk. De, hogy milyen ember volt az Apa, azt a legjobban az a levél/1/ mutatja, amit 1817. május 16.-án írt fiának, attól félve, hogy „én távolléted alatt Istenemtől elszólíttathatom, - ennek következtében nem láthatlak többé”.

Tisztelt Hölgyeim, Uraim!

Hát milyen ember az, aki a következőt írja fiának:

„Legnevetésesebb az emberben a büszkeség származására és külsejére, mert ezekhez egyáltalán nem járult hozzá – de mindkettőt megbecstelenítheti és megváltoztathatja, ha az első embertársaival...éreztetni, az utóbbit pedig különböző dolgokkal, erőinek pajkos megfeszítésével gyengíti és satnyává teszi. ..Csak annyira becsüld tehát, kedves fiam, származásodat, hogy meg ne becsstelenítsd. ..Nem kevésbé veszélyes zátony egy dicsőségszomjas, fiatal ember számára a gazdagság...Te, e tekintetben is milliónyi embertársad között megáldattál jószágos teremtető által. A pénz csupán el van helyezve nálad, s nem a Te tulajdonod, mert nem azzal lépsz az ítélőszék elé, hanem csupán az elszámolás kötelezettségével. Ez indítsa Téged a pénz megbecsülésére... Alattvalóid verejtéke ez, némely beteg és szükség, éhség és szomjúságot szenvedő munkás könnyei tapadnak e pénzre.. Hogy ezeket felszárítsd, a pénz jelentékeny részének az összes szenvedők atyja nevében vissza kell kerülnie hozzájuk, ebből könnyen beláthatod, mennyire szükséges e szegénypénztárnak megfelelő állapota, rendje és a gondozó figyelme, hogy az alárendeltek hasznára váljék. Ha ők benned a tudományt, az igazságosságot, rendet, a kitartó szorgalmat és a jótékonyágot látják, akkor ők is becsületesen, szorgalmasan és igazságosan fognak szolgálni...”

És milyen szülő az, aki ezt is írja ugyanebben a levélben:

„...nagyobb gondal ápd tested épségét is, hogy az méltó lakása legyen lelkednek s könnyebben cselekedhesd a jót” /2/

Ezek az idézetek arról tanúskodnak, hogy milyen biztos alapot nyújtott Széchenyi Istvánnak a szülei, édesapja példája, nevelése. Ez a levél volt talizmánja/3/ a Legnagyobb Magyarinak, akkor is nála volt, amikor a 12. lánca 1848. július 18.-án leszakadt a Lánchíd építése közben és magával rántotta a Dunába az épülő híd alatti pontonhídon állókat, Őt és két fiát is, akik akkor 9 és 11 évesek, és a talizmán hatott, megmenekedtek.

Tisztelt Hölgyeim, Uraim! Nekem megadatott az a kivételes lehetőség, hogy ezt a levelet a levéltári kutatás közben, még 1991- ben kezembem tarthattam, amelyen láthatók voltak az 1817-ben, vagyis a

¹⁹⁴ alelnök, Széchenyi Társaság

szerencsés kimenetelű balesetnél 31 évvel korábban írt, összehajtogatott és az átázás után megszártított levélen az elázás nyomai.

Az Apa közgondolkodású példája, a jónak, hasznosnak cselekedete a lehiggadt Istvánt végig kísérte, ahogy a sok-sok bizonyíték mutatja, az Akadémiától kezdve a „döblingi magányban” írt művekig bezárólag.

Ez a jóság, cselekedni, használni akarás hogyan is szerepel Naplójában
1832június 26.-án/4/:

„Dolgozom szorgalmasan, s dolgozom önérzettel, lenyesik szárnyaimat, lábaimon járok, levágják lábaimat, kezemen fogok járni, s ha ezeket is kiszakítanák, hason fogok mászni: Csak használhassak!”

Ki is ez a gróf, akit apja az előbbi hosszú idézet szerint nevelt, aki ilyen vállalást tart hitvallásának?
Persze, hogy így gondolkodik, amikor családja úgy vélte, hogy pl. amikor az akkori szokásoknak megfelelően családonként egy férfit várnak el fegyverfogásra a háborúba, akkor Széchenyi Ferenc családjában mind a három fiú bevonult, tehát a haza szolgálatára, hazaszeretetre nevelték őket.

Ki ez a gróf, István, aki már 18 évesen főhadnagy, hadipénztárt is rábízták, és két komoly haditettét említem most csak a sokszori sebesülés mellett, hiszen 1809. június 14.-én – gondolják el, még nincs 18 éves! – csónakon, amit a franciák átlóttak, vakmerően hozzájárult a franciák által elszakított hadtestek egyesítéséhez, és 1813. október 16.-án a lipcsei csatában a vonakodó svéd trónörököst is rávette határozott fellépésével, hogy csapataival csatlakozzon Blücher tábornok seregéhez, és ezzel sikerült a lipcsei csatát megnyerni. Ez neki köszönhető!

És ki ez az ember, akit Kossuth Lajos 1840. november 19.-én a Pest megye gyűlésén legnagyobb magyarnak nevez, amelyet maga a következőképpen indokol/5/:

„E honszeretet azonban gróf Széchenyinél henye sopánkodásban nem párolgott el. Ujjait a kornak üterére tévé és megértette lüktetéseit. És ezért, egyenesen ezért tartom én őt legnagyobb magyarnak;.. Gróf Széchenyit a kor szükségeinek hatalma alkalmas percben ragadta meg, Ő korának nyelvéné lőn; Ő a nemzet jobbjai gondolatának szavakat adott. És hatásának titka itt fekszik.”

De eddig sok minden történik Vele, körülötte és általa.

Mert mit is mond nekünk az a gróf

- aki a **Lovakrúl** című első művében a lótenyésztés nemzetgazdasági fontosságát írja meg és fő gondolata a haszonelv, ami a hazai elmaradottság felszámolását és a polgári átalakulást szolgálja,
- aki a **Hitel**-ben sorra veszi a mezőgazdaság és kereskedelem égető gondjait, összefoglalja, mit és hogyan kell tenni, ezekkel rámutat a kereskedői becsületre, a polgári erényekre, a művelődés fontosságára.

Mit is ír Széchenyi a naplójába 1829. március 3.-án: *„Drescher cenzort felvilágosult és jóra való embernek találta. Ő a Hitelről. Nagy feltűnést fog kelteni...Önt meg fogják kövezni, - de ez használni fog...Nekem a kenyerembe kerül – de azért aláírom.” /6/*

Érdemes ismerni a csaknem egy évvel későbbi teljes cenzori véleményét Széchenyi fontosnak tartotta naplójába rögzíteni/7/:

„Én a munkát lehető figyelemmel olvastam el...és úgy találtam, hogy az én könyvbíráói tisztem szellemébe ütköznék egy ilyen közjóra célzó munkát a nyilvánosságtól elvonni. Én tehát aláírtam...lényeges kihagyásaival és javításaival oly helyeknek, amelyekben a szerző a nemesség renyheségét és ellenszegülését nagyon is részletezett, egyes visszaéléseket szerfelett élesen támadott meg. Gróf Széchenyi az országban legjobb hírben áll, népszerű elvei, hazafisága végett, vagyonbeli viszonyai rendezettek, úgyszintén erkölcsi magaviselete ismeretes és közbecsülésben áll. Már most, ha egy ilyen ember a helyett, hogy minden régít jónak találjon és egyoldalúlag feldicsérjen, inkább

nyíltan és tisztán kimutatja a nemesség nevetséges oldalait, önös nyakasságát... A munka kezdetben biztonnal feltűnést fog okozni, s aztán lassanként jobb benyomást tenni, míg végre oly elmélkedésre fog alkalmat szolgáltatni, hogy miként lehetne a rendi kiváltságokat jogtörvényekkel, élénk kereskedelemmel és általános műveltséggel összeegyeztetni, annak folytán egyletek és társulatok fognak keletkezni, amelyek jó és hasznos dolgokat egyesült erővel létesítenek... s ebből fog eredni az általános, kölcsönös bizalom, vagyis a Hitel.”

Tisztelt Hölgyeim, Uraim! Tudnunk kell, hogy sokan a **Hiteltől** számítják a reformkor kezdetét, ebben a művében veszi a bátorságot a főnemes, a gróf, hogy szembesíti a nemesi társadalmat – amelynek Ő is része! – helyzetével és miután felébresztette a társadalom politizáló részét és a megindult viták, valamint egy ellenirat / amit Desseffy József gróf írt a „Hitel című munka taglalatja” címen / arra készítetik Széchenyit, hogy írja meg a **Világ** című könyvét, ami már rendszerezettebb, félreérthetetlen, a **Hitel** pontosításának mondható. Ebben Ő, a főnemes bevezeti az érdekegyesítés koncepcióját; szerinte a jobbágy és földesúr érdekeit összhangba lehet hozni. Ő, a főnemes írja, hogy a népet és a nemességet nemzetté kell és lehet egyesíteni, csak a feudalizmus alapviszonyait kell megszüntetni. A **Világ** – ban ostromozó szavait a felelőtlenséggel összefüggésben a következőképpen írja/8/:
„Magát könnyen aláíró s aztán rendetlenül fizető nincs az egész civilizált világon annyi, mint Magyarországon!”

Széchenyi – tehát, akinek a reformkort megkezdő kilométerkövet, a **Hitelt** köszönhetjük – látva gondolatai ébresztő erejének hatását, e két műve, a **Hitel-Világ** után rögtön hozzáfog 12 törvényjavaslathoz, amelyeket **Stadium** címmel akar megjelentetni. Ezt a magyar radikalizmus kézikönyvének/9/ nevezi el kortársa, Horváth Mihály püspök és történetíró, aki 1848-49-ben vallás- és közoktatási miniszeri tevékenysége miatt 18 évig emigrációban élt, csak 1867-ben tért vissza.

Hogy miért nevezte el a radikalizmus kézikönyvének? Mert ebben a szerző szembe helyezkedett a jogtudomány álláspontjával és a rendi magánjog évszázados alapintézményeinek felszámolását javasolta, ami, mondhatni, akkor nagyon szokatlan álláspont volt. Le is állíttatják a nyomtatást, kicsempészeti Lipcsébe, ott nyomtatják ki, és csempészik haza.

Ebben a művében írja: *„...nem a nép sokasága okozza egy vidék virágzását, hanem a nép minéműsége.”/10/* és figyelemre méltó a következő is: *„Csak magunkban van a hiba, de egyszersmind magunkban a feltámadási erő..a nemzet nagysága, boldogsága csak magában a nemzetben rejtezik...”/11/*

Széchenyi **Stadium** könyve azért is csodálatos, mert Ő, ismerve az ellenvéleményeket, előre válaszol azokra.

Tisztelt Hölgyeim, Uraim!

Nem véletlen, hogy ezeket a műveket hangsúlyosan idéztem közénk, azért, hogy előkészítsem a szerzőnek azt a gondolatvilágát, amelyeket kiemelkedően fontosnak tartok. Ez a gondolatvilág az **anyanyelv használata** körül forog, együtt a nemzetiségi felfogással.

Ezt, a sokak szerint talán legfontosabb problémát Ő a **Hunnia** című munkájában / amelyhez 1834-ben fog hozzá / járja körül, elmarasztalva a nemességet, szemére hányva a tudatlanságot, műveletlenséget, pazarló magatartást, a magyar nyelv háttérbe szorítását, hiszen az anyanyelv kiszorul az előszobák és a kunyhók falai közé.

Gondoljunk csak arra, hogy Ő már 1825november 3.-án / amikor, ráadásul már, másodszor szólal fel magyarul az Országgyűlésben / mondja: *„...azért nemzeti nyelvemnek gyarapítására egy egész esztendei jövedelmemet ajánlom”* /12/ amikor a Magyar Tudós Társaság megalapítását veti fel, bár erről Ő nagyon szűkszavúan és a háttér ismerete nélkül - kívül állók számára - érthetetlen bejegyzést tesz a Naplóba: *„A kerületi ülésen beszéltem: minden honfitársamat ellenségemmé tettem.”/13/ /A*

főrendek soraiban nem volt sikere felajánlásának, bár a kerületi ülés üdvözölte, a felajánlással összefüggő idézetet is egy követnek Kazinczyhoz írt leveléből ismerjük./12/

Érdemes felajánlása után egy esztendővel naplójából az 1826december 12.-i bejegyzést idézni/14/:

„Nádasdy grófot tavaly nyáron gyűjtogatónak nézték, és a felbőszült parasztok csaknem agyonverték. A parasztokat kérdőre vonták és azok ezt felelték: Bizony, mü/ Sic! / nem tudtuk, hogy ki lehet, mert ki gondolhatta volna, hogy egy gróf Nádasdy – egy magyar Fő-Ispány nem tud magyarul. Vallombrosa nem tud spanyolul-képtelenség! Bolingbroke nem tud angolul-olyan nincs. Caraman nem tud franciául-rossz tréfa. Nádasdy gróf nem tud magyarul: Ugyan, ez természetes!”

1827augusztus 29.-én írja be naplójába/15/: *„ Virulhat-é azonban a nyelv, anélkül, hogy a nép is ne viruljon? – A nyelv a népet magával ragadja.”*

Magyar nyelvű felajánlását követően 10 évvel később a Hunniában írottakkal ostoroz, de hozzá kell tennem, a reformkorban ez a három évig írott mű nem jelenik meg, majd 1858-ban elkobozzák Döblingben és csak 1860-ban adják ki 1858-as dátummal.

Ide tartozóan említem **„A Magyar Academia körül”** című beszédét, amit a Tudós Társaság 1842 november 27.-i nagygyűlésén mondott el, és amelyben a nemzet legsürgősebb feladatának nyelvének művelését tartotta, kéri a Tudós Társaságot nyelvünk fejlesztésére.

Tisztelt Hölgyeim, Uraim!

Honnan kapta ez a főnemes azt az erőt, energiát, és belső felhatalmazást, amivel az előbb már említetteket és

- a Duna hajózás, Tisza szabályozás érdekében kifejtett erőfeszítéseket, a vaskapui munkálatok királyi biztosi feladatait végre tudta hajtani, és itt idézem Metternich véleményét: *„Nagy része annak, ami közhasznú s gyakorlati eddig Magyarországon életbe lépett, többnyire Ön éleslátásának, tevékeny erélyének köszönhető és az is, mit királyi biztosi minőségében a Duna gőzhajózás érdekében létesített, a kormányra és az országra nézve egyaránt előnyös volt”,/16/*

és honnan veszi az erőt, tapasztalást

- a közlekedésügyi előterjesztéséhez, a vasúthálózat érdekében kifejtett tevékenységéhez,
- a Lánchíd gondolatának megszületésétől a felépítéséig önmagától elvárt lépésekhez,
- a selyemtermelés érdekében kifejtett személyes példamutatásával együtt járó erőfeszítéseire, amely selyemtermelésnek akkoriban a nemzeti ipar megteremtésében jelentős szerepe volt,
- a következő bírálathoz/17/: *„ bárki is, legyen neve aztán miniszter, vagy kolompos, ki márul holnapra erőntúli adózási súlyt..akar vetni a magyar nyakába..az vagy nem tudja mit cselekszik vagy szánt szándékkal támadja meg a nemzet vérért, minthogy a nemzeti tőkének csorbítása nem egyéb, mint a nemzet csontvelejekének kipréselése” /Adó és két garas /*
- utazásaihoz, amelynek során döbbsen rá hazája szomorú elmaradottságára és szomorúan így sóhajt fel külföldön utaztában/18/: *„Szegény kis haza, mégis elég csúnyácska vagy. Igaz, hogy még nem ismerlek egészen, de majd megnézek nemsokára, mert hűségesen szeretlek, dacára futó homokodnak és felfuvalkodott lakóidnak.” ,*
- a színjátszás felkarolásához, amelynek során írja motivációként/19/: *„Annyira tölte be szívemet legédesb vágyokkal bár lenne állandó Játékszín Magyarországon”* és ezért a világ színházfejlődését is figyelemmel kíséri,
- Buda és Pest egyesítésére, a város rendezése érdekében kifejtett erőfeszítéseire,
- hogy a testi nevelésről írt gondolatai, megállapításai és hazánk akkori testnevelésében, sportjában való részvétele nyomán lehet róla mondani: **Ő a testnevelés apostola**, akinek

köszönhetjük – csak kiragadva a sportok közül - az evezés szép sportját, az első csónakházat, amelynek Barabás Miklós által megörökített rajzát az előadáshoz kapcsolódó kiállításon láthatják,

- és ki ez az ember, aki így figyelmeztet bennünket hírlapi cikkeiben/20/: „...zsarnokaink a népszenvetésekkel ügyesen kacérkodni tudó kortesvezetők...”,
- és honnan veszi az erőt ez a gróf, aki betegségéből felgyógyulva Döblingben még mindig alkotott, csodálatos műveket ajándékozott nekünk, közöttük az **Önismeretet**, a **Blicket**.

Sok költői kérdést tettem fel, ugye, tisztelt Hölgyeim, Uraim?

Mégis azzal folytatom, mert engem is mindig foglalkoztatott, mi ad erőt ennek a vagyonnal rendelkező, főúri családba született embernek, hogy a magyar nemzet létéért aggódásában **A Kelet Népe** című munkájában az addigi reform lépések megóvása miatt határozottan lépjen fel az ellenzéki cikkek ellen?

Egy szóval válaszolható meg a legszebben és legegyszerűbben, most, hogy végignéztünk életének fontos évtizedein: A HAZASZERETET.

Ezt a mély, és a főúri családban elültetett hazaszeretetet és tenni akarást és képességet ismerte fel az ellenzék vezére, Kossuth Lajos akkor, amikor 1840. november 19.-én a megyegyűlésen „Kossuth megragad egy alkalmat, hogy a legnagyobb magyarnak nevezzen”/21/ és engedjék meg nekem, hogy újra együtt éljem át Önökkel a „**Felelet gróf Széchenyi Istvánnak Kossuth Lajostól**” erre vonatkozó minden szavát:

„E honszeretet azonban gróf Széchenyinél henye sopánkodásban nem párolgott el. Ujjait a kornak üterére tevé és megértette lüktetéseit. És ezért, egyenesen ezért tartom én Őt legnagyobb magyarnak. Gróf Széchenyit a kor szükségeinek hatalma alkalmas percben ragadta meg, Ő korának nyelvéné lőn, Ő a nemzet jobbjai gondolatának szavakat adott. És hatásának titka itt fekszik.”/5/

És most, tisztelt Hölgyeim, Uraim, eljutottunk Széchenyi István életművének, aktivitásának csak érintőleges áttekintése nyomán élete talán legbonyolultabb szakaszához, amit röviden érinthetek csak. Az előbb idéztem Kossuth Lajost, az ellenzék vezérét, aki ezzel a jelzővel illette Széchenyi Istvánt: **a legnagyobb magyar**. Milyen szép és méltó!

Széchenyinek az ellenzékről az volt a véleménye, hogy a gyúlékony matériát tűzbe hordják, és nem kevesebbet kockáztatnak, mint hogy „*Magyarország tökéletes felbomlása felé halad.*” / Napló, 1848március 15 / És ugyanez a Széchenyi István 1848március 15.-én karöltve haladt Bécsbe a független minisztériumot követelő feliratot vinni. Folytatom az előbbi idézetet: „*Mit lehet tenni? Kossuthot és Batthyányt támogatni kell. El kell némulnia minden gyűlöletnek, ellenszenvnek, egyéni ambitionak.*”/22/

Tisztelt Hölgyeim, Uraim!

Ez az a magatartás, ami szerintem Széchenyi lelki erősségére a legjobban rámutat, képes volt szembe nézni önmagával. Ezt tartom én államférfiúi magatartásnak.

Tisztelt Hölgyeim, Uraim!

Egy ilyen megemlékezésen csak érinteni tudjuk az életművet, de érintéséből is erőt kaphatunk. Adósa vagyunk Széchenyi Istvánnak. Adósa, mert nem ismerjük Őt eléggé, bár voltak évek a közelmúltban is, amikor bátran fordultak Hozzá, annyira bátran, hogy még egy tervet is elneveztek Róla és az országot járva, sokszor szembe találjuk magunkat a Széchenyi Terv szép nyomaival.

Az előbbi percekben azt is szerettem volna cáfolni, amit néha Széchenyi rovására mondanak, hogy talán túl loyális volt, ennek ellentmond a cenzúra által leállított nyomtatása a **Stadiumnak**, és a **Buda-pesti por és sár**, a **Hunnia** elkobzása.

Az előbb azt mondtam, adósa vagyunk, mi, a haza Széchenyi Istvánnak. Ennek ellenére ezt a főurat, aki önzetlenül szolgálta hazáját, akit Metternich is elismert, akárcsak az ellenzék és annak vezére, Kossuth Lajos, az utókor 2294 könyv, tanulmány megjelentetésével és 57 szépirodalmi művel becsülte meg. Adósságunkat művei, gondolatai, élete még jobb megismerésével, naplója, levelei teljes lefordításával csökkenthetjük, csökkentheti a haza.

Tisztelt Hölgyeim, Uraim!

Széchenyi előbb jellemzett életművének, hatásának köszönhető két fia tevékenysége is, hiszen méltón képviselték a nagyapai, apai örökséget. Béla fia országgyűlési képviselőként, világutazóként volt a köz számára hasznos hajtó, Ödön fia többek között a tűzoltás terén nyújtott tevékenységével vált igencsak ismertté, neki köszönhetjük a Siklót, és az európai vízi utak érdekében kifejtett expedíciójáért / ami külön előadást érdemlő / francia becsületrendet kapott.

A leszármazottak példamutató életműve közé illeszkedik az unokaöcs Széchenyi Zsigmond utazó, vadászati szakíró életműve, amellyel, vadász és gyűjtő útjai eredményeivel járult hozzá őse, Széchenyi Ferenc által alapított Nemzeti Múzeum gyűjteményének gyarapításához.

Tehát mi lehet az üzenete a hazáját szerető, közgondolkodású, bölcs, szorgalmas, alkotó szenvedéllyel megáldott, fáradhatatlan, állhatatos, hűséges és gyakorlatias Széchenyi Istvánnak, a Legnagyobb Magyaroknak?

HASZNÁLNI, HASZNÁLNI, JÓT CSELEKEDNI!

Ezt szerintem legszebben Virág Benedek fogalmazta meg:

„Jó hazafinak lenni nehéz, de nem lehetetlen.”

Ennek az idézetnek történetével szeretném meghálálni türelmüket, hiszen magát az idézetet is Széchenyinek köszönhetjük, Őt is megragadta ennek a néhány szóba tömörített igazságnak ereje, annyira megragadta, hogy **A Kelet Népe** „*jelszavául*” / ahogy Ő írta / is választotta.

Élt Angliában a XIX. század első felében egy gazdasági diplomata, utazó, John Bowring, aki szerteágazó gazdasági és diplomáciai érdeklősége és kapcsolatrendszere mellett azzal a különlegességgel is bírt, hogy rendkívüli módon érdeklődött a magyar nyelv és költészet iránt. Írt is egy könyvet, **A Magyarok Költészete** címmel / **Poetry of the Magyars** /. Bowring minden magyartól, akivel találkozott, emlékkönyvébe beírást kért. Így tett Széchenyivel is az 1830-as években, aki végiglapozva a könyvecskét, szomorúan látta: „*csak latin sentenciákat tapasztalok e magyarságnak szentelt emléktárában*”, amikor az utolsó oldalon rálelt erre az idézetre.

Kedves Honfitársaim!

Ezekkel az elmúlt percekkel képzeletbeli Lánchidat szerettem volna kiépíteni Széchenyiek és Önök között, előttük tisztelve, hogy ezen a képzeletbeli Lánchídon áthaladva igyekezzünk minél jobban megismerni Széchenyi Ferenc, István és fiai életét, életművét, és jó példájukból kiindulva a mi szűkebb és tágabb környezetünkben jobb döntéseket hozni, segíteni a jobb döntések meghozatalát. Ennek érdekében, hogy minél több Széchenyi tisztelővel tarthassunk kapcsolatot, működtetjük a Széchenyi Fórumot, amely elektronikus úton egyszerűen elérhető a www.szechenyiforum.hu oldalon.

Már csak egy idézettel szeretnék búcsúzni Önöktől, 94 évet megélt Dédanyámtól kaptam a következő figyelmeztetést: „*Csak akkor szólj, ha az szebb, mint a csend.*”

Remélem, ez a néhány perc megfelelt ennek az intelemnek.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket.

Források, hivatkozások

1. Fraknói Vilmos: Gróf Széchenyi Ferenc. Magyar Történeti Életrajzok. Budapest. 1902, A Magyar Történelmi Társulat Kiadása. /Továbbiakban Fraknói/ 341-344 p.
2. Dr. Siklóssy László: A magyar sport ezer éve. II. kötet. Budapest. 1928. 17.p.
3. Fraknói.345 p.
4. Széchenyi István: Napló. Gondolat. 1982./ Továbbiakban Napló / 710 p.
5. Felelet Gróf Széchenyi Istvánnak Kossuth Lajostól. Pest. Kiadta és Nyomatta Landerer és Heckenast. 1841. 17-18 p.
6. Napló. 587 p.
7. Gróf Széchenyi István Napló. Szerk. Dr. Vízota Gyula. I-VI. kötet. Budapest, 1925 - 1939./ Továbbiakban Vízota Napló I-VI / IV. 9-12 p.
8. Gróf Széchenyi István: Világ. Pesten. Fűskúti Landerer Nyomtató Intézetében.1831. 204 p.
9. Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből. Harmadik könyv. Pest. 1868, Kiadja Ráth Mór. 277 p.
10. Gróf Széchenyi István: Stadium. Lipcsében, 1833. Wigand Ottónál / Továbbiakban Stadium / 114-115 p.
11. Stadium. 68 p.
12. Vízota Napló III. LXII p.
13. Napló. 420 p.
14. Napló. 498 p.
15. Napló. 523 p.
16. Gróf Széchenyi István fennmaradt munkái. Pest. MDCCCLXXII: 232-234 p.
17. Gróf Széchenyi István hírlapi cikkei II. kötet. Adó és két garas. In Gróf Széchenyi István minden írása CD-n. Budapest. 2001. /Továbbiakban Hírlapi cikkek/
18. Szekfű Gyula: Széchenyi Igéi. Budapest. 1921. Pallas. 38 p.
19. Gróf Széchenyi István:Magyar Játékszínről. Pesten Nyomtatta Fűskúti Landerer1832. 83 p
20. Hírlapi cikkek.II:
21. Napló. 927 p.
22. Napló. 1207 p.

Bevezetés

Különböző anyagok felületkezelésekor, a megfelelő nedvesítés és a felületkezelő anyagok jó tapadásának egyik legfontosabb befolyásoló tényezője, a kezelendő felületek felületi energiája¹⁹⁶. A nedvesítést akkor tekinthetjük jónak, ha a peremszög nagyon alacsony értéket mutat, esetleg közelít a nullához¹⁹⁷. Sernek kutatása szerint, - aki a nedvesíthetőséget és a tapadást vizsgálta fenyő mintákon-, a tapadás egyes kémiai kezelések hatására javult, azonban nem az összes minta esetén¹⁹⁸. Mantanis és társa¹⁹⁹ szitka lucfenyő (*Picea Sitchensis*) és duglász fenyő (*Pseudotsuga Menziesii*) mintatesteken vizsgálta az adhézió, illetve a peremszög összefüggését a nedvesíthetőséggel és a felületi feszültséggel. Vizsgálataik során arra a megállapításra jutottak, hogy a felületi energia 75-80%-a, a diszperziós erőknél tulajdonítható. Meijer és társai²⁰⁰ felületi energia meghatározására szolgáló módszerek összehasonlítását végezte el virginiai fenyő (*Pinus Virginiana*) és meranti (*Shorea spp.*) mintákon. Kutatásaik eredményeként arra a megállapításra jutottak, hogy a savas és bázikus paraméterek mérése nem megbízható, mert azok erősen függenek a vizsgálati tényezőktől. Kutatásaik szerint a Young egyenletben szereplő termodinamikai egyensúly általában nem teljesül fafelületek esetében, a kémiai heterogenitás, a felületi érdesség, valamint a vizsgálatra használt oldószer korai beszívódása miatt.

Eddigi kutatásaink során arra a megállapításra jutottunk, hogy különböző felületi érdességű mintatestek felületi energiája is különböző²⁰¹.

A nanoanyagokról: A tudomány folyamatos fejlődése során keresi a minél kisebb, gyorsabb, pontosabb, nagyobb teljesítőképességgel rendelkező megoldásokat. Ezzel olyan minőségjavításra törekszik, amely a jobb életminőség hosszú távú szempontjait célozza. Az elmúlt évszázadban többek között a katalízis, a műanyagok, a kerámiák, a porkohászat, a félvezető-technika és optoelektronika, valamint a velük párhuzamosan fejlődő szerkezetvizsgáló módszerek segítették elő a mind mechanikai, mind kémiai szempontból tartósabb, nagyobb teljesítőképességű és megbízhatóbb anyagok előállítását. Ezek mára modern életünk természetes részévé váltak, ám éppen gyors elterjedésük és folyamatos javulásuk mutatja a legjobban, hogy végérvényesen lezárult az emberiség történelmének az ókortól az ipari forradalomig tartó szakasza, melyet a lassú, szakaszos, kis lépések között hosszú szüneteket tartó és esetleges technológiai fejlesztések jellemeznek.

A nanotechnológia a 100 nanométernél kisebb méretű struktúrák előállításával, jellemzésével és ezen anyagokat alkalmazó technológiák kidolgozásával foglalkozik. Használják nano méretű anyagokat többek között a gyógyászatban, az elektronikában, szerkezeti anyagokként és a kozmetikai iparban is. Még szélesebb körű elterjedésükhöz további fejlesztések szükségesek, amik lehetővé

¹⁹⁵ egyetemi docens, Nyugat-magyarországi Egyetem, Simonyi Károly Műszaki, Faanyagtudományi és Művészeti Kar Faalapú Termékek és Technológiák Intézet, Bútor- és Épületasztalosipari Tanszék

¹⁹⁶ Shuttleworth, R.: The surface tension of solids, Proceedings of the Physical Society, 1950, Vol. (63): 5.

¹⁹⁷ River, B. H., Vick, C. B., Gillespie, R. H.: Wood as an adherend. Treatise on Adhesion and Adhesives Chapter 1., Marcell Decker, 1991, Vol. (7): 89-90.

¹⁹⁸ Sernek, M., Glasser W. G., Kamke F. A.: Enhancing Bondline Performance – Final Conference of COST E34 Bonding Of Timber, Sopron, 2008, Hungary.

¹⁹⁹ Mantanis G. I., Young R. A.: Wetting of wood, Springer-Verlag, Wood science and technology, 1997, pp.: 339-353.

²⁰⁰ Meijer M., Haemers S., Cobben W., Militz H.: Surface energy determinations of wood: a comparison of methods and wood species, Interactions between wood and coatings with low organic solvent content, Wageningen Universiteit, 1999.

²⁰¹ Csiha Cs.: Roughness measuring of wooden surfaces – new valuation criteria: Internationale Fachtagung Dresden 11-13 Mai 2004, Werkstoffe und Verfahren für Möbelfertigung und Innenausbau, 2004, P. 235-240.

teszik versenyképes áron történő előállításukat nagyobb méretekben és jobb szelektivitással, valamint tulajdonságaik precízebb kontrollálását is. A fejlesztések anyagi szükségleteit ma a pályázati források mellett már direkt gazdasági szereplők befektetései is fedezik –a nanotechnológia jó üzletté vált, így a nanotechnológiai kutatások aktualitását a tudományos érdekesség mellett gazdasági szempontok is indokolják²⁰².

A felületi feszültség: A nedvesítés kiemelt fontosságú különféle faanyagok folyékony felületkezelő vagy ragasztó anyaggal való kezelésekor. Nedvesítéskor a folyadék szilárd fázishatárral kerül érintkezésbe, ami intermolekuláris kapcsolatokat hoz létre a két közeg érintkezésekor. A nedvesítés nagyságát (nedvesíthetőség) az adhéziós és kohéziós erők közti egyensúlyra való törekvés határozza meg. A nedvesítés és a felületi erők – amelyek a nedvesítés mértékét meghatározzák-, egyaránt felelősek egyéb hatásokért, többek között az ún. kapilláris hatásért is. A nedvesítés nagyságától függetlenül a folyadékcsepp formája a rideg felületen egy csonka gömbre emlékeztető forma. Ennek magyarázata, hogy a folyadék és a szilárd anyag között adhéziós kölcsönhatás jön létre, amelynek hatására a folyadék elkezd diffundálni a porózus felületbe, ugyanakkor a folyadékban fellépő kohéziós, belső összetartó erők hatására a folyadék próbál gömbformát felvenni és elkerülni a felületen való abszorpciót.

Felületi feszültség mérésekor, az általunk alkalmazott cseppentéssel eljárás során, a felületre cseppentett folyadék peremszög értékét vizsgáljuk, majd ebből számítjuk ki a felületi feszültségét a szilárd közegnek. A peremszög (θ) az a szög, amelyet a cseppentett folyadékcsepp felülete a szilárd felülettel bezár, ennek felhasználásával számítható a felületi feszültség értéke.

A peremszöget az adhéziós és kohéziós erők eredője határozza meg. Ahogy a csepp eloszlik a síkfelületen és a felület nő, a peremszög értéke csökken, ebből az következik, hogy a peremszög fordítottan arányos a nedvesíthetőséggel.

A mérések kivitelezése

A próbatestek kialakítása: Próbatesteink 20mm*100mm*400mm méretűek voltak. Fontos szempont volt, hogy az alapanyag álló évgyűrűs és minél homogénebb legyen. A próbatesteket a mérések előtti egy héten keresztül normál klímán klimatizáltuk. A próbatesteken elvégeztük a felületi feszültség méréseket, majd ezután elvégeztük a nano kezelést és ismét felületi feszültséget mértünk.

A felhasznált nanoanyagokról: a mérések során polikation PDDA (*poli(diallil-dimetil-ammónium klorid)*), PAH (*poli(allil-amin-hidroklorid)*) és polianion PSS (*Polisztirol szulfonát (nátrium-só)*) nanoanyagokat hordtunk fel, vizes oldatban, párosával, egymást követő rétegek formájában. A párosítások: PSS-PDDA, PSS-PAH, PSS-PSS, és egy desztilláltvízes kontroll minta. PDDA és PAH fehér por formájában, míg a PAH áttetsző folyadékként állt rendelkezésünkre melyeket desztillált vízben oldottunk fel. A feloldott nanoanyagokat kézi szóró-flakonokba töltöttük.

A felületi feszültség mérés menete: Felületi feszültség mérésünk során első lépésként portalanítottuk a felületeinket. A mérés során goniométert használtunk, ami egy desztillált vízcseppentett a felületre és egy kamera segítségével rögzítettük, amint a csepp elterül a felületen. Számítógépes szoftverünk segítségével nagyon kis időközönként, másodpercenként 5-6-szor mértük a lecseppentett és területben lévő csepp peremszögét, melyből ki tudtuk számítani a felületi feszültségeket. Ez a mérési eljárás egy dinamikus felületi feszültség mérési eljárás. Nanoanyag fajtánként 10 mérést végeztünk, úgy, hogy először nanoanyaggal való kezelés előtt mértünk a felületi feszültséget, majd nanoanyaggal való kezelés után és végül közvetlenül felületkezelés előtt.

Az eredmények kiértékelése

A nanooldatokkal való kezelést követően a nanoanyag fajtájától függően különböző felületi feszültség viszonyok álltak elő az azonos módon megmunkált bükk felületeken.

A legmagasabb peremszöget ($\theta=98,69^\circ$) (1. ábra), ezzel együtt pedig a legalacsonyabb felületi feszültség értéket ($\gamma=29,357\text{Nm}$) (2. ábra) a PAH-PSS-sel való kezeléskor mértük. A legalacsonyabb

²⁰² Darányi, M.: Nanostrukturált vékonyrétegek előállítása és vizsgálata, Doktori disszertáció, 2011, Szegedi Tudományegyetem.

peremszöget ($\theta=18,75^\circ$), ezzel együtt pedig a legmagasabb felületi feszültség értéket ($\gamma=58,29 \text{ Nm}$) a PSS-PSS-sel kezelt mintatesteken mértük, a PDDA-PSS-sel történt kezelés is hasonló eredményeket hozott ($\theta=95,15^\circ$; $\gamma=30,63 \text{ Nm}$).

A bükköt PAH-PSS-el kezelve a felületi feszültség 10,11 %-ot csökkent. PDDA-PSS-el kezelve a felületi feszültség 2,2 %-al csökkent, ami a lazúrok, ragasztók tapadása szempontjából kedvezőtlen jelenség. Azonban a bükköt nano PSS vizes oldatával kezelve, a felületi feszültség jelentős mértékben: 89,5 %-al nőtt.

Eredményeinkből arra következtethetünk, hogy bükk faanyagon a nano PSS kezelés hatására a nedvesíthetőség jelentős mértékben nő, ezáltal pedig a különböző ragasztó- és felületkezelő anyagok tapadásának mértéke nagymértékben növelhető.

1. ábra - A mért peremszög értékek nano kezelés után

2. ábra - A mért felületi feszültség értékek nano kezelés után

Összefoglalás

Összességében a kezelés hatásos volt, a felületi feszültség vonatkozásában, Legkedvezőbb eredményt a tiszta PSS-el való kezelés hozott, ami a felületi feszültség növekedését okozta. PAH-PSS-el való kezelés csökkentette leginkább a felületi feszültséget. A jövőben érdemes lenne megvizsgálni azt, hogy más fafajok miként viselkednek a fenti nanokezelések hatására.

Bevezetés

A magyar lakosság pénzügyi kultúráját és műveltségét számos kritika érte és éri manapság is. A háztartások és a lakosság hihetetlen mértékű eladósodását, a pénzügyi döntésekhez való elégtelen hozzáállást számos elemzés, tanulmány és előadás a pénzügyi ismeretek hiányára vezeti vissza. Az elmúlt évek válságot megelőző hitelfelvételi boomja a magyar lakosság pénzügyi helyzetét évekre behatárolta. A fogyasztási és az ingatlan hitelek elburjánzása majd ezek egy jelentős részének bedőlése átrajzolta a hitelfelvételhez és a pénzügyekhez való hozzáállásunkat. Jelen tanulmány célja, hogy megvizsgálja, mennyire változtatta meg a fiatal korosztály pénzügyi döntéseinek háttérét az előbb felvázolt helyzetkép. Az írás célja, hogy bemutassa a fiatalok bankokhoz és banki termékekhez való hozzáállását, a döntésekhez szükséges információk összegyűjtését és felhasználását, abból a célból, hogy képet alkothassunk arról, hogy a közeljövőben a pénzügyileg tudatosabb fiatal korosztálynak köszönhetően javul-e a ma is uralkodó vélemény a pénzügyi kultúránk tekintetében.

A téma aktualitása

Mindennapi pénzügyi kultúránk, a pénzügyi termékekhez való hozzáállásunk az elmúlt években, évtizedeken jelentős változáson ment keresztül. A bankok és a pénzügyi intézmények mindennapjaink részévé váltak, hiszen bankkártyával fizetünk, hitelkeretünk van a számlánkhöz csatolva, hitelből fogyasztunk és vásárolunk, és az átmenetileg felesleges pénzünket is különféle termékekben fialtatjuk. A pénzügyi piacok ezen folyamatokat kihasználva egyre több és több új és újszerű banki és pénzügyi terméket kínálnak és értékesítenek a fogyasztók felé. A banki termékek fejlődésével azonban nem képes lépést tartani a hétköznapi emberek pénzügyi gondolkodása, annak fejlődése. Kivétel nélkül minden társadalomra, így a magyar háztartásokra is jellemző, hogy a lakosság pénzügyi kultúrája alulfejlett, nem képes lépést tartani a pénzvilág és a pénzügyi termékek rohamos fejlődésével.

A lakosság ezredforduló után meginduló eladósodása számos tanulmányban merül fel, mint a 2008-as gazdasági válság egyik okozója. Lentner – Szigeti – Borzán (2011) az alábbi érdekcsoportok szerepét emeli ki a pénzügyi válság kirobbanása és eszkalálódása tekintetében a pénzügyi piacokon:

- a kínálati oldalon lévő bankok és egyéb pénzintézeti vállalkozások,
- a keresleti oldalon lévő hitelfelvevő vállalkozások, háztartások,
- a szabályozó szerepkörrel bíró kormányzat, jegybank, és a felügyelet.

Vannak vélemények, melyek egyértelmű felelősként az amerikai pénzügyi kormányzatot tekintik, mivel a pénzügyi liberalizáció jegyében, a piaci fundamentalizmus szellemében ellenőrzés nélkül hagyták a piacokat, világméretű pénzbőséget előidézve, mesterségesen felpumpált hitelkeresletet generálva, ami a világ összes gazdaságát elérte és a bedőlést követően megtépázta (Soros, 2008). Sahlman (2009) a pénzügyi innovációk kockázatosságára hívta fel a figyelmet, amelyek egyrészt mint versenyt előidéző és fenntartó, másrészt mint egy kontrollálhatatlan, kockázatot gerjesztő elemek lehetnek jelen a pénzügyi piacokon. Sajnos véleményének ez utóbbi, hátrányos oldala nyert gyakorlati bizonyítást. Claessens és társai négy okot neveznek meg a válság kirobbanása mögött:

- a túlzott és hirtelen eszközár növekedés,
- a súlyos adósságtömeget generáló hitel-boom,
- túlzott hitelfelvételi aktivitás,
- a pénzügyi felügyelet szabályozói tevékenységének kudarca.

Allen és társai (2009) is a szabályozói oldalon keresik a felelőst, akik engedélyezték a pénzügyi piacok liberalizációját, ezzel lenyomták a hiteltermékek árát, teret adva a mesterségesen

²⁰³ Egyetemi Docens, Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar

felpumpált hitelkeresletnek. Simai (2009) szerint a válságok kirobbanása után hajlamos a közvélemény és a szakirodalom is egyes személyeket, intézményeket, módszereket hibásnak kikiáltani, ahogy tettük ezt most is a magam kamattal nyújtott különféle hitelek vonatkozásában. Simai szerint a fő probléma a gazdaságok működési mechanizmusában keresendő, amit egyértelműen bizonyít a fejlődő országok sosem látott méretű fellendülése a válság kirobbanása előtt. Ez önmagában egy árat felhajtó, hitelkínálatot fűtő folyamatot elővetítő esemény. Számos elméletet és tanulmányt lehet még felsorolni, ahol közvetve vagy közvetlenül, de felmerül a hitelfelvevői oldal szerepe.

Álláspontom szerint a 2008-as válságot utólagosan vizsgálva, nem szabad elfelejtkezni a hitelkínálók mellett a hitelek felvevőkről sem. A hitelfelvevők, akik háztartások, vállalatok voltak zömmel, sok esetben nem, vagy csak hiányos ismeretekkel rendelkeznek a vállalt kötelezettség kockázatait illetően. A lakosság pénzügyi tudását és műveltségét, a kockázathoz való viszonyt alapvetően az előzetes pénzügyi ismeret határozza meg. Az OECD (2005) több országban és több alkalommal végzett felmérést a tagországok lakóinak pénzügyi kultúrájáról, és sajnálatos módon arra a következtetésre jutottak a kapott eredmények alapján, hogy nem elég fejlett a válaszadók pénzügyi háttérismerete, valamint a pénzügyi fogalomismerete, amivel sajnálatos módon sok esetben nincsenek tisztában.

Az OECD a fent említett dokumentumban kiemeli a pénzügyi oktatás fontosságát és a pénzügyi kultúra fejlesztését az alábbi indokok alapján:

- a banki, pénzügyi termékek komplexitásának növekedése,
- a pénzügyi termékek számának növekedése,
- a népesség és a várható élettartam növekedése,
- a nyugdíjrendszerekben bekövetkező változások,
- a pénzügyi ismeretek alapvető hiányosságai.

Az OECD módszertanát felhasználva a Magyar Nemzeti Bank keretén belül is készültek kutatások (2012). Az imént említett háttéranyag főbb megállapításai alapján:

- a lakosság alig kétharmada ismeri a kamatszámítás módszertanát,
- a hozam és a kockázat közötti összefüggéseket alapjaiban véve ismerik,
- a pénzügyi alapismeretek körében súlyos fokú alaptudásbeli ismerethiány tapasztalható,

A fenti írás kiemeli, hogy a kutatások eredményei alapján egyértelmű pozitív kapcsolat van a pénzügyi ismeretek és kultúra, valamint az iskolázottság között. További érdekes megállapítás, hogy a válaszadó nők szerényebb pénzügyi ismerettel bírnak, mint a mintában szereplő férfiak. A fenti megállapításokat más tanulmányok, mint Nagy-Jäckel (2009) is igazolja. Egyik kutatási hipotézisük szerint „az átlagember kevés pénzügyi ismerettel rendelkezik” a kapott válaszok alapján egyértelműen beigazolódott, ami a tájékozatlanságra, alapismeret hiányra vezethető vissza. Mindezen okok miatt a Nemzeti Alaptanterv legújabb koncepciója is kiemelt prioritásként kezeli a gazdasági és pénzügyi nevelést, kezdve az 5-8. évfolyamon, majd folytatva azt a 9-12. évfolyamon. Jelen tanulmány célja, hogy megvizsgáljuk az egyik legnagyobb hitelfelvevő réteg, a háztartások pénzügyi műveltségének egy szeletét statisztikai összefüggések alapján, az alapfogalmak ismeretét néhány alapvető pénzügyi fogalom helyes avagy helytelen értelmezésén keresztül. A huszonéves fiatalok ebből a szempontból azon rétegbe tartoznak már, akik koruknál fogva bármilyen önálló döntést képesek meghozni, így hitelt vehetnek fel és megtakarításokat képezhetnek. Mindezekre alapozva elvárható lenne, hogy minden bankszakmai és pénzügyi alapfogalommal tisztában legyenek.

Anyag és módszer

A kutatás egy előtesztelt sztenderdizált kérdőív segítségével történt, írásos megkérdezés alapján. A kérdőívet 219 huszonéves fiatal töltötte ki anonim módon 2013. februárjában, mintegy előszűrőként a pénzügyi ismeretek tantermi keretek között zajló oktatása előtt. Ezzel lehetővé vált annak

felmérése is, hogy az oktatási rendszer által közvetített információk előtt milyen fokú, máshonnan szerzett pénzügyi tudással rendelkeznek a fiatalok. Hiszen a pénzügyi termékek ismeretét, a pénzhez való viszony sajátosságait –hasonlóan más bizalmi termékhez – nem csupán a tanult elemek határozzák meg, hanem a fogyasztói magatartásra ható további tényezők is, mint család, iskolai végzettség, társadalmi osztály (Fodor és társai, 2011).

A kérdőív három részre tagolódott. Az első részben a legfontosabb pénzügyi alapfogalmak, betűszavak helyes ismeretét mértük, a második részben a fiatalok pénzügyi döntéseihez való hozzáállását vizsgáltuk, a harmadik részben pedig az egyes hiteltermékekhez való viszonyulást, valamint a válaszadók ezen termékekkel kapcsolatos személyes tapasztalatait kívántuk megismerni.

A kérdőív nem tartalmazott nyitott kérdéseket. Továbbá ügyeltem arra is, hogy ne kerüljenek bele olyan kérdések, melyek csökkentenék, vagy megghiúsítanák a megkérdezettek válaszadási szándékát, és arra, hogy azok ne sértsék a válaszadók személyiségi jogait. Olyan kérdésekre igyekeztem választ keresni, amelyek a pénzügyi környezetben való boldoguláshoz alapvetően szükségesek, képesek felmérni a válaszadók pénzügyi alaptudását, valamint melyek a megkérdezettek saját egyéni véleményét, és személyes tapasztalatát mutatják. A kapott válaszokat Microsoft Excel 2007 és SPSS 14.0 programcsomagok segítségével dolgoztam fel. A minta összetételét az alábbi ábra szemlélteti.

1. ábra: A minta összetétele nem, kor, valamint előzetes pénzügyi ismeret alapján,
Forrás: saját kutatás, 2013, N = 219

Eredmények

Jelen tanulmányban a fent bemutatott kérdőív második részében feltett kérdésekre kapott válaszokat kívánjuk elemezni, azaz azt szeretnénk megtudni, hogy hogyan ítélik meg a hallgatók a döntések meghozatalakor használt és szükséges információk fontosságát. A kérdőív ezen része négy fokozatú intervallumskála segítségével térképezte fel a válaszokat, ahol az 1-es érték az állítással való teljes mértékű egyet nem értést, a 4-es érték pedig az állítással való teljes egyetértést jelentette.

Megállapítható, hogy a válaszadó fiatalok szinte minden esetben alaposan tájékozódnak egy-egy pénzügyi döntés meghozatala előtt (amit a 3,51-es átlag is egyértelműen mutat), és ugyanennyire fontos számukra az is, hogy a pénzügyeiket mindig ugyanannál a banknál intézzék (3,57). A többi állítás esetén azonban már megoszlanak a vélemények, és nem tapasztalható ilyen fokú egyetértés. A mai fiatalok tudatosságát jelzi az is, hogy nagy arányban egyetértenek azzal az állítással, miszerint a pénzügyeik figyelemmel kísérése fontos (3,37). Érdekes tény, hogy a mintában szereplő fiatalok adnak szüleik, ismerőseik véleményére és tapasztalatára (2,83-as átlag), ezzel szemben nem bíznak a pénzügyi termékeket hirdető reklámokban (1,49). A kutatás alapján kiderült az is, hogy a 20-22 éves fiatalok kezdenek tudatosan gondolni a jövőjükre, ezért a jelenben meglévő pénzüket inkább megtakarítják, mintsem elköltik, vagyis nem értenek egyet többségben az "inkább elköltöm a pénzem, minthogy megtakarítsam állítással, amit a 2,09-es átlag érték is mutat.

Érdekes tény, hogy a fiatalok pénzügyi előtanulmányok nélkül is betartják a pénzügytan legfontosabb alapelvét, amit a "mostani pénzem mindig többet ér, mint a jövőbeni" állítással való magas

egyértékes mutató (3,11). További érdekes tény, hogy a fiatalok nem ódzkodnak a hosszú távú befektetésektől, amit az utolsó állításnál látható érték is alátámaszt.

	Átlag	Szórás
Ha pénzügyi döntést hozok, mindig alaposan tájékozódok előtte.	3,5114	0,5364
A pénzügyi döntések meghozatalánál elsődleges a szüleim / közeli ismerőseim véleménye.	2,8311	0,9644
Pénzügyi kérdésekben igyekszem külső információ forrásokra (tanácsadók, gazdasági hírportálok, stb.) támaszkodni.	2,9178	0,9827
Pénzügyeimet mindig ugyanannál a banknál intézem.	3,5753	1,4199
Megbízom a pénzügyi termékeket népszerűsítő reklámokban.	1,4886	0,7803
Mindig figyelemmel kísérem a pénzügyeim alakulását.	3,3653	0,8534
Inkább elköltöm a pénzem, minthogy megtakarítsam.	2,0868	1,1239
A mostani pénzem mindig többet ér, mint a jövőbeni (amit megtakarítok).	3,1050	1,8752
Hajlandó vagyok a pénzem egy részét kockáztatni, ha egy magas jövedelmet biztosító befektetésről van szó.	2,7169	1,2606
Nem kötném le a pénzem hosszú távon, mert nem bízom a bankokban.	2,3379	1,3563

1. táblázat: Az egyes állításkora átlag- és szórásértékei, Forrás: saját kutatás, 2013, N = 219

A továbbiakban kíváncsi voltam arra is, hogy hogyan lehetne megvizsgálni a változók komplex kapcsolatrendszerét a közvetlenül nem mérhető, kevés számú állítás esetén. Ezért faktoranalízist végeztem, melynek során négy illetve öt faktorcsoporthoz képeztem (Kovács, 2002). A fenti állítások csoportosítása érdekében négy és ötfaktoros próbát végeztem, ami alapján megállapítható, hogy mely állításokról gondolkodnak hasonlóan az egyes fogyasztói csoportok.

	Hedonista	Biztonságra törekvő	Tudatos	Döntést delegáló
Hajlandó vagyok a pénzem egy részét kockáztatni, ha egy magas jövedelmet biztosító befektetésről van szó.	0,7981			
Nem kötném le a pénzem hosszú távon, mert nem bízom a bankokban.	0,7752			
Inkább elköltöm a pénzem, minthogy megtakarítsam.	0,5565			
A mostani pénzem mindig többet ér, mint a jövőbeni (amit megtakarítok).		0,8245		
Pénzügyeimet mindig ugyanannál a banknál intézem.		0,7416		
Mindig figyelemmel kísérem a pénzügyeim alakulását.			0,7666	
Ha pénzügyi döntést hozok, mindig alaposan tájékozódok előtte.			0,6973	
A pénzügyi döntések meghozatalánál elsődleges a szüleim / közeli ismerőseim véleménye.				0,7179
Pénzügyi kérdésekben igyekszem külső információ forrásokra (tanácsadók, gazdasági hírportálok, stb.) támaszkodni.				0,6314
Megbízom a pénzügyi termékeket népszerűsítő reklámokban.				0,3909

2. táblázat: A fogyasztók csoportosítása az egyes állítások megítélése alapján – négy faktoros mátrix, Forrás: saját kutatás, 2013, N = 219

A hedonista fogyasztók egyértelmű jellemzője a rövid távú gondolkodás, hiszen nem szívesen kötik le a pénzüket hosszú távon, sőt lehetőségeikhez képest inkább elköltik azt. A biztonságra törekvő

fiatalok nem szeretnek bankot váltani, igyekeznek minden pénzügyi ügyletüket ugyanannál a banknál intézni, és rájuk jellemző a leginkább a pénzügytan alapelveinek a betartása. A harmadik csoportba azon fiatal fogyasztók tartoznak, akik tudatosan irányítják a pénzügyeiket, és minden pénzügyi döntésüket alapos tájékozódás és információgyűjtés előz meg. Ezért nevezzük őket tudatosoknak. Végül a negyedik csoport azon válaszadók csoportja, akik szeretik a döntést és a felelősséget delegálni, elsősorban a szüleikre és az ismerőseikre. Az ő elsődleges döntésükre és véleményükre alapozva hoznak maguk is döntést. Ha a közeli hozzátartozók véleményét, vagy a tőlük kapott információt nem tartják megfelelőnek, akkor más, külső információforrást is igénybe vesznek a döntés meghozatala előtt. Érdekesség, hogy ők azok a fogyasztók, akik a reklámokra is érzékenyek, megbíznak azokban, így delegálva a felelősséget egy esetleges rossz döntés esetén.

A fenti állítások tekintetében nemcsak négy, hanem ötfaktoros próbát is végeztem, melynek eredményét a harmadik táblázat mutatja.

	Hedonista	Biztonságra törekvő	Tudatos	Hárító	Promóció orientált
Hajlandó vagyok a pénzem egy részét kockáztatni, ha egy magas jövedelmet biztosító befektetésről van szó.	0,8015				
Nem kötném le a pénzem hosszú távon, mert nem bízom a bankokban.	0,7773				
Inkább elköltöm a pénzem, minthogy megtakarítsam.	0,5344				
A mostani pénzem mindig többet ér, mint a jövőbeni (amit megtakarítok).		0,8047			
Pénzügyeimet mindig ugyanannál a banknál intézem.		0,7755			
Ha pénzügyi döntést hozok, mindig alaposan tájékozodom előtte.			0,7948		
Mindig figyelemmel kísérem a pénzügyeim alakulását.			0,7626		
A pénzügyi döntések meghozatalánál elsődleges a szüleim / közeli ismerőseim véleménye.				0,6894	
Pénzügyi kérdésekben igyekszem külső információ forrásokra (tanácsadók, gazdasági hírportálok, stb.) támaszkodni.				0,6486	
Megbízom a pénzügyi termékeket népszerűsítő reklámokban.					0,8959

3. táblázat: A fogyasztók csoportosítása az egyes állítások megítélése alapján – öt faktoros mátrix

Forrás: saját kutatás, 2013, N = 219

Az ötfaktoros mátrix esetén is egyértelműen kirajzolódik a hedonista, a biztonságra törekvő és a tudatos fogyasztók csoportja. Jellemzőjük ugyanaz, mint amit a négyfaktoros mátrix esetén láthattunk. Az ötfaktoros mátrix az előbbi három csoport mellett még két fogyasztói csoportot is beazonosít a válaszok alapján, a háritó és a promóció orientált fogyasztók csoportját. A háritók csoportja nagyon hasonlít a négyfaktoros mátrixnál ismertetett döntést delegáló csoporthoz, azonban a háritókra egyáltalán nem jellemző, hogy ők a reklámok által befolyásolhatók lennének. Ezen fiatalok jobban szeretik a konkrétumokat, azaz a számukra mérvadó személyeket, valamint a visszakereshető külső információforrásokat. Az ötödik, azaz a promóció orientált csoport az, akik a reklámokra hallgatnak, azaz megbíznak bennük, és feltétel nélkül elfogadják az azok által közvetített információkat.

Összefoglalás: A vizsgálat alapján egyértelműen elmondható, hogy a 20-22 éves, felsőoktatásban jelenleg tanuló fiatalok többsége határozott véleménnyel rendelkezik a pénzügyekről, mi több, tudatosan irányítják, menedzselik azt. Összességében elmondható, hogy a fiatalok többsége döntése meghozatala előtt igyekszik szert tenni valamilyen információra, és nem igazán hallgat a promóciókra, ami a 2008-as pénzügyi válság után öt évvel pozitív fejleménynek mondható. Véleményem szerint a fiatalok pénzügyi tudatosságának erősödésében nagy szerepe van az oktatásnak is, hiszen ha a fiatalok különféle kurzusok keretein belül képet kapnak a bankok működéséről, a pénzügyi termékekről, azok hasznáról és kockázatosságáról egyaránt, akkor elkerülhető lesz a jövőben – legalábbis a jelen fiatal generáció tudása alapján – a 2008-ashoz hasonló pénzügyi összeomlás.

Irodalomjegyzék

1. Allen, F. – Babus, A. – Carletti, E. (2009): Financial Crisis: Theory and Evidence, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1422715, letöltve: 2013.01.22.
2. Claessens, S. – Dell’Ariccia, G. – Igan, D. – Laeven, L. (2009): Lessons and Policy Implications from the Global Financial Crises, IMF Working Paper WP/10/44, February 2010, International Monetary Fund, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp1044.pdf>, letöltve: 2012.11.24.
3. Fodor, M. – Fürediné Kovács, A. – Horváth, Á. – Rácz, G. (2011): Fogyasztói magatartás, Perfekt Kiadó, Budapest
4. Lentner, Cs. – Szigeti, C. – Borzán, A. (2011): New Dimension of Banks Social Responsibility, In: Szenté V, Szendrő K, Varga Á, Barna R (szerk.) Abstracts of the 3rd International Conference of Economic Sciences: Sustainable Economics - Community Strategies, Kaposvár, Magyarország, 2011.05.19.-20. Kaposvári Egyetem,
5. Nagy, O. – Jäckel, K. (2009): Megvan-e a bizalom Magyarországon a professzionális pénzügyi tanácsadás, mint szolgáltatás iránt? A Magyar lakosság pénzügyi szokásainak vizsgálata, Szakmai füzetek, 26. szám, http://elib.kkf.hu/szakmaifuzetek_elemei/Page830.html
6. Sahlman, W.A. (2009): Management and the financial crisis, Harvard Business School Working Paper, <http://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/10-033.pdf>, letöltve: 2013.01.14.
7. Simai, M. (2009): Napjaink globális válságának előzményei és potenciális következményei, Közgazdaság, 2009/1. szám, 13-24. old.
8. Soros, Gy. (2009): A 2008-as hitelválság és következményei, Scolar Kiadó, Budapest.
9. Magyar Nemzeti Bank (2012): Hol állunk a világban? - A hazai pénzügyi kultúra szintje egy nemzetközi kutatás tükrében, Hátteranyag, http://www.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/MNB/Sajtoszoba/Sajtoszobakozlemenyek/mnbhu-sajtokozlemen-y-20120619-pk/PK_Hatteranyag_20120619.pdf, letöltve: 2012.03.19.
10. OECD (2005): Improving Financial Literacy, Analysis of Issues and Policies, [ftp://ftp.fsb.co.za/public/Consumer%20Education/Presentations/2005_Improving_Financial Literacy.pdf](ftp://ftp.fsb.co.za/public/Consumer%20Education/Presentations/2005_Improving_Financial_Literacy.pdf), letöltve: 2013.02.06.

Csóti György: Tényleges és teljes körű autonómia, mint az elszakított nemzetrészek megmaradásának reális biztosítéka

Helyzetfelmérés

Kilencvennégy évvel ezelőtt a felelőtlen nagyhatalmi politika és a Közép-Európában évszázadok óta velünk együtt élő nemzetek akkori vezető politikusainak féktelen mohósága darabokra szakította az ezer esztendő Magyarországot. A trianoni békediktátum hazánk területének kétharmadát, magyar lakosságának egyharmadát idegen fennhatóság alá helyezte. A trianoni sebek máig nem gyógyultak be, Trianon következményei rányomják bélyegüket mindennapjainkra. A békediktátum következtében 3,4 millió magyar került idegen fennhatóság alá az utódállamokban, közel a fele az új magyar határ mentén egy tömbben. Magyarország saját magával lett határos. Ehhez fogható gyalázat az újkori Európában csak Lengyelország szenvedett el, amikor 1815-ben a Szent Szövetség felosztotta. Az elcsatolt területeken ma mindössze 2,2 millió magyar él a 2011-es népszámlálás alapján. Ugyanakkor a környező népek lélekszáma két-háromszorosára nőtt ez idő alatt. Ezt alapul véve ma legalább 7 millió magyarnak kellene élni a szomszédos országokban. E helyett 2,2 millió él csupán. (Megjegyzendő azonban, hogy az elszakított területeken élő magyarok lélekszáma a hivatalos népszámlálási adatoknál bizonyosan magasabb. Az asszimiláció első megnyilvánulási formája, hogy számosan félelemből, jobb társadalmi előremenetel reményében, vegyes házasságban élve gesztusként a házastárs iránt, vagy egyszerűen megalkuvásként, a többségi nemzethez tartozónak vallják magukat. Ez nem magyar magatartásforma, ez történelmi gyakorlat, ami emberileg érthető, de érzelmileg nem elfogadható. Ha fordul a helyzet, ezek az emberek ismét „bevallják” nemzeti hovatartozásukat. Sorozatban láttunk ilyen fejleményeket a második világháború idején. Magyar vonatkozásban legutóbbi érdekesség, hogy az Ausztriához csatolt, Burgenlandnak nevezett területen 1991-ben sokkal többen vallották magukat magyarnak, mint tíz évvel korábban. Az ok: „a magyar név megint szép lett, méltó régi nagy híréhez” ...) A magyarok részaránya az elcsatolt területen a helyi lakossághoz viszonyítva: Felvidéken 30 %-ról 10 %-ra, Kárpátalján 31 %-ról 12 %-ra, Erdélyben 32 %-ról 20 %-ra, Délvidéken 28 %-ról 14 %-ra csökkent. Mindez látszólag betudható a kényszerű elvándorlásnak, erőszakos asszimilációnak, kitelepítéseknek, tömeggyilkosságoknak, amelyek 1920 és 1990 között történtek. Azt hittük, a rendszerváltozások után, az euro-atlanti integráció kiteljesedését követően, mindez megszűnik. Nem így történt. 1991 és 2011 között mintegy 600 ezerrel csökkent az elcsatolt területeken élő magyarok száma. A harmadik évezred sem hozott változást, a magyarok lélekszáma a szomszédos országokban folyamatosan csökken. (Sajnos igaz ez a mai Magyarország területén is, de sokkal kisebb mértékben.)

A fenti állítás, miszerint a rendszerváltozások és az integráció nem hozott megoldást, másik igazolásul a szomszédos országok elmúlt években folytatott kisebbségpolitikájának elemzése szolgál. Általánosságban megállapítható, a többségi nemzeteknek csak addig van szükségük a magyarokra, amíg a belpolitikában, olcsó ígéretésekkel, koalíciós partnernek megnyerik, vagy külpolitikai megfontolásokból, jó bizonyítványt akarnak felmutatni a nemzetközi közösség felé. Amint nincs rájuk szükség, ejtik őket, és az ígéreteket azonnal visszavonják, sokszor még az elért kis eredményeket is felszámolják. A kis lépések politikája tehát nem hozott semmi érdemleges eredményt, a külhoni magyarság „porlik, mint a szikla”.

A megmaradás feltételei

Mi a megmaradás feltétele? ***Az anyanyelv korlátlan használata az élet minden területén a születéstől a halálig, a nemzeti kultúra ápolásának és gyakorlásának joga külső feltételek nélkül, egyenrangú állampolgárság az adott országban, pénzügyi és gazdasági függetlenség.*** Európai uniós szóhasználat: a szubszidiaritás elvének biztosítása. Miután Szlovákiában, Ukrajnában, Romániában és Szerbiában nem ismerik el az ott élő magyar nemzeti közösségeket államalkotó tényezőnek, tehát nem egyenrangú állampolgárok, ezért csak a tényleges és teljes körű autonómia biztosíthatja szülőföldön boldogulásukat és fennmaradásukat. Tényleges, tehát nem olyan, mint

Petru Groza korában a Magyar Autonóm Tartomány Erdélyben. Teljes körű, vagyis személyi elvű, kulturális és területi autonómia valamelyik formája, vagy ezek kombinációja. Csak ez által biztosítható ugyanis az önrendelkezés a szórványban és a tömbben élőknek egyaránt. Kérdés, milyen feltételek teljesülése esetén jöhet létre az autonómia?

Egy számszerű kisebbségben élő őshonos nemzeti közösség autonómiájának megvalósításához három feltételnek kell teljesülnie:

- az adott közösség elszánt akarata, hajlandósága az áldozatvállalásra,
- megfelelő jogi alap és/vagy meglévő nemzetközi gyakorlat,
- többségi nemzet egyetértése és/vagy külső erő kényszerítő nyomása.

Nézzük az első feltételt: **van-e akarat és készség az áldozatvállalásra?** Sajnos ezen a téren nem állunk jól. Az elmúlt közel egy évszázad borzalmai, csalódásai, kilátástalanságai félelmet ültettek el az elszakított nemzetrészekbe. Ez leginkább a Benes dekrétumok által sújtott, kollektív bűnösséggel vádolt felvidéki magyaroknál tapasztalható. A probléma azonban többé-kevésbé fennáll valamennyi szomszédos országban élő magyar nemzeti közösség esetében. Ennek következménye, hogy inkább vállalják az elvándorlást a mai Magyarországra, vagy ami még ennél is szomorúbb, harmadik országokba is. Számosan a kikényszerített asszimilációt választják. Sokan úgy gondolják, egy életük van, nem vállalják a bizonytalan kimenetelűnek gondolt harcot. Ezt a mentalitást a rendszerváltozásban és az euro-atlanti integrációban való ez irányú csalódások táplálják. Ezen kellene túllépni, rámutatva a valós realitásokra, melyeket a másik két feltétel teljesülése nyújt. E téren a székegyek elmúlt két esztendőben tapasztalható autonómia törekvései hozhatnak áttörést. A Délvidéken is elindult valami, a kulturális autonómia csírái megjelentek. Látni kell azonban, hogy folytatás ott (is) csak akkor lesz, ha szerb barátainkat jó szándékú külső erő erre rákényszeríti.

Van-e jogi alapja a magyaroknak az autonómiához? Ez a második kérdés, a következő feltétel. Az őshonos magyar nemzeti közösségeknek alanyi jogon jár az önrendelkezés az utódállamokban. Születésük helye adja meg ezt a jogot: ott születtek, ahol őseik éltek és alkottak évszázadokon át. Falvakat, városokat építettek, gazdag kultúrát teremtettek, és vérükkel védték azt a földet, ahol utódaik ma élnek. Joguk van tehát nemzeti identitásuk megtartásával szülőföldjükön teljes életet élni. Ezt a jogot számos európai irányelv, az Európa Tanács ajánlásai (többek között az 1201/1993-as, 1832/2011-es, valamint az 1985/2014-es) és Európa számos országában kialakult gyakorlat támasztja alá. Dél-Tiroltól kezdve Katalónián át a belgiumi németekig lehetne sorolni a számos példát az Európai Unión belül. (Az EU-n kívül is létezik ilyen gyakorlat!) Ezek a területek számos esetben történelmi gyökerekkel rendelkeznek a létező autonómia, de sok esetben 20. századi, áldozatokat követelő küzdelem során sikerült kivívni az önrendelkezési jogot. (Lásd első feltétel!) Fentiek túlmenően az Európai Unió Alapjogi Chartájából is levezethető az autonómia iránti jog. Bár ez a dokumentum csak az egyéni jogok biztosításával foglalkozik, de létezik olyan jogértelmezés, miszerint ha az egyénnek joga van például anyanyelvén beszélni és nemzeti kultúráját gyakorolni, akkor ezt társaságban művelve, már kollektív jogról beszélhetünk. Mindezekből látható, hogy a három feltétel közül a jogi feltétel egyértelműen adott a magyarság számára.

Mindezek után nézzük meg, **van-e fogadókészség a számszerű többségben lévő nemzetek részéről az autonómiára?** Sajnos egyértelműen megállapítható, hogy jelenleg nincs. Tisztában kell lennünk azzal, hogy szomszédaink többségének (talán valamennyinek) eltökélt szándéka hosszú távon az adott országban élő őshonos magyarság asszimilálása, vagy a szülőföld elhagyásának kikényszerítése. Erről a szándékról azonban többségük biztosan lemond, ha belső és külső körülmények erre késztetik őket, és országuk területi épségét ezzel párhuzamosan (vagy éppen ez által!) biztosítva látják. Elszánt összmagyar fellépés és megfelelő nemzetközi nyomás tárgyalóasztalhoz kényszerítheti a szomszédos országok politikai vezetőit. Minden felelősen gondolkodó európai politikusnak tisztában kell lennie azzal, hogy földrészünkön csak akkor lesz társadalmi béke, politikai stabilitás és gazdasági prosperitás, ha az őshonos nemzeti közösségek (is) teljes körű és tényleges önrendelkezési jogot kapnak. Különösen igaz ez a Kárpát-medencében. Nyugodtan kimondhatjuk: Európában létezik egy

megoldatlan magyar ügy. A huszadik századi történelmi igazságtalanságokat (békediktátumokat) számos nemzetnek sikerült már helyre tenni, a magyaroknál ennek még a nyomát sem látni. Hozzánk hasonló helyzetben csak a szerbek és az oroszok vannak. Nekik új ez a helyzet, mi már csaknem egy évszázada szenvedünk tőle. A második világháború az első utáni igazságtalan békeszerződések következménye volt. A győztesek nem tanultak korábbi hibáikból, megismételték az igazságtalanságokat, sőt sok helyen még tetézték is azt. A kétpólusú világrend kialakulása megakadályozta a megalázó sorsba taszított nemzetek érdekeinek érvényesítését. A negyedszázada elindult rendszerváltozások azonban kiszabadították a szellemet a palackból. Két évtizedes vergődés után most történelmi esély adódna az öreg kontinens sorsának jobbra fordítására, nem csak az integráció elmélyítésével és bővítésével, hanem a benne élő népek, nemzetek saját akaratuk szerinti boldogulásának biztosításával. Szabad népek szabad akaratukból békét, stabilitást és gyarapodást biztosíthatnak Európában. Ha egy részüktől megtagadjuk az önrendelkezést, mindennek az ellenkezője történhet. Ezt kell felismerni a „nemzetközi közösségnek”, a többi már magától adódik. Első lépésként az Európai Uniónak belső jogrendjébe kellene emelnie az Európa Tanács vonatkozó ajánlásait.

Tennivalók

Fenti folyamatot remélve és azt ösztönözve, de ettől függetlenül is, a magyar kormánynak és valamennyi magyarországi felelős politikai erőnek élnie kell a külső ráhatás, a jó értelemben vett politikai nyomás eszközével mindazon szomszédunk vonatkozásában, ahol erre szükség van. Jelenleg, különböző mértékben, négy relációban látható ilyen szükségesség. A 2010-es nemzetpolitikai fordulat után, az elmúlt három évben nem volt túl kegyes hozzánk a sors, ami a nemzetközi kapcsolatokat illeti. A most kezdődő négy esztendőben azonban várhatóan lényegesen megnő nemzeti érdekérvényesítő képességünk a nemzetközi politikában. Ezzel nyilvánvalóan élni fogunk. Fontos alapelv ugyanakkor, hogy az elszakított nemzetrészek ügye nem külpolitikai kérdés, hanem egy speciális belügy, melynek külpolitikai vonatkozásai is vannak. Ez az alapvetés önmagáért beszél, kifejtése itt most felesleges. Az elszakított nemzetrészeknek meg eltökélten harcolniuk kell igazukért. Nem külön-külön, hanem együtt, összefogva az egész Kárpát-medencében, mert Szabó Dezső igazsága ma is érvényes: ***minden magyar felelős minden magyarért!***

*Eperjesi Zoltán*²⁰⁴: **Az Európai Unió Energia 2020 stratégiája, valamint az észak-alföldi régió megújuló energiaforrások előállításában rejlő potenciálja**

Absztrakt: Jelen tanulmányomban az Európai Unió Energia 2020 stratégiájának legfőbb célkitűzéseit mutatom be, kitérve annak ismertetésére is, hogy a megújuló energiaforrások volumenének növelése hogyan járul hozzá az észak-alföldi régió gazdasági és szociális felzárkózásához. Az Európai Unió számára elkerülhetetlen az egységes energiapiac, és a kapcsolódó infrastruktúra fejlesztése, valamint az energiaforrások minél szélesebb körű diverzifikációja, annak érdekében, hogy az európai ipar energetikai ellátása hosszú távon, a versenyképességet biztosító árakon biztosított legyen. A tanulmány második részében ismertetem az észak-alföldi régió bioüzemanyag termelésében rejlő gazdaság- és térségfejlesztő lehetőségeit.

Abstract: In my current study I present the main targets of the Energy strategy 2020 of the European Union, referring how the increase of the volume of the renewable energy sources contributes to the economic and social close up of the region North Hungarian Plain land. The common energy market and the development of the relating infrastructure and the diversification of the energy sources are inevitable for the European Union so that the long-term energy supply for the European industry can be secured at competitive prices. In the second part of the study I demonstrate the possibilities for economic and social development of the region arising from biodiesel production in the North Hungarian Plain Land region.

Az európai energiapiac, valamint az Energia 2020 stratégia célkitűzéseinek ismertetése

Több évtizedig is eltarthat, míg az Európai Unió biztonságos, fenntartható irányba tudja terelni az energetikai rendszereit. A szükséges intézkedések meghozatala azonban nem tűr halasztást, mivel az európai energiapiac hiányosságai növelik a felhasználók költségeit, és veszélyeztetik Európa versenyképességét. A következő évtizedben nagyon jelentős volumenű energetikai beruházásokra van szükség a meglévő energiaforrások diverzifikálása, a meglévő üzemegységek felújítására, valamint a megváltozott energiaszükségletek kielégítésére. Az energiaellátás strukturális változásai jelentős mértékben a megváltozott termelési módoknak tudhatók be, amelyek miatt az európai tagállamoknak mielőbb döntést kell hoznia a különböző energiaforrásokat, illetve azok infrastruktúráját illetően.

Az unió egységes energiapolitikáját az a törekvés alapozza meg, amely szerint mind az ipar, mind pedig a lakosság számára elérhető áron kell biztosítani az energiaforrásokhoz, és szolgáltatásokhoz való hozzáférést, hogy teljesüljenek a kitűzött versenyképességi, szociális és klímapolitikai célkitűzések. A központi energiapolitikai célokat, nevezetesen az ellátásbiztonság, a versenyképesség, valamint a fenntarthatóság kritériumait már a lisszaboni szerződésben meghatározták. Az európai energiarendszerek átállítása komoly kihívást jelent az unió számára, különösen, ha figyelembe vesszük az újonnan csatlakozott tagállamok meglehetősen korszerűtlen, és előregedett infrastruktúráját.

Európa 2020 stratégia

Az Európai Tanács 2007-ben meghatározta a 2020-ra elérendő energiapolitikai és klímavédelmi céljait, amelyek a következők: az üvegházhatású gázok kibocsátásának 20%-kal történő csökkentése, a megújuló energiaforrások részarányának 20%-ra emelése a teljes energiafelhasználáson belül, valamint az energiahatékonyság 20%-os növelése (*Europäische Kommission, 2010*). Az Európai Tanács mindemellett a szénfelhasználás drasztikus visszaszorítása mellett kötelezte el magát. A széndioxid kibocsátást 80-95%-kal kell csökkenteni 2050-ig. Az unió energia- és klímapolitikai célkitűzéseit

²⁰⁴ PhD, Debreceni Egyetem, Kerpely Kálmán Doktori Iskola

beillesztették az Európa 2020 stratégiába, mégpedig az erőforrás-hatékony Európa kezdeményezéshez. Az unió tagállamainak minél előbb meg kell állapodniuk a szükséges eszköztárban, amellyel a szükséges átalakításokat el lehet végezni. Az energiapolitikai célok, valamint azok megvalósítása között jelenleg nagy szakadék tátong. Az európai belső energiapiac nagyon megosztott, az átjárhatóságában, átláthatóságában rejlő potenciált eddig nem sikerült kihasználni. Számos európai energetikai vállalat túlnőtt a hazai piacon, viszont a jelentősen eltérő nemzeti előírások, és gyakorlatok nagyban hátráltatják fejlődésüket. Még mindig számos fékező tényező áll az átlátható, és tisztességes verseny útjában. A belső piac energiaellátásának biztonságát a beruházások elmaradása, valamint a technológiai fejlesztésekben való elmaradás nagyban veszélyezteti. Az Európai elektromos áram átviteli rendszeroperátorok szövetsége (European Network of transmission system operators for electricity) 2010-ben megjelent tanulmányában kimutatta, hogy az elkövetkező tíz évben 35 ezer km új elektromos áram elosztó hálózatot kellene építeni, valamint a meglévő hálózathoz hétezer kilométer hosszúságú szakaszt felújítani (*Net 1*). Jelenleg az európai áramtermelés 45%-át biztosítják alacsony szén-dioxid kibocsátással járó energiaforrásokból - atomenergia, valamint vízerművek. A korlátozott élettartam következtében 2020-ig ezen erőművi kapacitások egyharmada kiesik. Ennek következménye, hogy a meglévő kapacitásokat folyamatosan kell pótolni, bővíteni, valamint fejleszteni. A fosszilis energiahordozókkal szembeni alternatívák kiaknázása szintén elodáztatlan feladat. A villamosenergia hálózatokat alkalmassá kell tenni a megújuló energiaforrások fogadására. Az energiahatékonyságra vonatkozó nemzeti akciótervek minősége nem teszi lehetővé a jelentős potenciál kihasználását. A megújuló energiaforrásokra való áttérés, valamint a közlekedés energiahatékonyságának fejlesztése nagyon lassan halad.

A tagállamok energiafüggősége közösségi szintű fellépést igényel. Változatlan feltételek mellett 2030-ra az EU energiainport függősége a teljes energiafogyasztáson belül a mai 50%-ról 65%-ra fog emelkedni. Az importált földgáztól való függés mértéke 57%-ról 84%-ra emelkedik 2030-ig, az olajtól való függés mértéke pedig 82%-ról 93%-ra nő (*Európai Bizottság, 2007*). Az egyes tagállamok energiapolitikai döntései elkerülhetetlenül hatást gyakorolnak a többi tagállamra. Az optimális energiamix kialakítása, valamint a megújuló energiaforrások infrastrukturális bázisának mielőbbi kiépítése mindenképp feltételezi az európai kontinentális piac meglétét. Az energiapiac az a piaci szektor, amelyben Európa szerte a legnagyobb gazdasági hatékonyságnövekedést lehet elérni. A szétdarabolt piacok nemcsak az ellátás biztonságát, hanem a szinergiahatások kihasználását, és a versenyképesség növelését is gátolják. Az Európai Uniónak az energiaforrásokért folytatott világpiaci verseny közepette kell vonzó piacot biztosítania a vállalkozásai számára. Az új európai energiapolitikának támogatnia kell az európai integrált iparpolitikai koncepciót, mivel az energia ára az ipar szempontjából nagyon lényeges költségtényező (*Europäische Kommission, 2010*). Az Európai Unió teljes energiafelhasználásán belül a megújuló energiaforrások részaránya nyolc százalékot tett ki 2008-ban. Az újonnan létesített villamosenergia előállítási kapacitások 62%-a a megújuló energiaforrásokra esett az unió országaiban, mindennek előtt szél és napenergia létesítményekre (*Europäische Kommission, 2010*). Európa vezető pozíciója azonban időközben veszélybe került. Az Ernst&Young 2013-as megújuló energiára vonatkozó indexe alapján az USA és Kína nyújtják a legkedvezőbb beruházási lehetőségeket a megújuló energia szempontjából (*Ernst&Young, 2013*). A nemzetközi energetikát érintő kérdéseket illetően az EU lényegesen erősebben és hatékonyabban tudná képviselni a tagállamok érdekeit közös fellépés esetén. Bár a világ energiafogyasztásának egyötöde esik az unióra, az EU befolyása lényegesen kisebb a globális energiapiacra. Tekintettel arra, hogy a növekvő energiakereslet meghatározó része a fejlődő ázsiai és közel-keleti országokra esik, az Európai Uniónak, mint a világ legnagyobb energiainportőrének komoly lépéseket kell tennie a hosszú távú energiaellátás érdekében.

Az energiatermelés-, felhasználás-, valamint ellátás struktúráinak szabályozása sürgős átalakításokat igényel. A felhasználók jogait erősíteni kell, valamint a gazdasági növekedést le kell választani az energiafelhasználás volumennövekedéséről. Mindenekelőtt a közlekedésre és az építőiparra kell energiatakarékosági politikát kidolgozni, amely a környezetkímélő technológiák irányába hajtja ezeket az iparágakat. Az emisszió kereskedelem területén is olyan piaci feltételeket kell teremteni,

amelyek támogatják az energiatakarékos, kevesebb szén-dioxid kibocsátással járó technológiák bevezetésére irányuló beruházásokat.

Az energiapolitika lényeges eleme az Európa 2020 stratégiában megfogalmazott intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés megvalósításának, valamint az erős, diverzifikált és versenyképes ipari bázisnak. Az EU tagállamainak közigazgatási kiadásai éves szintén az EU GDP-jének 16%-át (1.500 milliárd EUR) teszik ki (*Europäische Kommission, 2010*). A közszféra által igénybevetett megbízásoknál éppen ezért kiemelt hangsúlyt kell helyezni az energiahatékonysági aspektusokra, és innovatív megoldásokra, mindenekelőtt a közlekedés és építőipar területén. Nagyon fontos, hogy a kínálati oldalon megfelelő mennyiségben álljanak rendelkezésre a biztonságos, és versenyképes energiaforrások. Az elektromos áramtermelés területén a beruházásokkal el kell érni, hogy a megtermelt elektromos áram kétharmada alacsony szén-dioxid kibocsátású energiaforrásokból származzon 2020-ig. Ez az arányszám jelenleg 45%-on áll.

A kőolaj és földgázszektor a növekvő importszükséglet miatt, - amely az újonnan iparosodott és fejlődő országok részéről jelentkező kereslet miatt csak emelkedik – új mechanizmusok kidolgozását követeli meg, amelyek lehetővé teszik az új, diverzifikált ellátási csatornák biztosítását.

Az új energiastratégia öt lényegi ponton nyugszik:

1. Európa energiahatékonyságának biztosítása
2. egy Európa szintű integrált energiapiac létrehozása
3. a fogyasztói autonómia erősítése, valamint magas fokú biztonság és veszélyelhárítás elérése
4. Európa vezető szerepének biztosítása az energiatechnológiák, valamint innovációk kiépítése területén
5. Az uniós energiapiac külső dimenziójának erősítése.

A hatékony energiafelhasználáson keresztül az unió húsz százalékos energia megtakarítást kíván elérni 2020-ra a jelenlegi szinthez képest. Európa nem engedheti meg magának az energiával való pazarlást. Az energiahatékonyság az Európa 2020 stratégia központi céljai közé tartozik, és a hosszú távú energia- és klímavédelmi célok elérésének lényeges eleme. Az uniónak ki kell dolgozni saját energiahatékonysági stratégiáját, amely lehetővé teszi a tagállamok számára, hogy az energiafelhasználásukat leválasszák a gazdasági növekedésről. Az energiahatékonyság a leggazdaságosabb módja a széndioxid kibocsátás csökkentésének, az energiaellátás biztonságának, a versenyképesség javításának, a végfelhasználói árak csökkenésének, valamint a munkahelyteremtésnek. Az energiahatékonysági kritériumokat minden szektorban érvényesíteni kell, különösen a beruházási támogatások elbírálásakor. Az energiatakarékosági intézkedéseknek ki kell terjednie a teljes energiapiaci értékláncra, az energiatermeléstől az energia elosztásán át a végfogyasztók kiszolgálásáig. Az energiahatékonysági stratégia megvalósítása szempontjából különösen fontos szerep hárul a tagállamokra, a regionális és helyi hatóságokra, hogy a nemzeti energiahatékonysági akciótervek keretében a rendelkezésükre álló eszközöket a legracionálisabb módon vessék be. Mielőbb intézkedéseket kell hozni, hogy az épület felújításoknál energiatakarékos anyagokat és technológiákat használjanak. A lakóépületeknél összhangba kell hozni a tulajdonosi és a bérlői érdekeket. A közintézmények energiahatékonyságának és autonómiájának érdekében a hivataloknak minden támogatási lehetőséget meg kell ragadniuk az uniós regionális politika keretein belül. Az energiahatékonyságot kiemelt kritériummá kell tenni a termelőkapacitások engedélyezésénél az energia-előállítás és elosztás területén.

A liberalizált energiapiac biztosítása

Európa energiapiacainak liberalizálása folyamatban van annak érdekében, hogy a végfelhasználók versenyképesebb szolgáltatásokhoz jussanak. A liberalizáció előnyeit nem lehet kellőképpen kihasználni, amennyiben nem sikerül létrehozni az integrált, összeköttetésben lévő versenyképes energiapiacot. Az áram-, és földgázpiacok még nem működnek egységes belső piac módjára. Ezek a piacok még mindig többnyire nemzeti piacokra vannak felosztva, és számos adminisztratív körülmény nehezíti a nyílt és szabad versenyt. A legtöbb energiapiac esetében nagy koncentrációval rendelkező nemzeti piacokról beszélhetünk, ahol a meglévő vállalkozások sokszor monopol pozícióval

rendelkeznek. A szabályozott energiaárak szintén csökkentik a versenyképességet. Az energiaszektorban tapasztalható verseny ellen ható gyakorlatok miatt nemcsak az Európai Bizottságnak, hanem a tagállamoknak is proaktív módon kell fellépni a versenyszabályozás fokozott érvényesítése érdekében. Nagyon lényeges a kiszámítható jogi háttér biztosítása annak érdekében, hogy a befektetők biztosítva érezzék magukat a megújuló energiaforrások területén történő beruházásaik végrehajtásakor, új termelő-, elosztó-, és tárolókapacitások kiépítésekor.

A gazdasági polarizációt csökkentő, a szociális kohéziót erősítő fejlesztéspolitikai irányzatok az észak-alföldi régióban a 2014-2020-ig tartó költségvetési időszakban

Magyarországon az 1 főre eső GDP az EU 27 tagállamának átlagának 66%-át tette ki 2011-ben, a munkanélküliség 11,7% volt, a 2012-es 62,1%-os foglalkoztatási ráta pedig a legalacsonyabbak között szerepelt Európában. Az egyes régiók gazdasági fejlődése közötti különbség a rendszerváltást követően nemhogy csökkent volna, hanem csak erősödött. Leegyszerűsítve azt lehetne mondani, hogy a Gyula–Szolnok–Balassagyarmat képzeletbeli vonaltól északra elhelyezkedő területek jelentős része az ország egyik legkiterjedtebb válságövezeteit foglalják magukban (*Sinóros-Szabó, 2012*).

Komoly strukturális változások végrehajtása szükséges Magyarországon annak érdekében, hogy a gazdaság versenyképessé, környezetileg fenntarthatóbbá és befogadóvá váljon. A Magyarországot érintő legfontosabb kihívások a következő területeken jelentkeznek: az üzleti innováció és versenyképesség előmozdítása, a fenntartható infrastrukturális fejlődés, a foglalkoztatás és a társadalmi kohézió szintjének növelése és a természeti erőforrások hatékony felhasználása (*Európai Bizottság, 2013*).

Jelentős mértékben csökkentek a belföldi közcélú K+F költségek az utóbbi években, miközben a vállalati kutatási, fejlesztési és innovációs tevékenységek főként egy szűk körű, korlátozott számú multinacionális cégcsoport irányítása alatt állnak. A legnagyobb problémát az okozza, hogy a hazai kis-és középvállalkozói szektor integrálása a multinacionális cégek beszállítói ellátási láncába elenyésző, aminek az a következménye, hogy a kkv szektor irányába történő technológiatranszfer korlátozott. A kkv vállalkozások kevesebb, mint 15%-a végez beruházásokat és fejlesztéseket házon belül, ami csupán fele az uniós átlagnak (*Európai Bizottság, 2013*).

A globális versenyképességi lista alapján Magyarország a leggyengébbek között szerepel az uniós tagállamok összehasonlításában (*Net3*). A magyar kkv-k nem versenyképesek a nemzetközi piacokon, a csúcstechnológia exportjának meghatározó részét a külföldi nagyvállalatok biztosítják. A magyar mezőgazdasági szektor termelékenysége a kedvező adottságok ellenére alacsony a szomszédos országokhoz viszonyítva, különösen a nagyobb hozzáadott értéket jelentő átalakító tevékenységeknél. Az előbb említett kelet-magyarországi vidéki területek fejletlensége szorosan összefügg a mezőgazdasági és kkv szektor alulfejlett helyzetével.

Az egyetemek, a kutatóintézetek, a közszféra, valamint a vállalkozások - különös tekintettel a kkv szektorra – közötti együttműködések csekély mértékűek, így alacsony a tudásmegosztás és a kutatói mobilitás a tudományos intézetek, és a magánszféra között. Magyarország szempontjából nagyon jelentős kihívásnak számít a hatékony erőforrás felhasználás. Az unió tagállamainak viszonylatában Magyarország gazdasága magas energiaszintű, és a legkevésbé szén-dioxid hatékonyak közé tartozik. Egyelőre kihasználatlan növekedési lehetőségek jelennek a lakóépületek modernizálásában, a központi fűtési rendszer modernizálásában, valamint a megújuló energiaforrások lényegesen intenzívebb felhasználásában. Magyarországnak számos beruházást kell végrehajtania, amennyiben teljesíteni kívánja a 2020-ra tervezett célját, amely szerint a felhasznált energia 14,65%-át megújuló energiaforrásból fedezi. A biomassza jobb kihasználása, a szél-, a nap-, és a geotermikus energia használata jelentős mértékben hozzájárulna ennek a célnak az eléréséhez (*Baranyi, 2010*).

Az Európa 2020 stratégia kiemelt figyelmet fordít az energiahatékonyság javítására, és a megújuló energia termelésének és felhasználásának előmozdítására. A közös stratégiai kerethez tartozó alapokat az alacsony szén-dioxid kibocsátást elősegítő stratégiák támogatására kell fordítani, különösen a megújuló energia termelésére, és felhasználására.

Az észak-alföldi régió gazdasági felzárkózása, és szociális kohéziójának erősítése szorosan összefügg a mezőgazdasági feldolgozóipar fejlesztésével, valamint a megújuló energiaforrásokban, mindenekelőtt bioüzemanyag előállításban rejlő lehetőségek hatékony kiaknázásával. A bioüzemanyagok technológiai újításai földrajzi értelemben közelebb hozzák a termelés és a felhasználás helyszínét, csökkentve ezzel az előállítás költségeit. A javuló versenyképességű termék javítja az alapanyag termelésben érintett ágazat jövedelmezőségét az adott régióban. A mezőgazdaság, illetve a mezőgazdasági termelésből származó jövedelmek javulása indirekt módon indukálja a vidéki térségek fejlődését is (Baranyi, 2010).

A biodízel vagy bioetanol üzemek kihelyezése az érintett erősen mezőgazdasági jellegű régiókban az adott terület iparosodottságának mértékét is növeli. A térség szempontjából rendkívül jelentős szerepe van a reindusztrializációs folyamatok beindulásának, mivel a rendszerváltást követően az észak-alföldi régió nagyrészt elvesztette keleti piacait, valamint hanyatlásnak indult a mezőgazdasági termékek feldolgozására specializálódott ipara. Az ipari termelés visszaesését nem tudta kellő mértékben pótolni a szolgáltató szektor. A biodízel ipari termelésének beindítása csökkenti a termelők kiszolgáltatottságát, és megfelelő szabályozottság esetén versenyhelyzetet teremtene a növényi olajat sajtoló üzemek között. A biomassza hasznosításának azért is van kiemelkedő szerepe, mert ez az a szektor, amely a leginkább hozzájárulhat a vidéki térségek népességmegtartó erejéhez azáltal, hogy munkát biztosít a kedvezőtlen adottságú rurális terekben is (Baranyi, 2010).

A biomassza energiatermelésre való felhasználásában összeurópai szinten jelentős potenciál rejlik az üvegházhatást kiváltó gáz kibocsátás csökkentése területén. A biomassza energiatermelésre való felhasználása következtében Közép- és Kelet-Európa országaiban csökken a keleti irányú energia behozataltól való függőség. A biomassza energetikai célú hasznosításának magyarországi alakulását nagymértékben meghatározzák az Európai Unió jelenleg ösztönző iránymutatásai. A szállítási infrastruktúra kiépültsége meghatározó telepítő tényező. Kelet-Közép-Európában meghatározó, az európai átlagot meghaladó a távfűtéses lakásban élő népesség aránya, amely kiváló lehetőségeket biztosít a biomassza energetikai célú felhasználásához. Az energiafüggőség csökkentése, a kedvező vidékfejlesztési hatások, az innovatív termelési struktúrák, és a munkahelyteremtés mellett semmiképp sem szabad figyelmen kívül hagyni a biomassza fosszilis készletenergiákkal szembeni lényegesen kedvezőbb környezeti hatásait sem.

A Bioenergetikai Innovációs Centrum – BIOENKRF program keretében kutatást végeztek a mintatérsgül szolgáló mátészalkai kistérségben a biodízel és bioetanol projektek vidék- és területfejlesztésre gyakorolt hatásairól. A kistérségben élők megítélése szerint a megújuló energiát előállító technológiák, így a biodízel hasznosítás az olcsóbb energiaárakkal és a keletkező munkahelyekkel, illetve stabil felvevőpiacként a mezőgazdasági termelők kiszolgáltatottságának csökkentésével jelentősen hozzájárul a gazdasági növekedéshez. A válaszadók zöme tisztában van vele, hogy a foglalkoztatási problémákat ezek a projektek nem tudják hiánytalanul megoldani, ettől függetlenül az olcsóbb energiaárakat és a helyi gazdaság tökevonzó képességének emelkedését mindenképp pozitív hatásként értékeli (Baranyi, 2010).

Az első számú táblázatból jól látszik, hogy Magyarország biodízel és bioetanol fogyasztása jelentősen elmarad a környező országok fogyasztásától, holott a termelés éghajlati és termesztési lehetőségei adottak (1. táblázat). A gyenge magyar fogyasztási adatokat látva egyértelmű, hogy jelentős vidékfejlesztési, és gazdasági növekedést serkentő potenciál rejlik a bioüzemanyagok alapanyagát képző növények termesztésében, illetve azok feldolgozásában. A rurális jellegű, jelentős szociális gondokkal és magas munkanélküliséggel küszködő, viszont kedvező mezőgazdasági adottságokkal rendelkező észak-alföldi régió szempontjából kitörési pontot jelenthet a bioüzemanyagok gyártása.

Sorsz.	Ország	Fogyasz- tás, 2005 (GWh)	Fogyasztás, 2006 (GWh)			Fogyasztás, 2007 (GWh)		
			Összesen	Biodízel	Bioetanol	Össze- sen	Biodízel	Bio- etanol
1	Németorszá- g	21,703	40,417	29,447	3,544	46,552	34,395	3,408
2	Franciaorszá- g	4,874	8,574	6,855	1,719	16,68	13,506	3,174
3	Ausztria	920	3,878	3,878	0	4,524	4,27	254
4	Spanyolorszá- g	1,583	1,961	629	1,332	4,341	3,031	1,31
5	Egyesült Királyság	793	2,097	1,533	563	4,055	3,148	907
6	Svédország	1,938	2,587	523	1,894	3,271	1,158	2,113
7	Portugália	2	818	818	0	1,847	1,847	0
8	Olaszország	2 059	1,732	1,732	0	1,621	1 621	0
9	Bulgária		96	96	0	1,308	539	769
10	Lengyelorszá- g	481	1 102	491	611	1,171	180	991
11	Belgium	0	10	10	0	1,061	1,061	0
12	Görögország	32	540	540	0	940	940	0
13	Litvánia	97	226	162	64	612	477	135
14	Luxemburg	7	6	6	0	407	397	10
15	Csehország	33	226	213	13	382	380	2
16	Szlovénia	58	50	48	2	160	151	9
17	Szlovákia	110	153	149	4	154	n.a.	154
18	Magyarorszá- g	28	139	4	136	107	0	107
19	Hollandia	0	371	172	179	101	n.a.	101
20	Írország	9	36	8	13	97	27	54
21	Dánia	0	42	0	42	70	0	70
22	Lettország	34	29	17	12	20	0	20
23	Finnország	0	0	10	0	10	n.a.	n.a.
24	Románia	–	32	32	0	n.a.	n.a.	n.a.
25	Málta	8	10	10	0	n.a.	n.a.	n.a.
26	Észtország	0	7	0	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
27	Ciprus	0	0	0	0	n.a.	n.a.	n.a.
27	EU	34,796	65,148	47,38	10,138	89,482	67,154	13,563

1. táblázat: Biodízel és bioetanol fogyasztás az Európai Unióban Forrás: Net
2: http://en.wikipedia.org/wiki/Renewables_energy_in_the_European_Unio#Bioenergy
Németország esetében a 2006-os teljes fogyasztás egyéb növényi olajokat is tartalmaz,
Svédország esetében pedig biogázt

A bioenergetikai célú fejlesztések beleillenek a közös stratégiai kerethez tartozó alapok támogatási körébe, amelyek a kutatási beruházásokat, a K+F kiválósági központok beruházásainak támogatását, valamint a K+F eredmények kkv-k felé történő átvitelét célozzák. A hátrányos helyzetű régiók esetében nem szabad megfeledkeznünk a többpólusú fejlesztésekről, amelyek a regionális növekedési pólusok és innovációs klaszterek létrehozásával érhetők el. A magyar kutatási, fejlesztési és innovációs tevékenységek jelenleg a legfejlettebb régiókra koncentrálnak, főleg Budapest agglomerációjára és Nyugat-Magyarországra. Ebből a megfontolásból a különböző területek egymáshoz viszonyított előnyeinek figyelembevételével

intelligens szakosodást szolgáló regionális és helyi kutatási és innovációs stratégiákat kell kidolgozni. Ezeket a regionális vagy helyi stratégiákat olyan tevékenységekre kell összpontosítani, amelyeknél kritikus tömeg érhető el. A stratégiák alapját képező pólusok között szerepelniük kell a legjelentősebb egyetemi városoknak (Szeged, Pécs, Miskolc, Debrecen, Győr).

Felhasznált irodalom:

- Baranyi Béla (2010): Bioenergetika- társadalom- harmónikus vidékfejlődés, 278-305, MTA Regionális kutatások központja, Debrecen
- Europäische Kommission: Mitteilung der Kommission an das Europäische Parlament, den Rat, den Europäischen Wirtschafts- und Sozialausschuss und den Ausschuss der Regionen; Energie 2020, eine Strategie für wettbewerbsfähige, nachhaltige und sichere Energie, SEK(2010) 1346, 10.11.2010, Brüssel
- Az Európai Közösségek Bizottsága: Európai Energiapolitika, SEC(2007) 12, Brüsszel COM(2007) 1, 4.o.
- Europäische Kommission: Mitteilung der Kommission an das Europäische Parlament, den Rat, den Europäischen Wirtschafts- und Sozialausschuss und den Ausschuss der Regionen; Eine integrierte Industriepolitik für das Zeitalter der Globalisierung, Vorrang für Wettbewerbsfähigkeit und Nachhaltigkeit, 5.p, SEK(2010) 2172, 2010, Brüssel
- Ernst&Young: Renewable Energy Country Attractiveness Indices, 6.p. Issue 36.,Febr. 2013,
- Sinóros-Szabó Botond (2012): Tiszatér-környezet stratégiai fejlesztése, 79.o., Mátészalka
- Net 1: <http://www.entsoe.eu/major-projects/ten-years-network-development-plan/tyndp-2010/>
- Net2: http://en.wikipedia.org/wiki/Renewables_energy_in_the_European_Union#Bioenergy
- Net3: *World Economic Forum, 2013* <http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2013-2014>

Bevezetés

"Matematikai gondolkodás" elnevezéssel itt olyan eszmefuttatásokat értünk, amelyekkel valamit "bizonyítunk". Már a középiskolában is találkozunk ilyenekkel: bizonyítjuk Pithagoras tételét, levezetjük a másodfokú egyenlet megoldó képletét. A felsőfokú képzések során aztán hosszú bizonyításokat is megtanulhatunk.

A bizonyítások azonban csak "jölfésült" végeredményei a problémák megoldásához vezető útnak. Egy feladattal szembesülve ugyanis első kérdéseink ilyenek: *Mi a megoldás? Hogyan bizonyítsuk be magunknak és másoknak?* Ezek kitalálására irányuló erőfeszítéseink is a matematikai gondolkodás részei. A sikeres megoldások útjait Pólya György²⁰⁶ matematikai feladatokon mutatja be, de ezek az élet más területein is alkalmazhatók.

Ez a cikk a matematikai gondolkodás *ipari hasznosságát* tárgyalja: Először az életemből vett néhány példával szemléltetve, majd a hasznosságát a GANZ gépgyár hasonló gondolkodású mérnökeinek az eredményeivel érzékeltetve.

A matematikai gondolkodást az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen tanultam, ahol matematika-fizika szakos tanári oklevelet szereztem. Két évig tanítottam, azután felvettek a GANZ gépgyárba kutatónak, ahol 41 évig dolgoztam. Időközben gépészmérnöki oklevelet szereztem a Budapesti Műszaki Egyetemen, de továbbra is matematikusként gondolkodtam, amit félállású docensként a Miskolci Egyetemen is hasznosítottam.

A mérőberendezés példája

A gyárban első munkám vízturbinák kicsinyített másain mérések végzése volt egy mérőberendezéssel. A gépek hatásfokát mértem, ami az új termék fontos minőségi paramétere. Két évig tartott, amíg átrágtam magam a mérések kásahegyén. A mérési pontosság fontos volt, sokszor ellenőriztem, és az évek során a mérőberendezésnek több mint 50 hibaforrását feltártam. Ezt követően megbíztak egy új mérőberendezés tervezésével, amelynél ezek a hibák nem fordulnak elő. Amikor a tervét megmutattam főnökömnek, Szalay Gyulának, aki kitűnő gépészmérnök volt, kétségét fejezte ki a berendezés üzemének stabilitása szempontjából. "Újra ellenőrzöm" – mondtam. Felírtam a berendezés összes elemének dinamikai egyenletét, elemeztem a kapott differenciálegyenlet-rendszer stabilitását, és egy hét múlva ezt mondtam neki: "Ha Newton axiómái igazak, akkor ez a berendezés jól fog működni." Ez a kicsit matematikai ízű kijelentés talán furcsa volt egy mérnöknek, de elfogadta. A berendezés megépült, és 35 évig kitűnően működött. Így az említett matematikai megfontolásaim a GANZ gyártmányfejlesztésében hosszú időn át hasznosultak.

Az idézett mondatban benne rejlik a matematikai szemlélet: Egy bizonyítás csak akkor érvényes, ha a kiinduló pontjai igazak. De ki vonná kétségbe Newton axiómáit, földi körülmények között, atomi méreteknél nagyobb testekre? A műszaki alkalmazások ezeket számtalanszor bizonyították!

Későbbi munkáim is a newtoni axiómákon alapultak. A munkamódszerem az volt, hogy új problémákkal szembesülve először áttekintettem a biztos kiinduló pontokat. Ezek a fizikai modell axiómái, az axiómák megszokott alkalmazási szabályai, a feladat adatrendszere, és az elérendő célok. Mindegyik kiinduló pont fontos, ezeket tulajdonképpen egy "gyakorlati axiómarendszer" rögzített igazságainak tekintettem, és ezekből következtettem – matematikai szigorúságú bizonyítással – a probléma fizikailag kivitelezhető, gazdaságilag optimális megoldására. Az alapokig visszanyúló eljárás hátránya, hogy *időigényes*. Előnye viszont az, hogy az eredmény *biztos* (ahogy Pithagoras tétele és a másodfokú egyenlet megoldó képlete is az!). Feltéve persze, hogy a kiinduló pontokat jól választottuk meg, és következtetéseinkben nem követünk el hibát. Fokozott ellenőrzés, többszöri átgondolás, a

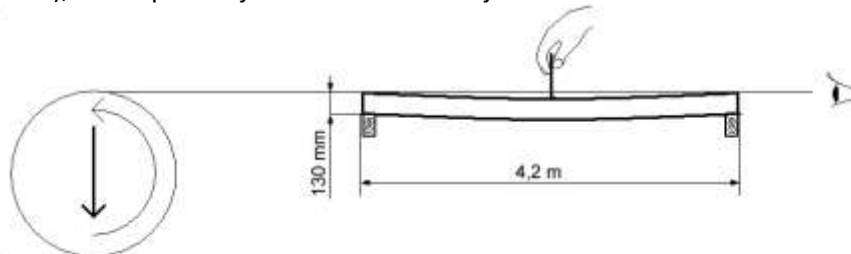
²⁰⁵ nyugdíjas matematikus, gépészmérnök, egyetemi docens

²⁰⁶ Pólya György: *A gondolkodás iskolája*, Budapest, Bibliotheca, Budapest, 1957, 238

kollégákkal való megvitatás, a számítógép programok sokoldalú kipróbálása kiküszöbölheti a hiba esélyét.

A görbének képzelt tengely esete

Egyiptom öntöző és lecsapoló vízrendszereiben több száz nagyméretű GANZ szivattyú működik. Egy időben a szerelési munkákat irányítottam. Az egyik szivattyútelepen szóltak, hogy az általunk szállított tartalék tengely görbe. A 4,2 m hosszú, átlagosan 130 mm átmérőjű acél tengelyt a vége felől nézve (1. ábra), a közepén majdnem 2 mm-es lehajlás volt látható.

1. ábra. A görbének képzelt tengely lehajlásának mérése

A vevő jogosan kérte, hogy szállítsunk új tengelyt. Ez nagy költséget jelentett volna a gyárnak. A helyzetet elemezve arra gondoltam, hogy a végeinél alátámasztott tengelyt a saját súlya természetesen lefelé húzza, de ilyen erős acélrúdnál ez a hatás bizonyára nagyon kicsi. Mégis megpróbáltam kiszámítani. A képletre nem emlékeztem, szakkönyv sem volt a kezem ügyében, emlékeztem azonban a mechanika alapjaira. Ebből kiindulva rekonstruáltam a képlet levezetését. Meglepetésemre kiderült, hogy a tengely súlya okozhat ekkora lehajlást! Amikor az egyiptomi mérnöknek kifejtettem az álláspontomat, természetesen kételkedett. Ekkor a tengely végére nyilat rajzoltam, és a középvonala körül 180 fokkal elfordítottam (1. ábra). Ha a tengely görbe lett volna, akkor most fölfelé görbült volna. Azonban a tengely lefelé görbült, mert a súlya lefelé húzta. Ez meggyőzte a kollégát, hogy a tengely hibátlan. Ez a bizonyítás jelzi, hogy a matematikai szemlélet egyszerű esetekben is hasznos.

A történet azért is tanulságos, mert korábban két egyetemi előadót hallottam vitatkozni arról, hogy mit kell a mérnök hallgatóknak fejből megtanulniuk. Az egyik ragaszkodott ahhoz, hogy az alapvető képleteket fejből kell tudni (hogy későbbi munkája során, vita esetén, fejben számolva gyorsan tudjon reagálni). A másik azt mondta, hogy csak azt kell tudni, hogy melyik könyvben található a képlet. A tapasztalatom az, hogy a könyvek sokszor nem állnak rendelkezésünkre, de aki emlékszik a mechanika alaptörvényeire, ezekből következtetve meg tudja oldani a problémát (ahogy előbb a tengely esetében is történt). Ezért legfontosabbnak a műszaki tudományok alapjainak ismeretét és a bizonyítási készséget tartom.

Fokváros vízellátásának példája

Fokváros gyorsan növekvő népességét a meglévő vízbázis már nem tudta ellátni, ezért a Dél-Afrikai Köztársaság megépítette a Firlands nevű szivattyútelepet, amiben négy GANZ gyártmányú, egyenként 3 MW teljesítményű szivattyú 40 km hosszú csővezetéken juttatja a vizet a városba. A szivattyúk szerződésével kapcsolatban felvetődött egy probléma, ami a szivattyúk szállítását megnehezítette. Erre vonatkozóan sikerült Fokváros önkormányzatának mérnökeit meggyőzőn arról, hogy az általunk javasolt üzemtani megoldás nekik is előnyösebb. A probléma ezzel megoldódott. Az eset azt példázza, hogy a bizonyításon alapuló logikus érvelés a kereskedelemben is hasznos.

GANZ gyári hagyomány

A GANZ gyár 170 éves történetét Józsa István kollégámmal abból a szempontból is vizsgáltuk²⁰⁷, hogy a gyár *hogyan vészelte át a gazdasági válságokat*? Az első válsággal Mechwart András szembesült 1876-ban, amit egyik szabadalma (a nagy keménységű örlőhenger) gyártásának elindításával tudott leküzdeni. *A valóban jó új gyártmányt ugyanis válság idején is megveszik.* A titok tehát a jól előkészített innováció. Ezt követően Mechwart nagy gondot fordított a kutatásra és fejlesztésre: "A jövő a tervező irodában van letéve" – mondta²⁰⁸. Megszervezte a vállalat Elektromos Osztályát is, ami később a transzformátor nagyszerű találmányát eredményezte, és ezzel a váltakozó áramú villamos hálózati rendszerek hódító elterjedését indította el, legyőzve Edison egyenáramú rendszerét. Ez a történet is a matematikai gondolkodás sikerét bizonyítja. Azóta az innovatív tervezői munka GANZ gyári hagyomány. Az a tény, hogy a gyár ilyen hosszú ideig fennmaradt (amíg sok más gépipari vállalat tönkrement) sok tekintetben e hagyomány érvényesülésének köszönhető.

Mechwart hagyományát a 20. század második felében a vízgépek területén Trenka Ernő főosztályvezető vitte tovább azzal, hogy kitűnő képességű kutatókat és tervezőket gyűjtött maga köré. A Budapesti Műszaki Egyetem docenseként ismerte a vízgépész hallgatókat és minden évben a jó képességűeket GANZ-ba irányította. A kitűnő géptervezők sora hosszabb annál, hogy a nevüket itt idézzem, de ők is az innovatív matematikai gondolkodással értek el jelentős számú és kitűnő konstrukciókat²⁰⁹.

Trenka Ernő megalakította a GANZ vízgép kutatási osztályát is. A matematikai gondolkodás szempontjából elsőként Dr. Czibere Tibort említem, aki frissen végzett gépészmérnökként a Miskolci Egyetem matematika tanszékére került tanársegédnek. Később a GANZ kutatási osztályán kitűnő vízgépeket tervezett, majd a Miskolci Egyetem professzora és az MTA akadémikusa lett. Dr. Nyíri András is a gépészmérnöki diplomájának megszerzése után úgy gondolta, hogy a munkájához szélesebb körű matematikai ismeretek szükségesek, és megszerezte az alkalmazott matematikai diplomát is. Versenyképes, jó hatásfokú gépeket tervezett, és végül ő is az akadémia doktora lett. Az 1970-es években a Kohó és Gépipari Minisztérium egyszer összehívta a gépipar területén dolgozó összes akadémiai fokozattal rendelkező magyar kutatót. Az összegyűltek 25%-a egy munkahelyről, a GANZ vízgép kutatási osztályáról jött: Dr. Hajdú Sándor, Dr. Nyíri András, Dr. Csemniczky János és jómagam. Az osztályon a matematikai gondolkodás természetes volt. A hagyományt ma Zombor Csaba és Dr. Csemniczky János gépészmérnökök viszik tovább Hargitai Bálinttal, a vízgép tervezés jelenlegi főkonstruktőrével, aki viszont matematikus.

Általános tanulság, hogy itt két tendencia érvényesül. A matematikus igénye a hasznos alkalmazás, a mérnök pedig bővebb matematikai ismeretekre törekszik. Céljuk az igényes és versenyképes munka. A gondolkodásmód kialakulása szempontjából talán előnyösebb, ha tanulmányai során a kutató először a matematikai gondolkodást ismeri meg, és a műszaki problémák felé már fejlett bizonyítási készséggel fordul.

Ipari eredmények

Mit eredményezett a GANZ gyár előbb bemutatott jelentős szellemi potenciálja? – A kutatók a nagy pontosságot igénylő méréseket el tudták végezni, annak ellenére, hogy a COCOM lista miatt külföldi műszerek nem álltak rendelkezésre. A kutatók és tervezők legfontosabb eredménye az volt, hogy a szivattyúk és vízturbinák széles kínálatát világszínvonalon ki tudták alakítani. Ezt a megrendelések is

²⁰⁷ Fáy Árpád, Józsa István: GANZ vízgépgyártásának tanulságos története, *Szivattyúk, Kompresszorok, Vákuumszivattyúk, BB-press kiadvány*, szerkesztette Bagi István, Budapest, 2012, 41-49

²⁰⁸ Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének ÉVKÖNYVE 1926-1927, Budapest Fővárosi Nyomda RT., Budapest, 1928, 329

²⁰⁹ Józsa István: *A hazai szivattyúgyártás története a XX. században*, INVEST-MARKETING Bt, ISBN 978-963-87401-3-7, Budapest, 2013, 224

bizonyították, döntő többségük ugyanis nyugati export volt. A minőséget a hatásfokkal mérve csak egy mérést idézünk, amely szerint a GANZ hűtővíz szivattyúja 5%-al jobb hatásfokú volt, mint nyugati versenytársaé³. A gyár kutatói saját fejlesztésű számítási módszereikkel megelőzték a világ legtöbb áramlástani kutató laboratóriumát, annak ellenére, hogy a rendelkezésre álló számítástechnikai eszközök szerényebbek voltak.

Egy gépgyár eredményességét a termelés alakulásával is mérni lehet. A GANZ az 1945–1990 időszakban évente átlagosan két vízerőműbe szállított közepes vagy kis teljesítményű vízturbinát³, és ezt az ütemet később is meg tudta tartani. A nagyméretű szivattyúknál (a csatlakozó csövek átmérője: 400 – 2500 mm) a GANZ *referencia listája* – ami a termelés volumenét jellemzi, és egyúttal a vevők bizalmát is megteremti – világviszonylatban is kiemelkedő. Ehhez Európában csak egy-két gyáré mérhető. A jelentős termelés a mérnökök matematikai gondolkodásmódján, felkészültségén és a szakmunkások kitűnő szaktudásán alapult, amit a jövőben is meg kellene őrizni.

Ajánlások versenyképességünk növelése érdekében

A matematikai gondolkodás ipari hasznosságát az előbbieket igazolják. Hazánkban ennek hosszú múltra visszatekintő hagyományai vannak. Nem csak világhírű matematikusainkra gondolunk. A több mint 100 éves Középiskolai Matematikai és Fizikai Lapok évente több száz nagyszerű tanulót nevel, akik a műszaki egyetemeken és az élet más területein is kitűnő eredményeket érnek el. A *bizonyítási készségük* a magyar ipar erőssége. A külföldön dolgozó magyar mérnökök és egyetemi tanárok is a sikereiket sok tekintetben matematikai gondolkozásmódjukkal érik el. Versenyképességünk további növelése érdekében ajánljuk:

- *Az általános-, közép-, és felsőfokú oktatásban* érdemes lenne nagyobb súlyt fordítani a *matematikai gondolkodásra*. Az előbbi példák alapján főként a *bizonyítástechnika*, az *axiomatikus szemlélet*, és az *érvelő képesség* fejlesztése lenne ígéretes.
- A mérnökök oktatásában a *bizonyítási készség* megalapozott kialakítása érdekében, elsősorban a matematika, és más tárgyak vizsgáin is, célszerű *levezetést* is számon kérni nem csak számpéldát vagy lexikális ismereteket. A *szóbeli vizsgáztatás* előnyösebb, mint az írásbeli, mert a vizsgáztató szembesítheti a vizsgázót a logikai hibáival, és fejleszti az érvelő képességét is. Az oktatás gyakorlatiasabbá tétele szükségszerű célkitűzés, de ez ne az alaptantárgyak (gépészeknél: matematika, mechanika, anyagismeret) rovására történjen.
- Az *ipari cégek* ne idegenkedjenek jó képességű matematikusok alkalmazásától. Őket ne csak informatikai feladatokkal bízzák meg, hanem a vállalat fő profiljának és innovációs lehetőségeinek az átgondolásával is.

Köszönetnyilvánítás

Hasznos tanácsaiért köszönetemet fejezem ki volt tanítványomnak, Dr. Könözy Lászlónak, aki jelenleg a Cranfieldi Egyetem oktatója és kutatója.

Összefoglaló: *Ez a cikk a matematikai gondolkodás ipari hasznosságát a GANZ gépgyár vízgépes gyakorlatából vett három példán mutatta be. Történelmi előzményként a GANZ innovációs hagyományát idézte, és bemutatta, hogy a 20. század második felében a gyárban jelentős létszámú, matematikai gondolkodású kutató és tervező mérnököt gyűjtöttek össze. Ez kitűnő színvonalú gyártmányokat eredményezett, és ennek következtében a gyár ma is működik. A cikk utolsó részében néhány ajánlást ismertet az oktatás részére, amelyek várhatóan növelnék hazánk hatékonyságát a nemzetközi versenyben.*

Frang Gizella: Fejlődik vagy romlik a nyelvünk? Kérdések és válaszok az óvodapedagógus-hallgatók nyelvhasználatára alapján

Megmaradásunk alapja a nyelvünk. Ebben létezik és ebből építkezik kultúránk, tudásunk, hagyományrendszerünk is. Vajon igaza van-e Adynak – mai korunkra vonatkoztatva - , amikor szenvedélyesen írja : „*Mint a legendák alvó daliái alusznak a legigazabb, legszebb magyar szavak.*”²¹⁰

E kérdésre újabb kérdésekkel és vizsgálatokkal lehet válaszolni. Hogyan alakul és milyen hatásokra ma anyanyelvünk? Miként jelentkezik a változás a diáknyelvben? Maguk a hallgatók hogyan értékelik mostani nyelvhasználatukat, és akarják-e megváltoztatni az egyetemi évek után? Érzik-e a felelősséget nyelvünk és a felnövekvő, majdan rájuk bízott gyermekek beszédének alakítása iránt?

Ezekkel a kérdésekkel foglalkozik írásom. Óvodapedagógus-jelölt hallgatók bevonásával vizsgálja az adott korosztály köznyelvi-diáknyelvi és szaknyelvhasználati jelenségeit. A jelenségek felsorolása, feltárása mellett összegzi az ehhez kapcsolódó viselkedéskultúra hatásait, valamint a nyelvhasználók önértékelését, véleményét saját anyanyelvi tudásukról.

Szaknyelv, diáknyelv/ifjúsági nyelv és „értelmezési olló”

„Egy magyar nyelv van ugyan, de használata változatokat eredményez” – írja találóan Bokor József (Bokor:1997). Nyelvünkre egyszerre jellemző az egység és a belső sokrétűség: a nyelvet használók rétegzettség, csoportba tartozása szerint megfigyelt és leírt függőleges és vízszintes tagolódás. A szakszók többek között a társadalmi munkamegosztás, iskoláztatás vagyis szociológiai szempontból elkülöníthető szavak. „Olyan fogalmakat jelölnek, amelyek egyes szakmákban, tudományágakban általánosak, nélkülözhetetlenek. (...)Szakszókészlet (terminológia) annyiféle van, ahány fajta szakma, tudományág.” (Bokor:1997)

Korábbi megfigyeléseim alapján egyértelművé vált, hogy a szaknyelvek az átlagember számára kevésbé érthetőek. A szaknyelvek már korábban is eltértek az átlagember nyelvétől, de a média nyilvánossága ezt az „értelmezési ollót” szélesre tágitotta.(Frang 2012) Az elmúlt húsz évben a köznyelviesült szaknyelv megértése is nehézségekbe ütközik nem szaknyelvű olvasónak/hallgatónak, vagyis a szakterületek nyelve nem szakmabéli használótól függően többértelmű. A kommunikációs sémát használva tehát a közlő és a befogadó között – működő csatorna ellenére – disszonancia jött létre, amely egyetlen társadalomban sem egészséges, mitöbb, akár káros is lehet.(Jerkusné:2009)

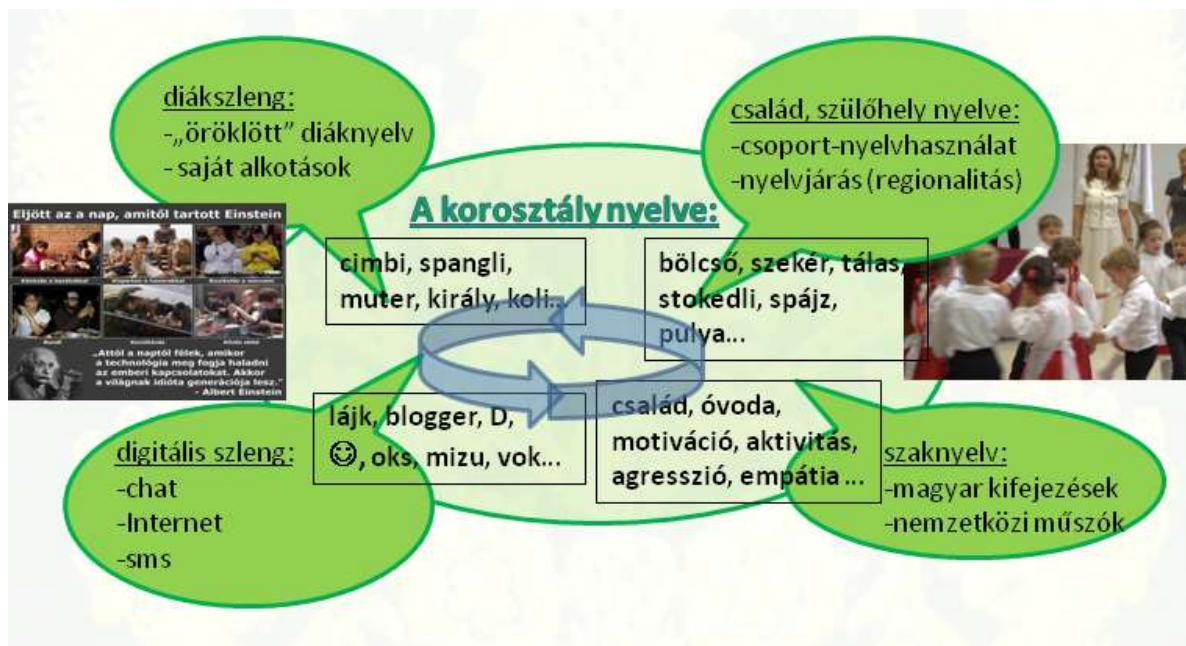
Az ifjúsági nyelv a fiatalok többé-kevésbé egységes szlengje, olyan csoportnyelv, amely az 1945 után egységesítő társadalmi változások következtében egybeolvadó diáknyelvből jött létre, az 1960-as évekre. Az ifjúsági kultúra paradigmaváltásaival a fiatalokhoz szorosan és elválaszthatatlanul hozzátartozó sajátos nyelvhasználat alakult ki.²¹¹

„Ez a nyelvi elkülönülés nemcsak a mai fiatalok jellemzője. A nyelvészek régtől fogva tudomásul veszik, hogy létezik ez a sajátos nyelvi forma: korábbi szakkönyvekben, cikkekben elszórtan találunk utalásokat, megállapításokat az ifjúság nyelvéről mint diáknyelvről. A nyelvtudományi összefoglaló munkák: a leíró nyelvtanok, a stilisztikai szakkönyvek külön fejezetet nem szentelnek ennek a nyelvi formának, általában a csoportnyelvek között említik meg. A jassznyelv, argó, csibésznyelv vagy tolvajnyelv címszó alatt tesznek említést arról, hogy ennek a csoportnyelvi formának szavait átveszi a diáknyelv.”²¹²

²¹⁰ Ady Endre: Van-e magyar nyelv? Nyugat, 1910 /22 - <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00068/01994.htm>

²¹¹ Vidra(2014)

²¹² Rónaky (1995)

1. ábra: Az óvodapedagógus-hallgató nyelvének kialakulása

Sajátos nyelvet beszélnek az óvodapedagógus - hallgatók, hiszen egyszerre korosztályi részesei az ifjúságnak, diákságnak, de tanulmányaik kapcsán a pedagógiai szaknyelvet is használják. Tulajdonképpen az iskolában „kettősnelvűség” jellemző rájuk: az órákon a szaknyelv dominál, órán kívül, egymás között viszont a sajátos szleng – szóban és írásban egyaránt. Egyéni nyelvhasználatukat elsőként a család, szűkebb közösség, majd az intézményesített nevelés (óvoda, iskolák), a korosztály hatása, a média (újság, televízió, rádió és nagy mértékben az internetes formák), végül a felsőoktatás szaktárgyainak nyelvezete befolyásolja, alakítja. Ez önmagában természetes jelenség. Nyelvi szempontból azonban kérdés, hogy a köznyelvükre, kialakuló egyéni nyelvezetükre, későbbi munkájukra mindez miként hat? Hiszen ők lesznek gyermekeink, unokáink, dédunokáink első közösségében nyelvben is a mértékadó példák! Van-e lehetőségük a mai mediatizált világban elsajátítani a nyelvi normát a gyakran negatív hatások ellenében? Milyen anyanyelvet fognak átadni a jövő generációinak? A nyelv – gondolkodás – jelentés hármassága hogyan érvényesül majd mindennapi életükben, munkájuk során?

Mert e három tényező a nyelvhasználat alappillére. Nyelvünkben szavaink jelentést hordoznak. A jelentést pedig a tapasztalat alakítja. A látás, hallás, tapintás, szaglás alapján jön létre, és az agyunkban hangsorrá válik. Ezt mondjuk ki, hallhatóan – hanggal. Ez a hangsor a nyelvi közösségben mindenki számára érthető és azonos vagy hasonló tartalmat kell, hogy hordozzon. Nem véletlen, hogy a régi korok emberének szent volt a szó. Ez azt jelenti, hogy a beszéd kialakulásával a szó testet öltött és tetté vált. Az adott szó még a 19. században is az úri becsület része volt. (Frang 2013)

Nyelv és gondolkodás

A nyelv és gondolkodás összefüggése olyan, minden nyelvre jellemző alap, ami egyediségét csak a különböző nyelvekben kapja meg. Ugyanakkor koronként változott és ma is változik a nyelvről való gondolkodás, miként a nyelv leglátványosabb rétege: a szókincse, és rejtettebb része: a grammatika is. A nyelv ki van téve a „nyelvi divatnak”, amit különböző, gazdasági erő illetve tanultság alapján létrejött / létrejövő, netán politikai társadalmi csoportok határoznak meg.

Miként a sejteket, a nyelvet is ki lehet szakítani élő közegéből, összefüggés-rendszeréből, de a szabályrendszer, hang- és szóképlet egymás nélkül nem létezik: összefüggés csak meglévő és működő struktúrák között lehetséges, elvontan nem. A többezer évvel ezelőtti időkben is létezett ugyanannak a nyelvnek csoportokra jellemző használata szókincs és nyelvi struktúra tekintetében egyaránt. Összegezhethetjük úgy is, hogy a nyelv egyszerre az egyén és a közösség alkotása. Adott kultúrkör nemcsak nyelvi, hanem életmódformát is mutat. Vagyis az életmódhoz, kultúrához

szükséges szavak megléte adott időszakban szükségszerű. Akár horizontális, akár vertikális tagolódást nézzük, az egyes társadalmi csoportok nélkülözhetetlenek egy egészséges társadalomban, hatnak egymásra, jólétük, fennmaradásuk csak önkéntes és kölcsönös szövetségben lehetséges. Ennek a szövetségnek azonos – erkölcsi, gondolati és nyelvi - kódrendszeren kell nyugodnia ahhoz, hogy működjön. Ez a közös kódrendszer kell hogy jellemezze nemcsak a köznyelvet, hanem a szaknyelveket is.

A mindenkori változás előidézője domináns csoportként az adott szakma. Napjainkban - erős nemzetközi hatásra - átvesz és túlzott mértékben használ idegen kifejezéseket. „Az angol nyelv egyre erősödő szerepe és a többi nyelvre gyakorolt hatása új feladatot jelent mind a szaknyelvet használó szakemberek, mind a nyelvészek számára.” (Nyakas: 2009) Ráadásul a média nyelvének „nemzetköziesülése” folytán a szaknyelvek napjainkban keverednek, és egy új nyelvi csoportot alkotnak, amely „sokoldalúsága miatt magába foglalja több különböző tudományág terminológiáját (...) mindazt, amivel az Európai Unió különböző intézményei foglalkoznak. Ezen a területen a szakember legfőbb törekvése az, hogy az információ egyik féltől a másikhoz torzítás nélkül eljusson, s hogy a használt terminológia egyértelmű legyen. A tudományterületeken többszintű szómagyarázatra, újításra van szükség.” (Jerkus 2009)

Amikor szaknyelvről vagy korcsoportnyi nyelvhasználatról beszélünk, természetesen nem steril, elvont nyelvről, hanem az anyanyelvről beszélünk. Miként Illyés Gyula ezt oly’ szépen megfogalmazta:

„A jó magyar írás és beszéd tanítását voltaképpen a helyes gondolkodás tanításával kell kezdeni. Ki gondolkodik helyesen? Aki az igazat keresi. Az írás és a beszéd módja mindenkit leleplez. Jól beszélni és írni magyarul, ez tehát igazánból: jellemkérdés.”(1964:44-45)

A helyesen használt nyelv és a gondolkodás között szigorú kölcsönhatást figyelhetünk meg. Ha egy anyanyelv önmagával nem azonos, vagyis szókészletének hagyományos és új részének aránya hirtelen felborul, akkor a kommunikáció is zavarttá válik anyanyelven belül. Ha szakmai vagy szlengbeli gondolkodásunk túlságosan idomul a „nemzetközi”, számunkra idegen felépítésű nyelvek logikájához, akkor nyelvünk e területek mentén meghasad, szélesre nyílik az „értelmezési olló”, és a köz számára érthetetlen illetve félreérthető szaknyelv illetve ifjúsági nyelv valóban csak bizonyos csoportok privilegizált nyelve lesz. Az ifjúsági nyelv használatának van egy közösség-összetartozást szimbolizáló, a csoportba nem tartozók kirekesztését célzó szándéka is! Ez azonban a mindennapokban folyamatosan változik. A hallgatóknak tanulmányaik befejeztével már új nyelvi közegben kell élniük, főként a szetenderd nyelvi normáknak megfelelően.

Az óvónői szaknyelv

Óvodapedagógusokat tanítván, kíváncsivá váltam arra, hogy vajon a pedagógiai szaknyelv hogyan jellemzi a leendő óvónők nyelvhasználatát: azt az időszakot, amikor az oktatáshoz kapcsolódó tudományágak terminológiáját a legintenzívebben tanulják. Egy országosan ugyan nem reprezentatív, intézményi szinten azonban általánosítható felmérést végeztem: a tavalyi 90 fős másod évfolyam nappalis hallgatói közül 45-en kapták feladatul, hogy gyűjtsenek össze fejenként 20 szakszót az óvodapedagógiai szaknyelvből, és jelentéstanilag elemezzék azokat. Kértem, hogy írják le: miért éppen ezeket a szavakat gyűjtötték. Egyéb kikötés nem volt.

Prekoncepcióm alapján a nemzetközi kultúrszavak dominanciájára számítottam a szógyűjtésekben. Annál is inkább, mert saját - a gazdasági-, az irodalmi-, a nyelvészeti-, a zenei- és a sajtónyelvből szerzett - tapasztalataim alapján más szakterületek képviselői e kultúrszavakat használják a legnagyobb arányban. Ráadásul a hallgatók között vannak idegen nyelvű szakirányon tanulók (német nemzetiségi és angol specializáció), sőt, a Kárpát-medence mai határainkon túli területeiről érkezettek is. Ennek ellenére nem jellemző a nemzetközi szavak túlsúlya sem az idegen nyelvű szakirányú, sem a határon túli magyarság köréből érkezett hallgatók szógyűjteményére.

A 45 hallgató összesen 900 szót gyűjtött leendő szakmájának terminológiájából. A 900 szót szétbontva két csoportra (nemzetközi szakszó illetve magyar szakszó) a soproni óvodapedagógus jelöltek nem az elvárt arányt hozták. A ma is idegenként csengő terminus technikusok száma 270, míg a magyar kifejezéseké 630!

Az alábbi gyűjtemény kerekedett ki: Ábrázolás, alakváltozás, adaptáció, adottság, agresszió, agresszivitás, akaraterő, akkomodáció, aktivitás, alaklélektan, alakváltozás, alapelv, alkalmazkodás, alkalmazott pedagógia, alkotóképeség, állóképeség, analógiás gondolkodás, anamnézis, antonima, anyanyelv, apátia, ápol, árnyjáték, artikulál, asszimiláció, atlétika, átmeneti tárgy, attitűd, auditív, autizmus. Baba, báb, bánásmód, barátság, barátságos, bánásmód, bátorít, behaviorizmus, beilleszkedés, berendezés, beszéd, beszédértés, beszédészlelés, beszédfejlődés, beszédhiba, beszédviselkedés, beszédzavar, beszélgetés, beszoktatás, betegség, bipoláris, bizalom, biztonság, bölcsőde, burn-out jelenség, büntetés. Család, családlátogatás, csoport, csoportos. Dicséret, dac, dajka, dal, deviáns, didaktika, differenciált, diszgráfia, diszkalkulia, diszkréció, diszlexia, dramatizálás. Egészség, egészségnevelés, egzisztencia, egyén, egyéniség, együttműködés, ellenőrzés, élnék, életfelfogás, elismerés, elmélet, élmény, előkészület, ember, emberséges, emlékezet, emlékezés, emóció, empátia, empirizmus, ének, énkép, építés, érdeklődés, eredmény, erkölcs, értelem, értelmezés, érték értékelés, értekezlet, érzékelés, érzélem, eszköz, észlelés, esztétika, etika, etnológia. Fakultatív oktatás, fegyelem, fegyelmez, fejlesztés, fejlettség, fejlődés, feladat, feladattudat, felelősség, felelősségérzet, felelősségtudat, felidézés, felkészít, felkészülés, feszültség, figyelem, figyelemfelkeltés, figyelmes, finommotorikus, fogadóóra, foglalkozás, folklór, folyamat, frusztráció. Gimnasztika, gondolkodás, gondoskodás, gondoskodik, gondoz, gondozás, grafomotorium. Gyakorlás, gyakorlat, gyengéd, gyöngéd, gyerek, gyermekkép, gyermekkor, gyermeknevelés, gyermeknyelv, gyermekrajz, gyógypedagógia, gyurma. Hagyomány, hagyományoz, hallásmérés, határozott, harmonikus, heterogén óvodai csoport, hiperaktivitás, hipotézis, homogén, hospitál, hospitalizmus, humánus, hüppög. Identitás, ideológia, időszak, igény, illem, impulzív, inadekvát, individualizmus, integrál, integrált, intelligencia, intézmény, irányítás, iskola, iskolaérettség, ismeret, ismeretszerzés, ismétlés. Jártasság, játék, játékpedagógia, játéktér, játékerápia, játékosztón, játszik, játszótárs, jellem, jutalmazás. Kapcsolat, kedves, képesség, képzelet, képzés, keresztmozgások, készség, kezdeményez, kibontakozás, kiégés, kineziológiai, kirándulás, kisebbség, kisgyermek, kíváncsiság, koedukáció, kognitív, kognitív tudomány, kolerikus, komfort, kommunikáció, kompetencia, kompetens, komplex, koncentráció, konfliktus, kongruencia, kooperáció, kooperatív tanulás, koordinál, koraszülött, korcsoport, különbség, kortárcsoport, körjáték, környezet, körülmény, köznevelés, közoktatás, közösség, kreatív, kreativitás, kuckó, kultúra. Légkör, lehetőség, lélektan, létszám, logopédus, logopédia. Magatartás, magaviselet, matematika, megbeszélés, megbízható, megértés, megfigyelés, megismerés, megnyugtat, megóv, megtanít, mentálhigiéné, mentális, mese, mesebeli, mesedramatizálás, metakommunikáció, metódus, mintázás, modell, módszer, módszertan, mondóka, motiváció, motivál, motívum, mozgás, mozgásterápia, mozog, művészet, munkatárs. Nagymozgás, napirend, napközi, napló, nehézség, nemzedék, népmese, nevel, nevelés, neveléstörténet, neveléstudomány, neveletlen, nevelő. Nyelvtanulás. Objektív, oktatás, olvasás, organikus, óvónő, óvoda, óvodáskor. Ölel, önálló, önkontroll, öröm, őszinte. Papír, pedagógia, pedagógiai szakszolgálat, pedagógus, példa, példaadás, példamutatás, potenciális tér; pösze, pragmatikus, problémamegoldás, program, projekt, pszichiátria, pszichológia. Rajz, rajzelemzés, reakció, regresszió, rendetlenség, rendszeret, retardáció, ritmus, ritmusérzék. Segítőkéz, segítség, sematikus, simogat, stressz, szabály, szabálytudat, szakkör, szaknyelv vagy műnyelv, szegregáció, személyiség, személyiségalakulás, szemléltet, szenzibilis, szenzomotoros, szerep, szeretet, szeretetteljes, színdarab, színjáték, szóbeli, szociális, szocializáció, szocializmus, szociológia, szociológus, szociometria, szokik, szokás, szövegértés, sztereotip, szubjektív, szükség. Tájékozódás, tájékoztatás, találékony, támogatás, tanítás, tanító, tanul, tanulás, tanulási gyengeség, tanulási nehézség, tanulásvágy, tanulmány, tapasztalás, tapasztalat, tapasztalt, tapintat, tapintatos, társ, tehetség, tehetséggondozás, tekintély, teljesítményzavar, téma, terápia, terv, tervezet, testnevelés, testséma, tevékenység, tisztelet, törődés, törődik, tudás, tudomány, türelem, türelmes. Udvar, újdonság, újszülöttkor, utánzás, uzonnázik, ünneplés. Vágy, változás, védelem, verbális visszacsatolás, viselkedés, vizuális, vizsgálat. Zavar, zene, zenekedvelő.

Természetesen a 900 szakkifejezés nem 900 különböző hangalakú és jelentésű szó: az egyes hallgatók gyűjtésében többszörös átfedések vannak – akár a nemzetközi, akár a magyar kifejezéseket nézzük. A

számokat lehet csökkenteni azzal is, hogy a szóbokrok alapjait vesszük csupán számításba (pl: megtanít/tanít> tanít, integrált/integrál> integrál), a szóösszetételek szétválasztásával viszont kis mértékben gyarapodik a szószedet (pl: ismeretszerzés < ismeret+szerzés).

Csoportosíthatnánk szavak és szókapcsolatok rendszerében, és természetesen szófajok szerint is a szakszavakat. Ezek – véleményem szerint egyelőre csupán statisztikai adatainkat növelnék. Fontosabbnak látom az adott szószedet szótörténeti és jelentéstani összevetését, illetőleg érdekes megfigyelés lehet már a nyelvlélektan témakörét érintve az az egyénekre vetíthető jelenség, hogy ki milyen arányban gyűjtött pozitív és negatív értelmű szót, hiszen a diákok indoklásukban a szaknyelvhez való viszonyukat is megfogalmazták: értelmi, érzelmi azonosulásukat. Csokorba szedve indoklásuk kulcsszavait, kulcsmondatait, a következő okokat látjuk (nem fontossági- és nem gyakorisági sorrendben):

az oktatáshoz, szakirodalomhoz és a gyakorlatokhoz köthető – értelmi - indokok („tanuljuk, iskolai jegyzetekben és vizsgán előfordul, hasznos, használok később is a szakmában, alap szakszavak, több nyelven is azonos, pedagógus és gyermek közös életére jellemző, mindennapi munka részei” stb.)

egyéni kötődés - érzelmi indokok („a magyar nyelv gondolkodását mutatják, érdekes, többet tudtam meg a szakkifejezésekről, fontos ismerni a szakkifejezések mélyebb értelmét, legjobban tudtam értelmezni, többmindentre felhasználhatók, szinonimák érdekeltek, gyarapodott a tudásom, megismertem a különböző magyar pedagógiai szavak összefüggéseit, eszembe jutott” stb.)

Az ifjúsági szleng az óvodapedagógus-hallgatók nyelvhasználatában

Az idén másodévet végzettek közül összesen 114 (nappalis és levelezős) hallgató választotta az ifjúsági nyelvet vizsgálandó feladatnak. Munkájuk végén el kellett dönteniük, hogy javul, változik vagy romlik-e a nyelvünk.

Összesen több ezer szót gyűjtöttek, de ebben rengeteg átfedés figyelhető meg, ezért csak kb. 430 diák/ifjúsági nyelvi kifejezésről, szóról illetve jelről beszélhetünk. Összegyűjtve ezek alfabetikus sorrendben a következők: *---*, :\$, :&, :(, :((, =(, (:, :), =)), :*, :/, :@, :D, :h, :o, :P, xP, :S, ^, >., <, ábrázat, ácsi, adom, aha, AKK, alapjáraton, állat, állati, AM, Asd, ász, asszem, atom, autó, babazsúr, babyszitter, bagó, balek, balhé, bank, banzáj, baró, baromi jó, becsekkolni, bejön, betintázott, beújítt, bicó, bicaj, bige, biosz, bigyó, blogger, *Borítok rá*, bossz, bozont, bozót, bratyi, *brifkó*, bringa, brutál, *brutális*, Btw, bukfenc, *buksi*, *buksz*, buli, *bunkofon*, *búra*, burkol, cejetlek, celeb, cerka, cica, ciki, cimbi, cool, cuki, csá, csaj, csajszi, család, csávó, csetelés, csicsás, csitu van, csócsál, csodás, csóka, csór, csúcsszuper, dekkol, *denszelünk*, depis, digó, dilis, *dinnye*, diri, doga, dohány, *döglés*, doli, doga, dögös, *dugó*, dumál, durcizik, durmol, duzzog, dzsuvás, elcsacsogni, eldumálni, elenyésző, elrizsázni, eszméletlen, etet, fain, faja, *fakabát*, fakír, fantasztikus, fantörpikus, fater, fazon, feka, fenomenális, fergeteges, fészezés, fickó, fifikás, Figyu!, fincsi, *fizimiska*, fonnyadt, francba, fenébe, frankó, frenetikus, fridzura, frizkó, full, gagyi, gány, gatyá, gatyasz, gatyó, gáz, GG, *golyó*, góré, GRAT, *guba*, gubanc, guru, gyagyás, gyakszi, *gyémántkemén*, gyógyos, gyökér, gyúr, H, H H ?, habparty, hájdol, haláli, hali, háromajtós szekrény, haver, *hekus*, *hendi*, hisztizik, *hónaljcirklő*, ILL, imidzs, intézkedik, istencsászár, isteni, istenkirály, ja, JAM, Jard, jóc, jó8, JÓ8VÁGYAT, joffan, kába, kafa, kaja, kajál, kajolok, kampó, karó, kapa, kasza, kamu, karaj, kazal, KB, kefe, *kéangyal*, kemény, kenceficél, kéne, *kép*, kérés, király, kircsi, kiváló, kk, klafa, klassz, klotyó, *kobak*, *kókus*, *kókuszdíó*, kolesz, koli, kopasz, *kopf*, *kopó*, kori, kóricál, *kugli*, kuksol, kupi, kuss!, lájk, lájkol, laza, *lé*, lekvár, lenyúl, lépek, *leves*, liba, logó, LOL, lónyál, lóvé, lúzer, maca, mafla, mák, majsztró, *mani*, manus, matat, matka, megfűz, megszivat, megszívja, meló, menáger, menő, mer, mester, micsi?, mizu?, mizújs?, more, muter, Na lökjed!, NAB, naci, nafta, naon, nemtom, nm, No para!, nyem, nyivákol, nyomi, Nyomjuk!, O.o, O.o""", ócska, ok, okés, oltári, OMG, *ős*, *ősök*, összeröffenés, pácse, pajesz, pali, palimadár, pampogni, pancser, paparazzó, para, parádés, parázik, paróka, passz! pazar, pézsé, pia, picsog, -pill, pipi, piti, *pofo*, pókolj meg!, pompás, posztol, pópec, pötyögni, prima, *proteinséjk*, puding, rádiók, raj, rákattan, ráparázik, ratyi, RE, redva, remek, retek, retró, rinyál, RIP, *riszpektből*, rizsa, rotyton van, rumliruci, seggel, séró, shoppingol, sirály, sörény, spam, spiné, srác, *stex*, sulis, suska, sün, süti, szakadás, szédít, szekér, szelfi, szerelés, szeri, szerkó, szimpi, szingli, szivat, szivi, sztár, sztem, szupcsi, szuper, szupi, Szűnj meg! szvsz, tali, tancsi, team, Tedd magad takarékra!

telő, teső, THX, TOD, toll, TOM, tök jó, tökéletes, trabcsi, tré, trendi, trutyi, tuti, tutkeráj, tyúk, U.o , uncsi, undormány, überkirály, ütközni, ütős, V , vagány, vágod? , vágottszerű, vd, verda, veri magát , vezér, vki, vok , vtam voltam, WTF, xD , xF , yard , YOLO , zabál, zh, zúzós, zsarú, züllik, zsernyák, zsír, zsírkaraj, zsírkirály, zsozso.

A felsorolás ugyan nem szófajilag vagy jelentésanilag rendezett, helyhiány miatt a jelentéseket, nyelvi változásokat szavanként, jelenként, kifejezésenként nem is lehetett volna itt leírni, de talán a felsorolás megmutatja, mennyi jellegzetesen „átértelmezett” kifejezést, számítógépes és sms jelet használ az ifjúság. Természetesen találkozunk olyan szavakkal is, amelyek a felnőtt vagy idősebb korosztály hajdani ifjúsági illetve diáknyelvében is szerepelt. Vagyis a csoportnyelvi szavak egy része kortól függetlenül fennmarad, más része teljesen újonnan, esetünkben a robbanásszerű technikai fejlődés hatására alakul ki. A kifejezések között nagyon sok az angol átvétel (számítógépes nyelv) illetőleg az angol eredet. Egyértelműen látszik a rövidítésekben a gyors eszközhasználathoz való alkalmazkodás, a felpörgött kommunikáció - még az írásképpen is.

A hallgatók a három kérdés közül nem egységesen választottak, sőt, többen a változás helyett a „fejlődik is, romlik is” kategóriát vezették be. Egyetlen hallgató írta azt, hogy fejlődik a nyelvünk, és összesen csak kilencen látják úgy, hogy kizárólag romlik a nyelvünk. A fejlődést megállapító hallgató indoka a technikai fejlődés nyelvi követése volt, míg ugyanez az érv megjelent a nyelvi romlás okaként is. Elsőprő többséggel 104 hallgató látja úgy, hogy a nyelv egyszerre romlik és fejlődik. Érdekes meglátásaikból idézni! A „romlás oldalon” a rövidítések írott és szóbeli használata, idegen szavak átvétele, nehezen érthető szleng használata, kitalált jelek használata, csökkenő szókincs, tájszólás elkopása, celebek nyelvileg helytelen beszéde és a trágárság szerepel okként. A „fejlődés oldalon” ugyanezen indokok közül többel is találkozunk. Pl: a technika fejlődésével lépést tartó nyelvi alkotókészség, a fiatalok nyelvi humora, kreativitása, az angol átvételek „megmagyarítása”. Érdekes és öntudatos vélemény a következő idézet: *„az én olvasatom szerint, a szleng használat jó, megkönnyíti mindennapjainkat, jó érzéssel tölt el minket, egy csoporthoz tartozás öröme, vagy akár egy új szó bevezetése, ami a későbbiekben a többiek számára is használatossá válik.”* Hallgatóim zöme a szógyűjtések és szóelemzések, szóértelmezések után meglátta nemcsak saját és generációja nyelvhasználati hibáit, hanem a követendő utat is. Önkritikusan állapítják meg magukról és a fiatalabb korosztályról, hogy *„a rövidítés egyre jobban beszivárog az iskolai életbe is, a gyerek rövidít lépten-nyomon, tollbamondásban ugyanúgy mint egy dolgozatban, és éppúgy mint az sms-ben. Nem érzi, nem érti a határt a kettő (dolgozat – sms) között. Megszokja a rövidítést, és egyre gyakrabban alkalmazza.”* *„Az internet és számítógépes világ előretörésével a ’minél gyorsabban, minél többet’ elve érvényesül, nem számítanak a helyesírási szabályok, kiejtési elvek szinte már az általános köznyelvben sem.”* *„Minden butaságot, amit látnak a fiatalok egymástól, a tévéből, interneten, rögtön továbbadnak szelektálás nélkül, sokszor nem is figyelnek oda, mi mit jelent vagy honnan jött, esetleg értelmes-e.”* Van, aki úgy véli: *„még veszélyes is lehet a magyar nyelvre, ha egy teljesen eltérő nyelvtanú nyelvtől vesz át szavakat!”* *„Véleményem szerint a mai fiatalok egyre kevesebbet olvasnak könyveket és ez megmutatkozik a szókincs nagyságán. A fiatalok egyre kevésbé tudnak hatékonyan kommunikálni vagy éppen változatosan kifejezni magukat.”* Ugyanakkor célokat, nyelvi igényességet is megfogalmaznak. Íme néhány idézet! *„Nagyon fontosnak tartom, hogy ne vesszenek el, ne merüljenek a feledés homályába a valódi kifejezések hisz a legmélyebb érzéseinket is ezekkel tudjuk legszebben kifejezni, önmagunkat a szlengek mellőzésével tudjuk hiteles, megbízható emberként elfogadtatni a társadalommal és nem utolsósorban az "igazi" anyanyelv megóvása nagyon fontos feladat.”* Vagy: *„az idegen nyelvek is elősegítik a szleng szavak megalakulását. Megértésükhöz pedig egyfajta intelligencia szükséges. Ez is jelzi, hogy a fiatalság nem az elbutulás felé halad, hanem megkövetel egy bizonyos műveltségi szintet.”* Ennek ellentmond egy másik felvetés: *„A diák szleng folyamatos megújulása ugyanakkor nem okozna problémát, ha a fiatalok nem változtak volna ennyit az évek folyamán. A túl nagy szabadságukkal nem tudva mit kezdeni nagyon lezüllöttek, elkanászodtak, így véleményem szerint komoly nevelési problémák állnak a háttérben, ami kihat a viselkedésükre, világnézetükre. Ez okozhatja, hogy egyre megbotránkoztatottabb a viselkedésük, beszédük, cselekedeteik.”* A fenti gondolatot egy másik meglátás is erősíti: *„Nemcsak a nyelvezetünk romlik, hanem a beszéd is fokozatosan kezd eltűnni. az emberi kapcsolatokkal, barátságokkal együtt.*

Ez mind a mai egyre fejlődő, rohanó világunknak az eredménye. Az emberiség értékrendje teljesen átalakult.” Más hallgató konkrét feladatokat is lát: „Véleményem szerint (...), aki magyarnak vallja magát, nem teheti meg, hogy a saját nyelvét koptassa. Ezt a kifejezést kell használnom, mert szerintem, ha ez így folytatódik tovább, mind szóban, mind pedig írásban, akkor a nyelvünk elveszti ezt a fajta értékét. Az ifjúság, főleg a tinédzserek, nem fogják fel ennek a súlyát és gyakorta használják a saját anyanyelvüket hibásan. Úgy gondolom, hogy ennek érdekében tenni kellene valamit. Én személy szerint bevezetnék minden iskolában szép magyar beszéd tanórát, vagy valami ehhez foghatót.” A hallgatók gondolatai közül nem is lehetne reménytelibbet citálni, mint a most következő „hitvallást”: Hiszem, hogy a választékos, ’magyar beszéd’ értékközvetítő ereje, nem múlik el csak úgy, és ahogy az egykori szlenges fiatalok felnőtté válnak, úgy használják egyre gyakrabban, egyre nagyobb kedvvel!”²¹³

Összefoglaló:

A hallgatók szaknyelvi gyűjtésében szereplő idegen – és magyar kifejezések aránya tehát messze a magyar szavak jelenlétét, használatát mutatja (több mint kétszeres: 2,333) annak ellenére, hogy szakmai tárgyaik tanulásakor sokkal több idegen/nemzetközi szakszóval találkoznak. Az ifjúsági nyelvi adatoknál, bár szerepeltetik az idegen eredetű kifejezéseket és rövidítéseket, de véleményükben kifogásolják is azok túlzott jelenlétét. Feltételezhető, hogy mivel irodalomból és nyelvészetből sem a bölcsész tudományi tananyaggal, hanem az óvodában, tehát a legifjabb korosztály neveléséhez használatos módszerekkel, népköltészeti, népzenei alkotásokkal, anyanyelvünk legfontosabb jelenségeivel átfogóan foglalkoznak, így a szaknyelvi terminológiából is a magyarhoz kötődnek leginkább, saját későbbi nyelvhasználatukat pedig ezen igényesség mentén kívánják alakítani. Ez önmagában reményteljes tanárnak és nyelvésznek egyaránt, hiszen a nyelvi önkritika, a pedagógusi példa felelősségének tudatosítása önmagukban valamint a tudatos nyelvhasználat a jelenlegi hallgatókat vélhetően továbbkíséri majd óvópedagógusi munkájukban is!

Irodalomjegyzék:

Bokor József : Szókészlettan in: A. Jászó Anna szerk: *A magyar nyelv könyve*, Budapest, 1997.

Illyés Gyula: *Anyanyelvünk*, Budapest, 1964.

Jerkus Tibor Istvánné Kovács Erika: Euroterminológia és a magyar gazdasági szaknyelv – In: *MANYE*, Eger, 2009.

Nyakas Judit: Idegen nyelvi hatások a logisztikai szaknyelvben, In: *MANYE*, Eger, 2009.

Frang Gizella: Jelentés és filozófia a magyar gazdasági szaknyelvben:–In: *Tehetség és kreativitás a tudományban*, CD tanulmánykötet, Szerk: Székely Csaba és Keresztes Gábor. Sopron, 2012.

Frang Gizella: Jelentés és filozófia a magyar gazdasági szaknyelvben, In: *Társadalomtudományi gondolatok a harmadik évezred elején* – tanulmánykötet. Szerk. Karlovitz János Tibor. Komárno, 2013.

Halliday, M. A. K.: Nyelvi szerkezet és nyelvi funkció, In: *Beszédaktus – kommunikáció – interakció*. Szerk. Pléh Csaba és Terestyéni Tamás. Budapest, 1979.

Vidra Anikó: Az ifjúság sajátos nyelvhasználatáról
mnytud.arts.klte.hu/szleng/egyeb/vidra_elemei/vidra.htm [2014. május 5.]

Rónaky Edit: Hogyan beszél ma az ifjúság? (Avagy: Hogy hadováznak a skacok?) Kemény Gábor
Iskolaszövetség, 1995 - <http://mek.oszk.hu/01700/01778/01778.htm#1> [2014. május 5.]

²¹³ Az idézetek a NymE BPK 2013/2014-es tanév II. éves óvodapedagógus-hallgatóinak véleményéből valók. (F.G.)

A volt Sopron vármegye nemzetközi, elsősorban magyar-német-horvát kapcsolatainak elemzésével próbálkozik dolgozatom, hiszen nemcsak hogy itt élünk és dolgozunk, s kulturális és gazdasági változásait saját életünkben is megtapasztaljuk, hanem nemzetiségi összetétele és határmenti szerepe alapján ugyanúgy befogadó és olvasztóköhő, mint Európában Magyarország. Fő forrásom a soproni sajtó, annak is három 1945 előtti újságja és évfolyama, valamint a rendszerváltás időszakának helyi lapja, a Soproni Hírlap. Kiválasztottam az 1916-os Soproni Naplót (napilap), a Felsődunántúli Hétfői Újság 1933-as számait (hetilap) valamint az Oedenburger Zeitung 1944-ben megjelent számait (napilap), valamint a Soproni Hírlap 1989-91-es évfolyamait (heti, később hetente kétszer megjelenő helyi lap). E szemlélés csupán nagy léptékű váza lehet csak a kapcsolati változásoknak, a teljesség igénye nélkül.

A célok és módszerek összefoglalása után magát a vármegyét mutatom be, majd a vizsgált lapokat. Ezt követően az olvasott újságok valamint a kapcsolódó szakirodalom tükrében bemutatom a magyar - német(osztrák) - horvát kapcsolatokat. Az utolsó rész pedig maga az összegzés, illetőleg a városi koncepció leírt és a jelenünkben kirajzolódó jövőképeinek bemutatása.

A kutatás célja, módszerei, egyéb forrásai:

A kutatás célja olyan adalékokkal szolgálni Sopron város és térsége (a volt vármegye) történetéhez, mely más oldalról, elsősorban a sajtó világából mutatja be a háború sújtotta XIX. század első felének, majd a rendszerváltozásnak Sopronját. Ugyan a történészek kevésbé tartják megfelelő forrásnak a médiát, azonban figyelembe kell vennünk, hogy a magyar sajtó hőskorában az elsődleges mégis a hírközlés, informálás és a társadalmi-gazdasági folyamatok elemzése volt a cél – sajátos műfajokkal. Véleményem szerint az akkori sajtótermékek híryanagát és egyéb megjelentetett közleményeit forrásként lehet felhasználni, hiszen azok vezérelve a nemzeti érték és érdek volt – egészen a szovjet uralomig. (Ezzel szemben a mai – XXI. századi – médiát valóban óvatos fenntartással kell kezelni.)

Első helyen a fent említett sajtótermékekben kutattam, illetve felhasználtam Molnár Csilla A vasfüggöny két oldalán című könyvének vonatkozó adatait. Ugyanígy a német valamint a horvát önkormányzat honlapján lévő információkat, a Sopron Városi Kereskedelmi- és Iparkamara és a Sopron környéki Ipartestület honlapját, Sopron Megyei Jogú Város Fejlesztési Stratégiáját (2008) valamint a megyei fejlesztési stratégiát, az itt nem említett - de a könyvészetben szereplő - más szakirodalmakkal és hivatkozásokkal együtt. Mivel a kamarai és az ipartestületi honlapon inkább a tagok működését segítő információk szerepelnek, a történetük azonban nagyon szűkszavú, ezért az elemzésből ezeket kihagytam.

A négy vizsgált Sopron székhelyű és célzottan Sopront illetve a vármegye területét lefedő lapokat több csoportba oszthatjuk. Az első a nyelvi hovatartozás: mivel horvát nyelvű sajtótermék nem létezett a térségben, ezért csak magyar és német lapokat vizsgáltam. Ezek között vannak napilapok: Oedenburger Zeitung, Soproni Napló, hetilapok: Felsődunántúli Hétfői Újság, Soproni Hírlap, városi lapnak minősül az Oedenburger Zeitung és a Soproni Hírlap, míg regionális a Soproni Napló és a Felsődunántúli Hétfői Újság.

Sopron és környéke, a volt Sopron vármegye bemutatása

„Sopron vármegye Trianonig 3127 km², nyugati részét a Lajta határolta; (...)Trianon Sopron vármegye területének 42,9 %-át, 1341 km²-t, , s a lakosság 46,6 %-át Ausztriának juttatta (...) A trianoni döntés erdő, legelő és gyümölcsstermő részétől fosztotta meg a vármegyét.(...) A lakosság (1930) 88,6 %-a magyar, 8,4%-a német, 2%-a horvát²¹⁴

²¹⁴ Új Idők Lexikona (1940: 5490-5491)

1. ábra: A volt Sopron vármegye 1910-es térképe²¹⁵

A nemzetiségi hovatartozásról a wikipedia korábbi adatot közöl: „1891-ben a vármegye összlakossága 259.602 volt, ebből: 122.334 (47,12%) magyar, 105.043 (40,46%) német, 30.160 (11,62%) horvát, 349 0,13%) szlovák és 181 (0,07%) egyéb.”²¹⁶ Mindkettőben azonban jól látszik, hogy a népesség három fő alkotó nemzetisége a magyar, a német és a horvát volt, napjainkat tekintve – a magyar lakosság mellett - ma is a német és a horvát a legjelentősebb nemzetiség.

Győr-Moson-Sopron megye három hajdani vármegye (Sopron-, Moson- és Győr-) összeolvasztása után keletkezett – korábbi közös vármegyei története a magyarság 1100 évnél régebbi kárpát-medencei történelmében nem volt. Az összeolvasztás veszteséget jelentett a korábban legfejlettebb Sopronnak és Mosonmagyaróvárnak egyaránt, hiszen a szocializmusban így elvesztette még megyeszékhely rangját is a Trianon által megcsonkolt területek mellett. A vasfüggöny felhúzása pedig perifériává tette őket. A II. világháborús pusztítás után is saját erőből kellett újjáépíteni a várost, hiszen Győr magára fordította az állami támogatások zömét. A soproni újjáépítéssel elindult a házak művészettörténeti kutatása, és Dávid Ferenc művészettörténész vezetésével egy teljesen új feltárási munka alakult ki, ami egyrészt az európai műemlékkezelésnek adott új alapot, másrészt meghozta Sopron számára 1975-ben a Műemléki Európa-díjat.²¹⁷ Az ezt követő turisztika megerősödése azonban nem adott olyan gazdagságot a városnak, ami még a két háború közötti fejlődésben (Trianon ellenére) tetten érhető volt. A rendszerváltás környékén pedig a hagyományos ipar tönkrement, új területek erősödtek meg (kereskedelem a bevásárló turizmusra alapozva illetve a szépségipar valamint a fogászat), ezek megmaradása azonban erősen függ Ausztria (és egyéb célzott uniós ország) áraitól.²¹⁸

2. ábra: Győr-Sopron megye kialakítása 1950-ben

(1 Vas megyétől Győr-Sopronhoz, 2 Sopron megyétől Vashoz, 3 Komárom megye, 4 Győr-Sopron megye 1950-től, 5 mai megyehatár, 6 megszűnt 1949-es megyehatár)²¹⁹

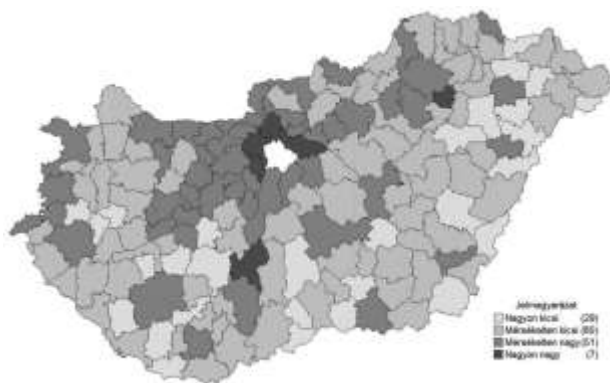
²¹⁵ <http://hungary-maps.myhonet.com/hu/Terkep-Nezet/Sopron-varmegye-1910/vm44/>

²¹⁶ http://hu.wikipedia.org/wiki/Sopron_v%C3%A1rmege

²¹⁷ Csatkai Endre (1956): Sopron – II. kiadás – Képzőművészeti Alap Kiadóváll. Budapest Czellar Katalin (1982): Sopron – Panoráma

²¹⁸ Sopron megyei jogú város Önkormányzata – Integrált városfejlesztési stratégia – 2008. február

²¹⁹ http://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=F%C3%A1jl:Gy%C5%91r-Sopron_1950.PNG&filetimestamp=20070528140405

3. ábra: Magyarország fejlettségi mutatói²²⁰

Bár – amint a fönti ábrán jól látszik - az országos átlag szerint a Sopron-Fertőd kistérség ma a fejlettebbek között van. Még ez a jó módúnak ítélt térség is három csoportba osztható, melyek közül a legszegényebbek a főbb közlekedési utaktól messzebb területek el vagy zsákfalvak. A soproni mutatókat pedig vélhetően befolyásolja az ingázók ausztriai munkaviszonyából következő itteni adózási hiány, a hozzá tartozó, de teljesen és méltatlanul elhanyagolt bányavidék (Brennbergbánya), és a városfejlesztés tudatosságának a hiánya (a 2008-ból datált és az akkori időkre érvényes, szakemberek által összeállított városfejlesztési koncepciót a városházán csak most húzták elő a fiókból). Minden esetre ez a térség adottságaiból fakadóan hazánk egyik szárnyaló területévé válhatna, annál is inkább, mert a határnyitás politikai hatása több lehetőséget adott, mint amennyit sikerült kihasználni. Ezt a későbbiekben, a korabeli sajtó szemléléssel bemutatom.

Kapcsolatok a volt megyei/városi lapok tükrében

1916 – Soproni Napló

Először azt az időszakot vizsgálom, amikor az elcsatolt, ma Burgenlandhoz tartozó területek Sopron vármegye szerves részei voltak. Az akkori kapcsolatokat jól mutatja a vármegye napilapja, a *Soproni Napló*. Világosan kiderül, hogy mind a gazdasági mind a kulturális kapcsolatok túlnyúltak a vármegye és az ország akkori határain, s megerősíti azt a tényt, hogy Sopron gazdaságában és emberi kapcsolataiban nagyobb jelentőségű volt a császárváros: Bécs, mint hazánk fővárosa: Budapest. Az éves áttekintésben a napilap hasábjain a vármegyei helyi hirdetések között inkább a közigazgatásra vonatkozóak jelennek meg 1916-ban (jegyzői, körorvosi állások illetőleg haszonbérleti hirdetmények, vadászati jogok árverési értesítői), míg termék- és cégreklámok már Bécsből is érkeznek. Az egyre nehezebbé váló háborús időszakot jól tükrözik olyan reklámok, mint a tojáspótló, a kenyérjegyek, a lisztutalványozási könyvek, áremelkedések, a város tehénvásárlása a tejhiány enyhítésére, a zsírutalvány bevezetése, a gabona csak emberi fogyasztásra való korlátozása, a takarmányozási rend meghatározása, a sóár miniszteri szabályozásának híre, a rézgálic-szükséglet bejelentési kötelezettsége. A gazdasági hirdetésekben az élet minden területe, szükséglete szerepel. Az állást kínálóknak zöme soproni illetőleg vármegyei, de akad bécsújhelyi és bécsi hirdetés is. Folyamatosan találkozunk a hetivásárok hirdetéseivel (Sopron, Nagymarton, Kapuvár), a december végi lapokban pedig már a következő év vásáridőpontjait adják hírül. Látni, hogy az emberi-gazdasági kapcsolatok e viszontagságos időkben is működnek.

Mivel a Soproni Napló 1897-től a vármegye lapja, ezért az ott megjelent hirdetések, írások természetesen az 1921-ig egységes térség lakóit érintik, őket szólítják meg, s a lapot is vármegye-szinten terjesztik. A lap nem tesz különbséget magyar, német és horvát anyanyelvű polgára között, a nemzetiség és az anyanyelv semmilyen hangsúlyt nem kap hasábjain. A különböző térségek egyedi problémáit településre vonatkoztatva említi (pl. a rekvirálások illetve a fém-, kötszer- és spárgabegyűjtések), a megyei és városi rendeleteket az érintett területek megnevezésével teszi közzé. A vármegye általános, vagyis az abban élőket közösen érintő híreit, rendelkezéseit általánosan,

²²⁰ Obádovics – Bruder – Kulcsár (2011)

Sopront, mint központot megnevezve jelentetik meg (élelmiszer-rendeletek, iparcikkek limitálása, begyűjtések, tej-, hús- majd szalonna- és zsír- illetőleg kenyérelosztás, árak szabályozása). Vagyis ezek a rendelkezések természetesen minden vármegyei polgárra vonatkoznak nemzetiségtől függetlenül, kötelezettségekkel, jogokkal és esetleges szankciókkal.

1933 – Felsődunántúli Hétfői Újság

Az 1927 és 1934 között megjelenő *Felsődunántúli Hétfői Újság* 17 évvel későbbi, tehát már a trianoni határ felhúzása, az átkelők kiépítése után megjelent számait vizsgálva érezhetővé válik a vármegye csonkolásának a térség gazdaságára vonatkozó negatív hatása. Bár hírt ad az Esterházy-uradalmakon tartott vadászatokról éppúgy, mint a volt vármegye elcsatolt településeinek történetéről kirívó esetekről (pl: egy darufalvi lakos elmeorvosintézetbe szállítása) vagy az immár szomszédokká vált sportklubokról és „nemzetközi” de soproni csapatokat érintő sportmérkőzésekről, hangvételében és tematikájában a felhúzott határ okozta nehézségeket taglalja. A névben és a fejlécben megjelölt térség lapjaként régióban gondolkodik: ez a régió Felső-Dunántúl, melybe beletartozik Sopronon kívül Győr, Szombathely és Pápa, később Kőszeg is. A városok hírei mellett fő helyen szerepelnek az Ausztriával való tárgyalások, illetőleg a régiót érintő elvárások. A reklámok e lapban Csonka-Magyarországra korlátozódnak, s a vasúti közlekedésben megmaradt és a közölt menetrend szerint működik a Sopron – Bécs, Sopron – Kismarton vonal, az írásokban azonban folyamatosan téma más gazdasági területen a határ, mint akadályozó tényező.

A Soproni Kereskedelmi és Iparkamara titkárával (dr. Taizs Károly) készült interjúból kiderül, hogy a borjú kivitel, a zöldség- és téglakivitel valamint az idegenforgalom fellendülését várják az itt élők, hiszen ezeket korábban a bécsi és az ekkor már Burgenlandnak nevezett térség piacai vették fel. A szerződéstől az osztrák beviteli engedélyek liberalizálását is várják. Ausztria kemény minőségi szabályozást érvényesít a magyar árukkal szemben, és terményenként mennyiségi kvótát is meghatároznak. Bár van határőrizet, a csempészet komoly iparággá fejlődött: elsősorban magyar mezőgazdasági termények, bor és élőállatok cserélnek ilyen úton gazdát. A bécsi Sankt-Marx-i vásárra a kiviteli engedélyt központilag osztják ki. Hogy jelentős lehetett az „osztrák bevásárló turizmus” (vagyis a felhúzott határ túloldaláról most is, miként korábban, az ott élők átjártak bevásárolni Sopronba), mutatja, hogy a május 29-i újságban külön hasábként szántak „az osztrák schilling 2,5 pontos esésének”. Az árfolyamgyengülés visszavetette ezt a fajta átjárást, bevásárlást. Ugyanitt az is kiderül, hogy a korábbi kereskedelmi szerződést az osztrákok egy évvel azelőtt (1915-ben) felmondták, megfosztva Sopront az elosztó piaci jellegtől, és megnehezítették, ellehetetlenítették a térség korábban természetes kereskedelmét. Vannak, akik a monarchia gazdasági életét kívánják visszaállítani, s erre válaszolva figyelmeztet az újságíró: „Vigyázni kell tehát ennél a szerződésnél, nehogy újra gazdasági Ausztria-Magyarország legyen, Magyarország-Ausztria helyett!”²²¹ Az előbbi, komoly feszültségre és a magyar ill. a térség kiszolgáltatottságára utaló gondolatok után egy hét múlva már megváltozik a hangvétel: „Ausztria kereskedelmi egységet keres Magyarországgal”,²²² tehát a lap azt sugallja, hogy a szomszédos ország rászorul a magyar gazdaságra. A gazdasági események tárlásának hangnemében és más írásokban is nyomon követhető az osztrák-magyar kapcsolatok hullámlása. Tény, hogy a revízió gondolata létezik Magyarországon, nem véletlen, hogy márciusban a burgenlandi tartománygyűlés szavazásra bocsátja a kérdést és a visszacsatolás ellen voksol, áprilisban pedig a régiós lap nyíltan taglalja a revíziós lehetőségeket.²²³

1944 – Oedenburger Zeitung

Az 1895-től megjelentetett, 1896-tól már önálló, német nyelvű városi lapként szereplő *Oedenburger Zeitung* 1944-es számait átnézve majdnem ugyanazokat a tanulságokat vonhatjuk le, mint amiket a

²²¹ Felsődunántúli Hétfői Újság: (1933.július 27.:8.)

²²² im: (1933.július 31.:1.)

²²³ im: (1933. március 27.:1., április 27.: 9)

Soproni Naplónál. A német nyelvű újság a város határain túlmutatva a német ajkúak nyelvén, de minden Sopronhoz kötődő vagy korábban a vármegyében élő lakóhoz szól, annak ellenére, hogy városi napilapként jelenik meg. A II. világháború hivatalos és tudósítói hadijelentéseinek közvetítése és a helyi események mellett ugyanúgy megtalálhatók a kulturális programok hirdetései itt is, mint a 28 évvel korábbi Soproni Napló számaiban. Gazdasági témájúak a hagyma, krumpli és gabonahirdetések, lakáshirdetések, álláshirdetések. A reklámok között ott vannak a fogpaszta-reklámok (pl: Clorodont), az ásványvizeké (pl: Franz Josef), a műszaki cikkeké (pl: Orion Radio), a patikaszereké (pl: Piramydon tabletták a Bayertől), de a Kölnben, Bécsben megjelenő, különböző társadalmi csoportokat célzó német újságoké is. A német nyelvű lapban nemcsak német, hanem magyar nyelvű reklámok is kaphatnak helyet, hiszen az azokban szereplő vállalkozások, áruhelyek soproni érdekeltségűek.

A három szemlézett lapból főként a gazdasági életben történő változásokat követhetjük nyomon, a civil- és magánemberi kapcsolatokban nem érződik a korlátozás, a határon többé-kevésbé szabad lehetett az átjárás. A trianoni határ meghúzása mégis szép lassan eltávolította a hajdan egységes két területrészt egymástól. Erőszakos „osztrákosítás” folyik a II. világháborúig, Ausztria a magyarokat csak 1976-ban ismeri el etnikumnak.²²⁴ Az 1921-es Neue Freie Presse ugyan megírja, hogy „biztosítani kell a nemzetiségekkel való jó bánásmódot”(magyar és horvát), de szaporítani kell a német iskolák számát, biztosítani kell a szabad határforgalmat és a gyors pénzcserét.²²⁵

Identitás és kapcsolatok 1921 után

Bár látszólag a hétköznapi ember számára alig változott valami, csupán az elcsatolt területek közigazgatási státusa, és a mindennapi életben maradtak a rokoni, baráti kapcsolatok, szomszédolások, kulturális- és sportesemények, Trianon mégis valódi határokat épített, elsősorban az elcsatolt területeken. 1921 után határátlépő igazolványt kellett a felnőtteknek kiváltani, a gyerekek a szomszédos falvakba könnyebben közlekedtek (fürödni, játszani jártak át.²²⁶) Molnár Csilla interjúalanyai bizonyítják, hogy még a II. világháború után is kiterjedt cserekereskedelmet folytattak a határmenti falvak lakói, '48-ig pedig a kitelepítettek is hazajárhattak Magyarországra a rokonaikhoz. Ugyanezt hallom Brennbergbányán az öregektől: „Trianon után a bányászok átjártak Ausztriából dolgozni, itt vásároltak és itt szórakoztak, de mi is felmehettünk Ilonára (németül: Helenensacht), Ritzingbe (magyarul: Récény) ugyanúgy, mint azelőtt – egészen az ötvenes évek elejéig.”²²⁷

Identitás és kapcsolatok 1958 után:

Soproni és vármegyei lapok 1949 végéig működtek, természetesen a szocialista igényekhez átalakítva vagy újraindítva. Kiadjuk a Magyar Kommunista Párt, a Szoc. dem. párt és a Nemzeti Parasztpártból alakul szerkesztőbizottság (Új Sopron, Sopronmegye, Soproni Világosság), illetve a Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt (Soproni Újság). Az újságok megszűnésének okát „a munkásmozgalom fejlődésével” indokolják²²⁸. Tartalmuk megfelel a kor követelményeinek, melyben az elszakított országrészekről és a nemzetiségekről egyáltalán nem esik szó.

Újságok tekintetében hatalmas űr következik, ezért a nemzetiségi kapcsolatokról más forrásokból tájékozódhatunk. Ilyen forrás az egyéni elbeszélések gyűjteménye: Molnár Csilla könyve. Ebben a három, német identitáshoz kötődő ágfalvi szereplő más-más módon fogalmazza meg a vasfüggöny mögötti létet. Egyikük újfajta megközelítési lehetőséget is ad: „*nem mi voltunk bezárva, a többiek elől volt elzárva ez a rész (...) mi szabadon mehettünk Pestre vagy akárhová*”²²⁹ Náluk – talán éppen a kitelepítések miatt - a nemzetiségi entitás nem verbalizálódik olyan erősen, mint a kópházi horvátoknál. A mai burgenlandi terület megszólalói is többféle szemszögből értékeli sorsukat,

²²⁴ Molnár (2013:63-70)

²²⁵ Boronkai (2001:54)

²²⁶ Molnár (2013:92)

²²⁷ Becher Nándorné sz: Hruby Erna (Brennbergbánya, 2014. január)

²²⁸ Varga Imréné (1968)

²²⁹ Molnár (2013:86)

identitásukat. Van, aki a magyarságot elsősorban kultúraként azonosítja, másnak viszont anyanyelvhez, hagyományhoz, önérzethez kapcsolódik, és találkozunk olyan történettel is, amelyben még a haza és Magyarország egyet jelent. Más burgenlandi magyarok számára a magyarság megélése már kevésbé lényeges, fontosabb a jólét és az egzisztencia. Ma, még a pulyai Magyar Bál törzsközönségének tagjai közül is többen vélik úgy, hogy ők „magyar anyanyelvű osztrákok.”²³⁰ A trianoni határok menti egymással szemben álló ideológiák valamint a gazdasági erőviszonyok is komoly szerepet játszhattak abban, hogy az öntudat a három nemzetiségnél ilyen sokféleséget mutat. Tény, hogy a szétszakított területek közötti legnagyobb törést az 1948-as kommunista diktatúra valamint a '49-ben kiépített vasfüggöny és a mellé rendelt, szigorú őrizetű határsáv okozta. Ennek ellenére a KISZÖV Kultúrházban²³¹ 1963-ban megalakulhatott a soproni Testvériség Néptáncgyűttes azzal a céllal, hogy Sopron és környékbeli falvainak német nemzetiségi „Hienz” kultúráját felgyűjtse és átörökítse az utókor számára.²³² Ez az év volt a kópháziak hagyományokat teremtető esztendője is: az itt szereplő trausdorfi (darázsfalvi) tamburások adták az ötletet délszláv zenekar megalakítására, de közel 15 esztendőnek kellett eltelnie, hogy az engedélyek, a pénz és a hangszerek is együtt legyenek. A Horvát Bál 1977-től válik a helyi hagyomány részévé.

1989 – rendszerváltozás és retorikaváltás

Soproni Hírlap 1989 - 1991:

Új lendületet hoz a soproni sajtó életében és az elszakított területekről való gondolkodás tekintetében a rendszerváltás előtti és körüli időszak. A rendszerváltás előtt újraindult Soproni Hírlap nem jelentett megyei konkurenciát. Sopron város és környékének hetilapja kimondottan Sopront és közvetlen környékét, kimondatlanul a volt vármegyét, ezt a határokon is túlnyúló, természetes földrajzi egységet kívánta politikai, helytörténeti, kulturális, gazdasági, idegenforgalmi és mindenféle más információval, ismeretekkel ellátni (ugyan csak Sopronban terjesztették, de akadt előfizetője vagy vevője Ruszton, Kismartonban, Pulyán is). Deklarálták, hogy a hetilap “nem szócsöve egyetlen szervezetnek sem. (...) A Soproni Hírlap valóban az egész város és környékének lapja kíván lenni.”²³³ A tudósítások nem korlátozódtak az akkor szigorúan vett Sopron-környékre, ha az események úgy kívánták, Kismartontól Bécsújhelyig minden volt vármegyei területre elutaztak az újságírók.

Az akkori politikusok és civilek Sopron és környéke gazdasági fellendüléséhez nagy reményeket fűztek és komoly terveket szőttek. Az osztrák cégek e lapban megjelenő hirdetései zömmel álláshirdetések vagy termék- illetve áruházkéklámok. A szomszédok az elcsatolt területeket folyamatosan osztrák területeknek minősítik, a Soproni Hírlap által átvett bécsi Kurier cikke Sopront volt Oedenburgként aposztrofálja, Liszt pedig az itthoni közbeszédben is a burgenlandi Doborjánban született. Ugyanilyen tudathasadásos megfeleléskényszert mutat, hogy az Ausztriához csatolt településeket hazánkban folyamatosan német nevükön említik, a horvát nevek meg sem említődnek. A testvérvárosok a rendszerváltás idején még a szocializmusban kiépített kapcsolatok teremtményei: a finn Seinäjoki és az NSZK-ban fekvő Kempten. Ezekkel nem gazdasági, hanem kulturális együttműködés kapcsolja össze Sopront. Csak jóval később, 1989. július 14-én ad hírt a Soproni Hírlap a Bad Wimpfenben rendezett Soproniak Találkozójáról, s az ottani polgármester felvetéséről: létesüljön testvérvárosi kapcsolat a két település (Sopron és Bad Wimpfen) között, hiszen a városunkból kitelepített németiség túlnyomó többsége itt talált új hazára, és itt hozták létre a Sopron Múzeumot.

A nemzetközi, főként az elcsatolt magyar területekkel felvett kulturális kapcsolatokban ugyan fontos a magyarság, mint identitás (Szlovákia, Szlovénia – Anyanyelvi Olvasótábor, Nemzetiségek Találkozója), gazdasági téren csupán a német nyelv ismerete kritérium (osztrák vállalatok és magyar-osztrák vegyes vállalkozások álláshirdetései). A vegyesvállalatok létrehozásánál is a gazdasági érdek dominál.

²³⁰ Magyar Bál, Felsőpulya, 2014. február 8. – saját gyűjtés

²³¹ Kisiparosok Országos Szövetsége Művelődési Háza Sopron, Petőfi tér 8.

²³² www.testveriseg-neptancegyuttes.hu

²³³ Soproni Hírlap, 1988. karácsonya - Mutatványszám (3.p.)

Sopron több gazdasági-szakmai találkozó helyszíne ebben az időben: Hermann Muegge (ENSZ-szakértő) a különleges övezet helyett vámszabad területet javasol Sopronban. Városunkban rendezik a vámügyi szakmai konferenciát, Bécs alpolgármestere a Bécs-Budapest útvonalat Sopronon át tartja szükségesnek kiépíteni. 1990 szeptemberében a Burgenlandi (Kismarton székhelyű) Gazdasági Kamara és a Soproni Városi Gazdasági Kamara a magyarok esetleges munkavállalásáról és a továbbképzési lehetőségekről egyeztet. Októbertől rendszeresen jelennek meg a kismartoni és az alsó-ausztriai munkaügyi hivatal állásjegyzékei. A vámrendeleteket is változásonként hozza a lap, mint közérdekű információkat, kellő háttér-magyarázattal.

A határátkelés könnyítése és a határ-menti szomszédos települések közötti szabad átjárás igénye még a határáttörés (1989. augusztus 19.) után is folyamatosan téma az újságban. Az 1990. május 11-i Soproni Hírlap számol be a „Beszélgetések a sövényen keresztül” címet viselő osztrák-magyar dialógusról, melynek témája 1921 (Sopron, Kismarton /Eisenstadt/, Locsmánd /Lutzmannsburg/, Zsira, Sopronkeresztúr /Deutschkreutz/, Nagycenk részvételével). Ez a fórum próbál közvetíteni az ellentétes magyar és osztrák történelemfelfogás között. Bár a mi oldalunk sokkal több retorikai engedményt tesz, a nemzetiségi kérdés nyilvánosan és fő hangsúllyal nem kerül az újság témakörébe. A határkérdés sokáig vitatéma a két nemzet között: az első szabadon választott kormányig óvatosak a tárgyalások, működnek a szocialista beidegződések. Alulról jövő, civil kezdeményezésekre van szükség, hogy felgyorsítsák a folyamatokat (hidak, határátkelők a szomszédos falvak között). 1990 júliusában rendezik meg az első nemzetközi vízi találkozót a Fertő tavi B0 pontnál, Harka Nyék (Neckenmarkt) felé kíván határnyitást, felmerül a Fertőt megkerülő bicikliút ötlete (1990 augusztusában megnyílik a kerékpáros átkelő Pomogy és Fertőd között), megfogalmazódik az igény a közös osztrák-magyar Nemzeti Park létesítésére (1991. február 9-én nyitja meg kapuit), szeptemberben pedig másik öt helyen ígérnek határnyitást a térségben. A határ fogalma folyamatosan virtualizálódik: már a cinfalvi (Ziegenderf) szemétegető elleni tüntetések tudatosítják, hogy például a környezetvédelemben nincs földrajzi és fizikai határ. Magyarok is ott vannak a demonstrálók között. A határ fizikai és tudati felszámolásában fontos szerepük van a közben megszülető vagy feléledő kulturális szomszédolásoknak, nemzetiségi kötődéseknek. Határon átívelő kulturális és hagyományőrző céllal született meg a Corvinus Kör (magyar-osztrák baráti társaság), a Fertőrákos – Pötsching (Pecsenyed) iskolái közötti intenzív kapcsolat, diákcsera, a Máltai Szeretetszolgálat megindulása után más segítségnyújtó szervezetek megjelenése Sopronban, elsősorban osztrák (kismartoni) bábáskodással: Lions', Rotary. A magukhoz térő nemzetiségek pedig itthon először önmagukat definiálva kulturális egyesületeket majd önkormányzatokat hoznak létre. A Soproni Német Nemzetiségi Önkormányzat 1995-ben alakult meg. Célja a német anyanyelv és kultúra ápolása, a német nemzetiséghez tartozók (Sopron lakosságának kb. 8-10%-a, mintegy 4-6000 fő) érdekvédelme. A nemzetiségi önkormányzat munkáját az 1992-óta működő Sopron és környéke Német Kultúrklub Egyesület segíti.²³⁴

Mivel a soproni és – környéki horvátság központjának inkább Kópházát kell tekinteni, a horvát kulturális- és önkormányzati szerveződés is ide kötődik. Szoros kapcsolatot tartanak fenn a burgenlandi horvátokkal és két horvátországi településsel is: Bušavec (1977-től), Bibinje (1984-től)²³⁵ Kópházán több horvát egyesületet hoztak létre: Hrvati (Horvátok) Egyesületet, Kópházi Horvát Egyesületet, Magyarországi Gradiscei Horvátok Egyesületét.²³⁶

A nemzetiségi egyesületi élet fellendülése 1989/90-re tehető, ez derül ki a Soproni Hírlap írásaiból és a német nemzetiségi egyesületek megalakulásának dátumaiból, erre következtethetünk az 1990-ben induló undi iskolai horvát oktatásból, valamint az első Horvát Ifjúsági Napokról is. Ez utóbbiakról a hetilap számol be. Ugyanez közli a soproni német nyelvű bázisiskoláknak juttatott német nagyköveti segítséget. A rendszerváltás a „határtalan” sportesemények megszaporodásának időszaka: többek

²³⁴ http://www.sopron.hu/Sopron/portal/autonomy_show?contentId=1169

²³⁵ <http://www.kophaza.hu/m/kophaza-koljnof/telepulestortenet/>

²³⁶ Sajnos a hivatalos honlapokon sincs alakulási évszám.

között az Osztrák-Magyar Vitorlás Regatták, a Hajómodellezők Nemzetközi Regattái veszik ekkor kezdetüket.

Nyugatról inkább – nem most kialakult²³⁷ - lenézést tapasztaltak (az egyik kismartoni áruházban pl. kiírták: Magyar, ne lopj!²³⁸), esetenként a német kisebbségek valamiféle segílyt kapnak, s csak foltokban érezhető a magyarsággal való összetartozás-érzés a volt magyar területeken. Kölcsönös megnemértés, féltékenységi jellemzi ezt a szűk nyugati sávot a várospolitikai oldaláról. A vállalkozások tekintetében azonban gyorsabb az együttműködés és a fejlődés. Balázs Judit szerint Ausztria és Németország fejlesztő hatása a soproni térségre 1995-1999 között a Phare pályázatokon keresztül volt jelentős: a helyi gazdaság éppen a nemzetközi kapcsolatok erejével élénkült meg.²³⁹ Ebben a gazdasági fejlődésben azonban inkább az anyagi érdek, mint a nemzetiségi hovatartozás játszott szerepet.

Összegzés – célok és lehetőségek:

A nem-magyar ajkúak mindenkor hűséges polgárai voltak Magyarországnak. Nem ismerünk példát arra, hogy az elszakadásra vagy a területi elkülönülésre vonatkozó gondolat egyáltalán megfogalmazódott volna körükben. A határvidéket tekintve (egykori gyeű) a történelem viharában megtépzott három nemzetiségnek mára eltérő a kommunikációs stratégiája, érdekérvényesítő képessége és közösségi összetartása is. Míg a magyarországi németek intenzíven ápolják a kitelepítettekkel és azok utódaival a kapcsolatot, éltetik hagyományaikat, nyelvtudásuk révén könnyebben helyezkednek el Ausztriában, a horvátok összetartó, zárt közösséget alkotnak, megtartva hagyományaikat, erős, határokon túl nyúló nemzetiségi kapcsolatokkal, addig a burgenlandi magyarságra a gyenge érdekérvényesítés, halványuló kulturális élet, csökkent önértékelés és széthúzás jellemző.²⁴⁰

Az Ausztriában fekvő volt magyar területek öntudatra ébredése nagyon viszonylagos. Az immár harmadik generáció azért tanulja újra a magyar nyelvet, hogy a kereskedelmi kapcsolatokban hasznosíthassa, de nem érzi ettől még magyarnak magát.²⁴¹ A Phare-programok pedig gyakran nem a valós igényeket elégítik ki, csupán látszatberuházások, „Eu-reklámok”, pénznyerési- és költési lehetőségek.

Teljes mértékben egyetértek azzal a megállapítással, miszerint „az osztrák–magyar határtérség a rendszerváltástól, sőt az azt megelőző időszakban is irigyelt példaként szolgált a területi sikeresség illusztrálására. (...) A rendszerváltás után kibontakozó, biztató perspektívák ellenére ugyanakkor továbbra is jelen maradtak az együttműködést nehezítő öröklött és új keletű problémák, ellentmondások, melyek megnehezítik a kooperációt napjainkban.”²⁴²

Elkeserítő, hogy a szomszédos önkormányzatokkal civil szervezeteknek és a kis falvak önkormányzatainak előbb kapcsolata van, mint Sopron Megyei Jogú Város vezetésének. Ezeket a kapcsolatokat zömmel nem az elszakított magyarsággal való szolidaritás, hanem a magyarországi (soproni- és környéki) nemzeti kisebbségekkel való rokonságtudat jellemzi. Nagyon kevés a nemzetiségeken és politikán felülemelkedő kezdeményezés, de azért erre is akad példa: 2004-től a Perkovátz-Ház Baráti Köre minden adventkor koszorúval köszönti a volt Sopron vármegye városait határon innen és túl, három nyelvű (magyar – német – horvát) Újra Együtt Naptárt ad ki. Szintén ez a dátum jelzi a Pfneisl-féle Újra Együtt Bor első palackozását. 2009-ben indította útjára a HA-MI-Európai Szövetkezet a térség „helyi pénzét”, hivatalos forgatható utalványát: a Kékfrankot.

Jelen helyzetben csak és kizárólag a kulturális, családi-gazdasági és civil kapcsolatok éltetik a volt vármegye településeinek közösségét. Hiába alakulnak kormányzatonként különböző régiós

²³⁷ Tóth Imre (2001, 2009, 2010)

²³⁸ Soproni Hírlap (1989, 1990)

²³⁹ Balázs Judit (2001: 146 – 148)

²⁴⁰ Molnár Csilla (2013)

²⁴¹ A récényi (Ritzing) strand személyzete között egyre többen beszélik a „magyar konyhanyelvet”

²⁴² Fábrián – Tóth (2010)

pályázatokra épülő projekt-csoportok, a városvezetési és gazdaságpolitikai akarat és hosszútávú városfejlesztési elképzelés hiányzik.

Összefoglaló:

Dolgozatom a korabeli helyi lapok tükrében vizsgálja a volt Sopron vármegye nemzetiségi (magyar, német, horvát) kapcsolatainak változását a Trianont megelőző időszakról napjainkig. A vizsgált források alapján elmondható, hogy a természeti-gazdasági egység természetes módon és zavartalanul működött egészen a szovjet uralom bevezetéséig, ugyan némi konfliktust okozott a Trianon utáni Ausztria kialakított vám- és kereskedelmi rendszere, amit egyezményekkel tudtak enyhíteni, és ugyanígy a háborús évek megszorító intézkedései is befolyásolták a harmonikus együttélést. Ezt a folyamatot szakította meg egy számunkra idegen hatalmi berendezkedés, melynek megszűntével az eredeti állapotokat már nem lehetett visszaállítani. A rendszerváltás utáni várokozással ellentétben Sopron csupán kiszolgálója lett a szolgáltatások és az olcsó munkaerő terén az osztrák szomszédságnak, a kulturális kapcsolatok pedig jobbra a (német) nemzetiségi vonalon érvényesülnek. Ausztria felé egyedül a családi-rokoni kapcsolatok voltak képesek zökkenőmentesen újraprendeződni. A horvát kapcsolatok – talán a közös sors kapcsán is – életszerűbbek, közvetlenebbek napjainkban, viszont az ún. „burgenlandi magyarság” helyzete az anyaország szempontjából elkésérítő: ők már „magyar anyanyelvű osztrákok”. Ebben a helyzetben e – természetes egységként felfogható - nyugati végre több figyelmet kellene fordítania a mindenkor helyi- és a magyar kormányzatnak is.

Felhasznált irodalom:

A bizottság közleménye a tanácsnak, az európai parlamentnek, a régiók bizottságának és az európai gazdasági és szociális bizottságnak - Zöld könyv a területi kohézióról - Előnyt kívácsolni a területi sokféleségből <http://www.ecovast.hu/teruleti-kohezio-hu-0811.doc>

Balázs Judit: A külföldi tőkebefektetések hatása a rendszerváltó magyar gazdaságra és a Győr-Moson-Sopron megyei régióra, in: *A Civitas Fidelissima diskurzusa – Kulturális, történeti és gazdasági tanulmányok Sopronról*, szerkesztette Molnár Csilla, Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron, 2001

Boronkai Szabolcs: A soproni népszavazás és előzményei az osztrák sajtóban, in: *A Civitas Fidelissima diskurzusa – Kulturális, történeti és gazdasági tanulmányok Sopronról*, szerkesztette Molnár Csilla, Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron, 2001

Czellár Katalin: *Sopron – Panoráma*, 1982

Csatkai Endre: *Sopron – II. kiadás – Képzőművészeti Alap Kiadóváll.* Budapest, 1956

[Fábián Attila–Tóth Balázs: Láthatatlan határ, láthatatlan tőke. In: Duna-térségi kohézió tanulmánykötet, szerkesztette Veres Lajos, Cikos Group Kiadó, Szabadka, Szerbia, 2010, pp. 58–68., ISBN 978-86-85409-57-8](#)

Győr-Moson-Sopron megye területfejlesztési koncepciója és programja 2007- 2013
194.88.46.34/.../megyei_koncepcio_es_program%5CGYMS%20elso%2..és
<http://www.terport.hu/node/875>

Molnár Csilla: *A vasfüggöny két oldalán – élettörténeti elbeszélések a magyar-osztrák határvidéken*, Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, 2013

Obádovics Csilla – Bruder Emese – Kulcsár László : *A gazdasági és szociális helyzet területi egyenlőtlenségei a vidéki Magyarországon – hasonlóságok és eltérések*; A tanulmány egy korábbi változata megjelent a Gazdaság és Társadalom 2011.2. számában.
www.mtapti.hu/loss/pdf/Loss_143-157.pdf

Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzata Integrált Városfejlesztési Stratégia 2008. február
http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf

[http://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=F%C3%A1jl:Gy%C5%91r-Sopron_1950.PNG&filetimestamp=20070528140405&
http://hu.wikipedia.org/wiki/Sopron_v%C3%A1rmege](http://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=F%C3%A1jl:Gy%C5%91r-Sopron_1950.PNG&filetimestamp=20070528140405&http://hu.wikipedia.org/wiki/Sopron_v%C3%A1rmege)

Sopron vármegye in: *Új Idők Lexikona*, Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Kiadása Budapest 1941 (5490-5491)

Tóth Imre: Magyarország-kép az 1990 utáni osztrák és burgenlandi történelemtankönyvekben
Kutatási Füzetek 14. Pécs, 2009, 217-233.

Tóth Imre : Retorika és valóság avagy a „civitas fidelissima” néhányreálpolitikai vonatkozása a két világháború közötti időszakban in: *A Civitas Fidelissima diskurzusa – Kulturális, történeti és gazdasági tanulmányok Sopronról*, szerkesztette: Molnár Csilla Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron, 2001

TSTAR_2009

Varga Imréné: Adalékok a Sopronban és Sopron megyében megjelent magyar nyelvű újságok történetéhez, *Soproni Szemle*, 1968. XXII.2.

www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2008/02

A *Défense nationale et sécurité collective* (Nemzetvédelem és kollektív biztonság) Franciaország nagy múltú, egyik legbefolyásosabb havonként megjelenő szakfolyóirata. A védelmi szektor különböző területeit felölelő, katonai, politikai, gazdasági, társadalmi kérdésekkel foglalkozik nemzeti és nemzetközi viszonylatban. Franciaországban a honvédelem különös jelentőséggel bír az állampolgárok széles rétegei számára, politikai vagy morális elkötelezettségüktől függetlenül. A kiadvány fő törekvése arra irányul, hogy olvasóinak igényes elemzéseket, véleményeket adjon közre közéleti-politikai személyiségektől, tudományos kutatóktól. Eltérően más katonai, hadiipari témájú folyóiratoktól, a *Défense nationale et sécurité collective* semmilyen gazdasági, pénzügyi vagy állami intézmény érdekeltségi körébe sem tartozik, magát független folyóiratként definiálja és olvasói előfizetésekből, reklámokból tartja fenn magát. Ez a pozíció egyrészt nagy mozgásteret biztosít számára, másrészt magas színvonalat, sokoldalúságot követel meg alkotóktól és kiadóktól egyaránt. A kornak megfelelő rugalmas és közismerten franciás kritikai gondolkodásmód érvényesül a kiadványban, ami a francia kultúra ismerői előtt nem újdonság. Az *esprit critique* (a kritikai szemlélet) azonban gyakran pozitívan képes elmozdítani az időnként merev álláspontokat, mivel új lehetőségekre, távlatokra irányítja a figyelmet.

A folyóirat múltja

A lap első száma 1939 májusában jelent meg *Revue des questions de défense nationale* (Nemzetvédelmi kérdések folyóirata) elnevezéssel.

1945-ben a folyóirat nevét *Revue de défense nationale*-ra (Nemzetvédelmi folyóirat), 1973-tól *Défense nationale*-ra (Nemzetvédelem), 2005. január 1-től a jelenlegi *Défense nationale et sécurité collective*-re változtatták.

A működést és szerkesztést felügyelő Igazgatótanács a 2. világháború előestéjén megjelent első szám előszavában ismertette a periodika célkitűzéseit ami, úgy gondolom, a mai kor emberére érvényes gondolatokat is tartalmaz.

²⁴³ Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola oktatója

Septembre 1945

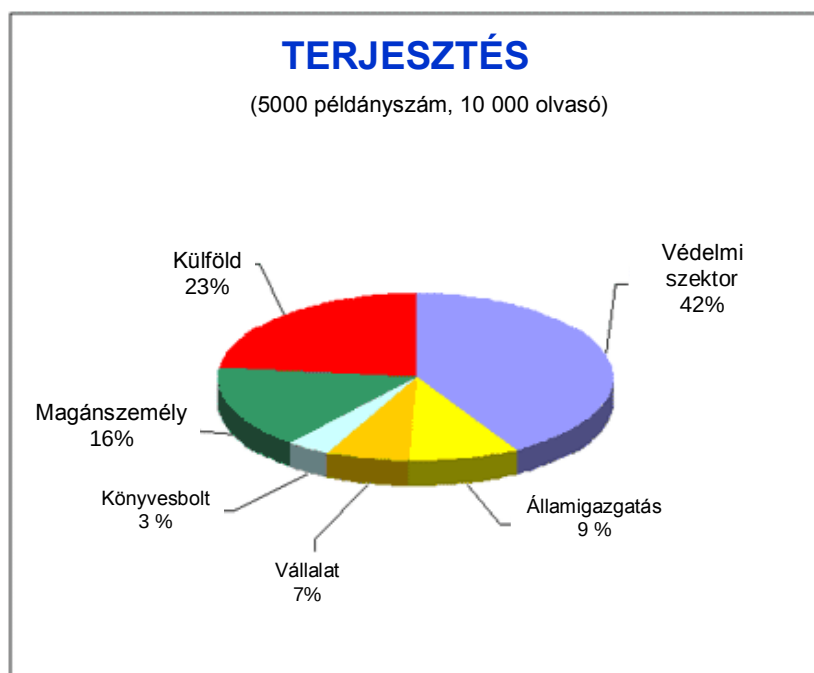
Octobre 1959

Eszerint a világbékét, a nemzet biztonságát fenyegető veszélyekkel szemben, minden állampolgárnak kötelessége a maga módján a haza védelméhez hozzájárulnia. A védelem fogalma komplex, nemcsak katonai, hanem ipari, gazdasági, pénzügyi, sőt morális aspektusokat is magában foglal. Ezért szükséges egy olyan sajtóorgánium elindítása, amely a társadalom különböző területeiről érkező szakértők, felelős vezetők véleményét, elemzéseit ismerteti az olvasóközönségnek. A tájékoztatás fontossága a háborús időszakokban kiemelt hangsúlyt kapott. A kissé pátoszos hangvételű írás felhívja a figyelmet a haderő, a család, az iskola közötti kapcsolatok erősítésére is. A katonákra váró megpróbáltatások elviseléséhez több kell az egyéni hősiességnél. A háború megvívásához a társadalmi összefogás eredményeképpen megszülető kollektív erényekre van szükség. A modern haditechnikai eszközök alkalmazása csak a pozitív morális értékek befogadásával lehet igazán hatékony eszköz egy háború megelőzéséhez, illetve megnyeréséhez.

A Revue 1940 és 1945 között szüneteltette működését, majd a kényszerszünetet követően 1945 júliusa óta folyamatosan, évente 11 számmal jelenik meg. A háború utáni első számban Alphonse Juin marsall, a háborút végigharcoló tábornok köszöntötte bizakodóan az olvasókat és megígérte, hogy a Revue továbbra is szívesen fogadja azon igényes szerzők írásait, akik hozzájárulnak az újjászülető ország védelmi-katonai fejlődéséhez, a múltban megszerzett tapasztalataikra támaszkodva. Juin marsall jelentős katonatudós volt, akit 1952-ben a Francia Tudományos Akadémia a tagjai közé választott.

A *Défense nationale* kuratóriumának összetétele hagyományosan illusztris katonai és közéleti vezetők, tudományos kutatókból áll, akik rendszeresen üléseznek és szerkesztik a kiadványokat. A jelenleg 14 rendes és 2 tiszteletbeli taggal rendelkező Igazgatótanács vezetője Christian Quesnot tábornok, Mitterrand elnök egykori katonai főtanácsadója, aki egyúttal a Tanulmányi Bizottság elnöki tisztét is betölti. A tagok között találjuk a médiavezető Michel Polacco-t, a France-Info hírrádió igazgatóját is, aki részt vesz a szerkesztőség munkájában.

A lap példányszáma napjainkban eléri az 5000 db-ot, ami szakfolyóiratnál elég tekintélyesnek mondható. 2006 júliusától a nemzetközi nyitottság jegyében, két nyelven, franciául és angolul jelenik meg, nagymértékben növelve ezzel is olvasótáborát.

A '90-es évek közepétől a *Défense nationale* tematikus kiadványok formájában jelenik meg, vagyis egy központi témára épülnek többnyire a cikkek, amelyek a védelem több aspektusából világítják meg a problémákat. Nézzük meg néhány érdekes cikk tartalmát.

Jacques Chirac köztársasági elnök 1996-ban jelentette be a francia haderő mélyreható reformját, amely a nemzetvédelem minden elemét érintette. A haderő-átalakítás végrehajtása a parlament által megszavazott katonai tervezési törvények alapján történt. Jean-Claude Roqueplo az 1996/11. számban a professzionális haderő kialakításának nehézségeiről, a francia katonai identitás fogalmának ártértelekődéséről ír. A sorkatonai szolgálat felfüggesztésével új alapokra helyeződött a katonai hivatás, a radikális létszámleépítés pedig átképzési programok beindítását vonta maga után.

A kiadványokat lapozgatva az 1997/3. számban francia folyóiratban ritkaságszámba menő magyar szerzők cikkére bukkanhatunk. Például Pataki Zsolt a magyar kül- és biztonságpolitikáról nyújtott globális áttekintést. Tanulmánya érintette a térségben lezajlott geopolitikai változásokat, a nemzeti kisebbségek problematikáját, ismertette a magyar biztonság- és védelempolitika elemeit, törvényi és intézményi hátterét, a Magyar Honvédség átalakítási folyamatát, kitért a külpolitika új irányvonalaira és végezetül levonta azt a máig érvényes tanulságot, amely szerint a honvédségtől nemcsak elvárni kell az ország védelmét, hanem biztosítani számára az ehhez nélkülözhetetlen forrásokat és feltételeket. A *Défense nationale* rendszeresen közli a francia haderő főparancsnokának, a mindenkor köztársasági elnöknek kiemelten fontos beszédeit is. A 2005/10. számban, a 2006-ban leközönte Jacques Chirac helyzetértékelő beszédét olvashatjuk, amely a nagykövetek XIII. konferenciájának megnyitóján hangzott el, *Franciaország a cselekvés élvonalában* címmel.

A megváltozott világ stabilitásához csak egy erős és összetartó Európa képes hozzájárulni, a szolidaritás elvének talaján, hogy felvehesse a harcot például a tisztességtelen gazdasági konkurenciával szemben. A kontinens előnyeit konkrét innovatív kutatásokban, nagy ipari együttműködési projektek megvalósulásában érzékelhetik az állampolgárok. Franciaország elkötelezett harcosa a védelmi pillér megerősítésének. A Balkánon és Afrikában is komoly erőfeszítéseket tesz az Unió égisze alatt a rendfenntartásban. A barcelonai folyamat eredményeként pedig új típusú kooperáció körvonalazódott meg a Földközi-tenger térségével. A közel-keleti helyzetet illetően a nemzetközi közösség a jogállam népszerűsítésével és támogatásával tudja leginkább szolgálni a reformokat, ezért Franciaország kezdet nyújt a jogállamot megvalósító kormányoknak és civil kezdeményezéseknek. Ázsiában elsősorban a bizalom alapuló stratégiai párbeszéd folytatásában érdekelt, de nem hagyja figyelmen kívül az amerikai kapcsolatokat ápolását sem.

A 2008/2. szám az európai biztonság-és védelempolitika (EBVP) időszerű kérdéseit helyezi előtérbe. A témakör aktualitását erősíti az a tény, hogy 2008 júliusától Franciaország tölti be az Európai Unió soros elnökségi tisztségét. Jean-Pierre Jouyet, az európai ügyekért felelős szakállamtitkár az EBVP új kihívásai című cikkében az uniós védelmi képességek továbbfejlesztését szorgalmazza. A francia ambíciók a Lisszaboni Szerződés gyakorlati megvalósítására irányulnak az uniós kül- és biztonságpolitika szintjein. A tagállamok 2007. december 13-án írták alá az összes tagország egyetértésével első ízben létrejött megállapodást az intézményi reformokról. A franciák számára oly fontos védelmi pillér megerősítéséhez elhárultak a főbb intézményi akadályok, a kihívások ezentúl az EBVP keretében zajló műveletek technikai megvalósítására korlátozódnak.

Alain Lamassoure, volt európai parlamenti képviselő szerint az EU kül- és biztonságpolitikáját eddig rendszerint a szemlélődő és nem az aktív magatartás jellemezte. Megjegyezte, hogy a francia elnökség remélhetőleg lehetőséget teremt egy olyan európai napirend felállítására, amely rögzíti a nemzetközi értelemben vett prioritásokat: a Balkán térségét, a Mediterrániumot és a globalizációt. Elvárható, hogy a balkáni problémák iránt minden tagállam legyen érzékeny.

Itt az ideje annak is, hogy az EU egységes politikát alakítson ki Oroszországgal. Az Uniónak el kell döntenie, hogy partnerként vagy ellenfélként kezeli-e ezt a hatalmas országot. A Közel- és Távolkeleti kapcsolatok rendezésében, valamint a Mediterrániummal kapcsolatban értékes segítséget kaphatnánk. Nicolas Sarkozy köztársasági elnök egyértelműen fogalmazott: Európa sorsa délen dől el. Fokozottabb figyelmet igényel például az izraeli-arab konfliktus megoldása, mint az Egyesült Államok által szorgalmazott iraki jelenlét. Közös kihívást jelent világviszonylatban is a globalizáció okozta következmények kezelése. Kereskedelmi téren Kína, India és Brazília hirtelen kitörése átalakította az Észak-Dél, Dél-Dél kapcsolatokat. A kínai kereskedelmi konkurencia nyomasztóbb lesz mind Latin-Amerika és Afrika, mind Európa számára. Az új viszonyok között azonban milyen értelmet kap a franciák által privilegizált európai vonal? A folyóirat tovább sorolja a megoldásra váró kérdéseket, az energiapolitikát, a környezetvédelmet. Az európaiak időnként kissé álszent módon viszonyulnak ezekhez a problémákhoz. Hol húzzuk meg a határokat, amikor kemény büntetésekkel sújtjuk saját vállalatunkat az olcsó konkurenciával szemben? Néha nosztalgiával gondolunk a hidegháború viszonylag kiszámítható időszakára, ha a tömegpusztító fegyverek elterjedésének veszélyei lebegnek állandóan fejünk felett. Európának végre magához kell térnie, több kudarcot vallott fegyverzet-leszerelési kísérlet után, bár az iráni dosszié e tekintetben nyújtott némi reménysugárt.

Jean-Dominique Giuliani, a Robert Scumann Alapítvány elnöke már konkrétabb elképzeléseket tár elénk *Hogyan mozdítsuk előre az Unió védelmét?* című cikkében. Az európai védelmi ipar fejlesztésére nagyobb hangsúlyt kell fektetni a jövőben. Mobilizálni szükséges a kutatás-fejlesztést támogató európai intézményeket, a kiemelt területeken nagyobb befektetéseket preferáljunk, ideértve a katonai műholdas távközlést és kommunikációt.

Hivatkozások:

- [1] Rajnai Zoltán, Bleier Attila: Structural problems in the fixed communication systems of the Hungarian Army, In: Fekete Károly (szerk.), Kommunikáció 2009. 346 p., Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2009. pp. 227-234, (ISBN:[978 963 7060 70 0](#))
- [2] Rajnai Zoltán: Un Portrait militaire au reflet de l'insurrection hongroise, In: Fekete Károly (szerk.) Kommunikáció 2010. 397 p. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2010. pp. 29-33., (ISBN:[978-963-7060-21-2](#))

Absztrakt

Az innovatív vállalkozások támogatása, azon belül is azok tőkéhez juttatása nem új keletű probléma. Már mintegy 40 éve kérdés közgazdászok és gyakorlati szakemberek körében, hogy milyen eszközökkel tudja az állam hatékonyan forráshoz segíteni a nagy növekedési potenciállal rendelkező kis- és középvállalkozásokat. Magyarország az elmúlt 10 évben – részben az EU források felhasználásával – számottevő tőkét irányított a kkv-szektor irányába, amelyek első eredményei már láthatók. A tanulmány célja annak bemutatása, hogy hazánk és a nemzetközi piacok miként küzdenek a tőkehiány problémájával, és milyen megoldási módszerek bizonyultak eddig hatékonyak.

Kulcsszavak: kis- és középvállalkozások, kockázati tőke, JEREMIE

JEL: K22, H81

Bevezető gondolatok a kockázati tőkepiacról

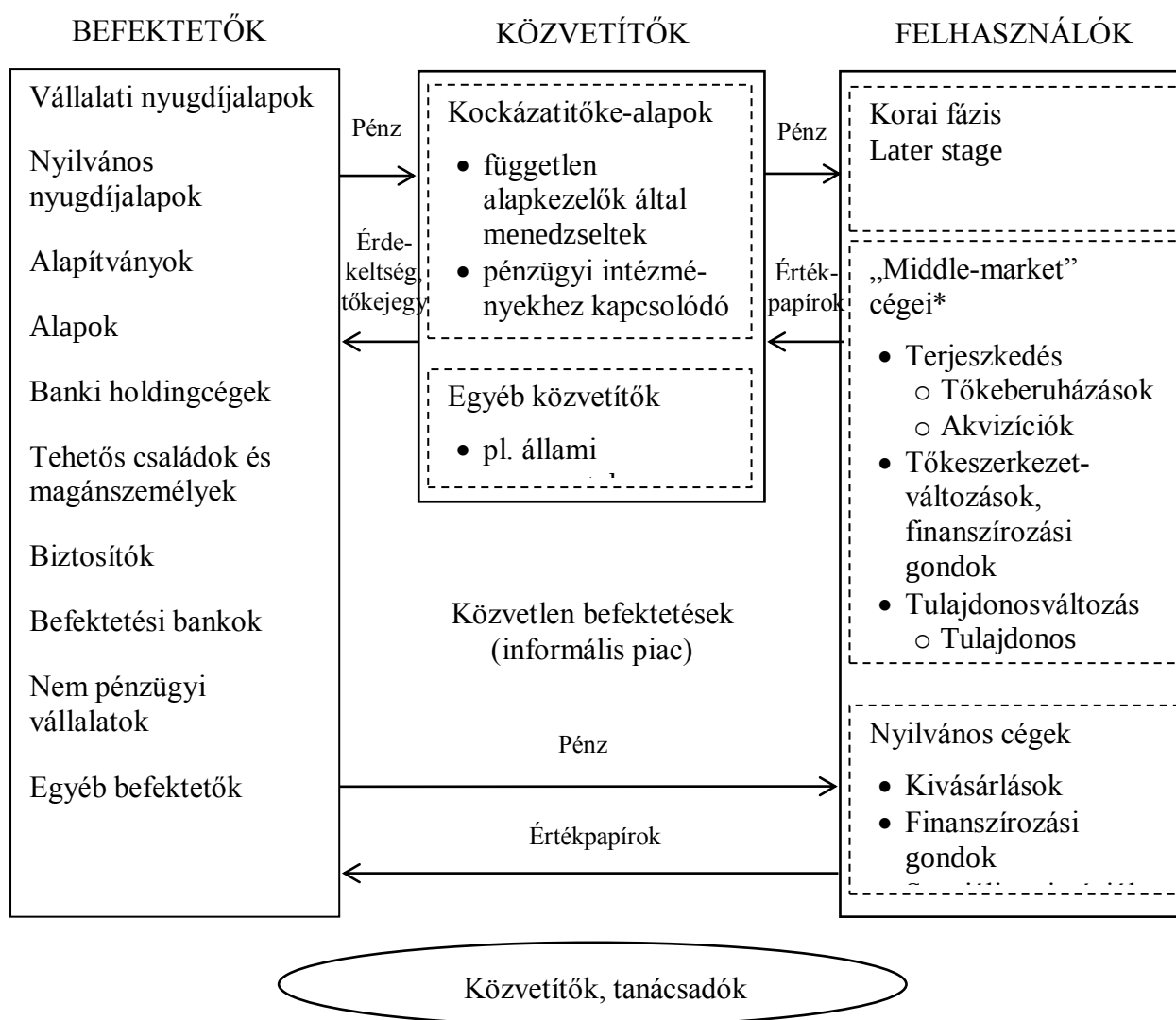
Kockázati tőkebefektetések alatt értjük az angolszász *venture capital* fogalom alá tartozó olyan megállapodásokat, amelyeknek lényege tőzsdén nem jegyzett, nagy növekedési potenciállal rendelkező gazdasági társaságban való tulajdonszerzés, amelynek célja a társaság értékének növelése a tőke biztosításán túl a társaság vezetésében való részvétel útján, valamint az így megszerzett tulajdoni hányad nagy haszonnal történő értékesítése²⁴⁴.

A kockázati tőkepiac szereplői befektetőként több csoportba oszthatók: egyrészt az ún. formális befektetők köre, a kockázati tőkealapok vagy más, kifejezetten kockázati tőkekihelyezés céljára létrejött gazdasági társaságok, illetve az informális befektetők, elsősorban tehetős magánszemélyek (más elnevezéssel üzleti angyalok). Tág értelemben ide soroljuk az ún. vállalatközi befektetéseket is (*corporate venturing*), amikor egy gazdasági társaság közvetlenül szerez részesedést egy másik társaságban.

A kockázati tőkebefektetők többféle életszakaszban jelenhetnek meg a társaságok életében. Elsődleges jelentőségük az ún. korai szakaszban van, amikor induló vagy magvető finanszírozásról beszélhetünk (*seed financing*). Ez esetben egy vállalkozási ötlet, vagy induló, 1-2 éves vállalkozásban szerez részesedést a befektető, és a társaság termékének, szolgáltatásának piaci bevezetését, tőkeigényes termékfejlesztést valósítanak meg. A már működő, 3-5 éves társaságok esetében piacszerzést, növekedést, struktúra-váltást szolgálhat a külső tőke bevonása. A harmadik, gyakori esete a kockázati tőke bevonásának a növekedési szakaszban lévő, akár 10-15 éves társaságok finanszírozása, amikor a tőkebevonást követően általában a társaság tőzsdei bevezetésére kerül sor. Az állami tőkével vagy támogatással megvalósuló kockázati tőkebefektetések kiemelt célcsoportját jelentik az induló, korai szakaszban lévő vállalkozások, amelyek megfelelő növekedési potenciállal rendelkeznek.

A kockázati tőkepiac szereplőit Kovács Tamás foglalja össze az alábbi ábrán. Az általa „felhasználók”-ként azonosított csoportot a szakirodalomban jellemzően céltársaságként ismerjük, vagy amennyiben kockázati tőkealap a befektető, úgy az elterjedt kifejezés a portfólió-társaság. Az ábra elsősorban a nemzetközi gyakorlatban ismert befektetői körre utal, ugyanakkor a magyar piac vonatkozásában szükséges megállapítani, hogy elsősorban a kockázati tőkealapok, a tehetős magánszemélyek, valamint a pénzintézetek és külföldi nyugdíj-alapok a jellemző befektetői kör.

²⁴⁴ Glavanits Judit: A kockázati tőkebefektetések egyes jogi aspektusai. PhD értekezés, Győr, 2012. p. 207-208.

Forrás: Fenn, Liang és Prowse²⁴⁵ alapján Kovács Tamás²⁴⁶ átszerkesztésével

Az állami szerepvállalás megítélése a szakirodalomban

Míg egyes szerzők tényekkel támasztják alá, hogy az állami ösztönző programok számottevő sikereket érnek el a kockázati tőkebefektetések ösztönzése területén, addig más szerzők annak piaci kizorító hatása mellett érvelnek. Összefoglalóan megállapítható, hogy általában az állam közvetlen részvétele a kockázati tőkepiacon azokban az esetekben indokolt, amikor ez a szerepvállalás elsősorban katalizátorként hat a piaci szereplőkre, és nem a helyüket veszi át. Ennek pozitív gyakorlatát láthatjuk az Egyesült Államok²⁴⁷, Izrael²⁴⁸ és Finnország²⁴⁹ esetében, jelentős eredményeket mutat fel Nagy-

²⁴⁵ George W. Fenn – Nellie Liang – Stephen Prowse: The Economics of the Private Equity Market. Board of Governors of the Federal Reserve System, Washington, DC., 1995 december. A tanulmány letölthető: <http://www.federalreserve.gov/pubs/staffstudies/1990-99/ss168.pdf> (2014. május 18.) p. 4.

²⁴⁶ Kovács Tamás: A kockázati tőke-befektetések hatása a gazdaságra. PhD értekezés, Sopron, 2013. p. 21.

²⁴⁷ Lerner, Josh 1999: The government as venture capitalist: The long-run effects of the SBIR programme. Journal of Business. 72. p. 285-318.

²⁴⁸ Avnimelech, Gil – Morris Teubal 2004: Targeting venture capital: lessons from Israel's Yozma programme. In: Sunil, M – A. Bartzokas (szerk): Financial System, Corporate Investment in Innovation and Venture Capital. Edward Elgar. p. 85-116.

²⁴⁹ Maula, Markku et al. 2006: The prospect for success of early-stage venture capital in Finland. Sitra report 70. Helsinki.

Britannia²⁵⁰, ugyanakkor a kizorító hatás dokumentálható Kanadában²⁵¹, és részben Magyarországon²⁵² is. Az Európai Unió 1998 óta foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a kockázati tőkebefektetésekhez kapcsolódó állami támogatások összeegyeztethetők-e a közös piaccal, azon belül is nem torzítják-e a szabad versenyt. Több dokumentumban is megállapításra került, hogy az állami beavatkozás, illetve a kapcsolódó közvetlen állami támogatások csak a vállalkozások magvető és induló szakaszaiban indokolhatók²⁵³.

Az egyes országok eredményességei közötti lényeges különbségeket a szerzők nem csupán az állami szerepvállalás milyenségéből eredeztetik, hanem a jogrendszer jellegéből is. A szerződési gyakorlat vizsgálata vezetett többeket arra a megállapításra, hogy az angolszász gyökerű országokban a kockázati tőkepiac számottevően eredményesebb, mint a német vagy francia jogi alapokkal rendelkező országokban²⁵⁴. A jogrendszeren túl a banki kapcsolatok minősége és jellege is fontos indikátora a kockázati tőkepiac nagyságának: szignifikáns összefüggés figyelhető meg a szakirodalmi empirikus kutatások alapján a nagy pénzügyi finanszírozási hagyományokkal rendelkező országok relatíve kis kockázati tőkepiaca, illetve a piaci finanszírozással működő országok relatíve nagy kockázati tőkepiaca között²⁵⁵.

Az állami szerepvállalás és annak megítélése nem lehet egyértelműen pozitív vagy negatív előjelű, mindazonáltal a nemzetközi legjobb gyakorlatokból bizonyos következtetéseket levonhatunk:

(1) azok az **állami programok** látszanak a leginkább eredményesnek, amelyek a kezdeti katalizáló szerep betöltése után „kiszálltak” a finanszírozói körből, vagyis amikor a kizorító hatás érvényesült volna, akkor az állami támogatás helyett a piaci finanszírozás felé irányították a céltársaságokat (p. SBIR²⁵⁶ és YOZMA²⁵⁷ programok)

(2) az **adóöztönzők**, mint közvetlen támogatási eszközök az egyes országok számára számottevő versenyelőnyt jelentenek, így a kifejezetten a kockázati tőkealapok számára juttatott adókedvezmények elősegítik az aktív kockázati tőkepiac kialakulását (p. Ausztrália, Nagy-Britannia). Ezzel összefüggésben bár Magyarország a nemzetközi összehasonlításokban a középmezőnyben szerepel, a kockázati tőkepiac további ösztönzése szempontjából számos lehetőség áll rendelkezésre a szereplők támogatására. A nemzetközi legjobb gyakorlatok során bemutatott eszközök között adja magát az alapkezelőnek és a céltársaságoknak juttatott adókedvezmények bevezetése. Ezek a

²⁵⁰ Bürgel, Oliver - Andreas Fier - Georg Licht - Gordon Murray 2000: Internationalisation of High-Tech Start-Ups and Fast-Growth Evidence for UK and Germany. Discussion Paper 00-35, Centre for European Economic Research (ZEW), Mannheim. illetve: BVCA: Benchmarking UK venture capital to the US and Israel: What lessons can be learned? BVCA, London. 2009 május..

²⁵¹ Cumming, Douglas J. – Jeffrey G. MacIntosh 2006: Crowding out private equity: Canadian evidence. Journal of Business Venturing, 21. 569-609.o.

²⁵² Karsai Judit: Helyettesítheti-e az állam a magántőke-befektetőket? Az állam szerepe a kockázati tőkepiacon. MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont. Műhelytanulmány. Budapest, 2004., illetve Kovács Balázs: Állami kockázati tőke a kkv-finanszírozásban. PhD értekezés, Győr, 2011.

²⁵³ A szabályozás és támogathatóság indokai között szinte változatlan formában találjuk az uniós dokumentumokban az alábbi érveket: a kis- és középvállalkozások finanszírozáshoz való nehezebb hozzáférése, az információs aszimmetria és a méretgazdaságosság, vagy tranzakciós költségek problémái. A Bizottság 2001-ben a Közlemény VI.4. pontjában határozottan rögzíti: a fenti jelenségek egyértelműen megalapozzák és legitimálják az állami támogatásokat: Közösségi iránymutatás a kis- és középvállalkozásokba történő kockázati tőkebefektetések előmozdítását célzó állami támogatásokról. HL C 194, 2006.8.18.

²⁵⁴ Ezt támasztják alá a következő tanulmányok: Basha, Anton – Uwe Waltz: Convertible Securities and Optimal Exit Decisions in Venture Capital Finance. Journal of Corporate Finance 2001/7, p. 285-306., Gilson, Ronald J.: Engineering a venture capital market: lessons from the American experience. Stanford Law Review, 2003 55(4). p. 1067-1103., Cumming, Douglas J. – D. Schmidt – Uwe Walz: Legality and venture capital governance around the world. Journal of Business Venturing. 2008. doi:10.1016/j.jbusvent.2008.07.001 .

²⁵⁵ Gilson, Ronald J. – Bernard S. Black 1999: Venture Capital and the Structure of Capital Markets: Banks Versus Stock Markets. Journal of Financial Economics, 1999(47), p. 243-277.

²⁵⁶ Az Egyesült Államok programja: Small Business Research Program

²⁵⁷ Globálisan az egyik legsikeresebb állami kockázati tőke-program az izraeli YOZMA.

költségvetési bevételek szempontjából nem számítanak jelentős kiesésnek a szereplők és ügyletek számának alacsony volta miatt, ugyanakkor a piaci rést jelentő mikro- és kisvállalati szektorban elősegítenék a forráshiány csökkentését. Ezen igényt erősíti meg a Magyar Kockázati és Magántőke Egyesület 2012-es iparági javaslat-csomagja is²⁵⁸.

(3) a **vállalkozó-barát adminisztratív és jogi környezet** elősegíti a piacképes ötletek vállalkozási formában való megjelenését, amely nem csak a kockázati tőke számára vonzó, hanem egy adott ország vagy térség versenyképességét is növeli. Ezen alapelvből kiindulva támogatja az Európai Unió is a vállalkozóvá válás feltételeinek könnyítésére irányuló állami tevékenységeket²⁵⁹. A szakirodalmi álláspont szerint ezen intézkedések bevezetése sokkal nagyobb előkészítést, vagy akár szerkezet-átalakítást is jelenthet, ezért a legtöbb ország azért is választja a gyorsan bevezethető, jól kommunikálható közvetlen támogatási formákat, mert azokkal azonnali sikerek könyvelhetők el²⁶⁰.

Bertoni és Tytkvova 2011-ben publikálták azon tanulmányukat, amelyben 7 európai országban megvalósult kockázati tőkebefektetéseket vizsgáltak. Az összehasonlító elemzés célja annak kiderítése volt, hogy az innovációs potenciálra milyen összetevők gyakorolnak lényeges hatást. Megállapították, hogy az innováció magas foka (és annak eredményeként születő szabadalmak) azon cégek esetében a legmagasabbak, akik úgy kaptak kockázati tőke típusú finanszírozást, hogy szindikált ügyletben részben állami, részben magánbefektető finanszírozta a társaságot, és magát a finanszírozói szindikátust a magánbefektető irányította²⁶¹.

A magyar állam a kockázati tőke piacán a gazdasági válságot követően

Fentiek alapján először is szükséges annak rögzítése, hogy az állami részvétel a kis- és középvállalkozásoknak a korai, magvető szakaszában nélkülözhetetlen. A közvetlen tőke biztosításának rizikója ezen finanszírozási formánál, hogy milyen hatékony eszköz választható annak megelőzésére, hogy az életképes vállalkozások vagy vállalkozási ötletek végső finanszírozója is az állam legyen, kiszorítva a piaci szereplőket.

Karsai Judit 2013-ban megállapítja, hogy a pénzügyi válságot követően a kockázati tőkebefektetéseket finanszírozók köre nagyban átalakult: ezen a területen megnőtt az állami szerepvállalás fontossága. A korai fázist segítő kockázati tőke társaságoknál az állami források jelentik a befektetett tőke 40%-át Európában, míg az összes - a növekedési tőkét és a kivásárlásokat is magában foglaló befektetéseknek 10%-a érkezett kormányzati szervektől. A kormányzati részvétel a közép-kelet-európai régióban még inkább erőteljesebb: 2012-ben állami forrásból származott az összes új forrás közel 30%-a²⁶².

2014. februárjában a Magyar Vállalkozásfinanszírozási Zrt. összefoglalta a JEREMIE-program kapcsán 2008-tól megvalósult konkrét finanszírozási projekteket 2013. december 31-i adatok alapján²⁶³. A Kockázati Tőke Programokban 2008 és 2013 között 93,1 milliárd forint állami tőke került befektetésre, a magánbefektetői forrásokkal együtt ez mintegy 130 milliárd forint közvetlen befektetést jelent. A JEREMIE program kapcsán 18 kockázati tőkealap-kezelő tevékenykedik a források elosztásában, de további alapok bejegyzése várható. A 2013. év végi adatok alapján 90 portfólió-társaság kapott kockázati tőke típusú finanszírozást, amely ügyletek során az átlagos szerződési érték 385 millió forint volt. Az iparági megoszlás tekintetében elmondható, hogy az

²⁵⁸ HVCA: Kockázati és Magántőke Iparági Javaslatcsomag. HVCA, 2012. Letölthető: http://www.hvca.hu/wp-content/uploads/2012/05/HVCA-Position-paper-HUN-Final_v3.pdf (2014. május 21.) p. 7.

²⁵⁹ Id. például: Európai Bizottság: A stabilitás és a növekedés menetrendje, COM(2011) 669 final.

²⁶⁰ Harrison, Richard T. – Mason, Colin M.: Editorial: The role of public sector in the development of a regional venture capital industry. Venture Capital, 2000/4. p. 246., Karsai Judit: Kifelé a zsákutcából. Állami kockázati tőke és innováció. Közgazdasági Szemle, LIV. 2007. december, p. 1093.

²⁶¹ Bertoni, Fabio – Tereza Tykvová: Which form of venture capital is most supportive of innovation. ZEW Discussion Paper No. 12-018. <http://ftp.zew.de/pub/zew-docs/dp/dp12018.pdf> (2014. május 14.) p. 17.

²⁶² Karsai Judit: A kockázati tőke növekvő szerepe Magyarországon. HVCA Almanach 2013. p.67.

²⁶³ Garamvölgyi Balázs: Új JEREMIE alapok a kockázati tőkepiacon. 2014.02.27. (előadás) Forrás: <http://www.m27absolvo.hu/media/tender/1731.pdf> (2014. május 14.)

informatika, elektronika, telekommunikációs területek egyértelmű dominanciát mutatnak (a 90 ügyletből 37 ezen a területen valósult meg).

Mind Karsai, mind Garamvölgyi fent idézett munkái hivatkoznak arra, hogy a JEREMIE kockázati tőkeprogram első fázisában létrehozott kockázati tőkealapok befektetéseinek köszönhetően a magyarországi cégekbe életük korai szakaszában befektetett tőke értéke a hazai GDP-hez viszonyítva egész Európában a legmagasabb arányú²⁶⁴. Ez az adat ugyanakkor több tényező figyelembe vételével értékelendő. A JEREMIE-alapok valós indulásának éve 2009, amikortól a társaságok tényleges tőkekihelyezési tevékenységbe kezdhettek, a 2008-as év (de részben a 2009-es is) az előkészítés évének tekinthető. Az alap működési rendszerének egyik fontos eleme, hogy a 10 évre létrehozott tőkealapok tevékenysége során az első 5 évben el kell helyeznie a forrásait, amely a 2008-as indulási évet figyelembe véve 2013-ra esik, vagyis a JEREMIE I. forrásokat kapott közvetítők számára a 2013-as év volt az eredeti elképzelések szerint az utolsó, amikor ha tőkekihelyezéseket megvalósíthatták. Ugyanakkor 2013 őszén a kihelyezési időszakot meghosszabbították 2015. december 31-ig, amelynek eredményeként azonnal csökkent is a „nyomás” a befektetőkön²⁶⁵. Mivel a finanszírozás lényege, hogy 3-6 éves időszak után a befektetésből „ki kell szállni”, vagyis – lehetőség szerint nyereséggel – értékesíteni kell a megszerzett üzletrészt, a kifutási idő szempontjából is mérlegelni kell a tőkekihelyezés végső időpontját. Fentiekkel egyidejűleg, 2012 végén már ismert volt az a tény is, hogy 2013-tól kik lesznek azok a szereplők, akik a JEREMIE II. (Új Széchenyi Kockázati Tőkeprogram) támogatásával tovább folytathatják az innovatív kis- és középvállalkozások finanszírozását²⁶⁶.

A szakirodalomban gyakran elhangzó ellenérv, hogy a kevésbé fejlett kockázati tőkepiacra rendelkező országokban nem a tőkehiány a kis- és középvállalkozások finanszírozásának fő problémája, hanem a vállalkozói készségek, vagy az üzleti környezet „barátságtalan” volta. Közvetlenül a JEREMIE I. alapok indulása után olyan helyzet állt elő Magyarországon is, amilyen korábban sohasem: bizonyos területeken több a rendelkezésre álló forrás, mint az igény. A Jeremie-alapok részben azzal küzdöttek, hogy be tudják fektetni a forrásaikat²⁶⁷. Kovács Balázs 2009-ben végzett kutatása szintén azt erősítette meg, hogy az állami forrásból kockázati tőkét kapott vállalkozások nem feltétlenül a tőkehiányt jelölték meg, mint a növekedésüket gátló tényezőt²⁶⁸.

A JEREMIE III. alapok pályázatait 2013. áprilisában hirdette meg a kormányzat, amely kifejezetten növekedési fázisú társaságok támogatására jött létre, 4 alapot finanszíroz, amelyek a közép-magyarországi régió kívüli befektetéseket fognak megvalósítani²⁶⁹. Ezen alappal kapcsolatban felmerül a szakirodalomban megfogalmazott azon kritika, amely szerint az állami részvétel elsősorban azon vállalkozások esetében indokolt, amelyek korai, tőkehiányos állapotban vannak, más forrásból nem jutnának finanszírozáshoz.

Az államilag támogatott kockázati tőke eredményei

Magyarországon nem a JEREMIE-program volt az első kísérlet arra, hogy az állam ösztönözze a kockázati tőkebefektetéseket. A finanszírozási korszakokat Kovács Balázs szerint az alábbiak szerint

²⁶⁴ Karsai 2013 im p.68., Garamvölgyi 2014 im. p. 11.

²⁶⁵ Ezt erősíti meg az egyik nyertes alapkezelővel készített 2014. márciusi riportban is Erdei Sándor, amikor ezt nyilatkozza: „Azt gondolom, hogy készek voltunk arra, hogy 2013 végéig a befektetési döntéseket meghozzuk, de miután köztudott lett, hogy újabb két évre leszszökdünk, mi is megfontoltabbá váltunk a projektek kiválasztásával. A tavalyi év végén a kihelyezhető források 83%-áról döntést hoztunk, a maradék 17%-ról is tudtunk volna dönteni, de meggyőződésünk szerint a kiválasztás volt most a legjobb stratégia.” <http://www.amcham.hu/a-radaron-meg-nincsenek-rajta-a-magyar-startupok-friss-interju-erdei-sandorral-a-dbh-investment-elnok-vezerigazgatojaval> (2014. május 18.)

²⁶⁶ A nyertes alapok listája és az elnyert összegek az MV Zrt honlapján elérhetőek: <http://www.mvzrt.hu/content.php?id=ie210468630b883595851b2d79da149b> (2014. május 14.)

²⁶⁷ Erről pl. sajtóhír: Piac&Profit: Ne az államtól várjuk a csodát. http://www.piacprofit.hu/kkv_cegblog/nem-az-allamtol-varjuk-a-csodat/ (2014. május 18.)

²⁶⁸ Kovács Balázs: Állami kockázati tőke a kkv-finanszírozásban. PhD értekezés, Győr, 2011. p. 136.

²⁶⁹ A három JEREMIE-program áttekintése, és az első program elemzése az alábbi tanulmányban is olvasható: Lovas Anita – Rába Viktória: Állami szerepvállalás a start-up vállalatok finanszírozásában. Hitelintézeti Szemle, 2013/5. 353-370.p.

határozhatjuk meg: kezdetben kizárólag az MBF Rt. közvetlen vállalati befektetései figyelhetők meg, ezt követően az Regionális Fejlesztési Holding és egyes tagjai, mint közvetítő finanszírozott vállalkozásokat még mindig közvetlenül. A harmadik szakaszban már kifejezetten kockázati tőkealapokon keresztül történik a forrásbevonás (Corvinus Kockázati Tőkealap, Informatikai Kockázati Tőkealap), majd az utolsó fejlődési fázisnak tekinthető a hibrid finanszírozási mód megjelenése, vagyis a piaci befektetők bevonása (JEREMIE-alapok)²⁷⁰.

A korai korszakok finanszírozási eredményességével kapcsolatban Kovács Balázs empirikus kutatást végzett a támogatást kapott társaságok körében. Megállapította, hogy a társaságok 2/3-ánál indokolt volt az állami beavatkozás (forráshiány miatt), ugyanakkor kiderült az is, hogy azonosíthatók az állami finanszírozás esetében sajátos szempontok a portfólió-társaságok részéről, mint a rövid távú likviditási gondok megoldása, vagy a tőke relatív olcsósága²⁷¹.

Napjainkban már látszanak az első sikeres kiszállások a JEREMIE I. alapok portfólió-társaságaiból. A teljes program első sikeres zárását a részben az OTP tulajdonában álló Portfolion valósította meg. A projektársaság, a Cryo Management Kft, egy digitális kamerával felszerelt kompakt inverz mikroszkópot készített, amivel a lombikprogram keretében megtermékenyített petesejtek fejlődése is kiválóan nyomon követhető. A termékük segítségével eldönthető, melyik a legéletrevalóbb embrió, melyet az anyaméhbe vissza kell ültetni, így sokkal eredményesebb lehet a mesterséges megtermékenyítés, csökkentve az anyák megterhelését és a klinikák költségeit²⁷². Oszkó Péter, a Portfolion vezérigazgatója foglalta össze az ügylet főbb jellemzőit egy 2013-as előadásában. A Cryo Management Kft. a befektetés időpontjában 7, a kiszálláskor 21 alkalmazottal rendelkező, tisztán magyar tulajdonban lévő biotechnológiai kisvállalkozás volt, amelynek a befektetést megelőzően évi nettó 177.000 EUR árbevétele, és 4 régiós partnere volt. A befektető kiszállását megelőzően (mindössze 21 hónapnyi együttműködést követően) éves nettó 795.000 EUR árbevétel és 50 globális partner jellemezte a társaságot. A kockázati tőke működési elvének megfelelően a befektető társaság nem csupán tőkét, hanem átalakításokat is jelentett a társaság életében: a vezető tisztségviselők egy részének cseréje, vezérigazgató-válás történt, a menedzsment szerkezetét is átalakították, valamint a várható sikeres kiszállási eredmény egy részét a társaság munkavállalóinak ígérték. A sikeres befektetés eredményeként egy német szakmai befektető, a VitroLife vételi ajánlatot tett a társaság egészére. Az ügylet eredményeként a befektető éves 69-74%-os hasznot realizált²⁷³.

Összefoglaló gondolatok

Nem vitatott sem a szakirodalomban, sem a gyakorlati szakemberek körében, hogy a korai életszakaszban lévő, innovatív kis- és középvállalkozások támogatása indokolt és szükséges. Ezen vállalkozások a versenyképesség motorjai, így finanszírozásuk kritikus kérdés. A gazdasági válságot követően a hitelezési tevékenység visszaszorulásával a kockázati tőkebefektetők szerepe felértékelődik, hiszen ezen innovatív, de rövid múlttal rendelkező társaságok egyre kevésbé jutnak banki forrásokhoz. Érthető, hogy az állam – és a támogatási programokon keresztül az EU is – támogatni kívánja a forrásbővítést ebben a szegmensben. A kérdés csupán az, hogy milyen hatékony eszköz áll rendelkezésre a forráshiány leküzdésére. Az EU válasza a JEREMIE program, amely elsősorban közvetítőként keresztül közvetlen tőkekihelyezésben látja a helyzet megoldását. A rendszer működését tekintve mindenképpen üdvözlendő, hogy nem tisztán állami források allokációjáról van szó, hanem a magántőkével együttműködve, közös forrást biztosítva kerül sor a finanszírozásra.

²⁷⁰ Kovács im. 66.p.

²⁷¹ Kovács im. 89-90.p.

²⁷² Insider Blog: Meglett az első JEREMIE exit! 2012.08.06. <http://insiderblog.hu/blogzine/2012/08/30/meglesz-az-elso-jeremie-exit/> (2014. május 18.)

²⁷³ Oszkó Péter: Cryo case study: Story of the first successful exit. 2013.06.12. http://www.hvca.hu/wp-content/uploads/2013/06/4_Cryo_DrOszko.pdf (2014. május 18.)

A polgárosodás Európában az egyes országok fejlődési ritmusa szerint különbözött, s a polgári értékrend képviselésében fellépő rétegek összetétele ennek megfelelően alakult. A magyar társadalom modernizálásának feladata elsősorban arra a széles és rétegzett köznemességre várt, amely centrális szerepet játszott a közéletben és a kulturális életben egyaránt. A XIX század elején meginduló folyóiratok köré szerveződő olvasóközönség összetétele kirajzolja a magyar művelt rendek arculatát, s egyben a reformkornak a társadalmi hátterét.

Az olvasóközönség kialakulása - könyvnyomtatás, könyvtárak, hírlapok

Magyarországon a könyvnyomtatás a XV. században indult meg, eleinte egy-két nyomdával, majd a reformáció idején megnőtt a nyomdák száma²⁷⁴ mivel a nemzeti nyelv és kultúra fejlesztése tudatos törekvéssé vált. A XVIII. században az ellenreformáció következményeként a nyomdák többsége már a katolikus egyház kezében volt. A nyomdászat elterjedését, erősen gátolta a cenzúra és a kizárólagos szabadalmak rendszere.²⁷⁵ A nagyszombati egyetemi nyomda volt a XVIII. századi legnagyobb magyarországi műhely, itt készült a megjelenő könyvek nagy része. A nagyszombati egyetem áthelyezésével Buda és Pest kezdett az ország nyomdászati központjává válni.

A nyomdák és a könyvkereskedelem a városokban összpontosult, a könyvek eladásával maguk a könyvnyomtatók és a könyvkötők foglalkoztak elsősorban. A kiadványok latin, magyar, német és horvát nyelven jelentek meg, a városlakók és a művelt olvasók igényei szerint. A legkeresettebb könyvek a Biblia, Werbőczy Tripartituma, a széphistóriák és a kalendáriumok voltak, a könyveket gyakran vásárokon is kínálták a könyvkötők és vándor könyvárusok egyaránt. Az írók műveiket saját költségükön jelentették meg vagy mecénási támogatással, a tiszteletdíj ismeretlen volt, ellenben ha a nyomtató vállalta saját költségén egy-egy mű kiadását, akkor a szerzőnek tiszteletpéldányokat adott juttatás gyanánt. A könyvkereskedelem csak a XVIII. század vége felé vált el a nyomtatástól, amikor már az olvasók tábora és a kiadott könyvek mennyisége is megnövekedett.

A könyvnyomtatás elterjedése az olvasói igények növekedését is maga után vonta. A magán- és egyházi könyvtárakban gyűjtött könyvek mennyisége, nyilvánossá válása és a lehetőséget biztosított a szélesedő olvasói igények kielégítésére. A könyvtárak enciklopédikus gyűjtőkörük folytán a tudományok és ismeretek összességét igyekeztek felölelni, de elsősorban teológiai, filozófiai jogi, történeti munkákat, valamint a klasszikusok műveit tartalmazzák. A magán- és egyházi könyvtárak egy része későbbi nyilvános könyvtáraink alapját képezte.

²⁷⁴ Az első ismert nyomdák: Hess András budai nyomdája volt (1473) és egy ismeretlen kis vándornyomda. Ebből az időszakból 17 könyvkereskedő nevét ismerjük, akik – négy kivételével –könyvkiadással is foglalkoztak. A XVI. században a mintegy 150 hazai iskola nagy része protestáns alapítású volt, ahogy a működő 20 nyomdából is mindössze csak egy volt katolikus, a nagyszombati jezsuita nyomda, melyet Telegdi Miklós alapított 1577-ben. Kovács Máté (szerk.): A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében I-II kötet. Gondolat kiadó Budapest 1963 I. k. 128-130

²⁷⁵ Az 1726-os királyi rendelet értelmében minden kéziratot előzetes cenzúra végett be kellett nyújtani a megfelelő hatósághoz, vallási tartalmúakat az egyházi szervekhez, minden mást pedig a cenzori hivatalhoz. Kinyomtatás után következett az utólagos könyvvizsgálat, a kiadvány három példányát be kellett nyújtani a Helytartótanácsnak. A kizárólagos szabadalmak rendszere (*privilegia exclusiva*) annyit jelentett, hogy a nyomda felállítását a bécsi udvar szabadalomhoz kötötte, a legtöbb magyarországi nyomda azonban e nélkül működött Trócsányi Zoltán: A XVIII. század magyar könyveinek olvasó közönsége és példányszáma = *Magyar Könyvszemle* 1941. 23-25 p.

A könyvek hozzáférhetőségét megkönnyítették, az olvasók számát pedig jelentősen növelték az ún. „olvasókabinétek”, és kölcsönkönyvtárak, melyeket külföldi mintára nyitott néhány könyvkereskedő és könyvkötő.²⁷⁶

A jakobinus mozgalom bukása végett vetett a kulturális és politikai engedékenységnak, a könyvtárak egy részét betiltották és újak sem nyílhattak 1811-ig. Az újak olvasóközönsége a német városi polgárságból és az idegen nyelveket jól beszélő művelt magyar értelmiségből, nemességből és polgárságból tevődött össze. A könyvek többsége német, illetve latin nyelvű volt, magyar könyvet alig tartottak. Ebben az időszakban Pest, Buda, Pozsony (és Győr) - azok a városok, ahol egyáltalán engedélyezték kölcsönkönyvtárak nyitását, - lakossága javarészt német polgárokból állt, a könyvtártulajdonosok érdeke azt diktálta, hogy elsősorban az ő igényeiket szolgálják ki. Az első hírlapok és folyóiratok is ezekben a városokban jelentek meg.²⁷⁷ A hírlap- és folyóirat irodalom megindulása a XVIII. század végén lehetővé tette az információk és eszmék szélesebb körben történő publikussá tételét és a műveltek eszmecseréjét. Az irodalmi nyilvánosság megjelenése mindig a társadalmi nyilvánosság kialakulásának első szakaszát jelzi, s mint ilyen, a polgári kultúra kialakulásának fontos lépése.

Az országban elsősorban Pest működött kulturális központként és így is értelmeződött a formálódó, korabeli magyar kulturális mezőben. Ugyanakkor ez a központi szerep korlátozta is a város művelt csoportjainak mozgásterét, hiszen politikai értelemben sokkal inkább a Habsburg udvar és kormányzat ellenőrzése alatt állt a város, mint a távolabbi, történetileg is nagyobb autonómiát élvező országrészek. Erdély a birodalmi politika szempontjából kevésbé volt fontos terület, ezért a kulturális törekvések sokkal nagyobb teret kaphattak. Erről tanúskodik a magyar színház felállítása, Aranka György Magyar Nyelvűvelő Társaságának (1793-1801) működése, amely a magyar nyelvűvelési törekvéseket összefogó akadémia szerepét töltötte be-, majd később az Erdélyi Múzeum megindulása 1814-ben, miközben Magyarországon még semmi ilyesmire nem volt lehetőség. Kolozsvár és Pest egyaránt a magyar nyelvű kultúra központjaként kívánta magát megjeleníteni párhuzamosan, s ugyanakkor egymással versengve. Ebben a kulturális versenyben először az erdélyi kezdeményezések jelentek meg, a már említett okból. A törekvések hasonlósága összekapcsolta ezeket a központokat, de elkülönítette őket a kulturális versengés, és a felekezeti különbségek. Pest javarészt katolikus város volt, míg Kolozsvár protestáns. Ennek a szempontnak a XIX. század első évtizedeiben megjelenő folyóiratok törekvéseiben lesz jelentősége. Előfordult, hogy sokszor nem is a folyóiratok tartalma, hanem a másik országrész szellemi törekvéseinek ellene feszülés volt egy-egy folyóirat létrejöttének értelme, mint pl. később Felső-Magyarországi Minerva esetében, amely a közben kialakuló pesti kulturális túlsúly ellensúlyozása miatt jött létre 1825-ben.

²⁷⁶ Az első nagyobb közgyűjtemény a nagyszombati egyetem könyvtára volt, amely 15-20 000 kötetet tartalmazott, melyet a Budára történő áthelyezése után megnyitottak a közönség előtt. Ezen kívül még a pannonhalmi bencés, a pápai, a debreceni, kolozsvári, sárospataki főiskolai könyvgyűjtemények működtek közkönyvtárként. Pécselt Klimó György püspök 1774-ben, Apponyi Görög gróf Pozsonyban, Esterházy Károly egri érsek pedig 1793-ban nyitja meg könyvtárát az olvasók előtt. A könyvtárkultúra jelentős eseménye volt a magyar nemzeti könyvtár megszületése Széchenyi Ferenc jóvoltából, aki 1802-ben könyvtárát, (melyet haláláig gyarapított) a nemzetnek ajándékozta. Gáspár Gabriella: *A polgári nyilvánosság kezdetei Magyarországon*, Agroinform kiadó Budapest 2002.37 p.

²⁷⁷ Az első magyar nyelvű lapok: Magyar Hírmondót (1780-1788) Pozsony, Bécsben több lap is elindult; Magyar Kurir, Magyar Múza, a Hadi és Más Nevezetes Történetek, Új Magyar Múza és a Magyar Merkurius. A kassai Magyar Múzeum (1788-1792) volt az első magyar nyelvű irodalmi és nyelvűvelő folyóiratunk, melyet Kazinczy Ferenc Batsányi Jánossal és Baróti Szabó Dáviddal indított. 1790-ben Kazinczy új lapot alapított Kassán, Orpheus néven, amely azonban csak egy évig működött. A Magyar Múzeum után egy évvel jelent meg Komáromban a Mindenest Gyűjtemény (1789-1792) Péczeli József szerkesztésében, 1791-ben indult meg a Sokféle, c. lap Győrben. Kókai sajtótörténete szerint, Kármán József Pesten jelentette meg Uránia (1794-1795) címen folyóiratát. Kókai György: *A magyar sajtó története I—III. k.* Akadémiai kiadó Budapest 1974. I.k.71, 95,105, 124, 211, 220-223 p.

Folyóiratok a XIX. század első évtizedeiben

A XVIII. század végi magyar nyelvű irodalom-kritikai és szépirodalmi folyóirataink bukása után, a XIX. sz. elején tisztán irodalmi folyóiratot létrehozni már nem lehetett. „A század első évtizedeire az enciklopedikus folyóirattípus jellemző, amelynek differenciálatlan anyagát nem hangolta össze valamely határozott szerkesztői elv.”²⁷⁸ Ilyen volt az **Erdélyi Múzeum**, Döbrentei Gábor lapja, amelynek első száma 1814-ben jelent meg. A folyóirat megindulása éveken át húzóódott, főleg engedélyezési nehézségek miatt. A lapot komoly várákozás előzte meg, s hogy az első füzetek nem okoztak csalódást, azt az előfizetők számának növekedése bizonyítja.²⁷⁹ Az Erdélyi Múzeum az első magyar nyelvű „revue” volt, igyekezett az előfizetők elvárásainak megfelelni, változatos és értékes anyagokat közölni. A közölt írások közül a leglényegesebbek azok a dolgozatok, melyek az irodalomtudomány, az etika és a nevelélmélet témaköreiben jelentek meg. A színvonalas irodalmat csak nagyjaink: Kazinczy, Kölcsey, Berzsenyi, Szemere, Vitkovics, Dukai Takács Judit, Batsányi költeményei képviselték. A szépirodalmi anyag zömét inkább középszerű, illetve kezdő költők versei adták.

A folyóirat szép számmal közölt színvonalas tudományos műveket, különösen az irodalomelmélet, a nevelés és az etika körében, s komoly lépéseket tett a kritika és a publicisztika meghonosítása felé. A tudományos művek aránya nem meghatározó a folyóiratban, valódi jelentőségüket tartalmuk határozza meg. Mind a tudományos, mind a publicisztikai művek központi rendező elve; a nemzeti kultúra előmozdításának programja. Az ehhez kapcsolódó nemzeti egység eszméjét szolgálta a folyóirat kompromisszum készsége is, ami megnyilvánult a nyelvújítás, az irodalomkritika, az átültetés vagy eredetiség mindenáron, kozmopolitizmus vagy nemzetiesség kérdéseire adott válaszokban.²⁸⁰ Ezek a problémák, melyek a magyar sajtóban elsőként az Erdélyi Múzeum hasábjain körvonalazódtak, a reformkorban már jóval hangsúlyosabban törnek felszínre.

Döbrentei folyóiratot az értelmiségre alapozta, mivel akkoriban a főurak elsősorban a külföldi kultúra iránt érdeklődtek, a közép - és kisnemesség művelődési igény alacsony volt, a városi polgárok kevesen voltak és nem a magyar kultúra felé irányultak. Az előfizetők valóban zömében az erdélyi és magyarországi értelmiség köréből kerültek ki, ez a réteg azonban, számánál és anyagi helyzeténél fogva nem volt képes elartani a lapot. Az előfizetők száma folyamatosan csökkent, a nyomtatás magas költségei, az 1815-1816-os esztendő gazdasági helyzete, az 1817-ben Erdélyben pusztító éhínség egyaránt hozzájárultak a folyóirat csődjéhez. Az előfizetők számának csökkenésében azonban a Tudományos Gyűjtemény megjelenése is közre játszott, amely Pesten és havonta rendszeresen jelent meg végképp eldöntve az irodalmi központ kérdését. Az anyagi nehézségekkel küzdő, rendszertelenül megjelenő Erdélyi Múzeum nem kelhetett versenyre az új folyóirattal. A kolozsvári folyóirat karakterét végig megtartotta, ennél fogva nem volt sem szépirodalmi, sem tudományos közlöny. A szépirodalom aláfestette, a tudomány pedig a maga specifikumaival szolgálta az általános, elvi síkon megfogalmazódó nemzeti egység és polgári haladás ügyét.

²⁷⁸ Szauder József (szerk.): *A magyar irodalom története 1849-ig*, Gondolat k. Budapest 1968. 168 p.

²⁷⁹ Összesen 42 gyűjtőnél 380 volt az aláírók száma 1814 elején, de az első füzetből 550 példányt nyomtattak ki és mind elkelt. Félév múlva az első kötet második kiadása is megjelent 1000 példányban, s az szintén elfogyott. A második kötet előfizetőinek száma 750, a harmadik köteté 1815 végén 680 volt. Kókay im. 1974. 261 p.

²⁸⁰ Gáspár Gabriella: Die Stelle der Zeitschrift „Erdélyi Múzeum” (1814-1818) in unserer Wissenschaftsgeschichte, In.: *Specimina Nova, JPTE. Történelem Tanszékének Évkönyve*, Pécs, 1989. 31 p.

A **Tudományos Gyűjtemény** megjelenése egy pesti értelmiségi körnek volt köszönhető, akik már 1809-ben is megpróbálkoztak folyóirat-megjelentetéssel. A Tudományos Gyűjtemény 1817-ben jelent meg, kiadója Trattner János Tamás lett, aki vállalta, hogy a folyóiratot saját költségén jelenteti meg.²⁸¹ A kiadó joggal bízhatott abban, hogy vállalkozása sikeres lesz, ezt bizonyítja az előfizetők számának emelkedése, de a folyóirat szerkesztői gárdája is. Fejér György a pesti egyetem hittudományi professzora volt, aki már diák éveiben Péczeli József „Mindenes Gyűjteményének” munkatársa volt, Jankovich Miklós neves régiséggyűjtő, Forgó György a későbbi „Auróra” zsebkönyv egyik alapítója, Kultsár István a „Hazai és Külföldi Tudósítások” szerkesztője, és Schedius Lajos egyetemi tanár.

A Tudományos Gyűjtemény, ellentétben az Erdélyi Múzeummal, elvszerűen nem közölt szépirodalmat.²⁸² A folyóirat működésének első szakaszát (1817-1818) meghatározza a vélemény ütközések elkerülésének a szándéka. Az alapítók, okulva a korábbi kísérletek kudarcain, kizárták az olyan „problémás” témákat, mint a politika, a nyelvújítási vita szélsőségei, és a teológiai kérdések. A nyelvújítási vitákban, bár dunántúli kapcsolataik révén inkább az ortológok közé tartoztak, igyekeztek egyfajta köztes álláspontot elfoglalni.

A folyóiratban megjelenő tanulmányok legnagyobb része történelmi témájú, de meglehetősen sok az útleírás, geográfiai és statisztikai munka is. A történelmi tárgyú munkák között sok az életrajz, a magyar hazafiakról szóló életírások többsége azért készült, hogy példaképeket állítson az olvasóközönség elé, különösen Horváth István szerkesztősége (1833-tól) idején. Ebben az időszakban meglehetősen sok honismereti és statisztikai munka jelen meg a folyóiratban, amely szintén az ország megismertetését célozta. A honismereti írások inkább a hazai táj és egyes települések, területek leírását tartalmazzák, míg a statisztikai munkák ezektől, tényszerűségükben, adatsoraikkal ütnek el. A korabeli megnövekedett statisztikai irodalom javarésze a Tudományos Gyűjteményben jelent meg. A folyóirat szépirodalmat nem közölt, irodalomelméleti írásokat és kritikákat viszont annál többet. Az irodalomtudományi írások közül három emelkedik ki: Teleki József, Szemere Pál és Ungvárnémeti Tóth László munkái.

A Tudományos Gyűjtemény színvonalára 1832 után hanyatlásnak indult, és a közönség érdeklődése is lefordult tőle. A 30-as évek közepétől a folyóiratnak már olyan komoly konkurensei voltak, mint az Athenaeum, a Kritikai Lapok, a Figyelmező. A neves szerzők az 1834-től meginduló Toldy szerkesztette Tudománytárba adták le inkább tanulmányaikat. A folyóirat megszűnését 1841-ben már nem is kommentálta a korabeli sajtó, jelentősége addigra már régen elenyészett.

A **Felső-Magyarországi Minerva** megjelenését 1824-ben engedélyezte a Helytartótanács Ellinger István könyvtáros kérelmére. A kassai folyóirat 1825-től indult és kisebb megszakításokkal 1836-ig működött. A lap a klasszicista hagyományokat volt hivatva szolgálni, szellemi atyja Kazinczy és Dessewffy József gróf volt. Kiadója Ellinger István kassai nyomdász volt, de a lap Dessewffy és arisztokrata barátainak mecénási támogatása nélkül nem jelenhetett volna meg és fenn sem tarthatta volna magát. Dessewffy, amikor elvállalta a Minerva támogatását, célja volt, hogy a művelt arisztokrata társadalom szépirodalmi és tudományos igényeit magyar nyelvű olvasmányokkal elégítse ki, továbbá Kassát szerette volna a Felvidék irodalmi központjává fejleszteni. A gróf idejét lefoglalták országgyűlési teendői, ezért névlegesen nem vállalta a szerkesztést, azt helyette titkára, Dúlházy Mihály végezte. A folyóirat szellemiségére azonban gr. Dessewffy József egyénisége, humanista

²⁸¹ A kiadóé volt a költség és a jövedelem, s a haszon fejében kötelezte magát, hogy a folyóiratot havonta 8 ív terjedelemben, metszetekkel kinyomtatja, a szerzőknek tiszteletdíjat (ívenként 4 Ft-ot), a szerkesztőnek pedig évi 600 forintot, legalább 800 előfizető esetén további 200 Ft-ot. Ez volt az első olyan magyar folyóirat, amely a „piacból” akart megélni. A folyóirat meglehetősen drága volt, „... helyben előfizetőknek 18, postán 20, velin papíron 45 forint. Összehasonlításként: egy urasági cseléd évi kormenciója ekkortájt kb. 70-130, egy jól fizetett napszámos keresete napi 1 forint volt.” Kókay im. 283 p.

²⁸² 1821-től a kiadó megjelentetett egy irodalmi mellékletet „Szépliteratúrai Ajándék” címmel, a hölgyolvasók számára, tulajdonképpen az előfizetők számának emelését célzó piaci fogásként. 1828-tól a melléklet a „Koszorú” címet viselte.

műveltsége, klasszicista irodalmi irányultsága erősen rányomta a bélyegét. A konzervatív mecénás, annak a kissé már megkopott irodalmi ízlésnek kívánt publicitást biztosítani, amelyet barátja Kazinczy Ferenc képviselt. A Minerva sok mindenben igyekezett az ellenkezőjét csinálni, mint a Tudományos Gyűjtemény, valamint válaszolni kívánt az ifjú romantikus nemzedék megszerveződésére (Auróra kör), arra az új irodalmi irányzatra, amiből gyakorlatilag ez a társaság kiszorult. A folyóirat nemcsak korszerűtlen volt, hanem irodalmi anyagát tekintve is sok tekintetben gyenge, szerzői (kevés kivétellel) azon írók közül kerültek ki, akiknek írásait már sem az Auróra, sem a Hébe nem közölte. Ennek ellenére, a Felső-Magyarországi Minerva anyagában a legtöbb mű szépirodalmi jellegű. A prózai műfajok csoportjába tartoznak az útleírások és a levelek is. A tudományok körébe sorolhatók a történeti biográfiák, régiségek bemutatásáról szóló cikkek, levelek. Az értekezések és tudományos cikkek közül kiemelkednek a nyelvészeti- és irodalmi tárgyú munkák. A korabeli aktuális nyelvészeti kérdésekkel, vitákkal sokan foglalkoznak, közülük Kazinczy, Toldy, Beregszászi, Thaisz, Rummy, Magda Pál írásai emelhetők ki.

A folyóiratot sok kritika érte, pesti írók nagy része egyszerűen a feleslegesnek tartotta a lapot, mivel a magyar olvasóközönség „csekély és szegény”. 1828 tavaszán Széchenyi maga is kritikával illeti a folyóiratot, cikkeiben - melyeket a folyóirat széljegyzetelve közölt - egy ellenzéki liberális sajtó modelljét vázolja föl, s praktikus tanácsaiban már megjelennek társadalmi koncepciójának egyes elemei. Dessewffy Józsefet, a lap mecénását mindez nem zavarta, mivel lapját elsősorban a pesti szellemi élet ellenpólusának szánta. Dessewffy irodalmi-kulturális konzervativizmusa nem hozott túl sok sikert, a Felső-Magyarországi Minerva sorsa végérvényesen bebizonyította egy kultúrakoncepció tarthatatlanságát.

A vizsgált időszakban 1814-1832-ig megjelenő folyóiratok közül, jelentőségét tekintve a Tudományos Gyűjtemény emelkedik ki, bár az Erdélyi Múzeum is a maga idejében, főleg az első években (1814-1817-ig) korszakos jelentőségű volt. Az Erdélyi Múzeumban még jól megfért egymással az eredetiség elve a klasszicizmussal, míg ugyanez jóval később Minervában már túlhaladott volt. Az Erdélyi Múzeum volt az első állomása annak a folyamatnak, ami a magyar polgári nyilvánosság kialakulásához vezetett a XIX. század első felében. A Tudományos Gyűjtemény a legjelentősebb a három közül, 1818-tól 1824-ig gyakorlatilag nincs Magyarországon ezen kívül folyóirat, csak itt nyílt lehetőség bármiféle cikk közlésére és mindenki, aki tehette, s a magyar kultúra iránt érdeklődött, ezt a lapot rendelte. A Tudományos Gyűjteményt a dunántúli katolikusok lapjaként tartották számon, míg a korábbi Erdélyi Múzeum ugyanúgy a Kazinczy köréhez tartozó tiszántúli protestánsok lapja volt, mint a Kassán megjelenő Felső-Magyarországi Minerva.

A folyóiratok megrendelőinek társadalmi összetétele

A reformkort megelőző évtizedek olvasóközönségét a korabeli három folyóirat előfizetői listáinak feldolgozásával vizsgáltam, egy külön kutatás²⁸³ keretében. A közönség összetételének vizsgálata során elkülönítettem a rendi szempontok szerinti megoszlást és a foglalkozási struktúra elemzése által nyert társadalmi csoportokat. A korabeli társadalmat vezető rétegek - a politikai elitként is leírható csoportok - alapvetően tradicionális szerveződésűek, míg a középrétegek elemzésénél már látható – az adatbázis adtakeretek között -, hogy a polgári társadalmak bizonyos szerkezeti jellemzői is megjelennek.

Az 1814-es évtől 1832-ig dolgoztam fel a három folyóirat előfizetői jegyzékekeit. Az ismétlődések és átfedések kiszűrése után 3842 előfizetőt azonosítottam, akiknek 93 %-a természetes személy: 3580 fő. A megrendelők fennmaradó része (262) kollektíva, 78 társaság, társulás, 174 pedig szervezet vagy intézmény. A kollektív megrendelők mindig többszörözik az olvasók számát. A személyek esetében is számíthatunk arra, hogy egy-egy előfizető tulajdonképpen 3-5 olvasót jelent, feltételezve, hogy családja felnőtt tagjai is érdeklődést mutatnak a hazai kultúra és tudomány iránt. A kollektív

²⁸³ OTKA kutatás 1991-1995 „Az olvasóközönség társadalmi összetétele a XIX. század eleji Magyarországon”
Témavezető: Gáspár Gabriella dr.

megrendelők esetében az olvasók köre nehezen becsülhető, de sokszorosa a megrendelőknek, hiszen eleve többen rendelik. A kollektív megrendelők száma mindig jó mutatója a lapok iránti érdeklődésnek.

Folyóiratok	Erdélyi Múzeum		Tudományos Gyűjtemény		Felső - Magyarországi Minerva	
Évek	1814-1818		1817-	-1832	1825-	-1832
Megoszlás	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Összes előfizető	595	100	3055	100	581	100
Kollektív megrend.	3	0,5	233	8,0	24	4,0
Személyek / Személyekből	592	99,5	2.812	92,0	557	96,0
Nők	30	5,0	44	1,5	14	2,5
Férfiak	562	95,0	2.768	98,5	543	97,5
Személyekből						
Egyházi Szem.-k	103	17,0	529	18,8	78	14,0
Főnemesség	55	9,7	198	7,0	107	19,2
Nemesek	418	70,6	1.259	44,7	335	60,0

1. táblázat: Az előfizetők megoszlása folyóiratok szerint²⁸⁴

Az Erdélyi Múzeum előfizetői között csupán 3 intézményt találunk, ami a lap előfizetőinek 0,5%-át teszi ki, míg a Tudományos Gyűjtemény esetében ez az arány 8%, a Minervánál pedig mindössze 4,1% (ld. 1. táblázat). Az intézmények szerveződése igazán az 1820-30-as években kezdődik meg, ha pedig az intézményeket szervezetekre és társaságokra osztjuk, akkor a társaságok - civil szerveződések - aránya is a Tudományos Gyűjtemény előfizetői között a legnagyobb. A kollektív megrendelők, intézmények, szervezetek megjelenése az olvasóközönség között az 1810-es évek végére tehető, ami egybeesik a Tudományos Gyűjtemény felfutásával.

A személyek között az Erdélyi Múzeumnál kiemelkedően magas a nők száma. Erdélyben a nők több jogot bírtak, mint Magyarországon,²⁸⁵ ami azt is jelentette, hogy önálló megrendelőként és mecénásként léptek fel, nem ritkán saját leánynevüket használták. A nők helyzete a magyar rendi társadalomban sok tekintetben előnyösebb volt, mint később a korai kapitalizmusban.

A nemesség aránya is az Erdélyi Múzeum előfizetői között a legmagasabb, utána a Minerva következik, s a Tudományos Gyűjtemény az utolsó a sorban. A táblázatból kitűnik, hogy a Minervát támogatta leginkább a főnemesség (közvetett mecenatúra) is, és legkevésbé a Tudományos Gyűjteményt. Mindebből következően a Tudományos Gyűjtemény „polgárosultabb” lapnak tűnik, mint kortársai.

Az egyházhoz tartozó előfizetők száma és aránya is a Tudományos Gyűjteménynél a legmagasabb, ez ellentmondani látszik annak, hogy ez volna a legpolgárosultabb szellemű lap a három közül. Az ellentmondás azonban látszólagos, mivel a papság jelenléte meghatározó volt az oktatásban és a kultúrában egyaránt. A XIX. század első évtizedeiben, közvetlenül a reformkort megelőző időszakban megjelenő magyar nyelvű folyóiratok kulturális missziót is teljesítettek, így az egyházak számára - jóllehet egyházanként más-más hangsúlyokkal - önmagában is fontos volt ezeknek a szerepe. A papság érdeklődése a Tudományos Gyűjtemény iránt inkább kulturális, mint rendies jellegű, műpártolási elemeket alig tartalmaz. Az egyházi előfizetők közül sokan az alsópapsághoz tartoztak,

²⁸⁴ Gáspár Gabriella: *A polgári nyilvánosság kezdetei Magyarországon*, Agroinform kiadó Budapest 2002. 95 p.

²⁸⁵ Gáspár Gabriella: A női jogok a magyar rendi társadalomtól a Horthy-korszak végéig In.: Palasik Mária (Szerk.): *A nő és a politikum. A nők politikai szerepvállalása Magyarországon*. Napvilág kiadó Budapest 2007. 74-76 p.

akiket a XIX. század elején már a honoráciorok közé soroltak, annak ellenére, hogy rendi értelemben az egyházhoz tartoztak.

A hazai kulturális elit területi, rendi és foglalkozási megoszlása

Az összes előfizető személyt együttesen vizsgálva képet kaphatunk a reformkort megelőző időszak hazai közönségének társadalmi differenciálódásáról. A feldolgozott adatsorok információi alapján vizsgálható a területi, rendi és foglalkozási megoszlás. A **területi megoszlásának** vizsgálatára az előfizetők megjelölt lakóhelye, tartózkodási helye, illetve az intézmények, társaságok székhelye alapján került sor az országokénti, és a megyei bontásban.²⁸⁶ Az előfizetők 75,5 %-a lakik Magyarországon, 19,8 %-a Erdélyben, a külföldi előfizetők (4 %) aránya nagyobb, mint horvát-szlavón és a felvidéki megyéké.

A megyei bontás eredményeként a magyarországi megyék közül Pest-Pilis-Solt megye 370 előfizetővel jelentősen kiemelkedik, Erdélyben pedig Kolos megye 129 előfizetővel.²⁸⁷ Az előfizetők megyék szerinti megoszlásából egyértelműen megállapítható a magyar kultúra regionális elterjedtsége. Legkevésbé felvidéki megyék lakói vonódtak be a magyar kulturális életbe, egyedül Kassa képviselteti magát jelentősebb arányban az előfizetők között. Az előfizetők, regionális megoszlás tekintetében, leginkább az ország középső területeinek lakosságából rekrutálódnak valamint a nyugat-dunántúli megyék lakóiból, a legfejlettebb területekről. Az előfizetők javarészt városlakók, az előkelő helyen álló megyékben általában egy-egy nagyobb város adja a közönség zömét. Az előfizetők számának alakulása sokkal kevésbé függ össze a város státusával, vagy népességszámával, mint inkább a kulturális szerepkörével.

Az előfizetők rendi megoszlásának vizsgálata csak a természetes személyek (3580 fő) esetében értelmes. A főnemesség és a felső és alsó papság azonosítása viszonylag egyszerű a nevek mellett feltüntetett világi és egyházi rang, illetve tisztség szerint. A köznemesek besorolásának megállapításához a nevek egyéni azonosítása szükséges a magyar nemes családokat regisztráló kötetekből.²⁸⁸ Az előfizetők azon része, akik nem tartoznak egyetlen azonosítható rendhez sem, értelemszerűen nem nemesek. A „honoráciorok és polgárok” (2. táblázat) kategóriájában rendi értelemben nem lehetséges további különbségeket számszerűsíteni, itt a foglalkozások értelmiségi jellege jelzi a differenciálódás alapját.

Főrendek	432 fő	12%
Ebből: Főpapok	142 fő	4%
Főnemesség	290 fő	8%
Köznemesség	1422 fő	40%
Alsópapság	325 fő	9%
Honoráciorok és polgárok	1401 fő	39%

2. táblázat: Rendi megoszlás²⁸⁹

²⁸⁶ A területi megoszlás elemzése a vizsgált időszakban, csak az 1831-32-es évekre nézve teljes, mivel csupán ekkor közlik a folyóiratok az előfizetőket megyék szerinti bontásban. A korábbi időszakra vonatkozó adatokat is figyelembe vettem, a településeket azonban nem minden esetben sikerült megyék szerint is azonosítani. 1814-1832-ig az előfizetők 83%-áról tudható, hogy milyen országban lakik. Magyarországon 529, Erdélyben pedig 109 előfizető lakó- illetve tartózkodási helye azonosítható megyék szerint. Ahol a megye és a település is tudható, Magyarországon 1096, Erdélyben (és a Partiumban) pedig 355 előfizető. A megyék szerint nem azonosítható településeken lakók száma: Magyarországon 327, Erdélyben (és a Partiumban) pedig 136. Gáspár im. 2002. 97-99 p.

²⁸⁷ Magyarországon a második kategóriába tartoznak azok a megyék, ahol a megrendelők száma 80 körül mozog, ezek a Jász-Kun területek, Baranya és Szathmár megye. A harmadik csoportot azok a vármegyék alkotják, ahol 60 körüli az előfizetők száma, ezek: Heves, Csongrád, Zala és Vas megyék. Az erdélyi megyék közül Kolos megyét követi Alsófehér (99), majd Temes (62) és Arad (43) megye. uott.

²⁸⁸ Vö.: Nagy 1857-1868, Kempelen 1910-1932

²⁸⁹ Gáspár 2002. im. 114 p.

Ha a rendi megoszlást és a foglalkozási struktúrát egymásra vetítjük, kimutathatóvá válnak az érintkezési pontok. A foglalkozások struktúrája a világi szisztéma szerint szerveződik, így az egyházi hierarchiával csak bizonyos pontokon érintkezik. Ezek az érintkezési pontok a következők: a felsőpapság az I. foglalkozási osztályban a főnemességgel, a III. osztályban a nemesekkel és a honoráciorokkal osztoznak az egyházi személyek (3. táblázat). A főnemesi rendet kormányzati szerepe egyértelműen az I. osztályhoz kapcsolja, illetve a II. foglalkozási osztályban elsősorban főispánként vesznek részt. A főnemesség egyértelműen kerüli a IV. és V. foglalkozási osztályokat, valamint még a II. foglalkozási osztályból is azokat a foglalkozásokat, melyek pénzügyi, gazdasági vagy adminisztratív természetűek. Rendies, elkerülő magatartásuk mintegy kijelöli a potenciális polgári foglalkozások körét. A főnemesi rang és címviselés rendi sajátosságok, melyek elsősorban az I. és II. foglalkozási osztályokban jellemzőek. Ezekben a foglalkozási kategóriákban megfigyelhető, hogy a minél magasabb az egyén társadalmi státusa, annál valószínűbb, hogy „halmozza” a tisztségeket, pozíciókat.

Foglalkozási osztályok és csoportok	Személyek száma (fő)				A foglalkozások %-ában	
	Fogl.1	Fogl.2	Fogl.3	Fogl.1-3	Fogl.1	Fogl.1-3
I. Kormányzati hivatalok	96	79	40	215	3,7 %	6,4 %
Ebből: a/	56	30	8			
b/	40	49	32			
II. Vármegyei hivatalok	1571	454	59	2084	61,0%	62,4 %
Ebből: a/	1225	412	50			
b/	346	42	9			
III. Trad. értelmiség	524	55	6	585	20,3 %	17,5%
IV. Modern értelmiség	307	35	17	359	12%	10,7%
Ebből: a/	271	13	2			
b/	36	22	15			
V. Polgári foglalkozások	77	17	2	96	3%	2,8 %
Ebből: a/	42	4	-			
b /	35	13	2			
Összesen	2575	640	124	3339	100 %	100 %

3. táblázat: Az olvasóközönség megoszlása foglalkozási osztályok szerint²⁹⁰

A rendiség jellemzőjeként regisztrálhatjuk a pozíciók és tisztségek halmozását - tekintet nélkül arra, hogy rendi vagy modern társadalomról van-e szó. A pozíciók, tisztségek halmozása szűkebb körben a köznemességre is jellemző. A köznemesség jellegének és szerepének megértésében játszik fontos szerepet a foglalkozási struktúra elemzése. A köznemesség differenciáltságát mutatja, hogy szinte valamennyi foglalkozási osztályban jelen vannak. Legkisebb a részvételük a legfelső kategóriában az országos főméltóságok között és az V. kategóriában a kifejezetten polgári foglalkozási osztályban. A köznemesség köréből valószínűleg a középbirtokos nemesek jelennek meg a magas pozíciókban és a vármegyei vezető tisztségekben, míg az alsóbb megyei foglalkozásokban és a kifejezetten honorácior pályákon inkább a kisbirtokos nemesek.

A nem nemesi származású értelmiség természetesen elsősorban a honorácior pályákon jelenik meg nagyobb arányban, de már az állami és a vármegyei hivatalok középső és alsó posztjain is nagy számban vannak jelen. Ez jól mutatja a nemesi hivatalviselés elvének feloldódását és a szakszerűség

²⁹⁰ Gáspár 2002. im. 134-151 p.[A kategóriák magyarázata: A jegyzékekben egy-egy személy néha több foglalkozást, illetve pozíciót is betöltött, maximum 3 foglalkozást vettem figyelembe. Az I/a : országos főméltóságok, I/b: főispánok és adminisztrátorok II./a: vármegyei hivatalok, II/b: alsó adminisztratív tisztségek, III.: tanárok, hagyományos humán értelmiség IV/a: szegődöttek, és term.tud értelmiség IV/b : modern kulturális értelmiség és művészek, V/a mesterségek V/b.: városi választott polgárok]

előtérbe kerülését. A nemesi és polgári pályákat betöltők keveredése a középosztályosodás felé mutat. A XIX. század eleji olvasóközönség mintájában a középrétegek közé sorolhatjuk a köznemesség mintegy felét, a II. b) csoportba tartozókat, a III. osztályból az alsópapságot, és a világiakat, továbbá a IV. és V. foglalkozási osztályba soroltakat.

A rendi helyzet és a foglalkozások struktúráképző hatásának összevetéséből egyértelműen megállapítható, hogy a legmagasabb pozíciók csak erősítik, de nem határozzák meg az egyén társadalmi státusát, hanem betöltésük eleve ettől függ. A vármegyei hivatalok betöltése már nem függ egyértelműen a rendi helyzettől, főleg az alsóbb pozíciók esetében. A foglalkozások középső és alsó osztályai már kijelölik az egyén társadalmi helyzetét, a rendi helyzettől viszonylag függetlenül, ami egy modernizálódó rendi társadalom szerkezetet mutat.

A vizsgált folyóiratok olvasóközönségének több, mint 60 %-a a vármegyei köznemesség köréből került ki, a tradicionális és modern értelmiség aránya 30%, akik a rendi besorolás szerint részben szintén köznemeseek, vagy honoráciorok. Az 1814-1832-ig terjedő, a reformkort előkészítő időszak közönsége a kor kulturális és politikai elitjének szociológiai módszertani értelemben vett mintájaként is felfogható, ugyanakkor a magyar polgárosodás első szakaszának fontos és összetett társadalmi képződménye, amelyet a modernitás, a nemzeti kultúra és haladás eszméje kapcsol össze.

Összefoglaló

A polgári nyilvánosság kialakulása Európában mindenütt összekapcsolódott az olvasóközönség megjelenésével. A nyilvánosság intézményeinek és közönségének formálódása ugyanazon folyamat keretében zajlott, nyugaton a polgárosulás kísérő jelenségeként, a kelet-közép európai társadalmakban pedig annak előjátéaként. A polgárosodás gazdasági és társadalmi háttere az egyes országok fejlődési ritmusa szerint különbözött, s a polgári értékrend képviselőiben fellépő rétegek összetétele ennek megfelelően alakult. Hazánkban társadalom modernizálásának feladata elsősorban arra a széles és rétegzett köznemességre várt, amely centrális szerepet játszott a közéletben és a kulturális életben egyaránt. A magyar nyelvű irodalomért és tudományért folytatott harc már a XVIII. században megkezdődött, az ehhez kapcsolódó intézmények megjelenése azonban a XIX. század elejéig váratott magára. A század első évtizedeiben meginduló folyóiratok köré szerveződő olvasóközönség összetétele kirajzolja a magyar művelt rendek arculatát. A tanulmányban a reformkort megelőző időszak magyar kulturális elitjének társadalmi összetételét vizsgálom.

Felhasznált irodalom:

- Gáspár Gabriella: Die Stelle der Zeitschrift „Erdélyi Múzeum” (1814-1818) in unserer Wissenschaftsgeschichte, In.: *Specimina Nova, JPTE. Történelem Tanszékének Évkönyve*, Pécs, 1989. 29-46 p.
- Gáspár Gabriella: *A polgári nyilvánosság kezdetei Magyarországon*, Agroiinform kiadó Budapest 2002
- Gáspár Gabriella: A női jogok a magyar rendi társadalomtól a Horthy-korszak végéig, In.: Palasik Mária (Szerk.): *A nő és a politikum. A nők politikai szerepvállalása Magyarországon*. Napvilág kiadó Budapest 2007. 65-79
- Kempelen Béla: *Magyar nemes családok 10 k. + pótk.*, Grill kiadó Budapest 1911-1932.
- Kókay György: *A magyar sajtó története I—III. k.* Akadémiai kiadó Budapest 1974.
- Kovács Máté (szerk.): *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében I-II kötet*. Gondolat kiadó, Budapest 1963
- Nagy Iván: *Magyarország Családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal 1-12 k. + pótkötet*, Freibeisz István és Ráth Mór kiadó Pest, 1857-1868
- Szauder József(szerk.): *A magyar irodalom története 1849-ig*, Gondolat k. Budapest 1968.
- Trócsányi Zoltán: A XVIII. század magyar könyveinek olvasó közönsége és példányszáma = *Magyar Könyvszemle* 1941. 23-37 p.

Előzmények

Az 1989-es rendszerváltás utáni időszakban a magyar közoktatás teljes vertikuma gyökeres változáson ment át.

A rendszerváltozást követő kétpólusú (központi és helyi) tartalmi szabályozás új helyzetet teremtett a testnevelés és sport műveltségi területén is²⁹².

- megváltozott az évtizedeken keresztül megszokott nyolc osztályos általános iskola;
- a rá épülő középfokú oktatás négy osztályos modellje;
- megmaradt a nyolc osztályos általános iskola, a tradicionális négyosztályos iskola;
- a szakközépiskolák, szakiskolák, valamint a vegyes típusú középfokú oktatási intézmények jelenléte megváltoztatta az iskolai oktatás megszokott, egymásra épülő és átjárható rendjét;
- az új *hat osztályos gimnázium*, a *nyolc osztályos gimnázium*, a másodvirágzását élő tizenkét évfolyamos iskola /6+6/.

A magyar közoktatás új típusú tantervi és tartalmi szabályozása következtében 1995-ben megjelent a Nemzeti alaptanterv (NAT) első változata.

Az 1995-ben kiadott Nemzeti alaptanterv műveltségi területei, részterületei a gyakorlatban, a helyi tantervekben, közelebbről azok tantárgyi rendszerében realizálódtak. A NAT műveltségi területek arányait a testnevelés esetében a 6-14 %-os arányok heti testnevelési óraszámra lefordítva az 1–6. osztályban heti 2-3 testnevelési órát, míg a 7–10. osztályban heti 1,5 - 2,5 tanórát jelentettek. A NAT testnevelés és sport műveltségi területe százalékos arányainak ajánlásait az 1. táblázat részletesen bemutatja.

A tanterv megnevezése	Az időkeret aránya az össz- órakerethez viszonyítva
1995 - NAT (műveltségi terület)	
1-4. évfolyam	10-14%
5-6. évfolyam	9-13%
7-10. évfolyam	6-10%

1. táblázat. Az 1995-ben bevezetésre kerülő NAT testnevelés műveltségi terület
%-os arányainak megoszlása

A kerettantervi rendelet a testnevelés és sport heti óraszámait az általános iskola 1–6. osztályában 2,5 tanórán, a 7–8. osztályban és a középiskolákban heti 2 tanórán határozta meg. A heti kötött össz-óraszámot figyelembe véve ez az alsóbb osztályokban 11-13%-i, a felsőbb évfolyamokon pedig mindössze 7-7,5%-i minimális testnevelésórát jelent. A szomorú összképen még az sem változtatott, hogy a rendelet nem zárja ki a plusz testnevelés- és sportórák beállítását (2. táblázat).

²⁹¹ A Szerző a Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Karának, a Sporttudományi és Testnevelési Intézetének adjunktusa

²⁹² Hamar Pál: *Az iskolai testnevelés magyarországi helyzete és európai távlatai*. Magiszter (Romániai Magyar Pedagógusok Szövetségének szakmai-módszertani folyóirata), 2007/3-4. 65-72.

A tanterv megnevezése	Az időkeret aránya az össz-órakerethez viszonyítva
2001 - Kerettantervek	
1-6. évfolyam	heti 2-2,5 tanóra
7-12. évfolyam	heti 2 tanóra

2. táblázat. A kerettanterv testnevelés óraszámainak heti megoszlása

Az ezredfordulót követően 2003-ban kiadott NAT²⁹³ felülvizsgálta az eddigieket, ismételt változtatásokat hozott.

- összhangban kellett lenniük a NAT-ban meghatározott általános célokkal és követelményekkel;
- az egyes életkori szakaszokra értelmezhet minimumteljesítményekkel.

A tantárgyi kerettantervek tartalmilag csak a minimálisan kötelező időkeret 80%-át fedték le.

A helyitanterv-készítés során a további 20% sorsáról az iskola szabadon dönthet(ett) aszerint, hogy ezt az órakeretet új tananyag feldolgozására, az ismeretek elmélyítésére, netán gyakorlásra kívánja felhasználni (3. táblázat).

A tanterv megnevezése	Az időkeret aránya az össz-órakerethez viszonyítva
2003 - NAT (műveltségi terület)	
1-4. évfolyam	15-20%
5-6. évfolyam	11-15%
7-8. évfolyam	10-15%
9-10. évfolyam	9-15%
11-12. évfolyam	8%

3. táblázat. A 2003-as NAT testnevelés óraszámainak évfolyamonkénti %-os megoszlása

Az iskolai testnevelés

Tartalom – osztályozás – tanóraszám

A tartalmi változások nem egyenlő mértékben érintik az egyes műveltségi területeket. Más jelentenek a természettudományi (testnevelés), és megint más a társadalomtudományi (történelem) területen. A változások, változtatások a szomatikus nevelést, ezen belül az iskolai testnevelést sem kerülték el.

A testnevelés *tartalmi* kiszélesedés már nem a tornaterem négy fala közé zárt, hanem egy tantárgy keretei közé szorítható feladatot, amely sokrétű, komplex tevékenység, és csak egyik oldalát adhatja az iskola, az iskolai közeg.

Az iskolai testnevelés – osztályozás

„NINCS ÜGYETLEN CSAK KÜLÖNBÖZŐ KÉPESSÉGŰ GYEREK”

- A testnevelés osztályzatdevalvációja indoka, hogy nagyon eltérőek a tanulók motoros adottságai, ezért az osztályzatokkal nem lehetséges az objektív minősítés. A testnevelésben *az osztályozás* mellett bizonyos esetekben szükség lehet *a szöveges értékelésre*.

²⁹³243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról, 2. §.

- A különböző pedagógiai, ill. egészségügyi problémák miatt egyes tanulók komplexebb értékelése válik szükségessé. Ilyenkor, a szöveges értékelés átfogó képet adhat a pedagógiai folyamat minden résztvevőjének (tanárnak, diáknak, szülőnek) a tanuló motoros teljesítményeiről, mentálhigiénés szokásairól, az egészségi állapotáról.
- A testnevelés osztályozás évfolyam szűkítésével, a *szöveges értékelés* bevezetésével szembeni idegenkedés oka elsősorban az a félelem, hogy ezáltal elértéktelenedik a tantárgy: arra a tantárgyra, amelyből már osztályzat sincs, egy idő után nem lesz szükség.

Az iskolai testnevelés – a tantervi idő

A testneveléssel foglalkozó szakemberek körében állandóan napirenden lévő kérdés a közoktatás testnevelési óraszámainak problematikája.

- A számos tantervméleti és gyakorlati változtatás egyike sem váltott ki akkora vitát, mint a tanítási idő felosztása. A tartalmi szabályozás egyik döntő kérdésével állunk tehát szemben, de korántsem a mindenekfölött állóval. Ezt erősíti meg²⁹⁴ is, amikor kijelenti: „...*az egyes tantárgyak tanítására rendelt idő mértéke nem vagy csak nagyon csekély mértékben függ össze az adott területen elért tanulói teljesítménnyel*”.
- A testnevelés és sport az a műveltségi terület, ahol edzéselméleti tényekre alapozva kijelenthetjük, hogy a teljesítmény és a tantervi idő pozitív összefüggése direkter, mint a többi tantárgynál. A napi rendszerességgel megtartott testnevelési órák adta élettani és emocionális „többlet” pozitívan hathat a többi tantárgy tanítására, tanulására is.²⁹⁵

A Nemzeti köznevelésről szóló törvény és végrehajtási rendelet a mindennapos testnevelésről napjainkban

Köznevelési törvény 97. § (6) A 27. § (11) bekezdés szerinti mindennapos testnevelést az iskolai nevelés-oktatás első, ötödik, kilencedik évfolyamán 2012. szeptember 1-jétől kezdődően felmenő rendszerben kellett megszervezni.

A törvény a mindennapos testedzés ügyét nemcsak tanórai, hanem tanórán kívüli foglalkozásokkal, úgynevezett „játékos, egészségfejlesztő testmozgásokkal” igyekszik felvállalni.

Problémakatalógus

- a délelőtti tanórák közé építsék be az öt testnevelési órát. Ha erre nincs lehetőség a délutáni foglalkozások keretében tartják meg a „maradék” 1, vagy 2 órát. Kérdés, hogy ekkor is az órarendben vannak-e elhelyezve ezek a testnevelési órák, vagy valamilyen sportköri foglalkozást gazdagítanak. A törvény öt testnevelési órát ír elő!
- összevont testnevelési órákat alkalmaznak az iskolákban, elsősorban az úszásoktatás keretében, és az atlétikai jellegű foglalkozások sportpályán történő megtartása előnyös a „dupla” összevont tanórák keretében. Az időkeret az óraszám, az óraütközések és a hiányos létesítmény feltételek esetenként kényszerű osztályösszevonásokat is igényelnek.

Javaslatok, ajánlások

A köznevelési törvénybe foglalt *mindennapos testnevelés* céljainak megvalósulását csak a testnevelés oktatási rendszer elemeinek központi és szakszerű koordinálása eredményezheti.

Javaslat, hogy a Bizottság kezdeményezze az Oktatási államtitkárság keretében egy 2-3 fős testnevelési és diáksport szakcsoport létrehozását, amely az iskolai testnevelés és diáksport rendszerének elemeit országos szinten koordinálja.

A rendszer elemei:

- Az időkeret (óraszám, tanórán kívüli sport)
- Az oktatás tartalma, módszerei (NAT, helyi tantervek)

²⁹⁴ ⁷Báthory Zoltán: A tantervi idő. Új Pedagógiai Szemle, 2003/7–8. sz. 46-53

²⁹⁵ ⁸Hamar Pál – Soós István: A magyar közoktatás testnevelési óraszámai történeti és európai nézőpontból. Új Pedagógiai Szemle. 2004/11

- Az oktatók felkészültsége (tanár, szaktanító, tanító)
- Az ellenőrzés jellege, a szakfelügyelet gyakorisága
- Az oktatás hatás felmérésének módszerei, gyakorisága
- Az infrastrukturális feltételek színvonala, állapota
- Pénzügyi központi és helyi költségvetési háttér
- A támogató szakmai társadalmi szervezetek szerepe (MDSZ, MTTOE, MOSZE).
- *a testnevelést oktató szakképzett pedagógusok aránya* a felső tagozatban közel 100%-os, az alsó tagozatban, a szükségstől függően néhány százalékban „betanítanak” diplomás testnevelők, a többséget azonban a műveltségterületre képzett szaktanítók képzik, míg a testnevelést a szakmai képzettség nélkül oktató tanítók aránya kb. 2-4%-os.

Javaslat: a testnevelés műveltségterületre képzett tanítók számának növelése.

- közismert, hogy *a közoktatásban 350-400 iskolai tornaterem hiányzik*, a meglévők többségének az állaga pedig felújítást igényel.

A mindennapos tanórai testnevelés bevezetését ellenzőknek, kételkedőknek ez a legfontosabb ellenérve.

Az infrastrukturális feltételek iskolánként változóak, és a testnevelési órák számának az évről-évre történő növekedésével a hiányuk a szakmai munka rovására mehet.

Javaslat: hiányfelmérés és az országos teremépítési szakmai programbizottság azonnali létrehozása szükséges. Ez kormányhatározatot és a költségvetési pénzügyi források bővítését igényli.

Összefoglaló: *Az iskolai testnevelés hazai útjának meghatározása, kijelölése hálás, de nem könnyű feladat. Az iskolai testnevelés kitűzött céljának, feladatának végrehajtását számos nehézség hátráltatja, amely helyi szinten egyaránt jelentkezik. Jelenleg hazai viszonylatban nagy problémát okoz a közoktatás alulfinanszírozott intézményi háttere, a hiányos infrastrukturális helyzet, valamint a megélhetési gondokkal küzdő tanárok problémája.*

Véleményem szerint az egységes szemléletű iskolai testnevelés alapja: a korszerű oktatási és nevelési ismereteket hitelesen és szakmailag megalapozottan közvetítő testnevelő tanárképzés lehet. A testnevelő tanárképzés közös alapokra történő helyezése azért sem könnyű feladat, mert a felsőoktatás szerkezeti egysége nagyon sokszínű. A tanárképzés szervezeti és szerkezeti felépítésére gondolva nehezebben egységesíthető.

A képzési célok megvalósítása, a feladatok végrehajtása valamint a követelmények teljesítése, a tanárképzést átszövő eszmerendszerének differenciálása következtében nagy kihívást jelent mindenki számára.

Irodalomjegyzék:

Báthory Zoltán: *A tantervi idő.* Új Pedagógiai Szemle, 2003/7–8. sz. 46-53.

Hamar Pál: *Az iskolai testnevelés magyarországi helyzete és európai távlatai.* Magiszter (Romániai Magyar Pedagógusok Szövetségének szakmai-módszertani folyóirata), 2007/3-4. 65-72.

Hamar Pál – Soós István: *A magyar közoktatás testnevelési óraszámai történeti és európai nézőpontból.* Új Pedagógiai Szemle. 2004/11.

243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról, 2. §.

Kutatásunkban az anyanyelvi készségek és képességek két alapvető területét - a szövegértést és a szövegalkotást - vizsgáljuk, megbecsülve annak a tanuló rétegnek a nagyságát, amely nem rendelkezik azokkal a képességekkel, amelyek birtokában eredményesen folytathatná tanulmányait. Az adatok két empirikus felmérés eredményeire alapoznak: az egyik a 2005-2006-os tanévben lebonyolított mérés, amely az írásbeli kifejezőképességre, illetve annak részterületeire (helyesírás, nyelvtani ismeretek funkcionális használata) irányult (Pletl, 2008, 2010, 2011); a másik a 2009-2010-ben lebonyolított eredménymérés, amelynek tárgyát az olvasási és szövegértési képesség színvonalának vizsgálata képezte (Pletl, 2012a, 2012b). Mindkettő országos hatókörű eredménymérés volt a romániai magyar iskolahálózatban tanuló diákok körében. Mindkét felmérés eredményei azt mutatják, hogy a tanulók egy része olyan mértékű lemaradással küzd, amely gátolja az önálló információszerzésben és tanulásban, vagyis amely lemorzsolódáshoz vezet.

Kit tekintünk lemorzsolódottnak?

Az iskolai élet hétköznapijaiban a lemorzsolódás szót nem használjuk, helyette inkább a olyan kifejezésekkel fogalmazunk: (mint) bukott, évismétlő, nem ment át a vizsgán, otthagya az iskolát stb. A lemorzsolódás szakirodalmi említései közül a leggyakoribb értelmezések a következők: (a) az egyes programokból való kimaradás (b) az egyes programtípusokból való kimaradás (c) a nappali iskolarendszerből való kimaradás és (d) az oktatási rendszer egészéből való kimaradás.

A Pedagógiai lexikon az iskolai lemorzsolódást úgy definiálja, hogy „fokozatos kimaradás valamely iskolarendszerű képzésből”. Ez a meghatározás nem tekinti lemorzsolódásnak az évismétlésre való bukást, ha utána ugyanazon programban folytatja valaki tanulmányait, de egy szakmaváltást vagy programváltást már igen.

Az Európai Unió statisztikai hivatala, az EUROSTAT korai iskolaelhagyóknak azokat tekinti, akik 22 éves korig nem szereznek ISCED 3 szintű, azaz középfokú végzettséget. Ez a definíció csak a végzettségre fókuszál.

Az OECD²⁹⁶ éves kiadványában (Education at a Glance), a lemorzsolódási arányt a következőképpen fogalmazza meg: „azon tanulók aránya, akik az oktatási rendszer egy adott szintjét iskolai végzettség nélkül hagyják el”²⁹⁷. A meghatározás alapján azt tekinti lemorzsolódónak, aki beiratkozik valamilyen képzésre, de az adott képzési szinten nem szerez végzettséget. Ennek értelmében a programváltás nem tekinthető lemorzsolódásnak (Mártonfi, 2008).

A romániai Köznevelési Intézmények Szervezését és Működését Szabályozó Rendelet szerint lemorzsolódottnak tekinthetők „azon tanulók, akik az általános oktatás nappali tagozatát nem látogatják, és/vagy két évvel idősebbek az illető osztály tanulóinál.”²⁹⁸ Tehát a rendelet alapján, azok a tanulók, akik a saját korosztályuknak megfelelő iskolai képzésből kimaradtak, még két évig nem tekinthetők lemorzsolódottaknak. Ezen időszak alatt sem az oktatási rendszerben nem szerepelnek, sem mint az iskolát elhagyók nincsenek nyilvántartva.

Az Oktatási, Kutatási és Fejlesztési Minisztérium az oktatás helyzetére vonatkozó hivatalos jelentéseiben a következő indikátort használja: „a tanév elején beiratkozott és ugyanezen tanév

²⁹⁶ Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet

²⁹⁷ www.oecd.org/dataoecd/10/7/41274044.pdf. “Dropout rate is defined as the proportion of students who leave the specified level in the educational system without obtaining a first qualification.”

²⁹⁸ Ministerul Educației și Cercetării, Direcția Generală Învățământ Preuniversitar, *Regulamentul de Organizare și Funcționare a Unităților de Învățământ Preuniversitar*, articolul 68, alineatul (5), p. 18. “... nu frecventează cursurile de zi ale unei clase din învățământul obligatoriu, depășind cu mai mult de doi ani vârsta clasei respective.”

végén nyilvántartásban lévő tanulók száma közötti különbség százalékban kifejezett aránya.”²⁹⁹ A definíció alapján tanévenként hasonlítja össze a kezdő és a záró létszámot. Annak ellenére, hogy egy pontosabb módszert alkalmaz a lemorzsolódás azonosítására, nem tökéletes megoldás, mivel nem veszi figyelembe az évközi „nem lemorzsolódásokat”, mint a külföldre távozást, az iskolák közötti mozgásokat, évismétlést, egyebek.

Az Országos Statisztikai Hivatal honlapján fellelhető adatokat tekintve (1. táblázat), a lemorzsolódási arány 2005-2007 közötti időszakban enyhe növekedést mutat, mind a kötelező oktatás egészén, mind az egyes iskolai szinteken. Míg a 2007-2008-as tanévtől kezdődően ez az arány csökkenő tendenciát mutat, addig a 2010-2011-es tanévben jelentős mértékben nő a lemorzsolódó tanulók aránya mindhárom oktatási szinten.

Oktatási forma	2005- 2006	2006- 2007	2007- 2008	2008- 2009	2009- 2010	2010- 2011
Elemi	1,5	1,7	1,8	1,4	1,4	1,6
Általános iskolai	2,1	2,3	2,2	1,9	1,7	2
Középiskola	2,7	3,3	2,9	2,4	2,2	3,2

1. táblázat. Lemorzsolódási arány a közoktatási intézményekben (%).

A képzési szinteket tekintve megfigyelhető, hogy az elemi iskolások körében a legkisebb és a középiskolai tanulók esetében a legnagyobb a lemorzsolódási arány.

A 2010/2011-es tanévtől kezdődően nincs hivatalos adatunk a lemorzsolódási arányról, de ismertek az érettségi vizsgák eredményei. 2011-ben a sikeresen érettségizők aránya 43,86% volt, 2012-ben 41,485%-uk és 2013-ban 52,45%-uk érte el a sikeres nyári érettségéhez szükséges 6-os átlagot.³⁰⁰ Az érettségi vizsgák eredményei arról tanúskodnak, hogy az adott területen mért átlagos tudásszintet a tanulók jelentős hányada nem éri.

Ebben a tanulmányban, a lemorzsolódó tanulók számát matematikai modellalkotással határozzuk meg. A felállított modellünk alapján azoknak a tanulóknak a számát tudjuk előrevetíteni, akiknek a képességvizsgálatok tesztjeiben nyújtott gyenge teljesítménye valószínűsíti, hogy egy következő oktatási szinten nem tudnak megfelelni az iskola elvárásainak. Vagyis az elemi iskolások valószínűleg nem tudnak az általános iskolai szint elvárásainak megfelelni, az általános iskolások valószínűleg nem tudnak érettségit adó középiskolai képzésben továbbtanulni, és a középiskolások nem tudnak az érettségi követelményeinek eleget tenni, mivel nem rendelkeznek azokkal az anyanyelvi készségekkel és képességekkel, amelyek szükségesek az egyes műveltségterületek elsajátításához.

A matematikai modellt leíró egyenlet

A feldolgozás eredményeként kapott adatok alapján egy olyan matematikai modellt állítottunk fel, amelynek segítségével előrevetíthetjük a fogalmazási, illetve az olvasási és szövegértési képességek színvonalának alakulását különböző oktatási szinteken: elemi, általános és középiskolai szinten.

A modell egyenletét a következő módon határoztuk meg:

$$A(q^{-1}) \cdot y(k) = B(q^{-1}) \cdot q^{-nk} \cdot u(k) + e(k),$$

ahol $y(k)$ – paraméterek bemenete,

$u(k)$ – paraméterek kimenete,

$e(k)$ – a kimeneten feltételezett „zaj”, amely a modellhibák nagy részét okozza.

A modell kidolgozásánál arra törekedtünk, hogy kapcsolatot teremtsünk a vizsgált rendszer ki- és bemenő paraméterei között. Ennek megfelelően a modellt az A és B polinomokkal jellemeztük,

²⁹⁹ Institutul Național de Statistică, *Metodologia cercetărilor statistice din domeniul educației*. București, 2009.

„... diferența între numărul elevilor înscriși la începutul anului școlar și cel aflat în evidență la sfârșitul aceluiași an școlar, exprimată ca raport procentual față de numărul elevilor înscriși la începutul anului școlar.”

³⁰⁰ Az arányok nem tartalmazzák a póterettség eredményeit, amelyek a következőképpen alakultak: 2011-ben 1,68%-os, 2012-ben 21,82%-os, 2013-ban 17,70%-os volt az átmenési arány. Az arányok a www.edu.ro honlapon fellelhető eredmények alapján voltak kiszámolva (utolsó megtekintés: 2014.06.30.).

$$A(q^{-1}) = 1 + a_1 q^{-1} + \dots + a_{na} q^{-na},$$

$$B(q^{-1}) = b_0 + b_1 q^{-1} + \dots + b_{nb} q^{-nb},$$

amelyekben a paraméterek meghatározását a legkisebb négyzetes módszerre alapoztuk, vagyis egy négyzetes eltérésnek kerestük a minimum értékét.

Előrejelzésünk célja az volt, hogy a rendszert jellemző tulajdonságok jövőbeli értékeit oly módon adjuk meg, hogy a tényleges és a becsült értékek közötti eltérés, vagyis a hiba értéke minimális legyen. Tökéletes becslés esetén ez az érték nulla lenne, ellenben a valóságban ilyen nincs, hiszen mindig létezik egy olyan tényező, melynek hatását nem vettük figyelembe. Így azt feltételeztük, hogy az előrejelzésünk annál jobb, minél kisebb a hiba értéke.

A modell becslése során a mért $u(t)$ bemenet és a zajos $y(t)$ kimenet értékeit összegyűjtjük az u és y oszlopvektorokban, felépítjük a megfigyelésekből álló és két oszloppal jelentkező $z = \begin{bmatrix} y & u \end{bmatrix}$ mátrixot, megválasztjuk a rendszermodellt és az abban szereplő polinomok fokszámait, meghatározzuk a holtidő értékét (nk) és elvégezzük az identifikációt. Az identifikációs módszer feladata, hogy meghatározza a legkisebb négyzetek módszerét alkalmazva a polinomok optimális paramétereit, miközben az $e(t)$ zaj értékei ismeretlenek. Mint paraméterbecslési módszert, a mintából származó eredményadatokra az ARX modell diszkrét idejű identifikációs modell-becslését alkalmazzuk. A MATLAB programcsomag segítségével különböző modellosztályokat illesztünk a mért adatokra.

A becslést régiók (szórvány, átmeneti régió, tömb) szerint végeztük (Pletl, 1997), ezen belül összegeztük képzési szakaszok szerint a tanulónak a különböző típusú (szövegalkotási/szövegértési) feladatokra kapott eredményeit.

Modellbecsléssel előrevetített lemorzsolódási arányok

A fogalmazási képesség felmérésénél az iskolai képzés egyes szakaszainak záró évfolyamait választottuk ki: az elemi iskola negyedik osztályát, az általános iskola nyolcadik osztályát, valamint a középiskola végzőseit³⁰¹ (Pletl, 2008, 14.). Az adatbázis a 2005-2006-os tanévben, különböző iskolatípusokban lebonyolított fogalmazási képesség színvonalának felméréséből származó eredményeket tartalmazza. Az elemistáknak a mese műfajában kellett hosszabb terjedelmű szöveget alkotniuk. A nyolcadikosok négy műfajban (élménybeszámoló, levél, személyleírás, tanács), a tizenkettedikesek három műfajban (esszé, tudósítás, tanács) írtak fogalmazást.

A szövegalkotás értékelésénél az átlagos teljesítményeket a vizsgált változókra kapott pontszámok összegéből számoltuk ki úgy, hogy a feladat megoldására kapható maximális pontszámhoz viszonyítottuk a megvalósított pontszámot. Ennek megfelelően a teljesítmények eloszlását egy tízes skálán vizsgáltuk, amelyen az egyes értéktartományokat összevontuk és a tanulókat teljesítményük alapján öt csoportra osztottuk: elégtelen, gyenge, közepes, jó, jeles (2. táblázat).

Régiók	IV. osztály	VIII. osztály	XII. osztály
Szórvány			
Elégtelen	8,60%	10,87%	17,45%
Gyenge	36,56%	40,22%	42,95%
Közepes	23,66%	26,09%	19,46%
Jó	16,13%	17,39%	15,44%
Jeles	15,05%	5,43%	4,70%
Átmeneti			
Elégtelen	7,88%	15,66%	4,92%
Gyenge	35,15%	41,64%	29,51%

³⁰¹ Az általános iskolai szinten az ötödik osztályosok körében is felmértük a fogalmazási képesség színvonalát, azonban ennek eredményeit a tanulmányban nem használjuk fel, mivel a becslési modellnél csak az egyes iskolai képzések záró évfolyamait választottuk ki.

Közepes	23,03%	21,00%	27,32%
Jó	22,42%	11,03%	24,04%
Jeles	11,52%	10,68%	14,21%
Tömb			
Elégtelen	8,42%	17,68%	3,68%
Gyenge	37,73%	32,60%	24,23%
Közepes	19,05%	22,38%	27,91%
Jó	15,38%	18,78%	30,98%
Jeles	19,41%	8,56%	13,19%

2. táblázat. A tanulók eloszlási mutatói évfolyamok és régiók szerinti bontásban.

A táblázat eloszlási adatai azt tükrözik, hogy nincs jelentős eltérés a régiók között. A tanulók nagy része az elégtelen és gyenge kategóriában helyezkedik el. A közepes kategóriába a tanulók 20-30%-a sorolható, míg a jó - jeles intervallumban csak a tanulók negyede található.

Az olvasás és szövegértési képesség felmérése az elemi harmadikos, az általános iskola hetedikes és a középiskola tizenegyedikes tanulói körében történt (Pletl, 2012b, 20.). Az adatbázist a 2009-2010-es tanév második felében lebonyolított olvasás- és szövegértési képesség felmérésének adatai alkotják. Minden évfolyamon a diákok két olvasási tesztet (egy dokumentum és egy narratív jellegű szöveggel) oldottak meg.

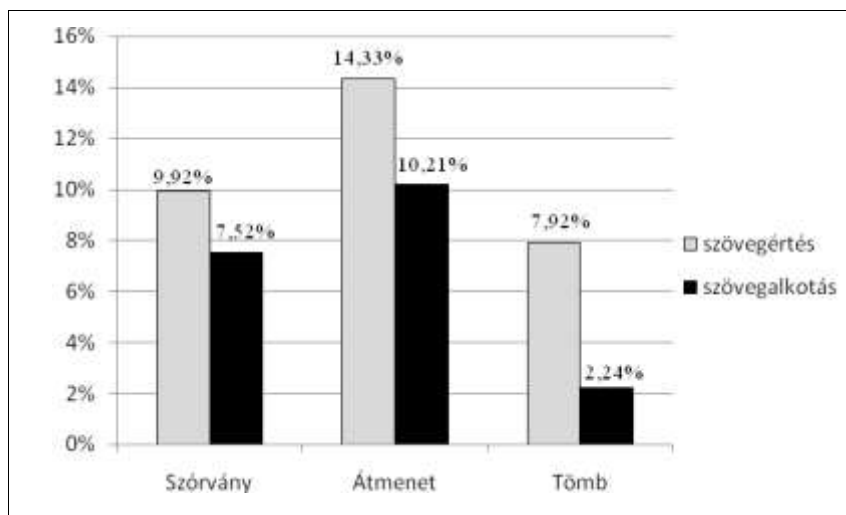
Az olvasás és szövegértés értékelésénél mindkét teszt esetében az elérhető maximális pontszám 100 pont volt. A tanuló által megvalósított pontszám egyenlő volt a teszteken elért eredmények összegével, amelyet a feladatok megoldására kapható maximális pontszámok összegének 100%-hoz viszonyítottunk. Ennek megfelelően a teljesítmények eloszlását egy százas skálán vizsgáltuk (3. táblázat).

Régiók	III. osztály	VII. osztály	XI. osztály
Szörvány	43,5	39,4	37,3
Átmeneti	43,6	38,5	44,7
Tömb	51,6	44,0	35,7

3. táblázat. Átlagok évfolyamok és régiók szerinti eloszlásban.

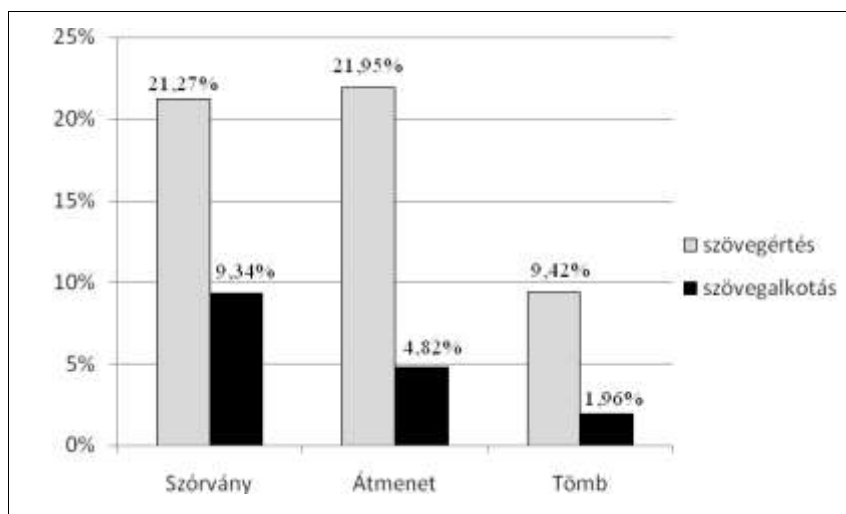
A táblázat adatait vizsgálva látható, hogy az átlagok mindhárom iskolai szinten és mindhárom régióban alacsonyak. A tömb elemi iskoláját kivéve nem érik el az ötven pontot, ami az elérhető pontszám felét jelenti.

A szövegértés és a szövegalkotás közötti lemorzsolódási különbségeket a 1. és a 2. grafikonok tükrözik. A modell bemenő paramétereit – tekintettel az egymásra épülő képzési szakaszok sorrendjére (elemi, általános iskola, középiskola) – mindig egy alacsonyabb, kimenő paramétereit pedig egy magasabb szintű iskolai szakasz képezi. Abból a feltételezésből indultunk ki, hogy a különböző iskolatípusokban az egyes évfolyamokon mért/elért eredmények mindig egy alacsonyabb oktatási szakaszon megszerzett ismeretekre épülnek, illetve mindig egy alacsonyabb szintű iskolai képzés alakítja ki azokat a készségeket, amelyek elengedhetetlenek egy következő iskolai képzéshez. Ennek megfelelően, első szinten a modell bemenő adatait az elemi osztályok, a kimenő adatokat az általános osztályok, míg a második szinten a bemenő adatokat az általános osztályok, a kimenő adatokat középiskolai osztályok eredményei képezik (Harangus, 2012).

1. grafikon. Lemorzsolódó tanulók összehasonlítása első szinten.

A kapott lemorzsolódási arányokat összehasonlítva megállapítható, hogy mindhárom régióban az anyanyelvi teljesítmény a szövegértés területén kisebb, és a szövegalkotás területén nagyobb. Első szinten, mikor a becslést az elemi és általános iskolások adatai alapján végezzük, megfigyelhető, hogy mind a szövegértés, mind a szövegalkotás terén a legmagasabb lemorzsolódási arány az átmeneti régióban mutatkozik. Ehhez viszonyítva a szórványban 30%-al kevesebb a lemorzsolódó tanulók száma mindkét területen. A lemorzsolódás a tömbben a legkisebb, ahol a szövegértésnél 30%-al kevesebb, a szövegalkotásnál pedig 70%-al kevesebb, mint az átmeneti régióban.

2. grafikon. Lemorzsolódó tanulók összehasonlítása második szinten.

Második szinten, ahol az általános iskolások várható eredményeit vetítjük előre az általános és középiskolások mért eredményei alapján, a szövegértés területén itt is az átmeneti régióban a legmagasabb a lemorzsolódási arány. Ezt követi a szórvány, ahol a lemorzsolódó diákok aránya elhanyagolhatóan kevesebb, mint az átmeneti régióban. A szövegalkotás területén ez az arány felcserélődik, legnagyobb a szórványban, majd ennek a felére csökken az átmeneti régióban. A tömbben lényegesen legkevesebb a lemorzsolódó tanulók száma: a szövegértés esetében csupán fele az átmenethez és a szórványhoz képest, a szövegalkotás esetében pedig szintén felére csökken az átmenethez képest.

Következtetések

A felállított matematikai modell alapján megállapítható az anyanyelvi készségek és képességek színvonalának várható alakulása, ugyanakkor a modell lehetővé teszi a jelenlegi és az elkövetkező mérésekből származó adatok összehasonlítását is.

A modellnek két alapvető szerepe van az oktatás területén, az egyik a helyzetfeltáró (diagnosztizáló), a másik az előrejelző (prognosztizáló) funkció.

Helyzetfeltáró szerepének köszönhetően információt nyújt arról, hogy a tanulók milyen tudásszinttel kezdik az iskolai képzés adott szakaszát, hogy megfelelnek-e az elvárásoknak, következésképpen jelzésértékkel bír pedagógusnak, tanulónak egyaránt. Előrejelző funkciója alapul szolgál az anyanyelvi készségek és képességek alakulási tendenciájának vizsgálatára. Ezen jellegéből adódóan olyan korrekciós programok bevezetésében és kidolgozásában játszhat javaslattevői szerepet, amelyek segítséget nyújtanak a tanulási folyamat megtervezésében.

Irodalomjegyzék

- Barabási Albert-László: *Behálózva. A hálózatok új tudománya*. Magyar Könyvklub, Budapest, 2003.
- Harangus Katalin: Az erdélyi magyar diákok anyanyelvi tudásszintjének alakulását becslő modell. 3. Báthory – Brassai Nemzetközi Tudományos Konferencia, Budapest, 2012. 25-36.
- Mártonfi György: A lemorzsolódás problémája a magyar szakképzésben és a szakképzés-politikában. In: *Szakképzés és lemorzsolódás*. Szerkesztette Fehérvári Anikó. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2008. 134-164.
- Pletl Rita: *Erdélyi helyzetkép az iskolai helyesírásról*. Infopress Rt, Székelyudvarhely, 1997.
- Pletl Rita: Az írásbeli kifejezőképesség alakulása a romániai magyar iskolahálózatban. In: *Az anyanyelvoktatás metamorfózisa*. Szerkesztette Pletl Rita. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2008. 1-61.
- Pletl Rita: Az anyanyelvoktatás mozaikjai. In: *A fogalmazási képesség színvonalának elemzése a szövegalkotás műveleti aspektusából*. Szerkesztette Pletl Rita. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2010. 13-74.
- Pletl Rita: *Az iskolai írásos közléskultúra erdélyi helyzetképe*. Ábel Kiadó, Kolozsvár, 2011.
- Pletl Rita: *Helyzetjelentés az erdélyi magyar diákok olvasási és szövegértési képességének színvonaláról*. Ábel Kiadó, Kolozsvár, 2012a.
- Pletl Rita: Az olvasási és szövegértési képesség színvonalának alakulása az elemi-től az érettségig. In: *Anyanyelvoktatás – nyelvi horizontok*. Szerkesztette Pletl Rita. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2012b. 1-76.

A Kárpát-medence olyan kincset őriz - és ezzel lehetőségek sokaságát is-, amit még csak nagyon kevesek ismernek.

A Csörsz-árok földrajzi elhelyezkedése

A Csörsz-árok egy sánc-árok rendszer minden bizonnyal a Kárpát-medence legnagyobb építménye. Építői hatalmas munkát végeztek, mintegy 15 millió köbméter földet mozgattak meg, jelentősége túlmutat a mai ismertségén és elfogadottságán. A Dunakanyarból indul, végigfut az Észak-Alföldön, majd Délre fordul, Debrecen után kilép a mai országhatáron és Nagyvárad, Arad, Temesvár, Versec érintésével az Al-Dunáig ér. Helyenként párhuzamos szakaszokból áll. Dunakeszitől Kisköréig Kisárok vagy Csörsz-árok, Csánytól Oslárig Csörsz árka, a Tiszántúlon Ördög árok, Temesvár környékén pedig Római sánc néven emlegetik. A teljes árokrendszer hossza 1260 km, mai szélessége 4 – 10 m között változik, mélysége 1,5-3 m a jelenlegi szinttől mérve. A megmaradt sáncok kb. 2 méter magasságúak. (6.)³⁰³ A sánc Ny–K irányú szakaszán (Dunakanyar – Debrecen, Újfehértó) az árok a sánc északi oldalán, míg az É–D irányú (Debrecen – Al-Duna) esetén a keleti oldalon található. Nem csak hossza, hanem ősi volta is kiemelkedővé teszi. (14)³⁰⁴

Állapota

Az 1500 évig jól látható földmű főleg a hatvanas években, a nagyüzemi mezőgazdálkodás, a nem okszerű erdőgazdálkodás miatt és a vízszabályozási munkák során jelentős károkat szenvedett. (11.)³⁰⁵

A sánc ma már nem minden helyen követhető nyomon egyértelműen, egyes szakaszok megsemmisültek, az idők folyamán betemetődtek, beszántották, így csak talajfúrásokkal, kartográfiai módszerekkel, légi- és űrfelvételek segítségével lehet következtetni a nyomvonalra. (5.)³⁰⁶

A Csörsz-ároknak fellelhető néhány, ma is jól látható szakasza: Alag, Kerepes és Mogyoród, Gödöllő és Valkó között, Jászfényszaru, Kisköre, Jászárokszállás, Csány, Visznektől Tarnabodig, Dormánd, Erdőtelek, Debrecen (Nagyerdő), Arad, Temesvár térségében. (8.)³⁰⁷

Milyen célból épülhetett?

A régészek szerint a Csörsz-árok római irányítással épült szarmata sánc-árok rendszer és a Római Birodalom elővéd vonala volt. Más vélemények szerint határoló vonal, úthálózat része lehetett, vízelvezető árokkal vagy vízrendezést szolgálhatott. Egyéb elképzelések is övezik Csörsz árkat, mint pl. hogy energiavonalban van, vagy hogy a Halley-féle egyetlen szárazföldi deklinációs vonallal esik egybe, esetleg szakrális jelentősége van, vagy határvonal lenne. Kutatócsapatunk nem kíván állást foglalni a keletkezés elméletekkel kapcsolatban.

³⁰² Ph.D. egyetemi docens, Szent István Egyetem, Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar, Környezettudományi Intézet, Víz- és Hulladékgazdálkodási Tanszék
szekely.zsuzsanna@mkk.szie.hu, dr.szekely.zsuzsanna@gmail.com

³⁰³ 6. Bernát Péter (2005): A Csörsz-árokrendszer és a római biztonság-katonapolitika a IV. században a Közép-Duna-medencében. Bp. (szakdolgozat) 96 p.

³⁰⁴ 14. Harkányiné Székely Zsuzsanna szerk. (2010): Csörsz-árok Pannónia Print Kft. Bp. 16 p.

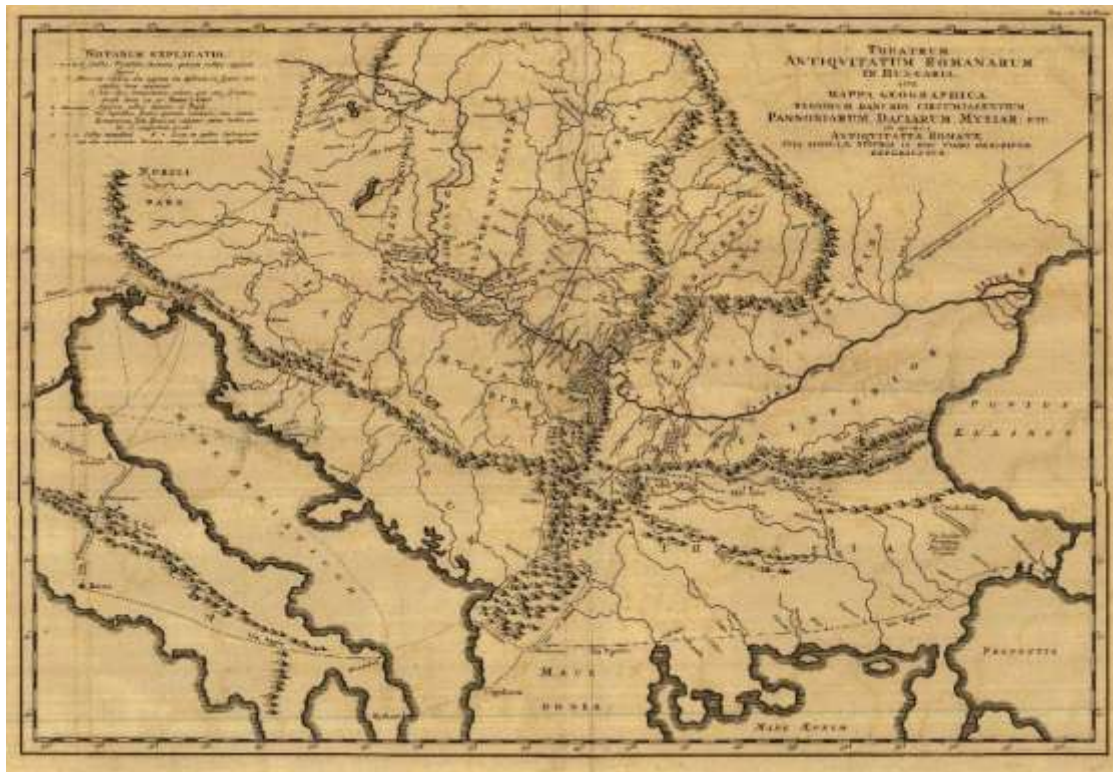
³⁰⁵ 11. Harkányiné Székely Zsuzsanna– Benő Dávid– Prunner Andrea– Katona Andrea (2008.c): A Csörsz-árok In: Gödöllői Szolgálat XVII. évf. 36. sz. 8. p.

³⁰⁶ Benő Dávid (2008): A Csörsz-árok térinformatikai rekonstrukciója a Gödöllő-alkói szakasz példáján. Gödöllő (szakdolgozat) 57 p.

³⁰⁷ 8. Farkas Kristóf Vince (2010): Szarmata sánc-árokrendszer környezetgazdálkodási – turisztikai feladatai és a védetté nyilvánítás folyamata Gödöllő (szakdolgozat) 58-59 p.

Véleményünk szerint bármikor és bármilyen céllal épült is, csaknem minden korban felhasználták valamire. Ahogyan láttunk példákat vízelvezetésre az árok segítségével, vagy ahogyan vasúti sín felfektetésre, útépitésre, helyenként pedig birtokhatárra használták az idők során.

Marsigli római maradványokat ábrázoló térképén a Csörsz-árok Via Iarca Fossa et ager constructa névvel van ellátva: árokból és sáncból épített Iarca út (1. ábra).

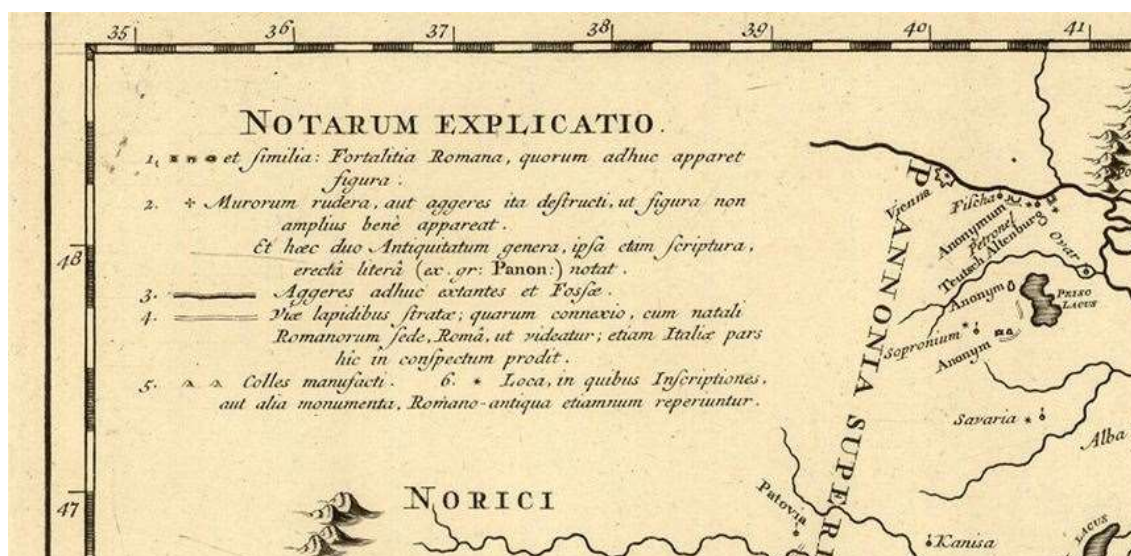
1. ábra Marsigli: A Magyarországon található római régiségek helyét feltüntető geográfiai térkép (a Csörsz-árkos) térképe (1726) *Theatrum Antiquitatum Romanarum in Hungaria sive Mappa Geographica Regionum Danubio circumiacentium Pannoniarum, Daciarum, Mysiar: etc. in quibus antiquitates romanae suis singulis figuris in hoc tomo descriptae reperiuntur* (Duna Múzeum, Esztergom)

Jelkulcsában a következő magyarázatokat találjuk: (7.)³⁰⁸

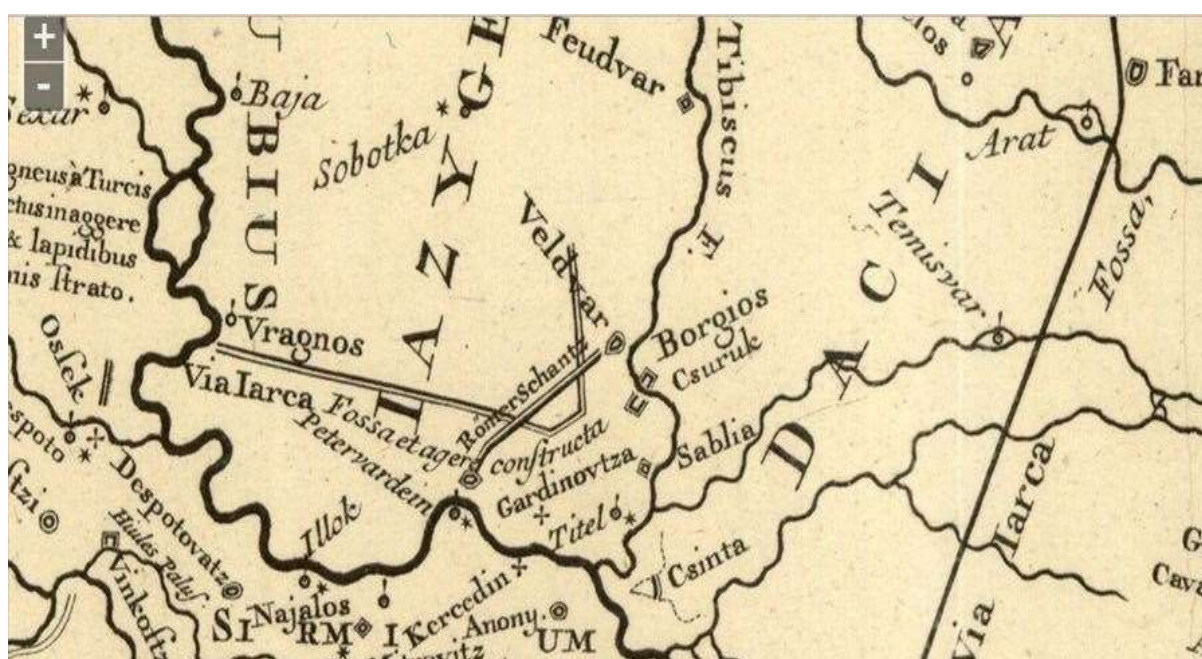
1. - azon római erődítményeket, amelyeknek még maradványai láthatók;
2. - azoknak a falaknak vagy sáncoknak a romjait, amelyek annyira lepusztultak, hogy már szerkezetük nem látható;
3. - még kiemelkedő sáncokat;
4. - kőből épített utakat - azoknak a római központtal való összeköttetését is;
5. - kézzel épített halmokat;
6. - valamint az olyan helységeket, amelyekben feliratok vagy más római emlékek még megtalálhatók.

Marsigli jelmagyarázatának 3. és 4. pontja alapján a Csörsz-árok egyetlen vastag vonalas ábrázolásával nincs a sánc vagy út kategóriákba besorolva. A via elnevezés mégis az utóbbira enged következtetni. Itt jegyzem meg, hogy a történelmi térképeken útként ábrázolják a Csörsz-árkot, míg a színes mondanivalója mindig a vízhez kötődik.

³⁰⁸ 7. Deák Antal András (2006): A Duna fölfedezése. Bp. 66 p.

2. ábra Marsigli térképének jelkulcsa

3. ábra Közelkép a Csörsz-árok és a római sánc ábrázolásáról

Célkitűzés

Célunk, hogy az összes vonatkozó adatot összegyűjtve egyetlen térinformatikai rendszerbe részben közös platformot teremtsünk a különböző szakembereknek és közös gondolkodásra serkentsük őket, részben átmentsük az utókornak az elképzeléseket.(12.)³⁰⁹ A megmaradt szakaszokért pedig folyamatosan, több szinten küzdünk (védeltségi fokozat erősítése, közkinccsá tétel előadásokkal és kiállításokkal, minden korosztály számára). Elvünk szerint: „Csak az védhető meg, amit szeretünk; csak azt szerethetjük igazán, amit ismerünk.”

Védeltségi fokozata

A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény oltalma alá vonja az arra érdemes természeti értékeket és területeket, így a földvárakat is. Egyesek a földvárakhoz sorolják ezt a kulturális

³⁰⁹ 12. Harkányiné Székely Zsuzsanna– Benő Dávid– Prunner Andrea– Katona Andrea (2008.d): A Csörsz-árok környezeti rekonstrukciójának előkészítése térinformatikai módszerekkel In: Tájékológiai Lapok VI. évf. 1-2. sz. 181-196. p.

történelmi örökségünket, eszerint 'ex lege', vagyis elvi védettséget élvez ebben a törvényben Magyarországon. (http1)³¹⁰

Ugyanakkor a feltehetően egykoron hasonló funkciót betöltő és szintén a rómaiakhoz köthető skóciai Antoninus-fal a Hadrianus fallal együtt ma már a Világörökség részét képezik, és a kulturális- és örökségturizmus fontos célpontjai.(9.³¹¹)

A Római Birodalom határvonala egyedülálló régészeti műemlék együttes, melynek egyes szakaszai különböző időpontokban kerülnek felterjesztésre az UNESCO Világörökség listája kiemelkedő egyetemes értéket képviselő helyszínei közé. A Magyarország területén is áthaladó dunai Limes, a ripa Pannonica hazánk világörökségi nevezésének alapja. Ennek a vonalnak szerves része lenne a Csörsz-árok, mint elővédvonal.

A tervezett Csörsz-árok tanösvényünk

Történelmi kulturális örökségünk a jövőben a Kárpát-medence fontos gazdasági katalizátora lehet. Egy szakasz rekonstrukciója lenne az elsődleges cél, amihez tanösvény vezetne. Anyagi lehetőségek hiányában első lépésként egyelőre virtuális tanösvényt készítettünk a világhálóra (4-7. kép).

A tájékoztató táblákon először köszöntjük a látogatókat, körvonalazzuk, hogy hol halad a tanösvény, milyen hosszú, hol találhatóak az információs táblák, majd részletesen bemutatjuk a kort, amiben a feltehetően védmű épült, az építőket, a rómaiakat és a szarmatákat, azt is, hogy milyen örökségeket hagytak ránk. Kitérünk a helyi védett fauna és flóra értékekre is.(13.)³¹²

Bemutattuk egy virtuális tanösvény készítés lehetőségeit is három nehézségi fokozatban, ami sokak számára teheti lehetővé, hogy bárhol és bármikor elkészíthessék a lakóhelyükön, vagy annak közelében található értékek bemutatását a világhálóra, ami megelőzheti egy valóságos tanösvény kialakítását.

A tanösvény közelébe pihenőt, éttermet, ajándékboltot, történelmi élmény- és kalandparkot érdemes tervezni, így osztálykirándulások, egyesületek és általában a történelmi turizmus célterülete lehet.

³¹⁰ <http://w3.mkk.szie.hu/files/2010/09/magyarhirlap.pdf> 2010. október 14.

³¹¹ 9. Harkányiné Székely, Zsuzsanna–Benő, Dávid–Prunner, Andrea–Katona, Andrea (2008.a): Geoinformational archeological application (Csörsz-ditch). In: Bulletin of Szent István University, Gödöllő, 93-99. p.

³¹² 13. Harkányiné Székely, Zsuzsanna–Benő, Dávid–Petyerák, Viktor–Varga, Viktor–Váradyné Bagi, Katalin (2009): Designing virtualtrails. In: Bulletin of Szent István University, Gödöllő, 76-89. p.

Tervezett tábláinkból

1. A római kor

Pannónia római provinciát Kr. u. 10-ben alapították meg Augustus caesar. Az új provinciának számos beosztottja kelta, ill. székely azonban sívvel becsatlakoztak a területi népességbe. A római területet az I. Augusta Emília és mai Lászlóváros, Sárospatak, Ómagyarország, III. Államcsanak az első római legység. A provincia irányításának központja később Carnuntum és mai Ausztria területén elhelyezkedő Pettau és Deutsch-Bad Altheimburg közötti területen kialakított város, Aquincum (Óbudai, Múzeum, Strömung és Pannónia) volt.

107-ben Traianus császár Daciát is meghódította, 108-ban pedig Pannóniát ismét részre osztotta. Felbontotta Pannónia (Pannonia Superior) középső és keleti részét, Alsó-Pannóniát (Pannonia Inferior) pedig Aquinumból lelt. Hadrianus volt Pannónia Inferior első helytartója; ő lett később a császár.

Marcus Aurelius alatt a markomannok hűbérbe vették a dunai határtelepet nagy sereggel volt, Pannónia provincia gyakorlatilag átadott azáltal szolgát a római császárnak a II. és III. század során.

A gyengülés első jeleként a 378-as hadban a polio-
cistát tekinthetjük, amikor a rómaiak vereséget
szemléltek az ostrogótoktól és a magyartól.
433-ban pedig súlyos feladatok Pannónián a
rómaiak, tevék engedve a hunoknak.

Mit hagytak ránk?

Magyarország területén először a rómaiak gyártottak téglát.

A tizenkét hónapot és a hét napját.

stíðfildastuk (pl.: Barnstýnin stíðfildastuk)

Feltárt római kori **szőlők, erdők**
(Dunaszerdahely, Kálked, Hosszúhát,
Csörkút, Kővágószőlős, Zengővár,
Sikkös, Komló, Nagyharaszti).

Pécsen, az ökörszékig temetőd.

Toshiba

(Brigetűj, építészetük a reneszánsz, barokk, klasszicista stílusban kőszent vissza. (pl.: Hn. Magyar Nemzeti Múzeum.

2. A szarmaták

A származék iránti nyelvi lovasnómád népe a Volga vidékéről és a dél-keleti ártérségből indultak akkor szállták meg az Alföldet, amikor a rómaiak birodalmukba betelepítették a Dunánál, Pannóniánál provinciát. A származék körül élőbe a jangisk telephelyek is a Dunától keletre, később csatlakoztak hozzájuk a róvidárok is. Közvetlen -Dacia provincia megalakulását (Kr. u. 107)- után is állandó kapcsolatokat tartottak fenn az Al-Duna melletti maradi rómaiakkal, kereskedelmi elősorsuk a Kárpát-medencében hiányozva beemeléstől előtűnt.

Mázuk általában 5x5 méter nagyságúak, téglalap alakúak és egyetlen helyiségből állnak. Faluk patiesből készültek. A nyeregutót a sarkokban és az oldalak közepén lévő oszlopok tartották. Bennük vagy tűzhelyek, vagy kemence található.

A származás törvénnyel több mint 300 éves alföldi jelentőségű alatt állóknak kapcsolódhatunk vissza a Római Birodalommal is. Viszonylag nagy háttérrel, jól képezve volt, Ezt bizonyítja az A353038 talált számos római pénz illetve a speciális római cserepénzt a terra sigillata-k is.

332-334 körül készült római származás. Munkái eredményeként lérték át az Alföldet keresztutakkal sáncsáncsrendszert, mely a származás védelmét is egyben a Római Birodalom védte a germán betörésekkel szemben.

A szarmata népesség kifejtője a Duna-Tisza között és a Tiszántúli nyíltági részen került el, ahol egykor számos egyenlősen közeli találkozó település létezett. Félre szorult helyett házáknak tapaszterít falakat és nyeregterítők voltak.

A 400-as évek elejére azonban a bányák meghódították az Aézöldet is, melynek nyomán a szarmaták őtálloága is végleg megszűnt.

Fejlett kerámiaműveltség jellemző rájuk. A mindennapokban egyszerű, kevés göcsdől, húrkezesműkővel felfalant szarkákat használtak.

A gyorskorongos technikával szép kivitelű, szürke vagy téglavörös bombázók, fuzekak, gömbös testű edények, tállak, korsók, amforák készültek. A szép forma mellett edényeik díazására is gondot fordítottak.

A 4. szakaszból a származásukról viszonylag sokat tudhatunk meg a rómaiakéhoz képest hasonlítva. A ruhák alját gyönggyel díszítették. Ékszereik iránt főképp a karkötők, nyakperek, fülbevalók, karpercek, nyakpercek, fűzők.

A 370-es évvel ezelőtti új, rettentősen hírhedt nép jelent meg, a hunok. Így a sírban megjelentek a fegyverek: kétféle kardok, vaslándzsák, nyílhegyek, pajzsok, fűzők.

Website: www.farmdirect.org

<http://www.scribd.com/document/11945811/Trigubenko-2007>

4-7. kép – A virtuális Csörsz-árok tanösvény táblái

Referenciák, eddigi eredményeink:

A Szent István Egyetem Csörsz-árok kutató csapatához (vezető Harkányiné Dr. Székely Zsuzsanna) eddig több szakdolgozat köthető, mely különböző szempontból vizsgálta a Csörsz-árkot. Benő Dáviddal 2008-ban elkészítették a valkói szakasz térinformatikai rekonstrukcióját, valamint GPS felméréseket végeztek az említett területen. (Benő, 2008.) Petyerák Viktor és Varga Viktor diplomamunkájának keretében 2009-ben elkészítették a valkói erdei szakaszon tervezett tanösvény virtuális megvalósítását. (Petyerák–Varga, 2009.) Bernát Péter 2005-ben szakdolgozatában a IV.

századi római katonapolitikát vizsgálta, valamint a szarmata sánc-árokrendszer felépítésének korszakát. (Bernát, 2005.) 2010-ben Farkas Kristóf Vince munkájának fő témája a szarmata sánc-árokrendszer környezetgazdálkodási feladatai közül a védetté nyilvánítás folyamatának bemutatása a törvényileg elvileg (ex lege) védettségi fokozattól kezdve egészen a világörökségi fokozat megszerzéséig.

Az évek folyamán a Csörsz-árok kutató csoport tagjai számos konferencián és újságcikkben is népszerűsítették a Csörsz-árkot. Kiemelendő például a Gödöllői Szolgálat 2008. október 2-i száma (Harkányiné (Székely– Benő– Prunner– Katona, 2008.c), vagy az országos terjesztésű Magyar Hírlap 2010. szeptember 24-i száma, melyben a Szent István Egyetemet bemutató oldalon a Csörsz-árok és a Csörsz Team munkája is olvasható. (http1) A jársági vonatkozásokat is kitértünk (http2)³¹³. A 2009 augusztusában készített riportfilm bemutatja a Csörsz-árok és a térinformatika jelentőségét. (http3)³¹⁴ Az MR1 rádióban a Gödöllőt bemutató négy részes összeállításból egy rész a Csörsz-árokkal foglalkozott. Az adásban a Csörsz Team jelentős szerepet játszott. A műsor 2010. szeptember 21-én került adásba, az archivumban bármikor meghallgatható. (http4)³¹⁵

Egy sikeres 2010-es NCA (Nemzeti Civil Alapprogram) pályázatnak köszönhetően TKM (Tájak Korok Múzeumok) sorozat 823. részeként 2010 augusztusában jelent meg kiadványunk. (Harkányiné Székely, 2010.) Azóta vándorkiállításokon mutatjuk be a sánc-árokrendszert. Verók Ildikó Aljána, Varga Viktor, Sára Cyntia, Madár Eszter illusztrálja a szórólapjainkat.

Benő Dávid a Csörsz Team tagja időközben térinformatikailag feldolgozta a Garam– Patay– Soproni, (2003.): Sarmatisches wallsystem im Kapratenbecken könyvben szereplő térképeket, M=1:10000 méretarányú EOTR szelvényekre georeferálta.

Gödöllőn (SZIE), Temesváron, Kerepesen, Szeghalmon, Valkón, Miskolcon, Mogyoródon, Dányban folytatódott a kiállítás sorozatunk. Megalapult és második éves a Csörsz-árok Mente Egyesületünk. Egyre több helyi egyesület is meghív minket. Rendszeresek a Csörsz névnapi Csörsz-árok menti túráink is (8-9. kép).

8-9. kép – Csörsz névnapi Csörsz-árok túra Székely Zsuzsanna vezetésével - Fülöp István fotói

³¹³ 2. (http2) <http://www.dunatv.hu/musor/videotar?pid=289307> 2010. október 5.

³¹⁴ (http3) <http://www.dunatv.hu/musor/videotar?vid=571725&pid=646350> 2010. október 5.

³¹⁵ 4. (http4) <http://www.hangtar.radio.hu/hangtar/?mrp=archive=3955|autoplay=1> 2010. október

8-9. kép – Csörsz névnap Csörsz-árok túra Székely Zsuzsanna vezetésével - Fülöp István fotói

Összefoglalás

A történelmi Magyarország olyan kincset őriz - és ezzel lehetőségek sokaságát is-, amit még csak nagyon kevesek ismernek. Sok helyen megmaradt a monumentális mű egy-egy szakasza, ami a mai uralkodó régészeti felfogás szerint a Római Birodalom elővédvonala lehetett. A Csörsz-árok minden bizonnyal a Kárpát-medence legnagyobb korai építménye. Építői hatalmas munkát végeztek, mintegy 15 millió köbméter földet mozgattak meg, egyes régészek szerint a kínai nagy fallal vetekszik, jelentősége túlmutat a mai ismertségén és elfogadottságán. Nem csak hossza, hanem ősi volta is kiemelkedővé teszi. A Dunakanyarból indul, végigfut az Észak-Alföldön, majd Délre fordul, Debrecen után kilép a mai országhatáron és Nagyvárad, Arad, Temesvár, Versec érintésével az Al-Dunáig ér. A teljes árokrendszer hossza 1260 km, mai szélessége 4–10 m között változik, mélysége 1,5-3 m a jelenlegi szinttől mérve. A megmaradt sáncok kb. 2 méter magasságúak. A sánc Ny-K irányú szakaszán (Dunakanyar – Debrecen, Újfehértó) az árok a sánc északi oldalán, míg az É-D irányú (Debrecen – Al-Duna) esetén a keleti oldalon található. A nép mindig is próbálta kitalálni, hogy miként keletkezhetett a természetes árkoktól láthatóan különböző képződmény, így születtek a színes Csörsz-árok mondák. Ezeknek a mondáknak mind vizes vonatkozása van, míg ezzel szemben a történelmi térképek egyaránt útként ábrázolják a Csörsz-árkot. Valójában a Csörsz-árok egy rejtély, amit meg kell őriznünk az utókornak, de addig is gazdasági potenciál lehet 1260 km hosszan. Minden fellelhető adatát térinformatikai rendszerbe gyűjtjük, ezzel reményeink szerint új lendületet kaphat a Csörsz-árok kutatás és sikerül ex lege védeltségi kategóriából világörökségi szintre emelni.

Irodalomjegyzék:

1. <http://w3.mkk.szie.hu/files/2010/09/magyarhirnap.pdf> 2010. október 14.
2. <http://www.dunatv.hu/musor/videotar?pid=289307> 2010. október 5.
3. <http://www.dunatv.hu/musor/videotar?vid=571725&pid=646350> 2010. október 5.
4. <http://www.hangtar.radio.hu/hangtar/?mrp=archive=3955||autoplay=1> 2010. október 5. Benő Dávid (2008): A Csörsz-árok térinformatikai rekonstrukciója a Gödöllő-alkói szakasz példáján. Gödöllő (szakdolgozat) 57 p.

6. Bernát Péter (2005): A Csörsz-árokrendszer és a római biztonság-katonapolitika a IV. században a Közép-Duna-medencében. Bp. (szakdolgozat) 96 p.
7. Deák Antal András (2006): A Duna fölfedezése. Bp. 66 p.
8. Farkas Kristóf Vince (2010): Szarmata sánc-árokrendszer környezetgazdálkodási – turisztikai feladatai és a védetté nyilvánítás folyamata Gödöllő (szakdolgozat) 58-59 p.
9. Harkányiné Székely, Zsuzsanna–Benő, Dávid–Prunner, Andrea–Katona, Andrea (2008.a): Geoinformatikai archeological application (Csörsz-ditch). In: Bulletin of Szent István University, Gödöllő, 93-99. p.
10. Harkányiné Székely Zsuzsanna–Benő Dávid–Prunner Andrea–Katona Andrea (2008.b): A Csörsz-árok térinformatikai feldolgozása
http://terinformatikaonline.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=157&Itemid=84
 2010. október 9.
11. Harkányiné Székely Zsuzsanna– Benő Dávid– Prunner Andrea– Katona Andrea (2008.c): A Csörsz-árok In: Gödöllői Szolgálat XVII. évf. 36. sz. 8. p.
12. Harkányiné Székely Zsuzsanna– Benő Dávid– Prunner Andrea– Katona Andrea (2008.d): A Csörsz-árok környezeti rekonstrukciójának előkészítése térinformatikai módszerekkel In: Tájökológiai Lapok VI. évf. 1-2. sz. 181-196. p.
13. Harkányiné Székely, Zsuzsanna–Benő, Dávid–Petyerák, Viktor–Varga, Viktor–Váradyné Bagi, Katalin (2009): Designing virtualtrails. In: Bulletin of Szent István University, Gödöllő, 76-89. p.
14. Harkányiné Székely Zsuzsanna szerk. (2010): Csörsz-árok Pannónia Print Kft. Bp. 16 p.

Az elmúlt évtizedek társadalmi és gazdasági változásai új, egyre összetettebb igényeket támasztanak az iskolával és magukkal a pedagógusokkal szemben. Jól megfigyelhető, hogy ártértékelődtek a pedagógusi hivatás kérdései, a tanároknak új kihívásokkal kell szembenézniük a mindennapi munkájuk során, megnőttek az elvárások, kibővültek a tanári feladatok.

Gyakran felmerül az a kérdés, hogy mennyire versenyképes a pedagógusi hivatás? Melyek azok a tényezők, amelyek befolyásolják a pedagógusi pálya versenyképességét? Mi jellemző a pedagógusi pálya összetételére? Mennyire becsüli meg a társadalom a pedagógusokat? Mennyire népszerű ez a szakma? Milyen karrier-lehetőségek vannak a pályán? Hogyan lehetne javítani a pálya versenyképességén? Jelen tanulmány e kérdésekkel foglalkozik.

A pedagógusi pálya összetételének változásai

A közoktatásban foglalkoztatott pedagógusok összetételének változásait három dimenzió mentén lehet megragadni:

- a nők arányának növekedésével,
- a pedagógusok átlagos életkorának (és tapasztalati idejének) növekedésével és
- (a fiatalabb korcsoportokban) a végzettség szintjének csökkenésével³¹⁶.

A pedagógusi pálya elnőiesedése

A pedagógusi pálya elnőiesedése közismert jelenség. Az ezredfordulón 82% volt a nők aránya a közoktatásban. Ez az arány az óvodapedagógusok létszámát tekintve a legmagasabb: 99,8%. Az alapfokú oktatásban 88%, a középfokú oktatásban pedig 61,1% a nők aránya. 2010-ben a közoktatás egészében 83% volt a nők aránya a teljes pedagóguslétszámon belül³¹⁷.

Összehasonlítva a hazánkban kialakult képet a nemzetközi tendenciákkal megállapíthatjuk, hogy Magyarországon a nők aránya minden oktatási szinten magasabb az OECD átlagánál (1999). A legjelentősebb különbség az alsó középfokon tanítók esetében fedezhető fel, ahol a hazai 85,5%-os női aránnyal szemben a tagországok átlaga 62,7%. Általánosan jellemző, hogy minél magasabb oktatási szintről beszélünk, annál nagyobb a férfi pedagógusok aránya³¹⁸.

Uniós adatok szerint 2009-ben hazánkban az alap- és a hagyományosan középfokúnak tekintett oktatási szintek (ISCED 1–3) átlagában a női pedagógusok aránya hazánkban 79% volt. Az európai uniós tagállamok közül a legmagasabb, 83-86%-os arányok a Balti-államokra alakultak ki. A középkelet-európai tagországok iskolarendszereiben nagyobb arányban alkalmaznak női munkaerőt, mint a nyugati országokban. A tagállamok közül a férfi tanerő aránya Luxemburgban a legjelentősebb, 40%-os, de a többi országhoz képest magas arány adódik Spanyolországra (37%) és Németországra (34%) is. Ezekben az országokban a középfokú oktatás második szakaszát jelentő ISCED 3 képzési szintben például már több férfi tanár dolgozik, mint nő, összhangban azzal a ténnyel, hogy a legtöbb országban a magasabb, s egyben jobban fizetett képzési szintek felé haladva egyre alacsonyabb szintűvé válik a női tanárok alkalmazása³¹⁹.

³¹⁶ Varga Júlia: *A közoktatásban foglalkoztatottak összetételének és keresetének változása (1992–2001)*. OKI, Budapest, 2004.

³¹⁷ Balázs Éva-Kocsis Mihály-Vágó Irén (szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról 2010*. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2011.

³¹⁸ Halász Gábor-Lannert Judit (szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról 2003*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 2003.

³¹⁹ *Amit a tanári hivatásról a statisztika el tud mondani*. KSH, 2012. március. <http://www.ksh.hu/szamlap/hivatas.html>

Ha a közoktatásban foglalkoztatott pedagógusok megoszlását életkor és nem szerint együttesen vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy a fiatal, 30 év alatti, férfi munkaerő aránya igen alacsony (2,5%). A 30–39 éves korosztályban 4,6% az arányuk³²⁰.

Pedagógusok életkorának növekedése

A pálya versenyképességére hatást gyakorol, ha problémaként merül fel a tanári állomány elöregedése, azaz ha egyre kevesebb fiatal választja a pedagógushivatást és egyre több iskolában a tantestület nagy része nyugdíjhoz közel állókból tevődik össze. Hazánkban az utóbbi időszakban a korösszetétel erősen eltolódott az idősebb pedagógusok irányába. A tanárok közel egyharmada 50 évesnél idősebb és csupán 10 százalékuk fiatalabb 30 évesnél. A tanárok korösszetételének alakulása előrevetíti, hogy egy évtizeden belül a demográfiai folyamatok és a csökkenő tanulatszám ellenére a közoktatás pedagógusok iránti kereslete növekedni fog, mivel a nyugdíjba vonuló nagyszámú idősebb pedagógus egy részének állását be kell majd tölteni pályakezdő vagy a pályára visszatérni kívánó kollégákkal³²¹.

A végzettség szintjének csökkenése

További problémaként merül fel a pedagógusok végzettségi szintjének csökkenése, illetve a pedagóguspályát választók belépési eredményeinek romlása, pedig a versenyképesség egyik összetevője, hogy megfelelő felkészültségű pedagógusok kerüljenek a pályára.

Számos tanulással járt egy, a 2000-es évek elején készült felmérés, mely megállapította, hogy „a gyengébb felkészültségű továbbtanulók közül kerültek ki az új tanárok”³²². Szintén az idézett kutatás eredménye, hogy a pedagógusok kiválasztódási folyamatának minden pontján megfigyelhető a negatív önszelekció: azok jelentkeznek pedagógusképzésre, akiknek rosszabbak a középiskolás tanulmányi eredményei; a diplomát szerzettek közül nagyobb valószínűséggel helyezkednek el tanári pályán azok, akik a képzés során gyengébb teljesítményt nyújtottak és a végzést követő 5. és 6. évben is a rosszabbul teljesítőket találjuk nagyobb valószínűséggel tanári pályán, mivel a jobb képességűek hagyják el inkább a közoktatás világát.

A pedagógusi pálya megbecsültsége

A pedagógusi pálya versenyképességének további meghatározó eleme a szakma megbecsültsége. Többek között ennek a kérdésnek is vizsgáltuk egy nemzetközi kutatás során, amelyet 2012-ben kezdtünk el³²³. A nemzetközi projekt óvodapedagógusokat és általános iskolai tanítókat kérdezett a társadalmi nem kérdéseiről és a pedagógusi hivatásról. A magyarországi kutatást 10 település 115 óvodapedagógusa és 78 tanítója körében végeztük. A kiválasztott intézmények Hajdú-Bihar, illetve Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében találhatók, megyeszékhelyek, kisvárosok, valamint községek óvodái és iskolái³²⁴. A kutatás során a nemzetközi projekt magyarra lefordított önkéntes kérdőívét alkalmaztunk.

A pálya megbecsültségére vonatkozó adatok a pedagógusok alacsony társadalmi státuszára és jövedelmére mutattak rá. A megkérdezettek szerint egyértelműen magasabb a társadalmi státusza az

³²⁰ Halász Gábor-Lannert Judit (szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról 2003*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 2003.

³²¹ Balázs Éva-Kocsis Mihály-Vágó Irén (szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról 2010*. Oktatókutatási és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2011.

³²² Varga Júlia: *Kiből lesz ma tanár? A tanári pálya választásának empirikus elemzése*. Közgazdasági Szemle, 2007/7–8. 609–627.

³²³ A projekt magyarországi kutatásának lebonyolításához Erdeiné Nyilas Ildikó, Fekete Ilona Dóra, Kissné Rusvai Julianna, Tukacs Tamás és Vargáné Nagy Anikó nyújtott segítséget.

³²⁴ A kutatást az alábbi települések óvodáiban, ill. általános iskoláiban végeztük: Baktalórántháza (18 válaszadó), Buj (4 válaszadó), Debrecen (79 válaszadó), Hajdúböszörmény (57 válaszadó), Levelek (9 válaszadó), Magy (3 válaszadó), Nyíregyháza (5 válaszadó), Nyírmeggyes (12 válaszadó), Tiszavasvári (2 válaszadó), Tolcsva (4 válaszadó).

orvosoknak, ügyvédeknek, vállalkozóknak, katonáknak, mérnököknek, valamint a bankároknak, mint a pedagógusoknak. A pedagógusokénál alacsonyabbnak ítélték meg a festő, a vízvezeték-szerelő, a kereskedő és a mezőgazda társadalmi megbecsültségét. A válaszadók többsége szerint valamennyi felsorolt foglalkozási csoportban magasabb a fizetés, mint a pedagógusoké (1. táblázat).

Az Ön hazájában milyen a pedagógusok státusza és jövedelme a többi foglalkozáshoz viszonyítva?	Százalék (%)							
	Megbecsülés				Fizetés			
Foglalkozás	Magasabb, mint a pedagógusoké	Meg-egyezik a pedagógusokéval	Alacsonyabb, mint a pedagógusoké	Nincs válasz	Magasabb, mint a pedagógusoké	Meg-egyezik a pedagógusokéval	Alacsonyabb, mint a pedagógusoké	Nincs válasz
Orvos	93.2	3.2	3.7	1.6	84.4	7.0	8.6	3.6
Ügyvéd	97.9	1.1	1.1	1.6	98.4	0.0	1.6	3.1
Festő	26.2	13.7	60.1	5.2	68.5	8.8	22.7	6.2
Vízvezeték-szerelő	29.0	14.8	56.3	5.2	61.3	8.8	29.8	6.2
Vállalkozó	73.4	8.7	17.9	4.7	97.3	2.2	0.5	4.7
Katona	64.3	13.5	22.2	4.1	80.1	11.0	8.8	6.2
Kereskedő	33.0	15.4	51.6	5.7	55.7	12.0	32.2	5.2
Mérnök	92.6	5.3	2.1	2.6	95.7	2.2	2.2	4.1
Mezőgazda, egyéni gazdálkodó	39.9	12.0	48.1	5.2	77.7	7.3	15.1	7.3
Bankár	92.6	2.6	4.7	1.6	97.9	1.1	1.1	3.1
Egyéb	13.0				12.4			

1. táblázat: A pedagógusok státusza és jövedelme a megkérdezettek megítélése szerint (n=193)

A kapott eredmény nem meglepő. Számos korábbi pedagógusvizsgálat felhívta erre a problémára a figyelmet. Az 1970-es pedagógusvizsgálatban a megkérdezettek a társadalmi megbecsültségüket egy hétfokú skálán átlagosan 3,1-re tették, a szülők körében élvezett megbecsültségüket pedig átlagosan 3,5-re. Anyagi megbecsültségükre átlagosan 2,5 osztályzatot adtak³²⁵.

A kilencvenes évek pedagógusai sem érezték igazán társadalmilag sokra értékelt tevékenységnek a tanári munkát³²⁶. 11 értelmiségi foglalkozás között a középiskolai tanárok a 8., az általános iskolai tanárok a 9., az óvodapedagógusok pedig a 11. helyre kerültek a pedagógusok megítélése szerint a megbecsültségi rangsorban. A közvélemény középiskolai tanári pályát közepesen megbecsült foglalkozásnak tartotta³²⁷.

A statisztikák egyértelműen rámutatnak arra is, hogy a bérezési aránytalanságok is számottevőek. Egyrészt hiába szerez több nő felsőfokú végzettséget, mint férfi, a diplomás férfiak átlagkeresete jóval magasabb, mint a nőké³²⁸.

³²⁵ Ferge Zsuzsa-Gazsó Ferenc-Háber Judit-Tánczos Gábor-Várhegyi György: *A pedagógusok helyzete és munkája* (Az MTA Szociológiai Kutató Intézet és a Fővárosi Pedagógiai Intézet vizsgálata). MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest, 1972.

³²⁶ Szabó Ildikó: Tanárok szakma- és szerepfelfogása a kilencvenes években. In: Nagy Mária (szerk.): *Tanári pálya és életkörülmények*. Okker Kiadó, Budapest, 1998. 145-175.

³²⁷ Marián Béla: Mérlegen a középiskola. In: *Új Pedagógiai Szemle*, 1997/4. 43-55.

³²⁸ Segédanyag a két nem=egy igen c. projekthez.

http://szocetanszek.unideb.hu/tart/palyazat/Ket_nem_egy_Igen/index.html [2014. 06. 07.]

A pedagógusok keresete a 2002. évi közalkalmazotti béremelés nyomán jelentősen nőtt, és 2003-ban az óvodában és általános iskolában dolgozók bére az átlagos diplomás keresetek 70, a középfokú oktatásban dolgozóké pedig 80%-át érte el. Azóta azonban évről évre romlott ez a mutató, a tanárok kereseti lemaradása 2009-re már nagyjából az 1990-es évek elején megfigyelt szintre növekedett. 2010-ben az alapfokú oktatásban dolgozó pedagógusok átlagos keresete nem érte el a nem tanárként dolgozó diplomások keresetének 60%-át, a középiskolai tanároké pedig a diplomás átlagkeresetek csupán 68%-a volt.

Nemzetközi összehasonlításban is rendkívül kedvezőtlen a magyar pedagógusok helyzete. Az EU 19 országának átlagát tekintve a 15 év gyakorlattal rendelkező, alsó tagozaton (ISCED 1) dolgozó tanítók fizetése a saját országbeli 25-64 éves diplomások keresetének a 77%-át éri el, míg Magyarországon csak a felét; a felső tagozaton tanítók fizetése (ISCED 2) az EU 19 átlagában 81%, a középfokon (ISCED 3) oktatóké pedig 89%, miközben nálunk 50, illetve 60%³²⁹.

Tanulságos eredményeket hozott a 2010-ben végzett Diplomás pályakövetés vizsgálat, amely során többek között 738 pedagógus végzettségű frissdiplomás véleményét tükrözi pályáról. A válaszadók 35,5%-a egyáltalán nem vagy kismértékben, 40,7%-a közepesen, 17,1%-a nagymértékben és csupán 6,7%-a válaszolta azt, hogy teljes mértékben elégedett volna. Ez az arány azért is figyelemfelkeltő, mivel itt pályakezdő pedagógusokról van szó és már ők is ilyen nagymértékben elégedetlenek a jövedelmi viszonyokkal. Az óvodapedagógusok a többi csoporthoz képest kevésbé elégedetlenek, inkább a közepesen, illetve a nagymértékben elégedett kategóriát választották, miközben a tényleges jövedelmük alacsonyabb, mint a tanítóknak, tanároknak, gyógypedagógusoknak és szakoktatóknak, akik szintén szerepeltek a mintában.

A pálya presztízsével valamivel elégedettebbek voltak a Diplomás pályakövetés vizsgálatban megkérdezett pedagógusok. 20,2%-uk egyáltalán nem vagy kismértékben, 31,3%-uk közepesen, 28,2%-uk nagy mértékben, 20,3%-uk teljes mértékben elégedett a pedagógusi pálya presztízsével. A tanárok és tanítók összességében valamivel elégedetlenebbek a presztízsrel, mint az óvodapedagógusok³³⁰.

A pedagógusi pályán érezhető feszültség oldását a kereslet és kínálat egymáshoz igazítása jelenthetné, amihez egyszerre volna szükség a képzés korszerűsítésére, a teljesítményhez és a munkaterheléshez jobban illeszkedő bérezésre, az iskolavezetés színvonalának javítására és visszacsatolási mechanizmusok beépítésére a rendszerbe³³¹.

Annak ellenére, hogy a pedagógusi pálya megbecsültségét alacsonynak tartják és a fizetéssel sem elégedettek a kutatásunkban megkérdezett pedagógusok, 44%-uk soha nem gondolt arra, hogy abbahagyja a pedagógusi munkát, és más foglalkozást folytasson. Az indoklásuk szerint ez a munka abszolút megfelelő számukra. A szakma szeretetén kívül az is közrejátszik, hogy a válaszadók átlag életkora 45,61 év. Tehát arra is gondolnunk kell, hogy a negyven év fölöttieket nem szívesen veszik fel új munkaerőként, valamint a kor előrehaladtával egyre kevésbé érez hajlandóságot az ember új szakma, hivatás elsajátítására. A válaszadók 0,5%-a válaszolta azt, hogy folyamatosan gondolkodik azon, hogy elhagyja a pályát, 3,7%-ukban pedig rendszeresen felmerül ez a gondolat (2. táblázat). Ők a jobb fizetés reményében tennék ezt.

Akik folyamatosan vagy rendszeresen gondolkodnak a pályaelhagyáson, kivétel nélkül nagyvárosban laknak ($p=0,032$). Valószínűleg a kisebb településeken élőknek nincs vagy csak kevés lehetőségük van a változtatásra.

³²⁹ Balázs Éva-Kocsis Mihály-Vágó Irén (szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról 2010*. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2011.

³³⁰ Chrappán Magdolna: Pályaelégedettség és karriertervek a pedagógus képzettségű hallgatók körében. In: *Diplomás pályakövetés IV. Frissdiplomások 2010*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft, Budapest, 2010. 267-286. p

³³¹ Lannert Judit-Sinka Edit (szerk.): *A pedagógusok munka- és munkaidő-terhelése*. Kutatási beszámoló. TÁRKI-Tudok Zrt., Budapest, 2009.

2.	Az utóbbi években elgondolkodott azon, hogy abbahagyja az óvodai munkát/tanítást és más foglalkozást folytasson?	%
	flyamatosan	0.5
	rendszeresen	3.7
	néha	31.4
	ritkán	20.4
	soha	44.0
	összesen	100.0
	nincs válasz	1.0

táblázat: A pedagógusi pálya elhagyása iránti késztetés (n=193)

Egyéb okként jelölték meg az anyagi, társadalmi megbecsülés hiányát (4-en), hogy sok a probléma a szülőkkel és gyerekekkel (3-an), hogy bizonytalan az állás (3-an), hogy időnként túl fárasztó és óriási a felelősség (ketten). Egy-egy pedagógus írta, hogy érdekesebb munkát szeretne, kevés szabadideje, illetve konfliktusok esetén gondolkodik a pálya elhagyásán. Volt, akit leginkább egy olyan szakma megszerzése érdekelne, amely tanítás mellett is gyakorolható.

Akiknek nem jutott eszébe a pedagógusi pálya elhagyása, azzal indokolták ezt, hogy szeretnek gyerekekkel foglalkozni, örömmel tölti el őket ez a munka és ebben van sikerélményük, szeretik kipróbálni magukat más területen is, állandó megújulást igényel, érdekes ez a szakma, illetve sok szeretetet lehet adni és kapni.

3. Karrierlehetőségek

A pedagógusi pályán egyfajta karrierlehetőségnek számít a vezetői pozíció. Kutatásunk azzal is foglalkozott, hogy mennyire érdeklik a megkérdezett pedagógusokat az adminisztrációs és menedzsment feladatok, illetve mennyire vonzó számukra a vezetői pozíció. A kutatás rávilágított arra, hogy a megkérdezettek nem igazán szeretnék adminisztrációs, illetve menedzsment feladatokat végezni (3. táblázat). 31,1%-uk egyáltalán nem érdeklődik az ilyen jellegű munka iránt, 20%-uk egy kicsit, 31,1%-uk valamennyire. Csupán 11,6%-ukat érdekli meglehetősen és 6,3%-ukat nagyon ez a terület.

Érdekelne Önt az adminisztrációs, illetve a menedzsment feladatok?	%
igen nagyon	6.3
meglehetősen	11.6
valamennyire	31.1
kicsit	20.0
egyáltalán nem	31.1
összesen	100.0
nincs válasz	1.6

3. táblázat: Az adminisztrációs, illetve a menedzsment feladatok elvégzése iránti motiváció (n=193)

Akik érdeklődnek e terület iránt, leginkább azzal indokolták, hogy szeretnék segíteni az oktatás minőségének fejlesztését és több pénzt akarnak keresni ezzel. Akik nem érdeklődnek az adminisztrációs, illetve menedzsment feladatok iránt, azzal indokolták, hogy inkább jobban szeretnek gyerekekkel dolgozni. A válaszadók nagy részét tehát kevésbé vagy egyáltalán nem érdekli az irányítással kapcsolatos feladatok.

A válaszadók nagy többsége (83,2%-a) egyáltalán nem szeretne igazgató lenni (5. táblázat). Csupán 2,1%-uk nyilatkozta azt, hogy nagyon szeretne vezetői pozíciót betölteni. Szignifikáns kapcsolat áll

fenn a válaszadó kora és a vezetői pozíció elérésének szándéka között ($p=0,022$), de elmondható, hogy a fiatalabbak ugyanúgy nem szeretnék vezetők lenni, mint az idősebbek. Azok, akik valamilyen (főként kismértékű) hajlandóságot mutattak arra, hogy vezetők legyenek, főként 45 éven felüliek voltak.

Ha tehetné, Ön szeretne óvodavezető/iskolaigazgató lenni?	%
nagyon	2.1
eléggé	1.1
valamennyire	6.8
kicsit	6.8
egyáltalán nem	83.2
összesen	100.0
nincs válasz	1.6

4. táblázat: A válaszadók törekvése a vezetői pozíció eléréséért ($n=193$)

Akik szeretnék vezetők lenni, elsősorban azzal indokolták, hogy meg kívánják oldani a jelenlegi helyzetet az intézményben. Akik elhatárolódnak a vezetői szereptől azzal érveltek, hogy szívesebben foglalkoznak gyerekekkel.

Az egyéb kategóriába a legtöbben azt írták, hogy nem érzik magukat „vezető típusnak”, nem eléggé rátermettek, ezért nem szeretnék vezetők lenni. A vélemények között szerepel továbbá, hogy sok stresszel jár ez a munka, a felelősséghez viszonyítva alacsony a fizetés, ez hálátlan feladat és túl sok az adminisztratív munka, illetve jobban érdeklik őket a szakmai, módszertani vonatkozások, a nevelési lehetőségek. Voltak, akik szívesen kipróbálnák magukat vezetői minőségben, illetve azért lennének szívesen vezetők, hogy korszerű, szép intézményük legyen, valamint szeretnék szervezni az intézmény életét.

Összefoglaló

A tanulmány abból a gondolatból indult ki, hogy mennyire versenyképes a pedagógusi pálya és milyen dimenziók mentén lehetne megragadni a versenyképesség fogalmát. Elsőként a pálya összetételével, majd a pedagógusok elégedettségével, megbecsültségével és a karrierlehetőségekkel foglalkoztunk – országos statisztikák és saját kutatási eredmények alapján.

A különböző adatok alapján megállapítottuk, hogy számos probléma merül fel a pályán a nemek arányát, a korösszetételt, valamint a képzettségi és tudásszint tekintetében. A vizsgált pedagógusok nem érzik kellően megbecsültnek a szakmát - sem anyagilag, sem erkölcsi tekintetben. Ennek ellenére viszonylag kevesen gondolnak a pálya elhagyására. A karrierlehetőségek viszonylag szűkösek ebben a viszonylatban, de kutatásunkban a megkérdezett pedagógusok nem is törekednek a vezetői pozíció megszerzésére.

A pedagógusi pálya a megfigyelhető nehézségek ellenére továbbra is versenyképes és keresett lehet. Erre utalhatnak a felsőoktatásban a felvételi eljárások adatai és tapasztalatai. 2013-ban a felvettek 11%-át képviselte a pedagógusképzés területe. Így a gazdaság- és a műszaki tudományok mögött, a 3. helyen szerepelt³³².

³³² A 2013-as általános felvételi eljárás – gyorsjelentés.

http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/jelentkezo_es_felvettek/2013A_felvettek?itemNo=2
[2014. 02. 28.]

Jelen tanulmány egy elméleti keretrendszert kíván adni, mely segítségével vizsgálható a belső és külső integráció hatása az identitásképződésre, illetve ezen tényezők integrált hatása a társadalmi tőkén és a beágyazottságon keresztül a gazdasági versenyképességre.

A külső integráció magába foglalja a gazdasági és társadalmi aspektusokat, azaz hogy egy adott migráns milyen könnyen tud mozogni a befogadó társadalomban – vertikálisan és horizontálisan; gazdaságilag, társadalmilag és politikailag – bármifajta diszkrimináció nélkül. Belső integráció alatt pedig azt értjük, hogy az egyének mennyire tudják elfogadni és magukévá tenni a befogadó társadalom értékeit és normáit, szabályait, mely így nagyban összefügg a kulturális integrációval.³³³

A külső integráció vizsgálatához Ager és Strang³³⁴ ajánl egy fogalmi keretrendszert, mely materiális erőforrásként négy területet határoz meg: a foglalkoztatást, a lakhatást, az oktatást és az egészséget. Ezek mellé társulnak a szociális kapcsolatok, az áthidaló társadalmi tőke (*social bridges*), az összekötő társadalmi tőke (*social bonds*) és a társadalmi intézmények (*social links*). Erre a két fajta területre facilitátorként hat – az integráció szempontjából – a nyelvtudás és a befogadó társadalomra vonatkozó kulturális ismeretek, valamint a biztonság és stabilitás. Mindezen területek és facilitátorok pedig a polgári és politikai jogok talaján állnak. A sikeres – külső – integráció egyik kulcsa az erőforrásokban rejlik. A foglalkoztatás nem csak a gazdasági függetlenséget jelenti, hanem érintkezési pontot a befogadó társadalommal, mely növeli az áthidaló tőkét és lehetőséget ad a helyi nyelv elsajátítására. A lakhatás teremtheti meg az „otthon” érzését a bevándorlókban és nyújthat biztonságérzetet, de ugyan úgy lehet a diszkrimináció és szegregáció kifejeződése is. Az oktatás nem csak a gazdasági siker egyik kulcsa, de ez is kapcsolódási lehetőséget kínál a helyi társadalommal, így nagyban támogatja az integrációt. Az egészség területe Ager és Strang munkájában az egészségügyi ellátás hozzáférhetőségére utal, de a bevándorlók jólétéhez – és integrációjához – nagyban hozzátartozik a fizikai és mentális egészségük, mely utóbbi a migrációval drasztikusan romolhat. A szociális kapcsolatok mibenlétét alább, a belső integráció viszonylatában tárgyalom még részletesebben, itt csak annyit, hogy az áthidaló társadalmi tőke a többségi társadalommal létesített kapcsolatokra utal, míg az összekötő inkább a bevándorló közösségen belüli kapcsolatokra. A társadalmi intézmények pedig főként az azokba vetett bizalom indikátoraiként definiálhatóak.

A belső integráció megértéséhez John W. Berry elmélete³³⁵ vihet közelebb. Berry az integráció kulturális aspektusát minden esetben ekvivalensnek tekinti az akkulturációval, abban az értelemben az egy „kulturális változás, mely folyamatos, két különböző kulturális csoport közvetlen kapcsolatából ered.”³³⁶ Az akkulturáció mértékét és fajtáját két indikátor határozza meg. Egyfelől, hogy az adott csoport mennyire tartja fontosnak a saját kultúra fenntartását, ápolását, ami meghatározza a putnami³³⁷ összekötő társadalmi tőke milyenségét és mennyiségét, ez által nagy hatást gyakorol a csoport beágyazottságára, mivel az autonóm kulturális repertoár megőrzésének nagy szerepe van a 'korlátozott szolidaritás'³³⁸ kialakulásában és fenntartásában. Minél erősebb a saját kultúra megőrzésének gyakorlata, annál inkább lehet számítani a csoporttagok összetartására, támogatására. A másik indikátor a többségi társadalomban való részvétel. Míg az előző indikátor a belső integráció **rezisztív** oldalát jelenti meg, tehát hogy mennyiben és mit őriznek meg az eredeti kultúrájukból a

³³³ Berns-MecGow 2007/2008

³³⁴ Ager – Strang 2008

³³⁵ Berry 1987 és 1997

³³⁶ Berry 1997:491

³³⁷ Putnam 1993

³³⁸ Csoportorientált viselkedés, ami a nehézségekkel szembesülő emberek között alakul ki (Portes-Sensenberner 2012).

bevándorlók, addig itt a valós integrációról van szó, hogy mennyire tudnak és akarnak³³⁹ részt venni a befogadó társadalom életében, akár gazdasági akár értékrendbeli hasonlóságok és különbségek mentén. Azonban, ha ezt a beágyazottság felől nézzük, akkor azt láthatjuk, hogy a putnami áthidaló társadalmi tőke negatív hatással van a csoporton belüli 'kikényszeríthető bizalomra'³⁴⁰, mivel egy nyílt struktúrában³⁴¹ már nem csak a csoport a kizárólagos forrása bizonyos jutalmaknak, továbbá a deviáns gazdasági viselkedés szankcionálása is nehezebb a közösségen belül (erről konkrét példával szolgál egy korábbi tanulmányom egy az Egyesült Államokban élő magyar közösségről³⁴²).

Mindezek alapján Berry négyféle akkulturációs stratégiát különböztet meg (1. táblázat). Amikor a saját kultúra megőrzésére való törekvés pozitív és a többségi társadalomban való részvétel is, azt nevezi Integrációnak, míg amikor mind a kettő negatív, akkor beszélhetünk Marginalizációról. Ha a saját kulturális jegyek megtartása a kizárólagos érték, és a befogadó társadalom értékeit nem fogadják el, nem vesznek részt abban, akkor Szegregációról vagy Szeparációról beszélhetünk attól függően, hogy rájuk kényszerített vagy önkéntes ez a megfosztottság. Amikor pedig csak a többségi társadalom és az abban való érvényesülés/részvétel a mérvadó, akkor Asszimilációról beszélhetünk.

Kapcsolat a többségi társadalommal			
Saját kultúra fenntartása		+	-
	+	Integráció	Szegregáció/Szeparáció
	-	Asszimiláció	Marginalizáció

Forrás: Berry 1997

Természetesen ezek a kategóriák idealisztikusak, rengeteg variációja létezhet minden egyes stratégiának attól függően, hogy milyen mértékű egyik vagy másik indikátor jelenléte. Továbbá nem önkényesek, a legtöbb esetben nem az egyes migránsok döntenek a folytatandó stratégiáról mint individuális aktorok – még ha az egyénnek nagy szerepe is van – hanem külső tényezők határozzák meg, hogy milyen akkulturációs stratégia folytatható. Illetve közelebb sem statikusak ezek a stratégiák. Változhat a saját kultúrához, közösséghez való hozzáállás akár egyéni, akár csoport szinten. Például az Egyesült Államokban megfigyelt közösségben ahogy egyre több csoporttag lépett ki a dokumentálatlan migráns státusból a zöldkártya megszerzésével, és léptek be a munkaerőpiac legális szektorába, úgy lett egyre nyíltabb a közösség struktúrája és az ő számukra egyre kevésbé fontos a saját – etnikus – kultúra fenntartása. Ugyan így a befogadó társadalom hozzáállása is folyamatosan változhat megkönnyítve vagy nehezítve a részvételt az adott migráns csoport számára, mint azt megfigyelhettük a muszlim bevándorlók esetében 2001-es eseményeket követően az Államokban és később Európa-szerte vagy a gazdasági világválság hatására megélnéknült közép-kelet európai munkavállalókkal szembeni negatív attitűd a nyugat-európai országokban.

Berry akkulturációs modelljét vették alapul Phinney és kollégái³⁴³ a bevándorlók többes identitásának felvázolásához. A többségi társadalommal fenntartott kapcsolatok leképeződését nevezik 'nemzeti' identitásnak (*national identity*), azaz hogy mennyiben jelenik meg a migránsok identitásában a befogadó társadalomhoz való tartozás. Ez egyenesen arányos a belső integráció erősségével, hiszen amennyiben nem tudnánk elfogadni a többségi társadalom értékeit és normáit, nem is tudnánk azokkal azonosulni és magukat azon csoport/közösség tagjának tekinteni. Valamint a külső integráció

³³⁹ Jelen esetben, teoretikusan nem számít, hogy a lehetőségektől való megfosztottságról (*segregation*) vagy saját döntésen alapuló, ön-kizárásról (*separation*) van-e szó.

³⁴⁰ „Az egyes csoporttagok jelenbeli vágyaikat alárendelik a kollektív elvárásoknak, számítva [...] azokra a hosszú távú piaci előnyökre, amelyeket a csoportban való tagság biztosít.” (Portes-Sensenberner 2012:56)

³⁴¹ Coleman 1998

³⁴² Hunyadi 2012

³⁴³ Phinney at al. 2001

foka szintén pozitívan hat a 'nemzeti' identitás képződésre azáltal, hogy az adott egyén a befogadó ország polgáraihoz minél hasonlóbban tud mozogni a társadalmi, gazdasági és politikai, így annál jobban tud azonosulni velük. Eszerint azokban az akkulturációs stratégiákban jelentkezik várhatóan erősebben, ahol befogadó társadalommal való viszony pozitív (Integráció, Asszimiláció). Ez olyan formákban nyilvánulhat meg, mint az állampolgárság felvétel, különösen ott, ahol ehhez nem kötődnek különösebb gazdasági vagy politikai érdekek, mint például az Európai Unió belüli munkaerő-áramlás esetében.

A saját kultúrához való kötődés leképeződését Phinney-ék 'etnikai' identitásnak (*ethnic identity*) nevezik, mely a saját etnikai csoporthoz tartozást foglalja magába, ezáltal pedig a kibocsátó országhoz való kötődést. Az etnikai identitás erősnek mutatkozhat az Integrációs és a Szeparációs akkulturációs stratégiákban, azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, egyfelől, hogy az új kölcsönhatások – pl. a többségi társadalommal vagy más kisebbségi/bevándorló csoportokkal – új kulturális formákat hozhatnak létre, másfelől pedig éppen a szegregáció által megragadhat a csoporttudat egy adott állapotban mely nem követi a kibocsátó társadalomban történő változásokat, ezáltal eltávolodik attól is, egyfajta zárványként őrizve az eredeti állapotokat, de már mintegy önálló entitásként.

Ezen okok miatt vélem hasznosnak Phinney-ék kettős modelljét kiegészíteni egy harmadik identitás konstrukcióval, a diaszporikus identitással, mely az adott, lokális (bevándorló) csoport sajátja, részben független a kibocsátó országtól – etnikai identitástól – részben pedig a befogadó társadalomtól – a 'nemzeti' identitástól – miközben e kettő között oszcillál. Erősségét az határozza meg, hogy milyen a bevándorló csoporton belüli társadalmi beágyazottság.

A különböző identitásokban leképeződő kötődéseknek természetesen gazdasági vonatkozásai is vannak, melyek hasonlóan az identitáskonstrukciókhoz nem kizárólagosak, hanem egymás mellett léteznek. A befogadó társadalom felé való kötődés nem csak a fentebb említett állampolgárság kérdését érinti – mely államgazdasági szempontból jelentős – hanem érinti a tőkeberuházások helyét is, hiszen ha valaki jobban kötődik egy adott országhoz, nagyobb valószínűséggel fog ott például ingatlant vásárolni vagy épp céget alapítani. Mindez persze nem zárja ki, hogy a kibocsátó országában (is) befektessen. A kibocsátó ország felé irányuló kötődés gazdasági vetületei olyan formán jelenhetnek meg, mint az otthoni státuszrepresentáció³⁴⁴, ide értve a vebleni hivatkozott fogyasztást és dologtalanságot³⁴⁵ és a hazautalások. Míg a diaszpóra iránti elkötelezettség főként a kikényszeríthető bizalom mint társadalmi tőke általi gazdasági előnyöket eredményezhet, azaz a gazdasági tranzakciók rugalmasságát a formális szerződések csökkenése révén és a csoport által birtokolt gazdasági erőforrásokhoz való privilegizált hozzáférést.³⁴⁶

Felhasznált irodalom

Ager, A – Strang, A.: Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies*. 2008 Vol. 21, No. 2. 166-190.

Berns-McGow, Rima: Redefining "Diaspora": The Challenge of Connection and Inclusion. *International Journal*, 2007-2008 Vol. 63, No. 1, (Winter), 3-20

Berry, J. W.: Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology: An International Review*. 1997/46 (1), 5-68

Berry, J.W. – Kim, U. – Minde, T. – Mok, D.: Comparative studies of acculturative stress. *International Migration Review*. 1987/21. 491-511.

³⁴⁴ Ld. Hunyadi 2010

³⁴⁵ Veblen 1975

³⁴⁶ Portes – Sensenbrenner 2012

- Coleman, James S. A társadalmi tőke az emberi tőke termelésében. . In *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Szerkesztette Lengyel György – Szántó Zoltán. Aula Kiadó. Budapest. 1998. 11-44. p.
- Hunyadi, M Migrációs stratégiák a tengeren innen és túl. *Néprajzi Látóhatár*, 2012. 21. évf. 4. szám
- Phinney, J. S. – Horenczyk, G. – Liebkind, K. – Vedder, P.: Ethnic Identity, Immigration, and Well-Being: An Interactional Perspective. *Journal of Social Issues*, 2001 Vol. 57, No. 3, 493-510
- Portes, A – Sensenbrenner, J.: Beágyazottság és bevándorlás: megjegyzések a gazdasági cselekvés társadalmimeghatározóiról. In *A migráció szociológiája 1*. Szerkesztette Sik Endre. ELTE TÁTK. Budapest, 2012. 54-74.
- Putnam, R 'The Prosperous Community: Social Capital and Public Life', *American Prospect* 1993/13: 35–42.
- Veblen, Thorstein: *A dologtalan osztály elmélete*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1975

Bevezetés

Porter³⁴⁷ szavaival élve „az a vállalat képes felülmúlni riválisait, amelyik olyan különbözőséget tud felállítani, amelyet meg is tud őrizni”. Napjainkban a versenyképesség eléréséért folyó harcban a globalizáció, valamint a vele járó magas kockázat és bizonytalanság, a hagyományos erőforrások szerepét lecsökkentette. Megnövekedett viszont az innovációk létrehozásának jelentősége, valamint az innovációkra való nyitottság és azok befogadásának kérdése. Az innováció mellett azonban létezik még egy alternatíva, az imitáció, ami páratlan lehetőséget kínál például azon kis- és középvállalkozásoknak, amelyek szerényebb költség- és időráfordítást tudnak e célra fordítani, valamint kisebb kockázatot mernek csak vállalni. Jelent tanulmányban elsőként az innováció és az imitáció fogalmát járom körül, majd a kis- és középvállalkozások körében végzett kérdőíves felmérésem eredményeit és következtetéseit ismertetem.

Az innováció és az imitáció fogalmának körbejárása

Az **innováció** mindazon újdonság, amelyet hasznosnak ítélnék a fogyasztók³⁴⁸. CSATH³⁴⁹ kiemeli, hogy már nem elégséges a termék- és technológiai innováció; a szervezeti, vezetési és folyamat-innovációk is felsorakoznak melléjük. POTO CAN és MULEJ³⁵⁰ szerint innoválni kell a piacot, a vállalkozásokat, vezetőket, a viselkedést, a kapcsolatokat, mert a folyamatos fejlesztés, újítás létkérdés. Az innováció kockázatos, mert lehet, hogy a vállalat nem valósít meg olyan ötletet, amelyről később kiderül, hogy sikeres lehetett volna, vagy mert lehet, hogy megvalósít olyat, ami a későbbiekben kudarcba fullad. Az innováció drága, továbbá az innovációs versenyben az időtényező is kritikus tényező. Megvalósítása képességek, erőforrások és a tudás összekapcsolását igényli.

Az innovációk terén folyó kutatások közül elsőként WITT³⁵¹ vizsgálatát mutatom be, aki a századforduló előtt a nemzetközi versenybe lépő kelet-európai országok vállalatait tanulmányozza. Tapasztalatai az mutatják, hogy ezen feltörekvő országbeli cégek nem versenyképesek. A probléma gyökerét az innovációk elmaradásában, a megoldást pedig a nyugati partnerekkel való együttműködésben látja, ami által az innováció elérhetővé válik. HANNA és WALSH³⁵² pedig, kizárólag a kisvállalkozásokat vizsgálva (Olaszországban, Dániában és Amerikában), arra a következtetésre jut, hogy bár a köztük lévő kapcsolatok rendkívül változatosak, azok ritkán irányulnak termékfejlesztésre. Inkább a költség csökkentése és bevétel növelése a céljuk. Tehát WITT³⁵³ megállapítása inkább a nagyobb vállalkozások esetében lehet helytálló.

A legsikeresebb innovációk a vevői szükségletekre koncentrálnak, új értéket teremtenek, amelyek azonosítása jelenti a kihívást³⁵⁴. PORTER³⁵⁵ kényelmetlenségként, szervezeti nehézségként, CSATH³⁵⁶

³⁴⁷ PORTER: *What is Strategy?* HBR's Must Read on Strategy, Article Collection, Harvard Business Review, Reprint November-December 1996. Harvard Business Press Books, 2009. p. 9.

³⁴⁸ POTO CAN, V., MULEJ, M.: *How to Improve Innovativeness of Small and Medium Enterprises*, Journal of Contemporary Management Issues Vol. 14. No. 1. 2009. pp. 1-20.

³⁴⁹ CSATH M.: *Versenyképesség-menedzsment*, Nemzeti tankönyvkiadó, Budapest, 2010. pp. 1-335.

³⁵⁰ POTO CAN, V., MULEJ, M.: *How to Improve Innovativeness of Small and Medium Enterprises*, Journal of Contemporary Management Issues Vol. 14. No. 1. 2009. pp. 1-20.

³⁵¹ WITT, P.: *Strategies of Technical Innovation in Eastern European Firms*. Management International Review Vol. 38. No. 2. 1998. pp. 161-182.

³⁵² HANNA, V., WALSH, K.: *Small firm networks: a successful approach to innovation?* R&D Management, Vol. 32. No. 3. 2002. pp. 201-207.

³⁵³ WITT, P.: *Strategies of Technical Innovation in Eastern European Firms*. Management International Review Vol. 38. No. 2. 1998. pp. 161-182.

³⁵⁴ STAMM, B.: Collaboration with other firms and customers: innovation's secret weapon In: *Strategy & Leadership*, Vol. 32 Iss: 3, 2004. pp.16-20.

³⁵⁵ PORTER, M. E.: *The competitive advantage of nations*, The Free Press, New York, 1998. pp. 1-831.

³⁵⁶ CSATH M.: *Versenyképesség-menedzsment*, Nemzeti tankönyvkiadó, Budapest, 2010. pp. 1-335.

kihívásként említi, hogy amikor jól mennek a dolgok, akkor nehéz változtatni, pedig a siker fenntartásához időben kell tudni változtatni; hiszen az információtechnológia gyorsan elavulttá teszi az újításokat. A tunyaságon felül kell emelkedni, a változások elé kell menni, nyomást gyakorolni a fejlesztések, az innovációk irányába, és előre jelezni a nemzetközi igényeket³⁵⁷. SZERB és DEZSÉRINÉ MAJOR³⁵⁸ szintén azt hangsúlyozzák, hogy folyamatos beruházásokra és innovációra van szükség; akik ezt megvalósítják, azok a legsikeresebbek. Fontos továbbá a több lábon állás, és nemcsak a hazai, hanem a nemzetközi piacon való megjelenés is. Az innovációs folyamat közgazdasági vizsgálata során O'SALIVAN³⁵⁹ azt állapítja meg, hogy a törekvések kudarc legtöbbször a szervezetlen végrehajtásban keresendő, azaz a vezetésen múlik, mi válik a sikeres innovációvá.

CSATH³⁶⁰ szerint a versenyképes innováció a felfedező innováció. Azaz nem elegendő a meglévő folyamat és kínálat hatékonyabb kihasználása (hasznosító innováció), hanem új dolgokat kell létrehozni (felfedező innováció). Ezt HORTOVÁNYI³⁶¹ vizsgálatai is megerősítik, miszerint az új termékek száma nem méri az innovativitás mértékét, így nem alkalmazható a fejlődés kimutatására sem, mert az új termékek száma csak akkor befolyásoló, ha a termékek kizárólag radikális innovációra épülnek.

Vannak azonban, akik az innovációk mellett az **imitációt** is felsorakoztatják^{362,363,364}. Az imitáció fogalmába beletartozik a nem szabadalmazott műszaki tartalom legális utánzása a versenyben (competitiv imitation); az engedélykérés és díjfizetési kötelezettség nélküli használat és kreatív adaptálás (imitation and creative adaptation); a szolgai másolás (slavish imitation)³⁶⁵. A tág értelemben vett innovációs ciklusnak három eleme van: invenció, innováció, imitáció, azaz feltalálás, megvalósítás és átvétel³⁶⁶. Az invenció fogalma szerint az ötlet, találmány nem feltétlenül kerül gyakorlati megvalósításra, vagy legalábbis nem azonnal. Mikor alkalmazásra kerül, akkor beszélhetünk innovációról. Ha pedig valaki a legjobb gyakorlatot figyeli, követi, a másolandó dolgot vagy helyzetet megfelelően felismeri, akkor imitációról beszélünk.

³⁵⁷ PORTER, M. E.: *The competitive advantage of nations*, The Free Press, New York, 1998. pp. 1-831.

³⁵⁸ SZERB L., DEZSÉRINÉ MAJOR M.: *A növekedés meghatározó tényezői a magyar kis- és középvállalati szektorban*, A Magyar Közgazdasági Egyesület Konferenciája, Budapest 2007. dec. 19-20. <http://www.mktudegy.hu/?q=system/files/Szerb.pdf> pp. 1-23.

³⁵⁹ O'SALIVAN, M.: *The Innovative Enterprise and Corporate Governance*, Cambridge Journal of Economics, Vol. 24 No. 4, 2000. pp. 393-416.

³⁶⁰ CSATH M.: *Versenyképesség-menedzsment*, Nemzeti tankönyvkiadó, Budapest, 2010. pp. 1-335.

³⁶¹ HORTOVÁNYI, L.: *Vállalkozó vezetés. Magyarországon működő kis- és középvállalkozásokban*. Doktori (PhD) értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástani Doktori Iskola, 2010. pp. 1-124.

³⁶² KOLODKO, G. W: *Megatrendek*, Akadémiai kiadó, Budapest, 2009. pp. 1-394.

³⁶³ KAPÁS J.: *Milyen a jó kapitalizmus? Avagy nem mind arany, ami fénylik?* (Gondolatok A jó kapitalizmus, rossz kapitalizmus és a növekedés és jólét közgazdaságtana című könyv kapcsán. Baumol, W. J.-Litan, R. E.-Schramm, C. J.: *Good Capitalism, Bad Capitalism, and the Economics of Growth and Prosperity*. Yale University Press, New Haven and London, 2007. 321 oldal) Közgazdasági Szemle LVI. évf., 2009. március, Könyvismertetés, 2009. pp. 289—293.

³⁶⁴ NÉMETHNÉ PÁL K.: *Innovációs tevékenység mérése a magyar vállalatoknál*, PhD értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, 2010. pp. 1-200.

³⁶⁵ BOBROVSZKY J.: *Az enyém, a tied és a miénk a szellemi tulajdonban, Áttekintés a közkincs és a szellemi magántulajdon egyes összefüggéseiről az Internet tükrében*. Liber amicorum. Ünnepi dolgozatok Gyertyánfy Péter tiszteletére, ELTE ÁJK, Budapest. <http://mta.hu/fileadmin/2008/06/enyem1.pdf> 2008. pp. 1-98.

³⁶⁶ BENDZSEL M.: *A szellemi tulajdon védelmének és hasznosításának jelentősége a nemzeti innovációs rendszerben*, Nemzeti Innovációs Rendszer Konferencia, Budapest, 2007. március 29. www.nih.gov.hu/aktualis-hirek-esemenyek/2007/szellemi-tulajdon, 2007. pp. 1-44.

Az imitáció materiális jelentősége abban áll, hogy kevesebb költséggel³⁶⁷, időráfordítással és kisebb kockázattal jár³⁶⁸.

Az innováció tág értelmezése a XX. század végére nyúlik vissza. ROGERS³⁶⁹ szerint az innováció olyan ötlet, gyakorlat vagy tárgy, amelyet az egyén újnak érzékel. KOTLER³⁷⁰ szerint az innováció olyan áru, szolgáltatás vagy ötlet, amelyet bárki újnak érzékel. Ezt azzal magyarázza, hogy idő kell az innováció elterjedéséhez, diffúziójához a társadalmi rendszerben; így bár az ötlet lehet régebbi, aki először találkozik vele, annak új. Tehát már Rogers és Kotler is beleérti az új dolog elterjesztését az innováció fogalmába.

BOBROVSZKY³⁷¹ és BENDZSEL³⁷² a szellemi tulajdon jogi védelmének keretében tárgyalja az imitáció kérdését a tisztességtelen verseny elleni védelem körében. A probléma abban áll, hogy az innováció költséges, időigényes, munkaigényes, kockázatos, míg az imitátor ezek nélkül hozzájuthat. Tehát az innovátor hátrányba kerül, az utánzó pedig előnyre tesz szert az árversenyben, hiszen az ő árúja ezekkel a ráfordításokkal nem annyira terhelt. Ez tulajdonképpen potyautas magatartás. Bár az imitációnak is van költsége, SHENKAR³⁷³ megállapítása szerint az innovációt 100 százaléknak tekintve az imitáció költsége 65-75 százalék közé tehető, az időigényessége pedig 70 százalékra. Továbbá a gyorsan követők azzal számolhatnak, hogy 1 százalékos időbeli csökkentés 0,7 százalékos növekedést okoz a költségekben, de a későn követőknél a folyamat jobb megértéséből adódóan ez nem merül fel. Ír arról is, hogy szerinte az imitáció nem kevésbé kockázatos, mint az innováció, csak más természetű. Az imitátor nem vállal kutatás-fejlesztési kockázatot, de vállal a téren, hogy ha nem sikerül eladni a terméket, nem ér el profitot, veszít hírnevéből, szóval az imitáció kockázatát vállalja. Van, aki az innováció, imitáció, szelekció hármásáról beszél, azaz hogy napjaink innovációs kényszerében – ha megengedhető az adaptáció és az imitáció – az a piaci verseny, vagyis a szelekció ellen hat. Tehát nem csak a leghatékonyabb éli túl, hanem hosszútávon azok a vállalatok is fennmaradhatnak, akik sikeres imitációt hajtanak végre^{374,375}. Illetve gazdasági fejlődés is elérhető, akár évszázadokon keresztül, bármiféle innovációs képesség nélkül³⁷⁶. Sőt, kutatások azt is igazolják, hogy követő innovációk (imitációk) által az utánzók még sikeresebbé is válhatnak (vagy talán éppen ezért), mint a felfedező innovációval eredetileg rendelkezők^{377,378}. SHENKAR³⁷⁹ leírja, hogy a

³⁶⁷ A diffúz modellek, azaz az innováció terjedésének módszertanáról OROVA (2010) részletesen ír. (OROVA L.-né: *Az új termék elterjedési modellek üzleti alkalmazásának módszertani kérdései*, PhD értekezés, SZIE, Gödöllő 2010. pp. 1-137.)

³⁶⁸ BOBROVSZKY J.: *Az enyém, a tied és a miénk a szellemi tulajdonban, Áttekintés a közkincs és a szellemi magántulajdon egyes összefüggéseiről az Internet tükrében*. Liber amicorum. Ünnepi dolgozatok Gyertyánfy Péter tiszteletére, ELTE ÁJK, Budapest. <http://mta.hu/fileadmin/2008/06/enyem1.pdf> 2008. pp. 1-98.

³⁶⁹ ROGERS, E. M.: *Diffusion of innovations*, Fourth edition, New York, The Free Press. 1995. pp. 1-523.

³⁷⁰ KOTLER, P.: *Marketing Management*, Millenium Edition, Custom edition for Unoversity of Phoenix, 2002. pp. 1-456.

³⁷¹ BOBROVSZKY J.: *Az enyém, a tied és a miénk a szellemi tulajdonban, Áttekintés a közkincs és a szellemi magántulajdon egyes összefüggéseiről az Internet tükrében*. Liber amicorum. Ünnepi dolgozatok Gyertyánfy Péter tiszteletére, ELTE ÁJK, Budapest. <http://mta.hu/fileadmin/2008/06/enyem1.pdf> 2008. pp. 1-98.

³⁷² BENDZSEL M.: *A szellemi tulajdon védelmének és hasznosításának jelentősége a nemzeti innovációs rendszerben*, Nemzeti Innovációs Rendszer Konferencia, Budapest, 2007. március 29. www.nih.gov.hu/aktualis-hirek-esemenyek/2007/szellemi-tulajdon, 2007. pp. 1-44.

³⁷³ SHENKAR, O.: *Copycats: How Smart Companies Use Imitation to Gain a Strategic Edge*, Harvard Business Press, USA, 2010. pp. 1-241.

³⁷⁴ DARUKA M.: *Adalékok a piaci evolúció méréséhez, avagy kétszer nem lehet ugyanarra a piacra lépni* Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, PhD értekezés, 2004. pp. 1-236

³⁷⁵ NÉMETHNÉ PÁL K.: *Innovációs tevékenység mérése a magyar vállalatoknál*, PhD értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, 2010. pp. 1-200.

³⁷⁶ KOLODKO, G. W.: *Megatrendek*, Akadémiai kiadó, Budapest, 2009. pp. 1-394.

³⁷⁷ SCHNAARS, S. P.: *Managing imitation strategies: how later entrants seize markets from pioneers*, The Free Press, New York. 2002. pp. 1-304.

globalizáció azt jelenti, senki sem menekül a verseny nyomása alól, az innováció vagy az imitáció alkalmazása elől. Véleménye szerint az imitációé a jövő. KOLODKO³⁸⁰ teljesen egyetértve ezzel azt állítja, azok a vállalatok, illetve nemzetgazdaságok mennek tönkre, amelyek nem hajtanak végre imitációkat³⁸¹, azaz nem versenyeznek³⁸². Az adaptáció szükséges és fontos dimenziója a gazdasági magatartásnak, mind a sikeres vállalkozások, mind a gazdaságok esetében³⁸³. KOLODKO³⁸⁴ véleménye szerint az imitáció a forrása a későbbi invenció és innovációs képességnek. A gazdasági sikerhez tehát megfelelő rugalmasság és nyitottság kell³⁸⁵, azaz időben kell cselekedni, és állandóan meg kell tudni újulni³⁸⁶. KOLODKO³⁸⁷ meglátása szerint azonban a legszegényebb országokban, ahol minderre a leginkább szükség lenne, a legkevesebb az esély. „A tudásalapú gazdaság olyan luxus, amit csak a leggazdagabb országok engedhetnek meg maguknak”³⁸⁸. Így tehát a gazdag országokat jellemzi a tudás és az invenció, a közepes fejlettségi szintűeket az innováció, és végül a szegény országok imitációval próbálják pozíciójukat javítani. O’SALIVAN³⁸⁹ szerint az innoválás és az adaptálás közti választást a múltbéli tapasztalat befolyásolja. A gazdaságoknak a döntés előtt mindkét esetben mérlegelniük kell a lehetőségeket és az ösztönzőket.

Az imitáció gyakran pejoratív felhangot, valamint kevés figyelmet kap, de napjainkban sokkal többre tartják a vállalatok, így sokkal nagyobb mértékben fordul elő, mint a radikális újítás. Az imitációk terjedése döntő folyamatjellemző és versenytenyező. LOSONCZ³⁹⁰ szerint egyenesen az ösztönző rendszer középpontjába kellene állítani a felzárkózó vállalatok esetében a diffúziót, azaz az alkalmazások elterjesztését, meglévő technológiák adaptálását³⁹¹. Véleménye szerint az innovációból csak akkor származik előny, ha azt széles körben elterjesztik, mint például a környezetszennyezés megelőzésére szolgáló technológiák esetében.

Véleményem szerint imitáció alatt nem a teljes körű másolást kell érteni, hanem azt, hogy ha a vezető egy nagyszerű ötletre bukkan, akkor eléggé nyitott és rugalmas ahhoz, hogy változtasson, és azt a saját fogyasztói igényeire adaptálja. Így a versenyelőny forrása nem csak a felfedező innováció lehet, hanem annak hasznosítása is, főként a kis- és középvállalkozások esetében. GARAJ³⁹² szerint a fő versenyelőny a versenyképes új tudás fejlesztésének képességében rejlik. BLOMQUIST és LEVY³⁹³ kutatásuk során azt állapítják meg, hogy fenntartható versenyelőny a tudásalapú versenyben csak

³⁷⁸ SOFKA, W., SCHMIDT, T.: *I Like the Way You Move. An Empirical Investigation into the Mechanisms behind First Mover and Follower Strategies*. ZEW. Discussion Papers No. 04-087. 2004. pp. 1-37.

³⁷⁹ SHENKAR, O.: *Copcats: How Smart Companies Use Imitation to Gain a Strategic Edge*, Harvard Business Press, USA, 2010. pp. 1-241.

³⁸⁰ KOLODKO, G. W: *Megatrendek*, Akadémiai kiadó, Budapest, 2009. pp. 1-394.

³⁸¹ Vagy, ahogy DARWIN (1859/2009) fogalmazna, akik nem alkalmazkodnak, nem élnek túl. (DARWIN C.: *A fajok eredetéről: Természetes kiválasztás útján*. Negyedik kiadás, Typotex kiadó, Budapest. 2009. pp. 1-449.)

³⁸² KOLODKO (2009) szerint a szocializmus ezért is omlott össze, hiszen nem volt képes (többek közt) lépést tartani, a tudományos-technológiai forradalommal. (KOLODKO, G. W: *Megatrendek*, Akadémiai kiadó, Budapest, 2009. pp. 1-394.)

³⁸³ O’SALIVAN, M.: *The Innovative Enterprise and Corporate Governance*, Cambridge Journal of Economics, Vol. 24 No. 4, 2000. pp. 393-416.

³⁸⁴ KOLODKO, G. W: *Megatrendek*, Akadémiai kiadó, Budapest, 2009. pp. 1-394.

³⁸⁵ KOLODKO, G. W: *Megatrendek*, Akadémiai kiadó, Budapest, 2009. pp. 1-394.

³⁸⁶ SZENTES T.: *Fejlődés-gazdaságtan*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2011. pp. 1- 531

³⁸⁷ KOLODKO, G. W: *Megatrendek*, Akadémiai kiadó, Budapest, 2009. pp. 1-394.

³⁸⁸ KOLODKO, G. W: *Megatrendek*, Akadémiai kiadó, Budapest, 2009. p. 366.

³⁸⁹ O’SALIVAN, M.: *The Innovative Enterprise and Corporate Governance*, Cambridge Journal of Economics, Vol. 24 No. 4, 2000. pp. 393-416.

³⁹⁰ LOSONCZ M.: *Az EU-csatlakozás és a magyar kutatás-fejlesztési és technológiai innovációs stratégia*, Közgazdasági Szemle, LV. évf., 2008. február pp. 169-182.

³⁹¹ Meg kell jegyezni, hogy ugyanakkor az imitáció pont az innováció ösztönzői ellen hat.

³⁹² GARAJ E.: *Tudásfejlesztés versus versenyképesség? Fejlesztés és Finanszírozás* 2008/2. pp. 38-46.

³⁹³ BLOMQUIST, K., LEVY, J.: *Collaboration capability – a focal concept in knowledge creation and collaborative innovation in networks*, *International Journal of Management Concepts and Philosophy*, Vol. 2. No.1.2006. pp. 31 - 48.

innovációk által érhető el. Az innováció BLOMQUIST és LEVY³⁹⁴ szerint az a folyamat, amikor különböző szereplők kiegészítő információkat és tudást osztanak meg egymással, tehát új *tudást generálnak*. E megfogalmazásból is kitűnik, de a szerzők külön is hangsúlyozzák, hogy ez a folyamat semmiképp nem lehet felülről koordinált, vagyis kényszeren alapuló.

SCHUMPETER³⁹⁵ az innováció forrását az olyan vállalkozóban látta, akinek tevékenysége egyensúlytalanságot teremt. LEVY és munkatársai³⁹⁶ szerint ugyan a kis- és középvállalkozások ilyen típusú tudásgenerátorok, de gyengék a hasznosításban és a megtartásban. STAMM³⁹⁷ mellett teszi le voksát, hogy ezek a kérdések együttműködések által könnyen megoldhatók. OSARENKHOE³⁹⁸ pedig felhívja a figyelmet a politikai indíttatású együttműködések veszélyeire. Ezekben számos érdek ütközik, amelyek összeegyeztethetetlenek. Például a kormány érdekelt a munkahelyteremtésben, hiszen ezáltal több adó folyik be. Míg az üzleti szereplő abban érdekelt, hogy kevesebben legyenek jelen az adott piacon, amely által ő több ügyfélforgalmat és hasznot tudhat magáénak. Az itt bemutatottak szintetizálásaként az fogalmazható meg, hogy az újítások és az újdonságok létrehozásában a kkv-k számára az olyan kooperációk kínálhatnak járható utat, melyek belső indíttatásúak és lehetőség-vezéreltek. Ahogy a gazdaság változik, fejlődik a foglalkoztatás, munkavégzés körülményei, a munkavégzéshez szükséges kompetenciák is változnak. A kompetenciák előtérbe kerülése azt jelzi, hogy a munkaerőpiac olyan készségeket, jártasságokat, személyiségvonásokat, motivációkat vár el a munkavállalóktól, amelyek megszerzése nem történik meg automatikusan a szocializáció során. Hiszen az egyén nem is képes minden speciális élethelyzetre felkészülni az életében. Ezen a ponton kell kiemelt szerepet kell kapnia a képzésnek (középfokú, felsőfokú egyaránt), melynek feladata, hogy a különböző élethelyzetekben szükséges kompetenciákat is biztosítsa az egyén számára. Tudniillik a gazdaság gyorsan változó igényei újabb és újabb kompetenciákat helyeznek előtérbe³⁹⁹.

3. A vizsgált minta és a vizsgálati módszerek bemutatása

Primer kutatásom forrását a 2012. szeptember végén kiküldött on-line kérdőíves felmérés eredményeként előálló adatbázis szolgáltatta⁴⁰⁰, amely 241 vezető válasza alapján állt elő.

A kérdőív zárt, azaz előre megadott válaszkategóriájú kérdéseket tartalmazott, a válaszadás egy esetben sem volt kötelező. A megkérdezés elektronikus levélben történt felkérés alapján, on-line felületen történt. A válaszadást általában befolyásolja, hogy milyen helyzetben történik a megkérdezés, jelen esetben a személytelenségnek, a kérdező személy hiányának lehetett kihatása. Ugyanakkor ez a módszer kiküszöböli a kérdezői hibát, a kérdező hatását (például: szimpatikus-e). Az internetes megkérdezésnek további előnye, hogy nehezen elérhető célcsoport esetén, mint például esetemben, a döntési pozícióban lévő vezetők esetén, ez a módszer növeli a válaszadási hajlandóságot. A kitöltésre, gondolkodásra több idő áll rendelkezésre, mint személyes megkeresés esetén, így a válaszok pontosabbak, továbbá a megkérdezett nem feszélyezett a kérdezőbiztos jelenléte miatt, így nyugodtan átgondolhatja a válaszokat. Mivel egy időben több ezer kérdőívet lehet

³⁹⁴ BLOMQUIST, K., LEVY, J.: *Collaboration capability – a focal concept in knowledge creation and collaborative innovation in networks*, *International Journal of Management Concepts and Philosophy*, Vol. 2. No.1.2006. pp. 31 - 48.

³⁹⁵ SCHUMPETER J. A.: *A gazdasági fejlődés elmélete. Vizsgálódás a vállalkozói profitról, a tőkéről, a hitelről, a kamatról és konjunktúraciklusról*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980. pp. 1-320.

³⁹⁶ LEVY, M., LOEBBECKE, C., POWELL, P.: *SMEs, Co-Opetition and Knowledge Sharing: The Role of Information Systems*. *European Journal of Information Systems* Vol. 12. No. 1 2003. pp. 3-17.

³⁹⁷ STAMM, B.: *Collaboration with other firms and customers: innovation's secret weapon* In: *Strategy & Leadership*, Vol. 32 Iss: 3, 2004. pp.16-20.

³⁹⁸ OSARENKHOE, A.: *A coopetition strategy - a study of inter-firm dynamics between competition and cooperation*, *Business Strategy Series*, Vol. 11 Iss: 6. 2010. pp. 343-362.

³⁹⁹ CSEH PAPP I, CSAPÓNÉ RISKÓ T: *Agricultural vocational training and the labour market in Hungary*, *Economic Affairs* 59(1). 2014. pp 1-10.

⁴⁰⁰ A kutatás létrejöttében a TÁMOP 4.2.2.B-10/1-2010-0011 „A tehetséggondozás és kutatóképzés komplex rendszerének fejlesztése a Szent István Egyetemen” című program, valamint a Szent István Egyetem Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár nyújtott segítséget.

kiküldeni, ezért a kutatás hossza lerövidül, továbbá ez a módszer olcsóbb is, mint a papíron vagy a kérdezőbiztos jelenlétében készült felmérés. Technikailag továbbá lehetőség van képek bemutatására (vizuális élmény), valamint komplexebb kérdőív összeállítására azáltal, hogy a válaszok figyelembe vételével ugrások, elágazások készíthetők.

Az internetes kérdőív szerkesztése során hét különböző kérdéstípus szerepelt: egyszeres választás, többszörös választás, nyitott számbevitel, értékelő skála, rangsor, válaszmátrix, és igen/nem típusú kérdés. Egy képet, valamint egy ugrást tartalmazott a felület.

A kvantitatív kutatásom során nyert adatokat különböző statisztikai módszerekkel, az SPSS 20-as programcsomag segítségével elemeztem.

4. Innováció és imitáció a magyar kis- és középvállalkozások körében

A vállalatok innovációs aktivitásának felméréséhez az Oslo-kézikönyv szerinti innováció-definíciót használtam, azaz a kérdőívben az alábbi meghatározás szerepelt mielőtt a vezetőket erről a témakörrel kérdeztem volna: „Innováció: új áru (termék/szolgáltatás), technológia, szervezeti vagy marketing megoldás”⁴⁰¹. Ezt követően az alábbi öt kérdés szerepelt, ami a jelenlegi vizsgálat alapját is képezi:

- Hány darab innovációt dobnak piacra évente?
- Egy új ötletnek hány év a piaci áruvá válásának ideje?
- Az árbevétel hány százalékát fordítják kutatás-fejlesztésre?
- Hány órát töltenek havonta a konkurencia figyelésével, információ szerzésével?
- Hány darab ötletet vesznek át évente versenytársától vagy más profilú cégtől?

Az évente létrehozott innovációk száma a megkérdezettek megítélése alapján megközelítőleg átlagosan kettő. A vállalkozás fő termékének jellege alapján azonban statisztikailag igazolt ($p=0,006$) különbség mutatkozott az innovációk számában. A homogén terméket előállítók legfeljebb egy innovációval rendelkeznek. A differenciált terméket kínálók legfeljebb két innovációval rendelkeznek. A kettő között elhelyezkedők jelennek meg három, vagy akár több innovációval is évente.

A valódi versenytársak száma alapján szintén statisztikailag igazolt ($p=0,013$) különbség mutatkozott az innovációk számában. A legfeljebb négy versenytársról számot adók maximum két innovációról számoltak be. A legfeljebb 12 valódi versenytárssal versengők számoltak be a legtöbb, azaz 3 feletti innovációról évente. Míg az erős versennyel, azaz 12 feletti versenytárssal szembenézők maximum három innovációval rendelkeznek évente.

A növekedési stratégia alapján továbbá gyenge tendencia szerűen statisztikailag igazolt ($p=0,062$) különbség mutatkozott az innovációk számában. Akik saját bevallásuk alapján nem rendelkeztek növekedési stratégiával legfeljebb egy innovációról számoltak be évente. Akik profilváltáson gondolkodtak, azok két innovációról, akik mérsékelt növekedést tűztek maguk elé, azok három innovációról míg, akik erőteljes növekedést kívántak elérni, azok három feletti innovációról nyilatkoztak.

Igazolódott továbbá a vezető vállalkozásnál eltöltött ideje és az évente piacra dobott innovációk számának összefüggése. Két metrikus változó közötti kapcsolat leírására a korreláció-számítás szolgál. A kapcsolatok szorosságának és irányának értékelését a Spearman-féle ρ (rho) korrelációs-együtthatók alapján végeztem el, mivel az indexértékek sorrendet fejeznek ki; azonban nem értelmezhető a köztük lévő távolság olyan értelemben, mint pl. a centiméter esetében. Ezek alapján egymással gyenge, pozitív korrelációs kapcsolatban álltak ($p=0,012$; Spearman-féle $p = 0,172$), azaz a vezető cégnél töltött idejével egyenes arányban nőtt az évente piacra vitt valódi újítások száma.

Összességében elmondható tehát, hogy évente három vagy annál több innovációval azon kis- és középvállalkozások rendelkeznek, amelyek fő terméke se nem homogén, se nem differenciált, hanem a kettő között helyezkedik el. Amelyek se nem erős, se nem gyenge, hanem mérsékelt erősen versennyel, azaz legfeljebb 12 valódi versenytárssal néznek szembe. Azon cégek rendelkeznek több

⁴⁰¹ OECD: *Oslo Manual*. 3rd Edition. OECD-European Commission. 2005. pp. 16-17.

innovációval, akik erőteljes növekedést kívánnak elérni⁴⁰², továbbá azok, amelyek vezetője több időt töltött el az adott cégnél.

Ezek után arra voltam kíváncsi, hogy egy új innovatív ötlet mennyi idő alatt ölt testet és válik piaci áruvá. Az átlagos megvalósulási idő a megkérdezettek alapján egy éve.

E kérdés esetében is összefüggés mutatkozott a vezető vállalkozásnál eltöltött idejével ($p < 0,000$; Spearman-féle $\rho = 0,261$). Ez alapján az mondható el, hogy a vezető vállalkozásnál eltöltött éveinek számával nő a megvalósítás ideje. Ugyanez mondható el a vezető koráról is. Gyenge, pozitív korrelációs kapcsolat alapján ($p = 0,010$; Spearman-féle $\rho = 0,181$) a vezető életkorának előrehaladtával szintén nő az ötlet termékké válásának ideje.

Az ötlet piaci áruvá válásának ideje a porteri piaci stratégiákkal is összefüggést mutatott ($p = 0,009$). Kiderült, hogy akik költségdiktáló stratégiát követnek azok ötleteiket fél éven belül megvalósítják. Akik differenciáló stratégiát tűztek ki, azok elképzeléseiket egy éven belül, akik koncentráló stratégiát tűztek ki, azok ötleteiket két éven túl váltják valóra.

Továbbá figyelembe kell venni azon összefüggést is, hogy az ötlet életre kelésének ideje gyenge, pozitív korrelációs kapcsolatban áll az évente piacra dobott innovációk számával ($p < 0,001$; Spearman-féle $\rho = 0,270$). Ez alapján minél több innovációval jelenik meg egy cég évente, annál hosszabb egy új elképzelés realizálódásának ideje.

Összességében az a kép bontakozott ki, hogy azon cégek valósítják meg és váltják piaci termékké ötleteiket a legrövidebb határidővel, azaz fél éven belül, amelyek a vállalkozás költségeinek csökkentését tűzték ki célul, akik nem tömegével dobnak piacra innovációkat évente, valamint azon vállalkozások, amelyek vezetője minél fiatalabb és minél kevesebb ideje van a cég élén.

A következőkben azt kutattam, hogy ezen ötletekre, innovációkra vagyis kutatás-fejlesztésre az árbevétel hány százalékát tudják fordítani a vállalkozások. Átlagosan a válaszadók két százalékban jelölték meg ennek nagyságát.

A termék jellege alapján statisztikailag igazolt ($p = 0,006$) különbség mutatkozott a k+f-re fordított hányadban. Elmondható, hogy a legtöbbet, vagyis 8 százaléknál többet, azok áldoznak az árbevételből kutatás-fejlesztésre, akik differenciált termékkel rendelkeznek. Ennél kevesebbet, vagyis legfeljebb 8 százalékot költenek azok, akinek terméke a tökéletesen differenciált és a tökéletesen homogén között helyezkedik el. A homogén terméket előállítók jellemzően semennyit nem áldoznak az árbevételből e célra.

A kutatás-fejlesztésre fordított hányad a porteri piaci stratégiákkal is összefüggést mutatott ($p = 0,020$). Azok, akik költségdiktáló stratégiát követnek nem fordítanak semennyit e célra. Akik differenciáló stratégiát tűztek ki, azok 2 és 8 százalék közötti összeget, akik koncentráló stratégiát tűztek ki, azok 8-nál is több százalékot áldoznak az árbevételből k+f tevékenységre.

Igazolódott továbbá a kutatás-fejlesztésre fordított hányad, valamint az évente piacra dobott innovációk számának összefüggése is. Ezek értelmében a két paraméter egymással gyenge, pozitív korrelációs kapcsolatban áll ($p < 0,001$; Spearman-féle $\rho = 0,366$), azaz minél többet költenek k+f-re, annál több a megvalósuló innováció évente.

Összegezve megállapítható, hogy azok fordítják a legtöbbet, vagyis az árbevétel 8 százalékánál többet, kutatás-fejlesztésre, akik differenciált termékkel rendelkeznek, illetve akiknek további célja is az egyedi termék vagy szolgáltatás kínálata. Továbbá megállapítható, hogy a magasabb ráfordítás realizálódik is a magasabb arányú megvalósult innovációban.

A kérdőív továbbiakban két kérdést tartalmazott az imitációra vonatkozóan. Ezek közül az első a konkurencia figyelésével, az információszerzéssel töltött időre vonatkozott, amely a válaszadók szerint havi átlagban 8 órát tesz ki. A második pedig a versenytársaktól vagy más profilú cégektől átvett ötletek számára vonatkozott, amely a vezetők szerint átlagosan kettő évente.

Elmondható, hogy a valódi versenytársak számával egyenes arányosan nő a cégek konkurenciafigyeléssel töltött ideje ($p < 0,001$; Spearman-féle $\rho = 0,242$). Valamint ezzel, tehát az információ szerzéssel töltött idővel egyenes arányosan nő az átvett ötletek száma ($p < 0,001$; Spearman-féle $\rho =$

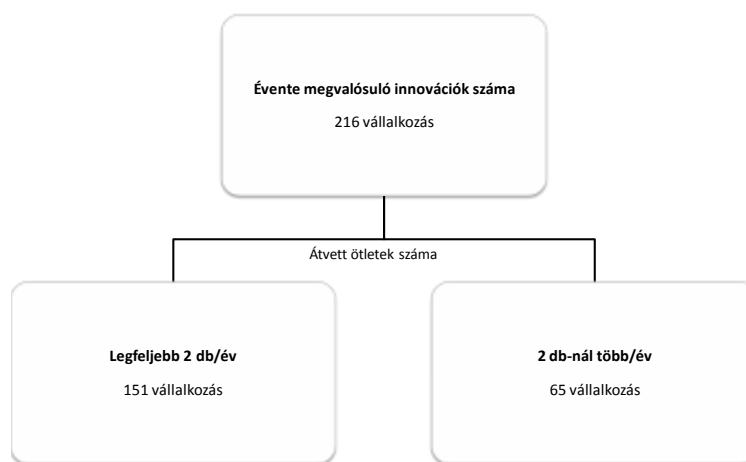
⁴⁰² Egy alacsonyabb pontról könnyebb fejlődést elérni.

0,275). Érdekes, hogy az átvett ötletek száma további összefüggést mutatott a ténylegesen megvalósított innovációk számával ($p=0,001$; Spearman-féle $\rho = 0,230$), azok szintén egyenes arányban nőttek egymással.

Összességében az rajzolódott ki, hogy a több valódi versenytárs hat a konkurencia aktívabb megfigyelésének irányába, ami több átvett ötletet eredményez, ami pedig több megvalósuló innovációt eredményez.

Ezen következtetést egy másik statisztikai módszerrel is ellenőrizni kívántam, mégpedig a döntési fa ábrázolásának technikájával. Ez a tulajdonképpen osztályozási modell egy eszköz a besorolások felderítésére vagy megerősítésére. Szabályokat alkot, amelyek alapján megadja, mely változók mentén tartozik jelen esetben egy vállalkozás egy adott csoportba úgy, hogy eközben a változók közötti kölcsönhatásokat is feltárja⁴⁰³. Ez a módszer kezeli mind a metrikus, mind a nem metrikus változókat, valójában egy adatbányászati technika és tulajdonképpen egy többváltozós csoportosító eljárás is. A döntési fa nagy előnye, hogy a nem lineáris hatásokat is képes figyelembe venni. Az eredményváltozó alapján megkülönböztethető regressziós és klasszifikációs döntési fa. Előbbi a statisztikailag megalapozottabb módszer a CHAID (Chi-square Automatic Interaction Detector – Khí-négyszet Automatikus Kölcsönhatás Detektor) módszer, mert – ahogy már a nevéből is kiderül – a khí-négyszet alapján végzi el az osztályokba sorolást. Ez esetben kettőnél több ág is keletkezhet. Célja a függő változó szempontjából az esetek csoportosítása úgy, hogy a csoportokon belüli variancia minél kisebb, míg a csoportok közti variancia minél nagyobb legyen.

A klasszifikációs eljárás célja ez esetben tehát az volt, hogy az évente megvalósuló innovációk száma alapján – a kialakítandó alcsoportok számától függetlenül – adja meg a leginkább meghatározó tényező(ke)t a vizsgálatba bevitt négy változó közül (ötlet piaci áruvá válásának ideje, k+f aránya az árbevételből, konkurencia-figyeléssel töltött idő, versenytársaktól átvett ötletek száma). A vizsgálat ugyanazon eredményre vezetett mint a korreláció számítás (1. ábra).

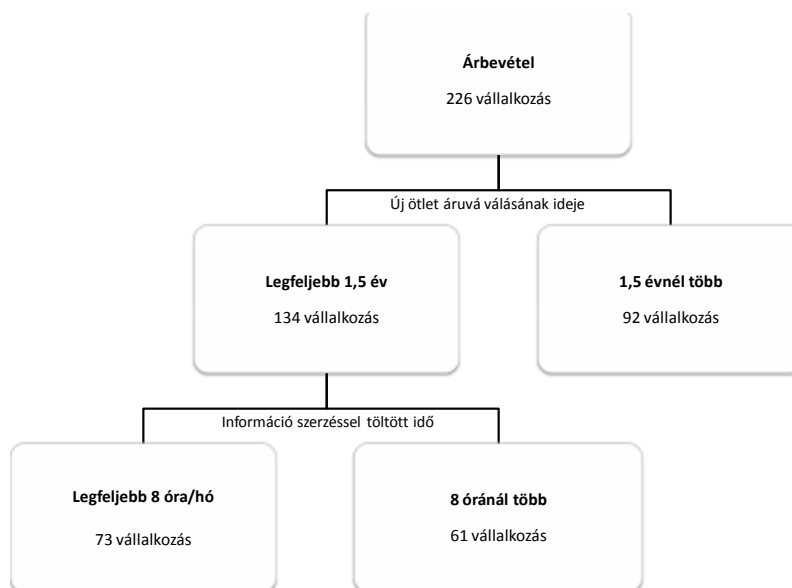

1. ábra: CHAID módszerrel készített döntési fa a megvalósuló innovációkat téve függő változónak
(Forrás: Saját vizsgálat)

Az 1. ábráról leolvasható, hogy a vizsgált változók között a megvalósuló innovációkra leginkább a más vállalkozásoktól átvett ötletek számának van hatása ($p=0,029$). További befolyásoló tényezők – lévén, hogy további elágazások nem képződtek – nem mutathatók ki.

Ezt követően azt vizsgáltam meg, hogy a rendelkezésemre álló árbevétel adatok alapján kimutatható összefüggés az árbevétel és az innováció/imitáció vizsgált kérdései között. Ez esetben már egy két szint mélységű fa-diagramot kaptam (2. ábra).

⁴⁰³ HÁMORI G.: A CHAID alapú döntési fák jellemzői, Statisztikai Szemle, 79. évfolyam 8. szám, 2001 pp. 703-710.

2. ábra: CHAID módszerrel készített döntési fa az árbevételt téve függő változónak (Forrás: Saját vizsgálat)

A 2. ábrán az látható, hogy az árbevétel alakulásában a vizsgált tényezők közül első helyre került az új ötlet piaci terméké alakulásának ideje, mégpedig oly módon, hogy amennyiben az kevesebb, mint másfél év, akkor jellemzően nagyon árbevétellel rendelkezik a cég ($p=0,047$). Ezen ágon újabb elágazás található, ami azt mutatja, hogy az árbevételt meghatározó második legjellemzőbb változó a konkurencia figyelésével töltött idő ($p=0,029$). Amennyiben ez 8 óra feletti havonta, úgy magasabb árbevétel várható.

Következtetések, összefoglalás

Kezdeti feltételezésem alapján az innováció mellett az imitációnak is létjogosultsága van kis- és középvállalkozások között folyó versenyben. Megállapítást nyert, hogy a több valódi versenytárs a konkurencia aktívabb megfigyelésének irányába hat, ami hasonlóképpen több átvett ötletet eredményez, ami pedig több megvalósuló innovációt eredményez. Bebizonyosodott, hogy az imitáció nem az innováció ellen hat, hanem inkább ösztönzi és serkenti azt. KOLODKO⁴⁰⁴ állítása, amely szerint az imitáció a forrása a későbbi invenció és innovációs képességnek helytállónak bizonyult a felmért magyar KKV-k körében is.

Napjainkban a versenyképesség eléréséért folyó harcban a globalizáció, valamint a vele járó magas kockázat és bizonytalanság, a hagyományos erőforrások szerepét lecsökkentette. Megnövekedett viszont az innovációk létrehozásának jelentősége, valamint az innovációra való nyitottság és azok befogadásának kérdése. Az innováció mellett azonban létezik még egy alternatíva, az imitáció. A tanulmány elsőként az innováció és az imitáció fogalmát járja körül, majd egy a kis- és középvállalkozások körében végzett kérdőíves felmérés eredményeit ismerteti. Ennek során 241 vezető vélemény-jellegű válasza alapján bemutatja, hogy az évente létrehozott innovációk (áru, folyamat, marketing vagy szervezeti megoldás) száma a megkérdezettek körében megközelítőleg kettő; egy új ötlet megvalósulásának ideje nagyjából egy év; valamint az árbevétel két százaléka az, amit kutatás-fejlesztésre tudnak fordítani. Az imitáció tekintetében pedig az derült ki, hogy havi nyolc órát szánnak a konkurencia figyelésére, valamint a versenytársaktól évente átlagosan két ötletet vesznek át, adaptálnak saját cégükre. Összegzésképpen az fogalmazható meg, hogy az imitáció páratlan lehetőséget kínál azon kis- és középvállalkozásoknak, amelyek szerényebb költség- és időráfordítást tudnak az újításokra fordítani, valamint kisebb kockázatot mernek csak vállalni, ugyanakkor a magyar KKV-k körében még nem mondható általánosnak ez a gyakorlat.

⁴⁰⁴ KOLODKO, G. W: *Megatrendek*, Akadémiai kiadó, Budapest, 2009. pp. 1-394.

Absztrakt

Tanulmányunkban egy igen aktuális kérdéskört boncolgatunk, nevezetesen az elmúlt 10 év uniós forrásfinanszírozás és felhasználás hatékonyságát. Kutatásunk így a 2004-2014-es időszakot figyelembe véve mutat rá, hogy a makrogazdasági tényezők tekintetében a rendelkezésre álló, kb. 31 milliárd eurónyi lehívható forrás, milyen mértékű felhajtóerőt indukált. Az időszak vizsgálatakor nem mehetünk el azonban a tény mellett, hogy a 2008-as világválság rendkívül mélyreható befolyást gyakorolt a világgazdaságra, egyben a fentebb említett források felhasználására is. Ezen felül felmerül a morális kérdés: Vajon minden pályázati forrás-felhasználást célszerű elsődleges gazdasági haszna (ezáltal a GDP-re kifejtett hatása) alapján vizsgálni, vagy mérnünk kell a másodlagos/morális hasznokat is? Ezekén túl meg kell vizsgálni azt is, hogy regionális társaink, Románia, Szlovákia illetve Csehország, hogyan teljesített az időszakban- s hozzájuk képest mi magunk hogyan teljesítettünk? A fentebbi hatásokat összesítve már pontosabb képet vázolhatunk. Végül, de nem utolsó sorban bevezetjük a kutatás következő lépcsőfokát, ahol ÁKM és térgazdasági modellek segítségével numerizáljuk az egyes hatásokat.

Magyarország bő tíz éve csatlakozott az Európai Unióhoz, ám ez egy hosszabb folyamat része volt, melyben a gazdasági s politikai integráció elindítását egy másik jelentős eseményhez, az 1989-es rendszerváltáshoz köthetjük. Jelen tanulmányban az elmúlt tíz évvel kívánunk bővebben foglalkozni, illetve azzal, hogy miképpen hatott az Európai Unió forrásfinanszírozása a hazai gazdasági növekedésre. Kézenfekvő tehát a GDP-re gyakorolt hatás vizsgálata, azonban a teljes kép megértéséhez szükségünk van más indikátorokat figyelembe venni, s a reális értékelés kialakításakor nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy az elmúlt időszak kb. felét a globális recesszió okozta sokkhatások uralták. Mindezen tényezőket figyelembe véve úgy döntöttünk, hogy a kutatást szakaszosan, több oldalról megközelítve publikáljuk. Ebben a tanulmányban áttekintjük az elmúlt tíz év makrogazdasági mutatóit és felsoroljuk azon tényezőket, melyek a beáramló működő tőke alacsony hasznosulását magyarázhatják. A tanulmány végén pedig kitérünk két ökonometria megközelítés, az ÁKM mérleg modell lehetőségeire és térgazdasági modellezés felhasználhatóságára a kutatásban.

Az 1989-2004-es időszak működő tőke beáramlása és az Unió csatlakozást megelőző időszak rövid jellemzése

A rendszerváltást követően a gazdasági átrendeződés korai folyamatában is kitűnt, hogy az ország egy rapid felzárkózás kivitelezéséhez külföldi működő tőkeberuházásra szorult, s az Antall kormány alatt az FDI beengedése mellett beindult az Európai Gazdasági Közösséghez, majd pedig az Unióhoz vezető rögzös úton kicsiny országunk. Az időszakra és azt megelőző pár évre a magas államadósság, a kapun belüli munkanélküliség s a privatizáció. Az államadósság 1989-re eléri a 20 milliárd dollárt⁴⁰⁶, a GDP 73%-át kitevő adósságállomány önmagában, ahogyan az USA példáját is láthatjuk, még nem rendelkezik pontos következtetések levonásához elegendő adattartalommal, ugyanis az adósságpálya fenntarthatóságát is figyelembe kell vennünk.

„Az első, romló szakaszban 1989 vége és 1994 vége között az államadósság nominálisan háromszorosra növekedése több tényező következménye. A mindenkori költségvetésekben szereplő, pénzforgalmi szemléletben átlagosan a GDP 5,3%-át kitevő hiányok csak mintegy fele részben magyarázták az adósság emelkedését. Ezen felül nagy súlyt kapott a költségvetésen kívül elszámolt bankkonszolidáció költsége és különösen a forint leértékelődése (ami formailag akkor még közvetlenül a devizahiteleket felvevő MNB mérlegeiben keletkezett, de a tényleges terheket a költségvetés állta)”. (GKI 2011) A képet árnyalja, hogy a folyó GDP növekedés (a magas infláció miatt

⁴⁰⁵ Ph.D Hallgató, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Gazdálkodástudományi Doktori Iskola

⁴⁰⁶ A GKI 2011-es adósságpálya tanulmánya: <http://www.gki.hu/en/node/350>

ugyan) az időszakban két és félszeresére nőtt, de a dinamika, azaz a növekedési ütem elmaradt az adósságnövekedéstől. A konszolidációért tehát igen súlyos árat fizettünk. Azonban az időszakra jellemző a működő tőke beáramlás ugrásszerű növekedése, mely az ország hajóját kiegyensúlyozta a háborgó tengeren. S ez az erő váltakozó forrás országokkal ugyan, de a 2000-s évek elejéig kitartott:

„... Főleg külső privatizációs hullám és működőtőke beáramlás, 2000-ig kb. 19,3 mrd USD. „ Egy főre vetítve pedig a régió legmagasabb értéke.”⁴⁰⁷

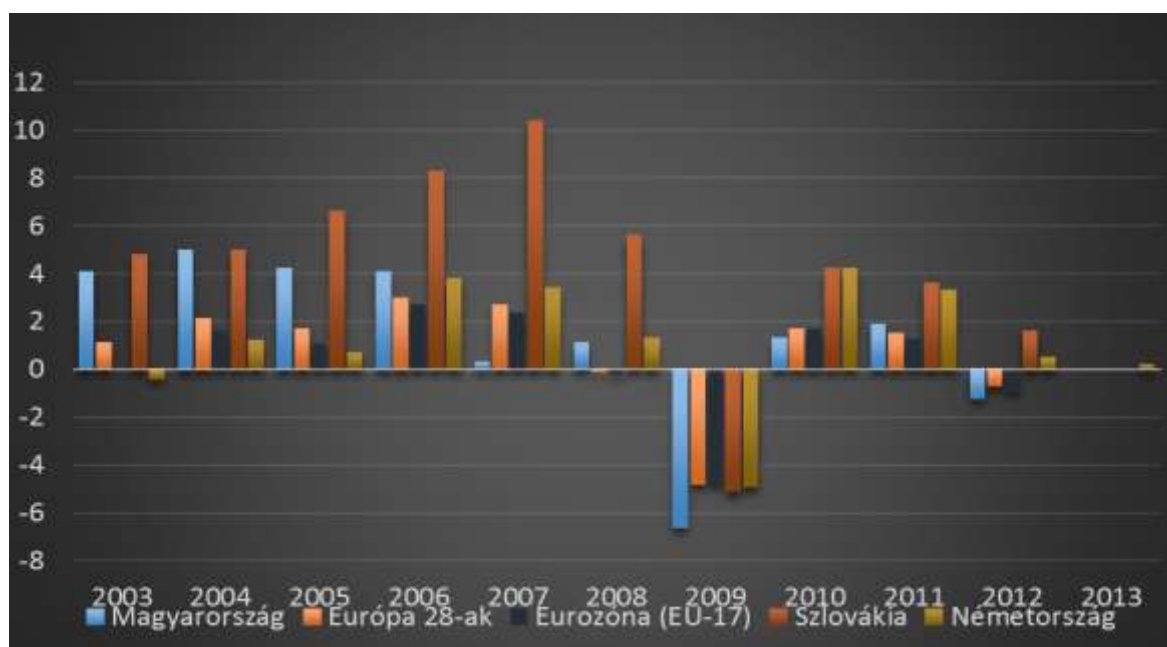
Azonban, ahogyan ezt egy későbbi Dombi Ákos⁴⁰⁸ tanulmányból láthatjuk, a működőtőke felhasználás már egy, a Közép- Kelet Európára jellemző problémával küzdött, s hiába a nagymennyiségű rendelkezésre álló tőke, a hasznosulás már hatékonysági veszteségeket szenvedett el. (Úgy tűnik – amire a későbbiekben rámutatunk az elmúlt 10 év kapcsán is – a forrásfelhasználás tekintetében igen hosszú időre visszavezethető gyengeségekkel küzd az ország.)

A problémát súlyosbítandó, az FDI, azaz külföldi működőtőke beruházás a 2000-s évek elejére az apadás tendenciáit mutatta, s e nélkül a magyar GDP és gazdasági növekedés is jelentős veszélybe került volna. A probléma feloldását a 2004-es EU csatlakozás jelentette, hiszen így több szakaszban az európai finanszírozási ciklusokhoz csatlakozva (pl. Horizont 2020) Magyarország jelentős mértékű lehívható forráshoz jutott, Európai uniós támogatás formájában.

Az elmúlt években rengeteget hallhattunk a hazai forrástámogatási rendszerről és annak sorozatos átalakításairól, (pl. NFÜ kialakítása, előtte céltámogatás, stb.), s ezek politikai vonzatairól, így a tanulmányban ezeket a tényezőket figyelmen kívül hagyva, kizárólag az elmúlt 10 év gazdasági növekedésére fókuszálunk, s mint a hatékonyság (vagy hatékonytalanságok) vitathatatlan mérőszámára tekintünk.

A 2004- 2014-ig terjedő időszak gazdasági mutatóinak elemzése

Mint a gazdasági teljesítmény elsődleges mérőszámát, célszerű megvizsgálni a GDP alakulását az elmúlt tíz évben. Az összehasonlításhoz az európai régiós átlagot, s pár eltérő utat bejáró ország adatait használtunk fel:

4. ábra A GDP növekedési ráta alakulása az egyes referencia területeken – Forrás: KSH⁴⁰⁹

⁴⁰⁷ Vápar József: A külföldi működőtőke befektetések regionális hatásai és befektetés ösztönzés Magyarországon az 1989-2009 közötti időszakban, Doktori Értekezés, 2011

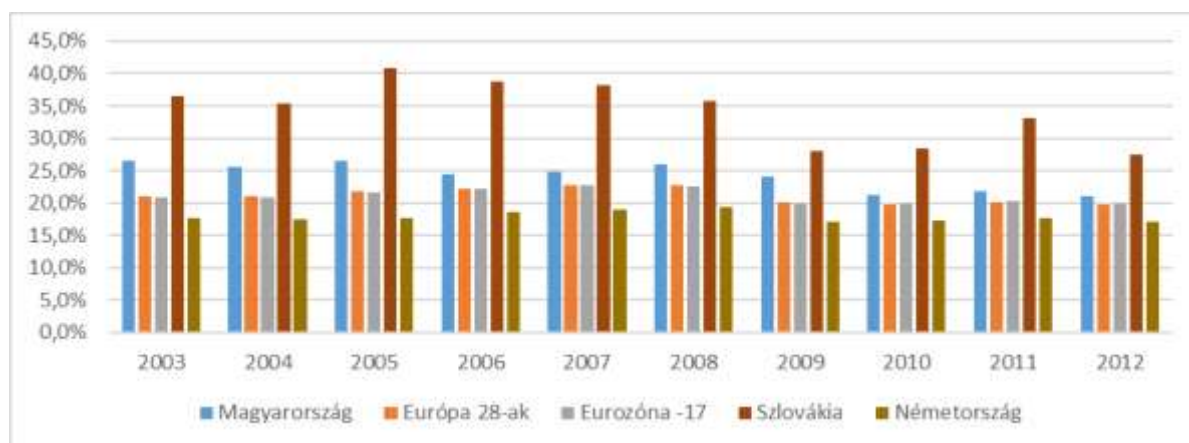
⁴⁰⁸ Dombi Ákos: Gazdasági növekedés és fejlettség Közép-Kelet-Európában a transzformáció után. In: Pénzügyi Szemle 2013/4 (464-480)

⁴⁰⁹ KSH egy főre jutó GDP alakulása 1995 és 2013 között:
http://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tab1/tsdec100.html (2014.01.10.)

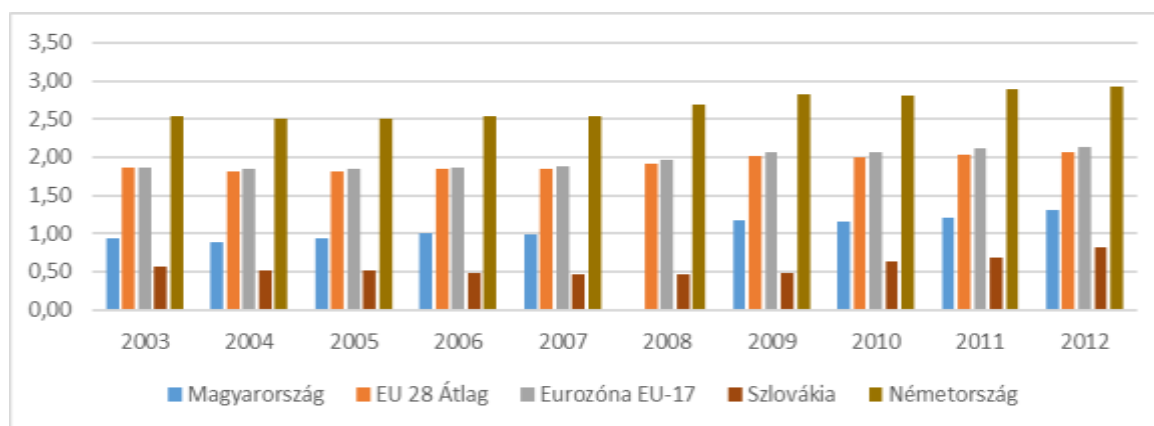
Az adatok tekintetében érdekes a két, az unióhoz egyszerre csatlakozó ország Szlovákia és Magyarország a világválságot megelőző növekedési üteme. Míg a szlovák fél 2008-ig szisztematikus tudta növelni a GDP bővülési ütemét, hazánkban ez az érték tompult, s a nagy külkereskedelmi partnert, Németországot is alulmúlta. Csalóka azonban csak önmagát a GDP növekedés %-os értékét vizsgálni, hiszen fontos a bázis is, amiről a növekedés elindult, s nominál értéken a fejlett Németország esetében 1-2%-nyi növekedés valójában jóval magasabb összeget takar, mint a hazai vagy szlovák növekedés értéke. A kis, fejlődő országok alapvetően magasabb GDP növekedési rátákat érnek el, ám a kilengésekre és sokkhatásokra is szélsőségesebb kilengéssel reagálnak. Jól megfigyelhető ez az ábrán a 2009-es értéknél, ahol Magyarország 6% körüli csökkenésével alulteljesítette a régiós átlagot. Roppant meglepő azonban, hogy Szlovákia és Németország a válság ideje alatt és után is kb. egy növekedési pályán mozog, s kb. 1,5 éven belül képe leküzdeni a válság okozta GDP veszteséget.

Ehhez hozzá kell vennünk azt a tényt is, hogy Az adott időszakban Szlovákia számára hazai uniós források kb. fele 11,4 milliárd euró lehívható EU forrás állt. (ec.europa.eu) Természetesen a GDP változása mögött nemcsak a működő tőkeként is értelmezhető forrás beáramlás és felhasználás ténye áll, hanem az eltérő gazdaságpolitikák is rendkívül nagy szerepet játszottak a differenciálódásban. Míg Magyarországon igyekeztünk megküzdeni a munkanélküliséggel, a szlovák gazdaságban az elmaradottabb régiókban akár 20% fölé is felkúszhatott ez az érték.⁴¹⁰

A tisztánlátás növeléséhez azonban célszerű még kettő adatsort együttesen megvizsgálni az elmúlt évekre vonatkozóan. Ezek az üzleti beruházási és az innovációs (GDP %-ban kifejezett) ráták értékei.

2. ábra Az Üzleti Beruházási ráta alakulása 2003-2012 között – Forrás: Eurostat⁴¹¹

5. ábra Innovációs kiadások a GDP %-ban 2003 és 2012 között Forrás: KSH⁴¹²

⁴¹⁰ HITA – ország információs rendszer Szlovákiáról : <http://www.hita.hu/Region/Slovakia/Info>

⁴¹¹ Eurostat, összegzős éves Excel adattáblázat: AnnualKeyIndicators2014

⁴¹² KSH: K+F ráfordítások a GDP %-ban URL: http://www.ksh.hu/thm/1/indi1_3_1.html (2014.01.10.)

Jól látható, hogy a szlovák növekedés egyik kulcstényezője az üzleti beruházási rátában keresendő, mely az elmúlt tíz évben a régiós átlag felett, átlagosan 30-40% között mozgott. Mindezt úgy érte el a szlovák állam, hogy az innovációs ráta a hazai szintek alatt maradt. Míg utóbbi területen az innováció alapú növekedés példaként említendő Németország, ahol a GDP közel 3% fordítják innovációra. Magyarország és Szlovákia az EU átlag alatt teljesít ezen mutatókban. Érdekes tehát, hogy Németország esetén a fentebb említett innováció alapú növekedést, míg Szlovákiában a nyers üzleti beruházás alapú növekedést említhetjük. Hazánk esetében szintűgy a nyers üzleti beruházási mutató emelkedik az EU átlag fölé. (Érdekes momentum, hogy a válság éveit után Németországban még inkább fokozódik az innovációs kiadások mértéke)

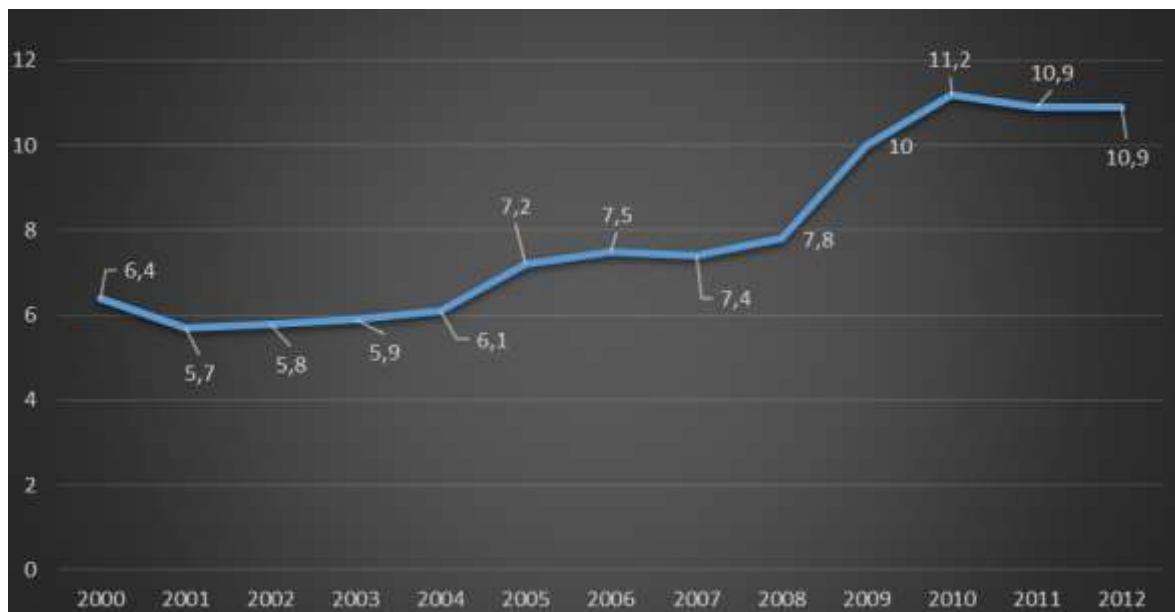
Az eltéréseket indokolhatja, hogy Szlovákia, Magyarország, Csehország és Lengyelország (gartner) Közép-Európai IT outsourcing paradicsomként is ismert terület, mely angol nyelvet jól beszélő, s a nyugatihoz képest alacsonyabb munkabérszinttel és támogató gazdaságpolitikával rendelkező területként a Gartner Top 30 IT outsourcing listájára is felkerült. Az adottságok, tehát megfelelő, hogy a beruházásokat idevonják, ám egyelőre, mint az ábrán láthatjuk a KKE országok kevésbé érdekelték az idetelepülő cégek innovációs tevékenységeinek ösztönzésében.

Államháztartás adóssága a GDP százalékában	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Magyarország	58,6	59,5	61,7	65,9	67	73	79,8	82,2	82,1	79,8
EU-28ak							74,3	79,8	82,3	85,1
Eurozóna EU-17	69,2	69,6	70,3	68,6	66,4	70,2	80	85,4	87,3	90,6
Szlovákia	42,4	41,5	34,2	30,5	29,6	27,9	35,6	41	43,4	52,4
Németország	64,4	66,2	68,6	68	65,2	66,8	74,5	82,5	80	81

1. Táblázat Az egyes országok GDP arányos államháztartási adósságai 2003-2012 Forrás: KSH

Bár az adósságpályák iránya a válság éveiben, s azután megegyezik, mértékükben, s növekedési tendenciájukban jelentősen eltérnek egymástól. A sorból a szlovák államadósság kilóg, hiszen a legtöbb államtól eltérően 50% alatti eladósodottság volt jellemző egészen 2012-ig. Az alacsony GDP arányos adósság pályája azonban kevésbé fenntartható, mint pl. a hazai, a három nagy kockázatértékelő intézet (Fitch, Moody's, S&P) mindegyike magasabb kockázati osztályba sorolta a szlovák államot, mint hazánkat. A válságkezelés tehát egész Európára növekvő terheket rótt, s jó példa erre Németország, a görög és ír válságok legnagyobb finanszírozó állama magas árat fizetett „Európa megmentéséért”. A hazai államadósság növekedési pályája tehát beleillik az uniós átlagba, ám meg kell jegyeznünk, hogy a GDP növekedési ráta visszaeséséből és az adósságok növekedéséből egyfajta „BOT effektus” rajzolódik ki. Melyet egy bot megrázásához hasonlíthatunk, a Közép és Nyugat Európai erős gazdaságok a Bot hozzánk közelebbi oldalán helyezkednek el, míg a gazdasági centrumtól távolabb eső fejlődő országok pl. Magyarország a bot túlsó oldalán. Ha megrázzuk az említett botot, a „közeli” országok kicsiny kitérést mutatnak az átlagos tendenciától, míg a „távoli végen” elhelyezkedők jelentősebb, hektikusabb kitérést élnek át.

Végül, de nem utolsó sorban tekintsünk egy hazai példát, a munkanélküliségi ráta alakulását:

4.ábra A munkanélküliségi ráta alakulása 2000-től Forrás: KSH⁴¹³

A munkanélküliségi ráta alakulása, bár az ESZA elvek a csökkentést és a foglalkoztatás bővítését írják elő, jól látható módon a 2004-es év után, azaz már a válság előtti években is emelkedő pályára állt, ám a 2009 utáni időszakban a meglévő emelkedés is ugrásszerűen növekedett tovább. A válság hatását tehát itt is érezhetjük, s a munkanélküliségi ráta javulása csak 2013 második felében mutatkozott meg. Ekkor az uniós átlag alatti szinttel büszkélkedhettünk.

Összességében érződik tehát az Unió forrásfinanszírozás hatása?

Sajnos nem az elvárt mértékben. Mind a regionális fejlesztési, mind a szociális alap céljai között szerepel a munkapiac és gazdaságfejlesztés, ám mint azt az elmúlt években láthattuk, egyes regionális társországokhoz képest kevésbé hatékonyan tudtuk bővíteni a gazdaságunkat és piaci helyzetünket. A kép tisztábbá tételéhez az is hozzátartozik azonban, hogy Szlovákia, illetve Lengyelország (utóbbi az Európai Unió egyetlen olyan állama, amelyik nem szenvedett el GDP csökkenést a válság után) az elmúlt tíz év nyerteseiként a válság utáni időszakban a hazainál jóval magasabb munkanélküliségi rátát hagytak, hogy a gazdaság korlátozások nélkül bővílhessen. A mérlegelv tehát ezen a ponton is érvényesülhet, ha valahol többletnyereséget kívánunk elérni, azt csak megfelelő mértékű áldozat, vagy tőketartalék árán érhetjük el.

A regionális alulteljesítés lehetséges okai, magyarázatai

A hatékonyság tekintetében több tényezőt is számításba vettünk, melyek együttes hatása alapján országunk a régióban fokozatosan alulteljesítővé válhatott:

- Működőtőke problematikája – felhalmozás és működtetés
- Eladósodás a GDP növelés érdekében, majd ezen adósságok lefaragása
- „Felélés”
- Forráskivonás és tranzíció- forrásbumeráng

A működőtőke tekintetében Dombi Ákos igen jó megfigyeléseket tett, s növekedés számviteli oldalról vizsgálta a working capital, azaz működőtőke beáramlás hatását a Közép-Kelet Európai gazdaságokba, és a következő eredményekre jutott:

„A növekedés-számvitel eredményei azt mutatják, hogy a régióban a gazdasági növekedés elsődleges forrása 1995-öt követően a tőkefelhalmozás volt, míg a munkaerő-felhasználás és a teljes tényező

⁴¹³ KSH kutatás a munkanélküliségi ráta alakulásáról:

https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qlf027.html (2014.05.10.)

termelékenység bővülése gyakran csak marginális szerepet játszott. A KKE országok tehát extenzív, beruházás orientált növekedési modellt követtek/követnek. A fejlődésszámvitel eredményei alapján a Németországgal szembeni elmaradás a GDP/munkaóra tekintetében elsősorban a KKE-országok alacsonyabb tőkeintenzitásának, másodsorban az alacsonyabb teljes tényező termelékenységének köszönhető.” (Dombi 2013)

Tehát a beruházások idevonzása után a magyar, de jellemzően a további KKE gazdaságok is ugyanazon problémával küzdenek, a tőke „megdolgoztatására” már nem, vagy csak hatékonytalanul kerül sor.

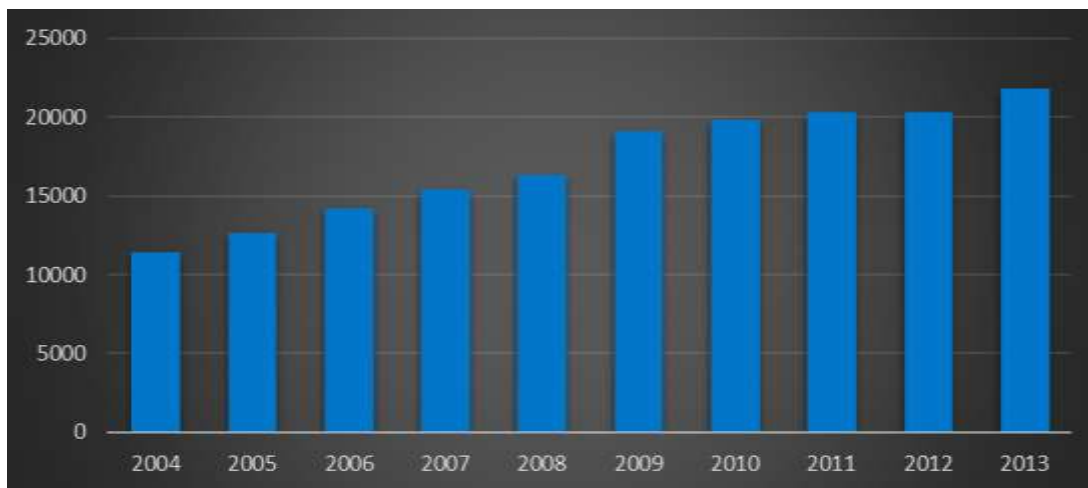
Ezen felül vegyük a további mutatók változását az elmúlt tíz évben, hazánkban, Németországban és Szlovákiában.

- Az Üzleti Beruházási ráta alakulása 2004-2012:
 - A ráta Magyarországon 25,7%-ról 21,0%-ra esett vissza.
 - Németországban 17,5%-ról 17,1% a változás
 - Szlovákiában 35,4%-ról 27,5%-ra.
- Innovációs kiadások alakulása a GDP %-ban:
 - Magyarország: 0,8%-ról 1,3%-ra nőtt. 2020 terv: 1,8%
 - Németországban: 2,5%-ról 2,89%-ra nőtt. 2020 Terv: 3%
 - Szlovákiában: 0,51%-ról 0,82%-ra nőtt. Terv: 1,2%.
- Háztartások megtakarítási rátáinak alakulása 2004-2012:
 - Magyarország: 10,1%-ról 7,4%-ra csökkent.
 - Németország: 16,1%-ról 16,4%-ra nőtt.
 - Szlovákia: 5,9% -ról 8,2%-ra nőtt.

A német teljesítményben a stabilitást érzékelhetjük, míg a szlovák és magyar adatok egyaránt mutatják a „bot” effektus működését. Északi szomszédunk az üzleti beruházások és a az innováció tekintetében alattunk maradt, ám a háztartások megtakarításai esetében a változás a magyar értéket is lehaladja. Az üzleti beruházási ráta azonban árulkodó, s érzékelhető, hogy a pályázati források segítségével sem sikerült növelni a beruházási kedvet az érintett kis országokban, míg Németországban az érték stabil maradt. A hosszú távú GDP növekedés egyik alapja a beruházások eszközlése, s ezzel az Unió forrásainak egyik jelentős célját vették el mindkét KKE ország.

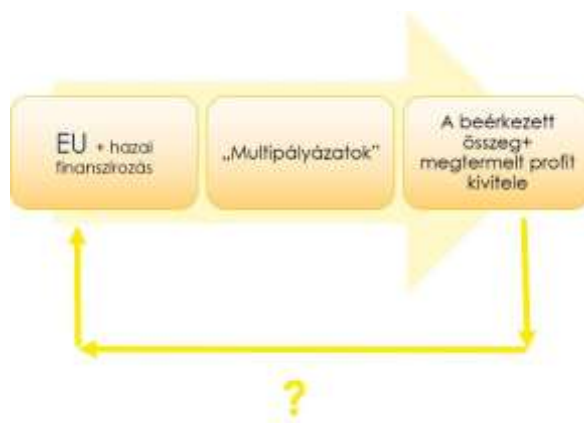
A teljesítmény lehetséges okai és magyarázatai között említhetjük azt, is hogy az elmúlt tíz évben a kormányzat a regionális fejlődést kívánta felgyorsítani, s felzárkóztatni az egyes magyar régiókat az uniós átlaghoz. Az Eurostat 2011-es régió rangsorát látva a régiók GDP termelő képesség szerinti rangsorában a 20 legalacsonyabb régió között 4 magyart találhatunk, míg a legmagasabb GDP termelőképeségű régiók rangsorában az ötödik helyet Pozsony foglalja el, a TOP 20-ban magyar régiót nem találunk. Így tehát ezt a tényezőt ki kell zárunk a lehetséges okok sorából.

Az eladósodottság kérdéskörét tekintve elegendő a az államadósság alakulását tekintenünk, ahol az előző években a kormányzatok egyik stratégiája a GDP növelése volt olcsón felvett hitelek segítségével, azaz a gazdasági kazán túlhevítése, míg a 2009-es válságban ezen törlesztő részletek kamatemelkedése túllépte a generált GDP növekedést, azaz a hitelek kamatai drágábbak lettek, mint amit az általuk generált gazdasági növekedésből ki lehetett volna fizetni. A későbbiekben 2012-14 között pedig ezen magas adósságterheket igyekezett csökkenteni, stabilizálni a kormányzat, többek közt uniós segítséggel. Ez az érv, tekintve az elmúlt évek politikai, gazdasági eseményeit elfogadható, ám módszertani validálásra szorul, s többek közt kutatásunk következő lépésfokában ezt fogjuk megtenni.

5. ábra Magyarország adóssága nominálértéken milliárd forintban Forrás:ÁKK⁴¹⁴

Egy másik érdekes kérdés a forrástranzíció, avagy forrásbumeráng témája. Ezen elvek szerint a beérkező uniós támogatást központi nagyprojektben ellentételezésként nemzetközi cégekhez juttatják, akik utána a támogatásból származó profitot külföldre viszik és otthonukban vagy egy adóparadicsomban adóznak utána. Az elmúlt években bőven hallottunk olyan közútépítési projektekről, ahol a kivitelező a németajkú Strabag, vagy éppen a francia Swietelsky multicégek voltak. A sajtó által felvetett morális kérdések feszegetésébe nem megyünk bele, ám egy érdekes és valós példát hozunk. Az elmúlt években az önkormányzati közösségi kisbusz vásárlások során, illetve EMVA pályázatokon az önkormányzatok 5.000.000 Ft összegig kaptak támogatást meghatározott (túlnyomórészt Volkswagen típusú) kisbuszok beszerzésére. Ezzel a külföldi autóipari konszern versenytárs nélkül jutott jelentős pluszbevételhez. Természetesen ezek a buszok hasznosak a közösség számára, még akkor is, ha a GDP-termelésben közvetlenül nem vesznek részt, ám kétségtelen, hogy a támogatásösszegek végül kifolytak az országból.⁴¹⁵ Ezen a ponton már el is érkeztünk a másodlagos piaci hasznok kérdésköréhez, ám annak tárgyalása előtt vessünk egy pillantást az általunk felvázolt forrásbumerángra:

6. ábra Forrástranzíció Saját szerkesztés

Nem nehéz belátni tehát, hogy a multinacionális pályázati résztvevők nagy része igen jól járt az elmúlt időszakban. A kutatásunk későbbi fázisában ezt is részletesebben kifejtjük.

⁴¹⁴ ÁKK államadósság összefoglaló adatsora: <http://www.akk.hu/ktgvetesadossag.ivy> (2014.06.20.)

⁴¹⁵ EMVA pályázat részletei:

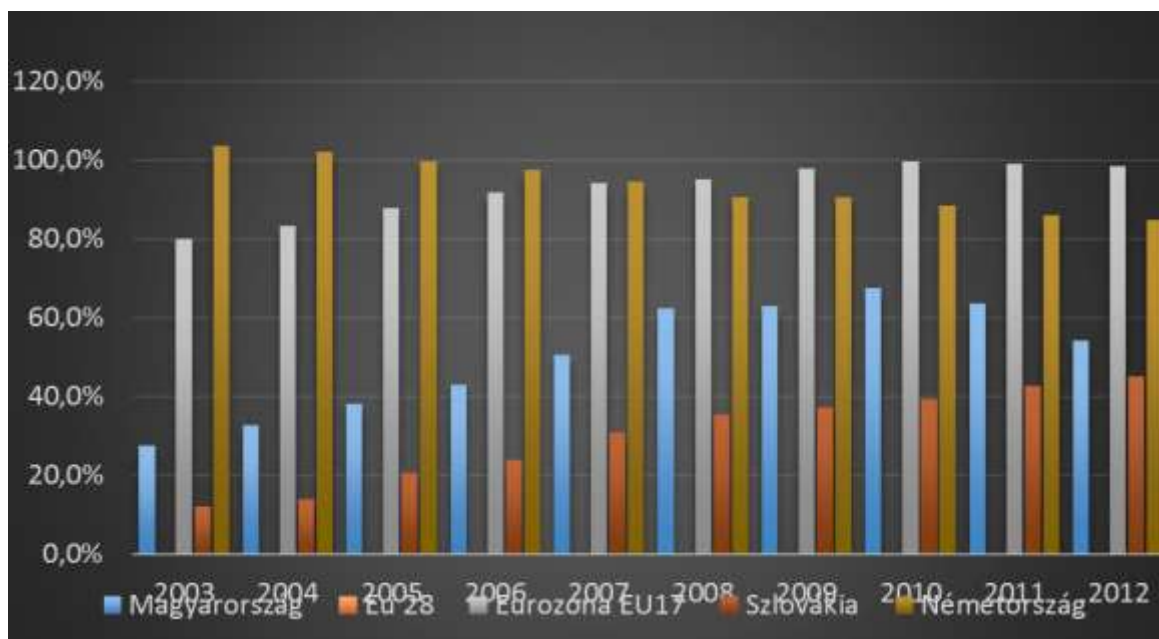
http://www.mvh.gov.hu/portal/MVHPortal/default/kozerdekmenu/kozerdeku_adatok/tevekenységi_adatok/kozvetelteli_listak/T20081126001

A másodlagos hasznok alatt azon tényezőket értjük, melyek egy pályázat során nem a gazdaság élénkítését, hanem egyéb szociális és pl. munkaerő megtartó tényezőként jelentkeznek. Ezek az elemek áttételes hatásuk révén épülnek bele a gazdasági teljesítménybe, ám mérésük – pontosan az elvont, nehezen számszerűsíthető hasznok miatt – nehézkes. Jó példa erre Pécs Európa Kulturális Fővárosa projektje, illetve az azt megelőző, „Európa itt épül” kampányok. A köztérépítés, felújítás egy-egy város élhetőségét javítja, s így hosszú távon növekedhet a munkaerő megtartó erő, illetve a turizmus is nagyobb szerepet kaphat, ám mint tudjuk ez önmagában kevés, ha nem kapcsolódik hozzá olyan átfogó község, vagy turizmus fejlesztési program, ami odavonzaná a munkaerőt, vagy a turistákat.

Természetesen ezen felül említhetjük, hogy az építkezések munkát adnak az építőiparnak, legyen szó az M6-os építésről, vagy a Pécsi Tudásközpontról. Ám ez esetben ismét előjön a forrásbumeráng kérdése a kivitelező Strabag, Swietelsky cégekkel, valamint az M6-os esetében felvethetjük a kérdést: jogosan várunk e hatást a déli összekötő sztrádától, ha pontosan a déli szomszédunkhoz való kapcsolatot, csatlakozást nem építették még ki?

Mélyebb morális kérdés a szociális jellegű támogatások, közmunkaprogramok és szociális szervezet támogatások köre. Megítélhetjük e tisztán gazdasági és GDP szempontból ezen tényezőket? Ez az a pont, ahol figyelembe kell vennünk, hogy nem ítéltünk meg mindent pusztán gazdasági szempontból. A közmunkaprogram előnye, hogy rendszerhez szoktatja a benne szereplőket, ám sokan vitatják a hatékonyságát, s valódi reintegrációs képességeit a munkapiacra.

Tegyük fel az utolsó kérdést a lehetséges okok kutatásánál: vajon egyszerűen „feléltük” a rendelkezésre álló forrásokat? Erre választ az EUROSTAT és a KSH kiadványai adhatnak, nézzük a háztartások GDP arányos eladósodottságát:

6. ábra A háztartások eladósodottsága a GDP %-ban Forrás:Eurostat-AnnualKeyind

Érezhető, a tendencia fordított a német és a magyar fogyasztók között a 2010-ig tartó időszakban, míg utána a makrogazdasági szintnek megfelelően itt is az „adósságelfaragás” a jellemző tényező. Összegezve a lehetséges okokat, arra jutottunk az elsődleges kutatás során, hogy az uniós források hatékonytalan felhasználása mögött több jelentős tényező is fennáll.

- A KKE országok „történelmi adottsága” a tőkeműködtetés problematikája – s így a berkező finanszírozást sem tudtuk hatékonyan befektetni az üzleti szférában
- A források jelentős része a tőke tranzíció miatt multinacionális cégekhez vándorolt
- Olyan projekteket támogattunk, melyeknek haszna csak további 10-15 év alatt értékelhető reálisan, s addigi másodlagos, nem gazdasági hasznait érzékelhetjük csak.

- A támogatások egy része az állam és a háztartások "magánfogyasztásába", illetve az adóssághozjárásra folyt be ⁴¹⁶

A jövőbeni kutatási irány meghatározása: Térgazdasági és ÁKM modellek felhasználhatósága az Európai finanszírozás GDP-re gyakorolt hatásának vizsgálatában

A tanulmány előző részeiben már megemlítettük, hogy mélyebben kívánjuk kutatni a forrásbumerángot, ám új, az ökonometriához közelebb álló, hard megközelítéseket is meg kívánunk vizsgálni, ilyen az ÁKM modell és a térgazdasági megközelítések vizsgálata.

Az ágazati kapcsolati mérlegmodell vizsgálatát egyszerűsége indokolja. A GDP kibocsátást dekompozitáló modellben ágazatonkénti és főbb költségkategóriánkénti bontásban szerepeltetett adatsorok mellé relatíve kis erőfeszítéssel beilleszthetjük a kapott támogatások sorát. A modellből alapegyenlete az ország GDP termelését adja ki, ágazatonkénti bontásban, ám nem nehéz belátni, hogy az egyenletrendszer újrendezésével a kapott támogatások multiplikációs hatását is megvizsgálhatjuk. A problémát tehát nem a technikai eszköz hiányossága, hanem a rendelkezésre álló adatok minősége okozza, sajnos az elmúlt időszakban ugyanis nem készült átfogó, egyszerűsített ÁKM táblázat az ország gazdasági teljesítményéről. Bár a modell egyszerűen számítható, terjedelméből adódóan akadnak nehézségek a pontos adatok beszerzésével és sok esetben egyszerűsítésekkel, ágazati összevonásokkal kell majd élnünk. Egy tipikus ÁKM példát az oldal alján hivatkozásban találhat az olvasó.⁴¹⁷

A térgazdasági modellek bevezetése egy másik numerikus megközelítés a multiplikációs hatás kutatására. Ekkor az ország régiókénti területi GDP termelékenységét vizsgálhatjuk, s szintúgy mint az előző esetben új változóként kell beillesztenünk a kapott és lehívott támogatások értékét.

Végül, de nem utolsó sorban említsük meg a CGE módszereket. Zalai Ernő és Révész Tamás a CGE modelleket jól foglalja össze egyik előadásában⁴¹⁸ s ki is emelnénk a mi szempontunkból igen fontos CGE tulajdonságok egyikét: „...segítenek megérteni és számszerűen is jelezni, hogy mi lesz a gazdaságban tovagyrúzó és visszacsatoló, egymást keresztező hatások eredője.” Azaz, tökéletesen alkalmasak egy igen fontos hatás, a beérkező Európai Unió források mérésére.

Mi sem jobb zárász pedig a kutatás további fázisait felvezető tanulmányunkhoz, hogy a gazdaságban az Unió Támogatások tovagyrúzó és áttételes hatásainak vizsgálata nem egyszerű feladat, és célszerű a problémát több szemszögből megközelíteni. Legyen az egy térgazdasági modell, ÁKM elemzés, vagy a már meglévő primer makrogazdasági adatok áttekintése. A numerikus megközelítésen túl azonban sosem szabad elfelejtenünk olyan folyamatokat, célokat a „european comission”, vagy akár a Horizont 2020 céljai között, melyek az emberi jólétet, s a háztartások, esetleg hátrányos helyzetűek „well-being”-jét hivatottak javítani. Legyen szó közterületek felújításáról, vagy szociális intézmények támogatásáról.

Így talán könnyebben feldolgozható a tény, hogy míg a 2004-2014-es időszakban kb. 31 milliárd eurónyi lehívható forrás (melyből kb. 9-10 milliárdot tudtunk lehívni a mai napig) mellett a nominális érétken számított GDP-nk csak kb. 14 milliárd euróval nőtt.

⁴¹⁶ Forrás eurostat - ANnualKeyInd

⁴¹⁷ <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/akm/akm1998t.pdf>

⁴¹⁸ http://www.krti.ktk.pte.hu/files/tiny_mce/File/Konferencia/2010/Zalai%20Ern%C5%91%20-%20HUMSCGE_modellek.pdf

A mozgalom helye a magyar kultúrában

A pávaköri mozgalom kezdete az 1969-70-ben megrendezett „Röpülj páva” versenyhez kötődik, hiszen a verseny hatására országszerte sok településen alakultak a pávakörök, hangszeres együttesek, elsősorban citerazenekarok.

Mindez nem előzmények nélkül történt. Az 1960-as évek végén sok vita folyt arról, hogy a népművészet, a népzene egy letűnt kor sajátja, nincs aktualitása.

„...se nem elég régi, se nem elég átfogó társadalmi erő – mint Nyugaton – ahhoz, hogy aktív történelmi értéknek és eleven hatású nemzeti kincsnek tekinthessük, se nem elég friss és élő anyagú – mint Keleten – ahhoz, hogy természetes életmódját folytathassa...” írja egy zenekritikus akkortájt egy hetilapban.⁴²⁰

Lengyelfi Miklós,⁴²¹ aki 1964-1995 között szerkesztőként, illetve rovatvezetőként dolgozott az MTV-nél, azok táborához tartozott, akik ennek az ellenkezőjét vallották.

1964 végétől vasárnaponként „Nótaszó” címmel szórakoztató zenei program indult, mely elsősorban az akkoriban nagyon népszerű élő cigányzenét, magyar nótát közvetített. E sorozatba havonta egyszer „Szóttas” címmel hasonlóképpen zenei, de más tematikájú műsor szerkesztettek, melyben népzene, népdalok, versek és balladák szóltak meg olyan neves kortárs zeneszerzők feldolgozásában, mint például Petrovics Emil, Daróczi Bárdos Tamás, Gulyás László, Vavrincz Béla.

A televízió történetének első évtizedében, a programszerkesztők újszerű műsorok létrehozásával is kísérleteztek. A heti „adaskényszer” sok előadót igényelt, ezért indították a televízióban az olyan ciklikusan rendezett tehetségkutató versenyeket, mint például a „Ki mit tud?”⁴²² vagy a Táncdalfesztivál.⁴²³ A Táncdalfesztivál sikere adta az ötletet, hogy a kisebb mértékben ismert, elsősorban az idősebb generációk körében kedvelt dalműfajok számára is szervezzenek versenyt. Lengyelfi Miklós elmondása alapján⁴²⁴ a kevésbé publikus szándék a népdalok nagyközönség előtti népszerűsítése volt. Nem lehetett rögtön olyan vetélkedővel kezdeni, amelyben csak népdalok szerepelnek, mivel az általános zenei köztudatban nem (talán sokak zenei tudatában még ma sem) vált külön a népdal, a népies műdal, de még a közkedvelt slágerek, közismert daljáték, operett részletek sem.

1968-ban rendezték meg a „Nyílik a rózsa” versenysorozatot, ahol a népdalok mellett magyar nóták, műdalok is helyet kaptak. A zsűriben közismert zenei szakemberek, népszerű énekesek voltak.⁴²⁵ A verseny 1. helyezettje Bodza Klára⁴²⁶ lett, de más, később ismertté vált énekes is indult a versenyen, például Budai Ilona⁴²⁷ és Dévai Nagy Kamilla⁴²⁸ is itt tűnt föl elsőként.

⁴¹⁹ Főiskolai adjunktus, Nyíregyházi Főiskola

⁴²⁰ Lengyelfi Miklós: A két páva - népzene a televízióban, *Rádió és Televízió Szemle*, 1974/III. sz.

⁴²¹ Pályakezdésének első évtizedében volt hivatásos táncos az Állami Népi Együttesben, tanársegéd a Színház- és Filmművészeti Főiskolán, óraadó tanár az Állami Balett Intézetben, főelőadó a Népművelési Minisztériumban, a Duna Művészegyüttes Tánckarának helyettes vezetője, a Kulturális Akadémia tudományos munkatársa. Változatos szakmai életútja is bizonyítja, hogy többszörös kapcsolat fűzte a magyar népi kultúrához.

⁴²² 1962-től három évenként rendezi meg az MTV

⁴²³ 1966-tól évenként rendezi meg az MTV

⁴²⁴ Lengyelfi Miklóssal 1999-ben készített interjú alapján

⁴²⁵ Gulyás László, Kovács Apollónia, Török Erzsébet, Béres Ferenc, Radnay György

⁴²⁶ Később énekesi pályafutása mellett különböző korosztályú gyermekek, és felnőttek oktatásával is foglalkozik A „Magyar népi énekiskola” köteteinek egyik szerzője, melyek 1992-től kezdődően jelennek meg. A könyvek újdonságként az elmélet mellett eredeti hangzó anyagokat is tartalmaznak.

⁴²⁷ Budai Ilona a Röpülj páva verseny egyik nagy felfedezettje. Magyar Örökség díjas népdalénekes, az Óbudai Népzenei Iskola tanára. A Magyar Rádióban az "Énekeljünk együtt" és a "Fúvom az énekeket" műsorokat vezette. További elismerései: a Magyar Köztársaság Kiskeresztje (1993.), Rendületlenül Díj (1998.), Kodály díj (1989.), Széchenyi Emlékplakett (2002.), KOTA Nagydíj (2003.).

A műsor sikert aratott, így a verseny döntőjén a Magyar Televízió, a KISZ Központi Bizottsága és a Művelődésügyi Minisztérium közösen hirdette meg az ország nyilvánossága előtt a *„Röpülj Páva”* népzenei versenysorozatát a felszabadulás 25. évfordulója alkalmából. A kor politikai viszonyait jellemzi, hogy csak ilyen módon, politikai és állami hivatalokkal összefogva, és egy politikai évfordulóhoz kapcsolódva kaphatott engedélyt a rendezőség.

E versenyen azonban már valóban a népzene, népdal kapta a főszerepet. A rendezők arra törekedtek, hogy a népzene általában feldolgozások formájában közismert *„komolyzenei”* ága mellett bemutassák annak eredeti vagy eredetibb előadási formáit, amelyen keresztül a népdal visszanyerheti eredeti funkcióját, vagyis kifejezheti a modern kor emberének életérzését, visszahozhatja a kollektivitást, az együtt dalolás élményét. Ehhez új, kevésbé vagy egyáltalán nem ismert dalok, "slágerek" kellettek,⁴²⁹ amik gazdagíthatták az igencsak szegényes népdaltudást, amely sok helyütt csak az iskolai kötelező tananyagra korlátozódott és főként kötelező volta miatt elveszítette hagyományos szerepét. A *„Röpülj páva”* egyik nagy eredményét épp az jelentette, hogy ez az elképzelés – a rendezők legnagyobb meglepetésére – nemcsak megvalósult, hanem jóval nagyobb sikert hozott, mint azt várták.

Az alábbiakban csak vázlatosan vesszük számba azokat a kulturális törekvéseket, mozgalmakat, melyek magyarázatot adnak a *„Röpülj páva”* tömegeket megmozgató hatására.

- ❖ A 20. századi népművészeti folklorizmus a magyar zenekultúrában (Bartók, Kodály, Lajtha és még sokan mások)
- ❖ Reformtörekvések 1948 előtt (szellemi műhelyek, falukutatók, népfőiskolák, cserkészmozgalom)
- ❖ A 20. századi népművészeti mozgalmak sorozata, mint hagyomány megtartó erő: Gyöngyösbokréta / Népi együttesek / Kultúrversenyek
- ❖ Az intézményesülés története (Népművészeti Intézet, Népművelési Intézet, Magyar Művelődési Intézet)
- ❖ Új típusú rendezvények, a hagyományos kultúrát bemutató fesztiválok (Kecskeméti Népzenei Találkozó, Dunamenti Folklórfesztivál)
- ❖ Média tehetségkutató versenyek: „Ki mit tud?”, Táncdalfesztivál, „Nyílik a rózsa” dalverseny => „Röpülj páva”

Röpülj Páva hatása

A verseny tehát nem remélt sikert hozott, részben a körülmények szerencsés egybeesésének, részben a kedvező feltételek megteremtődésének köszönhetően.

A megyei adminisztrációs és közművelődési intézmények a szervezésben, lebonyolításban nyújtott segítsége – többek között a vetélkedő helyszíneinek biztosításával, a szervezés bizonyos részeinek átvállalásával vagy a versenyzők szakmai patronálásával – olyan országos szintű társadalmi összefogást jelentett, amely garantálta a verseny eredményességét, társadalmi elismertségét és biztos alapot jelentett a mozgalom kibontakozásához is.

428 Dévai Nagy Kamillát az 1968-as Nyílik a rózsa tv-népdalverseny, és az 1969-es Röpülj páva népdalvetélkedő indította el a pályán. 1970-3 között a Rajkó zenekar szólistája volt, itt is gitárral énekelt. 1973-ban a berlini VIT-en az Arany Fesztiváldíj nyertese, 1975-ben az USA-ban koncertezett a Budapest Táncegyüttes szólistájaként. 1976-ban Montréalban járt, 1978-ban a kubai VIT-en énekelt, 1979 debütált zeneszerzőként. Elsősorban XX. sz.-i magyar költők verseihez írt dallamot. 1971-5 között fellépett egész Európában, énekelt Libanonban, Ecuadorban, Venezuelában, Kínában, Koreában, Szíriában, É-Amerikában. 1983-5 között a Honvéd Művészegyüttes szólistája volt, 1991-től havonta saját műsort készített a Magyar Rádióban. 1994-től a törökbálinti Szőnyi Erzsébet Zeneiskolában énekes-gitáros előadóművészetet tanított. 1980-ban Az év előadóművésze, 1987-ben Liszt Ferenc díjat kapott.

429 Lengyelfi Miklós: A két páva - népzene a televízióban, *Rádió és Televízió Szemle*, 1974/III. sz.

Emellett jelentős szerepe volt az akkoriban már népszerűvé televíziós vetélkedőkön bevált szavazási rendszernek, amely által a nézők aktívan is nyilváníthatták véleményüket a hivatalos értékelés mellett. Még egyféle sajátos „gyűjtő mozgalom” is kialakult, ugyanis a szavazatok mellett saját gyűjtésű népdalokat is be lehetett küldeni, így a népzene kutatók által elfogadott népdalokkal is lehetett pontokat szerezni, amely tovább fokozta a műfaj iránti érdeklődést. Sok amatőr népzene gyűjtő is támogatta ilyen módon a versenyzőket, de a hivatásos népzene kutatók közül is többen támogatták ilyen módon a versenyzőket. A dalok egy része a Magyar Népzene Tára köteteibe is bekerült.⁴³⁰

A verseny magas színvonalát mutatja, hogy a tv által közvetített fordulók folyamán végig jelen voltak a magyar kultúra meghatározó alakjai, tudósok, művészek, akik bevezető megnyitó beszédekkel, nyilatkozataikkal reprezentálták a recens kultúra és a tudomány szellemi támogatását.

Hasonlóképpen meghatározó volt Vass Lajos szerepe, aki műsorvezetőként sajátos egyéniségével szintén hozzájárult a verseny sikeréhez. Kitűnő érzékkel, igazi karnagy módjára vezette a műsorokat. Az ő ötlete volt a versenyeken a közönség megénekeltetése is.⁴³¹ Neki köszönhető, hogy a népdal a médián keresztül is egy ország kollektív élményévé válhatott.

1. ábra: Vass Lajos karnagy, az 1969-70-es Röpkülj páva műsorvezetője

A résztvevő versenyzők attitűdje, bemutatott produkciói szinte megelőlegezték az eljövendő évtizedek történetét.

- ❖ Megjelentek a hagyományörző falusi énekesek, éneklőcsoportok, melyek részben a korábbi népművészeti illetve kulturális mozgalmak tradícióit képviselték, de egyben mintát adtak a majdan megalakuló pávakörök számára is.
- ❖ A fiatal szólisták közül azok, akik a népdal előadásának szintén a hagyományos, tiszta előadásmódját keresték, akik nem éltek a televízió által föl kínált zenekari kíséret lehetőségével, sőt új modern kísérettel – Halmos Béla, Sebő Ferenc (gitár) – próbálkoztak, jutnak el a még élő falusi zenei hagyományokig, forradalmasítva a népzene ről, néptáncról való gondolkodásmódot, utat mutatva a népművészet recens kultúrában való alkalmazására.
- ❖ A budapesti fiatalokból alakult ifjúsági éneklőcsoportok pedig már a népzene oktatás kiépülését előlegezték meg.

⁴³⁰ „Vegyes anyag jött össze, mert volt, aki úgy érezte, hogy amit az öreganyjától hallott, az valami őseredeti, közben valami mődal vagy tandal lecsapódás volt. De voltak olyanok is, akik a saját gyűjtésükből küldtek be azért, hogy X vagy Y menjen előbbre, néha én is, bizony megesett, hogy mű neveket írtam oda, hogy le ne lepleződjek. Inkább variánsok jöttek elő. Vagy a „Főt hátán főt”, dalt csak az a pár ember ismerte korábbról, aki a Pátria hanglemezeket végig tanulmányozta. De Karádon még tudták, és az a jó, hogy el is énekeltek. De azt tudjuk, hogy ez csak egy ilyen reklámfogás, vagy tömeglelektan, hogy a nézők, a hallgatók is érezzék magukat aktív résztvevőnek.” – részlet Olsvai Imre riportjából

⁴³¹ Melynek anyaga Béres János és Lengyelfi Miklós Szerkesztésében „Röpkülj páva” I-III. nyomtatásban is megjelent (1970). Közös éneklések alkalmával még ma is, szinte bármilyen társaságban előkerül, a „Látod édesanyám” kezdetű népdal.

A siker eredményeként két olyan népművészeti mozgalom – a **pávaköri-** és a **táncházmozgalom** – indult el, amely több mint negyven éves töretlen működésével ékes bizonyítéka annak, hogy milyen erőket szabadított föl a vetélkedősorozat.

Pávaköri mozgalom

Elsősorban a vidék mozgalma. Bár már a kezdetekben is tudunk városokban alakult csoportokról, nagyjából a kisebb településeken, községekben, falvakban, a paraszti kultúra hagyományaihoz még jobban kötődő rétegből szerveződik a tagság.

Tulajdonképpen már a versenyen elhangzott a „felhívás” népdalt éneklő kórusok alakítására, melynek következtében közvetlenül a verseny befejezése után országos mozgalom indult, amit egy évig a televízió – Lengyelfi Miklós irányításával – nyilvános adásokkal is patronált.

A kezdeti időben megközelítőleg nyolcszáz csoport alakult meg. A működő pávakörök száma az 1980-as években csökkenő tendenciát mutatott. Az 1990-es években történt társadalmi, politikai változások után azonban újra a csoportok számának növekedését mutatják a statisztikai adatok, annak ellenére is, hogy az addigi állami támogatási rendszer megszűnt, illetve a pályázati rendszer létrejöttével jelentősen átalakult.⁴³² Ennek okát részben abban látjuk, hogy a KÓTA minősítő rendszere igyekezett alkalmazkodni a változó körülményekhez, így a fiatalabb generáció számára is lehetővé tette a minősítéseken való részvételt. A hagyományos éneklőcsoportok és citerazenekarok mellett pedig megjelenhettek a táncházakra jellemző vonós hangszeres együttesek, és más népi hangszerek is.

A pávakörök szakmai színvonalának megtartását a KÓTA Népzenei tagozata a kezdetektől segítette részben a két éves ciklusokban működő minősítő rendszerével, részben pedig szakmai továbbképzések, tanfolyamok szervezésével. Az 1995-ben megalakuló Vass Lajos Népzenei Szövetség, mint közvetlen szakmai szervezet szintén sokat tett és tesz a csoportok színvonalas működésének érdekében.

Jelenleg a csoportok száma 1200-1300 között van, vélhetően az egyik legnépesebb amatőr népművészeti mozgalom ma Magyarországon.

A pávaköri mozgalom négy évtized folyamán történt változásai:

- ❖ Intézményesülés (**KÓTA** 1970-től, **Vass Lajos Népzenei Szövetség** 1995-től)
 - szakmai fórumok
 - minősítő rendszer kiépítése
 - Kárpát medencét átfogó népzenei találkozók, versenyek
 - Képzés (tanfolyamok, szaktáborok)
- ❖ 1990 után, az addigi támogatórendszer megszűnésével szervezeti átalakulás (egyesületek, civil szervezetek)
- ❖ A művészeti oktatás – alap-, közép- és felsőfokú – rendszerének kiépülése
 - a fiatalabb generációk egy része is bekapcsolódott a mozgalomba
 - Növekszik a szakképzett csoportvezetők aránya
 - A népzenei kutatás eredményeinek, publikációinak szakmai munkában való alkalmazása

Táncházmozgalom

A táncházmozgalom két évvel később indult neves táncos és néprajzos szakemberek – Stoller Antal, Lelkes Lajos, Novák Ferenc, Tímár Sándor, Martin György – kezdeményezéseként Budapesten. Az első alkalom azzal a céllal szerveződött, hogy a táncos fiatalok saját szórakozásukra táncolhassanak, a falusi mulatságokhoz hasonlóan, szabad kötetlen formában, élő, autentikus zenére. Az első alkalom

⁴³² Az adatokat, illetve ezek változásait a KÓTA minősítő rendszerének adminisztrációjából, illetve az akkor még eredményesen működő művelődési központok nyilvántartásából követhettük.

sikere újabb, a nem táncos érdeklődők sokaságát is vonzotta, így csakhamar széles mozgalommá alakult elsősorban a fiatal város értelmiség, részben munkásság körében.⁴³³

A két mozgalom differenciái

Témánk a pávaköri mozgalom, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül a vele párhuzamosan alakuló táncházmozgalmat sem.

Bár a két irány között jelentős különbségek vannak, sőt a táncház mozgalom tagsága jobbára el is határolódik a pávaköröktől, egy fontos azonosság mégis megállapítható, azaz mindkét tábor tevékenységének központjában a néphagyomány áll. Éppen ezért tartjuk fontosnak, hogy vizsgáljuk a két mozgalom közötti differenciákat.⁴³⁴

Az alábbi táblázatban a főbb szempontok alapján mutatjuk be ezeket a különbségeket.

Pávakörök, hagyományörző csoportok		Táncház
falvak, vidéki kisvárosok	Település típusa	főváros, nagyvárosok
több generációt összefogó	Életkor	20-30-as korosztály
paraszti származású, munkások	Iskolázottság	diákok, fiatal értelmiségiek, faluról elszármazott munkás fiatalok
spontán és szervezett	Megalakulás körülményei	spontán, belső kezdeményezésként
zárt, szervezett	Közösségi forma	nyitott
énektudáson alapul	Szelekció	Bárki részt vehet: nemcsak kiváló táncosok, hanem a csak szemlélődők is.
a hagyományt még primer élményként ismerők a hagyományt közönség előtt bemutató	Hagyományhoz való viszony	a hagyományban az újat, az egzotikumot keresők a hagyományt közösségi szórakozásként megélő
Színpadi jelenség (előadások, minősítő) a közönség nem szólhat bele	Prezentáció	Hagyományos kultúra (klubok, szabad szórakozási forma) A hagyomány és a közönség szabályozza

Az eltelt négy évtized alatt egyébiránt megfigyelhető egyfajta közeledés a két irányzat között. Nem állíthatjuk, hogy hosszabb távon eggyé válik a kettő, de kialakult egyfajta elfogadás, érdeklődés. Jónéhány olyan, eredendően táncázás népművészt, énekest tudunk, akik az utóbbi években pávaköröket is vezetnek a táncvárosi muzsikálás mellett.

A pávaköri mozgalom jelentősége

A pávakörök tevékenységének lényegét leginkább az érték megőrzés és szociális biztonság megteremtésében látjuk.

⁴³³ Sebő Ferenc: A táncházról. In *Nomád nemzedék*. Szerkesztette: Bodor Ferenc. Népművelési Intézet, Budapest, 1981. 26-31.

⁴³⁴ Koltay Péter: Beszélgetés Martin Györggyel (részletek). In *Nomád nemzedék*. Szerkesztette: Bodor Ferenc. Népművelési Intézet, Budapest, 1981. 33-36. Teljes cikk: *Forrás*, 1975/7-8. sz.

Értékmegőrzés

Elsősorban a tevékenység tartalmi részét értjük ezalatt, bár a szociális tényezőket – mint a működés során kialakuló közösségek, a különböző generációk között létrejövő működő kapcsolatok – is megőrzendő, fenntartandó értéknek tekintjük.

- ❖ a klasszikus, falusi pávakörök esetében elsősorban a lokális hagyományok fönntartására irányul, nemcsak a zenei anyag tekintetében, hanem a helyi hagyományok feltárásában, felelevenítésében, fenntartásában is.
- ❖ az 1990-es évek után, az alapfokú művészetoktatás kiépülésével, az iskolai környezetben alakuló gyermek és ifjúsági csoportok esetében illetve a városi környezetben működő csoportok esetében a helyi hagyományok híján jellemző a szélesebb kitekintés, a magyar népzene anyagának teljesebb megismerése, használata.

Közel két évtizedes zsűrizési tapasztalat alapján állíthatjuk, hogy tartalmi szempontból mozgalomban jelentős fejlődés történt, ami abban mérhető, hogy a minősítések és népzenei találkozókat repertoárja rendkívüli módon gazdagodott. A kezdetekhez képest jóval ritkábban fordul elő, hogy egy-egy összejövetelen többször hangozzanak fel ugyanazok a dallamok.

Nagyon fontos, hogy a népi kultúrán keresztül a nemzeti múlt örökségét, értékeit is ápolják a csoportok, hiszen a dallamrepertoáron keresztül közvetlenül is megélhetik nagy ünnepeinket, jellemző szokásainkat, történelmi hagyományainkat, ami jelentősen erősíti a nemzeti összetartozás érzését, nemzeti értékeink megbecsülését.

Szociális biztonság

A PhD dolgozatunkhoz végzett széleskörű felmérés alapján,⁴³⁵ – melyben többek között arra is rákérdeztünk, mit tekintenek a mozgalom legfőbb értékeinek – kivétel nélkül minden válaszban megfogalmazódott az értékmegőrzés mellett a közösségteremtő erő fontossága is. A pávakörök, éneklő és hangszeres csoportok számára – a tevékenység jellegénél fogva is – az egyik fontos motiváló erő az aktív közösséghez való tartozás, amelybe a szakmai munka mellett a közös kirándulások, csoporton belüli ünnepek is hozzátartoznak. Emellett azonban a közösségen belüli karitatív funkció is működik. A csoportok általában számon tartják a tagságot, a nehéz élethelyzetekben a lehetőségekhez képest segítséget nyújtanak egymásnak.

A másik kiemelkedő érték szintén magából a tevékenységből fakadó, nevezetesen az éneklés mentálhigiénés hatása. A rendszeres próbák, összejövetelek egyfajta feszültségoldást is jelentenek. Az oldott közösségi beszélgetések, az együttdalolás alkalmat ad a mindennapi problémákból való kikapcsolódásra. Sokszor megfigyelhető, hogy a próbák, fellépések idején a betegségekkel kapcsolatos panaszok is mérséklődnek, elmaradnak.

Az utóbbi évtizedben országszerte több olyan csoportról is tudunk, ahol a tagságot több generáció alkotja. Nemcsak azért jelentős ez, mert a különböző életkorú tagok megtanulnak működni, hanem azért is mert közös munkának, a tudásátadásnak egyfajta hagyományközeli, természetes állapota valósul meg a csoporton belül.

⁴³⁵ A dolgozathoz interjúkat készítettünk többek között Birinyi Józseffel, a KÓTA társelnökével, a KÓTA népzenei minősítők legmagasabb szintű értékelő bizottságának tagjaival, Horváthné Bakos Ilonával, a Vass Lajos Népzenei Szövetség alelnökével. Kérdőíves kutatást végeztünk a Vass Lajos Népzenei Szövetség tagságán belül.

2. ábra: A Vecsési Népdalkör, VII. Vass Lajos Népzenei Verseny - Döntő, 2008.

Jövő

Ahhoz, hogy ez a mozgalom továbbra is sikeresen működjön, szükséges az eddig elért eredmények megtartása, ám nagyon fontos, hogy emellett legyen képes a változó körülményekhez való alkalmazkodásra, innovációra is. Ezt a következőben foglaljuk össze:

- ❖ A helyi értékek illetve az ezekben rejlő lehetőségek föltárása, alkalmazása a recens kultúrában
- ❖ A működő közösségek fönntartása: a rendszeres éneklési és közösségen belüli hagyományok kialakítása, belső kohézió erősítése (közös programok, ünnepek)
- ❖ A szakmai fórumok, találkozók motiváló hatása (pozitív példák, csoportok közötti tapasztalatcsere, kapcsolatépítés)
- ❖ Az oktatásban: a tervszerű, de élményszerű anyagátadás, minél hagyományoszerűbb módon (a mozgalom tapasztalatainak felhasználása)
- ❖ A pávaköri és a táncház mozgalom közötti nyitás – a különbségek ellenére is – egyfajta inspiráló erő lehet
- ❖ Nagyobb társadalmi megbecsülés és figyelem a mozgalom irányában (nyilvánosság, eredmények elismerése, pályázatok, támogatások,)

Összefoglaló

Az előadás tárgya az egyik legnépesebb magyarországi amatőr népművészeti mozgalom, a Pávaköri mozgalom.

Röviden bemutatja a pávakörök megalakulásának előzményeit, létrejöttének közvetlen indítékát.

Összegzi a négy évtized alatt bekövetkezett változásokat, eredményeket.

Összeveti az 1970-es évek másik nagy népművészeti ágával, a táncházmozgalommal, a lényeges differenciákra fókuszálva.

Az előadás egy átfogó tanulmány, egy készülő PhD dolgozat kivonata, amely a pávakörök történetét, legfontosabb sajátosságait, hagyományhoz való viszonyát és a társadalomban betöltött szerepét vizsgálja.

Mivel e tárgykörben átfogó tanulmány még nem készült, ezért a dolgozat a vonatkozó – a történeti kérdésekhez kapcsolódó – szakirodalom mellett elsősorban a területen dolgozó szakemberekkel, népzene kutatókkal, közművelődési szakemberekkel, népzene szekkel készített interjúkból valamint a népdalkörök vezetői körében végzett országos kérdőíves gyűjtésből nyert adatokra épül.

Az adatgyűjtés mellett a szerző felhasználta közel három évtizedes saját szakmai tapasztalatait is, amelyet előadóként, csoportvezetőként, tanárként illetve országos bíráló bizottságok tagjaként szerzett.

A tudomány és a gyakorlat találkozása

A mindenkori kormány tervezési-szervezési, szabályozási, erőforrás allokációs és redisztribúciós, valamint monitoring feladatokat ellátó, központi államigazgatás-irányító szervezet, ahol az ellenőrzési tevékenység az állami működés kontrollja. A kormányzati ellenőrzések során a megállapított igazgatási tények szembesítése történik az előre rögzített elvárásokkal. Az ellenőrzés legfontosabb funkciója és egyben a tervezést támogató szerepének lényegi eleme az államigazgatás operatív működését tükröző, s az ellenőrzési jelentésekben formát öltő visszacsatolás.

Az ellenőrzési célok tekintetében jelentős változások mentek végbe az utóbbi 1-2 évtizedben. A jelenlegi értelemben vett kormányzati ellenőrzés a '80-as évek végén elkezdődött politikai rendszerváltást követően formálódott és jelenleg is tart átalakulása. A szemléletváltást megelőzően főként a represszió volt jellemző, azaz, hogy az elkövetett hibákat jogi normákba foglalt magatartásokkal azonosítsák és a rendelkezéseknek megfelelően szankcionálják. Ezzel a jelentősen megtorló vagy büntető jelleggel szemben, a reparáció, vagyis a hibák kijavítása központi célként jelent meg, ahol a hangsúly a helyreállításon volt és jelenleg is azon van. A fejlődést azonban korántsem tekinthetjük megérettnek, befejezettnek, ugyanis eső után köpönyeg, ha a közigazgatási kockázatok bekövetkezését követően állítunk helyre bármilyen kedvezőtlennek tartott állapotot, szélesebb körben elfogadott álláspont az, hogy a hibákat, meg kell előznünk, amelyre leginkább az előzetes kontrollt és az ahhoz kapcsolódó eljárásokat (kalkulációk, becslések, tesztcsoport vizsgálat, stb.) tartom legmegfelelőbbnek.

Ahhoz, hogy az ellenőrzési funkció a fenti irányba fejlődjön és a jelentések valódi értéket képviseljenek és segítséget nyújtsanak a központi igazgatás munkájához, pontos, egzakt, releváns és adekvát tudásra van szükség az ellenőrző szervezetben. A tudásbirtokosok tudásának szervezeti szintre emelése és a tudásgazdálkodási folyamat jelenleg egy fejlesztésre váró terület, amely komoly kihívásokkal küzd.

Közigazgatásban szerzett munkatapasztalataim alapján megállapítom, hogy a társadalmi és technológiai fejlődés következtében szemléletváltás szükséges a megismerés és kommunikáció gyakorlatában. Az államigazgatás működésének vizsgálatai során számos diszfunkciós jelenséget detektál a kormányzati ellenőrzés, amelyekből absztrahálást követően általános hibatípusokat azonosít. Ezek lehetnek igazgatási párhuzamosságok vagy hiányosságok, szerkezeti összeütközések, céllal ellentétes hatást kiváltó aktivitások, valamint befogadói reakciók, különböző torzulások, stb. Mindenki előtt ismert, hogy a társadalom és a gazdaság folyamatos átalakulásban van, amelyet a fejlett technológia - informatika, közlekedés, távközlés - egyre jobban felgyorsít. A rohamosan fejlődő, globalizálódó világban nincsenek statikus állapotok. A jelenségek egyre diverzifikáltabbak, ezzel párhuzamosan az adatok, információk, így a közigazgatási adatok⁴³⁷ mennyisége is hatványozódik, átláthatatlanná válik, az adatok rendkívül gyorsan változnak, megújulnak, rendezetlen formában keletkeznek és nagyon sokféle besorolásba kategorizálhatóak.

Az közigazgatás működésében felismert hibaforrások közül az egyik legjelentősebbet azzal a ténnyel azonosítom, hogy az egyéni és a kollektív tudás közötti távolság egyre nagyobb, illetve hogy a megismerés, valamint kommunikáció folyamatában számtalan kockázat rejlik. Ahatékony és eredményes vezetésszervezés megalapozott döntéseihez szükséges, óriási és változatos információmennyiségből létrehozni kívánt adekvát tudás előállítása során olyan problémákkal is találkozhatunk, melyek feloldásához szemléletváltás szükséges többek közt a megismerés és a kommunikáció folyamatában. Ellenőrzési tapasztalataim alapján egyszerűsített modellt készítettem a közigazgatáselemi jelenségei pályájának szemléltetésére a tervezéstől a végrehajtásig, azokra a

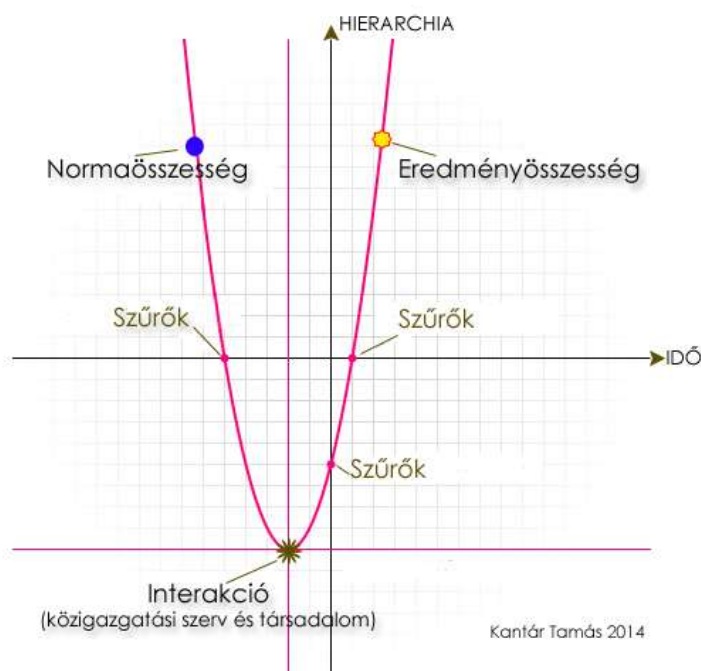
⁴³⁶ DBA hallgató

⁴³⁷ PD – Public Data, a közigazgatás-tudomány művelői által használt kifejezés a közigazgatásban keletkező, nagymennyiségű adatra.

kulcspontokra koncentrálva, ahol a megismerési folyamatban és a kommunikációban különösen nagy a hibák súlya és magas a hibák bekövetkezésének kockázata.

A közigazgatási – esetünkben a kormányzati igazgatási – folyamat egy U betűhöz hasonlítható, ahol az U bal szárán lefelé haladva a központi végrehajtó hatalom akarata elérkezik a hierarchia alján lévő operatív közigazgatási egységhez, amely az U alján érintkezik az igazgatás alanyával, majd a feladat végrehajtása után a végrehajtás eredménye visszajut az U jobb szárán a központi igazgatási szervhez. Koordináta rendszerben ábrázolva a parabola függvényhez hasonló ábrával szemléltethető, ahol az y tengely pozíciói mutatják a hierarchikus rendszer végrehajtó szintjeit. Ezek a szűrők a folyamatban részt vevő személyek. Az U betű két szárának teteje, avagy a parabola függvényünk a koordináta rendszer x tengelyén, vagyis az idő egyenes két különböző pontján különböző tudástényállapotot szemléltet.

A közigazgatási parancs végrehajtási görbéje,
a tudástorzulás folyamta

1. kép – Kantár Tamás: A közigazgatási parancs végrehajtási görbéje, a tudástorzulás szintjei.

Minden közigazgatási magatartás egy döntés eredménye, melynek szükségszerű előfeltétele az adekvát tudás. Az ideális döntések meghozatalához szükséges, kritikus mennyiségű és minőségű, adekvát tudás előállítás az igazgatásszervezés és ellenőrzés területén egyaránt kihívásokkal küzd. A tudás szervezeti szintre emelése számos, az egyének önálló működésével összefüggő, hátráltató tényezők által nehezített folyamat.

Szűrők:

- Normát értelmezők
- Feladatokat tervezők
- Végrehajtást végzők
- Ellenőrzéseket végzők
- Eredményeket értékelők
- stb.

Torzulások:

- Hibás információk
- Feltételezések
- Téves következtetések

- Relevancia probléma
- Szerkezeti összeütközések
- dolus malus
- Stb.

A releváns és időszerű ismeretekből táplálkozó személyi és szervezeti tudás tehát kiemelt jelentőségű, koncepcionális jellegű erőforrás-rendszer. A tudás, mint intellektuális állapot, illetve cselekvési képesség azonban nehezen megfogható, gyakran nem fejezhető ki explicit módon, így nagyon nehéz optimálisan allokálni és felhasználni.

A vázolt problémák feloldására alkalmas, szakszerű tudásmenedzsment rendszer alapvetően három pilléren nyugszik, melyek közül álláspontom szerint mindig első és legfontosabb az az emberi tényező. A középpontban a személy, azaz a tudás birtokosa áll, akinek tudatában kialakul az az intellektuális állapot, illetve cselekvési képesség, amit tudásnak nevezünk. Az egyén működéséhez rendelkezünk azon eszközök összességét, amelyek segítségével a tudás átadása, kezelése, tárolása zajlik, valamint azokat a folyamatokat, műveleteket, amelyekben a tudásmenedzsment magatartás testet ölt. A tudás-előállítás és átadás módjait alapvetően meghatározza a szervezeti kultúra, a kialakult szokások, valamint az egyén szintjén a személyes motiváció. A változatos és egyre gazdagodó technológiai eszközök, egyedi szervezeti struktúrákba rendezve lehetővé teszik a földrajzi távolságtól független, időbeli késés és torzulás vagy töredezés nélkül zajló tudásáramlást.⁴³⁸

Az elmúlt években különböző tudásgazdálkodási folyamat-elméletek jelentek meg, amelyek mind más-más szempontrendszer alapján kísérelték meg meghatározni a lényegi elemeket, kulcsmozzanatokat, s az egyes munkák összevetése során jól látható a kutatók saját szakterületeinek behatásai. A kormányzati ellenőrzések még alakuló tudásmenedzsment folyamatai vizsgálatokor, lent hivatkozott szerzők művét tartom a legközelebbinek, amely szerint alapvetően négy jelentős cselekvéscsoportot különíthetünk el.⁴³⁹ A tudásigazgatás első mozzanata, amikor egy meghatározott tudást, illetve az annak előállításához szükséges információkat szerezzük be. Logikusan követhető, hogy minden vizsgálatot az adatgyűjtéssel, tényfeltárással kell kezdenie az ellenőrzésnek. Ez tekinthető egy egyfajta tény-akvirálásnak, tanulásnak. A szükséges ismeretek megszerzése azonban még nem befejezett előfeltétele a tudásképzésnek, hiszen alkalmassá kell tennünk azokat a felhasználásra, így második lépésként szűrjük, tisztítjuk azokat és átváltoztatjuk, a saját értelmezési rendszerünkhöz adaptáljuk. A megszerzett és felhasználásra előkészített tudás birtokában képes az ellenőrzés célfeladatait ellátni. Ebben a harmadik fázisban születnek a nagy relevanciával bíró döntések, mint a magatartások eredői. A nevezett felosztás negyedik fázisa pedig a biztonsági tevékenység, azaz a tudás megőrzése, adott esetben átadása és a tudás védelme.

Ahhoz, hogy az alapvető állami funkciók kifogástalanul teljesüljenek, korszerű erőforrás-kezelő rendszerre van szükség az igazgatásban, azonban álláspontom szerint nincs egzakt meghatározás arra, milyen meghatározottság tekinthető erőforrásnak, nem ismert a rendelkezésre álló erőforrások, különösen az immateriális erőforrások teljes köre, nem minden erőforrás mérésére áll rendelkezésre alkalmas módszer és eszköz, így az erőforrás-gazdálkodás lehetőségei korlátozottak, a közigazgatási és gazdálkodó szervek egyaránt hátrányt szenvednek.

A jelenség forrás és idővesztéshez vezet, a ki nem használt erőforrások fokozatosan elértéktelenednek, illetve az igazgatás által szolgálni kívánt társadalmi érdekek nem érvényesülnek. Egyedüli megoldásnak egyállami erőforrás-igazgatási, logikai keretrendszer felállítását tartom alkalmasnak, informatikai támogatással, amely a teljes igazgatást lefedi, modulokra partícionálva, hálózatba rendezve. A rendszer a korszerű gazdálkodáshoz szükséges tudáserőforrás előállításának eszköze lehet, amely segít leküzdeni a közigazgatás komplexitásából eredő nehézségeket, ezzel támogatva az organikus fejlődést.

⁴³⁸ Kantár Tamás – Suha György: Az állam és a tudásmenedzsment szerepe a védelemgazdaság-diplomáciában

⁴³⁹ T. H. Davenport, L. Prusak – Knowledge Management

A pénzügyi, materiális és immateriális erőforrásokat nyilvántartó és változásfigyelő rendszer képes az állami funkciók betöltéséhez szükséges államigazgatási feladatok feltérképezése és mérése, a teljesítmény-nyilvántartáshoz szükséges infrastruktúra felállítására, a költségvetési térkép és a különböző erőforrás-térképek és mátrixok, illetve a feladatnaplók kiépítésére és naprakészen tartására, összességében adatokkal, vizuális eszközökkel, összefüggések feltárásával és előrejelzések készítésével segíti az igazgatásszervezési folyamatokat.

Az adekvát döntések meghozatalához szükséges, koncepcionális egységbe foglalt kritikus tudás biztosítása támogatja az igazgatásszervezési folyamatokat és csökkenti a kockázatokat, költséghatékonysághoz vezet és indukálja a fejlődést.

Számos materiális és immateriális jószág nyilvántartása és kezelése még nem megoldott kérdés, amelyek mérhető rendszerekbe integrálása hozzáadott értéket teremthet a nemzetgazdaságban.

Összefoglaló

A vezetéseméleti irányzatokon belül napjainkra szükségszerűen kialakuló paradigmaváltás érdemben alakítja át a modern és korszerű államszervezet alrendszerait, különösen a kormányzati ellenőrzési szektort. Az összetett irányítási folyamatok tudatos áttekintése, a rendszerből nyert információk felhasználhatóságának értékelhetősége folyamatos kihívások elé állítja a dinamikusan változó gazdasági és közpolitikai közegben dolgozó köztisztviselőket. Az ellenőrzési feladatok hatékonyabb ellátása érdekében pontos, egzakt, releváns és adekvát tudásra van szükség az ellenőrző szervezetben. A tudásbirtokosok tudásának szervezeti szintre emelése és a tudásgazdálkodási folyamat jelenleg egy fejlesztésre váró terület, amely komoly kihívásokkal küzd.

Az előadás a tudásmenedzsment logikája és szakmai eszköztársa mentén tekinti át a szabályozási, erőforrás allokációs és redisztribúciós, valamint monitoring feladatokat ellátó, központi államigazgatás-irányító szervezet működését, különös tekintettel a funkcionális ellenőrzési tevékenységre. Megoldási javaslatként a szerző modulárisan szervezett, információtechnológiai támogatású erőforrás-igazgatási, logikai keretrendszer felállítását tartja szükségesnek, amely rendszerezett tudásbázisként csökkenti a kockázatokat, növeli a költséghatékonyságot és érdemben támogatja az igazgatásszervezési folyamatokat.

Dr. Kántor Sándorné Dr. Varga Tünde⁴⁴⁰: **A matematikatörténet szerény apostola: Szénássy Barna**
(Ungvár, 1913. 12. 11 - Debrecen, 1995. 11. 12)

1. kép - Szénássy Barna

Élete és pályafutása

Szénássy Barna Dénes elemi és középiskoláit bejáró diákként Gyulán végezte. Tanulmányait mérnökhallgatóként szeretne volna tovább folytatni, de a Műegyetemen nem kapott kollégiumi elhelyezést, így a debreceni Tudományegyetemen lett matematika-fizika szakos hallgató. Egyetemi éve alatt a Dávid Lajos által vezetett Matematikai Szemináriumban kezdte meg tudományos munkáját, a *Bolyai kutatást*.

1938-ban Kárpátalját visszacsatolták Magyarországhoz, így Szénássy Barna visszament szülővárosába, Ungvárra, tanítani. Az 1942-43-as tanévet ösztöndíjasként Berlinben a Collegium Hungaricumban töltötte. Hazatérése után behívták katonának. A Dunántúlon került hadifogságba. 1947. júniusában jött haza. Jászapátiban, majd 1948-tól Debrecenben volt középiskolai tanár.⁴⁴¹ 1950-től nyugdíjba vonulásáig a Debreceni Egyetem Matematikai Intézetében oktatott, a Valószínűségszámítás és Alkalmazott Matematika Tanszéken lett docens (1963-1975), majd 1977-től egyetemi tanár.

Szénássy Barna egy személyben volt tanár és tudománytörténettel foglalkozó tudós. Közel 10 évig volt középiskolai tanár és több évtizedig oktatta az egyetemi hallgatókat. Tudományos munkássága a matematikatörténethez kapcsolódott.

1962-ben szerezte meg a kandidátusi fokozatot, 1991-ben lett a matematikai tudományok doktora. 1994-ben Professor Emeritus címet kapott.⁴⁴²

A Kossuth Lajos Tudományegyetem Matematikai Intézetben ő indította el a *matematikatörténeti kollégiumokat*, melynek évtizedekig kiemelkedő színvonalú oktatója volt. 1963-tól a matematika tanár szakos hallgatók számára kötelező tantárgy lett a matematika története. Ő kezdeményezte, hogy a Matematikai Intézet elhunyt munkatársainak életútját és munkásságát ismertető szakdolgozatok szülessenek.

Több doktori disszertáció merítette a témáját matematikatörténetből. Volt, amikor Szénássy Barna adta az ötletet, de nem ő lett a témavezető.

Szénássy Barnánál doktoráltak:⁴⁴³

- Filep László: Farkas Gyula élete és munkássága (1977)⁴⁴⁴

⁴⁴⁰ DE Matematikai Intézet tkantor@science.unideb.hu

⁴⁴¹ Kántor Sándorné: Tudós matematikatanárok <http://mek.oszk.hu/07200/07238/html>, 169-192.

⁴⁴² Kántor Sándorné: Szénássy Barna, Pedagógusok Arcképcsarnoka 2002, Hajdú-Bihar Megyei Neveléstörténeti Egyesület, Licium-Art, 166-168.

⁴⁴³ Az összeállítás a DE Matematikai Intézet Könyvtárának leltárkönyve alapján készült.

- Szendrei Sándor: A környégszögesítés magyarországi története (1982)
- Szűcs Mihályné: A matematikatanítás története Sárospatakon a XV. század végétől a XX. század elejéig, különös tekintettel Sípos Pál, Nyíri István és Kézy Mózes munkásságára (1982)
- Zolnai Lászlóné: Bolyai Farkas Arithmetika (1843) könyvének elemzése és értékelése (1982)
- Gáll György: Keréjkártó Béla élete és munkássága (1984).

Véleménye szerint a matematikatörténet az oktató- és nevelőmunkában egyaránt haszonnal alkalmazható.

„Az egyes szaktudományok története éppen úgy az emberiség, ezen belül egy-egy nemzet vagyonát veszi számba, mint pl. az irodalom, vagy a képzőművészetek története. Bármilyen eddig ismeretlen adatot tárunk fel a tudományok kialakulásáról és fejlődéséről, olyan kincset hozunk nyilvánosságra, amely igen hasznos szolgálatot tesz az egyetemes kultúra, a hazafias nevelés ügyének.”⁴⁴⁵

Mindenkinek felhívta a figyelmét arra, hogy aki matematikatörténettel foglalkozik, az csak pontos, megbízható adatokra támaszkodjon az értekezés megírásakor. A tényeket mutatta be, ebből vonta le a következtetéseket. Úgy tartotta, hogy *„bizonyos idő eltelte után minden témát újra elő kell venni, más kor másképpen látja a dolgokat és másképpen értékeli.”⁴⁴⁶*

Neve az egész világon ismert volt. Tanácsért és információért a magyarok mellett külföldiek is fordultak hozzá.

Kitüntetései:

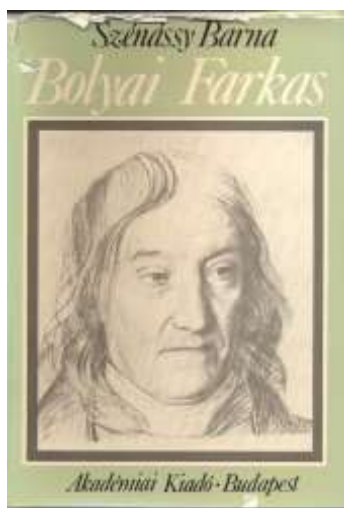
Beke Manó díj (1956), Oktatásügy Kiváló Dolgozója (1961), Munka Érdemrend ezüst fokozata (1964), Segner Érem (1972), Emlékplakett a TTK 25. évfordulója alkalmából (1975), Munkaérdemrend arany fokozata (1977), MTESZ díj (1980), Hatvani István díj (1994), MTA Eötvös koszorú (1994), Aranydiploma (1986).

Tudományos munkássága

Kutatási területei: A magyarországi matematikatörténete és a Bolyai kutatás.

Szénássy Barna 11 könyvet, könyvrészt, 44 szócikket, 21 ismeretterjesztő cikket, 17 könyvismertetést írt, kb. 125 darab lexikon-címszó származik tőle és a matematikatörténetre vonatkozó adatok a Magyarország történeti kronológiája a kezdetektől 1970-ig c. könyvben.

Két könyve : *A magyarországi matematika története* (1970, 1974) és *Bolyai Farkas* (1975) részesült Akadémiai díjjal. (2.kép)

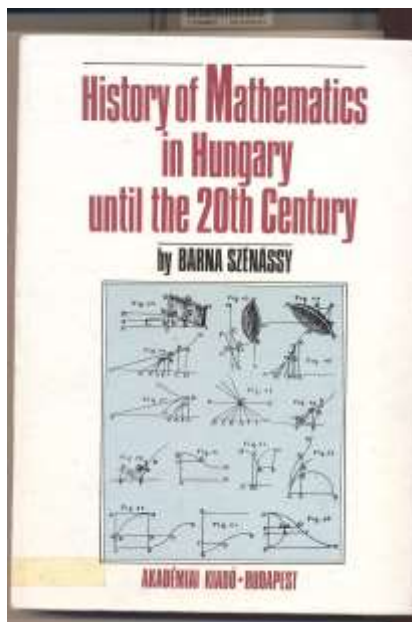
2. kép - Bolyai Farkas (1975)

⁴⁴⁴ A leszármazottak között csak Filep Lászlót találjuk meg.

⁴⁴⁵ Staar Gyula: A megélt matematika, Budapest, Gondolat, 1990, 120.

⁴⁴⁶ A hazai matematikatörténeti kutatások jelenlegi állása és legfőbb teendői. Technikatörténeti Szemle 6 (1972) 175-183.

A magyarországi matematika története című munkájának az értéke szinte felbecsülhetetlen, mert ez az egyetlen könyv, amely a 20. századig dolgozza fel a magyar matematikatörténetét. Az Akadémiai Kiadónál jelent meg a javított angol nyelvű változata : *History of Mathematics in Hungary until the 20th Century* (1992). (3. kép)

3. kép - *History of Mathematics in Hungary until the 20th Century* (1992)

Első tudományos munkája a *Bolyai Farkas infinitézimális gondolatai* (1937) című disszertációja volt. *Bolyai Farkas Tentamen* című könyvének vizsgálatát kezdte meg és megmutatta, hogy milyen újításokat vezetett be Bolyai Farkas az analízis tárgyalásánál, amelyekkel megelőzte kora matematikáját.

Első tanulmányaiban az ungvári *Geőcze Zoárd*dal (1873-1916), a tragikus sorsú matematikussal foglalkozott, aki a felületek elméletében tette nevét ismertté.

Ezután a régebbi magyarországi matematika kiemelkedő tudósai felé fordult: *Kerekes Ferenc*, *Segner András*, *Martinovics Ignác* munkásságával foglalkozott. Kiemelkedőek a *Kőnig Gyula* (1849-1913) életét és munkásságát feldolgozó könyvei (1965, 1975). (4. kép)

4. kép - *Kőnig Gyula 1849-1913*

Legjelentősebb eredményeit a Bolyai Jánosra vonatkozó kutatásai adják.

“ Sokáig úgy láttam, hogy megfélelkezünk olyan embereinkről, akik megbecsülést és nem a felejtést érdemlik meg”- nyilatkozta.⁴⁴⁷

⁴⁴⁷ Bakó Endre: Beszélgetés a matematikáról, Hajdú-Bihari Napló, 1973. február. 24.

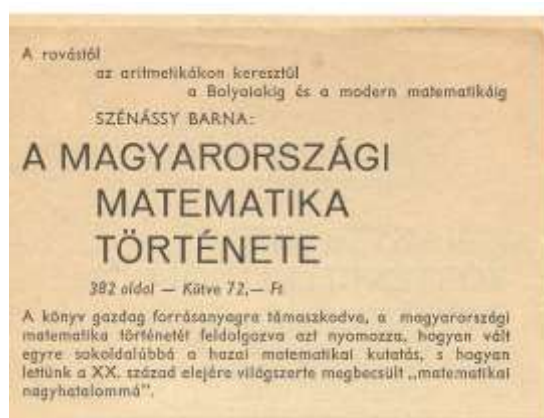
Matematikai tudása, latin és német nyelvismerete segítette abban, hogy eredetiben tanulmányozhassa a Bolyai műveket.

Bolyai Jánossal kapcsolatban ő tudatosította, hogy: „*Ha az apa nem hívta volna fel a figyelmét a párhuzamos egyenesek problémájára, és szakmai tudásával nem figyelmeztette volna a tévutak veszélyére, akkor a matematikai irodalom ma egy korszakalkotó munkával lenne szegényebb.*”⁴⁴⁸ Nem került ki a prioritás kérdésének a vizsgálatát.⁴⁴⁹ Igen érdekes az a cikke, amelyben Gauss és Bolyai János nemeuklideszi geometriai eredményei közti párhuzamot tárgyalja.⁴⁵⁰

Fő műve :A magyarországi matematikatörténete (A legrégebbi időktől a 20. század elejéig) (1970, 1974). (5. kép), (6. kép), (7. kép)

5. kép - A magyarországi matematikatörténete. A legrégebbi időktől a 20. század elejéig.

6. kép - A fülszöveg

⁴⁴⁸ Szénássy Barna: Bolyai Farkasra emlékezve, Magyar Nemzet, 1981. november. 25. 8.

⁴⁴⁹ Prékopa András: A magyarországi matematika története. Szénássy Barna élete és munkássága, Természet Világa, 2005. július

⁴⁵⁰ Megjegyzések Gauss nemeuklideszi geometriai eredményeihez. Matematikai Lapok, 28 (1980) 133-140.

7. kép - *A magyarországi matematikatörténete a XX. század elejéig* (Polygon Kiadó, 2008)

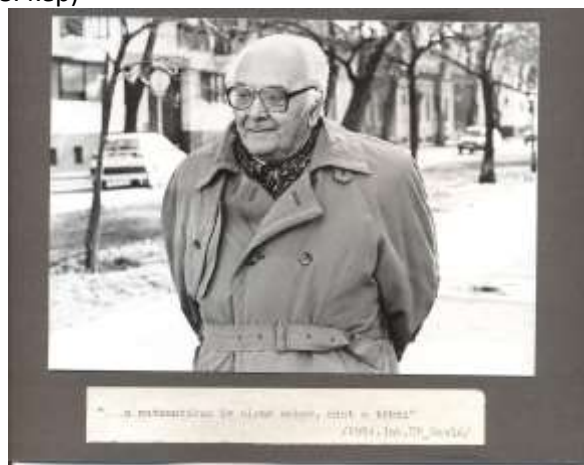
Ebbe a munkába belefoglalta a magyar matematikusokról addig megjelent írásait, illetve kiegészítette Maróthi Györgyről, Hatvani Istvánról, Apáczai Csere Jánosról, Pasquich Jánosról, Hunyady Jenőről és Fejér Lipótról készült tanulmányaival.⁴⁵¹

A könyv öt fejezetből áll:

- I. Matematikai műveltségünkre vonatkozó adatok a könyvnyomtatás előtti időkből
- II. Az elemi aritmetikák kora
- III. A matematikai kutatások kezdetei hazánkban
- IV. A magyar matematika reformkora. A két Bolyai
- V. A matematikai kutatások kiszélesedésének kora.

A könyv végén a magyar matematikusok életrajzi adatai találhatók a szerzők nevének alfabetikus sorrendjében.

Újabb időkben felmerült az igény arra, hogy jó lenne megjelentetni internetes formában is, és elkészíteni a folytatását. (8. kép)

8. kép - „A matematikus is olyan ember, mint a többi.”

Szénássy Barna bibliográfiája

Könyv, könyvrészlet

1. Bolyai Farkas infintézimális gondolatai, Doktori disszertáció. Debrecen, 1937, Fischer nyomda 34 p, Közlemények a Debreceni Tudományegyetem Matematikai Szemináriumából 13.
2. Vázlatok a magyar matematika újkori történetéből, Bp. 1953. Tankönyvkiadó, 68 p, Középiskolai szakköri füzetek.

⁴⁵¹ A Mathematical Reviews 1973. októberében (Vol. 46, No. 4, 5087, Regőczi S.) ismertette *A Magyarországi matematikatörténete a 20. század elejéig* című könyvet. Magyarul Sárdy Péter és Varga Antal írt róla ismertetést. Az angol nyelvű változatáról Scharnitzky Viktor és Kántor Sándorné írt könyvszemlét.

3. Kőnig Gyula (1849-1913), Bp. 1965, Akadémiai Kiadó, 142 p.
4. A magyar matematika története, Függelék Ribnyikov: A matematika története című könyvéhez, Bp. 1968, 1974, Tankönyvkiadó, 443-470.
5. A magyarországi matematika története (a legrégebbi időktől a 20. század elejéig), Bp. 1970, Akadémiai Kiadó, 381 p.(2. kiadás 1974).
6. Bolyai Farkas (1775-1856), Bp. 1975, Akadémiai Kiadó, 157 p.
7. Bolyai János, Bp.1978. Akadémiai Kiadó, 196 p.(A múlt magyar tudósai)
8. Kőnig Gyula, Bp.1983. Akadémiai Kiadó, 177 p.(A múlt magyar tudósai)
9. Supplement, János Bolyai: Appendix, The theory of space with introduction, comments by Ferenc Kárteszi, Bp.-Amsterdam, 1987, Akadémiai Kiadó, North Holland Publ. Comp. 1987, 220-239.
10. A Matematikai Tanszékcsoport (1635-1945), Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Természettudományi Karának története 1635-1985 című kiadványban, társszerző Császár Ákos, Bp. 1991. ELTE. 161-180.
11. History of Mathematics in Hungary until the 20th century, Bp. Akadémiai Kiadó, Berlin, Springer Verlag, 1992. 370 p.

Tanulmányok

12. Emlékbeszéd Geőcze Zoárd rendes tag felett. Bp. 1941, Stephaneum ny.30 p (A Szent István Akadémia beszédei 3/4).
13. Geőcze Zoárd matematikai munkássága és a felszínmérés legújabb eredményei. A Szent István Akadémia Értesítője 28 (1943), 118-142.
14. A szovjet matematikai olimpiászok. Középiskolai Matematikai Lapok 3 (1951) 191-198, 243-244, 247.
15. Matematikai folyóirataink. Matematikai Lapok 3 (1952) 273-285.
16. Maróthi György. Építünk, 3 (1952) 52-60.
17. A Magyar Tudományos Akadémia matematikai tevékenysége a kiegyezésig. Acta Univ. Debrecen I (1954) 5-28.
18. Hatvani István matematikai munkássága. Alföld 6 (1955) 76-79.
19. Kerekes Ferenc matematikai tevékenysége. Acta Univ. Debrecen III /2 (1956) 3-12.
20. Martinovics Ignác matematikai munkássága. Matematikai Lapok 7 (1956) 277-290.
21. Geőcze Zoárd. Matematikai Lapok 10 (1959) 26-38.
22. Segner András matematikai tevékenysége. Acta Univ. Debrecen VI /2 (1960) 37-42.
23. Die Geschichte der Entwicklung des Bolyaischen Kults. Deuxième Congrès Mathématique Hongrois, Budapest, 1960. Budapest, 1961. VII. 16-17.
24. Angaben zum Leben und zur mathematischen Tätigkeit von Andreas Segner. Deuxième Congrès Mathématique Hongrois, Budapest, 1960. Budapest, 1961. VII. 17-18.
25. Bolyai János (1802-1860). A Matematika Tanítása 7 (1960) 34-39.
26. Apáczai Csere János. A Matematika Tanítása 8 (1961) 190-191.
27. A magyar matematikai kutatások múltja és főbb eredményei (Kandidátusi értekezés tézisei) Debrecen, 1962. 10 p.
28. Hatvani István és debreceni kortársai. Természettudományi Közöny 95 (1964) 123-126.
29. Társulatunk 75 éve. Matematikai Lapok 17 (1966) 295-308.
30. Hunyady Jenő. Műszaki Nagyaink 3 (1967) GTE, 175-202.
31. Kőnig Gyula. Műszaki Nagyaink 3 (1967) GTE, 203-239.
32. Martinovics Ignác egy eddig ismeretlen matematikai értekezéséről. Matematikai Lapok 20 (1969) 57-62.
33. Megjegyzések Segner matematikai eredményeihez. Energia és Atom-technika 25 (1972) 558-561.
34. A hazai matematikatörténeti kutatások jelenlegi állása és legfőbb teendői. Technikatörténeti Szemle 6 (1972) 175-183.
35. Segner János András és a hazai matematika. A magyarországi tudomány- és technikatörténet, Bp. 1973, 337-343.

36. Kőnig Gyula. Magyar Tudomány 20 (1975) 112-116.
37. Bolyai Farkas születésének 200. évfordulója alkalmából, Magyar Tudomány (1975) 556-563.
38. Híres matematikai feladatok: Bolyai Farkastól származó matematikai feladat. Középiskolai Mat. Lapok 1977. 1. sz. 1-2.
39. Híres matematikai feladatok: Egy Eulertől származó feladat és annak hazai vonatkozásai. Középiskolai Mat. Lapok 1978. 4. sz. 145-146.
40. Kérdések és válaszok. Bolyai Jánosra emlékezünk születésének 175. évfordulóján. Bp. 1978. TIT Matematikai Szakosztály 29-40.
41. Megjegyzések Gauss nemeuklideszi geometriai eredményeihez. Matematikai Lapok, 28 (1980) 133-140.
42. Pasquich János – a matematikus. Pasquich János emlékezete, Bp. 1980. 35-37.
43. Henri Poincaré. Matematikai Lapok 28 (1980) 263-267.
44. Adalékok a két Bolyai fölfedezésének történetéhez. Matematikai Lapok, 29 (1981) 71-95.
45. A két Bolyai életútja és a Tentamen tudományos jelentősége. Matematikai Lapok 31 (1981) 3-14.
46. A Bolyai - féle paralellák létezéséről. Bolyai emlékfüzet, 1985. TIT (Dobó Andorral) 44-54.
47. Bolyai Farkas. Műszaki Nagyaink 6 (1986) GTE 9-45.
48. Neumann János életének „első félideje” - levelek Fejér Lipót hagyatékából. Természet Világa 119 (1988) 352-356.
49. A Bolyai-díj történetéhez. Magyar Tudomány 33 (1988) 994-998.
50. A reáliák tanítása a Debreceni Református Kollégiumban, különös tekintettel a matematikára. Fizikai Szemle 39 (1989) 105-113.
51. A magyarországi matematika fejlődésének a vizsgálata a 20. század elejéig (Doktori értekezés tézisei) Debrecen, 1991. 15 p.
52. Fejér Lipót és Geöcze Zoárd. Matematikai Lapok, Új sorozat 1 (1991) 19-24.
53. Adalékok a Bolyai-díj történetéhez. Természet Világa 124 (1993) 291-294.
54. Tetszetős matematikai feladatok a két Bolyai hagyatékában. Bolyai Hírek, III/ 4 (1994) 7-14.
55. Kürschák József emlékezete. Debreceni Szemle II/4 (1994) 605-613.
56. Contributions to the History of the Bolyai-Prize. World of Natura, Special Issue (1995) 8-11 (No 53. angol nyelven a Természet Világa külön számában).
57. Fejér Lipót és Szegő Gábor levelezése- tudománytörténeti mozaikok. Természet Világa 126 (1995) 454- 459.
58. A Matematikai és Fizikai Társulat története. Debreceni Szemle, III/3 (1995) 415-422.
59. Kb. 60 matematikatörténeti címszó a Természetudományi Lexikon 1-6. kötetében 1964-1968, Akadémiai Kiadó.
60. Kb. 40 címszó a Magyar Életrajzi lexikon 1-2 és 4. kötetében. 1967, 1969, 1994. Akadémiai Kiadó.
61. 25 címszó a „Magyarok a természettudomány és technika történetében” c. kiadványban MTA - MTESZ - OMIKK 1986, 1992.
62. A hazai matematika történetére vonatkozó adatok a Magyarország történeti kronológiája a kezdetektől 1970-ig c. mű 1-4. kötetében, 1981, Akadémiai Kiadó.

Ismeretterjesztés, megemlékezés

63. Kultúrélet Kárpátalján. Láthatár (1941) 9. évf. 73-75.
64. A Kárpátaljai Tudományos Társaság. Láthatár (1941) 9. évf. 286-287.
65. Kurtyák Iván Közművelődési Egyesület. Láthatár (1941) 9. évf. 286-287.
66. A halandósági táblázat érdekességei. Búvár (1944).
67. A debreceni Telkes Sándor matematikai tanulóverseny. Középiskolai Matematikai Lapok 3 (1951) 161-162.
68. Bolyai Farkas. Néplap (Debrecen), 1955. 32. sz. 2.
69. Hatvani István. Élet és Tudomány, 10 (1955) 1603-1606.
70. Hatvani István élete és tudományos működése. Atom (1956) 126-137.

71. Hogyan lett Magyarország „matematikai nagyhatalom”? Tudományos Magazin, 1970. 3. sz. 24-25.
72. A szakmai-ideológiai viták tanulságai a KLTE Természettudományi Karán. Felsőoktatási Szemle, 1971. 1. sz. 35-38.
73. „...mire az Óceánban tudni, ez amaz csepp, melyik völgyről jött” – A két Bolyai, Gauss és az Appendix. Tudományos Magazin, 1975.2.sz. 44-49.
74. Dávid Lajos születésének 100. évfordulójára. A debreceni KLTE Évkönyve 1980/81. 61-62.
75. Dávid Lajos matematikus emlékezete. Magyar Nemzet, 1981. jún. 17. 8.
76. Másfél évszázada jelent meg az Appendix. Magyar Nemzet, 1981. jún. 24. 8.
77. Bolyai Farkasra emlékezve. Magyar Nemzet, 1981. nov. 25. 8.
78. Fizika és zene. Kacsóh Pongrác doktori értekezése. Magyar Nemzet, 1982. aug. 25. 8.
79. Haar Alfréd. Évfordulóink a műszaki és természettudományban 1985. MTESZ 59-60.
80. Döbrentei Gábor és a két Bolyai. Magyar Nemzet, 1986. jan. 20. 8.
81. A Matematikai és Fizikai Lapok 100 éve. Évfordulóink a műszaki és természettudományokban, 1992. MTESZ. 80-81.

Összefoglaló

Szénássy Barna nagyon aprólékosan és precízen gyűjtötte össze a magyarországi matematikatörténetet a 20. század elejéig. A Bolyai kutatások egyik szorgalmazója volt. Szerinte a matematikatörténet az oktató- és nevelőmunkában is egyaránt haszonnal alkalmazható. Az a diák, aki ismeri egy probléma gyökerét és a megoldásra tett próbálkozásokat, látja a hibákat a közelítő megoldások fejlődését, közelebb kerül a matematikához, mert a helyükre kerülnek a fogalmak, jelentéseik világosabbá válnak. Azt vallotta, hogyha egy hallgató – a későbbi tanár vagy matematikus – nemcsak a tételek tartalmával van tisztában, hanem azzal is, hogy az egyetemes tudománytörténet mit köszönhet a magyar matematikusoknak, akkor ez egy egészséges nemzeti önbecsülés forrása lesz.

*Életének **A magyarországi matematikatörténete** című könyve a csúcsa, amelyben 40 év tudományos kutatásait foglalta össze, és életének legszebb eseménye a nagydoktori fokozat elnyerése volt.*

Absztrakt

A gazdasági növekedés szempontjából kritikus kérdésnek tekinthető a magyarországi vállalatok exportképességének növelése. Jelen kutatás célja a Magyarországon működő exportáló vállalatok jellemzőinek feltárása volt a 2013-as és 2009-es vállalati versenyképességi felmérés alapján. (A Budapesti Corvinus Egyetemen 2005 óta folyik vállalati versenyképességi kutatás, 2009 óta ezt a Versenyképesség Kutató Központ koordinálja. A két felmérés adatbázisa 300 illetve több mint 300 vállalati adatot tartalmaz.) A vizsgálati kérdésem az volt, hogy az összesített, átlagos exportteljesítmények háttérében milyen egyedi vállalati teljesítmények állnak.

A tanulmányok többsége vállalati méret és tulajdonosi szerkezet szerinti bontásban vizsgálja a vállalatok exportteljesítményét. Kutatásomban ettől eltérő megközelítésmódot alkalmaztam. Vizsgálatom fókuszában a vállalatok exportteljesítménye állt (exportértékesítés volumene, aránya, exportárbevétel változása, jövedelmezőség), ez alapján történt a vállalatok csoportosítása, a klaszterképzés. A kutatás egyediségét az adja, hogy a vállalati versenyképességi felmérés adatbázisa lehetővé tette a különböző exportteljesítmények háttérében álló működési jellemzők vizsgálatát. A kimagasló exportteljesítmények háttérében működési kiválóság állt. Az exportüzletek sikerének legfőbb tényezőjének a kapcsolatokat, a gyors és rugalmas szállítást és a magasabb minőséget tekintették. A többi vizsgált tényezőhöz képest az alacsonyabb árszint nem meghatározó.

Jelen tanulmány célja a Magyarországon működő exportáló vállalatok jellemzőinek feltárása volt a 2013-as és 2009-es vállalati versenyképességi felmérés alapján. A kutatás szerves folytatását jelenti Kazainé, 2011 és 2012a, b tanulmányainak. A hazai exportkutatások eredményei meghatározóak, részletes bemutatásuknak a terjedelmi korlátok szabnak határt. A kutatások többsége vállalati méret és tulajdonosi szerkezet szerinti bontásban vizsgálta a vállalatok exportteljesítményét. Kutatásomban ettől eltérő megközelítésmódot alkalmaztam. Vizsgálatom fókuszában a vállalatok exportteljesítménye állt (exportértékesítés volumene, aránya, exportárbevétel változása, jövedelmezőség), ez alapján történt a vállalatok csoportosítása, a klaszterképzés. Az adatbázis bemutatását követően a 3. fejezet tárgyalja a klaszterképzés tényezőit és a kialakított exportteljesítmény-klaszterek alap jellemzőit. Ezt követően a 4. fejezet vizsgálja a sikeres export tevékenység háttérében álló tényezőket exportteljesítmény-klaszter szerinti bontásban.

Szakirodalmi kitekintés

A nemzetközivé válás irodalma sokrétű és szerteágazó. Mivel tanulmányomban a magyarországi vállalatok exporttevékenységét vettem górcső alá, ezért a rövid irodalmi áttekintés kizárólagosan a hazai exportkutatásokra fókuszál. A hazai exportkutatásokat több nagy csoportba sorolhatjuk, természetesen nem lehet éles határvonalakat húzni a csoportok között.

Meghatározóak a makrogazdasági adatokon alapuló elemzések (Munkácsi, 2009a, b; Czakó 2010, Bodnár et al, 2013). A magyarországi GDP 80%-át az export adja. Az 1990-es évektől Magyarország külkereskedelmi nyitottsága folyamatosan nőtt, az exportvolumen töretlen fejlődést mutatott a 2008-2009-es pénzügyi-gazdasági válságig. Az exportvolumen 2011-ben már meghaladta a válság előtti szintet. Magyarország áruexportjának több mint 70%-a az Európai Unióval bonyolódik.

Több kutató (Kállay – Lengyel, 2008; Kállay, 2011; Szerb – Márkus, 2008; Szerb 2008) vizsgálta a hazai a kis és középvállalatok exportaktivitását. Szerb, 2008 pozitív kapcsolatot mutatott ki a cégek növekedése és az exporttevékenység között, bár meg kell jegyezni, hogy a növekedésre a külpiaci kapcsolatok mellett a legnagyobb hatást a stratégiai tényezők gyakorolták. Meghatározó Békés –

⁴⁵² BCE, Vállalatgazdaságtan Intézet, egyetemi adjunktus

Muraközy, 2011 tanulmánya akik a kkv-k növekedése, a termelékenység és az export kapcsolatát vizsgálták. Elemzéseik alapján az exportáló vállalatok hatékonyabbak mint a nem exportálók. Kutatásuk egyrészt alátámasztotta a szelekciós hatást, exportálni eleve a hatékonyabban működő vállalatok kezdtek el, másrészt megerősítette az exporttevékenységen keresztüli tanulás fontosságát. Több tanulmány foglalkozott a nemzetközivé válás és a vállalati működés egy-egy kiemelt aspektusával. Az innováció és a nemzetközivé válás kapcsolatát vizsgálta többek között Török – Petz, 1999; Inzelt, 2011a,b , Halpern – Muraközy 2009. Inzelt, 2011 kutatásukban az innováció és a nemzetközivé válás között pozitív kapcsolatot mutattak ki. Egyrészt nemzetközi terjeszkedésbe nagyobb arányba kezdtek az innovatív vállalatok, másrészt a külpiacra lépésnek innovációt serkentő hatása van. Halpern – Muraközy 2009 tanulmánya ezt szintén megerősítette, felmérésük alapján az innovatív vállalatok átlagos export aránya 30%-kal volt magasabb mint a nem innovatívaké. Továbbá pozitív kapcsolatot találtak az export jövedelmezősége, az exportrészesedés és a vállalat innovációs teljesítménye között.

A kvantitatív elemzések mellett kiemelt szerepük van a vállalati esettanulmányok készítésének is. (Lásd Ábel – Czako 2013, Antalóczy – Halász, 2011; Sass, 2011) Ábel – Czako 2013, tíz hazai tulajdonú sikeres exportáló vállalat elemzéséből vontak le következtetéseket az exportsikert befolyásoló tényezőkről. Többek között kiemelték a tulajdonos/menedzsment szerepét, a szervezeti képességeket, a tanulás fontosságát.

A kutatás célja, az adatbázis jellemzői

A magyarországi exporttevékenységet több szempont alapján elemezték (a hazai szakirodalom részletes bemutatását lásd Kazainé 2013.), viszont a vállalatok csoportosítása legtöbbször vállalati méret és tulajdonosi szerkezet alapján történt. A kutatási kérdésem az volt, hogy exportteljesítmény alapján milyen csoportokat különböztethetünk meg egymástól. Ez a fajta csoportosítás lehetővé teszi az exporttevékenység eddigiektől eltérő vizsgálatát. Kutatásomhoz a Budapesti Corvinus Egyetem Vállalatgazdaságtan Tanszékén a Versenyképesség Kutató Központ által lebonyolított vállalati versenyképességi kutatás sorozat 2013-as és 2009-es kérdőíves felmérés adatbázisát alkalmaztam. A minta kiválasztásánál az 50 főnél többet foglalkoztató önálló jogi személyiséggel rendelkező cégeket célozták meg, ügyelve a méret és a területi reprezentativitásra. A vállalatok válaszadási hajlandósága alacsony volt (2009-ben 13%). 2009-ben 317 vállalatot tartalmazó, 2013-ban 300 vállalatot tartalmazó minta alakult ki. Mindkét mintában a középvállalatok domináltak (2013-ban: 72,7%, 2009-ben: 65,2%) a nagy vállalatok aránya 16,7% illetve 18,2% volt. A vállalatok többsége (45%, 42%) a feldolgozóiparban működött, de képviseltették magukat a kereskedelmi (20%, 19%), építőipari, egyéb szolgáltató, mezőgazdasági, élelmiszeripari vállalatok is. A vállalatok többsége belföldi tulajdonban volt (71,3%, 72,6%). Az állami tulajdonú cégek aránya a mintában lecsökkent 10,9%-ról 5,7%-ra, míg a külföldi tulajdonban levők aránya megnőtt 16,5%-ról 23%-ra. (A minták részletes jellemzését lásd Chikán – Czako – Wimmer 2014, Chikán A. et. al. 2009, Matyusz, 2011)

A vállalati minta reprezentativitását elsősorban a kutatási cél szempontjából érdemes vizsgálni. 2009-ben a vállalatok 47%-ának volt valamilyen exporttevékenysége, 2013-ban ez az arány 53%-ra nőtt. Jelentős növekedést figyelhattunk meg a 75% feletti exporttal rendelkező vállalatok esetében is, 6,8%-ról 18,7%-ra emelkedett az arányuk. (Lásd 1. tábla) A mintában szereplő kis és középvállalatok 50,6%-a exportált, amely messze meghaladja Szerb-Márkus (2008) által megállapított 22,5%-os értéket, illetve a 2010-es uniós felmérés által megállapított 18%-os arányt. Bár a vállalati mintákban az exportáló vállalatok aránya meghaladta a sokasági arányt, ebből a szempontból tehát nem tekinthetjük reprezentatívnak, ugyanakkor jobb lehetőséget biztosított az exportáló vállalatok elemzéséhez.

	2009	2013
nincs export	52,5	47,0
25% alatti export	24,9	20,3
26%-75%	15,8	14,0
75% feletti export	6,8	18,7

1.tábla Minta vállalatainak megoszlása exportintenzitás alapján

A vállalati mintákban az exportkoncentráció mértéke tükrözte a sokaság jellemzőit. 2009-ben a külföldi tulajdonban levő nagyvállalatok a vállalati mintában a teljes exportárbevétel 54,79%-át adták, 2013-ban ez az arány 79,38%-ra nőtt. 2013-ban a többségi külföldi tulajdonban levő vállalatok részesedése 90% volt, ezzel párhuzamban a belföldi tulajdonú vállalatok aránya a korábbi 20%-ról 10% alá csökkent. (Részletes megoszlást lásd 2. tábla) Ez a magas exportkoncentráció összhangban áll Munkácsi, 2009; Kállay-Lengyel, 2007; Czakó, 2010; megállapításaival. Hangsúlyoznunk kell, hogy ez nem magyarországi jelenség az Európai Unióban és az USA-ban is hasonló arányokat mutattak ki. (Lásd Munkácsi, 2009)

Vállalatméret	2009-es felmérés				2013-es felmérés			
	állami (n=6)	belföldi (n=65)	külföldi (n= 23)	összesen n (n=94)	állami (n=11)	belföldi (n=112)	külföldi (n=13)	összesen (n=136)
Kisvállalat	0,23%	2,07%	0,20%	2,49%	0,00%	0,33%	0,27%	0,60%
Középvállalat	2,16%	16,04%	20,15%	38,35%	0,00%	6,66%	10,86%	17,53%
Nagyvállalat	1,85%	2,52%	54,79%	59,16%	0,27%	2,22%	79,38%	81,87%
Összesen	4,24%	20,62%	75,14%	100,00%	0,27%	9,21%	90,52%	100,00%

2.tábla Exportkoncentráció (exportértékesítés megoszlása) méret és tulajdonosi szerkezet szerint 2009-ben és 2013-ban a vállalati mintában

Kutatás módszertana, klaszterek alapjellemezői

Az elemzés legfontosabb statisztikai módszertani eleme a K-középpontú klaszterelemzés. A klaszterképzés során a fő csoportosítási szempontnak a vállalatok exportteljesítményét tekinttem. A klaszterképzéshez egyaránt használtam pénzügyi adatokat és szubjektív vállalati önértékelést. A vállalatvezetőket a legtöbb esetben arra kérték, hogy egy 5 fokozatú Likert-skálán értékeljék a vállalati működésüket, illetve a vállalati környezet jellemzőit. A magasabb értékek jelentik általában a kedvezőbb megítélést. Az objektív pénzügyi adatok és a szubjektív vállalati önértékelés együttes használata növeli az elemzés megbízhatóságát, ezért törekedtem a kettő együttes figyelembevételére. A klaszterek jellemzőinek összehasonlítására a független mintás t próbát alkalmaztam.

Az exportpiaci teljesítmény mérése három változó segítségével történt: exportárbevétel aránya az összárbevételen belül (pénzügyi adatok alapján), exportárbevétel nagysága (pénzügyi adatok alapján), és az exportnövekedési pálya (pénzügyi adatok elemzése és vállalati önértékelés alapján). Ezt egészítettem ki egy negyedik tényezővel az iparági átlaghoz viszonyított tőkejövedelmezőség önértékelésével. A klaszterelemzés sikerességéhez fontos, hogy megfelelő léptékű mércét alkalmazzunk a kiválasztott jellemzők mérésére. Az exportintenzitás méréséhez 4-es skálát, az exportárbevétel nagyságához 6-os, az exportnövekedéshez 3-as, a tőkejövedelmezőséghez 5-ös skálát alkalmaztam. Módszertan részletes leírást lásd Kazainé, 2011 és 2012a.

A 2013-as adatbázison lefuttatott K-középpontú klaszterelemzés egyértelműen beazonosított négy klasztert: stabil növekvők, stagnálók, kiugrók és kismértékű exportálók csoportját. Azonos tartalmú

exportteljesítmény klaszterek kialakítása érdekében a 2009-es adatbázison több klaszterelemzés lefuttatása után a végső megoldást három klaszter (stabil növekvő vállalatok, stagnálók, kiugrók) jelentette. Joggal tehetjük fel a kérdést, hogy mi lett a kismértékű exportálók csoportjával. A gazdasági válság közepette végzett kérdőíves felmérés során az exportáló vállalatok fele nem adta meg azokat a szükséges adatokat, amelyek alapján a klaszterelemzés besorolta volna őket csoportokba. (Az adathiány 2013-ban 5% alatt volt.) A kimaradó vállalati kör elemzése rávilágított arra, hogy létezett 2009-ben is a kismértékű exportálók csoportja, csupán adathiány következtében ebben az évben kimaradtak az elemezhető vállalati körből.

A stabil növekvő vállalatcsoport mindkét évben egyértelműen beazonosítható volt. Ezek a legnagyobb exportárbevétellel, illetve magas exportaránnal rendelkező vállalatok, melyek exportnövekedési pályáját elsősorban a növekedés jellemezte. A legsikeresebb exportáló vállalatok 2013-ban még nagyobb exportaránnal és nagyobb exportárbevétellel rendelkeztek mint 2009-ben. Az exportfejlődés üteme mérséklődni látszik. A legnagyobb különbség ott érhető tetten, hogy míg 2013-ban ezek a legsikeresebb exportáló vállalatok az iparági átlaghoz képest átlagon felüli jövedelmezőséggel jellemezték magukat, addig 2009-ben a vállalatvezetők átlag körülinek értékelték a jövedelmezőséget, mely betudható a válság hatásának. Többségük középvállalati kategóriába tartozott, a nagyvállalatok aránya a korábbi 35%-ról 45%-ra nőtt. A külföldi tulajdonú vállalatok aránya szintén megnövekedett 45%-ról 72%-ra. (A klaszterek alapjellemezőit lásd 1-3. melléklet)

A „stagnáló” vállalatok minden klaszterképző ismérv szerint gyengébben teljesítettek, mint a „stabil növekvő” vállalatok, egy kivétel van, 2009-ben mindkét vállalatcsoport iparági átlag körülinek értékelte a tőkejövedelmezőségét. Ugyanakkor magasabb exportárbevétellel és magasabb exportaránnal rendelkeztek mint a „kiugró” és a „kismértékű exportáló” vállalatok. 2013-ban az átlagos exportintenzitásuk 76% volt, amely közelíti a stabil növekvőknél tapasztalt 84%-os arányt. A vállalatok méretéből adódóan (2013-ban 80%-uk középvállalati kategóriába tartozott) az exportárbevétel tekintetében jelentősen elmaradnak a stabil növekvők mögött. Nincs 5 milliárd forintot meghaladó éves exportárbevétellel rendelkező vállalat közöttük, míg 2013-ban a stabil növekvők több mint fele (52,5%) tartozott ebbe az exportárbevételi kategóriába. Többségük belföldi tulajdonú, a külföldi tulajdonú vállalatok aránya mindkét évben 25% körüli.

A 2009-es adatbázisban a két meghatározó klaszter („stabil növekvők”, „stagnálók”) mellett a harmadik klasztert „kiugrók”-nak neveztük el, mivel ezek voltak azok a még alacsony exportárbevétellel és alacsony exportaránnal rendelkező vállalatok, melyek átlagon felüli tőkejövedelmezőséggel rendelkeztek. A 2013-as adatbázisban ugyanezen vállalatjellemzőkkel beazonosítható ez a vállalatcsoport. A korábbi elemzések arra mutattak rá, hogy ezek a vállalatok nagyon jó működési jellemzőkkel rendelkeztek, egy meghatározó gyenge pontjuk volt, az exportpiaci jelenlét. (Lásd Kazainé, 2011) Nincs közöttük olyan vállalat, melynek éves exportárbevétele meghaladná az éves 1 milliárd forintot, az átlagos exportarány 20%. Többségük belföldi tulajdonú középvállalati kategóriába tartozott.

A negyedik „kismértékű exportálók” klaszterbe azok az alacsony exportárbevétellel és exportaránnal rendelkező vállalatok kerültek, ahol a tőkejövedelmezőség átlag alatti volt, illetve az exportaktivitás dinamikáját a stagnálás jellemezte. Több mint 80%-uk 25% alatti exportaránnal, és 100 millió forint alatti éves exportárbevétellel rendelkezett. 87%-uk belföldi tulajdonban volt.

A kialakított klaszterek esetében is megfigyelhető az erőteljes exportkoncentráció. Az exportáló vállalatokon belül a „stabil növekedők” aránya egyik adatbázisban sem érte el a 20%-ot, ugyanakkor 2009-ben a minta összes exportárbevételének 63,7%-át, 2013-ban 91,6%-át adták. A „stagnáló” vállalatok aránya közel azonos volt a stabil növekvő vállalatok arányával, az exportárbevételből a részesedésük 2009-ben 6,7%, 2013-ban 4,9% volt. A másik két klaszter részesedése a vizsgált időszakokban egyenként nem érte el a 2%-ot.

Export siker tényezői

Az exportügyletek sikerei elsősorban a magasabb minőségnek, a jó kapcsolatoknak és a jobb kiszolgálásnak köszönhető a vállalatvezetők véleménye alapján. Bár megállapíthatóak általános tendenciák, mégis tapasztalhatunk árnyalatnyi különbségeket a klaszterek, illetve az évek

vonatkozásában. Az alacsony export volumennel jellemezhető kiugró és kismértékű exportáló vállalatok a kapcsolatok meglétét tekintették a legfontosabb tényezőnek, ezután jött a magasabb minőség és a gyors és rugalmas kiszolgálás. A stagnáló vállalatoknál hangsúly eltolódást figyelhetünk meg, míg 2009-ben a kapcsolatokat tekintették a legfontosabb tényezőnek, 2013-ban ez a harmadik helyre csúszott vissza, fontosságát tekintve ezt megelőzte a magasabb minőség és a gyors és rugalmas kiszolgálás. A legsikeresebb exportáló vállalatok a magasabb minőséget tekintették a legfontosabb sikertényezőnek, ezt követte a kapcsolatok megléte, majd a gyors és rugalmas kiszolgálás 2013-ban. Az alacsonyabb árat általában nem tekintik a legfontosabb sikertényezőnek. (Lásd 3. tábla)

	2009-es felmérés			2013-as felmérés			
	Stabil növekvők (n=18)	Stagnálók (n=14)	Kiugrók (n=7)	Stabil növekvők (n=40)	Stagnálók (n=35)	Kiugrók (n=45)	Kismértékű exportálók (n=31)
Alacsonyabb árszint	3,56	3,79	3,29	3,20	3,42	3,52	3,50
Jobb kiszolgálás	4,17	4,07	3,86	3,94	3,82	3,97	3,29
Gyors és rugalmas szállítás	(1) 4,61	(2-3) 4,29	(3) 4,14	(3) 4,00	(2) 4,12	(2) 4,06	3,50
Magasabb minőség	4,17	(2-3) 4,29	(2) 4,43	(1) 4,26	(1) 4,15	(3-4) 4	3,50
Kapcsolatok megléte	(2) 4,39	(1) 4,43	(1) 4,71	(2) 4,11	(3) 4,0	(1) 4,15	(1) 4,14
Igények pontosabb ismerete.	4,11	4,14	4	3,91	3,79	(3-4) 4	(2) 3,92

3. tábla Exportüzletek sikerének fő tényezői 5 fokozatú Likert-skálán (1: nincs jelentősége, 5: döntő jelentőségű)

A kutatás egyik vizsgálati kérdése az volt, hogy a kiemelkedő exportpiaci teljesítmény magyarázható-e működési kiválósággal. Az elvégzett hipotézis vizsgálatok azt mutatták, hogy a stabil növekvő vállalatok szignifikánsan jobb önértékelést adtak mint a stagnáló vállalatok. A stagnáló vállalatok esetében fontos felfigyelnünk arra, hogy a vállalati jövedelmezőség és a piaci részesedés tekintetében még az iparági átlagnál is kedvezőtlenebbül értékelték önmagukat. A stabil növekvőknél a válságból történő kilábalás (55%-uk úgy nyilatkozott, hogy már túljutottak a válságon) megmutatkozott a jövedelmezőség javulásában, míg a stagnálóknál ez a javulási tendencia nem mutatható ki. (Csupán 11%-uk jutott túl a válságon és 50%-uk szerint a kilábalásra több mint egy évet kell még várni.) Bár a stagnáló vállalatokat érzékenyebben érintette a válság, a teljesítménybeli különbségek nem magyarázhatóak kizárólagosan az eltérő környezeti kihívásokkal. A stagnáló vállalatok szignifikánsan kedvezőtlenebbnek ítélték technológiai színvonalukat és a menedzsment színvonalát mint a stabil növekvő vállalatok.

	2009-es felmérés			2013-es felmérés			
	Stabil növekvők (n=20)	Stagnálók (n=19)	Kiugrók (n=11)	Stabil növekvők (n= 40)	Stagnálók (n=35)	Fejlődő exportálók (n=45)	Kismértékű export (n=31)
Árbevétel- arányos nyereség	3,05	<u>2,68</u>	3,82	3,73	<u>2,71</u>	3,67	<u>2,71</u>
Tőke- jövedelmezőség	3,15	<u>2,53</u>	4,09	3,85	<u>2,57</u>	3,76	<u>2,48</u>
Piaci részesedés (az árbevétel alapján)	3,2	<u>2,95</u>	3,91	3,60	<u>2,80</u>	3,62	3,16
Technológiai színvonal	3,6	3,53	4	3,78	3,20	3,73	3,42
Menedzsment	3,35	3,42	4,09	3,65	3,09	3,56	3,32
Termék/ szolgáltatás minőség	3,7	3,79	4,45	3,80	3,18	3,87	3,65

4. tábla. Iparági átlaghoz viszonyított teljesítmény exportteljesítmény klaszter szerinti bontásban (5 fokozatú Likert-skálán (1: mélyen átlag színvonal alatti, 5: az iparágban élenjáró színvonalat jelentő))

A kismértékű exportáló vállalatok működési teljesítménye önértékelés alapján szintén elmarad a kiugrók mögött, mintegy alátámasztva, hogy a jobb pénzügyi teljesítmény háttérében működési kiválóság áll. (Lásd 4. tábla.)

A stabil növekvő és a kiugró vállalatcsoport összehasonlítása árnyaltabb képet mutat. Az árbevétel arányos nyereség és a technológiai színvonal tekintetében nem lehetett szignifikáns különbséget kimutatni közöttük. A stabil növekvők önértékelésük alapján jobbnak bizonyultak a tőkearányos megtérülés és a menedzsment tekintetében, ugyanakkor az elvégzett hipotézis vizsgálat a kiugrók jobb termékminőségére utal. Összességében azt láthatjuk, hogy a kiugrók gyengébb export teljesítménye nem magyarázható rosszabb működési jellemzőkkel. További vizsgálatot igényel, hogy mi az oka a 20% körüli exportarányának. Ezek a vállalatok már rendelkeznek exportpiaci tapasztalatokkal, tehát az első legfontosabb lépéseket megtették a nemzetköziesedés során. Van-e motivációjuk a növekedésre? Megvannak-e a képességeik a tudatos nemzetközi terjeszkedéshez? Ezeket a kérdéseket vállalati esettanulmányokon keresztül érdemes tovább vizsgálni.

Összefoglalás

A kutatás célja a Magyarországon működő exportáló vállalatok jellemzőinek feltárása volt a 2009-es és 2013-as vállalati versenyképességi felmérés alapján. Az exportáló vállalatokat klaszterelemzés segítségével soroltam 2009-ben három, 2014-ben négy csoportba. A „stabil növekvő” vállalatok csoportja 2013-ban a vállalati minta össz exportárbevételének több mint 90%-át realizálta, miközben az exportáló vállalatok 25%-a került csupán ebbe a klaszterbe. A külföldi tulajdonú vállalatok aránya jóval meghaladta a minta átlagot (2009-ben 45%, 2013-ba 72,5%) Ez összhangban van a korábbi tanulmányok által kimutatott külföldi vállalatok erőteljes exportkoncentrációjával. Ezt a vállalatcsoportot tekinthetjük a legsikeresebb exportáló vállalatok csoportjának, amely jó viszonyítási alapot jelenthet további kutatások során. A második jól azonosítható csoport a „stagnálók” csoportja, ahol a megkülönböztető jellemző a gyengébb exportpiaci teljesítmény. Többségük belföldi tulajdonban levő középvállalat. 2013-ban az átlagos exportarány 76% volt, az összexportból történő részesedésük viszont nem érte el a 10%-ot. A fő kérdés, hogy milyen fejlődési, növekedési potenciál rejlik ebbe a vállalatcsoportba. Az elvégzett statisztikai próbák alátámasztották, hogy a gyengébb exportpiaci teljesítmény háttérében, gyengébb működési jellemzők állnak. További kutatást igényel,

hogy mely területek fejlesztésére kellene koncentrálniuk annak érdekében, hogy felzárkózhassanak a legsikeresebb stabil növekvő exportáló vállalatokhoz. A kismértékű exportáló vállaltcsoport léte összhangban van a korábbi kutatások megállapításaival. Ők azok, akik az exporttevékenységük elején állnak, nem feltétlenül vannak meg a képességeik, erőforrásaik a tudatos nemzetközi terjeszkedéshez. A „kiugró” vállalatok alacsony exportintenzitással és több területen működési kiválósággal jellemezhetők. Ez az a vállalati kör, amelyről még viszonylag keveset tudunk. Érdemes lenne további kutatásokat végezni (akár esettanulmányok formájában) annak érdekében, hogy nagyobb rálátásunk legyen erre a vállalati körre. Minek tudható be náluk az alacsony exportintenzitás? Motiváció vagy képességek hiányának? Mivel támogatható a nemzetközivé válásuk folyamata?

Mellékletek

1. sz. melléklet: Exportteljesítmény klaszterek klaszterközéppontjai

	Exportteljesítményklaszter 2009			Exportteljesítményklaszter 2013			
	Stabil növekedők (n = 20)	Stagnálók (n = 19)	Kiugrók (n = 11)	Stabil növekedők (n=40)	Stagnálók (n= 35)	Kiugrók (n=45)	Kismértékű exportálók (n=31)
25% alatti export	15,0%	36,8%	72,7%	0,0%	2,9%	68,9%	83,9%
25-75% közötti export	50,0%	57,9%	18,2%	25,0%	37,1%	28,9%	16,1%
75% feletti export	35,0%	5,3%	9,1%	75,0%	60,0%	2,2%	0,0%

2. sz. melléklet. Vállalatok megoszlása exportárbevétel nagysága alapján

	Exportteljesítményklaszter 2009			Exportteljesítményklaszter 2013			
	stabil növekedők (n = 20)	stagnálók (n = 19)	kiugrók (n = 11)	stabil növekedők (n=40)	stagnálók (n= 35)	fejlődő exportálók (n=45)	kismértékű exportálók (n=31)
100 MFt alatt	0,0%	10,5%	27,3%	0,0%	0,0%	24,4%	80,6%
100-499 MFt	0,0%	63,2%	63,6%	0,0%	11,4%	53,3%	19,4%
500-999 MFt	10,0%	21,1%	9,1%	0,0%	42,9%	22,2%	0,0%
1000-4999 MFt	60,0%	5,3%	0,0%	47,5%	45,7%	0,0%	0,0%
5000-9999 MFt	25,0%	0,0%	0,0%	20,0%	0,0%	0,0%	0,0%
10000 MFt fölött	5,0%	0,0%	0,0%	32,5%	0,0%	0,0%	0,0%

3. sz. melléklet. Vállalatok megoszlása méret szerinti bontásban

	Exportteljesítményklaszter 2009			Exportteljesítményklaszter 2013			
	stabil növekedők (n = 20)	stagnálók (n = 19)	Kiugrók (n = 11)	stabil növekedők (n=40)	stagnálók (n= 35)	fejlődő exportálók (n=45)	kismértékű exportálók (n=31)
Kisvállalat	11,5%	62,5%	25,0%	2,5%	8,6%	2,2%	16,1%
Középvállalat	40,0%	40,0%	20,0%	52,5%	80,0%	80,0%	77,4%
Nagyvállalat	63,6%	9,1%	27,3%	45,0%	11,4%	17,8%	6,5%

4. sz. melléklet. Vállalatok megoszlása többségi tulajdonosi kör szerint

Többségi tulajdon	Exportteljesítményklasszter 2009			Exportteljesítményklasszter 2013			
	stabil növekvők (n=20)	stagnálók (n=18)	kiugrók (n=11)	stabil növekedők (n=40)	stagnálók (n= 35)	fejlődő exportálók (n=45)	kismértékű exportálók (n=31)
Állami	10%	6,30%	20%	2,5%	0,0%	6,7%	3,2%
Belföldi	45%	68,80%	50%	25,0%	74,3%	64,4%	87,1%
Külföldi	45%	25%	30%	72,5%	25,7%	28,9%	9,7%

Hivatkozott irodalom

- Antalóczy K – Halász Gy. (2011): Magyar biotechnológiai kis- és középvállalatok jellemzői és nemzetköziesedésük. Külgazdaság, LV. Évf. 2011. szeptember – október, pp. 78 – 100.
<http://www.penzugykutato.hu/files/K%C3%BClgazdas%C3%A1g%202011%20szeptember-okt%C3%B3ber.pdf>
- Abel I – Czakó E (2013): Exportsiker nyomában. Alinea kiadó
- Békés G. – Muraközi B. (2011): Magyar gazellák: gyors növekedésű vállalatok jellemzői és kialakulásuk elemzése Magyarországon. Műhelytanulmány. MTA Közgazdaságtudományi Intézet.
- Bodnár K. et. al (2013): A külkereskedelmi egyenleg dinamikája, az export és az import alakulása. MNB-Szemle különszám 2013. okt.
http://www.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/MNB/Kiadvanyok/mnbhu_mnbszemle/mnbhu_msz_20131030/bodnar.pdf
- Chikán A. – Czakó E. – Zoltayné Paprika Z. (2009): A vállalati versenyképesség válsághelyzetben. Gyorsjelentés a 2009. évi kérdőíves felmérés eredményeiről.
- Chikán – Czakó – Wimmer (2014): Kilábalás göröngyös talajon - Gyorsjelentés a 2013. évi kérdőíves felmérés eredményeiről. http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/1528/1/BCE%20VKK%20GYORSJELENTES%202014_2.pdf
- Czakó E. (2010): Vállalati teljesítmények méretkategóriák szerint és a versenyképesség intézményi és szolgáltatási rendszere. In: Állami számvevőszék kutatóintézete (2010): A közsféra és a gazdaság versenyképessége empirikus eredmények és tanulságok. 2010. április pp. 69-84.
- Halpern L – Muraközy B (2009): Innovation, Productivity and Exports: the Case of Hungary. Műhelytanulmányok, Magyar Tudományos Akadémia. 2009. november.
- Inzelt A. (2011a): Innováció- határok nélkül. Bevezető a tematikus számhoz. Külgazdaság, LV. Évf. 2011. szeptember – október, pp. 3 – 21.
<http://www.penzugykutato.hu/files/K%C3%BClgazdas%C3%A1g%202011%20szeptember-okt%C3%B3ber.pdf>
- Inzelt A. (2011b): Innováció és nemzetközi terjeszkedés a kicsik világában. Egy e-felvétel eredményei. Külgazdaság, LV. Évf. 2011. szeptember – október, pp. 122 – 154.
<http://www.penzugykutato.hu/files/K%C3%BClgazdas%C3%A1g%202011%20szeptember-okt%C3%B3ber.pdf>
- Kállay L (2011): KKV-szektor: versenyképesség, munkahelyteremtés, szerkezetátalakítás Műhelytanulmány. http://www.szolidaritas.org/files/1/3/kkv_versenykepesseg_-_tanulmany_-_kl_2012_03_.pdf
- Kállay L. – Lengyel I. (2008): A magyar kis- és középvállalatok nemzetköziesedésének főbb jellemzői az Európai Unió csatlakozás előtt. Vállalkozás é Innováció 2. évfolyam 1. szám 2008. I. negyedév 54-76.

- Kazainé Ónodi A. (2011): A magyarországi exportáló vállalatok teljesítményének jellemzői. Műhelytanulmány http://uni-corvinus.hu/fileadmin/user_upload/hu/kutatokozpontok/versenykepesseg/Kazaine_Onodi_exp_ort_TAMOP_2011_12_02.pdf
- Kazainé Ónodi A. (2012a): A magyarországi vállalatok exportteljesítményének és a háttérükben álló vállalati jellemzők elemzése 1999 és 2009 között a vállalati versenyképességi felmérés alapján. 100. sz. műhelytanulmány, BCE Vállalatgazdaságtan Intézet. http://edok.lib.uni-corvinus.hu/455/1/TM100_Kazaine.pdf
- Kazainé Ónodi Annamária (2012b): Az exportteljesítmények és a háttérükben álló vállalati jellemzők elemzése. Vezetéstudomány 2012. Különszám pp. 57-71.
- Kazainé Ónodi A (2013): Hazai kutatási eredmények exportáló vállalatainkról. In: Abel I – Czákó E (2013) Exportsiker nyomában. Alinea kiadó. pp. 55-80.
- Matyusz Zs. (2011): A 2009-es versenyképességi adatfelvétel vállalati mintájának alapjellemezői és reprezentativitása. Budapesti Corvinus Egyetem, Vállalatgazdaságtan Intézet, Versenyképesség Kutató Központ
- Munkácsi Zs. (2009a): Kik exportálnak Magyarországon? Vállalati méret és külföldi tulajdon szerinti exportkoncentráció és a külföldi tulajdon hatása az exportorientációra. MNB-szemle. 2009. július. pp- 22-38.
- Munkácsi Zs. (2009b): A kelet-közép-európai országok exportszerkezete és exportspecializációja. MNB-tanulmányok 81. 2009. szept.
- Sass M. (2011): Magyar orvosiműszer-gyártó kis- és középvállalatok nemzetköziesedésének jellemzői és néhány tényezője. Külgazdaság, LV. Évf. 2011. szeptember – október, pp. 57 – 77. <http://www.penzugyutato.hu/files/K%C3%BClgazdas%C3%A1g%202011%20szeptember-okt%C3%B3ber.pdf>
- Szerb L- Márkus G. (2008): Nemzetköziesedési tendenciák a kis- és közepes méretű vállalatok körében Magyarországon a 2000-es évek közepén. Vállalkozás Innováció 2. évfolyam, 2. szám 2008. I. negyedév 36-58.
- Szerb L (2008): A hazai kis- és középvállalkozások fejlődését és növekedését befolyásoló tényezők a 2000-es évek közepén. Vállalkozás Innováció 2. évfolyam, 2. szám 2008. II. negyedév pp. 1-35.
- Török Á. – Petz R (2009): Kísérlet a K+F-intenzitás és az exportszerkezet közötti összefüggések vizsgálatára a magyar gazdaságban. Közgazdasági Szemle, XLVI. évf. 1999. március, pp. 213-230. <http://epa.oszk.hu/00000/00017/00047/pdf/torok.pdf>

Bevezetés

Tanulmányomban a magyar felsőoktatás működési feltételeit és teljesítményét mutatom be egyrészt a hasonló történelmi örökséggel rendelkező és a rendszerváltás után hasonló fejlődési útat bejáró közép-európai országokkal – Lengyelországgal, Szlovákiával, a Cseh Köztársasággal, Romániával – való összehasonlításban. Szlovéniát is bevonom az elemzésbe, mert déli szomszédunk felsőoktatása sok tekintetben kiemelkedő teljesítményt mutat. A hazai felsőoktatás mutatóit az Európai Unió átlagával is összehasonlítom, bemutatandó lemaradásunkat vagy közeledésünket a fejlettebb államokhoz. Kutatásaim során az Eurostat és az OECD legfrissebb rendelkezésre álló statisztikáit, valamint az Euryopedia és az Eurydice adatbázisait használtam.

A felsőoktatás működési feltételei

Az egyetemek irányítása

A szocializmus időszaka előtt Magyarországra – mint Nagy-Britannia kivételével Európa egészére – a kontinentális egyetemirányítás volt a jellemző, melyben hatalom a kizárólag egyetemi polgárokból álló szenátus kezében van. A szocializmus sajátos egyetemirányítása után a felsőoktatás irányításának átalakítását az 1993-as LXXX, később jó néhányszor módosított törvény – az első önálló magyar felsőoktatási törvény – szabályozta. E szerint a felsőoktatási intézmények vezető testülete az intézményi tanács, mely akadémiai, stratégiai, személyi és gazdasági kérdésekben egyaránt döntési jogosultsággal rendelkezik. Ez az irányítási rendszer azonban számos szakértő szerint már akkor sem felelt meg a tömegképzés, az új, piaci jellegű viszonyok, a hatékonyság és más, a társadalom és a munkaerőpiac támasztotta követelményeknek. Ezért a 2002-ben hatalomra került liberális kormányzat megkísérelte az egyetemirányítás átalakítását az angolszász eredetű, de mára a kontinentális nyugat-európai országokban is általánossá vált, hatalommegosztáson alapuló duális kormányzási rendszernek megfelelően. Hasonló kezdeményezések indultak el a többi közép-európai országban is, azonban ezek – csakúgy, mint hazánkban – jelentős részben az akadémiai szféra ellenállása miatt megtorpanak. Magyarországon a végül elfogadott 2005. évi CXXXIX. törvény nem változtatta meg az egyetemek belső irányítását. Mindössze egy többségében belső tagokból álló, tanácsadó jellegű testületet (gazdasági tanács) hozott létre, számottevő hatáskör nélkül.⁴⁵³

A közép-európai országok egyetemirányításának jelenlegi rendszerét az 1. ábrán foglaltam össze.

	Felelős vezető	Akadémiai testület	Döntéshozó testület	Tanácsadó-felügyelő testület
Cseh Köztársaság	rektor	szenátus (csak belső tagok)		kormányzó testület (csak külső tagok)
Magyarország	rektor	szenátus (csak belső tagok)		gazdasági tanács (nem kötelező)
Lengyelország	rektor	szenátus (csak belső tagok)		tanács (nem kötelező)
Románia	rektor	szenátus (csak belső tagok)		-

⁴⁵³ A gazdasági tanácsnak az egyetem működésével kapcsolatban általános tanácsadói-javaslattevői-közreműködői szerepe van /23.§ (1)/, melyet véleményezés formájában gyakorol gazdálkodási, fejlesztési kérdésekben /25.§ (1)/. Konkrét döntési jogosultságot egyedül az intézmény kezelésében lévő kincstári vagyon elidegenítésével, megterhelésével kapcsolatban kapott /23.§ (1)/, konkrét ellenőrzési szerepet pedig az egyetem gazdálkodásával kapcsolatban /25.§ (2)/. Hét fős testület esetén 3; kilenc fős testület esetén 4 tagot a szenátus delegál, és hivatalból tag a rektor és a gazdasági főigazgató /23.§ (4,5)/.

Szlovákia	rektor	szenátus (csak belső tagok)	kormányzó testület (csak külső tagok)
Szlovénia	rektor	szenátus, akadémiai közgyűlés (csak belső tagok)	Egyetemek: - Különálló intézmények: menedzsment testület (külső és belső tagok)

1. ábra: A felsőoktatási intézmények belső irányítása⁴⁵⁴

Minden országban megmaradt a tradicionális kontinentális egyetemirányítási rendszer. Az akadémiai és a stratégiai döntéshozó testület egyetlen országban sem különül el, a szenátus látja el mindkét feladatkört. Bár a tanácsadó testületek (az egyetemi kormányzás rendszerében board) Románia kivételével megjelentek, jogkörük korlátozott. Lengyelországban és Magyarországon nem is kötelező a tanácsadó testület létrehozása.

Eközben, mint már korábban említettem, a 20. század utolsó és a 21. század első évtizedében a kontinentális Európa, így például Hollandia, Belgium, Svédország, Norvégia, Dánia, Finnország, Olaszország, Spanyolország, Ausztria áttért a duális egyetemirányításra. Ezzel együtt elmozdultak a professzionális menedzsment irányába. Az egyetemirányítás tekintetében tehát Magyarország a közép-európai országokkal mutat hasonlóságot, és ezzel teljes mértékben eltér a nyugat-európai tendenciáktól.⁴⁵⁵

Intézményi autonómia

Egy poszt-szocialista országban különösen fontos kérdés az egyetemek autonómiája. Az Európai Egyetemek Szövetsége az egyetemek önállóságát négy dimenzióban vizsgálja: szervezeti, pénzügyi, személyügyi és akadémiai autonómia tekintetében. A szervezeti autonómia mértékének meghatározásánál a következő szempontokat veszik figyelembe: ki (külső szereplő vagy az egyetem) nevezi ki a rektort, előírja-e a törvény a rektorral szembeni elvárásokat vagy az egyetem határozhatja meg, előírja-e a törvény az egyetem belső struktúráját vagy az egyetem határozhatja meg, alapíthat-e az egyetem gazdasági társaságot, van-e tanácsadó testület az egyetemirányításban és ki nevezi ki ezek tagjait. A pénzügyi autonómia mértékének meghatározásánál a következő szempontokat veszik figyelembe: milyen mértékben „címkézett” az állami támogatás, a maradványt az egyetem megtarthatja-e és szabadon használhatja-e fel, vehet-e fel kölcsönt, tulajdonolhat-e ingatlant, a tandíj-megállapítás az egyetem joga-e. A személyügyi autonómia mértékének meghatározásánál a következő szempontokat veszik figyelembe: mennyire szabad a munkaerő-gazdálkodás (kinevezés, elbocsátás, előléptetés) és a bérek meghatározása. Az akadémiai autonómia mértékének meghatározásánál a következő szempontokat veszik figyelembe: ki határozza meg a hallgatói létszámot, a felvételi kritériumokat, az oktatás nyelvét, az oktatott tartalmat, és hogyan lehet új képzési programot indítani. Az egyes szempontokat a felmérés különböző súllyal veszi figyelembe mind a négy területen.

Az eredmények alapján négy klasztert alakít ki: igen nagy mértékben autonóm, nagy mértékben autonóm, közepesen autonóm és kis mértékben autonóm felsőoktatási intézményekkel rendelkező ország-csoportot. A 2. ábra hazánk és a felmérésben résztvevő többi közép-európai ország értékelését és helyezését mutatja a 28 országot tartalmazó autonómia-rangsorban.

SZERVEZETI AUTONÓMIA			PÉNZÜGYI AUTONÓMIA			SZEMÉLYÜGYI AUTONÓMIA			AKADÉMIAI AUTONÓMIA		
Helyezés	Autonómia	Klaszter	Helyezés	Autonómia	Klaszter	Helyezés	Autonómia	Klaszter	Helyezés	Autonómia	Klaszter

⁴⁵⁴ Saját szerkesztés Forrás: Higher Education Governance in Europe. European Commission, Brüsszel.

⁴⁵⁵ Keczer Gabriella: Governance Reforms in European Universities. *International Journal of Multidisciplinary Research in Social and Management Sciences*. Vol. 2. Issue 2. May-June, 2014. 5-8.

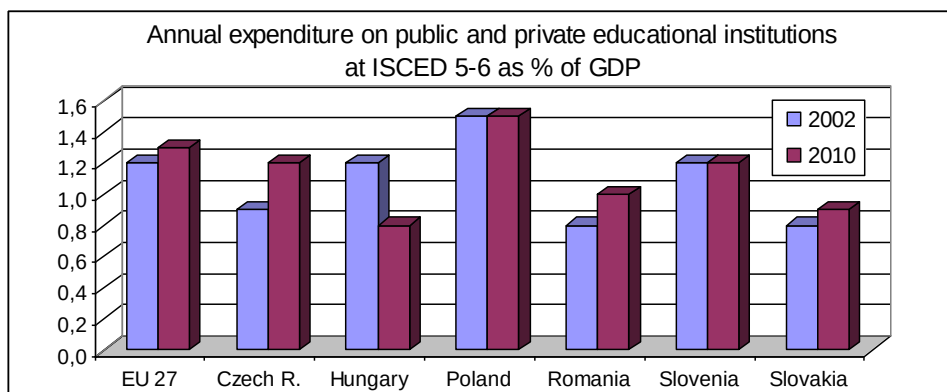
PL	13	67 %	nagy	18	54 %	közepes	12	80 %	nagy	15	63 %	nagy
HU	16	59 %	közepes	6	71 %	nagy	17	66 %	nagy	24	47 %	közepes
CZ	22	54 %	közepes	21	46 %	közepes	3	95 %	igen nagy	22	52 %	közepes
SK	25	49 %	közepes	7	70 %	nagy	23	54 %	közepes	18	56 %	közepes

2. ábra: A felsőoktatási intézmények autonómiája⁴⁵⁶

A szervezeti autonómia tekintetében Magyarország 28 ország közül a 16., a társágban a 2. A pénzügyi autonómia a felmérés szerint a térségben Magyarországon a legnagyobb, és a 28-as listán is az előkelő 6. helyezést foglaljuk el. (Ez az eredmény véleményem szerint vitatható. Autonómia-pontot ér például, hogy Magyarországon a pénzmaradványt az egyetemek megtarthatják és szabadon használhatják, az állami magyar egyetemeken azonban nem képződik maradvány. A felmérés szerint Magyarországon az egyetemek állapíthatják meg a tandíjat, ez azonban nem teljes mértékben van így.) A személyügyi autonómiában a térségben a 3., a teljes rangsorban a 17. helyen állnak a magyar egyetemek. Az akadémiai autonómia a térségben a legalacsonyabb Magyarországon, és az összes ország közül is csak hármat előzünk meg. Ennek oka például, hogy csak Magyarországon határozza meg külső szereplő az alapszakos felvételi kritériumokat, hazánkban minden új alapszakos program indítást akkreditáltatni kell. Összességében megállapítható, hogy a szervezeti és az akadémiai autonómia tekintetében a visegrádi országok egységesen az európai rangsor alsó felében foglalnak helyet, a térség elmaradása a nyugat-európai felsőoktatási rendszerektől az akadémiai autonómia területén a legnagyobb. Ez azért is érdekes, mert az egyetemi kormányzás bevezetésére irányuló reform-törekvéseket hazánkban éppen azért utasította el az akadémiai közösség, mert az akadémiai autonómiát látták veszélyben. Ugyanakkor azokban az európai országokban, ahol már áttértek az egyetemi kormányzásra, jóval nagyobb az egyetemek akadémiai szabadsága, mint a visegrádi országokban.

A felsőoktatás finanszírozása

A felsőoktatás finanszírozásának gyakran vizsgált mutatója, hogy a hazai össztermék hány százalékát fordítják az egyes országok a felsőoktatási intézményekre. Ezt a 3. ábra mutatja.

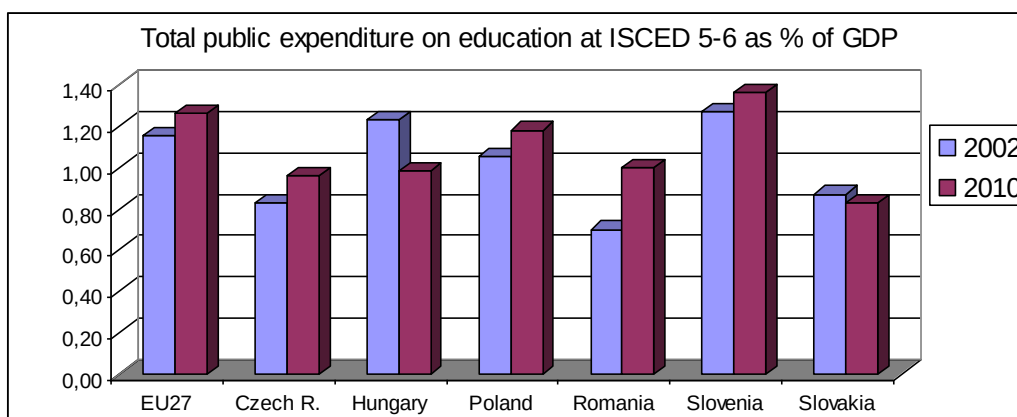
3. ábra: Éves ráfordítás az állami és a magán felsőoktatási intézményekre a GDP %-ában⁴⁵⁷

2002-ben Magyarország GDP-arányos felsőoktatási ráfordítása megegyezett az EU átlagával, azóta azonban csökkent ez a hányad, és ezzel nem csak az EU átlagtól maradtunk le, hanem a közép-európai térségben is sereghajtók lettünk. A hazai forráskivonás különösen azért szomorú, mert a térség egyetlen más államában sem csökkent a GDP arányos felsőoktatási ráfordítás, sőt, több államban növelték ezt a hányadot.

⁴⁵⁶ Saját szerkesztés. Forrás: University Autonomy in Europe Scorecard 2010. European University Association, Brüsszel.

⁴⁵⁷ Eurostat alapján saját szerkesztés

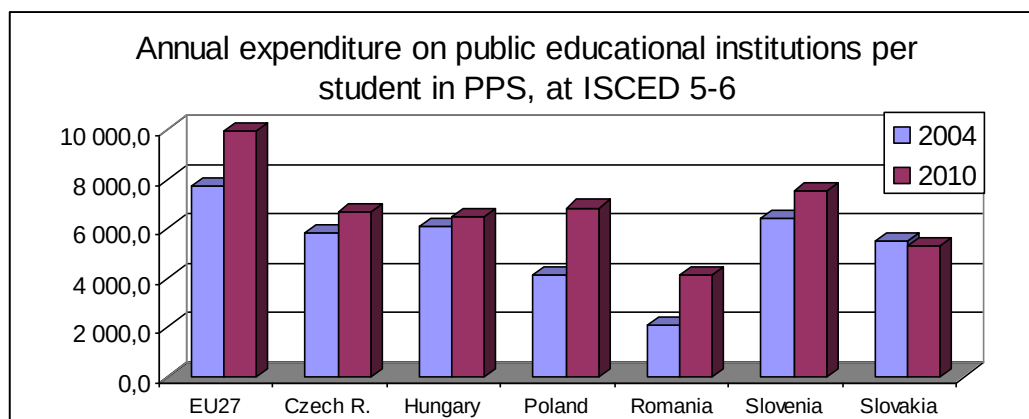
A felsőoktatásra fordított közkiadások hazánkra nézve hasonló képet mutatnak (4. ábra).

4. ábra: A felsőoktatásra fordított közkiadások a GDP%-ában⁴⁵⁸

Hazánk esetében ebben a mutatóban is szembetűnő a visszaesés a 2002-ben az EU átlagot is meghaladó hányadról, miközben például Románia impresszív növekedést produkált, 2010-ben megelőzve a korábban élen járó Magyarországot.

Azt, hogy ténylegesen mennyi pénzből működik a felsőoktatás, nem a fenti érték, hanem az tükrözi, hogy egy hallgatóra mekkora összeg jut. A 5. ábra vásárlóerő standardon⁴⁵⁹ kifejezve mutatja be ezt az összeget.

5. ábra: Egy hallgatóra jutó éves ráfordítás az állami felsőoktatási intézményekben (Euro PPS)⁴⁶⁰

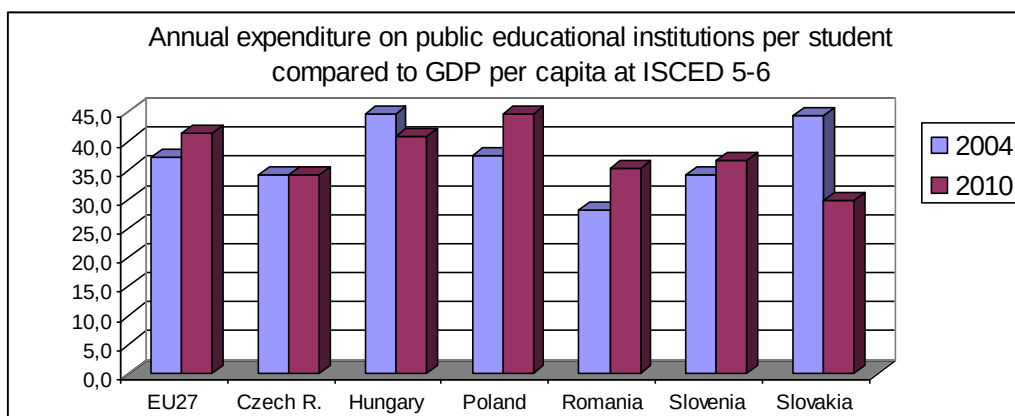
Szomorú, hogy 2010-re nagyra nyílt az olló hazánk és az EU átlag között. Az pedig sokkoló adat, hogy míg Magyarországon kevesebb mint 6.500 Euro PPS jut egy hallgatóra, addig a skandináv államokban 15.000, Svájcban közel 17.000, Japánban pedig 20.500, azaz van, ahol több mint kétszer-háromszor akkora összeg jut egy hallgatóra, mint nálunk. (OECD 2013)

Érdekes azonban azt is megvizsgálni, hogy az egyes országokban az egy főre jutó hazai össztermék és az egy hallgatóra jutó finanszírozás aránya hogyan alakul. Ezt a 6. ábra mutatja.

⁴⁵⁸ Eurostat alapján saját szerkesztés

⁴⁵⁹ Az Euro PPS (Purchasing Power Standard) egy olyan fiktív valutaegység, melynek vásárlóereje ugyanakkora, mint egy euróé az EU-ban átlagosan.

⁴⁶⁰ Eurostat alapján saját szerkesztés

6. ábra: Egy hallgatóra jutó ráfordítás az állami felsőoktatási intézményekben az egy főre jutó GDP %-ában⁴⁶¹

Magyarországon az egy főre jutó GDP-nek ugyanakkora hányada az egy hallgatóra költött összeg, mint az EU-ban. A fentebb említett skandináv államokban ez az arány 45% körüli, vagyis csak kevéssel nagyobb, mint nálunk, összességében mégis háromszor annyi finanszírozás jut egy hallgatóra. Megállapítható tehát, hogy hazánkban – és a teljes közép-európai térségben – az alacsony egy főre jutó hazai össztermékkel függ össze az egy hallgatóra jutó csekély összegű finanszírozás. 2004-hez képest hazánkban ez a mutató is romlott, miközben a térség 3 országa, miképpen az EU egésze is, előrelépést mutat.

Érdekes mutató, hogy az oktatási ráfordítások hány százaléka jut a felsőoktatásba. Ezt a 7. ábra mutatja.⁴⁶²

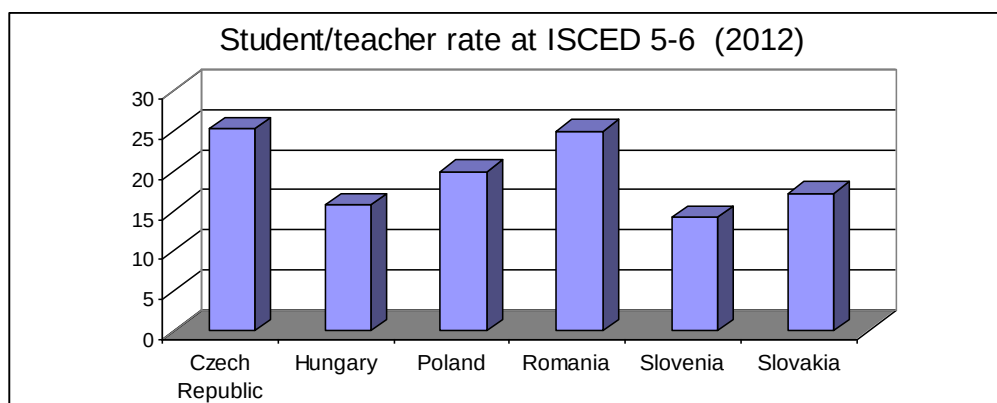
CSEH K.	MAGYARO.	LENGYELO.	ROMÁNIA	SZLOVÉNIA
24,0	19,3	30,2	31,6	19,5

7. ábra: Felsőoktatási kiadások az oktatási kiadások %-ában (2010)⁴⁶³

Az oktatási ráfordítások legkisebb hányada Magyarországon jut a felsőoktatásra.

A hallgató/oktató arány, az egyetemi alkalmazottak státusza

Fontos mutatója a felsőoktatásnak az egy oktatóra jutó hallgatók száma. A hallgatói létszám csökkenésével ez a kérdés szintén erőteljesen felmerült hazánkban. A 8. ábra a hallgató/oktató arányt mutatja.

8. ábra: Egy oktatóra jutó hallgatók száma (2012)⁴⁶⁴

⁴⁶¹ Eurostat alapján saját szerkesztés

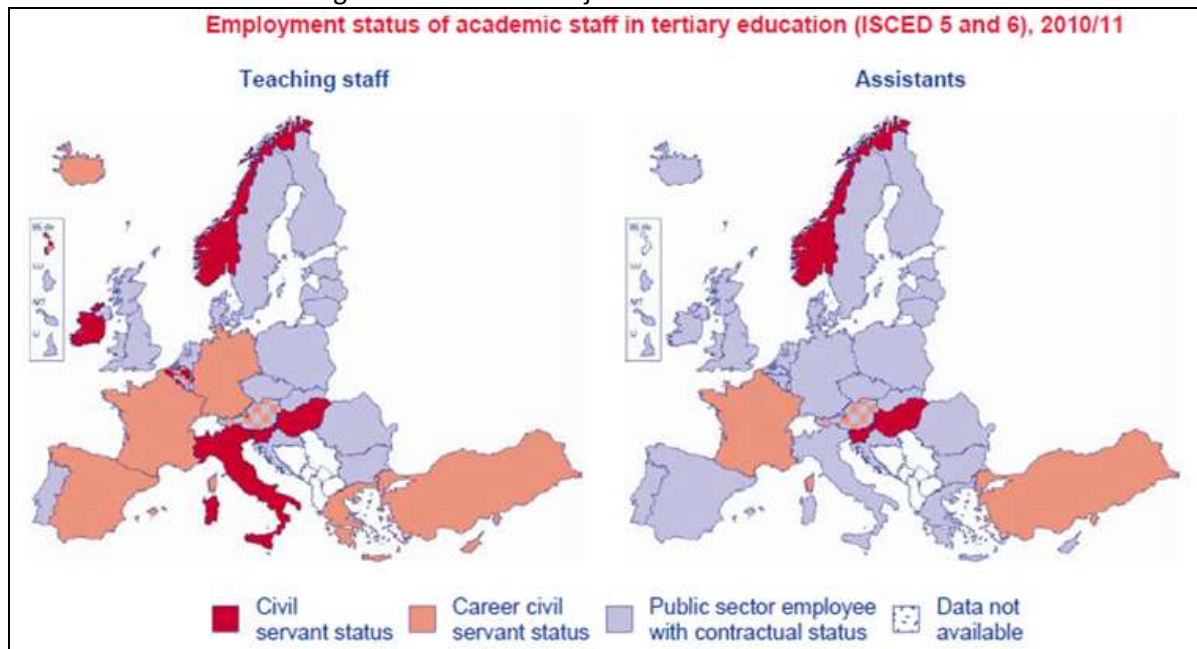
⁴⁶² Szlovákia: nincs adat.

⁴⁶³ Saját szerkesztés. Forrás: Funding of Education in Europe. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, Brüsszel, 2013.

⁴⁶⁴ Eurostat alapján saját számítás és szerkesztés

2011-ben az EU21-ben átlagosan 15,9 hallgató jut egy oktatóra (OECD 2013), Magyarországon 16,8, vagyis hazánkban nem nevezhető túl magasnak az oktatói létszám. A térségben csak Lengyelországhoz és Romániához képest jut kevesebb hallgató egy oktatóra hazánkban.

A 9. ábra a felsőoktatási dolgozók státusát mutatja.

9. ábra: A felsőoktatási dolgozók (oktatók és segítő személyzet) státusa a 2010/11-es tanévben⁴⁶⁵

A közép-európai országok közül csak Magyarországon és Szlovéniában vannak a felsőoktatási dolgozók közalkalmazotti státusban, a többi államban szerződéses alkalmazottai a közszektorban. A közalkalmazotti státus Európának csak néhány országában jellemző.

Hallgatói terhek és támogatások

A következőkben azt mutatom be, hogy milyen fizetési kötelezettségeik vannak a hallgatóknak, és milyen támogatásokban részesülnek. A 10. ábra ezeket foglalja össze a közép-európai országokban.

	TANDÍJ	EGYÉB DÍJAK	CSALÁDI TÁM.	DIÁKHITEL
CSEH KÖZT.	- normál esetben nincs - a rektornak egyedi esetekben joga van csökkenteni vagy elengedni a tandíjat	- egyszeri felvételi díj (cc. € 20) képzésenként	- egy szülőnek adókedvezmény 26 éves korig - családi pótlék csak az alacsony jövedelműeknek	nincs
MAGYAR-ORSZÁG	- költségtérítés vagy rész-költségtérítés a full-time és part-time hallgatók esetében, ha nem államilag finanszírozott helyen tanulnak - a hallgatók a tanulmányi eredményük alapján		nincs	- Diákhitel I: ált. célú, maximált összegű max. 5 évre, évente 10 hónapon keresztül, 40 éves korig lehet igénybe venni - Diákhitel II: csak tandíjra, nincs maximálva - egy hallgató mindkét

⁴⁶⁵ Higher Education Governance in Europe. European Commission, Brüsszel.

	átisorolódhatnak			hitelt felveheti
LENGYEL-ORSZÁG	- full-time hallgatók normál esetben nem fizetnek - más esetben az összeget a rektor állapítja meg a szenátus által elfogadott elvek alapján	- egyszeri felvételi díj (cc. € 20) képzésenként - adminisztrációs díj (cc. € 41/év)	- családi adókedvezmény 25 éves korig csak szoc. helyzet alapján - családi pótlék csak az alacsony jövedelműeknek	- diákhitel (ker. bankoktól, állami támogatással) 25 éves korig, ha a család 1 főre jutó nettó jövedelme max. cc. € 500/hó. - szegény családok esetében az állam 100% ill. 70% garanciát vállal, jövedelemtől függően
ROMÁNIA	- költségtérítés, ha a hallgató nem államilag finanszírozott helyen tanul - az összeget a szenátus határozza meg a képzés költségei alapján	- felvételi és adminisztrációs díj, vizsgaismételési díj	nincs	nincs
SZLOVÁKIA (köz- és állami FOI-k)	- full-time hallgatók normál esetben nem fizetnek - part-time hallgatók tandíjat fizetnek - a maximumokat a kormányzat határozza meg - a rektornak egyedi esetekben joga van csökkenteni vagy elengedni a tandíjat	- admin. díjat minden hallgató fizet - a tandíj és a többi díj együttesen nem lehet több a full-time képzés átlagos költségei 50%-ánál	- családi pótlék és adókedvezmény a full-time hallgatók családjának 25 éves korig a normál tanulmányi idő alatt	- oktatástámogatási alaphoz minden full-time hallgatónak az első képzéséhez a képzés mindhárom szintjén - a min. és max. összeg, min. és max. visszafizetési idő meghatározott - 2012/13: államilag támogatott kölcsön minden hallgatónak a teljes tanulmányi időre
SZLOVÉNIA	- költségtérítés, ha a hallgató nem államilag finanszírozott helyen tanul - a díjmegállapítás elvei központilag szabályozottak	- az intézmények bárkitől kérhetnek beiratkozási díjat, pótvizsgadíjat, és plusz szolgáltatásokért	adókedvezmény minden szülőnek minden gyerek után, aki 26 éves kora előtt kerül a felsőoktatásba	nincs

10. ábra: Hallgatói díjak és juttatások (2012/13-as tanév)⁴⁶⁶

Magyarország sajátos rendszere, melyben vannak államilag finanszírozott és nem finanszírozott helyek is mind a nappali, mind a levelező képzésben a térségben jellemző még Romániában és Szlovéniában, Európa fejlettebb országában viszont nem. Magyarországon (és Romániában) nem kap a hallgatók családja semmilyen támogatást vagy kedvezményt, miközben olyan nyugat-európai államokban is van kedvezmény, mint például Belgium, Németország, Írország, Franciaország, Olaszország, Ausztria, Portugália.

⁴⁶⁶ Saját szerkesztés. Forrás: Eurypedia http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/eurypedia_en.php.

Hallgatók és diplomások

A felsőoktatásba belépők aránya

Az utóbbi 30-35 évben a fejlett államokban a hallgatói létszám három-ötszörösére nőtt. Az expanzió következtében egyrészt többszektorúvá vált a felsőoktatás (így olyan, nem egyetem típusú intézmények jöttek létre, amelyek kevesebb idő alatt bocsátották ki a hallgatókat a munkaerőpiacra, lényegesen olcsóbban) másrészt jellemzővé vált a heterogenitás (megnyílt a lehetőség a hátrányos helyzetű rétegek vagy a szakmai középiskolában érettségizettek felsőoktatási részvételére is)⁴⁶⁷. Magyarországon a 2000-es évek jellemző Bolognai-folyamat bevezetése eredményezett tömeges felsőoktatási kibocsátást.⁴⁶⁸

A 11., 12., 13. ábra a felsőoktatásba belépők arányát mutatja az utóbbi 10 évben az alap-, mester és doktori képzéseken.⁴⁶⁹

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Cseh K.	25	30	30	33	38	41	50	54	57	59	60	60
Magyarország	55	56	62	69	68	68	66	63	57	53	54	52
Lengyelország	65	68	71	70	71	76	78	78	83	85	84	81
Szlovák K.	37	40	43	40	47	59	68	74	72	69	65	61
Szlovénia	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	40	46	50	56	61	77	75
EU21	46	47	49	50	52	53	54	54	54	56	59	59

11. ábra: Belépési arányok alapképzésen (ISCED5A)⁴⁷⁰

Az alapképzésbe lépők aránya Magyarországon csökkent, és ennek következtében az európai uniós átlag alá került -- egyedül a térségben. Ez a tény azért figyelemre méltó, mert 2010-ben még mi vezettük a visegrádi országok rangsorát, meghaladva az EU21 átlagát.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Cseh K.	9	7	8	9	10	8	9	8	9	8	9	9
Magyarország	1	3	4	7	9	11	10	11	12	14	16	17
Lengyelország	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Szlovák K.	3	3	3	3	2	n.a.	n.a.	n.a.	1	1	1	1
Szlovénia	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	49	43	38	32	32	19	18
EU21	11	13	12	12	12	16	16	15	14	14	15	15

12. ábra: Belépési arányok mesterképzésen (ISCED5B)⁴⁷¹

Az alapképzések szintjén hazánkban tapasztalható negatív tendenciát kompenzálja, hogy mester szinten Magyarország az utolsóból a második lett, és csak hazánk és Szlovénia haladja meg az európai uniós átlagot.

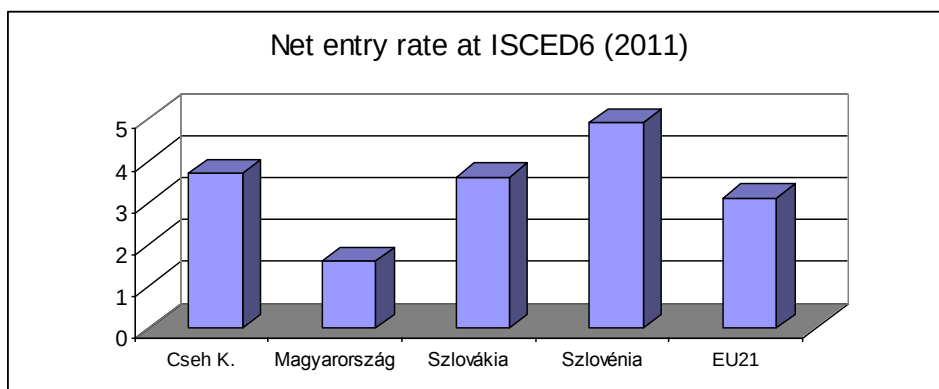
⁴⁶⁷ Csehné Papp Imola: A munkaerőpiac igényeinek megfelelő oktatási rendszer?, In: Vzdělávanie, výskum a metodológia (Oktatás, kutatás és módszertan), szerk. Karlovitz J T, Torgyik J, International Research Institute, Komarno, 2013, 650-657.

⁴⁶⁸ Csehné Papp Imola: A felsőoktatás munkaerőpiaci kimenete. In: Speciális kérdések és nézőpontok a felsőoktatásban, (szerk: Karlovitz J. T.), Neveléstudományi Egyesület, Budapest, 2009, 91-96.

⁴⁶⁹ Az OECD a felsőoktatásban való részvétel összesített nettó arányát úgy határozza meg, hogy a jelenlegi belépési arányok alapján megbecsüli annak valószínűségét, hogy egy ember belép a felsőoktatásba. Az adatok ISCED5 szinten a 25 év alattiakra, ISCED6 esetében a 30 év alattiakra vonatkoznak.

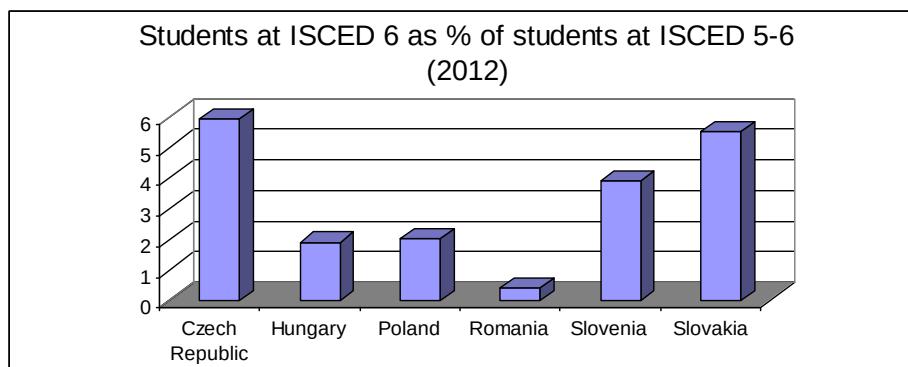
⁴⁷⁰ Saját szerkesztés. Forrás: Education at a Glance 2013. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2013-en>.

⁴⁷¹ Saját szerkesztés. Forrás: Education at a Glance 2013. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2013-en>.

13. ábra: Belépési arányok doktori képzésen (ISCED6)⁴⁷²

A doktori képzést tekintve Magyarország lemaradása szembetűnő, a doktori képzésbe belépők aránya a legalacsonyabb az adatot szolgáltató 4 közép-európai ország közül, és jelentősen elmarad az EU átlagától. Hasonló képet kapunk, ha a doktori képzésben résztvevők arányát az összes felsőoktatási hallgatóra vetítjük, ezt a 14. ábra mutatja. Figyelemre méltó, hogy a térségben csak hazánkban történt csökkenés, miközben például Szlovénia 7 év alatt megnégyszerezte a doktori képzésben résztvevők arányát az összes hallgatón belül.⁴⁷³

14. ábra: Doktori képzésben résztvevő hallgatók aránya az összes hallgató körében⁴⁷⁴

A felsőoktatásba belépők megoszlása az egyes képzési területek között

Folyamatos szakmai és társadalmi vita tárgyát képezi hazánkban, hogy mely képzési területeken kellene csökkenteni, és melyeken kellene növelni a hallgatók létszámát. A 15. ábra a felsőoktatásba belépők megoszlását mutatja az egyes képzési területek között.

	Bölcsészet, művészet, oktatás	Társ. tud., üzlet, jog	Mérnöki, műszaki	Term. tud.	Eü, szociális	Szolgáltatások	Informatika	Mezőgazd.
Cseh K.	18	31	15	13	13	7	6	4
Magyarország	13	40	14	8	9	13	4	2
Lengyelország	20	34	17	9	9	9	4	2
Szlovák K.	20	26	17	10	18	6	4	3
EU21	19	31	15	11	14	6	4	2

15. ábra: A felsőoktatásba belépők megoszlása az egyes képzési területek között (2011)⁴⁷⁵

⁴⁷² Saját szerkesztés. Forrás: Education at a Glance 2013. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2013-en>.

⁴⁷³ Eurostat.

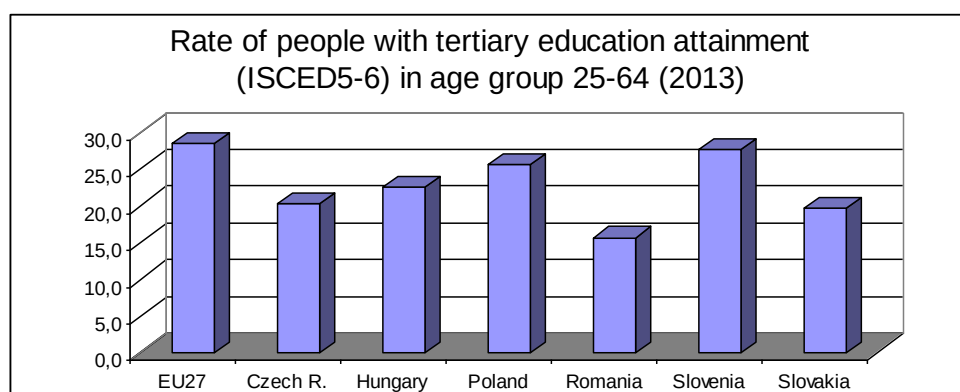
⁴⁷⁴ Eurostat alapján saját számítás és szerkesztés

⁴⁷⁵ Saját szerkesztés. Forrás: Education at a Glance 2013. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2013-en>.

Megállapíthatjuk, hogy hazánk értékei nem térnek el jelentősen az EU átlagtól és nincs számottevő különbség a közép-európai térség egyes országai között sem. A társadalomtudományi, üzleti és jogi területeken valóban több a hallgató Magyarországon, mint az európai átlag, de – a gyakran hangoztatottakkal szemben -- nem a műszaki terület rovására, hanem a bölcsészet és pedagógia, valamint a természettudomány rovására. Vagyis az EU-átlaghoz képest nem mérnökből lesz kevés hazánkban a közeljövőben, hanem természettudósból és tanárból. Jó tudni azt is, hogy a társadalomtudományi, üzleti és jogi területeken olyan országokban annyi vagy megközelítőleg annyi a hallgatók aránya, mint nálunk, mint Dánia (40%), Franciaország (39%), Hollandia (38%), Svájc (37%). A bölcsészet, művészet, oktatás képzési területeken tanulók aránya meghaladja Magyarországot olyan országokban, mint Ausztria (28%), Svédország (25%), Egyesült Királyság (24%), Németország (23%).⁴⁷⁶

Felsőfokú végzettségűek aránya

Az Európai Unió egyik legfontosabb célkitűzése a felsőfokú végzettségűek arányának növelése a társadalomban. A 16. ábra ezt az arányt mutatja közép-európai országokban, míg a 18. ábra azt mutatja meg, hogyan teljesítenek az egyes országok az Európa 2020-as célkitűzéshez képest.

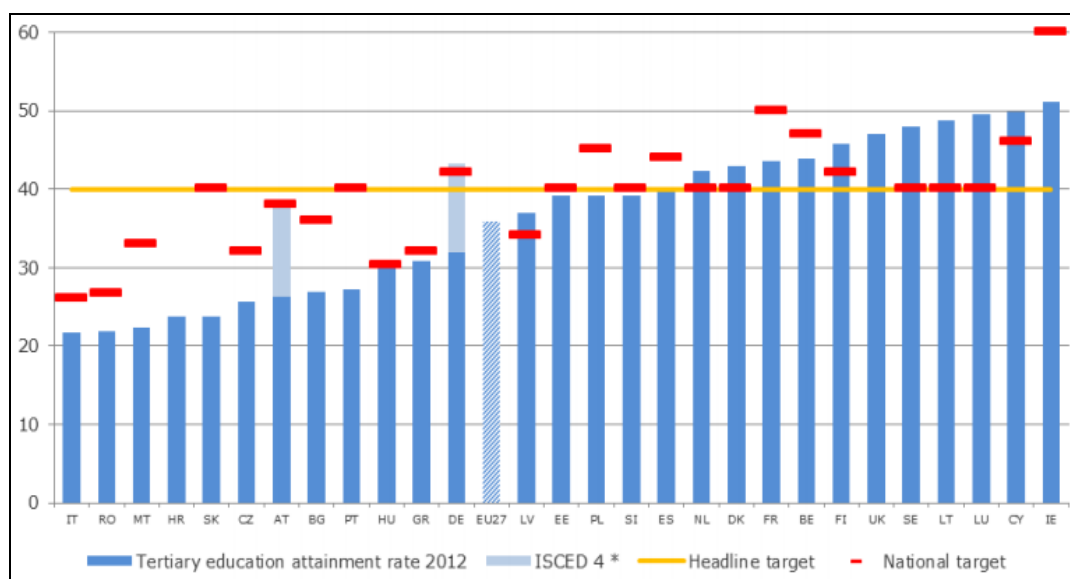
16. ábra: Felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25-64 éves korosztályban (2013)⁴⁷⁷

Mint látható, hazánkban az Európai Unió átlagánál alacsonyabb a diplomások aránya, a közép-európai térségben pedig közepesnek tekinthető a teljesítményünk ebben a mutatóban.

Az EU az Európa 2020 stratégiában azt a célt tűzte ki, hogy átlagosan 40%-ra emeli a felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányát a 30-34 évesek körében. Az egyes országok is meghatározták a maguk nemzeti célkitűzéseit. Ezt a 17. ábra mutatja.

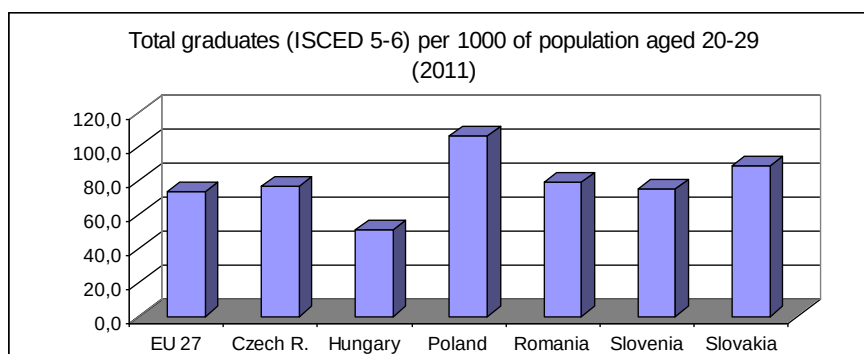
⁴⁷⁶ Education at a Glance 2013. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2013-en>.

⁴⁷⁷ Eurostat alapján saját szerkesztés

17. ábra: Az Európa 2020 célkitűzés és 2012-es állapot a felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányára vonatkozóan⁴⁷⁸

Magyarország csak 30,3%-osra fogalmazott meg, és ezt a szerény vállalást 2012-ben teljesítette (2010-ben még csak 26% volt az érték). A térségből Szlovénia és Szlovákia vállalása messze meghaladja hazánkét. Szlovénia már teljesítette is a vállalását, Szlovákia még el van maradva attól. Ugyanakkor hosszabb távon Szlovákia optimizmusa megalapozott lehet, hiszen a diplomázók aránya a 20-29 évesek körében meglehetősen magas, és Magyarország szerény jövőképét is megalapozza az alacsony teljesítménye ebben a mutatóban, mely a 18. ábrán látható.

18. ábra: Diplomát szerzők aránya a 20-29 évesek körében (2011)⁴⁷⁹

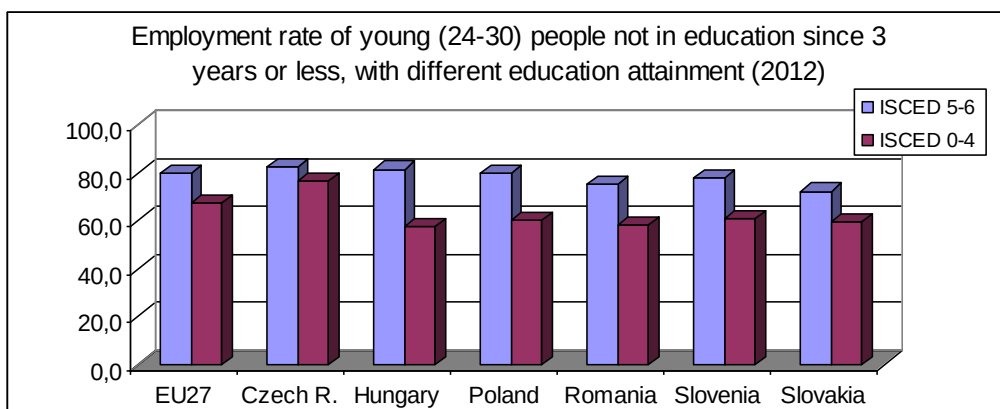
3. A diploma értéke

A következőkben azt vizsgáljuk és hasonlítjuk össze, hogy milyen a diploma értéke az egyes országokban, azaz milyen arányban, mennyi idő alatt, milyen munkakörben tudnak a végzettek elhelyezkedni, és mennyivel növeli meg jövedelmüket a felsőfokú végzettség.

A fiatalok foglalkoztatási rátája hazánkban magasabb felsőfokú végzettséggel, mint anélkül, jobban teljesítünk az európai átlagnál, és a térségben is élenjárók vagyunk ebben a mutatóban. (19. ábra).

⁴⁷⁸ Európai Bizottság. <http://ec.europa.eu/europe2020>.

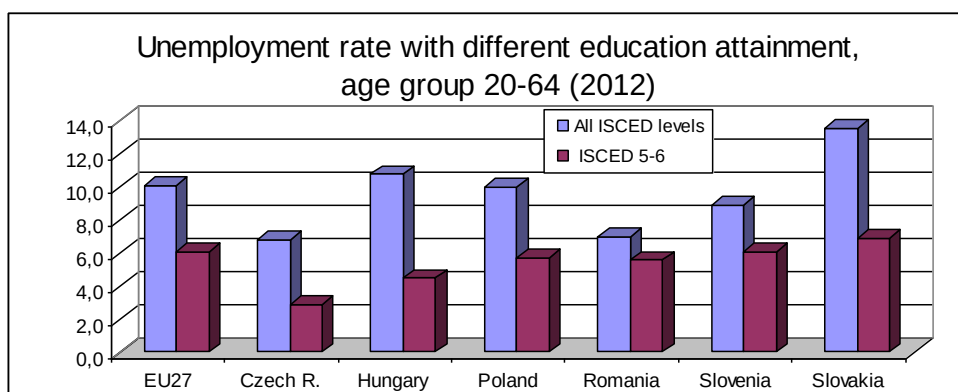
⁴⁷⁹ Eurostat alapján saját számítás és szerkesztés

19. ábra: Foglalkoztatási ráta a 24-30 éves, az oktatásból legfeljebb 3 éve kilépettek körében felsőfokú (ISCED 5-6) és annál alacsonyabb (ISCED 0-4) iskolai végzettséggel (2012)⁴⁸⁰

A legjelentősebb különbség a felsőfokú és alacsonyabb végzettségűek foglalkoztatási rátája között Magyarországon van, vagyis az elhelyezkedési esélyekre hazánkban van a legnagyobb befolyással az iskolai végzettség.

A diplomás munkanélküliség, valamint ennek relatív mértéke szintén fontos mutatói a felsőfokú végzettség munkaerőpiaci értékének, ezt a 20. ábra mutatja.

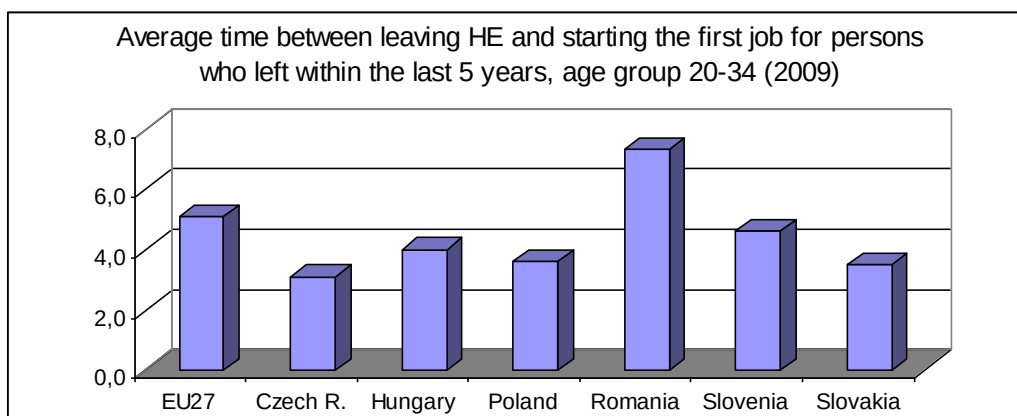
20. ábra: Munkanélküliségi ráta a teljes iskolarendszerben (minden ISCED szint) és a felsőoktatásban (ISCED 5-6) végzők körében, 20-64 éves korcsoportok (2012)⁴⁸¹

A felsőfokú végzettséggel rendelkezők munkanélküliségi rátája jelentősen alatta marad az általános munkanélküliségi rátának, és Magyarország -- 3 másik közép-európai országgal együtt -- az EU átlagnál jobban teljesít ebben a mutatóban. Magyarországon az általános munkanélküliségi ráta kétszerese a diplomásnak.

Fontos mutatója a diploma munkaerőpiaci értékének, hogy a végzettek mennyi idő alatt tudnak elhelyezkedni. Ezt a 21. ábra mutatja.

⁴⁸⁰ Eurostat alapján saját számítás és szerkesztés

⁴⁸¹ Eurostat alapján saját számítás és szerkesztés

21. ábra: Átlagosan eltelt idő (hónap) a felsőoktatásból való kilépés és a munkába állás között a 20-34 évesek és az elmúlt 5 évben végzettek körében (2009)⁴⁸²

Ebben a mutatóban hazánk jobban teljesít, mint az európai átlag, a térségben pedig a középmezőnyben foglal helyet.

Fontos mutatója a diploma hasznosságának az is, hogy milyen munkakörben lehet vele elhelyezkedni. Ezt mutatja a 22. ábra.

	Vezető értelmiségi, menedzser	Technikus, asszisztens	Irodai alkalmazott, szolgáltatásban és kereskedelemben dolgozó	Szakmunkás, gépkezelő,
Cseh K.	62,9	29,2	5,9	2,0
Magyaro.	71,3	16,3	10,3	2,1
Lengyelo.	65,7	16,8	14,3	3,3
Románia	75,3	13,0	9,9	1,8
Szlovákia	59,4	31,2	7,5	1,8
Szlovénia	75,6	15,3	7,3	1,8
EU	56,3	22,4	14,7	6,5

22. ábra: A különböző foglalkoztatási kategóriákban elhelyezkedő felsőfokú végzettségűek aránya, 25-64 éves korcsoport (2010)⁴⁸³

Hazánkban -- mint a térség országaiban -- nagyobb arányban tudnak elhelyezkedni vezető munkakörökben, és kisebb arányban kényszerülnek a legalacsonyabb szintű munkakörökbe, mint az EU átlagában. A térségen belül ebben a mutatóban is közepesen teljesítünk.

A továbbtanulásba történő befektetés megtérülésének fontos mutatója, hogy mennyivel keresnek többet azok, akik diplomát szereznek. A 23. ábra ezt mutatja meg.

Cseh K.	182
Magyarország	210
Lengyelország	169
Szlovák K.	179
EU21	161

23. ábra: Felsőfokúak jövedelme (a középfokú végzettségűek jövedelme = 100%) 25-64 éves korosztály (2010)⁴⁸⁴

⁴⁸² Eurostat alapján saját szerkesztés

⁴⁸³ Eurostat alapján saját számítás és szerkesztés

⁴⁸⁴ Saját szerkesztés. Forrás: Education at a Glance 2013. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2013-en>.

Mint látható, hazánkban az európai átlagnál jobban „fizet” a diploma az alacsonyabb végzettségekhez képest a munkaerőpiacon. A térségen belül is Magyarországon éri meg a leginkább diplomát szerezni, mert kétszer annyit lehet így keresni felsőfokú végzettséggel, mint középfokúval. (Kérdés azonban, hogy a szakmunkák esetében jellemző feketemunka, eltitkolt jövedelem mennyire torzítja a statisztika adatokat – K. G.)

Összefoglaló

Tanulmányomban a magyar felsőoktatás működési feltételeit és teljesítményét mutattam be egyrészt a hasonló történelmi örökséggel rendelkező és a rendszerváltás után hasonló fejlődési útat bejáró közép-európai országokkal – Lengyelországgal, Szlovákiával, a Cseh Köztársasággal, Romániával – való összehasonlításban. Szlovéniát is bevontam az elemzésbe, mert déli szomszédunk felsőoktatása sok tekintetben kiemelkedő teljesítményt mutat. A hazai felsőoktatás mutatóit az Európai Unió átlagával is összehasonlítottam, bemutatandó lemaradásunkat vagy közeledésünket a fejlettebb államokhoz.

Az elemzésekből megállapítható, hogy Magyarországon a felsőoktatás jóval rosszabb feltételek mellett működik, mint az Európai Unió fejlettebb országaiban, a térséghez viszonyítva pedig általában Románia és Szlovákia előtt járunk, de a mutatóink egy része romló tendenciát mutat. Ami a felsőoktatás teljesítményét illeti, hazánk és a térség több mutatóban eléri vagy meghaladja az EU-átlagot, a térségen belül pedig Szlovénia teljesítménye általában kiemelkedő, megelőzve többek között Magyarországot is.

Keresztúri Judit Lilla – Lublőy Ágnes – Benedek Gábor⁴⁸⁵: Cukorbetegség kezelésére újonnan fejlesztett készítmények terjedésének vizsgálata

Bevezetés

A gyógyszercégek legújabb, innovatív készítményeinek elterjesztése számos piaci szereplő számára fontos. Az új gyógyszer révén az orvosok számos esetben a betegek állapotának gyorsabb stabilizálásával, illetve akár tünetmentessé tételével tudnak gyógyítani. A betegek hatékonyabb, új hatóanyagokból készített gyógyszerek segítségével egy magasabb életszínvonalon élhetnek az esetleges krónikus betegségük mellett. Az államnak fontos, hogy a munkaerőpiacon munkavégzésre képes emberek legyenek. A gyógyszercégeknek pedig a realizált profitjuk révén lehetőségük van kutatásra és fejlesztésre, valamint növekedésre.

A gyógyszerek terjedését meghatározó tényezők ismerete több szempontból is kiemelkedő fontosságú. Egyrészt, ha egy gyógyszer cég egy új gyógyszert szeretne a piacra bevezetni, akkor a tényezők ismerete jól jöhet a marketing költségvetését célirányos elköltéséhez, annak megállapításához, hogy hová kell helyezni a hangsúlyt, hogy a szakorvosok minél hamarabb alkalmazzák a szóban forgó készítményt. Másrészt, a tényezők ismeretének birtokában a terjedés folyamata felgyorsítható. Ugyan a gyógyszergyártó cégek gyakorta rukkolnak elő valamely új gyógyszerrel, és mindent megtesznek a gyors bevezetés érdekében, a készítmények orvosi gyakorlatba való bevezetése sokszor elhúzódik⁴⁸⁶. Amennyiben egy újonnan kifejlesztett gyógyszer olyan terápiát tesz lehetővé, amire eddig igény ugyan volt, de kínálat nem, akkor a gyógyszer gyors bevezetéséből mind az orvostudomány, mind a társadalom profitálhat. Harmadrészt, a tényezők ismerte költséghatékonyabb egészségügyi gazdálkodást tehet lehetővé: két azonos hatásossággal bíró készítmény közül annak terjedését kell elősegíteni, amelyik olcsóbb, illetve a drágább készítményeket csak jelentős terápiás javulás esetén szabad propagálni. Negyedrészt, a tényezők függvényében pontosabban előre jelezhetővé válik a gyógyszerhasználat. A gyógyszerhasználat előrejelzése nemcsak a gyógyszergyártó cégeknek, hanem a gyógyszerkassza tervezői számára is fontos. Végezetül, a tényezők ismerete fontos lehet a szakmai célú, tudományos reklámanyagok megtervezésénél és az orvos továbbképzések lefolytatásánál.

Tanulmányunk célja azon tényezők azonosítása, amelyek szignifikánsan befolyásolták két innovatív, eddig nem létező ATC kódon nyilvántartásra kerülő készítmény felírásának esélyét.⁴⁸⁷ A nemzetközi trendekkel összhangban a cukorbetegségben szenvedő betegek száma hazánkban is folyamatosan nő, és a nagy piaci potenciál miatt a gyógyszergyártó cégek a közelmúltban számos új készítményt fejlesztettek ki. A magyar piacra 2008 áprilisa és 2011 áprilisa között tizenegy új, a 2-es típusú (nem inzulinfüggő) cukorbetegség kezelésére alkalmas gyógyszer került támogatott formában bevezetésre.

⁴⁸⁵ Benedek Gábor a szingapúri Thesys SEA Ltd. üzletfejlesztési igazgatója és a Budapesti Corvinus Egyetem Matematikai Közgazdaságtan és Gazdaságelemzés Tanszék adjunktusa. (E-mail: gabor.benedek@thesys.com). Keresztúri Judit Lilla a Budapesti Corvinus Egyetem Befektetések és Vállalati Pénzügy Tanszékének PhD hallgatója. (E-mail: lilla.kereszturi@uni-corvinus.hu). Lublőy Ágnes a Budapesti Corvinus Egyetem Befektetések és Vállalati Pénzügy Tanszékének docense. (E-mail: agnes.lubloy@uni-corvinus.hu). Lublőy Ágnes részéről a kutatást két éves poszt-doktori ösztöndíj formájában az AXA Research Fund támogatta. A kutatás során felhasznált jövedelmi adatokat a GeoX Kft. (<http://www.geoindex.hu/>) térítésmentesen bocsájtotta rendelkezésünkre, amelyért köszönettel tartozunk Prajczér Tamásnak és Géczi Juditnak.

⁴⁸⁶ Berwick, D. M.: Disseminating Innovations in Health Care. *JAMA*, 15/289. sz. 1969–1975. old.

⁴⁸⁷ Az ATC (Anatomical Therapeutic Chemical classification system) betűszó a WHO által ellenőrzött olyan anatómiai, gyógyászati és kémiai osztályozási rendszert jelent, amit gyógyszervegyületek osztályozására fejlesztettek ki. Az osztályozási rendszeren belül a gyógyszerek a hatás kifejtésének helye, a terápiás és a kémiai tulajdonságaik alapján kerülnek csoportokba.

A gyógyszerek támogatott formában való bevezetésével az OEP nemcsak a gyógyszer hatásosságát ismeri el, hanem annak társadalmi fontosságát is.

Statisztikai modell

Tanulmányunkban Cox⁴⁸⁸ 1972-ben publikált regressziós modelljét használjuk fel, hogy azonosítsuk azokat a szignifikáns tényezőket, amelyek hatással vannak az új antidiabetikumok terjedési folyamatára. Számos tudományos írás a terjedési folyamatra ható tényezőkre ezen modell segítségével azonosítja⁴⁸⁹. Az adatokat jobbról cenzoráltuk, tehát azokat a szakorvosokat is figyelembe vesszük a paraméterek becslésénél, akik nem írták fel a készítményt a megfigyelési időszakunk végéig, hiszen a magasabb elemszám pontosabb becsléshez vezet. Az 1. számú egyenlet alapján, a modell arra a kérdésre keresi a választ, hogy egy adott esemény mikor következik be az ismert változók függvényében $h(t, X_k)$.

$$h(t, X_k) = \lambda_0 \exp(\beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_k X_k), \quad (1)$$

ahol λ_0 a baseline hazardfüggvény, X a magyarázó változó, amelyből k darab szerepel az egyenletben. Az adatbázisunkban 3 magyarázó változó esetében a bővített, folytonos modellt alkalmaztunk, amelynél a magyarázó változó értéke függ az időtől. A modellből azokat a magyarázó változókat kizártuk, ahol magas korreláció (0,65) állt fent.

Adatbázis

Az elemzésünkhöz két fő és öt egyéb adatbázist használtunk fel. A két fő adatbázis tartalmazza a receptadatokat, és az orvosok tulajdonságait.

A gyógyszerterjedési vizsgálat alapadatait, azaz a receptadatokat a DoktorInfo Kft. biztosította, amely adatbázisba a hazánkban praktizáló háziorvosok több mint 20 százaléka szolgáltat adatot. Az adatbázisba a 899 háziorvos önkéntesen küldi be a vényköteles recepten szereplő adatokat, amelyért cserébe díjazásban részesül. (Az Országos Egészségügyi Pénztár felé a háziorvosok kötelező jelleggel jelentik a beteg identitására is kiterjedő receptadatokat, ezen adatok azonban szigorúan bizalmasak.) A háziorvosok mintája reprezentatív nem, kor, és régió tekintetében. A receptadatok tartalmazzák a felíró háziorvos azonosító számát, felírás dátumát, a gyógyszerjellemzőit (felírt készítmény neve, ATC kód, adagolás módja), a gyógyszer-támogatás mértékét, és a beteg jellemzői közül a betegkorát és nemét). 2009. január 1-től kötelező a háziorvosnak a recepten feltüntetnie a közös beteggondozásban részt vevő betegre vonatkozóan annak a szakorvos nevét vagy pecsétszámát, aki az adott készítményt háziorvosi utánírásra javasolta. Ennek következtében ismerjük közvetetten a betegek szakorvosát.

A másik fő adatbázisunk Egészségügyi Engedélyezési és Közigazgatási Hivatal (továbbiakban EEKH) adatbázisa, amely a szakorvosok szociodemográfiai, és munkahelyi adatait tartalmazza.

A kutatásunkhoz öt egyéb adatbázis adatait integráltuk még. A GEOX adatbázisa alapján meghatároztuk, hogy az adott irányítószám alatt, illetve Budapest esetén 100*100 méteres körzetben mekkora a háziorvos címéhez kapcsolódóan az ott lakó emberek átlagjövedelme, majd így becslést tudtunk adni egy adott szakorvos betegeinek átlagjövedelmére. A ComFit (magyar orvosi jellegű tudományos írások bibliográfiai gyűjteménye) adatbázisa alapján mérni tudtuk egy adott szakorvos tudományos munkásságát. A Magyar Diabétesz Társaság (továbbiakban MDT) adatai alapján a szakorvosok tudományos aktivitást tudtuk figyelembe venni, azaz azt, hogy ki a társaság

⁴⁸⁸ Cox, D. R.: Regression Models and Life-Tables. *Journal of the Royal Statistical Society Series B Methodologica*, 34/2. sz. 187–220. old.

⁴⁸⁹ Lásd például: Korda, R.J., Clements, M.S. & Dixon, J.: Socioeconomic inequalities in the diffusion of health technology: Uptake of coronary procedures as an example. *Social Science & Medicine*, 72/2. sz. 224–249. old. Lin, S., Jan, K. & Kao, J.: Colleague interactions and new drug prescribing behavior: The case of the initial prescription of antidepressants in Taiwanese medical centers. *Social Science & Medicine*, 73/8. sz. 1208–1213. old.

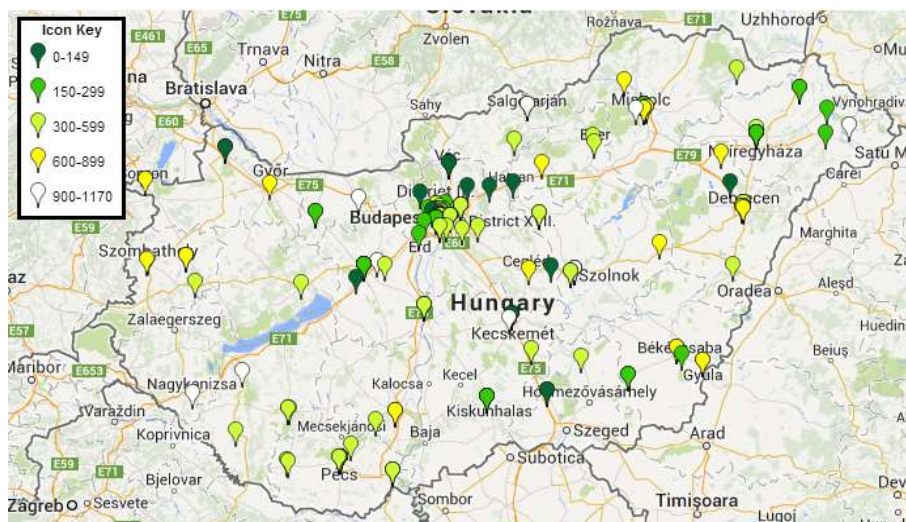
vezetőség tagja, ki az, aki valamilyen szakmai díjban részesült, illetve kik azok, akik a két évente megrendezésre kerülő kongresszuson előadást tartottak. A Központi Statisztikai Hivatal (továbbiakban KSH) városnépségi adatai alapján a szakorvosok munkahelyének városméretét állapítottuk meg. A Google Maps alapján a szakorvosok közötti távolságot kalkuláltuk ki. A magyarázó változókat Lublőy⁴⁹⁰ szisztematikus irodalomfeldolgozása alapján választottuk ki.

Gyógyszerek bemutatása

A kutatásunkba azért ezeket a termékeket (Actos, Galvus) választottunk be, mert korán vezették be Magyarországra és mégsem lettek sikeresek. Az Actos terméket a Lilly Hungaria cég forgalmazza, 2008 novemberében vezették be a magyar piacra. 2011 decemberében 3% volt a piaci részesedése az újonnan bevezetett antidiabetikus termékek körében, így nem nevezhető sikeres terméknek, hasonlóan a Galvus termékhez, amelyet 2008 novemberében vezették be, és 3,72% volt a piaci részesedése. A Galvus-t a Novartis cég forgalmazza. Az 1. és 2. ábrán látható a két gyógyszer terjedési folyamata: az ábrán minél világosabb a jelölés annál később alkalmazta az adott címen rendelő szakorvos a készítményt.

3. ábra - Actos terjedési folyamata Magyarországon
Forrás: DoktorInfo Kft, EEKH, Google Maps alapján saját szerkesztés

4. ábra - Galvus terjedési folyamata Magyarországon
Forrás: DoktorInfo Kft, EEKH, Google Maps alapján saját szerkesztés

⁴⁹⁰ Lublőy, Á.: Factors affecting the uptake of new medicines: a systematic literature review. *BMC Health Services Research*. Publikálásra benyújtva. A kézirat letölthető: <http://www.uni-corvinus.hu/index.php?id=50863>.

Magyarázó változók

A számításaink során a vizsgálatba bevont 318 diabetológus szakorvos esetében 25 magyarázó változóval rendelkezünk, amelyet hat csoportra osztottunk: szociodemográfiai változók (szakorvos neve, kora, végzésének helye), tudományos orientáció (szakorvos szakvizsgáinak száma, beosztása, publikációk száma, és hogy rendelkezik-e tudományos elismertséggel), a szakorvos felírási szokásai (egy betegre jutó javaslati receptek száma, felírt gyógyszermarkák száma inzulint alkalmazó betegek aránya), a betegportfólió karakterisztikái (betegek átlagéletkora, férfi betegek aránya, egy betegre jutó jövedelem, beteg állapota), a szakrendelés jellemzői (betegek száma, beutaló háziorvosok száma, betegenkénti kontraktusok száma, lojális betegek aránya, városméret, intézmény mérete, munkahelyek száma), és a társadalmi kapcsolatok (évfolyamtársi, társszerzői és földrajzi kapcsolatok). A társadalmi kapcsolatok elemzése azért fontos, mert egy adott szakorvos döntésére hatással lehet más orvosok véleménye, közöttük lévő interakciók⁴⁹¹. A társadalmi kapcsolatok változó csoportban található változók időtől függőek, hiszen az új készítményt elfogadó orvosok aránya folyamatosan változó. Az ok-okozati kapcsolat vizsgálata érdekében 30 napos csúsztatást alkalmaztuk ezeknél a változóknál.

Eredmények

A felírt gyógyszermarkák száma és a földrajzi távolság (35 km) mindkét gyógyszer esetében szignifikánsnak bizonyult. Ez a korábbi kutatásokkal egybevágó eredménynek tekinthető (hiányzik hivatkozás innen). Az Actos esetében a betegenként kontraktusok száma, és a betegek állapota, míg a Galvus esetében a régi orális antidiabetikumok aránya, és társszerzői kapcsolatok bizonyultak szignifikánsnak.

	Actos	Galvus		Actos	Galvus
Szociodemográfiai változók			Betegportfólióinak karakterisztikái		
Szakorvos neve	1,139	0,879	Betegek átlagéletkora	1,029	1,016
Szakorvos kora	0,991	0,997	Férfi betegek aránya	1,005	0,995
Végzés helye	0,934	0,996	Egy betegre jutó éves jövedelem	1,000	1,000
Tudományos orientáció			Beteg állapota	1,009	
Szakvizsgák száma	0,909	0,961		*	1,005
Publikációk száma	1,011	0,988	Szakrendelés jellemzői		
Beosztása	0,887	0,996	Betegek száma	1,002	1,000
Tudományos elismertség	1,202	0,745	Beutaló háziorvosok száma	0,996	1,000
Szakorvos felírási szokásai			Betegenkénti kontaktusok száma	2,712	
Egy betegre jutó receptek száma	0,951	0,994		**	1,235
Felírt gyógyszermarkák száma	1,244	1,187	Lojális betegek aránya	0,994	1,000
	***	***	Városméret	0,843	1,004
Inzulin aránya		0,974	Intézmény mérete	1,261	0,858
	1,005	***	Munkahelyek száma	1,116	1,094

⁴⁹¹ McGettigan, P. et al., Prescribers prefer people: The sources of information used by doctors for prescribing suggest that the medium is more important than the message. *British Journal of Clinical Pharmacology*, 51/2. sz. 184–189. old.

Peay, M.Y. & Peay, E.R.: Innovation in high risk drug therapy. *Social Science & Medicine*, 39/1. sz. 39–52. old.
Prosser, H. & Walley, T.: New drug prescribing by hospital doctors: the nature and meaning of knowledge. *Social Science & Medicine*, 62/7. sz. 1565–1578. old.

Társadalmi kapcsolatok		
Évfolyamtársak	1,008	1,016
Társszerzői kapcsolatok	0,972	0,954 *
Földrajzi távolság (35 km)	1,082	1,052
	***	**

Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy kutatásunk során csak a szakorvosok azon receptfelírásait tudtuk figyelembe venni, amelyet az adott szakorvos a mintában szereplő háziorvosok valamelyikének utánírásra javasolt. A szakorvosok saját hatáskörben történő felírásáról, illetve a mintában nem szereplő háziorvosoknak történő javasolásról adatokkal nem rendelkezünk. Elképzelhető így, hogy némely szakorvos annál korábban kezdte el az új készítményt alkalmazni, mint ahogy azt mi észleltük.

Összefoglaló

A nemzetközi trendekkel összhangban a cukorbetegségben szenvedő betegek száma hazánkban is folyamatosan nő, és a nagy piaci potenciál miatt a gyógyszergyártó cégek a közelmúltban számos új készítményt fejlesztettek ki. Tanulmányunk célja, azon tényezők azonosítása, amelyek szignifikánsan befolyásolták két innovatív orális antidiabetikum terjedési folyamatát. A számításaink során a vizsgálatba bevont 318 diabetológus szakorvos esetében 25 magyarázó változóval rendelkezünk, amelyet öt csoportra osztottunk: szociodemográfiai változók, munkahellyel kapcsolatos változók, a szakrendelés jellemzői, a szakorvos felírási szokásai, valamint a szakorvos betegportfóliójának jellemzői. A terjedési folyamatra ható tényezőket a Cox modell segítségével határoztuk meg. A felírt gyógyszermarkák száma és a földrajzi távolság (35 km) mindkét gyógyszer esetében szignifikánsnak bizonyult. Az Actos esetében a betegenként kontraktusok száma, és a betegek állapota, míg a Galvus estében a régi orális antidiabetikumok aránya, és társszerzői kapcsolatok bizonyultak szignifikánsnak. A kapott összefüggések javarészt összhangban vannak a hasonló nemzetközi kutatások eredményeivel.

In this publication the authors study the issues regarding the lack of regulation at the area of national military communications and information systems and the definitional problems connected to this, and try to offer a solution for particular sub-areas

Before the 1990s and in present time an unfinished change of paradigms in general military thinking has become noticeable, which has three main factors:

- Change of military culture;
- Change of terminology;
- The change of basic role.

Change of military culture

The end of the Warsaw Pact (WP) and our NATO membership as a result of a long political process was not merely “switching” to another organisation. While members of the WP practiced the military art of the movement-centric military culture, NATO strategists are the followers of the material-centric military culture.

Change of terminology

The changes have not only brought about the change of the language of the organisation, but also the change of the terminology. This might not as apparent because many of the terms have similar meanings. However experts growing up on the two different schools have different meanings for the same term.

The change of basic role

Before the change in the political system we lived in a “bi-polar” world, where military strategy has been mainly determined by the conflict of the two sides, in which frontal tactical and operational tasks typical to WWI and WWII were envisioned. According to our current ideas however: “The Hungarian Republic is not threatened by an attack using conventional warfare within the foreseeable future, and the occurrence of event is also less likely on the longer term.” [1]. In our opinion in the current situation Hungarian military terminology is a mixture of terminologies from before and after the change of the political system, there is no clear picture, or common concept developed. Another factor impairing clarity is the development in technology, the convergence between communications and information systems. The emergence of terminology regarding Command and Information Systems has been examined in a scientific nature by Károly Fekete in chapter 1.1 of his PhD study [2]. In the current situation however there is no clear standardized terminology that the experts of this field interpret formally or informally the same way. There has been many occasions where the reason for disagreement between experts was only that they had different interpretations for the same term. This viewpoint is also confirmed by a statement from Károly Kassai regarding information security: “...terminological confusion can also be found in the military lexicon, the reasons for which are the merging of old and new terms and the intention of translating or localising English terms.” [3].

Furthermore particular terms change over time, thus the NATO practice of yearly revision of important terms, and yearly new edition of collection of terms and abbreviations gains more interest.¹ In order to make any kind of examination regarding the Command and Information System, we first need to define the concept of the Command and Information System. As a first approach we can interpret it as the assembly of data-processing, data-transfer, and data storage technical equipment. In a deeper analysis of the situation it can be found that the described system is only the subsystem providing technical implementation of facilities for the Command and

Information System. In our opinion the *Command and Information System* has two more important components, the *system of concepts and notions* regarding the operation of the Command and Information System, and the *operating personnel*. Staffs operating the Command and Information System are not to be confused with personnel operating the technical subsystem of the Command and Information System, they are the users of the technical subsystem, the information technology experts of the particular military units. The structure of Command and Information Systems in NATO terminology is:

“Command and Control Systems / C2S An assembly of equipment, methods and procedures and, if necessary, personnel, that enables commanders and their staffs to exercise command and control.” [4].

Although it's true that the above definition only applies to Command and Control Systems, and that Command and Information Systems have more components, still this statement is a good demonstration of the relationship between the particular components. In our opinion the most important component of the Command and Information System is the commander. In order that the commander can from an opinion the commander needs a lot of information and many kind of information. This information is produced the specific specialists of the commanders' unit, by collecting and processing information through their own sources. The commander based on his / her concepts regarding commanding and command systems determines who, when, in what form and with what content should report and transfer messages, reports and data.

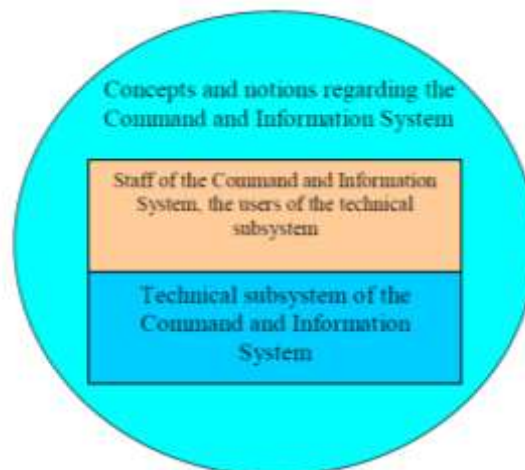

Figure 1. Relationship between the components of the Command and Information System

The purpose of the technical subsystem of the Command and Information System is to transfer reports, data, messages to the recipients so that they can be processed. The Command System is: “the assembly of control processes, control methods and control tools within an organisation” [5]. Thus the command function cannot be separated from the technical subsystem. Despite this the joint-forces doctrine of the Hungarian Army discusses topic of Communications and Information Systems (as the technical subsystem of the Command System) in the chapter of combat support. So the question arises, why Communications and Information Systems cannot be thought of as support systems. For this, first lets overview the concept of support: *“Support is basically an activity during, which the coordinating commander using the forces and equipment under his / her command helps the forces performing the operation in successfully accomplishing the military operation, without even temporarily submitting the supporting forces and equipment to their command.”* [6].

In our opinion the two systems are inseparable. The commanding function cannot be conceived, if the commands, orders, and supporting information cannot be transferred from the sender to the recipient. The problem with judgement is caused by the fact that the technical equipment is not

installed by the users, but by a separate subunit, which is however under the command of the commanding organisation. The basic tasks of the technical subsystem are shown on Figure 2. The shown model can be applied to describe all systems from the smallest subsystem to the complete system, from the inner architecture of a computer to the NII.

One of the greatest challenges of the information society and thus the army of the information society is to implement information security at a level proportionate to the costs and potential damage. We don't find it practical that the joint-forces doctrine discusses *information security* in the information operations chapter separately from the chapter of *Command and Control* and the chapter of *Communications and Information Systems*. Information security cannot be implemented at only one place or only using one method, the information security has to be deliberately implemented at every point throughout the Command and Information System. This is even more important regarding the technical subsystem. In order to implement information security throughout the whole information processing procedure, various tasks have to be performed depending on locations (geographical or logical) and roles. Information security mechanisms reach their goal by being applied at every area of the information infrastructure cooperating with each other [7].

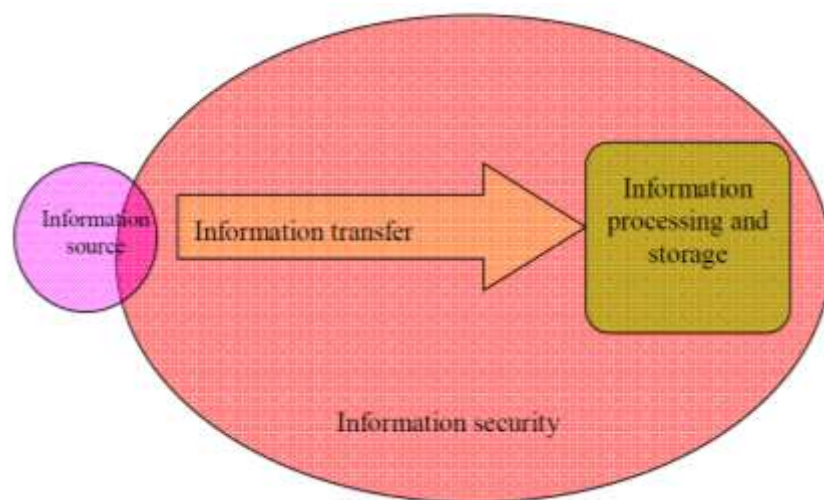

Figure 2. Roles of the technical subsystem of the Command and Control System

The part of the figure marked by us as information source is the least defined part of the system, which can vary from case to case from sensory data, recognisance reports to other information systems. The level of control we have over the information source is however important. It can be partially, or complete independent from us. Based on this as it can be seen in the figure, information security does not entirely cover the information source. We can only guarantee the security and validity of the information source at a level proportionate to the level of control we have over it.

István Ternyák made the following statement regarding the units performing information transfer and information- processing, storage: “...informatics is concerned with the formation, handling, and usage of information. The ‘raw materials’ of the information system however not only have to be used – processing, storage, display, distribution, etc. -, but transferred as well. The system that transfers the reports, data etc. in various forms is the Communications System.” [8]. It could also follow from this statement that telephones and faxes are similar end devices such as computers, this viewpoint is however is not completely accepted within the Hungarian Army (HA). The networks connecting the mentioned devices form the Communications System, the computers and their connecting networks form the Information System. In our opinion the above distinction is made because of the differences in the level of technological development in the systems of local military equipment.

Two different kind of models can be found in military publications regarding the convergence of the Communication and Information Systems of the HA. According to the first there the two systems will always remain separated to one point, the other one promises the complete integration of the two systems. One of the main advocates of the first model is Jenő Gorza who made the following statement: *“The convergence can only be conceived on the infrastructure level, and cannot be extended to the application level.”* [9]. An example of the other model is the vision of Károly Fekete, which is demonstrated by Figure 3. The trends of recent periods have confirmed the second model [10], thus we use the figure to demonstrate the difference in the level of technological development of certain HA systems.

Currently we can speak of three systems with different levels of development. The first is the stationary technical subsystem, which can be thought of as the most advanced system, which is connected to the other governmental systems. The system at the least advanced level is the field communication system, which is virtually still on the technological level of the 80s.

There is no modern field system that can serve as the subsystem for the Command and Information System.

The second level of technological development requires some explanation. From the second half of the 1990s our nation is involved in various missions, and these missions could not have been successfully achieved without a Command and Information System. However the technical subsystem of the Command and Information System of the missions cannot be thought of as part of either the stationary system or the field system. It's not part of the stationary because it's operated temporarily, far from the homeland. It's not part of the field system as it was assembled at the start of the missions and disassembled at the end of the missions and did not have to be moved during the missions like in a “classical” military operation. The Command and Information Systems of the missions consisted of modern field equipment introduced to the HA assembled with high quality commercial devices.

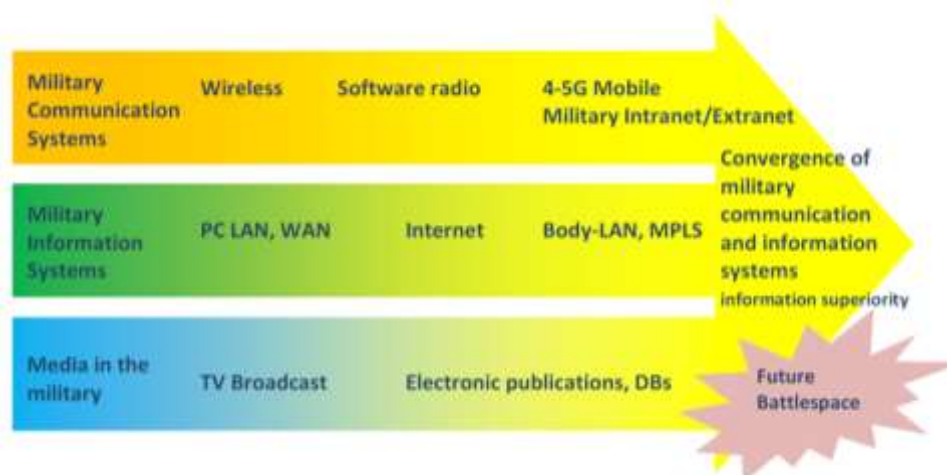

Figure 3. Development of military communication platforms. Source: Károly Fekete

The more advanced a system is the more difficult it is to separate the communication system from the information system.

Summary

In our opinion, according to the studied publications the concept of the Command and Information System as a Communication and Information System is best defined by the joint forces doctrine: *“The Communication and Information System consist of the communications and information equipment (hardware), the system software operating the equipment, the client software providing user functions, maintenance and application procedures, the data stored and transmitted by the system,*

and the operating personnel.” [11]. It can be concluded from the above mentioned that the communication and information system is inseparable, however in practice the only information systems are represented by a separate department within the structure of the Ministry of defence (MD), the department of Information technology and information security [12].

References

- [1] Zoltan Rajnai: Les radios de l’avenir pour les armées, In: Fekete Károly Kommunikáció 2004. Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország, 2004.09.15 Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2004. pp. 269-273;
- [2] Fekete, Károly: A Magyar Honvédség állandó telepítésű kommunikációs rendszere továbbfejlesztésének technikai lehetőségei, PhD dissertation, Budapest, 2003, pp 11-16, ZMNE Könyvtár;
- [3] Kassai, Károly: A magyar honvédség információvédelmének mint a biztonság részének feladatrendszere, PhD értekezés, Budapest, 2007, pp 25, ZMNE Könyvtár;
- [4] Nato Glossary Of Terms And Definitions AAP-6(2008) in: 2-C-9 2-C-11
http://www.hm.gov.hu/honvedseg/a_magyar_honvedseg_feladata (downloaded: 19-12-2008)
- [5] Kassai, Károly: A korszerű híradó és informatikai rendszer védelmi szempontú vizsgálatának egyes kérdései, Nemzetvédelmi Közlemények, Budapest, 2008, pp 50-52, ZMNE;
- [6] National Military Strategy (plan)
<http://www.honvedelem.hu/cikk/0/12244/nemzetikatonaistrategia-uj.html> (downloaded: 20-12-2008);
- [7] Kassai, Károly: A magyar honvédség információvédelmének mint a biztonság részének feladatrendszere, PhD értekezés, Budapest, 2007, pp 36, ZMNE Könyvtár;
- [8] Ternyák, István: NATO tagságunk hatása és következményei a magyar katonai információs rendszerre, PhD dissertation, Budapest, 2003, pp 107, ZMNE Könyvtár;
- [9] Gorza, Jenő: A Magyar Honvédség informatikai rendszerének fejlesztése, az adatmodellezés szerepe a fejlesztési folyamatban, PhD dissertation, Budapest, 2003, pp 56, ZMNE Könyvtár;
- [10] Pándi, Erik: A szakmai szervezet fejlesztésének egyes kérdései az információtechnológiai fejlődés globális hatásainak tükrében (tanulmány), Budapest, 2009, pp 9-10, ZMNE Könyvtár;
- [11] HDF Joint Forces Doctrine (Ált. 27) second edition, Budapest, 2007, pp 80-98, MoD;
- [12] Rajnai Zoltán, Sándor Miklós: Út a digitális kommunikációs rendszer felé (II.), *NEMZETVÉDELMI EGYETEMI KÖZLEMÉNYEK* 1. évf., (2. szám) pp. 217-229., Budapest, 1997

L'absence de débats publics dans les régimes autocratiques ou son insuffisance dans les régimes démocratiques, ont permis de donner encore plus de relief à l'émergence d'un nouveau média, internet, qui non seulement dispense des informations non institutionnelles, mais facilite également la connexion des opinions publiques entre elles. Cette mondialisation de l'accès à l'information s'est également accompagnée d'une tentative de récupération de cette fenêtre de communication par les franges les plus radicales de nos sociétés. En effet, si internet a facilité les échanges et rapproché les civilisations, il a donné également la possibilité aux mouvements terroristes de profiter d'un certain nombre d'opportunités technologiques avec ce que cela comporte en terme de réduction des distances, de simplification des processus de décision et d'imagination du mode opératoire des attentats et d'impact sur les médias ainsi que sur les opinions. Le basculement dans le terrorisme islamiste mondial se fait à partir du moment où internet prouve son efficacité, c'est-à-dire la seconde moitié des années 1990. Ce n'est donc pas un hasard si de plus en plus de rapports et d'analyses révèlent la présence d'un nombre croissant d'informaticiens et d'ingénieurs au sein de la mouvance djihadiste. Plus inquiétant, l'accès aux informations comprend un volet très dangereux avec la recherche de données en matière d'armes de destruction massive. Des terroristes arrêtés en Grande-Bretagne et en Italie ont reconnu lors de l'enquête leur intérêt pour la possession de substances chimiques, bactériologiques ou nucléaires. Après avoir montré comment les terroristes, essentiellement djihadistes, utilisent internet comme vecteur de puissance, il conviendra d'analyser quelles sont les réponses apportées par les Etats pour lutter contre ce phénomène et de mettre en évidence les difficultés auxquelles ils restent confrontés.

Pour comprendre la stratégie des terroristes de récupération du web et en déduire qu'elle constitue un vecteur de puissance, il faut tout d'abord examiner sa logique fondée sur la déterritorialisation et la dématérialisation de ses acteurs pour ensuite s'arrêter sur les effets recherchés, à destination tant du monde musulman que des occidentaux.

Depuis la montée en puissance d'internet, le terrorisme a muté sur le fond comme dans la forme. Sur le fond, la toile a permis aux stratégies terroristes d'amplifier la dynamique de déterritorialisation de leur combat dans un monde de plus en plus globalisé. Dans la forme, le net a favorisé le développement de nouvelles techniques terroristes poussées par les phénomènes de dématérialisation que l'outil virtuel pouvait suggérer en matière de circulation des données, de prosélytisme et de communication entre terroristes. Internet crée des communautés qui peuvent ainsi s'émanciper de l'emprise d'un imam local et s'approprier l'islam par l'intermédiaire d'une autorité virtuelle devenue la nouvelle référence. L'incarnation des terroristes est de moins en moins importante au fur et à mesure qu'ils deviennent des icônes, que l'on peut consulter à tout moment sur le web. De plus, sur le réseau, le temps aussi est aboli et c'est ainsi que des textes médiévaux particulièrement guerriers seront reproduits sans aucune adaptation pour des auditoires qui n'ont pas forcément le recul pour les relativiser. Des injonctions dépassées, décontextualisées prennent grâce à internet, des accents de modernité. Ce phénomène se trouve amplifié par la mise en oeuvre sur le net du principe de l'irresponsabilité par la non-signature.

Internet permet donc aux terroristes de produire un effet de puissance de leur mouvement, de montrer qu'ils sont plus nombreux qu'on ne le pense. Il agit comme une caisse de résonance et donne visibilité et intelligibilité aux terroristes. Certains individus basculent ainsi progressivement de la sympathie pour des chefs insaisissables, véritables icônes du djihad, à l'action terroriste elle-même. Les attentats sont calculés pour leur caractère audacieux et spectaculaire afin d'être sûr de créer un événement médiatique qui récolte un maximum d'audience. Il y a une pensée de la société du spectacle, à savoir que c'est avec la "mise en scène" de l'attentat que celui-ci prend sa

signification. Internet permet de véhiculer l'émotion par les images et l'idéologie par les textes et les discours. Le but étant de renverser les signes, les conventions : l'idéologue planétaire exposera en arabe la rationalité de l'action et l'exécutant s'exprimera dans le langage normalement universel, l'anglais. C'est notamment ce qui s'est produit lors de la revendication des attentats de Londres de juillet 2005.

Incontestablement, les attentats de New York, de Washington, de Madrid et de Londres ont changé la donne en matière de lutte contre le terrorisme. Mais au-delà des dispositions prises à l'ONU, aux Etats-Unis, ou dans l'UE, la question d'équilibrer le volet répressif et le respect des libertés individuelles n'a pas trouvé de solution consensuelle. En cela, l'internet met en exergue ce problème majeur. Les sites du djihad posent un dilemme aux services de renseignement. Les méthodes varient d'un pays et d'un contexte à l'autre. A Londres, pendant longtemps, la tactique suivie consistait à surveiller les sites djihadistes. Depuis les attentats des 7 et 21 juillet 2005, les policiers britanniques sont passés à l'action systématique de fermeture de ces supports du djihad. Les partisans du suivi du net estiment quant à eux que c'est en identifiant certains individus avec des écoutes téléphoniques et en remontant les réseaux, que l'on peut obtenir des résultats. C'est de cette manière qu'ont été identifiés et arrêtés les deux grands opérationnels des attentats du 11 septembre. De plus, afin notamment de traquer le djihadisme en ligne, un projet de loi contre le terrorisme a été présenté courant automne 2005 par le gouvernement et vient d'être adopté par l'Assemblée nationale. Il contient deux volets concernant internet : la surveillance des cybercafés et des fournisseurs d'accès.

C'est d'ailleurs l'enjeu de toutes les législations qui sont en train de se mettre en place. Les logs, les données internet des cybercafés, des fournisseurs d'accès, des hébergeurs seront légalement stockés pendant plusieurs mois, voire des années. L'intérêt est qu'en cas d'interpellation d'un présumé terroriste, les services de renseignement pourront remonter toutes les communications sur du long terme. Sur le web, la surveillance des réseaux est l'une des missions de l'office central de lutte contre la criminalité liée aux technologies de l'information et de la communication. La police du net repère les sites dont le contenu est sensible, surveille les forums où les propos tenus sont violents et trace les origines des sites internet impliqués. Viennent ensuite la localisation des auteurs et l'identification des visiteurs assidus des sites djihadistes. Pour ce faire, des logiciels permettent de remonter aux origines d'un serveur (localisation géographique d'un site) ou de tracer une adresse IP. Dans cette chasse aux contenus illégaux, des entreprises privées peuvent mettre à disposition leur expertise. Par exemple, la société Advestigo a mis au point un système qui permet de trouver sur la toile toute forme de contenu dès lors qu'il en possède une copie. Ce "renifleur" du web, conçu originellement pour traquer la contrefaçon numérique, peut être utilisé dans la lutte antiterroriste. En effet, il pourrait automatiser la recherche des sites publiant des manuels terroristes, ou les "recettes" pour réaliser une bombe.

Les services de renseignement américains ou européens et ceux dont les pays sont souvent visés par le terrorisme, se heurtent à des contraintes technologiques, politiques et judiciaires. Sur le plan technologique, l'usage du logiciel Skype permet à ses utilisateurs de communiquer sur la toile sans passer par un serveur susceptible d'être traqué par les services de sécurité. Selon les experts, les groupuscules extrémistes musulmans recourent aussi à la stéganographie adaptée à internet: les messages, ordres ou cartes passent via des photos anodines, des morceaux de musique MP3 et de la vidéo. Il existe également des experts en système de sécurité sur internet qui apportent leur concours à des groupes terroristes. L'un d'entre eux collabore avec les terroristes en mettant en ligne leurs vidéos et en protégeant leurs sources originales. Il est notamment entré dans un serveur STP de l'Etat pour y mettre des vidéos de décapitation.

Sur le plan judiciaire, la lutte contre le terrorisme relève encore de la compétence des Etats, alors que le terrorisme est un phénomène transnational. Certains pays dans lesquels les organisations islamistes radicales sont parfaitement légales laissent des sites publier des discours qui ne seraient

pas diffusables. Aux Etats-Unis, les sites révisionnistes sont tolérés, protégés par le premier amendement de la constitution. Il y a dans ce domaine encore trop de disparités alors qu'une harmonisation des législations s'impose. Sur le plan politique, partis, syndicats, organisations non gouvernementales et opinions publiques sont plus ou moins sensibles à la protection des libertés individuelles et à la cause défendue par les terroristes. Pour les spécialistes américains des questions de cyberterrorisme, le problème est triple. Outre les difficultés techniques, il pointe du doigt l'absence de coordination stratégique entre les services de renseignement occidentaux. Il souligne aussi le manque de savoir ou encore l'absence de formation des agents (langue et technologies) dans ce domaine. Une filière universitaire dédiée à la politique antiterroriste vient d'ailleurs d'être créée aux Etats-Unis, avec un séminaire consacré à la lutte contre le djihadisme en ligne. Dans le même registre, c'est bien souvent le personnel chargé de traiter la masse d'informations concernant ce phénomène qui est en nombre insuffisant. Or l'exploitation des données doit s'effectuer à chaud notamment dans le but de se prémunir efficacement contre la réalisation d'un attentat. Comme nous venons de le voir, l'utilisation par les réseaux terroristes du virtuel à des fins terroristes est bien une réalité. La lutte, bien engagée, contre ce nouveau vecteur du terrorisme doit pour gagner en performance et en efficacité, se poursuivre en portant l'effort sur l'harmonisation et la formation. S'agissant de l'harmonisation, il est nécessaire d'aboutir à l'instauration d'une véritable législation internationale en matière de lutte contre le cyberterrorisme. Celle-ci pourrait d'ailleurs s'inspirer de celle qui vient d'être adoptée en France. Il est primordial d'apporter une réponse unique et mondiale à un problème clairement transnational. Cette harmonisation passe également par une coopération renforcée au niveau international des services nationaux en charge des questions de terrorisme: échanges accrus de renseignements, actions communes, facilitation des investigations, autant de pistes qui méritent d'aboutir sur des initiatives concrètes. Sur le plan de la formation, l'effort doit porter tant sur l'approfondissement et l'actualisation des connaissances que sur des actions de sensibilisation. Les professionnels chargés de surveiller la toile ont en effet besoin d'étoffer en permanence leurs bases de données.

Références

- [1] Rajnai Zoltán: Les radios de l'avenir pour les armées, In: Fekete Károly: Kommunikáció 2004., Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2004. pp. 269-273.
- [2] Rajnai Zoltán-Sándor Miklós: Út a digitális kommunikációs rendszer felé (II.), NEMZETVÉDELMI EGYETEMI KÖZLEMÉNYEK (ISSN: 1417-7323) 1. évf.: (2. szám) pp. 217-229. (1997)
- [3] Rajnai Zoltán-Fregan Beatrix: Un portrait militaire au reflet de l'insurrection hongroise ORIENTS (ISSN: 1769-6321) 2013: (10) pp. 93-96. (2013)

Kutatandó probléma

2004-2005-ben két részből álló, rétegzett kérdőíves kutatást végeztünk. A kutatás első részében ezer magánszemély adott választ a magyarországi települések versenyképességével kapcsolatos kérdéseinkre (a figyelembe vett öt szempont a felmérés esetében: a magyarországi népesség régiók és ezen belül településméret szerinti megoszlása, a lakosság nemek, korcsoportok és iskolai végzettség szerinti tagozódása volt). A személyes lekérdezéseknek köszönhetően, a kitöltött kérdőívek szinte kivétel nélkül alkalmasak voltak az értékelésre. A kezdeti eredmények tükrében, a kutatás későbbi fázisai során megfelelő számú újabb lekérdezéssel tettük teljessé a vizsgálatot.

Az alábbi kérdésekre kerestünk választ:

- Milyen szempontokat részesít előnyben a magyar lakosság lakóhelyének megválasztásakor?
- Milyen jellemzőkkel, előnyökkel és hátrányokkal írják le a különböző nagyságú településtípusokat?
- Melyik magyarországi településeket és miért tartják versenyképesnek a válaszadók?
- Melyek azok a települések, melyeket valódi vonzásközpontoknak tartanak az érintettek?
- Milyen költözési hajlandóság jellemzi a megkérdezetteket?⁴⁹³

A kutatás másik részeként arra voltunk kíváncsiak, hogy a magyar vállalatok tulajdonosai és vezetői hogyan ítélik meg a hazai települések versenyképességét, mely szempontoknak tulajdonítanak fokozott jelentőséget a telephely kiválasztásakor, mely városokat sorolják napjainkban a gazdasági központok körébe. A szintén rétegzett vállalati adatfelvétel keretében (a figyelembe vett két szempont a vállalkozások régiók és létszám szerinti megoszlása volt) több mint ezeröttszázan válaszoltak kérdéseinkre.⁴⁹⁴

A kapott eredmények tükrében 2012-ben megismételtük lakosságra vonatkozó vizsgálatunkat, lehetőséget teremtve ezzel a közel egy évtizedes időszak átfogó értékelésére (vállalatokra vonatkozó újabb kutatásunk még nem valósult meg). Az adatfelvétel ezen újabb fázisában szintén rétegzett kérdőíves megkereséseket folytattunk (a figyelembe vett négy szempont: a magyarországi népesség régiók szerinti megoszlása, a lakosság nemek, korcsoportok és végül iskolai végzettség szerinti tagozódása volt), melynek eredményeként újból ezer magánszemély adott választ kérdéseinkre.

A kutatási eredmények közzlése előtt fontosnak tartom rögzíteni, hogy a 2012-2013-as adatfelvétel során a 2004-2005-ös kutatáshoz képest valamivel magasabb volt az 5.000-50.000 fő közötti lélekszámú, valamint 50.000 főnél népesebb településen élő válaszadók aránya, ami értelemszerűen a mintába kerülő, 5000 fő alatti települések korábban kisebb elemszámú előfordulását okozta. Erre a tényre a kapott eredmények összevetése során többször utalok.

Vizsgálatunk most is törekedett a témakörben született, alapvetően statisztikai adatokon nyugvó kutatásokkal történő összehasonlíthatóság biztosítására. A versenyképesség értelmezése a kutatás során nem korlátozódik a fogalom kizárólag gazdasági megközelítésére, hanem annál tágabban, komplex módon, egyaránt értem alatta a társadalmi és környezeti szempontokat, az általában vett életminőséget.

⁴⁹² PhD, Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar
(koltai.zoltan@feek.pte.hu)

⁴⁹³ Koltai Zoltán: A magyarországi városok versenyképességének lakossági megítélése. *Tér és Társadalom*, 2005/3-4.sz. 23-41.

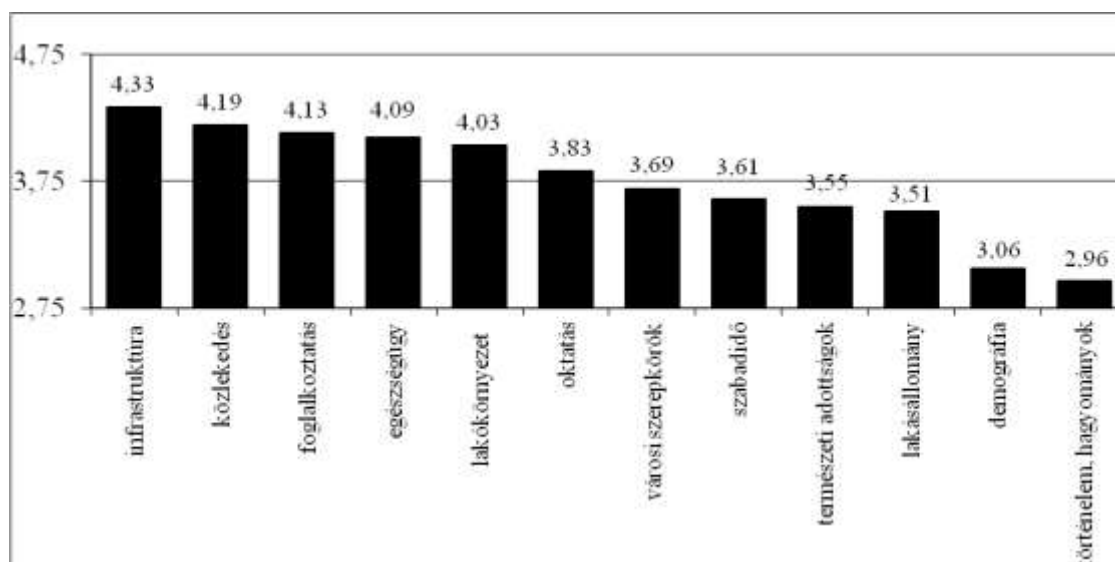
⁴⁹⁴ Koltai Zoltán: A magyar lakosság és vállalati szféra lakó-, illetve telephelyválasztásának szempontjai. *Területi Statisztika*, 2006/3.sz. 240-254.

A lakóhelyi vonzerők értékelése 2012-2013-ban

Megismételt vizsgálatunk keretében a települések vonzerejét alakító, korábbi 12 szempontot 20 tagúra bővítettük. Ezt két okból véltük indokoltnak. Egyrészt figyelembe vettük a 2004-2005-ös vizsgálat „egyéb” kategóriájában, nagyobb arányban szereplő tényezőket (így önálló kategóriaként megjelent a „lakosság etnikai összetétele”, valamint „a település közbiztonsága”), másrészt kíváncsiak voltunk arra, hogy három korábbi, meglehetősen heterogén tartalmú tényezőt (települési infrastruktúra, oktatási viszonyok, városi szerepkörök szélessége) részekre bontva, milyen többletinformációhoz juthatunk.

Ebből a megfontolásból a megelőző kutatás legfontosabbra értékelt „települési infrastruktúra” kategóriáját négy elemre bontottuk (gázszolgáltatás, csatornázottság, internetelés-mobilhálózat, közúthálózat), a korábbi „oktatási viszonyok” pedig kiegészült egy plusz tényezővel („az óvodai és alapfokú oktatás megléte”). Ezen kívül a „városi szerepkörök szélessége” szempontot már két külön kategóriaként értelmeztük (külön-külön vizsgálva „az ügyintézési lehetőségek meglétét” és „a kereskedelmi hálózat fejlettségét”).

2004-2005-ös kutatási eredményeinkre alapozva (lásd 1. ábra), hipotézisünk az volt, hogy továbbra is kiemelten fontos vonzerőnek számít a „települési infrastruktúra állapota”, a „közlekedési adottságok”, a „foglalkoztatási körülmények”, a „helyben igénybe vehető egészségügyi szolgáltatások szélessége” és általában véve a „lakókörnyezet állapota”.

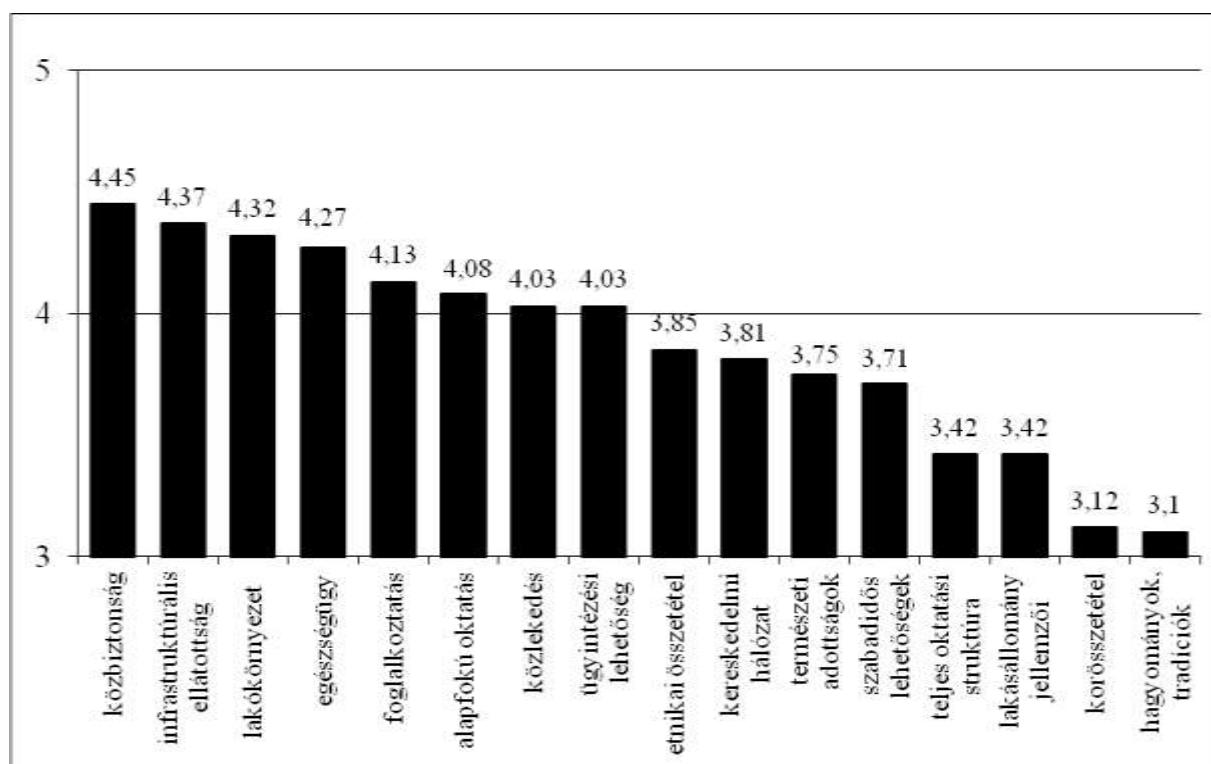
1. ábra: A lakóhelyet vonzóvá tevő tényezők fontossága a magyar lakosság megkérdezése alapján (2004-2005) Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2004-2005)

2012-2013-as adataink kiértékelésekor (2. ábra) a legmagasabb értéket „a település közbiztonsága” tényező kapta (4,45), amit „a település infrastrukturális ellátottsága” (4,37), „a lakókörnyezet állapota” (4,32) és „az egészségügyi szolgáltatások teljessége” (4,27) követ. Az ötfokozatú skálán még további négy tényező szerepelt 4 feletti értékkel (foglalkoztatási lehetőségek és körülmények, az óvodai és alapfokú oktatás megléte, közlekedési kapcsolatok, az ügyintézési lehetőségek megléte). Vagyis az oktatási adottságokon belül egyértelműen felértékelődött az óvodai és alapfokú oktatás szerepe (a korábbi kutatásunkban még egységes kategóriaként szereplő „oktatási viszonyok” (3,83) ezúttal már két markánsan elkülönülő részre bomlott), a „városi szerepkörök” felosztása pedig arról informált bennünket, hogy az ügyintézési lehetőségek, közintézmények megléte valamivel fontosabb a válaszadók számára, mint a települések kereskedelmi ellátottsága. Emellett kismértékben nőtt a lakókörnyezet állapotára és az egészségügyi szolgáltatásokra adott pontérték.

A „települési infrastruktúra” kategóriájának négy részre bontása (gázszolgáltatás, csatornázottság, internetelés-mobilhálózat, közúthálózat) nem eredményezett lényeges differenciákat, mivel az értékek a 4,01-4,35 közötti tartományban szóródnak. Közülük a legmagasabb értéket a

csatornázottság megléte, míg a legalacsonyabbat a közúthálózat minősége kapta. (Az infrastruktúra részekre bontásával kapott eredmények nem szerepelnek az ábrán.)

A lakóhelyi vonzerők alacsonyabbra értékelt, második csoportját szintén egy új tényező, „a lakosság etnikai összetétele” vezeti (3,85), míg korábbi kutatásunkkal megegyezően a sort „a lakosság korösszetétele” és „a település történelme, hagyományai, helyi tradíciók” zárják. A korábbiakhoz képest kismértékben felértékelődtek „a település természeti adottságai”, míg az egyéb kategóriában értékelhető módon egyedül a családi, baráti kapcsolatok tényező szerepel (igaz, alig kimutatható, nem egészen 2 százalékos előfordulással). Hipotézisünk teljesülése azért mondható részlegesnek, mert a település közbiztonsága, mint települési vonzerő nem várt módon került az első helyre.

2. ábra: A lakóhelyet vonzóvá tevő tényezők fontossága a magyar lakosság megkérdezése alapján (2012-2013)

Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2012-2013)

Tényezők	Szolgáltatás faktor	Életkörülmény faktor	Környezet faktor	Humán faktor
Egészségügy	0,860			
Oktatás	0,563			
Infrastruktúra		→ 0,560		
Városi szerepkörök	0,675			
Lakókörnyezet			0,805	
Természeti adottságok			0,699	
Történelem, hagyományok				0,823
Demográfia				0,782
Közlekedés		→ 0,694		
Foglalkoztatás		0,688		
Szabadidő		0,707		
Lakásállomány				

1. táblázat: A lakóhelyi vonzerő faktorai a lakossági minta megkérdezése alapján, 2012-2013 Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2012-2013)

A 2004-2005-ös és a mostani felmérés eredményeit abból a szempontból is összehasonlítottuk, hogy a változók közötti kapcsolatrendszer hasonló faktorstruktúrát rajzol-e ki közel 10 év eltelte után. Miután a változók köre az új felvétel során kibővült, az oktatás, az infrastruktúra és a városi szerepkörök esetében az „álváltozók” értékeinek egyszerű számtani átlagolásával igyekeztünk reprodukálni ezt a három korábbi változót. A faktoranalízis során a változók információtartalmának 62,4 százalékát őriztük meg. A világosabban kirajzolható struktúra érdekében varimax rotációt alkalmaztunk (1. táblázat).

A korábbi táblázattal összehasonlítva⁴⁹⁵ azt látjuk, hogy a környezeti és a humán faktor azonos képet mutat, viszont a szolgáltatásokat tömörítő faktorból „átkerült” az infrastruktúra és a közlekedés a korábban egzisztenciának, jelenleg életkörülménynek nevezett faktorba, a lakásállomány pedig kevésbé markánsan kapcsolódik ez utóbbi faktorhoz. (A lakásállomány ugyan az életkörülmény faktorról mutatja a legszorosabb kapcsolatot, de a kapcsolat szorossága elmarad a 0,5-ös szinttől.)

Korábbi kutatásunkhoz hasonlóan részletes vizsgálat alá vontuk az egyes vonzerők és a reprezentativitást biztosító szempontok, így a korcsoportok, az iskolai végzettség és a válaszadó lakóhelyének mérete közötti kapcsolatokat.

Elsőként azt tettük vizsgálat tárgyává, hogy mely települési vonzerők osztják meg a leginkább a válaszadókat, illetve melyek azok, amelyekről a lakossági vélemény inkább egybehangzó. Az alapfoktól a felsőfokig terjedő teljes oktatási struktúra és a szabadidő eltöltésének lehetősége az, ami a legkülönbözőbb mértékben fontos az egyes korcsoportokhoz tartozó, különböző végzettséggel rendelkező, illetve eltérő nagyságú településen élők számára. Szintén jelentősen megosztja a lakosságot az egészségügyi szolgáltatások teljessége, az internetelérés, mobilhálózat minősége, a foglalkoztatási lehetőségek valamint az elérhető kereskedelmi hálózat fejlettsége. A másik végletet négy, részben az infrastruktúrához kapcsolható tényező jelenti, amelyek semmilyen csoportosítás szempontjából nem mutatnak szignifikáns különbséget, vagyis a válaszadók viszonylag egységesen értékelik ezek fontosságát. Ezek a csatornázottság, a közúthálózat minősége, illetve a lakásállomány kor és típus szerinti jellemzői, valamint a lakosság korösszetétele.

Amennyiben külön értékeljük az egyes vonzerők és a korcsoportok közötti kapcsolatokat, az alábbi megállapításokat tehetjük. Erőteljesebb szignifikanciát mintegy a tényezők felénél tudtunk kimutatni a válaszadók életkorával. Ide az egészségügyi szolgáltatások, az óvodai és alapfokú oktatás, a teljes oktatási struktúra, az infrastruktúrán belül az internetelérés és mobilhálózat minősége, az ügyintézési lehetőségek, a lakókörnyezet állapota, a település történelme és hagyományai, a lakosság etnikai összetétele, a foglalkoztatási lehetőségek, valamint a szabadidő eltöltése tartozik.

Egyáltalán nem meglepő módon a fiatalabb (20-39 éves) korcsoport körében a teljes mintára értelmezett átlagnál (4,11) jóval magasabb értéket kapott „az internetelérés, mobilhálózat minősége” kategória (4,4), de szintén magasabbra értékelte ez a korcsoport a „foglalkoztatási lehetőségeket” (4,32). Ellenben „a település történelme, hagyományai” tényezőre adott érték esetükben a legalacsonyabb (2,93). (A 2004-2005-ös adatfelvételkor szintén ez a tényező kapta, valamennyi felbontást figyelembe véve a legalacsonyabb értéket a legfiatalabb korcsoporttól.)

A középkorosztály esetében (40-59 éves) egy vonzerő érdemel külön említést. Természetesnek mondható, hogy esetükben a „foglalkoztatási lehetőségek és körülmények” megítélése (4,34) van jóval az átlagérték felett. A legidősebbeknél (60 év felettiek) ellenben néhány olyan vonzerőt emelnék ki, melyek az átlagtól lényegesen elmaradó értékekkel szerepelnek. Így egyáltalán nem meglepő módon az oktatás mindkét tényezője (2. és 3. tényező, 3,75 illetve 3,17), az „internetelérés, mobilhálózat minősége” (3,59), a „foglalkoztatási körülmények” (3,6) és a „szabadidő eltöltésének lehetőségei” (3,43) számukra kevésbé meghatározóak egy település vonzerejének megítélésekor.

Szintén kíváncsiak voltunk arra, hogy létezik-e összefüggés az iskolai végzettség és a tényezőkre adott válaszok között. Összesen hét tényező esetében beszélhetünk jelentősebb szignifikáns különbségekről. Ezek közé sorolható az internetelérés és mobilhálózat minősége, a kereskedelmi

⁴⁹⁵ Koltai Zoltán: A magyar lakosság és vállalati szféra lakó-, illetve telephelyválasztásának szempontjai. *Területi Statisztika*, 2006/3.sz. 240-254.

hálózat fejlettsége, a lakókörnyezet állapota, a település természeti adottságai, a lakosság etnikai összetétele, a foglalkoztatási lehetőségek és a szabadidő eltöltése.

Az alapfokú végzettségű csoport amellet, hogy kevésbé tartja fontosnak az oktatási adottságokat (a 2. tényező 3,88-as, 3. tényező 3,28-as értékkel szerepel esetükben), az „internetelés, mobilhálózat minősége” (3,76) és meglepő módon a „foglalkoztatási körülmények” (3,81) tényezőt is az átlagosnál alacsonyabbra értékelte. A középfokú végzettséggel rendelkezők esetében ellenben pontosan ez utóbbi két vonzerőt emelném ki magas értékük okán (internetelés-mobilhálózat 4,28, foglalkoztatás 4,34). A felsőfokú végzettségűek körében találjuk a valamennyi felbontás alapján mért legmagasabb értéket, ők a „település közbiztonságára” adtak maximumot (4,55). Szintén átlagot jóval meghaladó az „internetelés, mobilhálózat minősége” (4,32) és a „település természeti adottságai” (3,95) szempontok megítélése, míg a „kereskedelmi hálózat fejlettsége” esetükben kapta a legalacsonyabb értéket (3,57).

Érdekes elemzésnek ígérkezett a válaszadó jelenlegi lakóhelyének mérete és a tényezők közötti kapcsolat feltárása is. Négy olyan tényezőt emelnénk ki, melyek esetében erős szignifikanciáról számolhatunk be. Ezek az egészségügy, a teljes oktatási struktúra, a kereskedelmi hálózat, valamint az ügyintézési lehetőségek.

A legkisebb lélekszámú településeken (2000 fő alatti lakossal), nem meglepő módon rendre azok a vonzerők kaptak alacsonyabb értékeket, melyek kevésbé jellemzik ezt a településtípust. Így „az egészségügyi szolgáltatások teljessége” (3,82), a „kereskedelmi hálózat fejlettsége” (3,31), „az ügyintézési lehetőségek” (3,68), a „közlekedési kapcsolatok” (3,71) és „a teljes oktatási struktúra megléte” (2,89) messze elmarad a városok értékeitől. (Ez utóbbi egyébként az összes felbontást figyelembe véve vett minimum érték.) Nem várt módon, viszont az internetelés-mobilhálózat értékelése (4,36) a városi értékeket is meghaladja. A településméret másik pólusának számító, 50.000 főnél népesebb városok esetében talán két magas értéket emelnék ki, ezek „a teljes oktatási struktúrára” (3,6) és a „kereskedelmi hálózat fejlettségére” (3,99) adott pontszámok.

Országos és regionális versenyképességi sorrendek

2004-2005-ös kutatásunkhoz hasonlóan a kérdőívek második és harmadik kérdésével egyrészt országos és regionális településrangsorok felállítására nyílt lehetőségünk, másrészt kimutathatóvá váltak az egyes települések karakterisztikus jellemzői, azok országos és régió belüli megítélésének hasonlóságai vagy éppen különbözőségei (3. ábra).

Fenntartottuk azt a korábbi hipotézisünket, miszerint Magyarországon a versenyképesség és a városok településhierarchiában elfoglalt pozíciója között igen szoros kapcsolat mutatható ki, ezért továbbra is a hazai nagyvárosok számítanak a leginkább versenyképeseknek. A hierarchia alacsonyabb szintjein elhelyezkedő városokat kedvező regionális elhelyezkedésük vagy speciális adottságaik emelhetik a versenyképes települések egy következő szintjére.

Az 1000 fős minta alapján a 2. táblázatban szereplő sorrendet kaptuk (a táblázatban csak a válaszok legalább 5%-át meghaladó településeket tüntettük fel, a súlyozás pedig hasonlóan a korábbiakhoz, az egy kérdőívben szereplő városok említési sorrendjét vette alapul 1-től 5-ig, de ahogy látszik, ez csak a rangsor második felében okozott minimális változásokat). Ahogy a táblázatból is látszik, az 5%-os említési határt egy nem-megyeszékhely (Sopron a 6. helyen) haladta meg, de az első húszban is csak négy ilyen város szerepel (Sopronon kívül Siófok, Keszthely, Hévíz és Esztergom, melyek közül Siófok és Hévíz a 2004-2005-ös kutatásban is hasonlóan kedvező pozícióban szerepelt).

Továbbra is kiugróan magas a Budapestre adott válaszok aránya. A főváros első helyes említése a korábbi 410-ről 624-re emelkedett, és egyértelműen kijelenthető, hogy továbbra is külön kategóriát képvisel a versenyképesnek gondolt magyarországi települések körében.

Telephelyi rangsor 32	628 Győr Székesfehérvár Lakóhelyi rangsor 255
Szohely. Nyíregyháza Kap. Szolnok Kecskemét Miskolc Zeg. Veszprém Eger	35 Debrecen Sopron Szeged Pécs

3. ábra: A városok relatív versenyképességének értékelése a magyar lakosság és vállalatok megkérdezése alapján (2004-2005, összes említések száma) Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2004-2005)

A négytagú második csoportot Győr és Debrecen vezeti, Péccsel és Szegeddel kiegészülve. A közel tíz évvel korábbi adatfelvételhez képest lényegi változás, hogy Győr és Debrecen az átlagnál nagyobb mértékben erősítette meg pozícióját (ennek is tudható be rangsorbeli előrelépésük több helyezéssel), és amíg Szeged megőrizte helyét, addig Pécs és Sopron hátrébb szorult. Utóbbi város ki is került ebből a csoportból mintegy átmenet képezve a Székesfehérvár, Kecskemét, Eger hármashoz. Ha visszatekintünk a 2004-2005-ös adatokhoz, azt látjuk, hogy mostanra Kecskemét felzárkózott a másik két városhoz, Székesfehérvár helyzete állandó, Eger viszont a táblázatban szereplő városok közül egyedülként, kevesebb említést kapott, mint korábbi adatfelvételünkénél. (Mondhatjuk persze, hogy az Eger esetében mért - 8 százalékos - csökkenés elenyésző, de vegyük figyelembe, hogy eközben több mint kétszeresére nőtt a Győrt és Debrecen versenyképesnek gondolók aránya, 40-80 százalék közötti értékkel emelkedett a Pécs, Székesfehérvár, Kecskemét és Szeged említők száma.) Ahogy 2004-2005-ben, most is külön csoportot képez Miskolc, Veszprém és Szombathely, kiegészülve Szolnokkal és Nyíregyházával.

Ssz.	Település	Említések száma	Súlyozott említés
1.	Budapest	823	3726
2.	Győr	449	1509
3.	Debrecen	395	1229
4.	Pécs	367	1034
5.	Szeged	339	943
6.	Sopron	239	733
7.	Székesfehérvár	170	502
8.	Kecskemét	129	364
9.	Eger	110	301

10.	Miskolc	85	219
11.	Veszprém	84	242
12.	Szombathely	67	170
13.	Szolnok	52	176
14.	Nyíregyháza	50	150

2. táblázat: Versenyképes települések sorrendje a magyar lakosság megkérdezése alapján, 2012-2013
Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2012-2013)

További sorrend a legalább 2%-os említési határt elért településeknél: Siófok, Kaposvár, Zalaegerszeg, Keszthely, Hévíz, Esztergom, Balatonfüred, Budaörs.

Hipotézisünk abból a szempontból is teljesült, hogy a következő szintet csakugyan olyan települések alkotják (néhány további megyeszékhelyen kívül Siófok, Keszthely, Hévíz, Esztergom, Balatonfüred, Budaörs), melyek kedvező regionális elhelyezkedéssel vagy egyéb speciális adottságokkal bírnak.

Újból hangsúlyozom, hogy bár a 2012-2013-as adatfelvétel során a 2004-2005-ös kutatáshoz képest valamivel magasabb volt az 5.000-50.000 fő közötti lélekszámú, valamint 50.000 főnél népesebb településen élő válaszadók száma, ez önmagában nem magyarázza Budapest első helyes említéseinek ilyen mértékű növekedését és a nagyvárosok sorrendjében beállt változásokat sem. Az viszont tény, hogy mindez hozzájárulhatott ahhoz, hogy még markánsabban kiemelkedjenek a nagyvárosok a többi település köréből, felerősítve ezzel a versenyképességi rangsorban elért egyébként is kedvezőbb pozícióikat.

A 2004-2005-ös és a 2012-2013-as eredmények alapján tendenciaként az alábbiakat emelném ki:

- Budapest megőrizte, kismértékben tovább erősítette korábbi markáns vezető helyét,
- két vidéki megyeszékhely, Győr és Debrecen az átlagot jóval meghaladó mértékben javította pozícióit,
- szintén az átlagot meghaladóan, de az előbbinél kisebb ütemben nőtt a Szegedet és Kecskemétet versenyképesnek gondolók száma,
- Sopron és Eger, valamint kisebb mértékben Pécs veszített korábbi kedvező megítéléséből (de ide sorolható még a jóval kisebb elemszámú Zalaegerszeg is),
- a többi vidéki megyeszékhely nagyjából hasonló mértékben, az átlagtól elmaradva javított pozícióján (egyértelmű kivétel a megyeszékhelyek közül Békéscsaba, Szekszárd, Tatabánya és Salgótarján, mely városok sem most, sem a 2004-2005-ös kutatásban nem érték el még a 2%-os említési küszöböt sem),
- ahogy korábban, most is megjelenik néhány üdülőváros, valamint a budapesti agglomeráció néhány középvárosa a 2-5 százalékos említési sávban.

A 2004-2005-ös kutatás régiókra lebontott rangsorai alapján mostani vizsgálatunknál azt a hipotézist fogalmaztuk meg, hogy minden egyes régióban felértékelődnek a szűkebben vett környezet települései, és emiatt a leginkább versenyképesnek gondolt települések listáin több saját és szomszédos régióbeli város is helyet kap. Mindennek természetes következményeként az ország távolabbi pontjai a földrajzi távolsággal egyenes arányban hátrébb kerülnek a regionális rangsorokon.

Ssz.	Település	Említések száma	Súlyozott említés
1.	Budapest	82	361
2.	Pécs	61	175
3.	Győr	46	163

4.	Szeged	37	84
5.	Sopron	32	103
6.	Debrecen	28	85
7.	Kaposvár	23	74
8.	Székesfehérvár	19	54
9.	Veszprém	12	36
10.	Szombathely	9	25
11.	Kecskemét	8	18
12.	Zalaegerszeg	7	13
13.	Miskolc	6	13

3. táblázat: Versenyképes települések sorrendje a dél-dunántúli régió lakosságának válaszai alapján, 2012-2013,
Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2012-2013)

A Dél-Dunántúl esetében megerősítést nyert hipotézisünk (lásd 3. táblázat), hiszen nemcsak Pécs került az előkelő második helyre (2004-2005-ben még első helyezett volt a régióbeli válaszok alapján a baranyai megyeszékhely), hanem felkerült a listára Kaposvár is, ahogy több dunántúli város (Sopron, Veszprém, Szombathely, Zalaegerszeg) javított országos pozícióján. Ellenben korábbi kutatásunkhoz képest több középváros (így Nagykanizsa, Szekszárd, Baja) hiányzik a dél-dunántúli listáról.⁴⁹⁶ Az Észak- és Dél-Alföld, valamint Észak-Magyarország városai szinte kivétel nélkül hátrébb szorultak (közülük is leginkább Debrecen).

A lakóhely potenciális megváltoztatásának okai és annak területi jellegzetességei

Vizsgálatunkban arra is kíváncsiak voltunk, hogy milyen mobilitási hajlandósággal jellemezhető a magyar lakosság. A kérdőívben a két éven belüli költözési szándék mellett, a háttérben meghúzódó okokat is vizsgálat tárgyává tettük.

- Hipotézisünk volt (2004-2005-ös kutatási eredményeinkre és egyéb kutatási eredményekre alapozva⁴⁹⁷), hogy a megkérdezettek akár fele mobilnak vallja magát, és a fiatalok körében számítottunk magasabb értékre, míg iskolai végzettség tekintetében nem feltételeztünk szignifikáns kapcsolatot.
- A költözési hajlandóság erőteljes regionális differenciáit feltételeztük, alacsonyabb értékkel a Nyugat-Dunántúlon, Közép-Magyarországon és a Közép-Dunántúlon, magasabb részaránnyal az ország többi régiójában.
- A költözési szándékra igennel válaszolók a legfontosabb vonzerőket (lásd 2. ábra) említik mögöttes okként, így a „települési infrastruktúra állapota”, a „közlekedési adottságok”, a „foglalkoztatási körülmények”, a „helyben igénybe vehető egészségügyi szolgáltatások szélessége” és a „lakókörnyezet állapota” tényezőket.
- A költözés lehetőségét elutasítók körében a személyes (család, barátok) és munkahelyi okok, valamint a korlátozott anyagi lehetőségek gyakoribb előfordulását vártuk előzetesen.

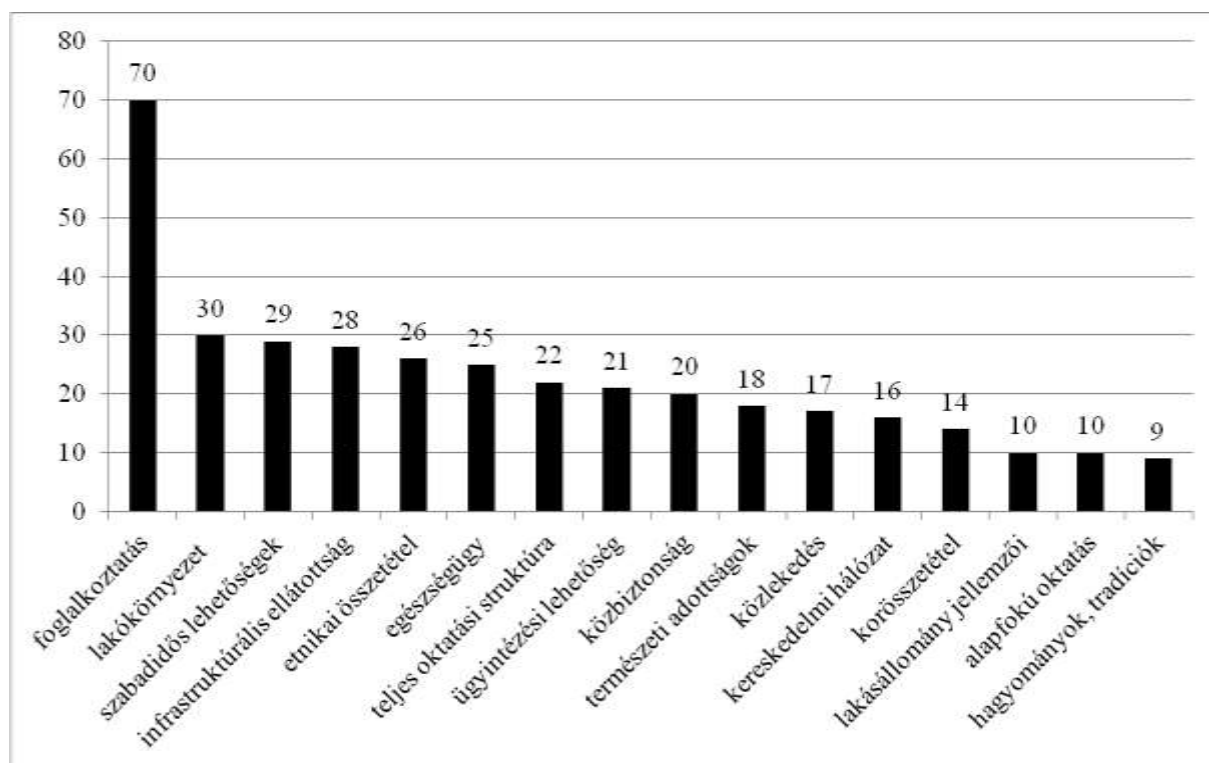
⁴⁹⁶ Koltai Zoltán: A magyarországi városok versenyképességének lakossági megítélése. *Tér és Társadalom*, 2005/3-4.sz. 23-41.

⁴⁹⁷ Molnár Györgyné: A növekvő lélekszámú községek helyzete Baranya megyében. *Területi Statisztika*, 2008/4.sz. 417-430.

Meglepő, nem várt módon a válaszadók mindössze 12,6%-a tervezi, hogy a következő két évben elköltözik mostani lakóhelyéről. (Korábbi kutatásunkban mindössze a potenciális költözési hajlandóságról érdeklődtünk, konkrét időpont nélkül, szemben a mostani rövidtávú döntéssel. Ez magyarázat lehet arra, hogy az igennel válaszolók száma nem egészen harmadára csökkent.) Hipotézisünk részleges teljesülését mutatja, hogy közülük kiemelkednek a fiatalabb korosztály (20-39 év) tagjai (a mobilnak mutatók 61,1%-a közülük került ki). Az ő esetükben is „csak” valamivel 20% feletti (20,4%) a teljes korcsoporton belül költözési szándékot megfogalmazók részaránya, ugyanez az érték a középső csoport (40-59 évesek) esetében 10,2%, míg a hatvan év felettiak esetében 5% alatt maradt (4,8%). Hipotézisünk azért sem teljesült, mert a költözni szándékozók közül a középfokú végzettségűek mutatkoznak a leginkább mobilnak (15,9%-uk válaszolt igennel), a felsőfokú és az alacsony végzettségűek esetében közel azonos értéket tapasztaltunk (9,2% illetve 9%).

Az alacsony elemszám ellenére megpróbáltunk regionális jellemvonásokat is kimutatni. Eszerint egyedül Észak-Magyarországon volt valamivel 20% felett (21,8%) a költözni szándékozók részesedése, őket a Dél-Dunántúl (15,5%), az Észak-Alföld (13,1%), a Dél-Alföld (12,7%), a Közép-Dunántúl (11,8%), majd a Nyugat-Dunántúl (9,3%) és végül Közép-Magyarország értéke (8,5%) követi. Vagyis kijelenthető, hogy a költözési hajlandóság regionális differenciáival kapcsolatos várakozásaink beigazolódtak.

A mögöttes okokat számba véve (lásd 4. ábra), egyértelműen kiemelkednek a foglalkoztatási körülmények, amit négy-öt másik tényező követ (lakókörnyezet állapota, szabadidős lehetőségek, infrastrukturális ellátottság, lakosság etnikai összetétele, egészségügyi szolgáltatások). Hipotézisünk teljesülése csak részleges, mert a foglalkoztatási körülmények a vártnál is magasabb értékkel szerepel a tényezők sorában, de olyan települési vonzerők is, mint a szabadidős lehetőségek vagy a lakosság etnikai összetétele gyakrabban szerepelt a költözés mögöttes okai között.

4. ábra: A lakóhely potenciális megváltoztatásának mögöttes okai a magyar lakosság megkérdezése alapján (2012-2013) Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2012-2013)

A költözést rövidebb távon inkább elutasítók (a megkérdezettek 87,4%-a nem tervezi, hogy két éven belül elköltözne jelenlegi lakóhelyéről) kapcsán megfogalmazott hipotézisünk azért teljesült csak részlegesen, mert bár a legtöbben (31%) csakugyan személyes okokra (családi, rokoni kapcsolatokra) vezetik vissza döntésüket, a második leggyakoribb válasz már az, hogy a megkérdezett jól érzi magát

jelenlegi lakóhelyén (28,3%). A munkahelyi vagy anyagi okok miatt helyben maradók részaránya elmaradt várakozásainktól. Az egyéb kategórián belül egyedül a magas életkor fordult elő értékelhető számban.

Összefoglaló

Közel 10 évvel 2004-es kérdőíves kutatásunkat követően, egy országosan reprezentatív adatfelvétel keretében, újabb 1000 válaszadót kérdeztünk meg a települések vonzerejével kapcsolatban. A kapott eredményeket a hagyományos statisztikai módszerek mellett (megoszlási viszonyszámok, szignifikancia, átlagszámítás, rangsorolás) többváltozós eljárással (faktoranalízis) is elemeztük. A legfontosabb települési tényezők sorában továbbra is előkelő helyen szerepel a település infrastrukturális ellátottsága, a lakókörnyezet állapota, az egészségügyi szolgáltatások teljessége, a legmagasabb értéket viszont „a település közbiztonsága” tényező kapta, részben megcáfolva ezzel kapcsolatos hipotézisünket. Egyértelműen beigazolódott viszont az a feltevésünk, miszerint Magyarországon a versenyképesség és a városok településhierarchiában elfoglalt pozíciója között igen szoros kapcsolat mutatható ki, ezért továbbra is a hazai nagyvárosok számítanak a leginkább versenyképeseknek. A kutatás további eredményei közé tartozik annak vizsgálata, hogy az esetleges mobilitási szándék hátterében milyen okok húzódnak meg.

Irodalom:

- Boddy, Martin: Linking competitiveness and cohesion. – In. Begg, Iain. (ed): *Urban Competitiveness. Policies for dynamic cities*. The Policy Press, Bristol, 2002. 33-52.
- Cheshire, Paul: Cities in Competition: Articulating the Gains from Integration. *Urban Studies* 36. 1999/5-6. sz. 843 – 864.
- Enyedi György: *Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában*, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 1996. 138.
- Enyedi György: A sikeres város, *Tér és Társadalom* 1997/4. sz. 1-7.
- Enyedi György: Sikeres régiók, In. Kereszty A. (szerk.): *Tények könyve: régiók*, Greger-Delacroix, Budapest, 1998. 409-411.
- Horváth Gyula: *Európai regionális politika*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1998. 501.
- Jensen-Butler, Chris: Competition between cities, urban performance and the role of urban policy: a theoretical framework. In. Jensen-Butler, Chris–Shachar, Arie–Weesep, Jan Van (eds): *European Cities in Competition*, Averbury Publishing Company, Aldershot-Brookfield, 1997. 3-42.
- Koltai Zoltán: A magyarországi városok versenyképességének lakossági megítélése, *Tér és Társadalom* 2005/3-4. sz. 23-41.
- Koltai Zoltán: A magyar lakosság és vállalati szféra lakó-, illetve telephelyválasztásának szempontjai, *Területi Statisztika* 2006/3. sz. 240-254.
- Koltai Zoltán: A magyarországi városok versenyképességének vállalati megítélése, *Tér és Társadalom* 2007/2. sz. 23-42.
- Lengyel Imre: *Verseny és területi fejlődés: Térségek versenyképessége Magyarországon*, JATEPress, Szeged, 2003. 454.
- Molnár Györgyné: A növekvő lélekszámú községek helyzete Baranya megyében, *Területi Statisztika* 2008/4. sz. 417–430.

